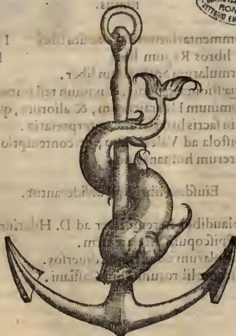

DIVI EVCHERII
EPISCOPI LVGDVNENSIS
COMMENTARII
in Genesim, & in libros Regum.

Reliquos eiusdem libros uersa pagina indicabit.

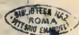
ROMAE,
Apud Paulum Manutium, Aldi F.
M. D. LXIIII.

Cum priuilegio Pii IIII. Pont. Max.

Enumeratio librorum Diui Eucherii, quos hoc uolumine complexi sumus.

Eiusdem libri, qui desiderantur.

PETRVS GALESINIVS
LECTORI S.

IVVS Eucherius, Lugdunensium Episcopus, ut ex eius libris, quos habemus, perspici licet, homo is fuit, qui Latine, Græce, & Hebraice ita nouit, ut præclaram hanc cognitionem cum theologiæ scientia, sanctissimaq. uitæ exercitatione summopere coniunxerit. Commentarios in Genesim, & Regum libros conscripsit: in quibus tanta uirtutum ornamenta elucent, ut multarum rerum, quæ in illis libris obscuræ uidentur, ratio nobis explorata, & plane explicata esse possit. nam rerum nostrarum mysteria, quæ multa sane quidem ex sacris illis libris animaduerti possunt, enucleate perscripsit: & ut is, cui ueritas, ac religio cordi admodum fuit, ea, quæ cum ratione fidei, & ueritatis coniuncta sunt, ita explicauit diligenter, ut, quod ad illud interpretationis genus pertineat, nihil temporibus illis desiderari potuerit aut clarius, aut locupletius. Et quoniam in sacrosanctis illis sacrarũ litterarum monumentis Hebræi, ut est genus hominũ, quibus, quemadmodum de municipibus suis dixit Lucilius, plus sapit palatũ, quam cerebrum, abscondita Dei mysteria, confictis fabulis, ad ea traducunt, quæ popularia sunt, sæpeq. uix digna lucubratione anicularum; etsi talia ipsi confingendo produnt infantiam suam; tamen ex huius uiri & religiosi, & docti commentariis, in quibus res magnæ, magnisq. mysteriis inuolutæ explicantur, facilius homines, qui integro sunt, puroq. animi sensu, animaduertent, quam uehementer illi a uero Dei cultu alieni, quamue insano quodam mentis errore obcæcati, incredibili sua deliratione diuinæ legis dignitatem imminuere studeant; cæci, cæci, inquam, homines & plane rudes, qui maiorum suorum cohortationibus, & prophetarum uocibus sæpe admoniti, ea diuinæ legis mysteria parum uiderunt, quæ nostræ fidei interpretes, Spiritus sancti lumine illustrati, cum accurate perspexerint, ea tum ceteris, tum ipsis maxime patefecerunt. at illi, quoniã homines sunt, id quod de iis testatum Moses reliquit, קשי ערף, aliorum hortatu facti nihilo meliores, in ea sacratum rerum cognitione, quam uelut hereditariã se a maioribus accepisse gloriantur, ita ualde desipere uoluerunt, ut, dum rerum, quæ cælestes sunt, & diuinæ, scientiam se tenere profitentur, incidant in

omnium sceleſtiſſimum facinus impietatis. Sed hoc eorum crimen uſque adeo manifeſtum eſt, ut quæſtione non egeat. Ego uero illud equidem miror, quid cauſſæ ſit, cur ipſi, cum tam uehementer affirment in ſacris libris ne litteram quidem eſſe, in qua non magnum aliquod myſterium lateat, ita obſtinate operam dent; ut ea tantum quærant, quæ corporata ſunt, & plane popularia. in hanc quidem rem ea quadrat apud eos peruagata ſentẽtia: אין בתורה אפילו אות אחת שאין הררין גדולים בה. grauis eſt hæc quidẽ uox, & plena ſapientiæ. ſed tamen, neque hac, neque adeo aliis eorum, quos ipſi ſapientes opinantur, uocibus excitati, ita iampridem ſe inſtituerunt, ut a ueri inueſtigatione ſemet ſponte abducant, & in apertiſſimis rebus, locupletiſſimisq. de Chriſtiana religione teſtimoniis ad ea fabularum commenta confugiant, in quibus nulla ineſt nec pietatis, nec ueritatis nota. Quare cum ad impia quæque ipſi tam obſtinato animo obduruerint, factum omnino eſt, ut cum neque maiores ſuos exaudiant, quorum gloriæ & laudis quaſi hereditatem ad ſe pertinere putant, tum noſtros, quibus טומאה ערלה, uel ſi quid grauius animo conceperint, obiicere audent, maxime cõtemnant. unde ſi quæ horum, atque adeo illorum, quorũ laudi fauent, ſalutares uoces de ſacroſanctis euangelicæ doctrinæ myſteriis iam multis ante ſæculis intonuerunt, ad earũ tantum, tamq. ſuauem concentum ita ipſorũ aures obſurdeſcunt, ut, cũ tale ſermonis genus audire compelluntur, quoniam id inuiti plane faciunt, onus ſe Aethna grauius tũ ſuſtinere uideantur. Sed nolo contra pertinaces hos homines diſputationem hoc tempore ſuſcipere, quã alias a me inchoatam, magno quodam uolumine perficiam, quod contra hæreticos, Hebræos, Mahumetanos, & alios, qui aliquo pacto a Romana Eccleſia diſſident, iamprid ẽ inſtitui. illud uero iam breuiter oſtendiſſe ſat eſt, nullum aut in Geneſi, aut in Regum libris locum eſſe, qui hebraicis fabulis obſcuratus, non huius uiri commentariis illuſtratus ſit. nã patefactis Euangelicæ legis myſteriis, ut is, qui in theologia, & ſanctiſſimæ uitæ ratione ſe exercuit, ita obſcura quæque demonſtrat, ut, cum contra illos in primis, ceterosq. de fide Catholica male ſentientes, erudite copioſeq. diſſerat; tum iis etiam, qui in hac Rep. Chriſtiana uiuere uolunt, omnes autem uelle debent, præcepta atque inſtituta tradit, in quibus non adumbrata aliqua apparet, ſed ſolida ineſt, expreſſaq. Chriſtianæ uitæ diſciplina. Quare in ceteris commoditatibus, quas ex ueterum Patrum ſcriptis & plurimas, & maximas percipi licet, hæ duæ ſunt non minimæ; una quidem, in qua cum ſatis præſidii ſit ad infringendam illorum audaciã, qui malis doctrinæ opinionibus pacem atque otium Reip. Catholicæ perturbare conati ſunt, tanti illa certe eſt, ut eam maxime hoc tempore ſequi debeamus. ſiquidem

dem illis editis, nemo ita rudis est, aut tam male sentit, qui plane non animaduertet, quam noua sit, quam ualde a Patrum opinione abhorrens, quam digna, cui ab omnibus reclametur, ea doctrina, quam pau cis ante annis illi seditionum auctores, non ullo docendæ ueritatis studio, sed partim inuidia, partim odio incensi, ut in aliquod discrimen res nostras adducerent, in apertum protulerunt. altera autem commoditatis, atque utilitatis ratio, & illa quidem maxima, in eo posita est, quod, cum ueterum scripta eius generis sint, ut optimis uirtutum exem plis illustrata sint maxime; unusquisque profecto, qui illa uel legerit, uel audierit, nisi a naturæ gradu, aut rationis dignitate discessit, plane intelliget, quid in suo officio agere debeat. nam Patrum hortatu, præceptisq. conformati hominum animi, cognoscent non graue modo esse, in luce omnium offendere, uerum etiam ualde periculosum, peccatum uel minimum admittere. qui uero Clerici sunt, cum ex eorundẽ litteris perspexerint, se quasi interpretes hominum apud Deum esse, id ad se omnino pertinere putabunt, ut in ipsis aliqua præ ceteris significa tio uirtutis eluceat. illi autem, quibus animarum cura cõmissa est, eorum itẽ exemplis admoniti, ac præceptis, quasi uocibus excitati, numquam ab ea ecclesia deiicient oculos, quæ aut curæ, aut fidei, aut patro cinio suo concredita est; immo cum id maxime in officio suo positum esse animaduerterint, in eius statione manendum sibi putabunt, quasi in uigilia quadam optimorum sacerdotum. hoc igitur pacto ereptis mo rum erroribus, & introducta illa sanctissima uiuendi disciplina, quam ex ueterũ scriptis quisque percipere potest, huius rei præsidio cum res omnis fulcietur, tum illud, iuuante Deo, sperare licebit fore, ut qui de populo Catholico male sentiunt, ii præclaris atque egregiis uitæ nostræ institutis inuitati, de sententia statim decedant, atque eo reuertantur, unde, si sana mente fuissent, illos numquam discedere oportuit. Quare cum tam magnus, atque adeo salutaris fructus e ueteribus illis, qui homines & eruditi, & religiosi fuere, existere possit; illud summo hoc Reip. tempore impense curatur, ut non solum eorum Patrum monumenta, quæ occulta latent, in apertum proferantur; uerum etiam quæ semel edita sunt, & prolata, iterum in lucem reuocentur. cum enim ea sit malorum hominum peruersitas, ut rebus optimis interitum paret, & temporis uetustas omnia itẽ conficiat; uerendum sane est, ne aut hac hominum fraude, aut tempore, aut aliquo casu huiusmodi uirtutum se minaria cũ auctoribus conciderent. Itaque cũ Diuus Eucherius fuerit, ut proxime dixi, & uir doctus, & homo plane religiosus, cuius scripta nobis multa adiumenta subministrare possint, tum ad doctrinã, tum ad uitæ institutum; optimũ factu uisum est, ut eius commentarii, quorum

hoc

tempore mira paucitas erat, ſemel iam editi, iterum in uulgus darentur; ne, cum alias ante quam ſcilicet primũ ederentur, diuino conſilio conſeruati ſint, noſtra negligentia poſtea periiſſe uideantur. nam ſuperioribus proximis annis, quo tempore Vienna, quod opidum in Auſtria eſt, a Turcis, qui inteſtinis & ciuilibus Chriſtianorum bellis ad Europæ reliquias ſæpe inuitati ſunt, acerrime obſidebatur; illi nomini populoq. Chriſtiano infenſiſſimi hoſtes cum omnẽ eius opidi agrum & uicos uaſtaſſent, ac diripuiſſent, templum etiam quoddam religioſiſſimum, D. Leopoldo conſecratum, inflammaſſent; bibliotheca, in qua huius Patris Eucherii uolumina adſeruabantur, neque incendio combuſta, neque ſceleratis hoſtium manibus uiolata eſt. id quod diuina prouidentia conſilioq. eueniſſe credendum eſt. Ne igitur quos huius ſanctiſſimi patris libros, Dei beneficio conſeruatos habemus, eos aliqua culpa noſtra amittamus: quoniã qui ſemel editi ſunt, ex iis perpauci extant; cumq. maxime uerendum ſit, ut aliquo temporis ſpatio nulli inueniantur; illud curatum eſt, ut ii ſincere emendati, iterum in lucem emitterentur. In extremo autẽ horum commentariorum uolumine adſcripta eſt eiuſdem ad Valerianum epiſtola, grauis illa quidem, neque popularibus referta ſententiis. tota eſt de contemptione, & deſpicientia rerum humanarum. in cuius quidem rei diſciplina cum perpetuus ſit Euangelii curſus, in ea ipſa maiores noſtri, homines & pii, & religioſi, qui ad præclara illa euangelicæ uitæ præcepta ſe ſe inſtituerunt, omnẽ uim bene beateq. uiuendi ineſſe uoluerunt. Et quoniã quibuſdam eloquentiæ quaſi luminibus elucere ea epiſtola uidetur, nõnulli propterea hanc ſibi licentiam ſumpſere, ut Eucherii, quem ipſi opinantur hominem parum diſertum, illam eſſe præciſe negarint. Leue eſt iſtorum argumentum, parumq. momenti habet ad id, quod maxime uolunt. nam etſi uerborũ delectus in hoc eruditiſſimo uiro non multus apparet; tamen ſententiarum conformationes, propter quas eloquentia aſcendit in tantum honorem, in eius ſcriptis adeo inſignes ſunt ad eloquentiæ laudem, ut illis temporibus ſatis eloquens fuiſſe uideatur; idq. cum in promptu ſit, non plane eget diſputatione. Deinde ſi maior in ea epiſtola dicendi uis cernitur, id euenit, quoniam diuerſum eſt, quod ſuſcepit, ſcribendi genus. in ceteris autem, quæ ſolum explicare uoluit, tenui uſus eſt oratione, quæ per ſe ſatis eſt ad docendum: ſed in eo cohortationis genere, quo potiſſimum tota illa epiſtola refertur, maiore opus erat ornatu, & ſplendore; cum ad cohortandi rationem hoc multum interſit, ut ſi quẽ cohortere, id belle ſplendideq. facias. quæ enim copioſe, grauiter, ornateq. dicta ſunt, in iis maxima uis eſt & ad delectandum, & ad mouendum,

præterea

præterea si hæc, quæ attuli, parũ mouent, frangere eos debet auctoritas cum multorum aliorum, tum maxime Gennadii Massiliensium Episcopi, uiri grauissimi, qui in librorum Eucherii numerum illam adscribit. Certe si ex aliis scriptis illius uiri ingenium animaduertemus, hanc maxime epistolam comperiemus, quæ ipsius ingenii rationem ostendat. etenim ut is uir fuit doctus, ac grauis, quiq. hominis Christiani felicitatẽ euangelicis actionibus statuit; talem in ea se ostendit, monendo, & cohortando Valerianum suum, ut, contemptis iis rebus, ac neglectis, quæ in hac uita amplissimæ habentur, ad ueræ pietatis, doctrinæq. euãgelicæ studium is animum ac mentem adiungat. Quoniam igitur ea epistola non commenticia est, sed digna illo uiro & docto, & religioso; nos, ceteris eius scriptis in lucẽ editis, illam quoque diuulgari curauimus, ut huius nos uiri adhortationibus id quoque perficiamus, quod ille a propinquo suo Valeriano sancte pieq. fieri maxime uoluit. Sed ne quæ de hoc sanctissimo Patre in medium attuli, a me ficta putentur, eorum omnium religiosissimos auctores habeo, Gennadiũ, Isidorum, Adonem, Trithemium, quorum de eo testimonia adscribere uolui.

Gennadius de Eucherio

Eucherius, Lugdunensis ecclesiæ Episcopus, scripsit ad Valerianum propinquum suum de contemptu mundi, & sæcularis philosophiæ epistolam unam scholastico, et rationabili sermone. disseruit etiam ad personam filiorum Salonii, & Verannii, postea Episcoporum, obscura quædam sanctarum capitula scripturarum. Sed & Cassiani quædam opuscula lato tensa eloquio, angusto reuoluens uerbi tramite, in uno coegit uolumine. aliaq. tam Ecclesiasticis studiis necessaria, quam monasticis. Moritur Valentiniano, & Martiano regnantibus.

Isidorus, Episcopus Hispalensis, de eodem

Eucherius, Episcopus Lugdunensis in Gallia, elegans in sententiis, nec minus ornatus in uerbis, edidit ad Hilariũ Arelatensem Episcopũ, solitudinis deserta petentem, opusculum unum de laude heremi lucu lentissimum, & dulci sermone compositum: in quo opere laudamus oratorem, etsi pauca, pulchre tamen dicentem. Scripsit alia in multos sacros libros commentaria, non minus necessaria, quam utilia, præcipue uero in Genesim, ac libros Regum ad Salonium, Verrannium, fratres Episcopos, opus prolixum, & doctissimum.

Ado, Archiepiſcopus Viennenſis, de eodem.

Eucherius, Lugdunenſis Epiſcopus, ſatis in ſcripturis diuinis eruditus, Martiano, & Valentiniano Imperantibus, moritur. Hic etiam inter alia opera, Caſſiani quædam opuſcula, lato tenſa eloquio, anguſto tramite in unum co egit uolumen.

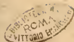
Trithemius de eodem.

Monacho.

Eucherius, Epiſcopus Lugdunẽſis in Gallia, uir doctus, et monachorũ diſciplina a iuuentute imbutus, ingenio promptus, & ſermone compoſitus, uita & conuerſatione Deo, & hominibus gratus, quippe qui multos & uerbo, & exemplo, ab iniquitate auertit: ſcripſit plura egregia uolumina, ſed ad notitiam meam adhuc pauca peruenerunt. reperi enim tantum iſta.

De contemptu mundi.
Expoſitiones diuinorum nominum.
Ad filios Salonii, & Verannii. lib. I
Epitomem Caſſiani.
Epiſtolas quaſdam ad diuerſos.
Initium commentariorum in Geneſim.
Inſtructionum lib. II
Claruit ſub Theodoſio iuniore, anno Domini CCCCXL.

D. EVCHERII, LVGDVNENSIS EPISCOPI, COMMENTARIORVM IN GENESIM, ad Verannium & Salonium fratres, episcopos,

LIBER PRIMVS.

ERENTES multiplicia congerere, ne stomachus legentium saturatus non solum oblata renuat, sed & ingesta reiiciat; priusquam de mundi principio sit loquendum, dicendum est contra eos, qui ore sacrilego de Deo disputare nituntur, dicentes, Quare fecit Deus cælum, & terram? Quid faciebat Deus antequam cælum, & terram faceret? Cur noua uoluntas in Deo, ut conderet mundum, exorta est? Sed respondendum est illis: Noua uoluntas in Deo exorta non est: quia etsi in re mundus non erat, in æterna tamen uoluntate semper erat: ergo frustra dicitur, cur, per tanta retro tempora Deo uacante, noua mundum faciendi orta fuisset cogitatio, quando in suo æterno semper manet consilio mundi constructio. nec tempus ante principium, sed æternitas fuit. tempus enim a substitutione creaturæ, non creatura cœpit a tempore. IN principio fecit Deus.) Hic sensus duobus modis sine offensione accipitur: idest, aut primum omnium fecit: aut in principio, quod est sapientia, idest, in uerbo suo fecit. ipse est enim filius, per quem facta sunt omnia; ipse principium, in quo facta sunt omnia.

CAP. I De creatione cæli & terræ. *Ioan. 1*

Cælum, & terram.) Si primo omnium factum est cælum & terra, angeli postmodum facti sunt: si angeli ante facti sunt, non primo omnium fecit Deus cælum, & terram. Cæli nomine quidam cælestem, idest, angelicam creaturam creatam æstimant. ad cuius comparationem, cælum hoc corporeum terra nuncupatur. Terræ autem nomine materiam illam informem insinuat, ex qua hoc uisibile cælum & terra, & uniuersa moles huius mundi formata est, de qua scribitur, Qui fecisti mundum de informi materia. Sed materia facta est ex nihilo, mundi autem species de informi materia, quæ cæli & terræ nomine appellata est: non quia iam hoc erat, sed quia iam hoc inde esse poterat. Primo igitur uoluit cælum & terram, uelut quandam spiritalem corporalemq. materiam dicere, & sic, quemadmodum sigillatim facta sunt, ordinem texere. Creatura cæli & terræ quo modo historialiter ab exordio principii condita sit, legimus: sed qualiter in ecclesia spiritaliter a doctoribus accipiatur, intelligamus. In principio fecit Deus cælum & terram. Principium Christus est, sicut ipse ait in euangelio, Ego principium, qui & loquor uobis. *Idem 8.* In hoc igitur principio fecit Deus cælum, idest, spiritales, qui cælestia meditantur, & quærunt. In ipso fecit & carnales, qui terrenum hominem nec dum deposuerunt. Terra autem erat inanis & uacua.) Idest, adhuc informis erat ipsa materia: quia nec dum ex ea cælum & terra, nec dum omnia formata erant, quæ formari restabant. hæc enim materia, ex nihilo facta, præcessit tamen res ex se factas; non quidem æternitate, uel tempore, sicut præcedit lignum arca; sed sola

origine, sicut præcedit uox uerbum, uel sonus cantum. nam qui uiuit in æternum, creauit omnia simul. Terra carnis nostræ Inanis erat & uacua, prius quam doctrinæ accipetet formam. Et tenebræ erant super faciem abyssi.) Hæc tenebrosa abyssus ipsam adhuc informis materiæ obscuritatem designat, quia nondum ulla species uideri aut tractari poterat. Abyssus namque immensa aquarum profunditas appellatur, quia delictorum cæcitas & ignorantia, profunda obscuritas corda nostra tegebat. Et spiritus Dei ferebatur super aquas.) Etiã aquarũ nomine ipsam illam informem materiam demonstrat, quæ subiacebat ad uoluntatem creatoris ad conformanda in suis generibus omnia. nam siue terram inanẽ dicas, siue abyssum tenebrosam, siue aquam, diuersa quidem nomina, sed una eademq. materia. idcirco terra inanis & uacua, quia nondum erat uniuersitate creaturarũ completa. Pro eo abyssus tenebrosa, quia speciem luminis nondum habebat. Pro eo aqua uocata, quia siue caro, siue omnia, quæ gignuntur, humida sunt, & ex humore concreta sunt. Nam & hoc cælum corporeum, quod firmamentum uocatur, secunda die post conditionem lucis factum est: & hæc terra tunc accepit formam, quando abyssus distincta est. Ipsæ quoque aquæ tunc speciem sumpserunt, quando in unum sub firmamento collectæ sunt: ac per hoc non illud cælum hoc corporeum cælum, sed spiritalis intelligenda est creatio angelorum: nec illa terra uel abyssus, hæc uisibilia elementa: sed illud intelligendum est, informis & obscuta mundi materia. Et tenebræ erant super faciem abyssi. Quidam dicere solent, Vnde erant tenebræ antequam fieret lux? Quis eas fecerat? Aut si nemo fecerat, æternæ sunt. Quibus respondetur, Non quia aliquid sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia hoc nomen accepit: sicut enim silentium nihil est, sed ubi uox non est, silentium dicitur: sic tenebræ nihil sunt, sed ubi lux non est, tenebræ dicuntur.

Et spiritus Dei ferebatur super aquas. Spiritus sanctus, Deus est, qui non loco continetur, aut distenditur, nec temporum mutationibus subiacet, sed est ubique præsens, ac totus. Superferri autem domini spiritus aquis dicitur: non peruagatione, sed potestate: non localiter, sed potentialiter: non per spatia locorum sicut terræ sol superfertur, sed per potentiam sublimitatis suæ. Deus enim non ex indigentia fecit opera sua, sed ex beneficentia atque omnipotentia: qui nihil indigens omnia creat, & misericors cuncta uiuificat, & in plenitudine sancta permanet: non nostris ampliandus laudibus, sed suis innotescendus collaudatur operibus. neque enim horum, indiget quæ facit. indiguus quippe, atque egenus amor, subiicitur rebus quas diligit. quamobrem non indiguus amor superfertur rebus, quas diligit. Ideo dictum est, superferri creaturæ, spiritum sanctum: quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam. Pro eo autem quod in nostris codicibus scriptum est, ferebatur: in Hebræo habetur, מרחפת, quod nos appellare possumus, incubabat, siue confouebat, in similitudinem uolucris, oua calore animantis. Ex quo intelligimus, non de spiritu mundi dici, (ut nonnulli arbitrantur) sed de spiritu sancto, qui & ipse uiuificator omnium a principio dicitur. Sic autem uiuificator, quasi conditor, & Deus. Emitte enim (ait scriptura) spiritum tuum, & creabuntur. Notandum quod in ipso exordio cæli & terræ, tota trinitas insinuatur creatoris. nam pater, in Dei intelligitur nomine: filius, in principii: spiritus uero sanctus, qui superferebatur aquis. Spiritus autem Dei, super cor nostrum tenebrosum & fluidum, quasi super aquas iam superferebatur, in quo subsistentes requiesceremus, cuiusq. uiuificaremur flatu, & cuius unda ablueremur. Dixit Deus, Fiat lux. Et facta est lux.) Si in die dixit, temporaliter dixit: si temporaliter dixit, per aliquam creaturam dixit. ergo non est prima creatura lux: quia iam erat, per quam diceret, Fiat lux. Vere enim nec in die dixit, nec temporaliter dixit: quia ante

Psal. 103

De conditione lucis. II

ante omnem creaturam, uerbum suum genuit. Dictio itaque Dei, uerbum Dei est: sed diuina scriptura paruulis congruens, & quodam modo eos lactans, ut proficiant, & cibum spiritalem capiant, uoluit semper per omnẽ creaturæ formationem dictionem Dei nuncupare. ut, uerbi caussa, si requiras, quo modo facta est lux? audias, In uerbo Dei erat, ut fieret. Quo modo factũ est cælum? In uerbo Dei erat, ut fieret. Et cetera per ordinẽ, si requiras quo modo facta sunt? In uerbo Dei erant, ut fierent. Hoc enim est: Dixit Deus, fiat lux, dixit, pro fecit, posuit scriptor: ut celeritatem, uel facilitatem operis Dei ostenderet. neque enim corporalibus modis loquitur diuina natura: nec quoties dixit, toties uerba formauit. unum enim uerbum genuit coæternum, & consubstantiuum sibi, in quo omnia ineffabiliter & intemporaliter dixit. talis enim Dei locutio, non temporaliter præteriens sonus, sed sola dictio est rationis. Dixit Deus, fiat lux. In hac luce historialiter recapitulatur creatio angelorum, qui pro participatione æternæ lucis, lux & dies nuncupati sunt. quorum unitas ut ostenderetur, non est dictum, dies primus: sed, dies unus. Exoritur autem quæstio de angelis, quo modo in creatione sex dierum prætermittantur, tamquam non sint in operibus Dei? Opus autem Dei esse angelos, hymnus trium puerorum testatur. nam cum prædictum esset, Benedicite omnia opera domini domino: *Psal.102* in executione eorundem operum, etiam angelos nominauit. Et in psalmis, cum diceret inter cetera, Laudate dominũ omnes angeli eius: *Psal.116* subiecit, Quoniã ipse dixit, & facta sunt. His ergo exemplis, a Deo angeli facti demonstrantur: sed quo die creati sint, nusquam infert. Sed quia in scriptura sancta legitur dixisse Deum, Quando facta sunt sidera, laudauerunt me omnes angeli mei: iam erant angeli quarto die, quando sidera condita sunt. Ergo nec die tertia facti sunt. In promptu est enim, quod die illa, terra, ab aquis discerpta, pabuli herbam produxit. Ergo nec secundo die facti sunt. tunc enim facto firmamento, diuisio fuit superiorum atque inferiorum aquarum. nil mirum enim si in operibus sex dierum angeli lucis significatione creati intelliguntur: ante omnem enim creaturam facti sunt, quia prior omnium creata est sapientia: qui propterea dicuntur sapientia, inhærendo scilicet æternæ sapientiæ. Verumtamen numquid & ante tempora facti sunt, quia prior omnium facta est sapientia, prior scilicet omnium, etiam & tempore? Oportebat enim ut creatura inconcusse adhærens, etsi non suo creatori æqualis, omni saltem creatura prior esset & melior: qui quidem dum sint mutabiles natura, facit tamen eos immutabiles atque incorruptos gratia sempiterna. nam si natura incommutabiles essent, diabolus non utique cecidisset. commutabilitati namque naturæ in eis suffragatur contemplatio creatoris. Inde priuatus est apostata angelus, dum fortitudinem suam non a Deo, sed a se uoluit constare. Tantæ enim gratiæ sunt angeli, ut nec ipsorum accessio decessioue fuerit temporum. Duas enim esse res in creaturis constat, quarum uicissitudo temporum comprehendi non ualet: primum enim angeli, propter quod incommutabiliter inhærent creatori: secundum materia illa informis, quia nec eius comprehenditur tempus, prius quam ex ea omnia ista formarentur, quæ temporaliter uoluuntur. Dixit quoque Deus, Fiat lux. Idest, illuminatio credulitatis appareat. Prima enim die lucem fidei dedit, quia prima est in conuersione fides. Vnde & istud primum in Dei præceptis mandatum est, Dominus Deus tuus, Deus unus est. *Deuter.6* Propter quam fidem, ipse dominus etiam uisibiliter in mundo apparere uoluit.

Et uidit Deus lucem, quia bona est.) Non quod subito uiderit Deus lucem, quod esset bona, & uisio ei contulerit scientiam, cum in nobis omne opus præcedat uoluntas nostra, dum cogitamus, quid operari debeamus. non enim ignorans aliquis facit aliquid, dum cogitat qualiter fiant, quæ facienda cogitando di-

ſpoſuit: & cum hoc in hominem cadere non poſſit, ut aliquid ignorans faciat, quanto magis in Deum, qui omnia æterno & ſtabili conſilio ſuo facit? Ergo nec diſcit, ſed docet factum in arte faciendum: & nec aliter facta, nec aliter facienda uidit. Eo itaque modo uidit facta, quo uiderat facienda. Inde eſt quod dicit, Vidit Deus quod eſſet bonum: ideſt, in ea bonitate placuit, ut maneret: in qua placuit, ut fieret, quod fecit. Et diuiſit lucem a tenebris.) Diuiſio lucis a tenebris, boni angeli ſeparati a malis. Et quia ex his quoſdam præſciebat per ſuperbiam caſuros, per incommutabilitatem præſcientiæ ſuæ diuiſit inter bonos & malos. Malos igitur appellans tenebras, bonos appellans lucem, in his dicens, Vidit Deus, quia boni ſunt. in illis nullatenus dicens, ſicut in omnibus operibus Dei, Vidit Deus, quia bonum eſt: ne malum præuaricatorum uideretur approbare angelorum. Et diuiſit lucem a tenebris. tunc iam Deus iuxta præſcientiæ ſuæ gratiam diuiſit inter lucem & tenebras, ideſt, filios Dei & luces a peccatoribus, tamquam a tenebris, Iuſtos uocans diem, & illos noctem. nam quia in eccleſia lucis nomine iuſti appellentur, audi apoſtolum, Fuiſtis, inquit, aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Sequitur, Factum eſt ueſpere & mane.) Veſpere, conditæ creaturæ terminus: mane, initium condendæ creaturæ alterius. Quærunt aliqui, cum primum ueſperum, poſtea mane, ſcriptura commemorauerit: ne forte noctem prius, quam diem ſignificare uideatur. nec aduertunt primum, quod præmiſerit diem, dicendo, Et uocauit Deus diem, lucem: & tenebras, noctem. Inde eſt quod ueſpera finis diei ſit, & mane finis noctis. Ergo ut beneficium ante oblatum prærogatiuæ, & primatus natiuitatis diei daret, prius finem diei ſignificauit, poſt quem ſecutura nox eſſet. Deinde poſtea finem noctis adiunxit, dicendo, Factumq. eſt ueſpere, & mane dies unus.) Dies iſte unus prior factus, propter concordiam reſidnorum angelorum ſic appellatus eſt. quorum propter unitatem inſinuandam non dies primus, ſed dies dictus eſt unus, & idcirco ipſe repetitur ſemper in executione creaturarum: quia ipſe dies, hoc eſt, natura angelorum, quando creaturam ipſam, quam Deus faciebat, contemplabatur, quodam modo ueſperaſcebat. uerum tamen, quia non permanebat in eius creaturæ intuitu, ſed laudem eius ad Deum referens, ipſam melius in diuina ratione conſpiciebat, tunc continuo quaſi mane fiebat. nam ſi permaneret neglecto creatore in aſpectu creaturæ, iam non ueſpera, ſed nox utique fieret. Sequitur, Dixit quoque Deus, Fiat firmamentum.) Firmamenti nomine, cælum ſignificauit: pro eo quod fortiter, & firme compoſitum eſt. maximeq. propterea uocatum eſt firmamentum, propter firmitatem, ſiue ſuſtentationem, & intranſgreſſibilem terminum ſuperiorum aquarum. Et fecit Deus firmamentum, diuiſitq. aquas ab aquis, quæ erant ſub firmamento.) Iam quia addidit, Et diuiſit aquas ab aquis: quærendum eſt, utrum hunc aerem nebuloſum nominet firmamentum, qui diuidit aquas ſuperiores nubium ab inferioribus, quæ in terris fluunt. nam & ipſe aer cælum uocatur, ſicut legimus, Volucres cæli: dum non de illo ſuperiore dicatur, ſed de iſto in quo aues uolitant. Vnde quæri poteſt, quo modo elementum aquæ poſſit eſſe ſupra cælos. aqua enim cedit terræ, & aer cedit aquæ, & ignis cedit aeri. unde impoſſibile uidetur, ut ſecundum elementum, quod eſt aqua, ſit ſupra quartum, quod eſt ignis. Quo modo, & quales ſint aquæ illæ, quas ſcriptura dicit ſupra cælos, eſſe eas ibidem minime dubitamus, quæ non locorum ſedibus, ſed dignitate naturæ, uidentur ſupra cælos. ſicut enim nubes iſtæ, quæ ubique ſunt, feruntur ſuper aerem, quod eſt tertium elementum: ita fieri poſſe arbitror, ut aquæ tenues atque ſuotiles ferantur ſuper cælum. nam ex hoc pondere elementorum, multi philoſophorum reſurrectionem

Ephes. 5

De firmamento. III

Pſal. 8

resurrectionem carnis illudentes, non posse fieri inquiunt, ut homo, qui utique ex terra factus est, fit in cælo. Sed hos ueritas conuincit, qui facit multa animalia terrena uolitare in aere, & aquam esse supra aerem, & ignem, quod est utique quartum elementum, esse in terra. Ergo Dei potentia, quæ hæc facere approbatur, facit ut & homo, & aqua sit supra cælum. Aquas uero istas uisibiles quidam impie negant factas esse a Deo: pro eo quod in Genesi non commemorantur ubi sint factæ: pro eo quod scriptum non est, Dixit Deus fiant aquæ. Quibus ita respondendum est: Quia dum dictum est, In principio fecit Deus cælum & terram: illic & aquæ intelligendæ sunt. uno enim nomine utrumque comprehensum est, tropo metonymico: quasi per ea, quæ continent, id, quod continetur. nam ipsius est mare, & ipse fecit illud. Sequitur, Vocauitq. Deus firmamentum, cælum.) Quid est quod cælum factum dicit: & hoc, firmamentum postmodum uocatur? nisi quia natura angelica, quæ prius mirabiliter est condita, ne cadere unquam possit, postmodum est mirabilius confirmata. Firmamentum, idest, solidamentum sanctarum scripturarum. Firmamentum, in ecclesia scripturæ diuinæ intelliguntur: sicut scriptum est, Cælum plicabitur sicut liber. Discreuitq. super hoc firmamentum aquas: idest, cælestes populos angelorum, qui non opus habent hoc suscipere firmamentum, ut legentes audiant uerbum Dei: uident enim eum semper, & diligunt. Sed superposuit ipsum firmamentum legis suæ super infirmitatem inferiorum populorum, ut ibi suspicientes, cognoscant qualiter discernant inter carnalia & spiritalia, quasi super aquas superiores, & inferiores. Sequitur, Dixit quoque Deus, Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum unum.) Si totum aquis plenum erat, quo modo poterant aquæ congregari in unum? Sed iam superius dictum est, quod super aquam ferebatur spiritus Dei, unde erat Deus omnia formaturus. nunc uero cum dicitur, Congregentur in locum unum: hoc dicitur, ut illa materia incorporalis formaretur in ea specie, quam habent istæ aquæ uisibiles. ipsæ enim congregatæ in unum, ipsa est aquarum formatio harum, quas uidemus, & tangimus. Appareat arida.) Quid hic aliud intelligendum est, nisi ut illa materia accipiat uisibilem formam, quam nunc terram istam uidemus habere? Superius enim quando cognominabatur terra, Inanis & uacua, ipsa rerum materia nominabatur, nondum generibus creaturarum completa corporalium: & quod nominabatur aqua, supra quam ferebatur spiritus Dei, eadem rursus materia nominabatur. nunc uero aqua ista, & terra formatur ex illa materia, quæ ipsis nominibus appellabatur, antequam formam aquæ istæ, quas nunc uidemus, acciperent. Et uocauit aridam, terram.) Terra ideo uocatur arida, quia sicut ignis calorem, & aqua humorem: ita terra naturaliter habet siccitatem. Congregationes quoque aquarum appellauit maria.) Notandum quod omnis aquarum congregatio, in Hebræa locutione, maria nuncupentur. Et uidit Deus, quia bona est.) Docet bonum esse quod fecit, non discit. Germinet terra herbam uirentem, & facientem semen, lignum pomiferum faciens fructum.) Bene dixit, Herbam uirentem, & lignum pomiferum. Terra arida & fructuosa, per peccatum hominis maledicta, produxit tribulos & spinas. Vnde quæstio nascitur, Cum Deus septima die requieuerit ab omni opere suo, quo modo hæc postmodum condidit noua? quamuis enim propter peccatum hominis hæc condita dicantur, nihil tamen postmodum creatum est nouum: quia non post peccatum hominis, quasi ad pœnam eius creatum sit aliquid nouum: maxime dum in eundem locum non dicatur, Spinas & tribulos pariat terra: sed, Pariet tibi terra: quasi diceret, Incipiet tibi nasci ad laboris exitium, quod olim creatum est, ad pabulum iumen-

Psal. 99

De congregatione aquarũ in locũ unum. IIII

torum. Herbæ autem uenenosæ, quamquam ad pœnam, uel exitium mortalium sint creatæ, habent tamen ipsæ quædam remedia salubritatum: & quæ non præstant escam, medicinam ministrant: & quæ noxia sunt usibus hominum, innoxium præbent feris, & auibus pabulum. Iuxta genus suum.) Vt esset nascentibus singulis uirtus seminaria, & secundum genus eorum similia nascerentur, distincta similitudine, sicut origine. Post hæc, die tertio collegit in unum aquas inferiores salsas: hoc est, homines infideles, qui cupiditatum tempestate, & tentationum carnalium fluctibus quatiuntur, & in se ipsis, quasi amaritudo, includuntur. Segregauitq. ab eis aridam. Populum scilicet fontem fidei sitientem. Fixitq. dehinc superborum limites, & coercuit eos: ne turbulentis iniquitatum suarum fluctibus, aridam, idest, animam sitientem Deum conturbent: liceatq. ei germinare bonorum operum fructus, secundum genus suum. Diligens proximum, in subsidiis necessitatum carnalium, habens in se semen, secundum similitudinem, ut ex sua infirmitate compatiatur, ad subueniendum indigentibus. Producens, & lignum forte robore, & fructiferum, idest, beneficium, ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur, de manu potentis, & præbendo protectionis speciem umbraculo ualido, robore iusti iudicii. Sequitur, Dixit autem Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli.) Si quarto die facta sunt luminaria, quo modo tres dies iam ante fuerunt? Nisi ut intelligamus in ipsa hora temporis, ipsas operum distinctiones ita appellatas: uesperum, propter transactionem consummati operis: mane, propter inchoationem futuri diei: in similitudinem humanorum operum, quod plerique mane incipiunt, & in uesperum desinunt. Et diuidant diem ac noctem.) Quasi diceret, Sic diuidant inter diem & noctem, ut Soli dies detur, nox uero Lunæ & ætheribus ceteris. Et sint in signa & tempora, in dies & annos.) In signa, scilicet quemadmodum ex Sole & Luna, aliqua signa colliguntur: iuxta quod & dominus ait, Erunt signa in Sole, & Luna & in stellis. per quod significaretur tempus futuræ consummationis. Signa, pro eo quod aliquid significant futurum. uel quod articuli temporum per siderum cursus notantur. non autem ea signa, quibus nonnulli tentauerunt natiuitates exprimere hominum, & qualitates. Et addidit, Vt sint in signa & tempora. scilicet ut tempora distinguantur in uicibus mutationum, hyemis, uerni, æstatis, autumni. In istis igitur temporibus aut uelocior est transitus Solis, aut tardior, aut æqualis. alia enim præstringit radiis suis, alia inflammat caloribus, alia temperie fouet. In signa, & in dies. Vt Sol in eo habeat diei principatum. In annos. Quia Luna per tricenos dies duodecies currens, annum conficit. Sol autem expleto per omnia signa circuitu, ad idem principium cursus sui recurrit. Signa autem & tempora, pertinent ad omnia sidera. Dies uero, ad Solem tantummodo. Annus autem, ad cursum Solis & Lunæ. Luminare maius, ut præesset diei.) Vtique, quia per diem Sol principatum tenet. Luminare minus, ut præesset nocti & stellis.) Quia Luna per noctem principatum tenet, quamuis cetera sidera cum ea pariter fulgeant. Quarto die emicuerunt luminaria, firmamento legis infixa: idest, euangelistæ, doctores scripturæ sanctæ cohærentes disputando, & omnibus inferioribus lumen sapientiæ demonstrantes. Protulit etiam simul & ceteram micantium siderum turbam: idest, diuersarum uirtutum in ecclesia numerositatem, quæ in huius uitæ obscuritate, tamquam in nocte refulgentes, diuidant in hoc firmamento scripturæ, sensibilia, & intelligibilia: quasi inter lucem perfectorum, & tenebras prauorum. Et sunt in signis, uirtutum & miraculorum: quia prædicatores propriis temporibus uiuunt: uerbum autem domini manet in æternum. Quare autem primo terra germinauit, dein-

De creatione solis & lunæ & stellarum.

de facta

de facta sunt luminaria? nisi quia post opera bona uenit illuminatio lucis ad contemplandam speciem supernæ uirtutis. Sequitur, Dixit etiam Deus, Producant aquæ reptile animæ uiuentis, & uolatile super terram.) Quod uolatilia ab aquis producta scribuntur, aer, in quo aues uolitant, a sapientibus cum aquis deputatur: pro eo quod aquarum humida ex solutione pinguescit, ut uolatus auium sustinere possit. Ob hoc non immerito pisces, & uolucres de aquis nata, esse commemorantur: quia una est aeris aquarumue natura. Sed quidquid aquarum undosum & fluidum est, reptilibus deputatum est: quidquid uero uaporaliter suspensum est, auibus distributum est. In species suas, secundum genus suum.) Quia ita creata sunt, ut ex eis alia generentur, quæ & formam seruarent posteritatis, & specie distinguerentur a ceteris. Inter hæc die quinta, facta sunt in aquis reptilia animarum uiuarum: homines scilicet renouati in uitam per baptismi sacramentum. Facta sunt & uolatilia, idest, sanctæ animæ ad superna uolantes. Sequitur, Dixit quoque Deus, Producat terra animam uiuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ.) Hæc tria generaliter distinguit. In iumentis enim, animalia quæ in usus hominum sunt. In reptilibus, serpentes. In bestiis, leones, pardos, tygrides, uel quidquid ore unguibus sæuit. Cum omnia legantur bona a Deo creata, quare quædam noxia inueniuntur? An forte in primordio innocua facta sunt, & post peccatum nocere cœperunt? bona enim condita sunt, sed male agentibus data sunt in flagellum. Hinc per prophetam dicitur, Ego dominus faciens pacem, & creans malum. Creare se dominus mala insinuat, dum bona condita, peccatoribus in flagellum format: ut ea ipsa & per dolorem, quo feriunt, delinquentibus mala sint; & per naturam, qua existunt, bona. Quæritur adhuc, & si nobis pro peccato nocent, quare sibi inuicem nocent? nisi quia aliæ in cibum sunt aliarum datæ. Omnia in suo genere pulchra sunt, quamuis nobis pro peccatis uideantur aduersa. De minutissimis animalibus credendum est, quæcunque ex aquis uel terris nunc nascuntur, in prima rerum conditione fuisse creata. cetera uero, quæ de uitiis corporum, uel lignorum uel cadauerum nascuntur putredine, non tunc creata sunt in specie, sed inerat in eorum corporibus præsens seminis origo, ut consequenter de eorum corruptionibus pro suo quoque genere exorirentur. Post hæc sexta die, producit terra animam uiuam, quando caro nostra abstinens ab operibus mortuis, uiua uirtutum germina parturit, secundum genus scilicet suum, Id est, uitam imitando sanctorum, sicut apostolus ait, Imitatores mei estote. Secundum nostrum quippe genus uiuimus, quando in opere bono sanctos uiros quasi proximos imitamur. Deinde produxit terra bestias, homines in potentia rerum siue ferocitate superbiæ: similiter & pecora, fideles in simplicitate uitæ uiuentes: serpentes quoque innoxios, sanctos uidelicet uiros astutiæ uiuacitate, bonum a malo discernentes, & inquantum fas est, reptando scrutantes terrena, per quæ intelligant sempiterna, non illos uenenosos, qui se in huius mundi cupiditatibus terrenis collocant. Sequitur, Faciamus hominem ad Imaginem, & similitudinem nostram.) Quare de solo homine dictum est, Faciamus hominem: de aliis autem creaturis legitur, Dixit Deus ut fierent, & facta sunt? Videlicet, quia rationabilis creatura condebatur, ut cum consilio facta uideretur, & ut nobilitas eius ostenderetur. Nunquid angelis dictum est, Faciamus hominem? Sed quia sequitur, Ad imaginem nostram: nefas est credere ad imaginem angelorum hominem fuisse creatum, sed ad imaginem Dei. Recte ergo intelligitur pluralitas trinitatis: quæ tamen trinitas, quia unus est Deus, etiam cum dixisset, Faciamus; addidit, Et fecit Deus, inquit, hominem ad

De eo quod scriptum est, Producant aquæ reptile animæ uiuentis.

VI

Item de productione animæ uiuentis in genere suo.

VII

Isa. 45

1. Cor. 11

De eo quod scriptum est, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.

VIII

minem ad imaginem ſuam: ad imaginem Dei creauit illum. non dixit, fecerunt. Ergo quia fiebat ad imaginem Dei, ideſt, trinitatis: propterea dictum eſt, Ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Sed in interiore homine eſt conditoris ſui imago: imago in immortalitate, ſimilitudo in moribus. Rurſus autem, ne in trinitate credentes, arbitrarentur tres Deos, cum ſit eadem trinitas unus Deus. Et fecit, inquit, Deus hominem ad imaginem ſuam. Ac ſi diceret, ad imaginem Dei. Inter ſimilitudinem & imaginem hoc intereſt: Imago Dei omnium, ſimilitudo paucorum. hæc namque imago Dei, ab excellentia diuinæ ſimilitudinis diſtat, quod imago Dei, anima peccatrix eſſe deſinit. ad Dei autem ſimilitudinem, niſi anima ſancta fuerit, non peruenit: quia illa anima creata eſt per naturam, hæc dabitur conſummari per gratiam. quoniam ſi nihil eſt aliud imago Dei, quam mens naturaliter animæ humanæ collata; quid aliud erit ſimilitudo, niſi feliciter beatitudo conferenda? Et ideo quidem eſt magnum, quod hominis mens facta ad Imaginem Dei data ſit in natura, cuius priuilegio carent animalia cetera: ſed illud eſt multo præſtantius, quod ei ſimilitudo danda ſit ſui creatoris in gloria, ut ibi ſit ſuo creatori ſimilis, ubi erit angelis ſanctis æqualis. Quæri etiam poteſt, cur homo ſexto die creatus eſt, dum conſtat, quod propter intelligentiam nobilior eſt ceteris creaturis, quæ in ſex diebus factæ ſunt? niſi ut primo creator mundum quaſi domum præpararet: & ſic poſt introduceret habitatorem; ideſt, dominum domus. Fecit Deus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam. Non enim ſecundum formam corporis, homo factus eſt ad imaginem Dei,
Ephes. 4 ſed ſecundum rationabilem mentem: iuxta quod ait apoſtolus, Renouamini ſpiritus mentis ueſtræ. & induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus
Coloſ. 3 eſt. Et alibi, Exuentes uos, inquit, ueterem hominem, induite nouum, qui renouatur in agnitionem Dei, ſecundum imaginem eius, qui creauit eum. Hinc apparet quod non ſecundum corpus, ſed ſecundum intellectum mentis, ad imaginem Dei factus eſt homo: quamuis & Ipſum corpus noſtrum ita ſit fabricatum, ut oſtendat nos meliores eſſe, quam beſtias, & propterea diſſimiles. illa enim omnia inclinata ſunt ad terram: hominis autem corpus erectum eſt; quod ſignificat animam noſtram in ſupernis, ideſt, ad ſpiritalia debere ſemper eſſe erectam. Ad imaginem Dei creauit illum.) Hic homo ſecundum animam, cauſſali ratione creatur. nam adhuc ſequitur, ut de limo formetur. Maſculum & feminam fecit eos.) Nec dum enim Eua facta deſcribitur, quo modo hic maſculus & femina perhibetur? ſed quia de eodem latere erat femina proceſſura, in illo iam computatur per ſubſtantiam; a quo erat producenda per formam. Ergo ſecundum originem, Adam & Eua ſimul facti ſunt, ſecundum ſpeciem uero formæ, poſtea femina de latere uiri formata eſt. Benedixitq. illis Deus, & ait, Creſcite & multiplicamini, & replete terram.) Quidam noſtri, non ſe-
Pſal. 137 cundum carnalem fecunditatem uolunt intelligi, ſed animæ: ut eſt illud, Multiplicabis in anima mea uirtutem. ut hic quod ſequitur, Et implete terram. Terram intelligunt carnem, quam implet anima, & dominatur, cum in uirtute multiplicatur: carnalem autem fetum non tunc naſci potuiſſe in paradiſo, ſed foris gignere, ſicut factum eſt. Nos autem non dubitamus, ſecundum benedictionem Dei, corporaliter potuiſſe illos in paradiſo multiplicari, & ſi non peccaſſent, coituros, ſine ulla libidinis perturbatione, ut membra ſola uoluntas, non libido moueret. Illud tamen credendum eſt, quod tanta multitudo naſci potuit hominum, quoad uſque prædeſtinatorum ſanctorum numerus compleretur, quanti & nunc per Dei gratiam colliguntur. Et dominamini piſcibus maris, & uolatilibus cæli, & uniuerſis animalibus.) Saluo intellectu, quo omnibus animantibus

mantibus

mantibus homo dominatur: spiritales uero omnes affectiones, & motus animæ, quos habemus istis animalibus similes, subditos haberent, & dominarentur eorum per temperantiam. Quo modo accepit potestatem bestiarum, dum uideamus ab eis multos occidi? Post peccatum enim primus homo damnatus amisit perfectionem illam, qua ad imaginem Dei fuerat factus, ut omnibus dominaretur. merito enim peccatorum actum est, ut naturaliter prospera efficerentur homini aduersa. Vidit Deus omnia, quæ fecit, & erant ualde bona.) Attende uniuersalem creaturam ualde bonam uocari, singulariter uero tantum bonam. Quare ita, nisi quia omnis pulchritudo, quæ in partibus constat, minus est laudabilis in parte, quam in toto: sicut & membra corporis, cum sint singula bona, maius tamen faciunt bonum, dum unum ualde bonum corpus efficiunt, & pulchritudinem suam uniuersaliter conferunt. Ante erant singula bona, propter hominem, omnia ualde bona, quia omnia in decorem hominis creata sunt. Homo uero in gloriam, & laudem conditoris sui factus est. Sequitur,

CAP. II De perfectione cæli & terræ. IX

IGITVR perfecti sunt cæli & terra.) Bene pluraliter cælos posuit, siue illud cælum spiritale, quod non uidemus, per quod angeli significati sunt: siue hoc corporeum, quod uidemus, quod firmamentum est uocatum. Et omnis ornatus eorum.) Ornatus spiritalis cæli, angeli sunt, & principatus: huius corporei cæli ornatus, sidera, sol, & luna. ornatus autem terræ, maria, erecta montium, subducta uallium, densa camporum, lapsus amnium, fontium iugitates, pratorum gemmæ, frugum uarietates, umbræ arborum, genera seminum, diuersitas animalium specie, atque genere inuicem differentium. Quod autem creatura hominis sexta die perfecta est, senario numero conuenit: & senarius numerus mundi est perfectio, quia in ipso die totius generis, atque operis summa completa est. unde & specialem quandam tenet huius numeri perfectio dignitatem. unum enim & duo & tria, sex faciunt. habet enim tres partes tales, sextam, tertiam, & dimidiam. Sexta eius unus est, tertia duo, dimidia tres. Hæ trium partes in summa ducta, idest, unum, duo, & tria, simul eundem consummant, perficiuntq. senarium numerum, quæ est ratio in reliquarum partium numero. Igitur diuisio duorum, in unum est: diuisio trium, in unum est. Quid aliud hic numerus ostendit, nisi trinitatem, quæ Deus est? quæ quamuis tres sint personæ, in una tamen creduntur unitate naturæ. Vnum ergo, & duo & tria, sex faciunt. ideoq. propter eius numeri perfectionem, sex diebus operatus est omnem creaturam. Tres istæ partes senarii numeri, demonstrant nobis, trinitatem domini in trinitate numeri, mensuræ, & ponderis fecisse omnem creaturam. omnia in numero & mensura, & pondere disposuit, idem quia omnia in se disposuit: quia omnia quæ fecit, numeros, & mensuram, & pondus habent. Post hæc fecit Deus hominem ad imaginem suam, perfectum scilicet uirum, qui non quemlibet sanctorum uirorum imitando, sed ipsam ueritatem contemplabiliter intuendo, operatur iustitiam, ut ipsam intelligat, & sequatur, ad cuius imaginem factus est, ueritatem. Iste etiam accipit potestatem piscium maris, & uolatilium cæli, pecorum quoque atque serpentium: quia spiritalis quisque effectus, & Deo similis factus, secundum apostolum iudicat omnia, ipse autem iudicatur a nemine. *1. Cor. 2* Quod uero sequitur, Masculum & feminam fecit eos: in ecclesia spiritales, & obedientes ostendit: quia sicut uiro subdita est mulier, sic & spiritali, & perfecto uiro obediens est is, qui minus perfectus est, *Rom. 16* sicut apostolus ait, Rogamus uos fratres, ut cognoscatis eos, qui in uobis laborant, & præsunt uobis in domino. Dicitur enim eis, Crescite & multiplicamini: siue in linguis, siue in spiritalibus intelligentiæ gradibus, ut dominentur per rationis intellectum, omnium carnalium perturbationum, quasi insensibilium

lium animantium. Omnis autem herba seminalis, & omne lignum fructuosum, quod datum est hominibus in escam, fideles sunt, de oblationibus sanctorum com

Rom. 15

municantes. unde & apostolus ait, Nam si in spiritalibus participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hæc sunt ligna fructifera. In istis ergo gradibus tamquam in quibusdam diebus uespera est, ipsa perfectio singulorum operum: & mane, inchoatio sequentium. Sequitur, Compleuitq. Deus die septimo opus suum quod fecerat.) Arguuntur Iudæi, qui de otio sabbati gloriantur, cum & tunc in principio sabbatum dissolutum est, dum Deus operatur in sabbato complens in eo opera sua. Requieuitq. Deus ab uniuerso opere.) Siue translato genere locutionis, ipse requiescere creditur, quando nos in se facit requiescere: siue quod ipse, per quem omnia facta sunt, ipsa die in sepulcro quieuit: siue quia omnium creaturarum ita in ipsis sex diebus expleuit originem, ut nouam deinceps non conderet creaturam. Sed quo modo conueniat illud, quod dominus in euangelio ait, Pater meus usque modo operatur, & ego operor: cum hoc quod ait, requieuit Deus ab operibus suis. Requieuit scilicet, quia deinceps nullam nouam condidit creaturam, operatur autem usque nunc, quia omnia ex eis facit, quæ in illis sex diebus mysticis fecit. Ergo requieuit a condendis generibus creaturæ, non autem cessauit ab opere regendi, uel administrandi omnia quæ creauit. Et benedixit diei septimo, & sanctificauit eum.) Cur dominus sanctificauit diem quietis suæ, nisi quia se creaturæ, quam fecit, diligendum proposuit, non sanctificans diem, quo ea facienda inchoauit, nec illum in quo ea perfecit, ne illis aut faciendis, uel factis augmento eius gaudere uideretur, sed tunc sanctificauit, quando ab ipsis in se ipso requieuit. Post istorum itaque quasi sex dierum opera bona ualde sperat homo quietem mentis, constitutus in paradiso spiritali, quo significatur uita beata: ubi fons est sapientiæ diuisus in quattuor partes uirtutum, ubi edat ligni uitæ gratiam, ubi utiles disciplinas morum, quasi fructus lignorum carpat. Est namque paradisus uita beatorum, quattuor flumina, quattuor uirtutes, ligna eius omnes utiles disciplinæ, lignorum fructus mores piorum: lignum uitæ ipsa bonorum omnium mater sapientia est, de qua scriptum est Salomone dicente, Li-

De perfectione operum in die septimo.

Ioan. 5

Prouer. 3

gnum uitæ est iis, qui apprehendunt eam, & qui tenuerit eam beatus. Lignũ scientiæ boni & mali, transgressio est mandati. Expleta hactenus sex dierum opera, qualiter in ecclesia spiritaliter intelligantur, exposita sunt. deinde quid in figura sæculi significent, subiiciendum est. Sex diebus consummauit Deus omnia opera sua, & septimo requieuit. Sex ætatibus humanum genus in hoc sæculo, per successiones temporum Dei opera insinuant: quarum prima est ab Adam usque ad Noe, secunda a Noe usque ad Abraham, tertia ab Abraham usque ad Dauid, quarta a Dauid usque ad transmigrationẽ Babyloniæ, quinta deinde usque ad humilem aduentum domini nostri Iesu Christi, sexta, quæ nunc agitur, usque quo mundus finiatur, donec excelsus ueniat ad iudicium: septima uero intelligitur in requie sanctorum, quæ scilicet uesperã non habet, quia eam iam nullus terminus claudit. Pergamus ergo breuiter per has mundi omnes ætates, replicãtes ordinem temporum earum, & mystice eius differentias distinguamus. Primo enim sæculo, factus est tamquam lux homo in paradiso. In qua ætate filios Dei in lucis nomine, diuisit Deus a filiis hominum, quasi a tenebris, fitq. huius diei uespera diluuium. Secundum sæculum est factum, quasi firmamentum inter aquam & aquam. Arca utique illa quæ natauit inter pluuiam maria, & anterioribus populis propter immanitatem scelerum finem imposuit, & posterioribus post Noe, ac filiis eius principiũ dedit. huius uespera, fuit confusio linguarũ. Tertium sæculum factum est, quando separauit populum suum a gentibus per Abraham, uelut a salsis & amarissimis aquis, quasi aridam ab aquis,

aquis, ut proferret germen herbarum atque lignorum, ideſt, ſanctos, & fructus ſanctarum ſcripturarum. Huius ueſpera, fuit peccatum atque malitia peſſimi regis Saul. Inde quartum cœpit ſæculum a Dauid, quando conſtituit Deus luminaria in firmamento cæli, ideſt, ſplendorem regni tamquam ſolis excellentiam, & in ſpecie lunæ obtemperantem, tamquam lunam ſynagogam, & ſtellas principes eius. cuius ætatis fit ueſpera in peccatis regum, quibus gens illa meruit captiuari. Porro quinto ſæculo, ideſt, in tranſmigratione Babyloniæ, facta ſunt quaſi animalia in aquis & uolatilia cæli: quia tunc Iudæi inter gentes, tamquam in mari, uiuere cœperunt, nec habebant ſtabilem locum tamquam uolantes aues. Huius diei quaſi ueſpera eſt multiplicatio peccatorum in populo Iudæorum, quando ſic excæcati ſunt, ut etiam dominum Ieſum non poſſent agnoſcere. Iam ſæculum ſextum fit, in aduẽtu domini noſtri Ieſu Chriſti. Nam ſicut in illa ſexta die primus homo Adam de limo terræ, ad imaginem Dei formatus eſt: ſic in iſta ſexta ſæculi ætate ſecundus Adam, ideſt, Chriſtus, in carne de Maria uirgine natus eſt. ille in animam uiuentem, hic in ſpiritum uiuificantem. Et ſicut in illa die fit anima uiua, ſic & in iſto ſæculo uitam deſiderantes æternam. Et ſicut in illa ſexta die ſerpentium, & ferarum genera terra produxit, ita & in hac ſexta ætate ſæculi, gentes uitam appetentes æternam, eccleſia generauit: quem etiam ſenſum uas Petro oſtenſum manifeſtauit. Et quemadmodum die ſexta creatur maſculus & femina, ſic in iſta ſæculi ætate manifeſtatur Chriſtus & eccleſia. Et ſicuti præponitur homo in die illa pecoribus, ſerpentibus, & cæli uolatilibus: ita & Chriſtus in hac ætate ſæculi gentibus, populis, & nationibus ut ab eo regantur, uel carnali concupiſcentiæ dediti ſicuti pecora; uel terrena curioſitate obſcurati, quaſi ſerpentes; uel elati ſuperbia, quaſi aues. Et ſicut in illa die paſcitur homo, & animalia, quæ cum illo ſunt, herbis ſeminalibus, & lignis fructiferis, & herbis uiridibus: ſic & iſta ſexta ſæculi ætate, ſpiritalis homo, qui bonus miniſter eſt Ieſu Chriſti, cum ipſo populo ſpiritaliter paſcitur ſanctarum ſcripturarum alimentis, & lege diuina ad cõcupiſcendam fecunditatem rationum atque ſermonum, tamquam herbis ſeminalibus: partim ad utilitatem morum cõuerſationis humanæ, tamquam lignis fructiferis: partim ad uigorem fidei, ſpei, & caritatis in uitam æternam, tamquam herbis uiridibus, quæ nullo æſtu tribulationum areſcunt: ſic in iſtis ſpiritalibus cibis alimentisq. paſcitur, ut multa intelligat. Carnales autem, ideſt, paruuli in Chriſto, tamquam pecus Dei, ut multa credat, quæ nec dum intelligere ualet, uel poteſt: tamen eoſdem cibos omnes habent. Huius ætatis autem quaſi ueſpera utinam nos non inueniat. Illa eſt enim de qua dominus dicit, Putas ne ueniens filius hominis inueniet fidem ſuper terram? *Lucæ 18*
Poſt illam ueſperã fiet mane, quando ipſe dominus in claritate uenturus eſt. Tunc requieſcent cum Chriſto ab omnibus operibus ſuis ii, quibus dictũ eſt, Eſtote perfecti, ſicut & pater ueſter qui in cælis eſt. Tales enim faciunt opera bona ualde. poſt *Matth. 5*
talia enim opera, ſperanda eſt requies in die ſeptimo, qui ueſperam non habet. Sequitur. Iſtæ generationes cæli & terræ, quãdo creatæ ſunt in die, qua fecit Deus *De generatione cæli & terræ, XI*
cælum & terram.) Qui enim ſuperius per dies ſingulos, diſtincte omnia condita retulit, qualiter nunc ſimul omnia uno die creata ſint, ſubiunxit: ut aliquando oſtenderet, quod creatura omnis ſimul per ſubſtantiam extitit, ſed nõ ſimul per ſpeciem proceſſit. Rerum quippe origo ſimul creata eſt, ſed ſimul ſpecie formata non eſt: & quod ſimul extitit per ſubſtantiam materiæ, nõ ſimul apparuit per ſpeciem formæ. cum enim ſimul factum cælum & terra ſcribitur, ſimul & ſpiritalia & corporalia, ſimul quidquid de cælo oritur, ſimul factum, quidquid de terra producitur, indicatur. Sidera quippe quarta die in cælo facta perhibẽtur. Sed quod quarto die proceſſit in ſpecie, primo die in cælis extitit per ſubſtantiæ conditionem. Sic & cetera,

Scriptum

Eccl.18 Scriptum est enim, Qui uiuit in æternum, creauit omnia simul. In die quo fecit omne uirgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemq. herbam regionis, prius quam germinaret.) Quo modo herba & uiridia agri antequam exorirentur condita sunt? & si non erant exorta, quo modo erant facta? nisi quia caussaliter in illo die quando dictum est, Producat terra herbam uirentem: tunc ea producendi accepit uirtutem: & in ea tamquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tempora futura erant. Non enim pluerat dominus Deus super terram, & homo non erat, qui operaretur eam.) Cur quod iam sexta die factum fuerat, hoc recapitulando commemorat? nisi quia quando fecit Deus uiridia agri, nondum pluerat, nondum homo factus fuerat. Sed fons ascendebat de terra, irrigans uniuersam superficiem terræ.) Fontem, singularem numerum pro plurali posuit: quasi diceret, nondum pluuia erat, sed fontes per uniuersam terram suis quibusque locis erumpentes, regiones proprias irrigabant. Noluit hic fontes appellare, sed fontem, propter naturæ unitatem: uel certe, ut intelligeremus quantum prima terræ generatio a posteriore distet, quæ morulis ad pluuiarum irrogationem uix tandem, & tarde perficitur: illa uero ad iubentis imperium mox exorta apparuit. Istæ generationes cæli & terræ, quando creatæ sunt, in die quo fecit Deus cælum & terram, & omne uirgultum agri, omnemq. herbam regionis, antequam esset super terram. Superius septem dies numerati sunt: nunc unus dies dicitur, quo fecit cælum & terram, & omne uirgultum agri, omnemq. herbam regionis. Huius diei nomine secundum prophetam, omne tempus huius uitæ significatur, in quo cælum & terra factum, idest, in quo creaturæ uisibiles disponuntur. Sed quid sibi uult, quod nunc, nominato cælo & terra, adiecit, Virgultum agri, & herbam regionis; & tacuit cetera, quæ sunt in cælo & terra, uel etiam in mari? Nisi quia per uirgultum agri, inuisibilem creaturam demonstrat intelligi, sicut est anima: dicta autem uirgultum, propter uigorem uitæ: herba, propter eandem uitam numquam marcescentem. Deinde quod addidit, Antequam esset super terram: intelligitur antequam anima peccaret: terrenis enim cupiditatibus sordidata, tamquam super terram nata, uel super terram esse, recte dicitur. Vnde & adiecit, Nondum enim pluerat dominus Deus super terram. Quasi aperte diceret, antequam peccaret anima, nondum nubibus scripturarum pluuiam doctrinæ dominus ad animam irrigandam concesserat. nondum propter hominem, qui est terra, dominus noster nubem carnis assumpserat: per quam imbrem sancti euangelii largissimum infudit. Quod uero subiunxit, Et homo non erat, qui operaretur terram: quia nullus homo operatus est in uirgine, unde natus est Christus. Ipse

Dan.2 enim est lapis de monte sine manibus abscisus: idest, absque coitu, & humano semine, de uirginali utero, quasi de monte humanæ naturæ, & substantia carnis abscisus. Sed fons ascendebat de terra, irrigans uniuersam superficiem terræ. Terra,

Isa.45 mater uirgo domini Maria rectissime accipitur, de qua scriptum est, Aperiatur terra & germinet saluatorem. Quam terram irrigauit spiritus sanctus, qui fontis & aquæ nomine in euangelio significatur. Sequitur, Formauit igitur dominus hominem de limo terræ.) Secundum caussalem rationem in sex dierum operibus factus est, secundum originem uero temporum nunc formatus est. nam quando dictum est, quod factus est homo, ipsam caussam fecerat Deus, de qua erat suo tempore homo futurus: caussa autem, de qua in futurum formaretur, idest, terra, hæc præcesserat. Item nonnulli intelligunt ita, ut postquam dictum est, Formauit Deus hominem de limo terræ: non est additum, ad imaginem suam: quoniam de corporis formatione dicitur. Tunc autem interior homo significabatur, quãdo dictum est, Ad imaginem & similitudinẽ suam. Quæritur autem, utrum uirili ætate formatus est homo?

De formatione hominis e limo terræ. XII

est homo? an per spatia temporum creuisset? & utrum fecisset eum Deus suæ uoluntatis seruatorem? Veruntamen si hoc hominum futurorum caussa, unde erant insiti atque præconditi in die, quo factum est cælum & terra, quando creauit Deus omnia simul: non aliter Adam de limo factum intelligimus, nisi perfectæ ætatis. non enim eum tam paruum, quam infantes nostri sunt, factum fuisse credibile est; qui erat in illis caussis iam conditus, ubi Deus hominem in operibus sex dierum fecit. Et fecit Deus hominem de limo terræ. Non uero tale erat corpus mortale iã factum, quale primo homini creatum uidetur ante peccatum: si hoc, in quo nunc sumus, tale est, quale aut fuit, aut erit: quia primi hominis corpus & si habuit in natura posse nõ mori, hoc etiam habuit, ut si peccasset, posset morte dissolui. Istud autem, cuius corruptio de peccato facta, & ad mortem mortalitas ducit, postquã cecidit in hanc moriendi necessitatem, ita est ab illius primi hominis creatione corporis immutatum, ut ad immortalitatem transire non possit, nisi per mortem. Illud uero corpus, quod in resurrectione credimus futurum, immortale semel effectum, mori ultra non poterit. quod cum fuerit immortalis animæ corpus effectum, sicut ab illa, ita ab eo qualitas moriendi numquam reparari poterit. Si primi hominis corpus uitale fuit, quod potuit etiam non mori; hoc mortale est, cui necessitas facta est moriendi: quod absolute in futurum immortale erit, iam mori omnino non poterit: ac per hoc illud corpus facultatem non moriendi habuit ex natura: hoc uero mortale condicionem moriendi habet ex pœna: immortale illud felicitatem numquam moriendi habet in gloria. ¶ Sequitur, Et inspirauit in faciem eius spiraculum uitæ, & factus est homo in animam uiuentem.) Spiraculum uitæ hoc in loco animam coniunctam corpori intelligimus. Si uero homo ille quando factus est ex limo, corpus & anima erat, nunc ipsius anima ex suis est additum ad istam inspirationem, quando factus est homo in animam uiuentem, dum dicitur, Inspirauit in eum spiritum uitæ, & factus est homo in animam uiuentem: non est credendum, uelut partem naturæ Dei in animam hominis fuisse conuersam, ut cogamur dicere, naturam Dei esse mutabilem, sicut anima, quæ modo proficit, modo deficit, modo sapit, modo desipit. Ergo non est anima, quæ mutabilis est, credenda natura, uel pars Dei, propheta attestante, qui ait, Qui finxit spiritum hominis, & ipse scit omnia. & ipse spiritus est anima hominis, euangelista testante de anima, quam Christus in carne accepit, cum dixisset dominus, Potestatem habeo ponendi animam meam. quam tunc posuit, quando inclinato capite emisit spiritum. *Ioan. 10* Vnde nullatenus dubitandum est, spiritum esse animam: quam etiam Deus nec de se, nec de qualibet subiacente elementorum materia, sed de nihilo fecit. nam si de semet ipso eam fecisset, numquam uitiosa aut mutabilis uel misera esse potuisset. si uero ex elementis uisibilibus facta fuisset, haberet aut ex terra soliditatem, aut ex aqua humorem, aut flatum ex aere, aut calorem ex igne. Sed quia his omnibus caret, apparet eam inde non esse, quæ cum illis probatur nihil habere commune: & ideo anima spiraculum dicta est, quia ex nihilo facta, corpori, quod animaret, insufflata est. ideo dicta est spiraculum uitæ, quia & iste aer plerumque dicitur spiritus. sed tamen spiritus uitæ non dicitur, quia caret uita. Quæritur autem utrum Deus animam insufflando fecit? an eam quam fecerat, corpori dando potius insufflauit? Vtrumque enim puto esse, nec habere aliquid quæstionis, quo modo siue insufflando fecerit animam, siue creando donauerit: nec de aliquo flatu suo, nec de se ipso, sed ex nihilo aut sufflando creauit, aut creando corpori insufflauit: non quia illud spiraculum conuersum est in animam uiuentem, sed operatus est animam uiuentem. Nondum tamen spiritalem

hominem debemus intelligere, quia factus est in animam uiuentem, sed adhuc animalem. Tunc enim spiritalis effectus est, cum in paradiso constitutus est, & præceptum perfectionis accepit. Itaque postquam peccauit, & emissus est de paradiso, in eo remansit, ut animalis esset: & ideo animalem hominem prius gestamus omnes, qui de illo post peccatum nati sumus, donec assequamur spiritalem Adam, id est, Christum. *1.Cor. 15* Sic enim apostolus dicit, Non primum quod spiritale est, sed quod animale. Formauit igitur Deus hominem de limo terræ: id est, factus est Christus, *Rom. 1* iuxta quod ait apostolus, Ex semine Dauid secundum carnem: tamquam de limo terræ. Et inspirauit in faciem eius spiraculum uitæ. Vtique infusionem spiritus sancti, qui operatus est hominem Christum. Et factus est homo in animam uiuentem. Scilicet ut qui perfectus erat Deus, perfectus crederetur & homo. *De eo, quod scriptum est, Plantauerat autem dominus Deus paradisum, &c. XIII.* Sequitur, Plantauerat autem dominus Deus paradisum uoluptatis a principio, in quo posuit hominem, quem formauerat.) Paradisus, hortus, siue uoluptas, uel deliciæ interpretatur. Tres sunt opiniones de paradiso: una eorum, qui corporaliter tantummodo paradisum accipiunt: alia eorum, qui utroque modo intelligunt. A principio significatur, ex quo manifestatur, quod quasi prius quam Deus cælum & terram faceret, paradisum ante condiderat. Produxitq. Deus de humo omne lignum, pulchrum uisu, & ad uescendum suaue.) Non ut aliquod noui generis lignum cōdiderit; sed ex his generibus, quæ iam terra tertia die produxerat, exorta sunt postmodum, & ex illa uirtute, quam iam generandi terra acceperat. Lignum etiam uitæ in medio paradisi, quidam tantum allegorice intelligi uolunt, ad significandam sapientiam, quæ est lignum uitæ. Sed quia sicut petra percussa aquas præbuit, quamquam significauerit Christum, tamen erat historialiter petra: ita & lignum uitæ, quamuis significaret Christum, tamen erat & corporaliter & euidentissime lignum: quod propterea lignū uitæ nuncupatum est, ut, dum illi homines inde gustarent, nec morbo, nec senectute deficerent. In ceteris enim erat alimentum, in isto sacramentum. Lignumq. scientiæ boni & mali, non quod ipsum lignum in sua natura rationale esset, uel scientiam boni & mali habuisset: sed propterea appellatum est boni & mali scientiæ, *De fluuiis paradisi. XIIII* quia homo per experimentū ab ipso didicit, quid esset obedientiæ bonū, & inobedientiæ malum. Sequitur, Et fluuius egrediebatur de loco uoluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde diuiditur in quattuor capita. Nomen uni Phison.) Ipse est Ganges, qui nunc dicitur Nilus, qui Aethiopiæ partes irrigat. Tygris uero & Enphrates, etiam nunc nomina eadem tenent. Sed Euphrates fluuius est Mesopotamiæ. Tigris uero contra Assyrios uadit, & post multum circuitum influit in mare rubrum. Vocatur autem hoc nomine propter uelocitatem, ad instar bestiæ nimia uelocitate currentis. Plantauerat autem dominus Deus paradisum a principio. *Cant. 4* Paradisus ecclesia est: sic enim de illa legitur in Canticis canticorum, Hortus conclusus soror mea. A principio autem paradisus plantatur, quia ecclesia catholica a Christo principio omnium condita esse cognoscitur. Fluuius de paradiso exiens, imaginem portat Christi de paterno fonte fluentis, qui irrigat ecclesiam suam uerbo prædicationis ex dono baptismi. Quattuor autem paradisi flumina, quattuor sunt euāgelia ad prædicationem cunctis gentibus missa. Ligna fructifera, omnes sancti sunt. Fructus eorum, opera eorum. Lignum autem uitæ, sanctus sanctorum, Christus scilicet, ad quem quisque si porrexerit manum, uiuet in æternum. Lignum autem scientiæ boni & mali, propriū est uoluntatis arbitrium, quod in medio est positum, ad dignoscendum bonum & malum: de quo qui, relicta gratia Dei, gustauerit, morte morietur. Sequitur, Tulit ergo dominus Deus hominem, & posuit eum in paradiso uoluptatis, ut operaretur, & custodiret illū.)

Hi

Hic recapitulando narrat, quo modo in paradiſo poſuerit Deus hominem, ut operaretur & cuſtodiret illum. Quid operaretur, quando non erat laboris defectio? Quid cuſtodiret, ubi nullus erat aggreſſor uel prædo? Sed ut ſic cuſtodiret eundē paradiſum ſibi ipſi, ne aliquid admitteret, ut inde mereretur expelli: uel certe, ut operaretur, ut iuſtus eſſet: cuſtodiret, ut tutus eſſet. Tulit igitur Deus hominē, & poſuit eum in paradiſo. Aſſumpſit Deus carnem, & factus eſt caput eccleſiæ. Vt operaretur, & cuſtodiret illum. Ideſt, uoluntatem patris ex omnibus gentibus eccleſiam impleret. Sequitur, Præcepitq. ei, dicens,) Quæri poteſt, quo modo loquebatur Deus ad Adam, utrum ſicut nunc angelis loquitur per cæleſtē ſubſtantiam: an quo modo patriarchis, per corporalem ſpeciem aſſumptam ex aere cæleſti: uel quo modo prophetis, in mente, ſicut ſcriptum eſt, Et dixit mihi angelus, qui loquebatur in me. Sequitur, Ex omni ligno paradiſi comede, de ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas.) Non quod ipſum lignum in ſua natura rationale eſſet, uel ſcientiam boni & mali habuiſſet: ſed quod in eo experiri & ſcire potuit, quid eſſet inter obedientiæ bonum & inobedientiæ malum: & ob hoc prohibetur, ut obſeruaret præceptum, & obedientem ſe ſub Dei dominatione ſciret. Ex hac ergo cauſſa ipſum lignum tale nomen accepit. Ligno uitæ utebatur, quaſi ad medicinam, ut incorruptibilis eſſet: ligno ſcientiæ boni & mali, quaſi ueneno, ut moreretur: & ne tanto extolleretur dominio, ſed in obſeruationē mandati ſciret ſe ſubiectum creatori ſuo. Sequitur, In quacumque die comederis ex eo, morte morieris.) Sic ergo intelligamus dominum denunciaſſe mortem in eo quod ait, Quacumque die ederitis ex eo, morte moriemini: tamquam diceret, Qua die me deſerueritis per inobedientiam, deſeram uos per iuſtitiam. Quo modo poterat mortem timere, quam nullatenus ſciebat experiendo? Sicut enim nos ſcimus reſurrectionem, quam numquam experti ſumus, nec uidimus: ita & ille ſciebat mortem, non adhuc per experientiam, ſed per ſcientiam. ſciebat quippe quid eſſet: et per priuationem uitæ ſciebat, quod exiens anima a corpore facit mortem, & dum reuerſa fuerit, in corpore facit reſurrectionem: ita & ille ſciebat mortē per priuationē uitæ. Mortem dicit animæ, non corporis: quia non eo tempore mortui ſunt, quando comederunt. Ergo hanc, quā nunc Deus homini minatus eſt mortem, non eam tantum debemus accipere, qua caro ſeparatur ab anima, ſed hanc, qua hæc alienatur a Deo, qui eſt uita ſua. ſicut enim corpus uiuit ex anima, ita anima, ut beate uiuat, uiuit ex Deo. ergo deſerta a Deo anima, iure dicitur mortua: ex qua tres poſtea ſecutæ ſunt mortes, prima in anima, ſecunda in carne, tertia in damnatione. Sed ut iſtæ ſequerentur, prima præceſſit deſertio Dei. Sequitur, Dixit quoque Deus, Non eſt bonum hominem eſſe ſolū. faciamus ei adiutorium ſimile ſui.) In prima rerum conditione dictum fuerat, Maſculum & feminam fecit eos: & benedixit eis, dicens, Creſcite & multiplicamini, & replete terram. Illa benedictio nuptiarum primorum hominum, ut creſcerent, & multiplicarentur, & implerent terram, quamuis & in delinquentibus manſerit, tamen, antequā delinquerent, data eſt, ut cognoſceretur procreatio filiorum ad gloriam connubii, non ad pœnam pertinere peccati. Et quamuis emiſſi de paradiſo genuiſſe commemorentur, credimus tamen eos ſine ullo ardore libidinis, uel dolore pariendi gignere potuiſſe filios in paradiſo. et ex ligno uitæ, uigorem immortalitatis ſumentes, perducerentur ad numerum ſanctorum, quem expectat quantitas prædeſtinatorum. Nec mirandum eſt, ut ſi non peccaſſent, ſemper uiuere potuiſſent: dum Enoch & Helias in Adam quidem mortui, hactenus tamen eſſe creduntur uiui in corpore. Dixit quoque Deus, Non eſt bonum eſſe hominem ſolum. Arguuntur hæretici, qui Christum ſolum hominem putant, & non

De collocatione hominis in paradiſo. XV

Zach. 1

De ligno ſcientiæ boni, & mali. XVI

De eo, quod ſcriptum eſt, Quacumque die comederis. XVII

De eo, quod ſcriptum eſt, Non eſt bonum &c. XVIII

non etiam Deum. Faciamus ei adiutoriū simile sui. Quia in ipso homine suscepto, ecclesia Deo copulata est. Sequitur, Formatis igitur dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, & uniuersis uolatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, ut uideret, quid uocaret ea. omne enim quod uocauit Adam animæ uiuentis, ipsum est nomen eius. Appellauitq. Adam nominibus suis cuncta animantia, & uniuersa uolatilia cæli, & omnes bestias terræ.) Vt ostenderet quanto priuilegio homo pecoribus antecellit, qui ratione sua cuncta distinguere, & nominatim secernere posset, adducta animalia ad Adam, non circuitu locari, sed occulto nutu diuina potentia uoluit, ut uenirent, & homo intelligeret se ipsum quanto melior esset bestiis, dum cunctis nomina etymologiarum imponit: & eo magis conditorem suū diligeret, quo se meliorem cunctis uiuentibus, quibus nomina imposuit, esse sciret. Appellauit autem Adam nominibus suis cuncta animantia & uolatilia cæli, & bestias terræ, significans gentes, quæ saluæ fierent in ecclesia, & per eundem dominum nomen Christianitatis erant accepturæ, quod prius non habuerant, sicut scriptum est, Et uocabo seruos meos nomine alio. Sequitur, Adæ uero non inueniebatur adiutorium simile eius.) Quia inter omnia animantia terræ nullum rationale inueniebatur, nisi ille solus. Immisit ergo dominus Deus soporem in Adam. cumq. obdormisset, tulit unam de costis eius, & repleuit carnem pro ea.) Iste sopor ad hoc intelligitur emissus, ut ipsius mens per ecstasin particeps fieret angelorum: & intrans in sanctuarium Dei, intelligeret in nouissima: & euigilans tamquam prophetia plenus, sacramentum, quod commendat apostolus, eructaret. Tulit unam de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Ista omnia futura in Christo & ecclesia facta sunt, & sunt plena mysteriis & sacramentis, quæ suo loco dicenda sunt. Adæ uero non inueniebatur adiutor similis eius. Vtique quoniam quamuis fidelis aut iustus quisque sit, Christo tamen æquari non potest, quia nullus similis ei inter filios Dei. nemo enim poterat a morte genus hominum liberare, & ipsam mortem superare, nisi Christus. Sequitur, Et ædificauit dominus Deus costam, quā tulerat de Adam, in mulierem.) Quo modo hic feminam creauit Deus, qui superius ab omni opere requieuit? Non eam creauit in materia, sed expressit in forma. prius enim originaliter in uiri latere facta est, cuius postea detracta costa exinde mulier facta est. Quæritur utrum femina de latere uiri formata, ex eius anima acceperit animam? et utrum sicut caro nascentium ex carne, sic animæ ex animabus procreentur? an nouæ semper creentur a Deo ex nihilo? Quæ quæstio in definiendo difficilis est: quia nihil a sanctis uiris uel scripturarum auctoritate manifestius pronunciatum est. Dormiuit Adam, & fit illi mulier de latere: patitur Christus, fit eo moriente ecclesia de sacramento sanguinis, qui de latere mortui profluxit. Sequitur, Et adduxit eam ad Adam, uideret quid uocaret eam. Dixitq. Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Hæc uocabitur uirago, quoniam de uiro sumpta est.) Vt uocaret mulierem, uitam: sic enim interpretatur Eua, uita, siue calamitas. aliis enim uita, aliis uero calamitas. hæc uocabitur uirago, quoniam de uiro sumpta est. nam uirago habet similitudinem cum uiro, mulier non habet. Et posuit carnem pro ea.) Ita & Christus posuit carnem suam, moriendo in patibulo crucis, pro ecclesia. Dixitq. Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Quia siue sancti spiritales & fortissimi in tentationibus, siue minus perfecti, utrique unum corpus Christi sunt, & una ecclesia. Hæc uocabitur uirago, quoniam de uiro sumpta est. Sic & Christus ecclesiæ nomen dedit Christianum, quæ de latere eius sumpta est. Hæc igitur omnia facta sunt in figura, quæ erant in ecclesia proditura. Sequitur, Quamobrem relinquet homo patrem & matrē, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una.)

Imponit Adā nomina animantibus. XIX.

Esa. 65

Adæ non inueniebatur adiutor similis eius. XX

Eph. 5

De costa detracta. XXI

De eo, quod scriptum est. Hoc nunc os. XXII

beatus

beatus apostolus Paulus hoc capitulum ita exponit, dicens, Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia. *Eph. 5* Sed quo modo Christus reliquerit patrem, cum una substantia sit cum patre: aut ubi esse poterit pater sine filio, cum de ipso filio, qui est sapientia patris, dicatur: quod attingit a fine usque *Sap. 8* ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Totus ubi est filius, ibi est & pater: & non potest esse pater sine filio, nec filius sine patre: quia scilicet sicut inseparabiles sunt in natura, ita & inseparabiles in persona. sic enim ipse filius de patre dicit in euangelio, Qui me misit, mecum est. Quo modo igitur dereliquit patrem, *Ioan. 8* ut adhæreret uxori suæ, id est, ecclesiæ suæ? Nisi illo modo quo apostolus ait, Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed *Philip. 2* semet ipsum exinaniuit, formã serui accipiens. Ipsa igitur formæ seruilis acceptio, exinanitio est: & ipsa exinanitio, quamquam non sit diuinitatis abolitio, aut naturæ amissio, tamen propter formam serui, in qua dignoscitur apparuisse, iure dicitur patrem dereliquisse. Dereliquit & matrem: synagogam scilicet, ueteri testamento carnaliter inhærentem. Et adhæsit uxori suæ: id est, sanctæ ecclesiæ, ut pace noui testamenti essent duo in carne una. Sequitur, Erat autem uterque nu- *De nuditate Adæ et Euæ. XXIII* dus, Adam scilicet, & uxor eius, & nõ erubescebant.) Non quod eis nuditas esset incognita, sed turpitudinis nuditas nondum fuerat agnita, quia nondum libido membra illa extra arbitrium commouebat: quia nullam legem in membris senserant, repugnantem legi mentis suæ. nihil enim uelandum putabant, quia nihil senserant refrenandum. nam ex pœna peccati euenit homini, ut sua ipsius ei rebellis esset caro, quia ipse rebellis extitit creatori suo in actibus suis: & iccirco erubuit postmodum de corpore suo. Sequitur.

CAP. III. De calliditate serpentis. XXIIII

SED & serpens erat callidior præ cunctis animantibus terræ, quæ fecerat dominus Deus.) Non ex sua natura, sed ex diabolici spiritus inflatione, quæ in illo erat, & per illum dolum agebat. utebatur enim serpente diabolus, quasi organo, ad perpetrandum calliditatis suæ malitiam. Quod uero ait, Præ cunctis animantibus terræ: ostendit, quod quamuis præuaricatores angeli per superbiam fuissent eiecti, natura tamen excellentiores sunt, & astutiores omnibus animantibus terræ. nam ille angelus de spiritali tantum paradiso cecidit: homo uero & de spiritali & de corporali. erat enim ille corporalis paradisus, quo per exteriorẽ sensum corporis fruebatur: erat & spiritalis, in quo per mentis contemplationem interius lætabatur. Dicitur ergo illi, Ex omni ligno paradisi comedes: de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas.) Præcipitur enim nobis, ut fruamur omni ligno paradisi, quo significantur spiritales deliciæ, de quibus ait apostolus, Fru- *Galat. 5* ctus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, mansuetudo, continentia, castitas. Et non tangamus lignum in medio paradisi plantatum, scientiæ boni & mali: id est, non uelimus superbire natura arbitrii nostri, quæ media est: ut decepti per scientiam, experiamur & malum. Serpens autem ille sapientior omnium bestiarum, indicat diabolum, qui inde serpens dicitur, quod uolubili uersetur astutia. Sequitur, Qui dixit ad mulierem, cur præcepit uobis Deus, ut non comederetis de omni ligno paradisi. Quæri potest, si serpens sonos uerborum, quos per eum diabolus loquebatur, intelligere potuit: neque enim credibile est, eum intelligere potuisse, quæ per eum diabolus agebat. Non itaque serpens uerborum sonos intelligebat, qui ex illo fiebant ad mulierem. non enim conuersa credenda est anima eius in naturam rationalem: quandoquidem nec ipsi homines, quorum rationalis natura est, cum dæmon in eis loquitur, ea passione, cum ab exorcista requiruntur, sciunt quid loquantur. sed mente captus nescit, quæ loquitur. ita & serpens uerba edebat, quæ nõ intelligebat: & iccir-

co suasit, ut uoluntas diuina despiceretur, & propria teneretur. Sequitur, De lignorum fructu, quæ sunt in paradiso, uescimur: de fructu autem ligni, quod est in medio paradisi, præcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illud, ne forte moriamur. Dixit autem serpens ad mulierem, Nequaquam morte moriemini. Scit enim Deus, quod in quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi uestri, & eritis sicut dii, scientes bonum & malum.) Cur mulier interrogata a serpente, respondit? nisi ut præuaricatio eius esset inexcusabilis: cum nullo modo dicere potuit, se oblitam fuisse diuini mandati: quatenus ex uoluntario libero arbitrio, seruando diuinum præceptum, laudabilis appareret, & in contemnendo damnabilis esset. In eo enim quod dixit, Aperientur oculi uestri: hoc persuadet, ut sub Deo esse nollent: sed similes ei essent, non indigentes illius interno lumine, sed uiuentes propria prouidentia ad dignoscendum bonum & malum, quod ille prohibuisset. Sequitur, Vidit igitur mulier, quod bonum esset lignum ad uescendum, & pulchrum oculis, aspectuq. delectabile.) Quo modo potuit mulier credere serpenti, diuinitatem sibi promittenti? nisi forte iam inerat in mente illius antea amor quidam propriæ potestatis, & quædam de se superba præsumptio, quæ per illam tentationem fuerat uincenda & humilianda. Vidit igitur mulier, quod bonum esset lignum. Quo modo uidebant, si clausos oculos habebant? Sed considerauit lignum post serpentis persuasionem, ut exploraret, si quid in eo mortiferum esset: & dum nihil tale in eo prospexit, confidentius ex eo gustauit, comedit, deditq. uiro suo. Merito suo scilicet animal lubricum, & tortuosis anfractibus mobile, operi suo congruum, per quem loqueretur, elegit: eoq. per angelicam præsentiam præstantioremq. naturam spiritali nequitia sibi subiecta, & tamquam instrumento abutens, fallacia sermocinatus est feminæ, a parte scilicet inferiore illius humanæ copulæ incipiens, ut gradatim perueniret ad totũ, non existimans uirum facile credulum nec errando posse decipi, sed dum alieno cedit errori: sicut & Aaron erranti populo ad idolum fabricandum non consensit inductus, sed cessit obstrictus: nec Solomonem credibile est errorem putasse: ita credendum est illum uirum suæ feminæ uni unum, hominem homini coniugi, ad Dei legem transgrediendam non tamquam uerum loquenti credidisse seductũ,

1. Timoth. 3

sed sociali necessitudine paruisse. Non enim frustra dixit apostolus, Adam non est seductus, mulier autem seducta est: nisi quod illa, quod ei serpens locutus est, tamquam uerum esset, accepit, ille autem ab unico noluit consortio dirimi, nec in communione peccati, nec ideo minus reus, si sciens prudensq. peccauit. Sequitur,

De apertis oculis. XXV

Et aperti sunt oculi amborum.) Neque enim cæci nati erant, ut imperitum uulgus opinatur, quando & ille uidit animalia, quibus nomina imposuit: & de illa legitur, Vidit mulier, quia bonum est lignum. Patebant enim oculi eorum: sed ad hoc non erant aperti, hoc est, non attenti, ut cognoscerent, quid eis indumentum gratiæ præstaret, quando membra eorũ uoluntati repugnare nesciebant: qua gratia remota, ut pœna reciproca, inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens nouitas, unde esset indecens nuditas, & fecit attentos, reddiditq. confusos. Sequitur,

De nuditate eorũ. XXVI

Cumq. cognouissent se esse nudos.) A gratia scilicet, a qua illis fiebat, ut nuditas corporis, in illa lege peccati eorum mentes repugnando confunderet. Sed quid est, quod ipse per mulierem decipit, & non per uirum? quia non potest ratio nostra seduci ad peccandum, nisi præcedente delectatione in carnalis infirmitatis affectu, qui magis debet obtemperare rationi, tamquam uiro dominanti. hoc enim in uno quoque homine geritur in occulto quodam secretoq. cõiugio. Suggestionem quippe serpentem accipimus, mulierem uero animalem corporis sensum, rationem autem uirum. Ergo quando occurrit

occurrit mala suggestio, quasi serpens loquitur. Sed si sola cogitatio oblectatur illa suggestione, & refrenante ratione consensus explendi operis non succedit, sola uidetur mulier comedisse illicitum. quod si ipsum peccatum etiã & mens perpetrandum decernat, iam uir deceptus est, iam mulier cibum dedisse uiro uidetur. illicito enim consentire, de ligno prohibito manducare est. Tunc quippe iure a uita beata, tamquam a paradiso, expellitur homo, peccatumq. ei imputatur, etiam si non sequatur effectus: quia etsi non est in factis culpa, in consensu tamen rea tenetur conscientia. Hæc secundum anagogen: ceterum iuxta metaphoram poterit callidus serpens iste hæreticorum uersutiam designare. nonnulli enim loquacius atque subtilius promittunt illicita curiositate secretorum adapertionem atque scientiam boni & mali, & in ipso homine tamquam in arbore, quæ plantata est in medio paradisi, suã dignoscentiam nituntur demonstrare. Contra hunc serpentem clamat apostolus, cum dicit, Metuo ne, sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic sensus uestri corrumpantur. *2. Cor. 11* Seducitur uerbis huius serpentis carnalis nostra concupiscentia, & per illam decipitur Christianus Adam, non Christus. Dicit ergo iste ad mulierem, Cur præcepit uobis Deus, ut non comederetis ex omni ligno paradisi? Sic hæreticorum curiosa cupiditas, sic prædicatores praui ad diligendam erroris fallaciam auditorum carnalium corda succendunt, dicentes, Quare fugitis scientiam habere latentem? Noua semper exquirite, boni maliq. scientiam penetrate. Vnde est illud in Solomone, quod mulier illa, hæreticorum speciem tenens, dicit, Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. *Prouerb. 9* Subiecit deinde idem serpens, Quacumque die comederitis, statim aperientur oculi uestri, & eritis ut dii, scientes bonum & malum. Sic & omnes hæretici diuinitatis meritũ profitentur, atque scientiæ pollicitatione decipiunt & reprehendunt eos, qnos simpliciter credentes inuenerint: & quia omnino carnalia persuadent, qnasi ad carnalium oculorum adapertionem conantur adducere, ut interiores oculos obscurent. Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum, tulitq. de fructu illius & comedit. Mulier comedit antea, non uir, ideo quia carnales facilius persuadentur ad peccatum, nec tam uelociter spiritales decipiuntur. et dedit uiro suo, & comedit: utique quia post delectationem carnalis concupiscentiæ nostræ, etiam ratio nostra subiicitur ad peccandum. Sequitur, Consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata.) *De folijs fici. XXVII* Quod nos campestria possumus nuncupare. Postquam cognouerunt miserabiliter se nudatos a gratia, qua fiebat, ut nuditas corporis nulla lege peccati mentem eorum repugnando confunderet: hoc postmodum cognouerunt, qnod felicius ignorarent, si Deo obedientes & credentes nõ committerent, quod cogeret experiri. proinde confusi inobedientia carnis suæ, tamquam teste, pœna inobedientiæ suæ consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata, siue campestria, quod nos alio nomine succinctoria possumus appellare. Campestria autem ex eo dicta, quod iuuenes, qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant. unde qui ita succincti sunt, campestratos uulgus appellat. Cumq. cognouissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, unde se contegerent. Qui sæculum asperum amplectuntur, qui pro religione uoluptatis carnalis arctantur, quiq. decepti hæretica prauitate, & gratia Dei nudati, tegimenta mendaciorum, tamquam folia fici, colligunt, faciunt sibi succinctoria uanitatis, cum de domino uel ecclesia mentiuntur. Sequitur, Et cum audissent uocem Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem.) *De uoce Dei. XXXVIII* Quid est quod post peccatum hominis in paradiso, dominus iam non stat, sed ambulat? nisi quod irruente culpa a corde illorum remotum se demonstrabat, quos iam in suo præcepto stabiles non uidebat. Quid est quod ad auram post meridiem dicit?

cit? nisi quod lux feruentior ueritatis ab eis abscesserat, & peccatrices animas constringebat frigus infidelitatis. Abscondit se Adam & uxor eius a facie domini Dei, in medio ligni paradisi.) Hæc ei insipientia de peccati pœna accessit, ei se latere posse uelle, quem latere nihil potest. Increpauit ergo dominus Adam deambulans, ut cæcis mentibus nequitiam suam non solum sermonibus, sed etiam rebus aperiret: quatenus peccator homo per uerba, quæ fecerat, audiret: & per deambulationem amisso æternitatis statu, mutabilitatis suæ inconstantiam cerneret: & per auram feruore caritatis a se expulso, torporem suum animaduerteret: & pet declinationem solis cognosceret, quod ad tenebras propinquaret. Sequitur,

Vocauitq. dominus Deus Adam, & dixit ei, Adam ubi es?) Increpantis uox est, non ignorantis. non utique ignorando quæsiuit, sed increpando admonuit, ut attenderet ubi esset, & unde cecidisset, tamquam si diceret, Qualis fueras, quando obediendo simpliciter incedebas, & qualis nunc appares, quando præuaricator effectus es? Qui etsi prius fortassis cum illis loquebatur, sicut cum angelis, nunc autem per subiectam creaturam illis apparuisse credendus est, & dicit, Adam ubi es? uidit eum sub culpa lapsum, & iam suo peccato ueluti ab oculis ueritatis absconditum, quia tenebras erroris eius non approbat. Per hoc, quod uocat dicens, Vbi es? signum dat, quia ad pænitentiam reuocat. Per hoc quod requirit, aperte insinuat, quia peccatores iure damnantur. Sequitur, Qui ait, Vocem tuam audiui in paradiso, & timui, eo quod nudus essem, & abscondi me.) Iam miserrimo errore tergiuersando respondit, quasi ideo possit displicere, quod nudus esset, cum utique melius Deo placeret, si sic maneret, sicuti eum ipse fecerat. Et timui. Hoc est, quod scriptum est, Auertisti faciem tuam a me, & factus sum conturbatus, eo quod nudus essem. Ante peccatum enim ideo se nudum non agnoscebat, quia eius intentio in supernis erat. Et abscondi me. Quare? Quia in illa nuditate iam non audebat apparere, de qua ipse cœperat erubescere. Sequitur, Quis indicauit tibi, quod nudus esses? nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti.) Tunc ille non ad se culpam retulit, sed ad mulierem, quam dominus dederat, & reatum suum oblique in auctorem redegit, qui ei mulierem dederat, quæ ei talia persuadetet: ad cumulum peccati sui superbe respondit, non humiliter: quasi querimoniam in Deum dirigeret, cur ei talem dedisset sociam, unde ei occasio peccati esset. Similiter & mulier suæ culpæ caussam in creatorem refert, quare serpentem, per quem deciperetur, in paradiso creauerit, uel intrare permiserit. Serpens autem iam non requiritur, quia nec eius pænitentia quærebatur. Requisiti uero ad pænitentiam, uocem defensionis contra iustam correptionem protulerunt. Vnde nunc usque in usum peccantinm trahitur, ut culpa cum agitur, defendatur, & unde finiri reatus debuit, inde cumuletur. nam serpens non interrogatut, quia nec confiteri peccatum potest, nec habet unde se excuset. priot tamen excepit pœnam, & non eam quæ ultimo indicio reseruatur ipsi & angelis eius. Sed pœna eius hoc in loco dicitur, ut in potestate habeat eos, qui Dei præcepta contemnunt, & inde maior pœna est illi, quia de tali infelicitate lætatur. Sequitur, Et ait dominus Deus ad serpentem, Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia & bestias terræ. super pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus uitæ tuæ.) Nunc quod ad serpentem dicitur, & ad eum qui operatus est per serpentem, pertinere noscitur, non ad animal irrationabile, quia hoc non in sua natura uel uoluntate habuit, ut faceret: sed diabolus hoc de illo & per illum est operatus. Super pectus tuum gradieris, & terram comedes. siquidem in pectore calliditas nequitiarum eius indicatur, qui & terram deuorat, dum luxuria & libidine peccantium pascitur & delectatur. Cumq. audissent uocem

domini

domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem. Deambulat Deus in illis, & non stat, qui stabiles in eius præcepto non perseuerant. & bene, Ad auram post meridiem: quia iam ab eis aufertur lux illa feruentior ueritatis appropinquantibus errorum tenebris. Absconderunt se a facie Dei, in medio ligni paradisi. In medio namque ligni se abscondit, qui auersus a præcepto creatoris, in erroris atque arbitrii sui uoluutatibus uiuit. Vocauitq. Deus Adam dicens, Adam ubi es? Hic ostendit quia, si qui a fide uel bonis operibus ad mendacia sua desideriaq. labuntur, non despicit illos Deus, sed adhuc, ut redeant ad pœnitentiam, uocat, quia non uult mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & uiuat. *Ezech. 18* Ergo non est desperandum quibuslibet peccatoribus, dum & ipsi impii ad spem indulgentiæ prouocantur. Dicitur autem post hæc serpenti, Maledictus eris inter omnia animantia, super pectus tuum & uentrem gradieris. Nomine pectoris significatur superbia mentis, nomine autem uentris significantur desideria carnis: his enim duabus rebus serpit diabolus aduersus eos, quos uult decipere, idest, aut terrena cupiditate & luxuria, aut superbiæ insana ruina. Et terram manducabis: idest, ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis. Omnibus diebus uitæ tuæ: idest, omni tempore, quo agis hanc potestatem, ante illam ultimam pœnam iudicii. Sequitur, Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius: ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius.) *De inimicitijs inter mulierē & serpentē. XXIX.* Semen mulieris est totum genus humanum, semen serpentis carnalia desideria. quæ duo semina, continuum inter se gerere odium debent, ut non faciamus ea, quæ diabolus uult. Quid est quod ait, Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius? Caput serpentis est cogitatio illicitæ suggestionis, quod nos omni intentione conterere atque illidere ad petram, quæ est Christus, debemus. Calcaneum mulieris, est extremum uitæ nostræ tempus, quo diabolus nos acrius impugnare satagit: cui si uiriliter resistimus, uictoriam perseuerantiæ cum salute nostra percipiemus. Inimicitias ponam inter te & mulierem, semen tuum & semen illius. Semen diaboli, peruersa suggestio est. Semen mulieris, fructus est boni operis quo peruersæ suggestioni resistitur. Ipsa caput illius conterit, si eum mens in ipso initio malæ suggestionis excludit. ille insidiatur calcaneo eius: quia mentem, quā in prima suggestione non decipit, decipere in fine contendit. Quidam autem, quod dictum est, Inimicitias ponam inter te & mulierem, de uirgine, unde natus est dominus, intellexerunt, eo quod illo tempore ex ea dominus nasciturus ad inimicum deuincendum, & mortem, cuius ille auctor erat, destruendam promittebatur. Nam illud quod subiunctum est, Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius, hoc de fructu uentris Mariæ, qui est Christus, intelligunt: id est, tu eum supplantabis, ut moriatur, ille autem uictor resurget, & caput tuum conteret, quod est mors: sicut & Dauid dixerat ex persona patris ad filium, Super aspidem *Psal. 90* & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem. Aspidem dixit mortem, basiliscum peccatum, leonem antichristum, draconem diabolum. Sequitur, Sub uiri potestate eris, & ipse dominabitur tibi.) Quæritur cum dicit, Sub uiri potestate eris, si non peccasset mulier, si esset sub potestate uiri? Esset utique, sed ea seruitute quæ per dilectionem operatur, & foras mittit timorem: post peccatum uero condicionalis seruitutis timore, qui per disciplinā operatur, ueniens de maledictionis pœna, & non potius de æqualitate naturæ. Appetitum ergo eius uir habet subiugatum, ut iuxta hanc legem mulieri modum imponat. De pœna autem mulieris quid significat, quod ei dicitur, In dolore paries filios: nisi quia carnalis uoluntas cum aliquam malam consuetudinem uult uincere, patitur in exordio dolores, atque ita per meliorem consuetudinem parit bonū opus quasi filios? Quod uero adiecit, Et conuersio tua ad uirum tuum, & ipse tui dominabitur:

tur: hoc significat, quod illa uoluptas carnalis, quæ cũ dolore reluctauerat, ut faceret consuetudinem bonam, iam ipsis erudita doloribus cautior fit, & ne corruat ob temperat rationi, & libenter seruit, quasi uiro iubenti. Sequitur, Adæ uero dixit, Quia audisti uocẽ uxoris tuæ.) Culpat itaque uirũ, quia præueniens Dei mandatum uxoris præposuit uoluntatem, cui debuit dominari. et comedisti ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes.) Denuo arguitur de gulæ concupiscentia, quæ in lapsu præuaricationis pœna secunda post superbiam est. Maledicta terra in opere tuo.) Opera hic nõ ut ruris colendi sit, sed peccata significat, ut in Hebræo habetur. Hoc & in Aquila non discordat, dicens, Maledicta humus propter te. spinas & tribulos germinabit tibi.) Incentiua quodam modo uitiorum, quæ in nobis nullo modo essent, si felicitatem paradisi primus homo non perdidisset. Sequitur, In sudore uultus tui uesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua

Ioan. 6

sumptus es.) Illum intelligi uoluit panem, qui se de cælo descendisse testatus est, qui dat uitã mundo. Hunc ergo panẽ cum maximo sudore & pœnitentiæ satisfactione accipiunt pœnitentes. Cum uero dixisset Deus, Adam ubi es? mortem significauit animæ, quæ facta est illo deserente: & dicendo, Puluis es, & in puluerem reuerteris, mortem significauit corporis, quæ illi fit, anima discedente. Propterea de morte secunda nihil dixisse credendus est: quia occultam esse uoluit propter dispensationẽ testamenti noui, ubi secunda mors apertissime declaratur, ut prius ista mors, quæ communis est omnibus. mors uero secunda non utique communis

De tunicis pelliceis. XXX

est omnibus. Sequitur, Fecit quoque dominus Deus Adæ & uxori eius tunicas pelliceas, & induit eos.) In tunicis pelliceis mortis est intelligenda condicio, ut qui per inobedientiam Dei similitudinem, id est, immortalitatem tenere noluerunt, per mortis condicionem similitudinem susciperent iumentorũ & pecudum. Ipsi sibi præcinctoria de foliis fici, & Deus illis tunicas pelliceas fecit: id est, ipsi appetierunt mentiendi libidinem, relicta facie ueritatis, & Deus mutauit corpora eorum in ista mortalitate carnis: quia cum homo per superbiam Deus esse appetiit, usque ad belluarum mortalitatem deiectus est. Sequitur, Ecce Adã quasi unus ex nobis factus est.) Id est, quasi ipse dominus & creator eius, quod pertinet ad irrisionem insultantis: & Nobis, ad exemplum timoris: quod nõ solum nõ ita fuit, ut fieri uoluit, sed nec illud, quod factus fuerat, conseruauit. Quod uero addidit, Quasi unus ex nobis: hoc propter trinitatem dictũ est: sicut & illud, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrã. Sequitur, Sciens bonum & malum.) Vt ipse per experimentũ malum disceret, quod Deus per sapientiã nouit. Sequitur, Nunc ergo uidete, ne forte mittat manũ suam, & sumat etiam de ligno uitæ, & comedat, & uiuat in æternũ.) Vere ut clementissimus dominus eisdem dignatus est consulere ad salutem, ne forte per transgressionem indigni iam facti de ligno uitæ præsumerent edere, & ad perpetuũ uiuerent cruciatũ. Exules itaque sunt ab illius esu ad tempus effecti, ut per congruã pœnitentiæ satisfactionem rursum illuc, unde emissi fuerant, reuerterentur. Potest ergo uideri propterea in laborẽ homo huius uitæ esse dimissus, ut aliquãdo manum porrigat ad arborem uitæ.

Emisitq. eũ dominus Deus de paradiso uoluptatis, ut operaretur terrã, de qua sumptus est.) Id est, in isto corpore laboraret, & ibi posset collocare sibi meritum redeundi. Et collocauit eum ante paradisum.) Et hoc significãtia factum est, ut contra paradisum, in quo beata uita etiam spiritaliter significabatur, habitaret peccator utique in miseria. Et ordinauit Cherubin & flammeam romphæam, quæ uertitur, custodire uiam ligni uitæ.) Hoc per cælestes utique potestates etiam in paradiso uisibiliter factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium esset illic ignea quædam custodia. non tamen frustra factum est, nisi quia significari aliquid etiam de spiritali paradiso non est utique dubitandum. sed alius

sensus

ſenſus in Hebræo eſt, quam hic legitur, ait enim, Eiecit Adam (haud dubium quin dominus) & habitare fecit ante paradiſum uoluptatis Cherubin & flammeum gladium, qui uerteretur, & cuſtodiret uiam ligni uitæ: non quod ipſum Adam, quẽ eiecerat Deus, habitare fecerit contra paradiſum uoluptatis: ſed quod illo eiecto, ante fores paradiſi Cherubin & flammeum gladium poſuerit ad cuſtodiendum paradiſi ueſtibulum, ne quis poſſit intrare. Vocaturq. dehinc Eua mater uiuorum, id eſt, recte factorum: quibus contraria ſunt peccata, quæ nomine mortuorũ ſignificã tur. Iam uero per ſententiam, quæ in uirum infertur, ratio noſtra arguitur: quæ & ſupra peccati concupiſcentia ſeducta, a paradiſo beatitudinis remota, habet maledictiones terrenæ operationis, habet & dolores temporalium curarum, quaſi ſpinas & tribulos. Sic tamen dimittitur de paradiſo beatitudinis, ut operaretur terram, id eſt, in corpore iſto laboret, & collocet ſibi meritum redeundi ad uitam beatam, quæ paradiſi nomine ſignificatur: poſſitq. aliquando manum porrigere ad arborem uitæ, & uiuere in æternum. Manus autem porrectio bene ſignificat crucem, uel cruciatum pænitentiæ, per quem uita æterna recuperatur. Accipit etiam tunicam pelliceam diuino iudicio, quo nomine corporis mortalitas ſignificatur in hiſtoria. in allegoria autem a carnalibus ſenſibus abſtractæ uoluptates, quæ carnaliter uiuentem diuina lege conſequuntur & contegunt: qui ſi aliquando ad Deum conuertitur, per flammeam frameam, id eſt, per tribulationes temporales peccata ſua agnoſcendo & gemendo: & per Cherubin, id eſt, per plenitudinem ſcientiæ, quod eſt caritas, peruenit ad arborem uitæ Chriſtum, & uiuet in æternum. Cherubin namque plenitudo ſcientiæ interpretatur: framea uero uerſatilis poſita ad cuſtodiendam uiam ligni uitæ, temporales pœnæ intelliguntur. nemo enim poteſt peruenire ad arborem uitæ, niſi per has duas res, tolerantiam ſcilicet moleſtiarum, & plenitudinem ſcientiæ, id eſt, per caritatem Dei, & proximi. plenitudo enim legis eſt caritas. Sequitur, Adam uero cognouit Euam uxorem ſuam, quæ concepit & peperit Cain, dicens, Poſſedi hominem per Deum.) Cain autem interpretatur poſſeſſio. unde dictum eſt, quando natus eſt, Acquiſiui hominem per Deum. neque enim, illo nato, dixiſſet Adam quod dixiſſe legitur, Acquiſiui hominem per Deum: niſi illis duobus ipſe fuiſſet homo naſcendo additus primus. Natus eſt igitur prior Cain ex illis duobus generis humani parentibus, pertinens ad hominum ciuitatem: poſterior Abel, ad ciuitatem Dei. ſicut enim in uno homine, quod dixit apoſtolus, experimur, quia non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea quod ſpiritale: unde unuſquiſque quoniam ex damnata progenie exoritur, primo ſit neceſſe eſt ex Adam malus atque carnalis: quod ſi in Chriſtum renaſcendo profecerit, poterit eſſe bonus & ſpiritalis. ſic in uniuerſo genere humano cum primum iſtæ duæ cœperunt naſcendo atque moriendo procurrere ciuitates, prior eſt natus ciuis huius ſæculi, poſterior autem iſto peregrinus in ſæculo, & pertinens ad ciuitatem Dei. Sequitur,

Cap. iiij.

De ortu Cain. XXXI

1. Cor. 15

Fuit autem Abel paſtor ouium, & Cain agricola. Factum eſt autem poſt multos dies, ut offerret Cain de fructibus terræ munera domino. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis ſui, & de adipibus eorum. & reſpexit Deus ad Abel & ad munera eius: ad Cain uero & ad munera eius non reſpexit. iratusq. eſt Cain uehementer, & concidit uultus eius.) Vnde ſcire poterat Cain, quod fratris munera ſuſcepiſſet Deus, & ſua repudiaſſet: niſi quod illa interpretatio uera eſt, quã Theodotion poſuit, Et inflammauit dominus ſuper Abel, & ſuper ſacrificiũ eius: ſuper Cain uero & ſuper ſacrificium eius non inflammauit. Ignem autem ad ſacrificium deuorandum ſolitum uenire de cælo, & in dedicatione templi ſub Salomone legimus, & quando Helias in monte Carmelo conſtruxit altare. Sequitur,

De muneribus Abel & Cain. XXXII

tur, Dixitq. dominus ad eum, Quare iratus es? & cur concidit facies tua? nonne si bene egeris, recipies: sin autem male, statim in foribus aderit peccatum tuum? sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.) Hoc est, quare irasceris,& inuidiæ in fratrem liuore torqueris?cur iratum uultum dimittis in terram? nonne si bene egeris,dimittetur tibi omne delictum? siue, ut Theodotion ait, acceptabile erit: idest munus tuum suscipiam,ut suscepi fratris tui: quod si male egeris, illico peccatum tuum ante uestibulum tuum sedebit, & tali ianitore comitaberis? Verum quia liberi arbitrii es? moneo ut non tui peccatum, sed tu peccato domineris. Natiuitas duorum filiorum Adam, similitudinem habet duorum populorum,qui erant diuersis temporibus ad fidem uenturi, pari opere & dissimili caritate ante Deum. Fuit autem Abel pastor ouium, & Cain agricola. Sed sicut Cain sacrificium ex terræ fructibus reprobatur, Abel autem sacrificium ex ouibus & earum adipe suscipitur: ita noui testamenti fides ex innocentia grata Deum laudans, ueteris testamenti terrenis operibus antefertur. Sequitur, Dixitq. Cain ad Abel fratrem suum, Egrediamur foras in agrum. Cumq. essent in agro, consurrexit Cain aduersus fratrem suum, & interfecit eum. Et ait dominus ad Cain, Vbi est Abel frater tuus? Qui respondit, Nescio.) Interrogat non tamquã ignarus, sed tamquam iudex qui reum puniat. Vox, inquit, sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.) Clamare autem sanguis Abel ad dominum dicitur, non uoce, sed caussa. Cui Cain ad cumulum peccati sui,fallaciter ac superbe respõdit,putãs Deũ latere quæ gesserat. Nescio. nũ custos fratris mei sum ego? Cui Deus ait,Arbitraris me,quod gessisti, nescire: qui cogitationẽ,quã impie cõceperas,inspiciens,ne opere consummares,præmonui? Sed ne caussẽris iniuste me aduersum te proferre sententiã,ego tibi accusationẽ nõ infero: sed est testis,qui te accusat,uox uidelicet sanguinis fratris tui, quæ clamat ad me de terra. Sequitur, Respõditq. Cain ad dominum, Maior est iniquitas mea, quã ut ueniam merear) Id est plus peccaui, quã ut merear absolui. Ecce eiicis me hodie a facie tua,& a facie tua abscondar,ut latitem: & ero gemens super terrã: & erit omnis, qui inuenerit me,occidet me.) Eiicior, inquit, a conspectu tuo,& cõscientia sceleris lucẽ ipsam ferre nõ sustinens, adiecit,Abscõdar ut latitẽ: eritq.omnis qui inuenerit me,occidet me. Dum ex tremore corporis & furia mentis agitatur, eũ se esse intelligit,qui mereatur, interfici. Verũ Deus nolens eum cõpendio mortis finire cruciatus,nec tradi pœnæ,qua ipse se damnauerat, ait, nõ sic: idest nõ ut tu æstimas morieris, & mortẽ pro remedio accipies,uerũ uiues usque ad septimã generationem,& cõscientiæ tuæ igne torqueberis: ita ut quicumque te occiderit, secundũ duplicẽ intelligentiã,aut in septima generatione,aut magno te liberet cruciatu,nõ quo ipse,qui percusserit Cain,septẽ ultionibus subiiciendus sit: sed quod septẽ uindictas, quæ in Cain tanto tempore cucurrerunt,soluat interfector,occidens eũ,qui uitæ fuerat derelictus ad pœnã. Vt autẽ quod dicimus manifestius fiat, quotidianæ cõsuetudinis ponamus exemplũ. Loquitur inter uerbera seruus ad dominum: quia incendi domũ tuã & uniuersam substantiã dissipaui,interfice me: dominusq.respondet,nõ,ut tu uis,morieris & finies morte supplicia,uerũ longo tempore custodieris ad uitã, & tam infeliciter in hac luce uersaberis,ut quicumque te occiderit,beneficiũ præstet occiso,dum tam multis te liberat cruciatibus. et secundũ Septuaginta quidẽ hic nobis sensus uidetur. De eo autẽ,quod Aquila posuit, Septẽpliciter,& Symmachus Hebdomas,siue Septimus ulciscetur,maiorũ nostrorũ ista sentẽtia est, quod putãt in septima generatione a Lamech interfectũ Cain. Adã quippe genuit Cain, Cain genuit Enoch, porro Enoch genuit Irad,& Irad genuit Mauiahel,& Mauiahel genuit Matusahel, & Matusahel genuit Lamech,qui est septimus ab Adam. nõ sponte, ut in quodam

Hebraico

Hebraico uolumine ſcribitur, interfecit Cain, ut ipſe poſtea confitetur, Quoniam uirum occidi in uulnere meo, & iuuenem in liuore meo. Alii de ſeptem uindictis Cain uaria ſuſpicantur, & primum eius afferunt fuiſſe peccatum, quod non recte diuiſerit: ſecundum, quod inuiderit fratri: tertium, quod doloſe egerit, dicens, Tranſeamus in campum: quartum, quod occiderit: quintum, quod procaciter negauerit: ſextum, quod ſe ipſum damnauerit, dicens, Maior mea culpa eſt, quam ut ueniam merear: ſeptimum quod nec damnatus egerit pœnitentiam. & dicunt illum a clementiſſimo Deo ideo uſque ad generationes ſeptem fuiſſe dilatum, ut ſaltem malis ipſis, & longæuæ uitæ mœrore compulſus pœnitentiam ageret, & mereretur abſolui. Nonnulli ſeptenarium numerum plenum, & perfectum interpretantur, de multis ſcripturarum locis teſtimonia contrahentes: & hunc eſſe ſenſum quem ſupra præſtrinximus, quod qui interfecerit Cain, ab ingenti eum omnis ſupplicii tranſitorii liberet pœna: quoniam ſepties uindicabitur de Cain, de Lamech autem ſeptuagies ſepties. Tradunt Hebræi LXXVII animas ex Lamech progenie reperiri, quæ diluuio deletæ ſunt: & in hoc numero de Lamech factam eſſe uindictam, quod genus ipſius uſque ad cataclyſmum perſeuerauerit. alii ab Adam uſque ad Chriſtum LXXVII generationes aſſeuerant, ſecundum Lucæ euangeliſtæ auctoritatem. Sicut ergo ſeptima generatione Cain peccatum eſt diſſolutum: non uindicauit quippe dominus bis in id ipſum, & qui ſemel recepit mala ſua in uita ſua, non eoſdem cruciatus patietur in morte, quos eſt paſſus in uita: ita & Lamech peccatum, ideſt totius mundi, atque ſanguinis, qui effuſus eſt, Chriſti ſoluetur aduentu, qui tulit peccata mundi, qui lauit amictum ſuum in ſanguine uuæ, & torcular calcauit ſolus, & in aſcenſione ſua miraculum præbuit angelis.

Poſuitq. dominus in Cain ſignum, ut non eum interficeret omnis, qui inueniſſet eum.) Ipſum uidelicet ſignum, quod tremens & gemens, uagus & profugus ſemper uiueret: nec uſpiam in orbe terrarum ſedes poſſet habere quietas: atque ideo ut ſaluari poſſet, ædificauit ciuitatem. Dixit Deus ad Cain: Si recte offeras, & recte non diuidas, peccaſti. utique quia etſi antea Iudæi rectæ illa fecerunt, in in eo tamen infidelitatis rei ſunt, quia, Chriſto ueniente, iam tempus noui teſtamenti a tempore ueteris teſtamenti non diſtinxerunt. quod ſi obtemperaſſet Cain, Deo dicente, quieſce, ſub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius: ad ſe conuertiſſet peccatum ſuum, ſibi hoc tribuens & confitens Deo: ac ſic adiutus indulgentiæ gratia, ipſe peccato ſuo dominaretur, non illo ſibi dominante ſeruus eſſet peccati, nec fratrem occidiſſet innocentem. Sic & Iudæi, in quorum figura hæc gerebantur, ſi quieſcerent a ſua perturbatione, & tempus ſalutis per gratiam in peccatorum remiſſionem cognoſcentes audirent Chriſtum dicentem, Non ueni uocare iuſtos, ſed peccatores in pœnitentia: tunc ad ſe conuerterent *Matth.9* peccatum ſuum in confeſſione, ſicut in pſalmo XL ſcriptum eſt, medico dicentes, Ego dixi, domine, miſerere mei, ſana animam meam, quia peccaui tibi. eidemq. *Psal.40* peccato quandiu in eorum corpore eſſet adhuc mortali, per ſpem gratiæ liberi dominarentur. Nunc autem ignorantes Dei iuſtitiam, & ſuam uolentes conſtituere, elati de operibus legis, non humiliati de peccatis ſuis non quieuerunt, ſed offenderunt in lapidem offenſionis, & exarſerunt iracundia aduerſus Chriſtum, cuius opera uidentes, accepta Deo eſſe doluerunt. Sequitur, Itaque poſt hæc occiditur Abel minor natu a fratre Cain maiore natu.) Occiditur Chriſtus caput populi minoris natu, a populo Iudæorum maiore natu: ille in campo, iſte in Caluariæ loco. Interrogat Deus Cain, non tamquam ignarus eum a quo diſcat, ſed tamquam iudex reum quem puniat: & dicit, ubi ſit frater eius: reſponditq. ille, ſe neſcire, nec eius eſſe cuſtodem. Vſque nunc quid nobis reſpondent Iudæi, cum eos

ſanctarum ſcripturarum uoce interrogamus de Chriſto? Illi neſcire ſe Chriſtum reſpondent. fallax enim Cain ignorantia, Iudæorum eſt falſa negatio. Eſſent autem quodam modo Chriſti cuſtodes, ſi Chriſtianã fidem accipere, & cuſtodire uoluiſſent. Sequitur, Dixit Deus ad Cain, Quid feciſti? Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.) Sic arguit in ſcripturis ſanctis uox diuina Iudæos: habet enim uocem magnam ſanguis Chriſti in terra. cum enim accepto ſacramento ab omnibus gentibus reſpondetur, Amen: hæc eſt uox clara, uox ſanguinis, quam ſanguis iſte exprimit ex ore fidelium, eodem ſanguine redemptorum. Dixit Deus ad Cain, Maledictus eris a terra, quæ aperuit os ſuum, & ſuſcepit ſanguinem fratris tui de manu tua.) Maledictus eſt enim populus Iudæorum infidelis a terra, id eſt, ab eccleſia, quæ aperuit os ſuum in confeſſione peccatorũ, accipere ſanguinem Chriſti, qui effuſus eſt in remiſſionem peccatorum omnium, de manu perſecutoris nolentis eſſe ſub gratia, ſed ſub lege, ut eſſet ab eccleſia maledictus: id eſt, ut oſtenderet eum eccleſia maledictum teſtificante apoſtolo, Quicunque enim, inquit, ex

Rom. 3 operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt legis. Cum operatus fueris terram, non dabit tibi fructus ſuos. in ipſa enim terra quam Chriſtus portauit, id eſt, in eius carne ipſi operati ſunt ſalutem noſtram crucifigendo Chriſtum, qui mortuus eſt propter delicta noſtra: nec tamen eis dedit eadem terra uirtutem ſuam, quia non iuſtificati ſunt in uirtute reſurrectionis eius, qui reſurrexit propter iuſtificationem noſtram: qui & ſi crucifixus eſt ex infirmitate noſtra, ſed uiuit ex uirtute Dei. Hæc eſt ergo uirtus terræ illius, quam non oſtendit impiis & incredulis, unde nec reſurgens eis, a quibus erat crucifixus, apparuit, tamquam Cain operante terram, ut granum illud ſeminaretur. Vagus & profugus, ſiue ut in Septuaginta ſcriptum eſt, Gemens & tremens eris ſuper terram. nunc ecce quis non uideat, quis non agnoſcat in tota terra, quacunque diſperſus eſt ille populus, quo modo ſit uagus in gentibus & profugus ab Hieruſalem: quo modo gemat mærore amiſſi regni, & tremat tremore ſub innumerabilibus populis Chriſtianis? Ideoq. reſpondit, dicens, Maior eſt iniquitas mea, quam ut ueniam merear. Ecce eiicis me hodie a facie terræ, & a facie tua abſcondar: & ero uagus & profugus in terra. Igitur omnis qui inuenerit me, occidet me. Vere inde uagus, & profugus gemit & tremit, ne etiam regno terreno perdito, iſta uiſibili morte occidatur. Hanc dicit maiorem cauſſam, quam illam, quod terra noſtra non dat uirtutem ſuam, ne ſpiritaliter moriatur: carnaliter enim ſapit & abſcondit ſe a facie Dei, ideſt, iratum habere Deum graue non putat, ſed hoc timet, ne inueniatur & occidatur. carnaliter enim ſapit, tamquam operans terram, cuius uirtutem non accepit. Sapere autem ſecundum carnem mors eſt, quam ille non intelligens amiſſo regno, gemit & corporalem mortem tremit. Sed quid ei reſpondit Deus? Nequaquam ita fiet: ſed omnis qui occiderit Cain, ſeptuplum punietur: ſiue, ut Septuaginta tranſtulerunt, Septem uindictas exſoluet: ideſt, non ſic quo modo dicis, non corporali morte interibit genus impium carnalium Iudæorum: quicunque eos ita perdiderit, ſeptem uindictas exſoluet: ideſt, auferet ab eis ſeptem uindictas, quibus alligati ſunt propter reatum occiſi Chriſti. Hoc toto tempore, quod ſeptenario dierum numero uoluitur, magis quia non interiit gens Iudæorum, ſatis apparet fidelibus Chriſtianis, ſed ſolam diſperſionem meruerint, iuxta quod ait ſcriptura, Ne occideris eos, ne quando obliuiſcantur populi mei legis tuæ, diſperge illos in uirtute tua & depone eos. Poſuit dominus in Cain ſignum, ut non eum interficeret omnis qui inueniſſet eum. Hoc reuera mirabile eſt, quemadmodum omnes gentes, quæ a Romanis ſubiugatæ ſunt, in ritum Romanorum ſacrorum tranſierint, eaq. ſacrilegia obſeruanda & celebranda ſuſceperunt: gens autem Iudæorum ſiue ſub paganis regibus,

bus, siue sub Christianis non amisit signum legis & circumcisionis suæ, quo a ceteris gentibus populisq. distinguitur: sed omnis imperator uel rex, qui eos in regno suo inuenit, cum ipso signo eos inuenit, & non occidit. Exiit ergo a facie domini, & habitauit in terra Naid, quod dicitur interpretatum commotio, siue instabilis & fluctuans & sedis incertæ, contra quod malum Deus rogatus in psalmo, Ne dederis in motu pedes meos, & manus peccatorum non moueant me. Nunc *Psal. 35* uero Iudæi & omnes, qui diuersis erroribus contumaces sunt, resistendo ueritati, uenundati exeunt a facie Dei, idest, a misericordia dilectionis eius, uel a participatione lucis eius: & habitant profugi in terra commotionis, idest, in carnali conturbatione, contra iucunditatem Dei, hoc est, contra Eden, quod interpretatur epulatio, ubi est plantatus paradisus. Sequitur, Cognouit autem Cain uxorem suam, quæ concepit & peperit Enoch: & ædificauit ciuitatem, uocauitq. nomen eius ex nomine filii sui Enoch.) *De Enoch & eius posteritate XXXIII* Non est cõsequens quidem ut istum primum filium genuisse credatur. neque enim hoc ex eo putandum est, quia dictus est cognouisse uxorem suam, quasi tunc se illi primitus concumbendo miscuisset. nam & de ipso patre omnium Adam non tunc solum hoc dictum est, quando conceptus est Cain, quem primogenitum uidetur habuisse: uerum etiam posterius eadem scriptura, Cognouit, inquit, Adam Euam uxorem suam, & concepit, & peperit filium, & nominauit nomen illius Seth. Vnde intelligitur ita solere etiam illam scripturam loqui, quamuis non semper, cum in ea legitur, factos homines fuisse conceptos: non tamen solum cum primum sibi sexus uterque misceretur, nec illo necessarium est argumento, ut primogenitum patri existimemus Enoch, quod eius nomine illa ciuitas nuncupata est. non enim abest ut propter aliquam caussam, cum & alios haberet, diligeret eum pater ceteris amplius. neque enim & Iudas primogenitus fuit, a quo Iudæa cognominata est & Iudæi. Sed etiam si conditor ciuitatis istius, iste filius primus natus est, non ideo putandum est, tunc a patre conditæ ciuitati nomen eius impositum, quando natus est, quia nec constitui tunc ab uno poterat ciuitas, quæ nihil est aliud, quam hominum multitudo aliquo societatis uinculo colligata: sed cum illius hominis familia tanta numerositate cresceret, ut haberet etiam populi quantitatem, tunc potuit utique fieri, ut ciuitatem constitueret, & nomen primogeniti sui constitutæ imponeret ciuitati. Quam ob rem nullus prudens rerum existimator dubitauerit, Cain non solum aliquam, uerum etiam magnam potuisse condere ciuitatem, quando in tam longum tempus protendebatur uita mortalium. Sequitur, Porro Enoch genuit Irad, & Irad genuit Mauiahel, & Mauiahel genuit Matusahel, & Matusahel genuit Lamech, qui accepit uxores duas, nomen uni Ada, & nomen alteri Sela, genuitq. Ada Iobal, qui fuit pater habitantium in tentoriis atque pastorum: Sela quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri. Soror uero Tubalcain, Noema.) Non enim puto incassum scriptum esse, quod in eis generationibus, quæ propagantur ex illo, qui est appellatus Seth, cum genuisse filios filiasq. dicatur, nulla ibi genita nominatim femina expressa est: in his autem, quæ propagantur ex Cain, in ipso fine, quo pertingunt nouissima, femina genita nominatur. sic enim legitur, Matusahel genuit Lamech. Et sumpsit sibi Lamech duas uxores, nomen uni Ada, & nomen secundæ Sela, quæ peperit Iobal. hic erat pater habitantium in tentoriis atque pastorum, & nomen fratris eius Tubal, ipse fuit pater canentium cythara & organo. Sela quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri. Soror uero Tubalcain, Noema. Hucusque porrectæ sunt generationes ex Cain, quæ sunt omnes ab Adam octo, annumerato ipso Adam, septem scilicet usque ad Lamech,

qui duarum maritus uxorum fuit, & octaua generatio est in filiis eius, in quibus commemoratur & femina: ubi eleganter significatum est, terrenam ciuitatem usque in sui finem carnales habituram generationes, quæ marium feminarumq. coniunctione proueniunt. unde & ipsæ, quod præter Euam nusquam reperitur, ante diluuium nominibus propriis exprimuntur uxores illius hominis, qui nominatur hic nouissimus pater. Cum ergo esset utriusque generis Adam pater, idest, & cuius series ad terrenam, & cuius series ad cælestem pertineret ciuitatē, occiso Abel, atque in eius interfectione commendato mirabili sacramento, facti sunt duo patres singulorum generum in Cain & Seth. in quorum filiis commemorari oportebat duarum istarum ciuitatum generationem, & mortalium euidentius indicia clarere cœperunt. Cain quippe genuit Enoch. Enoch autem interpretatur dedicatio. hic enim dedicatur terrena ciuitas, ubi conditur, quoniam hic habet eum quem & intendit & appetit finem. Hunc sequutus Abel, quem maior frater occidit, præfigurationem quandam peregrinantis ciuitatis Dei, quod esset ab impiis, & quodam modo terrigenis, idest, terrenam originem diligentibus, & terrenæ ciuitatis terrena felicitate gaudentibus, persecutiones passura, primus ostendit. Sed quot annorum erat Adam cum eos genuit, non apparet. Exinde digeruntur aliæ generationes ex Cain, aliæ de illo, quem genuit Adam in eius successionem, quem frater occidit, appellauitq. nomen illius Seth, dicens, ut scriptum est, Suscitauit enim mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Nullus de progenie Cain, cum dinumerata sit commemoratio Adam, usque ad octauam generationem, quot annorum fuisset, expressus est, quando genuit eum qui commemoratur post eum. noluit enim spiritus Dei in terrenæ ciuitatis generationibus tempora notare ante diluuium, sed in cælestis maluit, tamquam essent memoriæ digniores. Sequitur, Cognouit quoque Adam adhuc uxorem suam, & peperit filium, uocauitq. nomen illius Seth, dicens, Posuit mihi dominus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Sed & Seth natus est filius, quem uocauit Enos: iste cœpit inuocare nomen domini.) Potuit quippe Adam diuinitus admonitus dicere, postea quam Seth natus est, suscitauit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain, quoniam talis erat futurus, qui impleret illius sanctitatem. Sed & Seth natus est filius, quem uocauit Enos: iste cæpit inuocare nomen domini. ex duobus namque illis hominibus, Abel, quod interpretatur luctus, & eius fratre Seth, quod interpretatur resurrectio, mors Christi & uita eius ex mortuis figuratur: ex qua fide hic gignitur ciuitas Dei, idest, homo qui cœpit inuocare nomen domini. spe enim salui facti sumus: ut ait apostolus. Nam quis uacare hoc existimet ab altitudine sacramenti? nunquid enim Abel non cæpit inuocare nomen domini Dei; uel, sicut in Septuaginta interpretibus habetur, Iste sperauit inuocare nomen domini Dei, cuius sacrificium scriptura tam acceptum Deo fuisse commemorat? Nunquid ipse Seth non cœpit uel sperauit inuocare nomen domini Dei, de quo dictum est, Suscitauit mihi Deus semen aliud pro Abel? Cur ergo huic proprie tribuitur, quod piorum omnium intelligitur esse commune? nisi quia oportebat in eo qui de patre generationum in meliorem partem, hoc est, supernæ ciuitatis, primus commemoratur exortus, præfigurari hominem, idest, hominum societatem, quæ non secundum hominem in re felicitatis terrenæ, sed secundum Deum uiuit in spe felicitatis æternæ. hoc ipsum enim quod dicitur, Et nominauit nomen eius Enos, quod interpretatur homo: ac deinde additur, Hic sperauit uel cœpit inuocare nomē domini Dei: satis ostenditur quod nō in se ipso spem ponere debeat homo: Maledictus enim omnis, sicut alibi legitur, qui spem suam ponit in homine. ac per hoc nec in se, ut sit ciuis alterius ciuitatis, quæ non

De Seth eiusq. posteris. XXXIIII

ſecundum filium Cain dedicatur hoc tempore, ideſt, mortalis huius ſæculi, ſed in illa immortalitate beatitudinis ſempiternæ. Nam & iſta propago, cuius pater Seth, in ea generatione habet dedicationis nomen, quæ ſeptima eſt ex Adam, annumerato Adam: ſeptimus enim ab illo natus eſt Enoch, quod interpretatur dedicatio. ſed ipſe eſt ille tranſlatus, quoniam placuit Deo, & inſigni numero in ordine generationum, quo ſabbatum conſecratum eſt, ſeptimo ſcilicet ab Adam. Ab ipſo autem patre iſtarum generationum, quæ diſcernuntur a progenie Cain, ideſt, a Seth, ſextus eſt, quoto die factus eſt homo, & conſummauit Deus omnia opera ſua. Sed huius Enoch tranſlatio noſtræ dedicationis eſt præfigurata dilatio, quæ quidem iam facta eſt in Chriſto capite noſtro: qui ſic reſurrexit, ut non moriatur ulterius: & quod præceſſit in capite, ſperatur in corpore. Sequitur,

HIC eſt liber generationis Adam, in die qua creauit Deus hominem: ad ſimilitudinem Dei fecit illum: maſculum & feminam fecit eos Deus, & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam in die, quo creati ſunt.) *CAP. V* Sed quare hinc reditur ad iſtam recapitulationem, poſtea quam commemoratus eſt filius Seth, qui cœpit, uel ſperauit inuocare nomen domini Dei? Sed ſciendum eſt, quod Enos filius Seth interpretatur homo, non ſicut Adam: & ipſum enim nomen, homo interpretatur, ſed commune perhibetur eſſe in illa lingua, ideſt, in Hebræa, maſculo & feminæ. nam ſic de illo ſcriptum eſt, Maſculum & feminam fecit illos, & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam. unde non ambigitur ſic appellatam fuiſſe feminam Euam proprio nomine, ut tamen Adam, quod interpretatur homo, nomen eſſet amborum. Enos autem ſic interpretatur, homo, ut hoc non poſſe feminam nuncupari, periti linguæ illius aſſeuerent: tamquam filius reſurrectionis, ubi non nubent, neque uxores ducent: non enim erit in reſurrectione generatio, cum illuc perduxerit regeneratio. Sequitur, Vixit autem Adam centum triginta annis, & genuit filium ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, uocauitq. nomen eius Seth. Vixit quoque Seth centum quinque annis, & genuit Enos. Vixit uero Enos nonaginta annis, & genuit Cainan.) Dicet aliquis, Credendum ne eſt hominem filios generaturum, nec habentem propoſitum continentiæ, centum & amplius, uel certe ſecundum Hebræos non multo minus, ideſt, octuaginta, ſeptuaginta, ſexaginta annos a concumbendi opere non uacare; aut ſi non uacarent, nihil prolis gignere potuiſſe? Hæc quæſtio duobus modis ſoluitur. aut enim tanto ſenior fuit proportione pubertas, quanto ultæ totius maior annoſitas: aut quod magis uideo eſſe credibile, non hic primogeniti filii commemorati ſunt, ſed quos ſucceſſionis ordo poſcebat, ut perueniretur ad Noe, a quo rurſus ad Abraham uidemus eſſe peruentum, ac deinde uſque ad certum articulum temporis: quantum oportebat ſignari, etiam generationibus commemoratis, curſum glorioſiſſimæ ciuitatis in hoc mundo peregrinantis, & ſupernam patriam requirentis. quod enim negari non poteſt, prior omnibus Cain ex coniunctione maris & feminæ natus eſt. hunc ſecutus Abel, quem maior frater occidit: ſed quot annorum erat Adam, cum eos genuit, non apparet. Porro autem Seth quando natus eſt, non quidem taciti ſunt anni patris eius, ſed iam genuerat alios: & utrum ſolos Cain & Abel. non enim, quia ſoli nominati ſunt, propter ordines generationum, quas commemorare oportebat; ideo conſequens uideri debet ſolos fuiſſe tunc generatos ex Adam. Cum enim ſilentio coopertis omnibus nominibus ceterorum, legatur eum genuiſſe filios & filias, quota fuerit iſta proles eius, quis præſumat aſſeuerare, ſi culpam temeritatis euitat? Adam autem cum eſſet centum triginta annorum, genuit Seth. Seth autem cum centum quinque eſſet annorum, genuit Enos. Quis poſſit inconſideratus

asseuerare hunc eius primogenitum fuisse, ut admirantes merito requiramus, quo modo per tot annos immunis fuerit a connubio, sine ullo proposito continentiæ, uel non genuerit coniugatus: quando quidem etiam de ipso legitur, Et genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Seth D C C C C X I I annorũ, & mortuus est: atque ita deinceps quorum anni commemorantur, nec filios filiasq. genuisse reticentur: ac per hoc non apparet omnino, utrum qui nominatur genitus, ipse fuerit primogenitus. Immo uero quia credibile non est, patres illos ætate longa aut impuberes fuisse, aut coniugibus caruisse, uel fetibus, nec illos eorum filios primos eis natos fuisse credibile est. sed cum sacræ scriptor historiæ ad ortum uitamq. Noe, cuius tempore diluuium factum est, per successiones generationnm notatis temporibus intenderet peruenire, eas utique commemorauit, non quæ primæ suis parentibus fuerint, sed quæ in propagationis ordinem uenerint. exempli gratia, quo ut id fiat apertius, aliquid interponam, nnde nullus ambigat fieri potuisse
Matth. 1 quod dico. Euangelista Matthæus generationem dominicæ incarnationis per seriem parentum uolens commendare memoriæ, ordinem a parte Abraham, atque a Dauid primitus ut perueniret intendens, Abraham, inquit, genuit Isaac: & non ait Ismahel, qui primogenitus fuit. Isaac autem genuit Iacob: & non dixit Esau, qui eius primogenitus fuit, quia scilicet per illos ad Dauid peruenire non poterat. Deinde sequitur, Iacob autem genuit Iudam, qui non eius primogenitus fuit. Iudas, inquit, genuit Phares: sed ante illum iam tres genuerat. Eum itaque tenuit in ordine generationum, per quem ad Dauid atque inde quo tenderet, perueniret. ex quo intelligi potest, ueteres quoque homines ante diluuium non primogenitos, sed eos fuisse commemoratos, per quos ordo succedentium generationum ad Noe patriarcham duceretur. & hoc intendebat auctor huius historiæ in commemorandis generationibus ex Adam per filium eius Seth, ut per illas perueniret ad Noe, sub quo factum est diluuium. Per Seth autem ab Adam usque ad Noe, denarius insinuatur legitimus numerus. Cui Noe adiiciuntur tres filii, unde uno lapso duo benedicuntur a patre, ut remoto reprobo, & probatis filiis ad numerum additis, etiam duodenarius numerus intimetur, qui & in patriarcharum & in apostolorum nnmero insignis est propter septenarii partes, altera per alteram multiplicatis. neque enim mirandum, si uaria quantitate numerositatis annorum interposita, per tam longam ætatem ab Adam usque ad diluuium, non æqualis numeri generationes habuit utraque progenies, sed per Cain V I I, per Seth autem X. septimus est enim, ut iam dixi, ab Adam Lamech, decimus Noe: & ideo non unus filius Lamech, sicut in ceteris superius, sed plures commemorati sunt: quia incertum erat, qui ei fuerat mortuo successurus, si regnandi tempus inter ipsum, & diluuinm remansisset. Quod cum Lamech septimns ab Adam fuisset inuentus, tot eius annumerati sunt filii, donec undenarius numerus impleretur, quo significatur peccatum. adduntur enim tres filii, & una filia. Quoniam ergo lex denario numero prædicatur, unde est memorabilis ille decalogus, profecto undenarius numerus quoniam transgreditur denarium, transgressionem legis, ac per hoc peccatum significat. Progenies ergo ex Adam per Cain sceleratum homicidam, undenario numero finitur, quo peccatum significatur: & ipse numerus femina clauditur, a quo sexu initium factum est peccati, per quod omnes morimur. Commissum est autem, ut & uoluptas carnis, quæ spiritui resisteret, sequeretur. nam & ipsa filia Lamech, Noema, hoc est uoluptas interpretatur. unde potuit fieri, ut uiuente adhuc Lamech atque regnante, fieret diluuium, ut ipsum cum aliis omnibus hominibus, exceptis iis qui in arca fuerunt, quem perderet, inueniret: impleretq. illud quod de semet ipso ipse ait, De Cain septuplum ultio dabitur, de

Lamech uero septuagies septies. sic enim oportebat istas duas proponere ciuitates, unam ab homicida usque ad homicidam: nam idem Lamech duabus uxoribus suis se perpetrasse homicidium confitetur: alteram per eum qui sperauit inuocare nomen domini Dei. Sequitur, Porro Enoch uixit septuaginta quinque annos,& genuit Mathusalem.) Famosa quæstio & disputatione omnium ecclesiarum uentilata, quod iuxta supputationem diligentem XIIII annos post diluuium Mathusalem uixisse feratur, cum supra DCCCCLXXIX annis sit dictus uixisse. Et quo modo uerum est, quod octo tantum animæ in arca saluæ factæ sunt? Restat ergo ut quo modo in plerisque, ita & in hoc sit error in numero: siquidem & in Hebræis & in Samaritanorum libris ita scriptum reperitur, Et uixit Mathusalem CLXXXVI annis,& genuit Lamech:& uixit Mathusalem postquam genuit Lamech DCCLXXXII annos:& fuerunt omnes dies Mathusalæ anni DCCCCLXIX:& uixit Lamech CLXXXII annos,& genuit Noe. A die ergo natiuitatis Mathusalæ usque ad diem ortus Noe, sunt anni CCCLXIX. His adde DC annos Noe, quia in sexcentesimo uitæ eius anno diluuium factum est: atque ita sit, ut DCCCCLXIX anno uitæ suæ Mathusalem mortuus sit, eo scilicet anno quo cœpit esse diluuium. Sequitur, Dixit quoque Lamech uxoribus suis Adæ & Selæ, Audite uocem meam uxores Lamech, auscultate sermonem meum: quoniam occidi uirum in uulnus meum,& adolescentulum in liuorem meum, septuplum ultio dabitur de Cain: de Lamech uero septuagies septies.) Iam alibi secundum historiam dictum est, eo quod ab Adam usque ad Christum LXXVII generationes inueniuntur, in quibus peccatum Lamech, id est totius mundi, sanguinis Christi effusione solutum est. siquidem & in populo Iudæorum propter interfectionem Christi LXXVII uindictæ sunt statutæ, iuxta illud euangelium,in quo dictum est Petro apostolo, Non solum septies, sed etiam septuagies septies, si pænituerit, fratri remittendum: idest Iudæum reuertentem post LXXVII uindictas statutas recipiendum ad indulgentiam Christi.

Quæstio de annis Mathusalæ. XXXV

De uxoribus Lamech. XXXVI

Matth. 18

NOE uero cum quingentorum esset annorum,genuit Sem, Cham,& Iaphet. Cumq. cœpissent homines multiplicari super terram,& filias procreassent,uidentes filii Dei filias hominum quod essent pulchræ, acceperunt uxores ex omnibus quas elegerant.) Homines hoc in loco stirpem Cain diuina scriptura, licet tacite, uoluit demonstrare, hoc est filios possessionis. Cuius, nisi terrenæ ciuitatis, quæ in eius nomine condita est, qui dicitur Enoch? Enoch uero interpretatur dedicatio, quoniam hic habet eum quem intendit & appetit finem. Quod uero adiecit, Et filias procreassent: ostendit malum a sexu femineo rursus inuentum: non quidem illo modo quo ab initio: non enim cuiusquam etiam tunc fallacia seductæ illæ feminæ persuaserunt peccatum uiris: sed ab initio, quæ prauis moribus fuerant in terrena ciuitate, idest in terrigenarum societate, amatæ sunt a filiis Dei propter pulchritudinem corporis: quod bonum, Dei quidem donum est: sed propterea id largitur etiam malis, ne magnum bonum uideatur bonis. nam & alia translatio sic loquitur, Et factū est postquam cœperunt homines multi fieri super terram,& filiæ natæ sunt illis,uidentes angeli Dei filias hominum quia bonæ sunt,sumpserunt sibi ex omnibus uxores quas elegerant. Deserto itaque bono magno,& bono proprio,lapsus est factus ad bonum minimum, non bonis proprium,sed bonis malisq. commune: ac sic filii Dei filiarum hominum sunt amore capti, atque ut eis coniugibus fruerentur,in mores societatis terrigenæ defluxerūt, deserta pietate quam in sancta societate seruabant.sic enim corporis pulchritudo,a Deo quidē facta,sed tēporale carnale infimū bonum. Huius igitur caritatis, hoc est dilectionis & amoris ordine perturbato,Deum filii Dei, idest filii Seth,filii resurrectionis neglexerunt: & filias

CAP. VI

De tribus filijs Noe. XXXVII

& filias hominum, ideſt Cain, dilexerunt. Certe & illi qui erant filii Seth, & dicti ſunt filii Dei, iidem dicti ſunt angeli Dei: filii hominum erant per naturam, ſed aliud nomen cœperant habere per gratiam. nam in eadem ſcriptura ubi dicti ſunt filii Dei, ibi dicti ſunt angeli Dei. Sed quæritur quemadmodum potuerint angeli cum filiabus hominum concumbere, unde gigantes nati eſſe perhibentur: quod quidem homines iuſtos fuiſſe credimus, qui potuerunt etiam angelorum nomine *Marc. 1* nuncupari. nam de homine Ioanne ſcriptum eſt, Ecce ego mitto angelum meum *Malac. 3* ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam. Sed hoc mouet, quo modo ex hominum concubitu nati ſunt gigantes, uel feminis miſceri potuerint, ſi non homines, ſed angeli fuerunt. Dei tamen angelos ſanctos nullo modo illo tempore ſic labi potuiſſe crediderim, nec de his dixiſſe apoſtolum Petrum. ſi enim Deus angelis peccantibus non pepercit, ſed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniendos reſeruari. De gigantibus autem, ideſt nimium grandibus atque fortibus, puto non eſſe mirandum, quod ex hominibus naſci potuerunt: quia & poſt diluuium quidam tales fuiſſe reperiuntur. Vnde credibile eſt, homines iuſtos appellatos uel angelos uel filios Dei, concupiſcentia lapſos peccaſſe cum feminis, quam angelos carnem non habentes uſque ad illud peccatum deſcendere potuiſſe. Sequitur, Dixit quoque Deus, Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt, eruntq. dies eius C X X annorum. Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis.) Spiritu quippe Dei fuerant facti angeli & filii Dei, ſed declinando ad inferiora dicuntur homines, nomine naturæ, non gratiæ. Dicuntur & caro deſertores ſpiritus, & deſerendo deſerti. Quod autē dixit Deus, Erunt dies eorum C X X anni: non ſic accipiendum eſt, quaſi prænunciatum ſit poſt hæc homines C X X annos uiuendo non tranſgredi: cum & poſt diluuium etiam quingentos quoſdam exceſſiſſe inueniamus: ſed intelligendum eſt hoc Deum dixiſſe, cum circa finem quingentorum annorum eſſet Noe, ideſt C C C C L X X X uitæ annos ageret, quos more ſuo ſcriptura quingentos uocat, nomine totius maximā partem plerunque ſignificans. Sexcenteſimo quippe anno uitæ Noe ſecundo menſe factum eſt diluuium, ac ſic C X X anni prædicti ſunt, futuræ uitæ hominum periturorum, quibus tranſactis diluuio delerentur. Siue aliter, ut in Hebræo habetur, Non iudicabit ſpiritus meus homines iuſtos in ſempiternum, quoniam caro ſunt. hoceſt, quia fragilis eſt in homine condicio, non eos ſeruabo ab æterno cruciatu: ſed hic illis reſtituam quod merentur. Ergo non ſeueritatem, ut in noſtris codicibus legitur: ſed clementiam Dei ſonat, dum peccator hic pro ſuo ſcelere uiſitatur. Porro ne uideretur in eo eſſe crudelis, quod peccantibus locum pænitentiæ non dediſſet, adiecit, Sed erunt dies eorū C X X anni: hoceſt, habebunt C X X annos ad agendam pænitentiam. Non igitur humana uita, ut multi errant, in C X X annos contenta eſt: ſed generationi illi C X X anni ad pænitentiam dati ſunt. ſiquidem inuenimus poſt diluuium, quod Abraham uixerit C L X X V annos. Noluit Deus tempus expectare decretum, ſed X X annorum ſpatiis amputatis induxit di-*De gigantibus. XXXVIII* luuium, anno D C agendæ pænitentiæ deſtinato. Sequitur, Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis.) Hæc uerba diuini libri ſatis indicant, iam illis diebus fuiſſe gigantes ſuper terram, quando filii Dei acceperunt uxores filias hominum. Sequitur, Poſtquam enim ingreſſi ſunt filii Dei ad filias hominum, illæq. genuerunt, iſti ſunt potentes a ſæculo uiri famoſi.) Poſtquam hoc factum eſt, nati ſunt gigantes. ſic enim ait, Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis, cum eas amarent pulchras. nam alia tranſlatio non pulchras, ſed bonas, id eſt ſpecioſas corpore, bonas uocat. Quod autem ait, Et generabant, ſiue genuerunt ſibi: ſatis oſtendit quod prius antequā ſic caderēt filii Dei, Deo generabant, non ſibi:

non sibi: idest non dominante libidine coeundi, sed seruiente officio propagandi: non familiam fastus sui, sed ciues ciuitatis Dei. Nec mirandum est, quod etiam de ipsis gigantes nasci potuerunt: neque enim omnes gigantes, sed magis multi utique tunc fuerunt, quam post diluuium temporibus ceteris, quos propterea creare placuit creatori, ut etiam hinc ostenderetur non solum pulchritudines, uerum etiam magnitudines & fortitudines corporum non magni pendendas esse sapienti.

De pœnitudine Dei. XXXIX

Videns autem Deus quod multa malitia hominũ esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quod hominem fecisset in terra: & tactus dolore cordis intrinsecus, Delebo, inquit, hominem quem creaui a facie terræ, ab homine usque ad animantia, a reptili usque ad uolucres cœli: pœnitet enim me fecisse eos.) Neque enim sicut hominem, ita Deum cuiusquam facti sui pœnitet, cuius est de omnibus omnino rebus tam fixa sententia, quam certa præscientia. unde tropica locutione in scripturis etiam pœnituisse legitur Deum: iuxta id ubi dicitur, quod homo sperauerat, uel naturaliũ caussarum ordo gestabat: non iuxta id, quod se omnipotens facturum esse præsciuerat. Sed si non utatur scriptura talibus uerbis, non se quodam modo familiarius insinuaret omni generi hominum, quibus uult esse consultum, & puniat superbientes, & excitet negligentes, & exerceat quærentes, & alat intelligentes: quod non faceret, si non prius se inclinaret, & quodam modo descenderet ad iacentes. Videns, inquit, Deus, quia multiplicata est malitia hominum super terram, & omnis cogitatio cordis illius, intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quod hominem fecisset in terra. Pœnitudo Dei, mutandarum rerum est immutabilis ratio. Quod autem interitum omnium animalium terrenorum, uolatiliumq; denunciat, magnitudinem futuræ cladis effatur, non animantibus rationis expertibus, tamquam & ipsa peccauerint, minatur exitium. Sequitur, Noe uero inuenit gratiam coram domino. Noe uir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis.) Si nullus sine peccato, quo modo aliquis perfectus esse potest? nisi quia perfecti hic aliqui dicuntur, non sicut perficiendi sunt sancti in illa immortalitate, qua æquabuntur angelis Dei, sed sicut esse potest in hac peregrinatione peccati. Cum Deo ambulauit: hoc est, illius uestigia sequebatur. Dixit Deus ad Noe, Finis uniuersæ carnis uenit coram me: repleta est terra iniquitate.) Significat interitum omnium mortalium, præter illos qui in arca saluandi erant. Illi igitur quasi seminarium secundæ originis seruati sunt. Nec frustra sic creditur factum esse diluuiũ, iam non inuentis in terra, qui non erant digni tali morte defungi, qua in impios uindicatum est: non quo quidquam bonis quandoque morituris tale genus mortis faciat aliquid, quod eis possit obesse post mortem. ueruntamen nullus eorum diluuio mortuus est, quos de semine Seth propagatos sancta scriptura commemorat. Quod uero ait, Et ego disperdam eos cum terra: quo modo cum terra homines dicuntur esse perditi, dum illis pereuntibus materies terræ postea remanserit? nisi quod datur intelligi terræ speciem, uigorem, uel fecunditatem longe inferiorem post diluuium quam antea habuit: & fortassis idcirco hominibus carnes edere licentia postea concessa est. nam ante diluuium fructibus terræ tantummodo uictitabant. Sequitur, Fac tibi arcam de lignis leuigatis.) Quid enim per ligna leuigata, de quibus arca præcipitur fieri, nisi fortia & insolubilia: unde alia translatio, non leuigata, sed quadrata præcepit fieri: ut arca nec uentorum ui, nec aquarũ inundatione solui, uel euerti potuisset. Sequitur, Et bitumine linies) Bitumen est feruentissimum & uiolentissimum gluten, cuius est hæc uirtus, ut ligna, quæ ex eo fuerint lita, nec uermibus exedi, nec solis ardore, uel uentorum flatibus, aut aquarum possint assiduitate dissolui. Sequitur, Trecẽtorum cubitorum

De mensura arcæ. XL

erit

erit longitudo arcæ, L cubitorum latitudo, & X X X cubitorum altitudo illius.) Talem ergo arcæ speciē debemus intelligere, ut quattuor angulis eam ex imo ad summum surgentem, & iisdem paulatim usque ad summum in angustum attractis, in spatium unius cubiti fuisse collectam: & in fundamento C C C cubiti in longitudine, & in latitudine L sint, & altitudine X X X, sed collecta in cacumen angustum, ut cubitus sit longitudinis & latitudinis. & uere nulla potuit tam conueniens & congruens arcæ species dari, quam ut summo uelut e tecto quodam angusto culmine diffunderet imbrium ruinas: & in imo in aquis quadrata stabilitate consistens, nec impulsu uentorum, nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium, quæ intrinsecus erant, aut inclinari posset, aut mergi. Dicere solent etiam quidam, non potuisse capere illius quantitatem animalium genera tam multa in utroque sexu, bina de immundis, septena de mundis. qui mihi uidentur non computare nisi C C C cubita longitudinis, & latitudinis L: nec cogitare tantum aliud esse in superioribus, itemq. aliud tantum in superioribus superiorū: ac per hoc ter ducta illa cubita fieri X C, & in latitudine C L. Si autem cogitemus quod Origenes non ineleganter astruxit, Moysen scilicet, hominem Dei eruditum (sicut scriptum est) omni sapientia Aegyptiorum, qui geometricam dilexerunt, geometrica cubita significare uoluisse, ubi unum, quantū sex nostra, ualere asseuerent: quis non uideat quantū rerum capere illa potuit magnitudo? nam illud quod disputant, tantæ magnitudinis arcam nō potuisse compingi, ineptissime calumniantur, cum sciant immensas urbes fuisse constructas: nec attendunt C annos, quibus arca illa est fabricata: nisi forte lapis lapidi adhærere potest, sola calce coniunctus, ut murus per tot millia circumagatur, & lignum ligno cementatum, clauis solidatum, gluten bituminis non potest adhærere, ut fabricetur arca, non curuis, sed rectis lineis longe lateq. porrecta, quam nullus in mare mittat conatus hominum, sed leuet unda, cum uenerit naturali ordine ponderum, magisq. diuina prouidentia, quam humana prudentia natantē gubernet, ne incurrat ubicunque naufragium. Sequitur, Fenestram in arca facies, & in cubito consummabis summitatem. Ostium autem arcæ pones ex latere deorsum. Cenacula & tristega facies in ea.) Idcirco fenestram in summitate arcæ iubet fieri, ut haberet unde emittere posset aues ad explorandam terræ siccitatem. Ostium autem, quod in latere arcæ factum dicitur, eo loco fuisse credendum est, ut & inferiora quæ dixit bicamerata inferiora haberet: & quæ dixit tricamerata superiora a loco ostii appellata sint: & inde ingressa sint uniuersa animalia per sua quæque loca, secundum congruam rationem, discreta cenacula & trigesta: quod alia translatio bicamerata, & tricamerata uoluit nominare, ita ut quinque habitationes distinctas in ea esse aduertamus: inferiora loca stercoribus esse deputata, ne animalia & præcipue homines fimi fetore uexarentur: huic autem superior & contigua bicamerata, quæ conseruaturæ seu stabulis animalium deputaretur. In hos ergo usus inferiores partes, quæ bicameratæ dicuntur, tradunt fuisse distinctas: superiores uero partes, quæ tricameratæ dicuntur, ad habitaculum primo bestiis uel animalibus immitioribus uel serpentibus deputatas esse: ab his uero congrua in superioribus loca, mitioribus animantibus stabula fuisse: supra omnia uero in excelso, auibus & hominibus sedem locatam, ut sicut sapientia omnia antecedit, ita & homo cuncta præcelleret animalia. & sic quinque mansiones in eadem arca fuisse intelliguntur, prima stercoraria, secunda apothetica, tertia feris animantibus, quarta mansuetis, quinta hominibus.

CAP. VII QVOD uero Deus præcepit Noe, de animantibus mundis & immundis bina inducere in arcam, masculini sexus & feminini, de uolucribus iuxta genus suum, & de iumentis in genere suo, & ex omni reptili terræ secundum genus suum bina

bina de omnibus ingredi præcepit. Postea uero addidit, De animantibus mundis tolles septena & septena, masculum & feminam, de animantibus uero non mundis duo & duo, masculum & feminam: sed & de uolatilibus cæli septena & septena, masculum & feminam: non duo & duo, propter quattuor: sed tantummodo duo, propter masculum & feminam: & de mundis solummodo septem: qui idcirco immunda pari numero posuit, propter genus conseruandum: munda uero impari, ut Noe haberet unde hostias Deo immolaret ex mundis: uel certe pluriora fuerunt munda, quam immunda, propter futurum humano generi usum, qui ex mundis debebatur hominibus, ut plura essent quæ prodessent, quam quæ nocerent. Quod autem scrupulosissime quæri solet, & de minutissimis bestiolis, non solum quales sunt mures & stelliones, uerum etiam quales locustæ, scarabei, muscæ denique & pulices, utrum non amplioris numeri in arca illa fuerint, quam qui est definitus, cum hoc imperaret Deus: prius admonendi sunt, quos hæc mouent, sic accipiendum esse quod dictum est, Quæ repunt super terram: ut necesse non fuerit conseruari in arca, quæ possunt in aquis uiuere, non solum mersa, sicut pisces, uerum supernatantia, sicut multæ alites. Deinde cum dicitur, Masculus & femina erunt: profecto intelligitur ad reparandum genus dici: ac per hoc nec illa necesse fuerat ibi esse, quæ possunt sine concubitu de quibuscunque rerum corruptionibus nasci: uel si fuerint, quæ in domibus esse consueuerunt, sine ullo numero definito esse potuisse. aut si mysterium sacratissimum quod agebatur, & tanta figura etiam ueritate facti aliter non posset impleri, nisi ut omnia ibi certo illo numero essent, quæ uiuere in aquis, natura prohibente, non possent: non fuit ista cura illius hominis, nel illorum hominum, sed diuina: non enim ea Noe capta intromittebat, sed uenientia intrare permittebat. Ad hoc enim ualet quod dictum est, Intrabunt ad te: non scilicet hominis actu, sed Dei nutu: ita sane ut non illic fuisse credenda sint, quæ sexu carent. præscriptum est enim atque definitum est, Masculus & femina erunt. Alia sunt quippe quæ de quibusque rebus, sine concubitu ita nascuntur, ut postea concumbant & generent, sicut muscæ. alia uero, in quibus nihil sit maris & feminæ, sicut apes. Ea porro quæ sic habent sexum, ut non habeant fetum, sicut muli & mulæ, mirum si fuerunt ibi: ac si non potius parentes eorum ibi fuisse sufficeret, equinum uidelicet atque asininum genus, & si qua alia sunt, quæ commixtione diuersi generis genus aliquod gignunt: sed si & hoc ad mysterium pertinebat, ibi erant. habet enim & hoc genus masculum & feminam. Solent etiam mouere nonnullos genera escarum, quæ illic habere poterant animalia, quæ non nisi carnibus uesci putantur, utrum præter numerum ibi fuerint sine transgressione mandati, quæ aliorum alendorum necessitas illic coegisset includi: an uero, quod potius est credendum, præter carnes aliqua alimenta esse potuerunt, quæ omnibus conuenirent. nouimus enim quam multa animalia, quibus caro cibus est, quod frugibus pomisq. uescantur, & maxime fico atque castaneis. Quid ergo mirũ, si uir ille sapiens & iustus, etiã diuinitus admonitus, quid cuique congrueret, sine carnibus aptam cuique generi alimoniam præparauit, & cõdidit? Quid est autem quod uesci non cogeret fames? aut quid non suaue aut salubre facere posset Deus, qui etiam, ut sine cibo uiuerent, diuina facilitate donaret, nisi, ut pascerentur etiam, hoc implendæ figuræ tanti mysterii cõueniret? Opinantur quidam tam magnum fieri non potuisse diluuium, ut altissimos montes XV cubitis aqua crescendo transcẽderet, propter Olympi montis uerticem, super quem perhibentur nubes non posse concrescere, quod tam sublime iam cælum sit, ut non ibi sit iste aer crassior, ubi uenti, nebulæ, ignesq. gignũtur: nec attendunt omnium elementorum crassissimã terram ibi esse potuisse: an forte negãt esse terram in uertice montis.

montis. Cur igitur usque ad illa cæli spatia terris exaltari licuisse, & aquis non licuisse contendunt, cum isti mensores & pensores elementorum aquas terris perhibeãt superiores atque leuiores? Quid itaque rationis afferunt, quare terra grauior & inferior locum cæli tranquillioris inuaserit per uolumina tot annorum, & aqua leuior ac superior permissa non sit hoc facere saltem ad tempus exiguum? Quæri etiam potest, quare in ingressu hominum in arcam, seorsum uiri & seorsum nominatæ sint feminæ: in egressu uero dictum est ad Noe, Egredere tu & uxor tua, filii tui, & uxores filiorum tuorum cum eis. nisi quia damnato sæculo, & pereunte omni genere mortalium, soli illi a periculo liberati usque dum arca requiesceret, & exitia aquarum cessarent, a concubitu cessarent: & sic denuo reuerterentur ad id ipsum corpori debitum nuptiarum, ut crescerent & multiplicarẽtur super terram: & ideo in ingressu diuisi, in egressu uero iugatim sunt nominati. Computantur autem ab Adam usque ad diluuium, secundum editionem Septuaginta interpretum, anni II M CCLXII: secundum autem Hebræam, M D C L V I. Sequitur,

CAP. VIII. De recordatione Dei in Noe XLI

RECORDATVS est autem dominus Noe, cunctorumq. animantium & omnium iumentorum quæ erant cum eo in arca.) Neque enim obliuio in Deo est aliquãdo, ut recordetur quod oblitus fuerat: sed recordationem pro misericordia scriptor posuit. Sequitur, Adduxit spiritum super terram, & imminutæ sunt

Gen. 1 aquæ.) Bene enim de illo spiritu intelligi potest, de quo dictum est, Spiritus Dei ferebatur super aquas. Tunc enim ferebatur, ut congregatis aquis in suum locum terra apparuisset. nunc autẽ ductus dicitur, ut, ablatis de medio aquis diluuii, faciem terræ reuelaret. Potest & spiritus nomine uentus intelligi, iuxta illud psalmistæ,

Psal. 106 Dixit & stetit spiritus procellæ: cuius flatibus crebris aqua cogeretur recedere de terra. Sequitur, Reuersæ sunt aquæ de terra, euntes & redeuntes.) Quo reuersæ sunt aquæ euntes & redeuntes? nisi quod omnes fluuiorum ac riuorum decursus per occultas terræ uenas ad matricẽ abyssum redeunt: iuxta illud Salomonis, Ad

Eccl. 1 locum, unde exeunt, flumina reuertuntur, ut iterum fluant. Sed hoc quæri potest, quare columba ramum oliuæ ad uesperum uirentibus foliis reportauerit in ore suo: nisi quod post mundi crimina diluuio quodam modo expiata, effusa similitudine diuini muneris gratiam demonstrans, per oliuæ ramum refectionis ac luminis pacem terris redditam nunciauit. Ecce ut potuimus, & ut dominus dedit, de arcæ fabrica iuxta historiam aliqua explanare conati sumus: nunc autem spiritalis intelligentiæ uela pandamus, & quam a terra extulit aqua, super cælum efferat spiritalis intelligentia. Imperat Deus ut arcam faciat Noe de lignis nõ putrescentibus, ita & ecclesia construitur a Christo ex omnibus gentibus in æternum uicturis. Arca enim ista ecclesiam demonstrabat, quæ natat in fluctibus mundi huius: & sic Noe cum suis omnibus, idest uxore & filiis & nuribus, & cum animalibus quæ ad illum ex Dei præcepto in arcam ingressa sunt, ut liberarentur a diluuii uastitate, proculdubio figura est peregrinantis in hoc sæculo ciuitatis Dei, hoc est ecclesiæ, quæ fit salua per lignum, in quo pependit mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Quod de lignis quadratis eadem arca fabricatur, undique stabilem uitam sanctorum significat, ad omne opus bonum paratam. quadratum enim quocumque impuleris, stantem inuenis. Quod sexies longa ad latitudinẽ suam, & decies ad altitudinem suam, humani corporis instar ostendit: quia in corpore humano Christus apparuit. nam & mensura ipsa longitudinis, & altitudinis & latitudinis eius, significat corpus humanum, in cuius ueritate ad homines prænunciatus est uenturus, & uenit. humani quippe corporis longitudo a uertice usque ad uestigia, sexies tantum habet, quantum latitudo, quæ est ab uno latere ad alterum latus: & decies tamquam altitudo, cuius altitudinis mensura est in latere a dorso ad

uentrem:

uentrem: ueluti si iacentem hominem metiaris supinum seu pronum, sexies tantum longus est a capite ad pedes, quam latus a dextera in sinistram, uel a sinistra in dexteram, & decies quam altus a terra. Quod cubitis quinquaginta latitudo eius expanditur, sicut dicit apostolus, Cor nostrum dilatatum est: unde, nisi de 2.Cor.6 caritate spiritali? Propter quod ipse iterū dicit, Caritas Dei diffusa est in cor- Rom.5 dibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. quinquagesimo enim die post resurrectionem suam Christus spiritum sanctum misit, quo corda credentium dilatauit. Vnde facta est arca trecentorum in longitudine cubitorum, & quinquaginta in latitudine, & triginta in altitudine, & deinde trecentis cubitis longa est, ut sexies quinquaginta compleantur: sicut sex ætatibus omne huius sæculi tempus extenditur: in quibus omnibus Christus numquam destitit prædicari: in quinque per prophetiam prænunciatus, in sexta per euangelium diffamatus. Quod eius altitudo in triginta cubitos surgit, quem numerum decies habet in trecentis longitudo: quia Christus altitudo nostra, qui triginta annorum ætatem gerens doctrinam euangelicam consecrauit, contestans legem non se uenisse soluere, sed implere. Legis autem cor in decem præceptis agnoscitur. Vnde decies tricenis arcæ longitudo perficitur. Vnde & ipse Noe ab Adam decimus computatur. Quod bitumine glutinantur arcæ ligna intrinsecus & extrinsecus, ut in compage unitatis significetur tolerantia caritatis: ne scandalis ecclesiam tentantibus, siue ab eis qui intus, siue ab eis qui foris sunt, cedat fraterna iunctura, & soluatur uinculum pacis. est enim bitumen feruentissimum & uiolentissimum gluten, significans dilectionis ardorem, ui magnæ fortitudinis ad tenendam societatē spiritalem omnia tolerantem. Quod cuncta animalium genera in arca clauduntur, sic & omnes gentes, quas etiam Petro demonstratas discus ille significat, quem ecclesia continet. Quod munda & immunda ibi sunt animalia, sic & in ecclesiæ sacramentis & boni & mali uersantur. Quod septena sunt munda, & bina immunda: non quia paucio res sunt mali, quam boni, sed quia boni seruant unitatem spiritus in uinculo pacis. Sanctum autem spiritum diuina scriptura in septiformi operatione commendat, sapientiæ & intellectus, consilii & fortitudinis, scientiæ & pietatis & timoris Dei. Vnde & ille numerus L dierum ad aduentum sancti spiritus pertinens, in septies septenis, qui fiunt XLIX, uno addito cōsummatur: propter quod dictum est, Stu- Ephes.5 dentes seruare unitatem in uinculo pacis. Mali autem in binario numero ad schismata faciles & quodam modo diuisibiles ostenduntur. Quod ipse Noe cum suis octauus enumeratur: quia in Christo spes resurrectionis nostræ apparuit, qui octauo die, idest post sabbati septimum primo a mortuis resurrexit: qui dies a passione tertius, in numero autem dierum, qui per omne tempus uoluuntur, octauus & primus est. Quod arca collecta ad unum cubitum desuper consummatur, sic & ecclesia, quæ est corpus Christi, in unitate collecta sublimatur & perficitur. unde dicit in euangelio, Qui mecum non congregat, spargit. Et quod ostium in latere Matth.12 accepit, profecto illud est uulnus, quando latus Christi lancea perforatum est: hac quippe ad illum uenientes ingrediuntur, quia inde sacramenta manarunt, quibus credentes initiantur. Nemo quippe intrat in ecclesiam, nisi per sacramentum remissionis peccatorum, quod de Christi latere aperto manauit. Quod inferiora arcæ bicamerata & tricamerata construuntur, ut ab imo sursum uersus tertia consurgeret habitatio: bicamerata dicta est propter duo genera hominum, circumcisionē scilicet & præputium, quos apostolus alio modo dicit, Iudæos & Græcos: trica- Rom.1 merata uero, eo quod omnes gentes de tribus filiis Noe post diluuium reparatæ sint. Possunt hinc intelligi & tria illa, quæ commendat apostolus, fides, spes, caritas. Possunt etiam multo conuenientius tres illæ ubertates euangelicæ, tricena,

nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his, quos præter arcam, id est, præter ecclesiam baptismus occidit, seduci & teneri. Quod columba emissa, non inuenta requie, reuersa est, ostendit per nouum testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam. post quadraginta enim dies emissa est, qui numerus uitam, quæ in hoc mundo agitur, significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam operationem spiritalem, oliuæ fructuosæ surculum retulit: quo significaret non nullos etiam extra ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo non defuerit charitatis, posteriore tempore quasi uespere, in ore columbæ tamquam in osculo pacis, ad unitatis societatem posse perduci. Quod post alios septem dies dimissa, reuersa non est, significat finem sæculi, quando erit sanctorum requies: non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore satiatur ecclesia, quamdiu bibitur quod de Christi latere manauit: sed iam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum traditur regnum Deo & patri, ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis ueritatis nullis mysteriis corporalibus egeamus. Nimis longum est, ut uel tam breuiter, quam hæc cucurri, cuncta contingamus, cur sexcentesimo primo anno uitæ Noe, id est, peractis sexcentis annis, aperitur arcæ tectum, & tamquam reuelatur quod erat absconditum sacramentum: cur uigesimo septimo die secundi mensis dicitur siccasse terra, tamquam finita esset baptizandi necessitas, in numero dierum, quinquagesimo & septimo: ipse est enim dies secundi mẽsis uigesimus septimus, qui numerus ex illa coniunctione spiritus & corporis, septies octonos habet, uno addito propter unitatis uinculum. Cur de arca coniuncti exeunt, qui disiuncti intrauerunt seorsum uiri & seorsum feminæ? Exeunt autem Noe & uxor eius, filii eius & uxores filiorum eius: nunc coniuncti commemorati masculi & feminæ, Quia in fine sæculi, atque in resurrectione iustorum omnimoda & perfecta pace spiritui corpus adhærebat, nulla mortalitatis indigentia uel concupiscentia resistente. Sequitur, Aedificauit autem Noe altare domino, & tollens de cunctis pecoribus & uolucribus mundis obtulit holocausta super altare, odoratusq. est dominus odorem suauitatis.) Si Deus omnia fecerat bona, & etiam ualde bona, quid est, quod tollens Noe de cunctis pecoribus & uolucribus mundis, & sic obtulit holocausta? Nequaquam aliquid in sui natura immundum creatum est, sed ad comparationem melioris, quod bonum in sua natura est, quasi immundum putatur. Constructio quippe altaris, sanctæ trinitatis confessio intelligenda est: de qua dominus ascendens ad cælos apostolis tradidit, dicens, Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filii & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæ præcepi uobis. Super hoc altare fidei sumpsit ex omni pecore mundo, & ex omni aue munda, & obtulit hostias sanctas domino placentes, rationabile obsequiũ sanctorum. per pecus enim mundum illi significati sunt, qui simpliciter uiuunt in ecclesia, sensumq. retinent innocentiæ, nec habent morsum malitiæ. Porro per auẽ mundam illi intelliguntur, qui in lege domini meditãtur die ac nocte, qui possunt dicere cum apostolo, Nostra autem conuersatio in cælis est. non quod naturaliter mundi essent, in iniquitatibus concepti, & in delictis generati: sed quod iam renati ex aqua & spiritu sancto recte mundi appellentur: & sic postmodũ super altare fidei oblati sint Deo patri, mortificati carne, uiuificati autem spiritu. Odoratusq. est dominus odorem suauitatis. neque enim Deus odore carnium, aut sanguine irrationabilium pecorum delectatur: quod se utique nequaquam exquisisse per Esaiam prophetã testatus est: sed odoratus est, hoc est delectatus, humani generis ad se conuersionem & salutem credentium. Sequitur, Nequaquam ultra maledicam terræ propter homines. sensus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua. Non igitur ultra percutiam omnem animantẽ sicuti feci.)

De cõstructione altaris & pecoribus mũdis & immundis. XLII

Matth. ult.

Psal. 1

Philip. 3

Nequaquam enim poſt reſurrectionem dominabuntur corporibus uitia atque peccata, neque corruptioni ſubiacebunt & morti corpora, quæ poſt reſurrectionem ad gloriam immutata, incorruptionem & immortalitatem ſunt acceptura. Sequitur,

CAP. IX De benedictione Noe & filiorũ. XLIII

Benedixitq. Deus Noe & filiis eius, & dixit ad eos, Creſcite & multiplicamini, & implete terram: & terror ueſter ac tremor ſit ſuper cuncta animalia terræ, & ſuper omnes uolucres cæli, cum uniuerſis quæ mouentur in terra.) Quorum terror ac tremor ſuper animalia terræ præcipitur, profecto eſſe ſuper homines prohibetur. homo quippe brutis animalibus, non autem hominibus ceteris, natura prælatus eſt: & idcirco ei dicitur, ut ab animalibus, & non ab homine timeatur: quia contra naturam ſuperbire eſt, ab æquali uelle timeri. Sequitur, Omnes piſces maris manui ueſtræ traditi ſunt: & omne quod mouetur & uiuit, erit uobis in cibum. quaſi holera uirentia tradidi uobis omnia, excepto quod carnem cum ſanguine non comedetis.) Morticinium autem ad eſcam hominum uſui non admiſit, eo quod non occiſorum, ſed mortuorum animalium morbida caro eſt, nec apta ad ſalutem corporis, cuius cauſſa ſumimus alimentum. Illud uero quod in Actibus apoſtolorum præceptum ab apoſtolis gentibus impoſitum, ut abſtinerent gen-

Act. 15 tes tantum a fornicatione, & ab immolatis, & a ſanguine: ideſt, non ederent carnem, cuius ſanguis non eſſet effuſus. quod alii non ſic intelligunt: ideſt, ut ne quis homicidio ſe contaminet. quod quidem aut iſto, aut alio quolibet modo: nam iſta tantummodo obſeruando nullo modo eſſe poterant Chriſtiani. quis enim neſciat, Noe & eius filios ſignificaſſe Ieſum Chriſtum & ſuos prædicatores, qui a Deo patre benedictionẽ perceperunt in cæleſtibus in omni benedictione ſpiritali? qui tunc iuſſi ſunt creſcere & multiplicari, quando ueluti de arca egreſſi, de Hieruſalem & Iudæa diſperſi, quaſi terram ingredi præcepti ſunt, dum euntes in mundum iuſſi ſunt prædicare euangelium omni creaturæ: & tunc ſpiritaliter creuerunt in filiis, ſanctis uidelicet diſcipulis, & copioſa multitudine ceterorum fidelium: & terror ac tremor eorum fuit ſuper cuncta animalia terræ, gentes ſcilicet, quæ more irrationabilium pecorum uel animalium uerſabantur in mundo: & ſuper omnes uolucres cæli, ſapientes utique mundi, qui more auium dum de creaturis uel elementis cæli & terræ diſputare nitebantur, quaſi aues in cælum uolare uidebantur. Tunc etiam piſces maris manui illorum traditi ſunt, quando curioſi quique & actiones ſæculi ſectantes, & qui infirmos quoſque & puſillos, qui ſe defendere nõ ualebant, dum expoliabant, quaſi more piſcium eos deuorabant: ſed poſtea ad prædicationem apoſtolorum, qui dudum aliena rapiebant, cœperunt etiam propria largiri.

Pſal. 46 Impletumq. eſt illud quod antea propheta ex eorum perſona cecinit, dicens, Sub iecit populos nobis, & gentes ſub pedibus noſtris. Et omne quod mouetur & uiuit, erit uobis in eſcam. quaſi holera uirentia tradidi uobis omnia: ideſt, ut eum qui ex circumciſione eſt, ita & qui ex gentibus pari modo ad finem recipietur, ſicut

Act. 10 Petro dictum eſt, Surge Petre, macta & manduca. Cumq. ille renuendo diceret, nõ ſe aliquando manducaſſe commune & immundum, dictum eſt illi, Quæ Deus purificauit, tu ne commune dixeris. ideſt, quos Deus gratuita miſeratione ex uaſis iræ uaſa miſericordiæ per ſpiritum ſanctificationis remittendo præterita peccata fecit, tu noli uelut immundos renuere. Excepto quod carnem cum ſanguine non comedetis: ideſt, cum præterito peccato eos ad fidem recipere non debetis: ſed ipſi morea quæ per confeſſionem in conſpectu domini effundere, aut certe in terra abſcondere, in ſua uidelicet carne, ex qua ortum eſt, debent mortificare. Sed quia iſta illis inter gentes agentibus, futurum erat illos perſecutionem habituros ab infidelibus, mox ad conſolationem eorum uerba reſpondent. ſanguinem enim animarum ueſtrarum requiram de manu cunctarum beſtiarum. neque enim anima quæ res

incorporea

incorporea est in sua natura, sanguinem habet, uel bestiæ brutæ & absque ratione, pro quolibet facto aliquando Deo redditutæ sunt rationem: sed per sanguinem animæ, uitam carnis uoluit demonstrare. Bestias autem hoc in loco persecutores ex gentibus debemus intelligere, qui more bestiarum aduersus Dei sanctos suam malitiam exercuerunt. Quod uero addidit, De manu hominis: eosdem perse cutores tam ex Iudæis quam ex gentibus uolnit demõstrare: quia & homines suntper naturam, & bestiæ per sæuitiam. Deinde subsecutus est, De manu uiri & fratris eius requiram animam hominis.) Saluo intellectu historiæ, quo iustus iudex Deus reddit unicuique iuxta opera sua, secundum cœptum ordinẽ allegoriæ, hominem quasi rationabilem uirum & fratrem sanctis prædicatoribus, idest, apostolis & comitibus eorum Iudæos debemus intelligere, qui ex uno patre orti sunt, & de Abrahæ prosapia descenderunt, qui eosdem prædicatores sanctos extra synagogam fecerunt: & dum eos occiderunt, uel persecuti sunt, arbitrati sunt se obsequium præstare Deo. Quibus dominus promittit: idest, & persecutoribus ex gentibus, quasi irrationabilibus bestiis: & hominibus, hocest, Iudæis, quasi ratione utentibus, qui sibi secundum legem uidebantur persequi apostolos: utrisque eos iniuste persequentibus, per iustum iudiciũ puniendos esse promisit. Quicunque effuderit humanum sanguinem, effundetur sangnis eius.) Homines hoc in loco, sanctos noluit demonstrare, utpote rationales. quid est enim dicere, Quicunque effuderit humanum sanguinem, effundetur sanguis eius? Ac si aperte dicat, Quicunque eos temporali morte iniuste multauerit, perpetua morte, hocest, damnatione, punietur. Ad imaginem quippe Dei factus est homo.) uere enim ad imaginem Dei illi conditi sunt, qui student quotidie mortificare membra sua, quæ sunt super terram, & renouari spiritu mentis, qui secundum Deum creatus est, qui deponunt mendacium, & loquuntur ueritatem proximis suis, cum quibus sunt inuicẽ membra. Sequitur, Vos autem crescite & multiplicamini, & ingredimini super terram, & implete eam.) Ad eosdem sanctos prædicatores uerba exhortatoria sunt, ut postposito timore quo corpus occiditur, & anima nihil impeditur, crescant, siue in uirtutibus, siue in numerositate credentium multiplicentur: & ingrediantur super terram prædicando, & impleant eam docendo, & mirabile demõstrando Christi nomen in uniuersa terra: quia dum hoc in hominibus, hocest, Dei notitia, fides uel religio non erat, quasi absque cultore terra deserta & inhabitabilis erat. Sequitur, Dixitq. Deus, Hoc signum fœderis, quod do inter me & uos: Arcum *De arcu.* meum ponam in nubibus: & erit signum fœderis inter me & inter terram. Cumq; *XLIIII* obduxero nubibus cælum, apparebit arcus meus in nubibus: & recordabor fœderis mei, quod pepigi uobiscum.) Arcus propter signum securitatis in cælo positus est, ut ab omnibus inspici potuisset. Et ipsum signum in igne & aqua ostenditur: quia ex parte est cæruleus & ex parte rubicundus: quia utriusque iudicii testis est, unius uidelicet facti, & alterius faciendi. Quod testamentum posuit Deus inter se & homines, atque omnem animam uiuam, ne perdat eam diluuio: arcnm qui apparet in nubibus, qui numquam nisi de sole resplendet. illi enim non pereunt diluuio separati ab ecclesia, qui in prophetis & omnibus diuinis scripturis, tamquam in nubibus Dei agnoscunt Christi gloriam, non quærunt suam. Sex quippe ætatibus humana finitur uita, quarum prima infantia est, secunda pueritia, tertia adolescentia, quarta iuuentus, quinta senectus, sexta senium, quæ sola morte terminatur: ita & sex ætatibus finiendus est hic mundus, cuius prima ætas fuit ab Adam usque ad diluuium, quæ recte infantiæ compararur, quæ hinc appellata est, qnod fari non potest: quam profecto ætatem primam dimergit obliuio, sicut ætas prima generis humani est deleta diluuio. ita & nunc nostri operis finiendus est liber.

D. EVCHERII, LVGDVNENSIS EPISCOPI, COMMENTARIORVM IN GENESIM ad Verannium & Salonium fratres, epiſcopos,

LIBER SECVNDVS.

ECVNDA namque ſæculi ætas a Noe uſque ad ipſum Abraham, uelut pueritia fuit: & ſic poſt diluuium, nouum apparuit ſæculum, quaſi ſecunda humani generis ætas: ita & a nobis, Deo iuuante, ſecundus incipiendus eſt liber. Sequitur, Cœpitq. Noe uir agricola exercere terrã, & plantauit uineam: bibenſq. uinum inebriatus eſt, & nudatus in tabernaculo ſuo.) Quare uir iuſtus inebriatus eſt, niſi forte inebriari uino poſſe neſciebat? neque enim ante diluuium leguntur homines uino uti: & ideo ſpecialiter de Noe ſcriptum eſt, Plantauit Noe uineam. Vinea domini Sabaoth, domus Iſrael eſt. Bibit de uino eius. Siue ille calix hic intelligitur, de quo idem dominus dicit, Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum. &, Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat a me calix iſte. quo ſuam ſine dubio ſignificat paſſionem. ſiue quia uinum fructus eſt uineæ, hoc potius illo ſignificatũ eſt, quod ex ipſa uinea, hoc eſt, ex genere Iſraelitarum, carnẽ pro nobis & ſanguinem, ut pati poſſet, aſſumpſit: & inebriatus eſt, id eſt, paſſus eſt & nudatus eſt. Ibi namque nudatus eſt, id eſt, apparuit eius infirmitas, de qua dicit apoſtolus, Et ſi crucifixus eſt ex infirmitate. Vnde item dicit, Infirmum Dei fortius eſt hominibus, & ſtultum Dei ſapientius eſt hominibus. Quod uero cum dictum eſſet, Et nudatus eſt, addidit ſcriptura, In domo ſua: eleganter oſtendit quod a ſuæ carnis gente, & domeſticis ſanguinis ſui, utique Iudæis, fuerat crucem mortemq. paſſurus. Sequitur, Quod cum uidiſſet Cham pater Chanaan, uerenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata, nunciauit duobus fratribus ſuis foras. at uero Sem & Iaphet pallium impoſuerunt humeris ſuis, & incedentes retrorſum operuerunt uerenda patris ſui. facieſq. eorum auerſæ erant, ut patris ſui uirilia non uiderent.) Proinde in duobus filiis, maximo & minimo, duo populi figurantur, ſcilicet circumciſio, & præputiũ: unam ueſtem a tergo portantes, ſacramentum ſcilicet iam præteritæ dominicæ paſſionis: neque nuditatem patris intuentur, quia in Chriſti necem non conſentiunt: & tamen honorãt uelamento, tamquam ſcientes unde ſint nati. Medius autem filius, id eſt, populus Iudæorum: & ideo medius, quia nec primatũ tenuit apoſtolorum, nec ultimus in gentibus credidit: uidit nuditatem patris, quia conſenſit in necem Chriſti: & nunciauit foras fratribus: per eum quippe manifeſtatum eſt, & quodã modo publicatum, quod erat in prophetia ſecretum: ideoq. fit ſeruus fratrum ſuorum. Quid eſt enim aliud hodieq. gens ipſa, niſi quædã ſcrinaria Chriſtianorum, baiulans legem & prophetas ad teſtimonium aſſertionis eccleſiæ, ut nos honoremus per ſacramentum, quod nunciat illa per litteram? Sequitur, Euigilans autem Noe a uino, cum didiciſſet quæ fecerat ei filius ſuus minor, ait, Maledictus Chanaan, ſeruus ſeruorum erit fratribus ſuis. Dixitq., Benedictus dominus Deus Sem, ſit

De eo quod ſcriptum eſt, Cœpit Noe, &c. I

Mar. 10 *Matth. 26* *2. Cor. 13* *1. Cor. 1*

De maledictione Chanaan. II

Sem, sit Chanaan seruus eius. Dilatet Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sē.) Quæritur quare peccans Cham in patris offensa, non i n se ipso, sed in filio suo Chanaan maledicitur: quia prophetatum est, terram Chanaan, eiectis inde Chananæis & debellatis, accepturos fuisse filios Israel, qui uenerunt de semine Sem, intuendo & præuidendo, quod longe fuerat post futurum. Vnde factum est etiam illud, ut filium medium, hoc est, primogenito iuniorem ultimoq. maiorem, qui peccauerat in patrem, non in ipso, sed in filio eius suo nepote malediceret his uerbis, Maledictus Chanaan, sit seruus fratribus suis. Chanaan porro natus fuerat ex Chā, qui patris dormientis nec texerāt, sed potius prodiderat nuditatem. Vnde etiam secutus adiungit benedictionem duorum filiorum, maximi, & minimi, dicens, Benedictus dominus Deus Sem, erit Chanaan puer eius: dilatet Deus Iaphet, & hábitet in tabernaculis Sem. quamquam enim sit Deus omnium gentium, quodam modo tamen proprio uocabulo, & in ipsis iam gentibus dicitur Israel. Et unde hoc factum est, nisi ex benedictione Iaphet? in populo enim gentium, totum orbem terrarum occupauit ecclesia. Hoc prorsus hoc pronunciabatur, cum diceretur, Dilatet Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem. Sem quippe de cuius semine incarnatus est Christus, interpretatur nominatus. Quid autem nominatius Christo? cuius nomen iam ubique fragrat: ita ut in Cantico canticorum, etiam *Cant. 1.4*
in se præcedente prophetia, unguento comparetur effuso: in cuius domibus, id est, ecclesiis, habitat gentium latitudo. nam Iaphet, latitudo interpretatur. Ecce quo modo dilatat Deus Iaphet, & habitat in tabernaculis Sem, id est, in ecclesiis, quas filii prophetarum apostoli construxerunt: secundum quod Paulus apostolus fidelibus ex gentibus ait, Qui ætatis illo tempore, sine Christo alienati a so- *Ephes. 2*
cietate Israel, & peregrini testamentorum, & promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Per hæc uerba ostenditur, quod nondum habitat Iaphet in domibus Sem. Sed paulo post quemadmodum concludat, aduertamus. Igitur iam, inquit, non estis hospites & peregrini, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei, superædificati supra fundamentum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide existente Christo Iesu. Porro Cham, qui interpretatur callidus, medius Noe filius, tamquam se ab utroque discernens, & inter utrumque remanens, nec in primitiis Israelitarum, nec in plenitudine gentium, quid significat, nisi hæreticorum genus callidum, non spiritu sapientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum feruere primordia, & pacem perturbare sanctorum? Multa quidem ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, ut aduersus eos defendi possint, & considerantur diligentius, & intelliguntur clarius, & instantius prædicantur, & ab aduersario mota quæstio discendi existit occasio: quamuis non solum qui sunt apertissime separati, uerum omnes, qui Christiano nomine gloriantur, & perdite uiuunt, non absurde possunt uideri medio Noe filio figurari. passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, & annunciant profitendo, & male agendo exhonorant. De talibus ergo dictum est, Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Ideo Cham in filio suo ma- *Matth. 7*
ledictus est, tamquam in fructu suo, idest, in opere suo. Vnde conuenienter & ipse filius eius Chanaan, interpretatur motus eorum. quod quid aliud est, quam opus eorum? Sem uero & Iaphet, tamquam circumcisio & præputium: uel sicut alio modo eos appellat apostolus, Iudæos & Græcos, sed uocatos & iustificatos: *Rom. 1*
cognita quodam modo nuditate patris, qua significabatur passio saluatoris, sumentes uestimentum posuerunt supra dorsa sua, & intrauerunt auersi, & operuerunt nuditatem patris sui; nec uiderunt quod reuerendo texerunt. quodam enim modo in passione Christi, & quod pro nobis factum est, honoramus, & Iudæorum fa-

rum facinus auersamur. Vestimentum significat sacramentum: dorsa, memoriam præteritorum, quia passionem Christi eo scilicet tempore, quo habitat Iaphet in domibus Sem, & malus frater in medio eorum, transactam celebrat ecclesia, non adhuc prospectat futuram. Sed malus frater in filio suo, hoc est, in opere suo: puer, id est, seruus est fratrum suorum, cum ad exercitationem patientiæ, uel ad profectum sapientiæ, scienter utuntur boni mali. Sequitur, Vixit autem Noe post diluuium CCCL annis, & impleti sunt omnes dies eius DCCCCL annorum & mortuus est.

CAP. X

De genealogia Iaphet. III

HAE sunt generationes filiorum Noe: Sem, Cham, & Iaphet. Natiq. sunt eis filii post diluuium. Filii Iaphet, Gomer, & Magog, & Madai, Iauan, Tubal, & Mosoch, & Thyras.) Hi septem filii Iaphet possederunt terram in Asia, ab Amano & Tauro Cœlesyriæ & Ciliciæ montibus, usque ad fluuium Tanain. Porro filii Gomer, Aschenez, & Riphat, & Togorma. Filii autem Iauan, Elisa, & Tharsis, Cethim & Dodanim.) Ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, unusquisque secundum linguam & familias in nationibus suis: nomina locis & gentibus relinquentes, e quibus postea immutata sunt plurima: cetera permanent ut fuerunt. Sunt autem Gomer, Galathæ: Magog, Scythæ: Madai, Medi, Iauan, Iones, qui & Græci, unde & mare Ionicum appellatur: Tubal, Hiberi, qui & Hispani, a quibus postea Celtiberi nuncupati sunt: Mosoch, Cappadoces, unde & urbs eorum usque hodie apud eos Mazecha dicitur: Thyras, Thraces, quorum non satis immutatum uocabulum est. Hæ itaque septem gentes, quas de Iaphet stirpe uenientes memoraui, ad aquilonis partem habitant. Filii Gomer: Aschenez & Riphat & Togorma. Aschenez, Græci Rheginos uocant: Riphat, Paphlagonas: Togorma, Phrygas. Filii Iauan: Elisa & Tharsis, Cethim & Dodanim. Cethim sunt Citii, a quibus hodieq. urbs Cypri, Citium nominatur: Dodanim, Rhodii. Omnes pæne insulæ, & totius orbis littora, terræq. mari uicinæ Græcis accolis occupatæ sunt, qui, ut supra diximus, ab Amano & Tauro montibus omnia maritima loca usque ad Oceanum possederunt Britannicum. Sequitur. Filii Cham, Chus & Mesraim, Phuth & Chanaan.) Chus hodieq. ab Hebræis Aethiopia nuncupatur: Mesraim Aegyptus: Phuth Libyes, a quo & Mauritaniæ fluuius usque in præsens Phuth dicitur, omnisq. circa regio Phuthensis nuncupatur. Modo tamen in una tantum climatis eius parte antiquum Libyæ nomen residet, & reliqua terra uocatur Africa. Porro Chanaan obtinuit terram, quam Iudæi deinceps possederunt, eiectis Chananæis. Filii Chus, Saba & Euila, Sabatha & Rema, Sabathacha. Saba a quo Sabæi: Euila Gethuli, in parte remotioris Africæ, heremo cohærentes. Sabatha Sabatheni, qui nunc Astauari nuncupantur. Rema uero & Sabathacha paulatim antiqua uocabula perdiderunt, & quæ nunc pro ueteribus habeant, ignoratur. Filii Saba, a quo diximus appellatos Sabæos: interpretatur autem nunc Saba, Arabia. In LXXI psalmo ubi nos habemus, Reges Arabum & Saba munera offerent: in Hebræo scriptum est, Reges Saba. Dadai, gens est Aethiopiæ in occidentali plaga. Sequitur, Porro Chus genuit Nembroth, ipse cœpit esse potens in terra, & erat robustus uenator coram domino. Ab hoc exiuit prouerbium, Quasi Nembroth robustus uenator coram domino.) Sic ergo intelligendus est gigas iste uenator contra dominum. Quid autem hic significatur hoc nomine, quod est uenator, nisi animarum terrigenarum deceptor, oppressor, extinctor? Et idcirco dictus est robustus uenator contra dominum: pro eo quod homines abstrahebat a cultu diuino. Sequitur, Fuit autem principium regni eius Babylon & Aracha, & Achad & Chalanne in terra Sennaar. Nembroth filius Chus arripuit insuetam prior in populis tyrannidem, regnauitq. in Babylone, quæ ab

De genealogia Cham. IIII

quæ ab eo quod ibi confusæ sunt linguæ turrim ædificantium, Babel appellata est. Babel enim interpretatur cõfusio. Aracha, hæc est Edissa ciuitas. Achat, quæ nunc dicitur Nisiben: Chalanne, postea uerso nomine a Seleuco rege dicta est Seleucia. Sequitur, De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen, & plateas ciuitatis, & Cale: Resen quoque inter Niniuen & Cale: hæc est ciuitas magna.) Quod uero dictum est, De terra Sennaar, quæ pertinebat ad regnum Nembroth, exiisse Assur, & ædificasse Niniuen, & alias quas construxit ciuitates: longe postea factum est, quod ex hac occasione præstrinxit propter nobilitatem regni Assyriorum, quod mirabiliter dilatauit Ninus, Beli filius, conditor ciuitatis magnæ, Niniuæ, cuius ciuitatis nomen ex illius nomine deriuatum est, ut a Nino Niniue uocaretur. Assur autem, unde Assyrii, non fuit in filiis Cham, sed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noe maximus filius. Vnde apparet de progenie Sem exortos fuisse, qui postea regnum gigantis illius obtinerent, & inde procederent, atque alias conderent ciuitates. Sequitur. At uero Mesraim genuit Ludim & Anamim & Balaabim, Neptuim & Petrusim & Chasluim.) De quibus egressi sunt Philistiim & Capturim: exceptis Labaim: a quibus Libyes postea uocati sunt, qui prius Phuthæi uocabantur: & Chasluim, qui deinceps Philistiim appellati sunt, quos nos corrupte Palæstinos dicimus: ceteræ sex gentes ignotæ nobis sunt, quia bello Aethiopico subuersæ, atque ad obliuionem præteritorum nominum peruenerunt. Possederunt autem terram a Gaza usque ad extremos fines Aegypti. Sequitur, Chanaan autem genuit primogenitum suum Sydonem & Cethæum & Iebusæum & Amorræum & Gergesæum & Euæum & Arachæum, Sinæum & Aradium, Samariten & Amathæum.) De Chanaan primus natus est Sydon, a quo urbs in Phœnice Sydon uocatur. Arachæus, qui Archas condidit, opidum in radicibus Lybani situm. Aradii sunt, qui Aradum insulam possederunt angusto freto a Phœnice separatam. Samarii, a quibus Emissa nobilis Cœlesyriæ ciuitas. hanc Macedones, qui post Alexandrum morientem regnauerunt, Epiphaniam nuncupauerunt. Et fuit terminus Chananæorum a Sydone, donec uenias in Gerara, & usque ad Gazam pergentibus Sodomam & Gomorram & Adamam & Seboim usque Lezen, quia ceteræ ciuitates, Sydon uidelicet & Gerara & Sodoma & Gomorra & Adam & Seboim notæ sunt nominibus suis. Fiunt itaque omnes filii Cham, hoc est, medii filii Noe, quattuor, & nepotes quinque ex uno eius filio, pronepotes duo ex nepote uno, & fit eorum summa XI. Quibus enumeratis, hinc reditur ad alium filium Cham, qui uocabatur Mesraim: & commemorantur quos genuit, non tamquam singuli homines, sed nationes VII, & de sexta uelut de sexto filio, gens commemoratur exiisse, quæ appellatur Philistim, unde fiunt VIII. Inde iterum ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus est Cham, & quos genuit, XI nominantur. Deinde usque ad quos fines peruenerint, commemoratis quibusdam ciuitatibus dicitur, ac per hoc in filiis nepotibusq. computatis de progenie Cam XXXI geniti referuntur. Sequitur, De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber, fratre Iaphet maiore.) Restat commemorare filios Sem, maximi filii Noe, ad eum quippe gradatim generationum istarum peruenit a minimo exorta narratio. Sed unde incipiunt commemorari filii Sem, habet quiddam obscuritatis, quod expositione illustrandum est, quia & multum ad rem pertinet, quam requirimus. sic enim legitur, Et Sem natus est, & ipsi patri omnium filiorum Heber fratri Iaphet maiori. Ordo uerborum est: Et Sem natus est Heber, qui Sem pater est omnium filiorum. Sem ergo patriarcham intelligi uoluit omnium, qui de stirpe eius exorti sunt, quos commemoraturus est, siue sint filii, siue sint nepotes & pronepotes. Sequitur, Filii Sem, Elam & Assur & Arphaxat

De posteris Sem. V

phaxat

phaxat & Lud & Haram.) Hi ab Euphrate fluuio, partem Asiæ usque ad Indicum oceanum tenent. Est autem Elam a quo Elamitæ principes Persidis, quod de Assur antea iam dictum est. Sequitur, Filii Haram, Hus & Vl & Iecher & Mes. At uero Arphaxat genuit Sala, de quo ortus est Heber.) Arphaxat a quo Chaldæi, Lud a quo Lydii, Haram a quo Syri, quorum metropolis est ciuitas Damascus. Filii Haram, Hus & Vl & Iezer & Mes. Hus Trachonitis & Damasci conditor inter Palæstinam & Cœlesyriam tenuit principatum, a quo Septuaginta interpretes in libro Iob, ubi in Hebræo scribitur terra Hus, regionem Ausitidem transtulerunt. Vl a quo Armeni, Iezer a quo Carmani seu Carii. Sequitur, At uero Arphaxat genuit Sala, de quo ortus est Heber.) Non sane istum Heber genuit Sem, sed ab illo quartus in progenitorum serie reperitur. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat autem genuit Sala, de quo ortus est Heber. Non itaque frustra ipse primus est natus in progenie ueniente de Sem, & prælatus est etiam filiis, cum sit quartus nepos: nisi quia uerum est quod traditur, ex illo Hebræos cognominatos esse, tamquam Hebereos: cum & alia possit esse opinio, ut ex Abraham, tamquam Abrahei dicti esse uideantur. Sed nimirum hoc uerum est, quod ex Heber Heberei appellati sunt, ac deinde una detruncata littera, Hebræi: quam linguam solus Israel populus potuit obtinere, in quo Dei ciuitas & in sanctis peregrinata est & in omnibus sacramento adumbrata. Igitur filii Sem prius nominantur: deinde ex uno eorum nati sunt quattuor nepotes eius. Itemq. alter filiorum Sem genuit eius nepotem, atque inde abnepos, qui est Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum unum appellauit Phaleg, quod interpretatur diuidens. Deinde scriptura subiungens, rationemq. huius nominis reddens, Quia in diebus, inquit, eius, diuisa est terra. Hoc autem quid sit, post apparebit. Alius uero qui natus est ex Heber, genuit duodecim filios: ac per hoc fiunt omnes geniti de Sem uiginti septem. In summa igitur omnes progeniti de tribus filiis Noe, idest, XV de Iaphet, XXXI de Cham, XXVII de Sem, fiunt LXXIII. Deinde scriptura sequitur, dicens, Hi filii Sem in tribubus suis, secundum linguas suas, in regionibus suis & in gentibus suis.) Itemq. de omnibus: Hæ, inquit, tribus filiorum Noe secundum generationes eorum & secundum gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terram post diluuium. Vnde colligitur LXXIII, uel potius, quod postea demonstrabitur, LXXII gentes tunc fuisse, non homines. Nam & prius cum fuissent commemorati filii Phaleg, ita conclusum est. Ex his segregatæ sunt insulæ gentium in terras eorum, unusquisque secundum linguam suam in tribubus suis, & in gentibus suis. Iam uero in filiis Cham quodam loco apertius commemoratæ sunt, sicut superius ostendi: Mesruim genuit eos qui dicuntur Ludiim, & eodem modo ceteræ usque ad VII gentes: & numeratis omnibus postea concludens, Hi filii Cham, inquit, in tribubus suis, secundum linguas suas in regionibus suis. Propterea ergo multorum filii non sunt commemorati, quia gentibus aliis nascendo accesserunt alii, ipsi autem facere gentes nequiuerunt. Nam qua alia caussa cum filii Iaphet octo enumerentur, ex duobus eorum tantum filii nati commemorantur: & cum filii Cham quattuor nominentur, ex tribus tantum qui nati sunt adiiciuntur: & cum filii Sem nominentur VI, duorum tantum posteritas attexitur? Nunquid ceteri sine filiis remanserunt? Absit hoc credere. Sed gentes propter quas commemorari digni essent, non utique fecerunt: quia sicut nascebantur, aliis gentibus addebantur. Cum ergo in suis linguis istæ gentes fuisse referātur, redit tamen narrator ad illud tempus, quando una lingua omnium fuit, & inde iam exponit quid acciderit, ut linguarum diuersitas nasceretur. Sequitur,

CAP. XI *De constructione turris.* VI

ERAT autem terra labii unius, & sermonum eorundem. Cumq. proficiscerentur de oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Dixitq. alter ad proximũ suum, Venite, faciamus lateres, & coquamus eos igni. Habueruntq. lateres pro saxis, & bitumen pro cemento. Et dixerunt, Venite, faciamus nobis ciuitatem & turrim, cuius culmen pertingat ad cælum: & celebremus nomen nostrum, antequam diuidamur in uniuersas terras.) Ista ciuitas quæ appellata est confusio, ipsa est Babylon, cuius mirabilem constructionem etiam gentium commendant historiæ. Babylon quippe interpretatur confusio. Vnde colligitur gigantem illum Nembroth fuisse illius conditorem, quod superius fuerat intimatum. Vbi cum de illo scriptura loqueretur, ait, Initium regni eius fuit Babylon: idest, quæ ciuitatum ceterarum gereret principatum, ubi esset tamquam in metropoli habitaculum regni, quamuis perfecta non fuerit usque in tantum modum, quantum superba cogitabat impietas. nam nimia disponebatur altitudo, quæ ducta est usque ad cælum, siue unius turris eius, quam moliebantur inter alias esse præcipuam. solent enim superbiam stultitia sequi, & humilitatem sapientia. Sequitur, Descendit autem dominus ut uideret ciuitatem & turrim, quam ædificabant filii Adam: & dixit, Ecce unus est populus, & unum labium omnibus: cœperuntq. hoc facere, nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere impleant?) Descendit dominus uidere ciuitatem & turrim, quam ædificabant filii Adam: hocest, non filii Dei, sed filii hominum: idest, illa societas secundum hominem uiuens, quam terrenam dicimus ciuitatem. Non loco mouetur Deus, qui ubique est totus semper: sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra: quod præter usitatum naturæ cursum mirabiliter factum, præsentiam quodam modo eius ostendit. Nec uidendo discit ad tempus, qui numquam potest aliquid ignorare, sed ad tempus uidere & cognoscere dicitur, quod uideri & cognosci faciat. Non sic ergo uidebatur illa ciuitas, quo modo eam Deus uidere fecit: quando sibi quantum displiceret, ostendit: quamuis possit intelligi Deus ad illam ciuitatem descendisse: quia descenderunt angeli eius, in quibus habitat: quia per angelos descendebat, qui in angelis descendentibus erat. Et bene, nõ ait, Venite, & descendentes confundite: sed, Confundamus ibi linguam eorum. ostendens ita se operari per ministros suos, ut sint etiam ipsi cooperatores Dei. Nec sic loquitur angelis Deus, quo modo nos inuicem nobis uel Deo, uel angelis, uel ipsi angeli nobis, siue per illos dominus nobis: sed ineffabili suo modo, nobis autẽ indicatur hoc nostro modo. Dei quippe sublimior ante suum factum locutio, ipsius sui facti est immutabilis ratio, quæ non habet sonum strepentem atque transeuntem, sed uim sempiterne manentem, & temporaliter operantem. Hæc loquitur angelis sanctis: nobis autem longe positis, per angelos, secundum modum nostræ capacitatis. Quando autem etiam nos aliquid talis locutionis interioribus auribus capimus, angelis propinquamus. Illud sane quod dictum est, Nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere impleant? non est dictum confirmando, sed tamquam interrogando, sicut solet a comminantibus dici. Sic ergo accipiendum est, tamquam dixerit, Nonne omnia deficient ex illis, quæ conati sunt facere? Sed si ita dicatur, non exprimet comminantem, quoniam uocem pronunciantis non possumus scribere. Sequitur, Venite igitur descendamus & confundamus ibi linguas eorum, ut non audiat unusquisque uocem proximi sui. Atque ita diuisit eos dominus ex illo loco in uniuersas terras, & cessauerunt ædificare ciuitatem. & icirco uocatum est nomen eius Babel, quia ibi confusum est labium uniuersæ terræ: & inde dispersit eos dominus super faciem cunctarum regionum.) Merito autem malus punitur affectus, etiam cui non succedit effectus. Genus uero ipsius pœnæ quale fuit? Quoniam dominatio

De eo quod scriptum est Descendit dominus &c. VII

minatio imperantis in lingua est; ibi damnata est superbia: ut non intelligeretur iubens homini, qui noluit intelligere, ut obediret Deo iubenti. Sic illa conspiratio dissoluta est, cum quisque ab eo, quem non intelligeret, abscederet: nec se, nisi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret. Et per linguas diuisæ sunt gentes, dispersæq. per terras, sicut Deo placuit, qui hoc modis occultis, nobisq. incomprehensibilibus fecit. Ex illis igitur tribus hominibus Noe filiis, septuaginta duæ linguæ per terras esse cœperunt, quæ crescendo ad insulas peruenerunt. Auctus est numerus autem gentium multo amplius, quam linguarum. Primus autem post diluuium inter homines Nembroth, filius Chus, noua imperii cupiditate tyrannidem arripuit: regnauitq. in Babylonia, quæ ab eo quod ibi confusæ sunt linguæ, Babel appellata est, quod interpretatur confusio: cuius ædificandæ turris idem Nembroth extitit auctor. Qui pro eo quod ultra naturam suam cæli alta penetrare contendit, non incongrue diabolo comparatur: qui cogitatione cordis sui intumescens, super sidera exaltare se uoluit, idest, super omnem potestatem angelorum Deo se coæquare disponens, dum dicit, Ascendam super altitudinem nubium, & ero similis altissimo. Quod autem dicitur, Venator: quid significatur hoc nomine, nisi animarum terrigenarum deceptor, & capiens homines ad mortem? Turris eius, superbia huius mundi est, uel impia dogmata hæreticorum: qui postquam moti sunt ab oriente, idest, a uero lumine recesserunt, & uenerunt in montem Sennaar, qui interpretatur excussio dentium, statim aduersus Deum impietatis suæ ædificauerunt turrim, ac dogmatum superbiam nefario ausu confinxerunt, uolentes curiositate non licita ipsius cæli alta penetrare: sed sicut illi per superbiam ab una lingua in multas diuisi sunt, ita & hæretici ab unitate fidei & confessionis segregati, inter se diuersitate erroris quasi per dissonantiam linguæ inuicem secernuntur: & quos armat aduersus Deum elatæ conspirationis perniciosa consensio, rursus intendente dogmatum discordia, diuidit oborta repente confusio. Quos quidem ipsa trinitas damnat in quam offendunt, ipsa eos dispergit, dum dicit, Venite, descendamus, & confundamus linguas eorum: in uarietate utique erroris, siue schismatũ. Eo autem tempore quando linguarum facta est uarietas, in sola domo Heber, quæ antea fuit lingua remansit. Ita & nunc in sola ecclesia, quæ est domus Christi, unitam esse confessionis & fidei pacem, diuisis omnibus reprobis, restat. Benedictis igitur duobus filiis Noe, atque uno in medio eorum maledicto, deinceps usque ad Abraham de iustorum aliquorum, qui pie Deum colerent, commemoratione silentium est. Nec eos defuisse crediderim, sed si omnes cõmemorarentur nimis longũ fieret: & hæc esset historica magis diligentia, quã prophetica prouidẽtia. Illa itaque exequitur litterarum sacrarũ scriptor istarum, uel potius per eum Dei spiritus, quibus non solum narrentur præterita, uerum etiam prænuncientur, quæ tamen pertinent ad ciuitatem Dei: quia & de hominibus qui non sunt ciues eius, quidquid hic dicitur ad hoc dicitur, ut illa ex cõparatione cõtraria uel proficiat uel emineat. Non sane omnia quæ gesta narrantur, aliquid etiam significare putanda sunt: sed propter illa, quæ aliquid significant, & illa, quæ nihil significant, attexuntur. Solo enim uomere terra proscinditur: sed ut hoc fieri possit, etiã cetera aratri membra necessaria sunt: & soli nerui in cithara, atque huiusmodi uasis musicis aptãtur ad cantum, sed ut aptari possint, & cetera in cõpaginibus organorũ, quæ non percutiuntur a canentibus, his, quæ percussa resonant, cõnectuntur. Item in prophetica historia dicuntur & aliqua, quæ nihil significant, sed quibus adhæreant, quæ significant, & quodam modo religentur. Propter hoc ergo scriptura diuina cum terrenam ciuitatem in Babylone, hocest, in confusione, monstrasset, ad patriarcham Sem recapitulando reuertitur, & ordinantur inde generationes usque ad Abraham, cõmemorato

morato etiam numero annorum, quanto quisque ad hanc seriem pertinentem genuisset filium, quanto quisque uixisset. Vbi certe agnoscendum est, quod ante promiseram, ut quare sit dictum de filio Heber, nomen eius Phaleg, quia in diebus eius diuisa est terra. quid enim aliud intelligendum est, terram esse diuisam, nisi diuersitatem linguarum? Omissis ergo ceteris filiis Noe ad hanc rem non pertinentibus, illi connectuntur in ordine generationum, per quos possit ad Abrahã peruenire, sicut illi connectebantur ante diluuium per quos perueniretur ad Noe generationibus, quæ propagatæ sunt ex illo Adam filio, qui est appellatus Seth. Sic ergo incipit generationum istarum connexio. Sequitur, Hæ generationes Sem. Sem centum erat annorum quando genuit Arphaxat, biennio post diluuium. Porro Arphaxat cum esset X X X V annorum, genuit Sale. Sale quoque trigesimo ætatis suæ anno genuit Heber.) Sicut supra memoraui cum cœpissent enumerari filii Sem, qui singuli gentes singulas procrearunt, primus est commendatus Heber, cum sit pronepos ipsius Sem, hoc est, quartus inueniatur ab illo exortus. Quia ergo in eius familia remansit hæc lingua, diuisis per alias linguas gentibus ceteris, quæ lingua prius humano generi non immerito creditur fuisse communis, ideo deinceps Hebræa est nuncupata. tunc enim opus erat eam distingui ab aliis linguis nomine proprio, sicut aliæ quoque uocatæ sunt nominibus propriis. Quando autem erat una, nihil aliud quam humana lingua uel humana locutio uocabatur, qua sola uniuersum genus humanum loquebatur. Sequitur, Vixit autem Heber triginta quattuor annis, & genuit Phaleg) Dixerit aliquis, Si in diebus Phaleg filii Heber diuersa est terra per linguas, idest, homine, qui tunc erant in terra, ex eius nomine potius debuit appellari lingua illa, quæ fuit omnibus antea cõmunis. Sed intelligendum est ipsum Heber propterea tale nomen imposuisse filio suo, ut uocaretur Phaleg, quod interpretatur diuisio, quia tunc ei natus est, quando per linguas terra diuisa est, idest, ipso tempore: ut hoc sit quod dictum est, In diebus illius diuisa est terra. nam nisi adhuc Heber uiueret, quando linguarum facta est multitudo, non eius nomine nomen acciperet lingua, quæ apud ipsum potuit permanere. Et ideo credendum est, ipsam fuisse primam linguam quæ antea erat omnibus communis, quoniam de pœna uenit illa multiplicatio, mutatioq. linguarum, & utique præter hanc pœnam debuit esse populus Dei. Nec frustra lingua hæc est, quam tenuit Abram, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tantum qui propagari per Iacob, & insignius atque eminentius in Dei populum coalescentes, Dei testamenta & stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in uniuersam progeniem suã refudit, sed in eam tantum, cuius generationes perducuntur ad Abram. Quapropter etiam si non euidenter expressum est, fuisse aliquod pium genus hominum, quando ab impiis Babylonia condebatur: non ad hoc ualuit hæc obscuritas, ut quærentis fraudaretur, sed potius exerceretur intẽtio. Cum ergo quærimus in illis septuaginta duabus gentibus ciuitatem Dei, non possumus affirmare, illo tempore, quo erat eis labium unum, idest, loquela una, tunc iam genus humanum alienatum fuisse a cultu ueri Dei, ita ut in solis istis generationibus pietas uera remaneret, quæ descendunt de semine Sem per Arphaxat, & tendunt ad Abram: sed ab illa superbia ædificandæ turris usque in cælum, qua impia significatur elatio, apparuit ciuitas, hoc est, societas impiorum. uerum itaque an antea latuerit, an fuerit, an potius utraque permanserit: pia scilicet in duobus filiis Noe, qui benedicti sunt, eorumq. posteris: impia uero in eo, qui maledictus est, atque eius progenie, ubi etiam exortus est gigas uenator contra dominum: non est diiudicatio facilis. fortassis enim quod profecto est credibilius, & in filiis duorum illorum iam tunc, ante quam

Degenerationibus Sem. VIII

Babylonia cœpisset institui, fuerunt contemptores Dei: & in filiis Cham cultores Dei. Vtrumque tamen hominum genus, terris numquã defuisse credendum est. Quamobrem sicut lingua una cum esset omnium, non ideo filii pestilentiæ defuerunt: nam & ante diluuium una erat lingua, & tamen omnes, præter unam Noe iusti domum, deleri diluuio meruerunt: ita quando merito elationis impietatis gentes linguarum diuersitate punitæ atque diuisæ sunt, & ciuitas impiorum cõfusionis nomen accepit, hoc est, appellata est Babylon, non defuit domus Heber, ubi ea, quæ antea fuit omnium, linguã remansit. cum enim legitur unam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Sem commendatur Heber, quamuis ex illo quartus oriatur: & Hebræa uocatur lingua, quam patriarcharum & prophetarum non solum in sermonibus, uerum etiam in litteris sacris custodiuit auctoritas: profecto cum quæritur in diuisione linguarum, ubi lingua illa remanere potuerit, quæ fuit ante communis, quæ sine ulla dubitatione ubi remansit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta est mutatione linguarum, quid aliud occurrit, nisi quod in huius gente remanserit, a cuius nomine nomen accepit, & hoc iustitiæ gentis huius non paruum apparuisse uestigium, quod cum aliæ gentes plecterentur mutatione linguarum, ad istam non peruenit tale supplicium. Sequitur, Hæ sunt generationes Thare. Thare genuit Abram, & Nachor, & Aran.) Ab adolescentia incipit homo posse generare. propterea Matthæus ab ipso Abraham sumpsit exordium, & usque ad Dauid perducere procurauit. neque enim frustra euangelista sic generationes commemorauit, ut hoc primum internallum XIIII generationibus commendaret, ab Abrahām scilicet usque ad Dauid. Ab adolescentia quippe incipit homo posse generare. Propterea generationum ordo ex Abraham sumpsit exordium, qui etiam pater gentium cõstitutus est, quando mutatum nomen accepit. Nunc iam uideamus procursum ciuitatis Dei, etiam ab illo articulo temporis, qui factus est in patre Abraham: unde incipit esse notitia eius euidentior, & ubi clariora leguntur promissa diuina, quæ nunc uidemus in Christo impleri.

De posteris Thare. IX

Sicut ergo scriptura diuina indicante didicimus, in regione Chaldæorum natus est Abram, quæ terra ad regnum Assyriorum pertinebat. Apud Chaldæos autem iam tunc superstitiones impiæ præualebant, quemadmodum per ceteras gentes. Vna igitur Thare domus erat, de quo natus est Abram, in qua unius ueri Dei cultus, &, quantũ credibile est, in qua iam sola etiam Hebræa lingua remanserat: quamuis & ipsi, sicut iam manifestus Dei populus in Aegypto, in Mesopotamia seruisse diis alienis, Iesu Naue narrante referuntur, ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias & in alias nationes defluentibus. Proinde sicut per aquarum diluuium una domus Noe remanserat ad reparandum genus humanum, sic in diluuio multarum superstitionum per uniuersum mundum una remanserat domus Thare, in qua custodita est plantatio ciuitatis Dei. Denique sicut illic enumeratis supra generationibus usque ad Noe, simul cum annorum numeris, & exposita diluuii caussa, priusquam Deus inciperet de arca fabricanda loqui ad Noe dicitur, Hæ generationes Noe: ita & hic enumeratis generationibus ab illo, qui est appellatus Sem, filio Noe, usque ad Abram. Deinde in singulis articulis similiter ponitur, ut dicatur, Hæ sunt generationes Thare. Thare genuit Abram, & Nachor, & Aran. Sequitur, Porro Aran genuit Loth. Mortuusq. est Aran ante Thare patrem suum in terra natiuitatis suæ in Hur Chaldæorum.) Pro eo quod legimus in terra natiuitatis suæ, in Hebræo habetur in Hur Cesdim, id est, in igne Chaldæorum. Tradunt autem Hebræi ex hac occasione istiusmodi fabulam, quod Abram in ignem missus sit, quia ignem adorare noluerit: & quod Babylonio uallatus incendio, & Dei auxilio liberatus de idololatriæ igne profugerit:

De morte Aran. X

gerit: quod in consequentibus scribitur egressum esse Thare cum sobole sua de regione Chaldæorum, pro eo quod in Hebræo habetur de Hur, hoc est, de incendio Chaldæorum: & hoc esse qnod nunc dicitur, Mortuus est Aran ante conspectum Thare patris sui, in terra natiuitatis suæ, in igne Chaldæorum: quod uidelicet nolens ignem adorare, igne consumptus sit. Sequitur, Duxerunt autem Abram & Nachor uxores, nomen uxoris Abram, Sarai, & nomen uxoris Nachor, Melcha, filia Aran, patris Melchæ & patris Ieschæ.) Aran filius Thare, frater Abram & Nachor, duas filias genuit, Melcham, & Sarai cognomento Ieſcham, e quibus Melcham accepit uxorem Nachor, & Sarai Abram. Necdum quippe inter patruos & fratrum filias nuptiæ fuerant lege prohibitæ, qnæ in primis hominibus, etiam inter fratres & sorores initiatæ sunt. Sequitur, Erat autem Sarai sterilis, nec habebat liberos. Tulit itaque Thare Abram filium suum, & Loth filium Aran filii sui, & Sarai nurum suam uxorem Abram filii sui, & eduxit eos de Hur Chaldæorum, ut iret in terram Chanaam: ueneruntq. usque Aram, & habitauerunt ibi.) Narratur enim quemadmodum Thare cnm suis reliquerit regionem Chaldæorum, & uenerit in Mesopotamiam, & habitauerit ibi. Tacetur autem de uno eius filio, qui uocabatur Nachor, tamquam eum non duxerit secum: sed inuenimus postea. cum seruum suum mitteret Abram ad accipiendam uxorem filio suo Isaac, ita scriptum est, Et accepit puer decem camelos de camelis domini sui secum, & exurgens profectus est in Mesopotamiam in ciuitatem Nachor. Isto & aliis sacræ huius historiæ testimoniis ostenditur etiam Nachor exisse de regione Chaldæorum, sedesq. constituisse in Mesopotamia, ubi cum patre suo habitauerat Abram. Cur ergo scriptura eum non commemorauit, quando ex gente Chaldæa cum suis profectus est Tharę, & habitauit in Mesopotamia, ubi non solum Abram filius eius, uerum etiam Sarai nurus, & Loth nepos eius commemorantur, quod eos duxerit secum? Cur putamus, nisi forte quod a paterna & fraterna pietate desciuerat, & superstitioni adhæserat Chaldæorum, & postea inde siue pænitendo, siue persecutionem passus, quod suspectus haberetur, & ipse migrauit. Sequitur, Facti sunt autem omnes dies Thare ducentorum quinque annorum, & mortuus est in Aran.) Quod alia translatio in Carra nominare solet. Non sic autem accipiendum est, quasi omnes hos dies ibi egerit: sed quia omnes dies uitæ suæ, qui fuerunt anni ducenti quinque, ibi compleuerit: alioquin nesciretur quot annos uixerit Thara in Carra, quoniam non legitur quoto anno uitæ suæ in Carram uenerit: & absurdum est existimare in ista serie generationum, ubi diligenter commemoratur, quot annos quisque uixerit, huius solius numerum annorum uitæ non commendatum esse memoriæ. Quod enim quorundam, quos eadem scriptura commemorat, tacentur anni, non sunt in hoc ordine in quo temporum dinumeratio discessione gignentium, & genitorum successione contexitur. Iste autem ordo, qui dirigitur ab Adam usque ad Noe, & inde usque ad Abraham, sine numero annorũ uitæ suæ neminem continet. Quod uero commemorata morte Thare patris Abraham, deinde legitur, Et dixit dominus ad Abraham, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & cetera, sed & beatus Stephanus in Actibus apostolorum cum ista narraret, inter cetera, sic ait, Deus gloriæ apparuit Abraæ patri nostro, cum esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Carra: & ait ad illum, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: Secundum hæc uerba beati Stephani, non post mortem patris eius locutus est Deus ad Abram, qui utique in Carra mortuus est, ubi cum illo & ipse filius habitauit: sed prius quam habitaret in eadem ciuitate, iam tamen cum esset in Mesopotamia: iam ergo exierat a Chaldæis. Quod itaque adiungit beatus

De migratione Thare. XI

De annis Thare. XII

Act. 7

Stephanus, Tunc Abram egressus est de terra Chaldæorum, & habitauit in Carra: non quod sit factum postea quam locutus est illi Deus: neque enim post illa Dei uerba egressus est de terra Chaldæorum: cum dicat ei locutum dominum esse in Mesopotamia: sed ad totum illud tempus pertinet, quod ait, tunc, idest, ex quo egressus est a Chaldæis, & habitauit in Carra. et item quod sequitur, Et inde postquam mortuus est pater eius, collocauit illum in terra hac, in qua uos nunc habitatis & patres uestri. Non ait, Postquam mortuus est pater eius, exiit de Carra: sed inde cum eum hic collocauit, postea mortuus est pater eius. Intelligendum est igitur, locutum Deum fuisse ad Abram, cum esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Carra: sed eum in Carran peruenisse cum patre, retento apud se præcepto Dei: & inde exisse septuagesimo & quinto suo, patris autem sui centesimo quadragesimo & quinto anno. Collocationem uero eius in terra Chanaan, non profectionem de Carra, post mortem patris eius factam esse dicit: quia iam mortuus erat pater eius, quãdo emit terram, cuius sibi iam suæ cœpit rei esse possessor. Quod autem iam in Mesopotamia constituto, hoc est, iam egresso de terra Chaldæorum dicit Deus, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: non ut corpus inde eiiceret, quod iam fecerat, sed animum auelleret, dicitur: non enim inde exierat animo, si spe redeundi & desiderio tenebatur: quæ spes & desiderium, Deo iubente ac iuuante, & illo obediente, fuerat amputandum. Non sane incredibiliter existimatur, cum postea secutus esset Nachor patrem suum, tunc Abram præceptum domini implesse, ut cum Sara coniuge sua, & Loth filio fratris sui exiret de Carra. Iam considerandæ sunt promissiones Dei factæ ad Abram. in his enim apertiora Dei nostri, hoc est, Dei ueri oracula apparere cœperunt de populo piorum, quem prophetica prænunciauit auctoritas. Harum prima ita legitur.

CAP. XII De migratione Abraæ. XIII

ET dixit Deus ad Abram, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & ueni in terram quam tibi monstrauero, & faciam te in gentem magnam, & benedicam tibi & magnificabo nomen tuum, erisq. benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur uniuersæ cognationes terræ.) Aduertendum est igitur duas res promissas Abraæ: unam scilicet, quod terram Chanaan possessurum fuerat semen eius, quod significatur, ubi dictum est, Vade in terram quam tibi monstrauero, & faciam te in gentem magnam. Aliam uero longe præstantiorem, nõ de carnali, sed de spiritali semine: per quod pater est, non unius gentis Israeliticæ, sed omnium gentium, quæ fidei eius uestigia consequuntur: quod promitti cœpit his uerbis, Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Hanc promissionem factam arbitratur Eusebius septuagesimo quinto anno ætatis Abraæ: tamquam mox, ut facta est, de Carra exierit Abram: quoniam scripturæ contradici non potest, ubi legitur, Abram erat septuaginta quinque annorum cum exiit de Carra. Sed si eo anno facta est ista promissio, iam utique in Carra cum patre suo demorabatur Abram. neque enim exire inde posset, nisi prius ibi habitasset. Numquidnam ergo contradicitur Stephano dicenti, Deus gloriæ apparuit Abraæ, patri nostro cum esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Carra? Sed intelligendum est, quod eodem anno facta sint omnia, & Dei promissio, antequam in Carra habitaret Abraham, & in Carra habitatio eius, & inde profectio: non solum quia Eusebius in Chronicis ab anno huius promissionis computat & ostendit post quadringentos & triginta annos exitum esse de Aegypto, quando lex data est: uerum etiam quia id commemorat apostolus Paulus. Egressus est ergo Abram de Carra septuagesimo quinto anno ætatis suæ: & habebat in regno Ninus Assyriorum rex quadraginta-

gintatres annos, quando natus est Abram, qui erat annus circiter millesimus du centesimus ante conditam Romam, uelut alteram in occidente Babyloniam: centesimo & quadragesimoquinto patris sui, cum Loth filio fratris sui, & Sara coniuge perrexit in terram Chanaan, & peruenit usque ad Sichem, ubi rursus diuinũ accepit oraculum. Quis autem alius exiit in Abram de terra sua, & de cognatione sua, ut apud ceteros locupletaretur, & esset in gentem magnam, nisi Christus, qui relicta terra, & cognatione Iudæorum præpollet nunc in gentibus? Item moralis expositio hæc habet: Eximus de terra nostra, quando diuitias mundi huius, facultatesq. contemnimus: & de cognatione nostra, idest, uitiis prioribus, quæ nobis a natiuitate nostra cohærentia, uelut quadam affinitate & consanguinitate coniuncta sunt: & de domo patris nostri, idest, de omni memoria mundi huius, quæ oculorum occurrit obtutibus. Sequitur, Et egressi sunt, ut irent in terram Chanaan: cumq. uenissent in eam, pertransiuit Abram terram usque ad locum Sichem, & usque ad conuallem illustrem) Sichem ipsa est quæ & Salem, quæ Latine & Græce Sicima uocata est, ciuitas Iacob, & sita est in finibus tribus Effraim. Sed & filius Emor appellatus est Sichem, a quo locus nomen accepit. Fuit autem & alia Sichem, in monte Effraim, ciuitas fugitiuorum. Sequitur, Apparuitq. dominus Abram, & dixit ei, Semini tuo dabo terram hanc. Qui ædificauit ibi altare domino, qui apparuit ei) Nihil hic de illo semine promissum est, in quo pater factus est omnium gentium: sed de illo solo, de quo pater est unius Israeliticæ gentis. Ab hoc semine terra ipsa possessa est. Deinde ædificato ibi altari, & inuocato Deo, Abram profectus est inde, & habitauit in heremo. Sequitur, Facta est autem fames in terra. descenditq. Abram in Aegyptum, ut peregrinaretur ibi. Præualuerat enim fames in terra. Cumq. prope esset ut ingrederetur Aegyptum, dixit Sarai uxori suæ, Noui quod pulchra sis mulier, & quod cũ uiderint te Aegyptii, dicturi sint, Vxor ipsius est, et interficient me, & te reseruabunt. Dic. ergo, obsecro te, quod soror mea sis, ut bene sit mihi propter te, & uiuat anima mea ob gratiam tui) Cum inter ignotos propter excellentissimam pulchritudinem Saræ & eius pudicitia & mariti uita esset in dubio, nec utrumque tueri posset Abram, coniugis pudicitiam tuendam committens Deo, & humanas insidias cauens ut homo, quoniam si periculum, quantum caueri poterat, non caueret, magis tentaret Deum, quam speraret in Deum, fecit quod potuit: quod autem non potuit, illi commisit. neque enim Deus ab illo mortem non poterat repellere, quam timebat: eumq. cum coniuge sua ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, ut nec uxor eius, quamuis esset pulcherrima, appeteretur ab aliquo, nec propter illam moreretur. Si interrogatus Abram, illam feminam indicasset uxorem suam esse, duas res tuendas committeret Deo, & suam uitam, & coniugis pudicitiam. neque enim utrum eius uxor esset, interrogatus non esse respondit, sed cum ab eo quæreretur quid ei esset illa mulier, indicauit sororem, non negauit uxorem. erat enim & hoc, quia propinqua erat sanguine. ita uxorem tacuit, non negauit. Sequitur, Cum itaque ingressus esset Abram Aegyptum, uiderunt Aegyptii mulierem, quod esset pulchra nimis, & nunciauerunt principes Pharaoni, & laudauerunt eam apud illum, & sublata est mulier in domum Pharaonis. Abram uero bene usi sunt propter illam. Flagellauit autem Deus Pharaonem plagis maximis, & domum eius, propter Sarai uxorem Abram. Vocauit Pharao Abram, & dixit ei, Quidnam est quod fecisti mihi? quare non indicasti, quod uxor tua esset? quam ob causam dixisti esse sororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem? Nunc igitur ecce uxor tua, accipe eam & uade) Denique factum est, quod de domino præsumpsit Abram. nam Pharao rex Aegypti, qui eam sibi uxo-

De descensu Abraæ in Aegyptum. XIIII

ta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Sed ad finistram iterum illi elegerunt, quando dixerunt, Hic homo non est a Deo, qui sabbatum non custodit. Et ad Pilatum, Hic si non esset malefactor, non eum tibi tradidissemus. *Ioan. 18* Sed dominus iterum in suis prædicatoribus dexteram elegit, quando post suam resurrectionem præcepit, dicens, Euntes in mundum uniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ. *Matth. ult.* Et iterum, In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident, uideant, & qui uident, cæci fiant. *Ioan. 9* Quod uero idem Loth recessit ab oriente, & elegit sibi regionem circa Iordanem, quid aliud significauit, nisi quod Iudaicus carnalis populus relicta pollicitatione cælestium, totam spem suam defixit in amore temporalium rerum? Et postmodum quod habitauit in Sodoma, hoc significauit, quod peior effectus est, quam gentes, quæ ignorant Deum: dum modo quem illi ignorant, hi blasphemant. impletumq. est illud quod psalmista ex eorum persona cecinit, dicens, Et dimisi eos secundum desiderium cordis eorum, ibant in adinuentionibus suis. *Psal. 80* Sequitur, Dixitq. dominus ad Abram postquam diuisus est Loth ab eo, *Dominus apparet Abrae XVI* Leua oculos tuos, & uide a loco in quo nunc es ad aquilonem & meridiem, & ad orientem & ad occidentem, omnem terram, quam conspicis, tibi dabo & semini tuo usque in sempiternum, faciamq. semen tuum sicut puluerem terræ. si quis potest hominum numerare puluerem, semen quoque tuum numerare poterit. Surge, & perambula terram in longitudine & in latitudine sua: quia tibi daturus sum eam. Mouens igitur Abram tabernaculum suũ, uenit & habitauit iuxta conuallem Mambre, quod est Hebron, ædificauitq. ibi altare domino.) In hac promissione utrum sit etiam illa, qua pater factus est omnium gentium, non euidenter apparet. potest enim ad hoc uideri pertinere, & faciam semen tuum, tamquam arenam terræ: quod ea locutione dictũ est, quam Græci uocant hyperbolem, quæ utique tropica est, non propria. quo tamen modo, ut ceteris tropis, uti solere scripturam, nullus qui eam didicit, ambigit. Iste autem tropus, idest, modus locutionis fit, quando id quod dicitur, longe est amplius, quam quod eo dicto significatur. quis enim non uideat, quam sit incomparabiliter amplior arenæ numerus, quam potest esse hominum omnium genus ab ipso Adam usque ad terminum sæculi? Quanto ergo magis quam semen Abraæ, non solum quod pertinet ad Israeliticam gentem, uerum etiam quod est, & futurum est, secundum imitationem fidei toto orbe terrarum in omnibus gentibus? Quod semen in comparatione multitudinis impiorum profecto in paucis est, quamuis & ipsi pauci fiant, secundum innumerabilem multitudinem suam, quæ significata est secundum hyperbolem per arenam terræ. Sane ista multitudo, quæ promittitur Abraæ, nõ Deo est innumerabilis, sed hominibus: Deo autem nec arena terræ. Proinde quia non tantum gens Israelitica, sed uniuersum semen Abraæ, ubi esset promissio non secundum carnẽ, sed secundum spiritum plurium filiorum, congruentius arenæ multitudini comparatur, potest hinc intelligi utriusque rei facta promissio: sed ideo diximus, quod non euidenter appareat, quia & illius gentis unius multitudo, quæ secundum carnem nata ex Abram, per eius nepotem Iacob in tantum creuit, ut pæne omnes partes orbis impleuerit: & ideo potuit & ipsa secundum hyperbolem arenæ multitudini comparari, quia & hæc sola innumerosa est homini. Terram certe illam solam significatam, quæ appellata est Chanaan, ambigit nemo. Sed quod dictum est, Tibi dabo eam & semini tuo usque in sæculum: potest mouere nonnullos, si usque in sæculum, intelligatur in æternum. Si autem sæculum hoc loco accipiant sic, quemadmodum fideliter tenemus initiũ futuri sæculi a fine præsentis ordiri, nihil eos mouebit: quia etsi expulsi sunt Israelitæ de Hierosolymis, manent tamen in aliis ciuitatibus terræ Chanaan,

rum, nihilq. spoliorum auferre uoluit, cum rex cui uicerat obtulisset. Sed quid hæc uictoria Abraæ de quinque regibus indicabat, quos ille fidei pater mysterio superauit? nisi quod fides nostra sic confirmata sit in spiritu principali, ut totidem corporis nostri sensus Dei uerbo subigat. nam sicut ille de proximo in regibus uictor, ita & fides per animam uictrix de exteriore homine triumphat. Quod uero ille non in multitudine, nec uirtute legionnm, sed tantum in trecentis decemocto comitantibus, aduersarios principes debellauit: iam tunc in sacræ crucis figuram, quæ per tau, litteram Græcam, & Iesu nomen, qui iota & theta Græcis characteribus scribitur, qui saluator interpretatur, in numero trecentorum decem octo exprimitur: quod nos Christi passio liberaret a dominatu quinque carnalium sensuum, qui nos antea uariis uitiis captiuantes exsuperauerant. Sequitur, At uero Melchisedech rex Salem protulit panem & uinum, erat enim sacerdos Dei excelsi, benedixitq. illi, & ait, Benedictus Abram Deo excelso, qui creauit cælum & terram, & benedictus Deus altissimus, quo protegente hostes in manibus tuis sunt: qui tradidit ei decimas ex omnibus.) Tradūt Hebræi hunc esse Sem primum filium Noe, & eo tempore, quo ortus est Abram, habuisse ætatis annos CCCXC, qui ita supputantur. Post diluuium anno secundo cum centum esset annorum Sem, genuit Arphaxat. post cuius ortum uixit annos D, hoc est simul DC. Arphaxat anno natus trigesimo quinto genuit Sale, qui & ipse natus tricenarius procreauit Heber, quem XXXIIII annornm legimus genuisse Phalec, qui rursum expletis annis XXX genuit Rehu, qui & ipse post trigesimum & quintum annum edidit Seruch. de quo cum ad XXX peruenisset annos, ortus est Nachor, qui XXXIX annorum genuit Thare, quem legimus quod septuagenarius genuerit Abram, & Nachor & Aran. Supputa per singulas ætates annorum numerum, & inuenies ab ortu Sem usque ad generationem Abram. CCCXC annos. mortuus est autem Abram centesimo & septuagesimoquinto ætatis suæ anno. Hac ratione deducta, innenietur Sem abnepoti suo decimi gradus Abraæ superuixisse annos XXXV. Simulq. de hoc tradunt quod usque ad sacerdotium Aaron omnes primogeniti ex istius genere, cuius series & ordo describitur, fuerint sacerdotes, & Deo uictimas immolarint: & hæc esse primogenita, quæ Esau fratri suo Iacob uendiderit: nec esse mirum, si Melchisedech uictori Abram processerit obuiam, & in refectione tam ipsius quam pugnatorum eius, panem uinumq. protulerit, & benedixerit ei, cum abnepoti suo hoc iure deberet: & decimas prædæ atque uictoriæ acceperit ab eo, siue quoniam habetur ambiguum, utrum ipse dederit ei decimas substantiæ suæ, & habitam largitatem ostenderit in nepotem. Vtrumque enim intelligi potest, & iuxta Hebraicum, & Septuaginta interpretes, quod & ipse acceperit decimas spoliorum, & Abraæ dederit decimas substantiæ suæ: quamquam apostolus in epistola ad Hebræos aper- *Hebr. 7* tissime definiat, non Abram suscepisse a Melchisedech decimas diuitiarum eius, sed de spoliis hostium partem accepisse pontificem. Salem autem nō, ut Egesippus & nosttorum omnes arbitrantur, est Hierusalem, nomen ex Græco Hebræoq. compositum: qnod absurdum esse peregrinæ linguæ mixtura demonstrat, sed est opidum iuxta Scythopolim, quod usque hodie appellatur Salem. ostenditur quoque ibi palatium Melchisedech ex magnitudine ruinarū ueteris operis ostendens magnificentiam, de quo in exteriori parte quoque Geneseos scriptum est, Venit *Gen. 33* Iacob in Sochot (idest, in tabernacula) & fecit sibi ibi domos atque tentoria, & transiuit in Salem ciuitatem regionis Sichem, quæ est in terra Chanaan. Considerandum quoque quando Abraæ a cæde hostium reuertenti, quos persecutus est usque Dan, quæ hodie Paneas appellatur, non de uia Hierusalem, sed de opido

metro-

Ioan. 1 metropoleos Sichem in itinere fuerit, de quo in euangelio legimus, Erat autem Ioannes baptizans in Arnon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi. Nec refert utrum Salem, an Salim nominetur, cum uocalibus in medio litteris perraro utantur Hebræi, & pro uoluntate lectorum, ac uoluntate regionum eadem uerba diuersis sonis atque accentibus proferant. Hæc ab eruditissimis gentis illius didicimus, qui intantum non recipiunt spiritum sanctum, uel angelum fuisse Melchisedech, ut etiam certissimum hominis nomen adscribant. Et reuera stultum est, id quod in typo dicitur, eo quod Christi sacerdotium finem non habeat, & ipse rex & sacerdos nobis utrũque donauerit, ut simus genus regale & sacerdotale, & quasi angularis lapis utrumque coniunxerit parietem, ut de duobus gregibus bonus pastor unum efficeret gregem: sic quosdam referre ad anagogem, ut historiæ auferant ueritatem, & dicant non fuisse regem, sed in imagine hominis angelum demonstratum: dum in tantum nitantur Hebræi Melchisedech regem Salem, filium Noe Sem ostendere, ut ante scriptum referant, Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ei: haud dubium quin Abram, postquam reuersus est a cæde Chodorlahomor & regum, qui cum eo erant in ualle Saue, hæc est uallis regis. de

De Melchisedech. XVIII quo statim sequitur, Et Melchisedech rex Salem protulit panem & uinum: & reliqua.) Si ergo hæc ciuitas regis est, & uallis regis, siue, ut Septuaginta transtulerunt, campus, quem hodie Aulonem Palæstini uocant: Aulon uero non Græcum, ut quidam putant, sed Hebræũ uocabulum est: appellatur autem uallis grandis & campestris, in immensam longitudinem se extendens, quæ circumdatur ex omni parte montibus sibi inuicem succedentibus & cohærentibus, qui incipientes a Libano & ultra eum, usque ad desertum Pharan perueniunt: suntq. in ipso Aulone, idest, in ualle campestri urbes nobiles, Scythopolis, Tyberias, stagnũ quoque Genezareth, sed & Hiericho, mare mortuum, & regiones in circuitu, per quas medius Iordaneis fluit, oriens de fontibus Paneadis, & in mari mortuo interiens: manifestum est Melchisedech hominem fuisse, qui in terrena & ualle & urbe regnauit. hic enim Melchisedech, qui interpretatur rex iustitiæ, ciuitatis uidelicet Salem, quæ interpretatur pax, sacerdosq. Dei summi, panem & uinum in sacrificium offerens: cui & de præcipuis prædis Abram patriarcha decimas legitur obtulisse, a quo & benedictus est. qui enim benedicit, maior est, quam qui benedicitur. unde & sacerdotes ex semine Abrææ nati, fratres suos benedicebant, idest, filios Israel, quibus illi decimas dabant, secundum legis mandatum, uere ut

Hebr. 7 maioribus & eminentioribus sibi, Sine patre, ut apostolus ait, sine matre, sine genealogia: nec initium dierum, nec finem uitæ habens. quod utique nulli hominũ congruere potest, nisi domino soli. In eo enim quod subito nomen eius inducitur, & ex qua stirpe sit procreatus, nequaquam penitus indicatur: ac de initio uitæ eius, uel fine, nec ante, nec postmodum quidquam refertur: Dei filio domino nostro assimilatur. Ipse est enim solus de patre, sine matre genitus per diuinitatem: ipse de matre sine patre per humanitatem: ipse quoque sacerdos æternus, ad quẽ

Psal. 109 dicitur, Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. ipse iustitia & pax, rex & sacerdos: rex uidelicet ex Deo patre, sacerdos ex uirgine matre. sine matre enim eum fuisse, manifestum est ex patre, cum dicitur ab euangelista,

Ioan. 1 In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum: hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sine patre quoque eum extitisse ex matre, euangelista pronunciat, cum Ma-

Luca 1 riæ angelus loquitur, Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius Dei. Sine aliqua etiam sacerdotali genealogia homo extitit ex hominibus, utpote nõ ex tribu Leui

ortus, sed ex tribu Iuda: ex qua tribu nihil de sacerdotali præcepto accepit: utique propter mysterium sacramenti, quod Christianis celebrare præceptum est, ut non secundum Aaron pecudum uictimas, sed oblationem panis & uini, idest, corporis & sanguinis eius sacramentum in sacrificium offeramus. Ibi quippe primum apparuit sacrificium, quod nunc a Christianis offertur Deo toto orbe terrarum: impleturq. illud quod longe post hoc factum per prophetam dicitur ad Christum, qui fuerat adhuc uenturus in carne, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedech. non scilicet secundum Aaron, qui ordo fuerat auferendus, illucescentibus rebus, quæ illis umbris enotabantur. Quod uero patriarcha magnus decimas omnis substantiæ suæ Melchisedech sacerdoti post benedictionem dedit, sciens spiritaliter melius sacerdotium futurum in populo gentium, quam Leuiticum, quod in Israel de ipso erat nasciturum: futurumq. ut sacerdotium ecclesiæ habens præputium, benediceret in Abram circumciso sacerdotium synagogæ. Sequitur, *Psal. 109*

HIS ita transactis, factus est sermo domini ad Abram per uisionem, dicens, Noli timere Abram, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis. Dixitq. Abram, Domine Deus quid dabis mihi? Ego uadam absque liberis, & filius procuratoris domus meæ iste Damascus Eliezer. Addiditq. Abram, Mihi autem non dedisti semen, & ecce uernaculus meus, heres meus erit.) Semini Abram iam facta erat promissio, & innumerabilis multitudinis abundantia: nondum tamen erat patefactum, quo modo illius seminis esset futura promissio, utrum ex carne Abraæ, si de ipso generaret; an ex uoluntate, si aliquem forte adoptaret. itaque Abram cum sibi uideret non nasci filios, & tamen semini factam promissionem cerneret, primo de adoptione cogitabat. Hoc indicat quod cum Deo loquens, ait de uernaculo suo, Hic heres meus erit: tamquam diceret, Quia de memet ipso mihi semen non dedisti: in isto comple, quod meo semini promisisti. si enim semen cuiusque non appellaretur, nisi quod de eius carne nasceretur: nec nos appellaret apostolus semen Abraæ; qui certe originem carnis de illo non ducimus; sed imitatione fidei, semen eius facti sumus, credentes in Christo, cuius caro ex illius carne propagata est. Tunc Abrā audiuit a domino, Nō hic erit heres tuus: sed qui exiet de utero tuo, ipse erit heres tuus.) Iam nunc adoptionis cogitatione sublata, cum de se ipso semen speraret Abram: restabat incertum utrum ex Sara, an ex alia. quod illi Deus occultare uoluit, donec prius ex illa uetus figuraretur testamentum. Sequitur, Eduxitq. illum foras, & ait illi, Suspice cælum, & numera stellas, si potes. Et dixit ei, Sic erit semen tuum. Credidit Abram Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.) Rursumq. semen innumerabile, non sicut arena terræ, sed stellæ cæli: ubi mihi magis uidetur promissa posteritas cælesti felicitate sublimis. nam quantum ad multitudinem pertinet, quid sunt stellæ cæli ad arenam terræ? nisi quis & istam comparationem intantum esse similem dicat, inquantum etiam stellæ dinumerari non possunt, quia nec eas omnes uideri posse credendum est. nam quanto quisque acutius intuetur, tanto plures uidet: unde & acerrime cernentibus, aliquas esse merito existimatur, exceptis eis sideribus, quæ in alia parte orbis a nobis remotissima oriri & occidere perhibentur. Sequitur, Credidit Abram Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.) Hinc sane illa sententia ponitur, cuius apostolus meminit propter Dei gratiam commendandam, ne circumcisio gloriaretur, gentesq. incircumcisas ad fidem Christi nollet admitti. hoc enim quando factum est, ut credenti Abraæ deputaretur fides ad iustitiam, nondum fuerat circumcisus. Sequitur, Dixitq. ad eum dominus, Ego dominus qui eduxi te de Hur Chaldæorum, ut darem tibi terram istam, & possideres eam.)

CAP. XV De sermone domini ad Abram. XIX.

Rom. 11
Hebr. 2

Rom. 4

eam.) Vbi cum interrogasset Abram, secundum quod sciret, quod possessurus *De eo quod scriptum est, Sume, &c.* esset eam, respondens dominus ait illi, Sume, inquit, mihi uaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. Qui tollens uniuersa hæc, diuisit ea per medium, & utrasque partes contra se altrin *X X* secus posuit: aues autem non diuisit.) Non enim ait, unde sciam, quasi adhuc nõ crederet: sed ait, secundum quod sciam, ut ei rei, quam crediderat, aliqua similitudo adhiberetur, qua eius modus agnosceretur. sicut non est uirginis Mariæ dif *Lucæ 1* fidentia, quod ait, Quo modo fiet istud, quoniam uirum non cognosco? quod enim futurum esset, certa erat: modum, quo fieret, inquirebat: & hoc cum quæsisset, audiuit. Denique & hic similitudo de animalibus, iuuenca, & capra, & ariete, & duabus uolucribus, turture, & columba: ut secundum hæc futurum sciret, quod futurum iam esse non ambigeret. Per uaccam significata est plebs ipsa, posita sub iugo legis: per capram, eadem plebs peccatrix futura: per arietẽ, eadem plebs regnatura. Quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cum sicut insignes articuli temporum ab Adam usque ad Noe, & inde usque ad Abram, & inde usque ad Dauid, qui reprobato Saule primus in regno gentis Israeliticæ domini est uoluntate fundatus: in hoc ordine tertio, qui tenditur ex Abram usque ad Dauid, tamquam tertiam ætatẽ gerens, ille populus adolcuit. In turture quoque illi sunt *Hebr. 11* intelligendi, quos apostolus dicit, in solitudinibus errantes, ac montibus & speluncis, seu in cauernis terræ, quibus dignus non erat mundus. In columba præfigurati sunt prophetæ, qui sancto repleti spiritu, populis denunciabant futura. Siue etiam per turturem & columbam, spiritales in illo populo figurati sunt, indiuidui filii promissionis & heredes regni futuri. quorum ætas temporalis ideo tacetur, quia æterna meditantes, transgressi sunt desideria temporalia: & ideo dictum est, Aues autem non diuisit: quoniam carnales inter se diuiduntur, spiritales autem nullo modo, siue a negotiosis conuersationibus hominum se remoueant, sicut turtur, siue inter illas degant, ut columba. Vtraque tamen auis est simplex & innoxia, significans & in ipso Israelitico populo, cui terra danda erat, futuros indiuiduos filios promissionis, & heredes regni, in æterna felicitate mansuri. Sequitur, Descenderuntq. uolucres super cadauera, & abigebat eas Abram.) Illius enim merito sæpe liberatus est Israeliticus populus, & defensatus ab infestatione gentium diuersarum. Aues autem descendentes supra corpora quæ diuisa erant, non boni aliquid, sed spiritus indicant aeris huius pastum quendam suum de carnalium diuisione quærentes. Quod autem illas abigebat Abram, significat etiam inter illas carnalium diuisiones, ueros usque in finem perseuraturos fideles. Sequitur, Cumq. Sol occumberet, sopor irruit super Abram, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum. Significat circa huius finem sæculi magnam perturbationem, ac tribulationem futuram fidelium, de qua dominus di*Matth. 24* cit in euangelio, Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio. Sequitur, Dictumq. est ad eum, Scito prænoscens quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subiicient eos seruituti, & affligent eos quadringentis annis: uerũtamen gentem, cui seruituri sunt, ego iudicabo, & post hæc egredientur cum magna substãtia.) De populo Israel, qui fuerat in Aegypto seruiturus, apertissime prophetauit: non quod in eadem seruitute sub Aegyptiis affligentibus quadringentos annos ille populus fuerat peracturus, sed in ipsis quadringentis annis prænunciatum est hoc futurum: quemadmodum scriptum est de Thare patre Abrææ, Et fuerunt dies Thare in Carra ducenti quinque anni: nõ quia ibi omnes transacti sunt, sed quia ibi completi sunt. ita & hic interpositum, Et in seruitutem redigent eos & affligent eos quadringentis annis, quoniam iste numerus in eadem

afflictione completus est, non quia ibi uniuersus peractus est. Quadringenti sane dicuntur anni propter numeri plenitudinem, quãuis aliquanto amplius sint: siue ex hoc tempore computentur, quo ista promittebantur Abraæ: siue ex quo natus est Isaac, propter semen Abraæ, de quo ista prædicuntur. Computantur autem, sicut superius iam diximus, ab anno septuagesimo quinto Abraæ, quando ad eum facta est ipsa promissio, usque ad exitum Israel ex Aegypto quadringenti triginta anni: quorum apostolus ita meminit, Hoc autem dico, inquit, testamentum con- *Gal. 3* firmatum a Deo, quæ post quadringentos triginta annos facta est lex, non infirmat ad euacuandam promissionem. Iam ergo isti quadringenti triginta, CCCC poterant nuncupari, quia non sunt multo amplius: quantomagis cũ aliquot iam ex isto numero præterissent, quando illa in uisu demonstrata & dicta sunt Abraæ: uel quando Isaac natus est centenario patri suo, a prima promissione post uiginti quinque annos, cum iam ex istis quadringentis triginta, quadringenti quinque remanerent, quos dominus CCCC uoluit nominare. Sequitur, Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona. Generatione autem quarta reuertentur huc. Nec dum enim completæ sunt iniquitates Amorræorum usque ad præsens tempus.) Replica genealogiam Leui. Leui genuit Chaath, Chaath genuit Amram, Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar, Eleazar genuit Phinees. Chaath cum patre suo Leui ingressus est Aegyptum. A Chaath usque ad Eleazar computantur generationes quattuor: licet quidam uelint ab Amram incipere, & ad Phinees, ut nos in Eleazar fecimus, peruenire. Si uolueris disparem numerum ostendere, quo modo secundum quintam generationem egressi sunt filii Israel de terra Aegypti, tribus tibi Iudæ ordo numeretur. Iudas genuit Phares, Phares genuit Esrom, Esrom genuit Aram, Aram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason, Naason genuit Salmon. Phares cum patre suo Iuda ingressus est Aegyptũ. Naason princeps tribus Iuda in deserto describitur, cuius filius Salmon terram repromissionis introiuit. Computa a Phares usque ad Naason, & inuenies generationes quinque. Sequitur, Cum ergo occubuisset Sol, facta est caligo tenebrosa. & apparuit clybanus fumans, & lampas ignis transiens inter diuisiones illas.) Significat iam in fine sæculi per ignem iudicandos esse carnales. sicut enim afflictio ciuitatis Dei, qualis antea numquam fuit, quæ sub antichristo futura speratur, significatur tenebroso timore Abraæ circa solis occasum, idest, propinquante iam fine sæculi: sic ad Solis occasum, idest, ad ipsum iam finem significatur isto igne dies iudicii, dirimens carnales, per ignem saluandos, & in igne damnandos. Sequitur, In illo die pepigit dominus cum Abram fœdus, dicens, Semini tuo dabo terram hanc, a fluuio Aegypti usque ad fluuium magnum Euphraten, Cinæos, & Zenezæos, & Cethmonæos & Ethæos, & Pherezæos, Raphain quoque, & Amorræos, & Chananæos, & Gergesæos, & Hiebusæos.) Deinde testamentũ factum ad Abram, terram Chanaan proprie manifestat, & nominat in ea XI gentes a flumine Aegypti usque ad flumen magnum Euphraten. Non ergo a flumine magno Aegypti, hoc est, Nilo: sed a paruo, qui diuidit inter Aegyptum & Palæstinam, ubi est ciuitas Rinocorura. Sequitur,

CAP. XVI De congressu Abraæ cum Agar. XXI

IGITVR Sarai uxor Abram non genuerat liberos, sed habens ancillam Aegyptiam, nomine Agar, dixit marito suo, Ecce conclusit me Deus, ne parerem, ingredere ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumq. ille acquiesceret deprecanti, tulit Agar Aegyptiam ancillam suam post annos decẽ quã habitare cœperat in terra Chanaan, & dedit eam uiro suo uxorem, qui ingressus est ad illam. At illa concepisse se uidens, despexit dominam suam.) Quod autẽ attinet ad rem gestam, nullo modo est inurendũ de hac concubina crimen Abraæ,

quia iam adoptionis cogitatione sublata, cum de se ipso semen speraret Abram: restabat incertum, utrum ex Sara, an ex alia: quod illi Deus occultare uoluit, donec ex ancilla uetus testamentum figuraretur. Quid ergo mirum, si uidens sterilem uxorem ac cupientem sibi prolem, quam parere ipsa non potuit, ex famula sua & ex marito prouenire, non suæ cupiditati cessit, sed coniugali potestati obtemperauit? Vsus est ea Abram ad generandam prolem, non ad explendam libidinem, nec insultans, sed potius obediens: coniugiq. suæ sterilitatis credidit esse solatium, si secundum ancillæ uterum, quoniam naturam non poterat, uoluntate

1. Cor. 7 faceret suum: & eo iure quo dicit apostolus, Similiter & uir non habeat sui corporis potestatem, sed mulier: uteretur ad pariendum ex altera, quod non poterat ex se ipsa. Nulla est hic cupido lasciuiæ, nulla nequitiæ turpitudo. Ab uxore caussa prolis ancilla marito traditur, a marito causa prolis accipitur: ab utroque non culpa luxus, sed naturæ fructus exquiritur. Sequitur, Dixitq. Sarai ad Abram, Inique agis contra me. Ego dedi ancillam meam in sinum tuum, quæ uidens quod conceperit, despectui me habet. iudicet dominus inter me & te. Cui respondit Abram, Ecce ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet.) Denique cum ancilla grauida, domina sterili superbiret, & hoc Sara muliebri suspicione uiro potius imputaret: etiam sibi demonstrauit Abram, non se amatorem seruum, sed liberum fuisse genitorem; & in Agar Saræ coniugis pudicitiam cūstodisse, nec uoluntatem suā sed ipsius impleuisse; accepisse, nec petisse; accessisse, nec cessisse; seminasse, nec amasse. Ait enim, Ecce ancilla tua in manibus tuis, utere ea ut libet. O uirum uiriliter utentem feminis, coniuge temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter. Sequitur, Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit. Cumq. inuenisset illam angelus domini iuxta fontem aquæ in solitudine, qui est in uia in deserto Sur.) Cōsequenter Aegyptia in uia Sur, quæ per heremum ducit ad Aegyptū, ire festinabat. Sur ubi inuenit angelus ancillam Saræ Agar, situm est inter Cades & Barath, extenditur autem desertum usque ad mare rubrum, quod ad Aegypti confinia peruenit. porro Cades solitudo est super urbem Petram. Sed & scriptura desertum Cades contra faciem Aegypti extendi memorat. Sequitur, Dixitq. angelus domini, Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu ipsius. Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, & non numerabitur præ multitudine. Ecce, inquit, concepisti, & paries filium, uocabisq. nomen eius Ismahel: eo quod audierit Deus afflictionem tuam. Hic erit ferus homo: manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum, & e regione fratrum suorum figet tabernacula.) Ismahel interpretatur exauditio Dei. Contra faciē fratrū suorū habitabit: significauit semen eius habitaturum in heremo, idest, Saracenos uagos, incertisq. sedibus, qui uniuersas gentes, quibus desertū ex latere iungitur, incursant, & impugnātur ab omnibus. Sequitur, Peperitq. Agar Abrææ filium, qui uocauit nomen eius Ismahel. Septuaginta & sex annorum erat, quando peperit ei Agar Ismahelem.)

De fuga Agar. XXII

CAP. XVII

POSTQVAM natus est Ismahel ex Agar, in quo putare posset Abram impletum quod promissum fuerat, cum sibi uernaculum suum adoptare uoluisset, Deo dicente, Non hic erit heres tuus, sed qui exiet de te, ille erit heres tuus: hoc ergo promissum ne in ancillæ filio putaret impletum, iam cum esset annorum XCIX apparuit ei Deus & dixit illi, Ego Deus omnipotens. ambula corā me, & esto perfectus: ponamq. fœdus meū inter me & te: & multiplicabo te uehementer nimis. Cecidit Abram pronus in faciem suam: dixitq. ei Deus, Ego sum, & pactum meum tecum, erisq. pater multarum gentium. Nec ultra uocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abrahā, quia patrem multarū gentium cōstitui te, faciamq. te crescere uehementissime) Dicunt autem Hebræi, quod in nomine suo,

De mutatione nominis Abrahæ. XXIII

Deus

Deus, quod apud illos tetragrãmatum est, he litterã Abrahæ & Saræ addiderit. dicebatur enim primum, Abrã, quod interpretatur pater excelsus: & postea uocatus est Abrahã, quod transfertur pater multorum. nam quod sequitur gentium, non habetur in nomine, sed subauditur. Nec mirandum quare cum apud Græcos & nos, a, littera uideatur addita, nos, he, litteram Abrahæ additam dixerimus. idioma enim linguæ illius est, per he quidem scribere, sed per a legere: sicut econtrario, a litteram sæpe per he pronunciant. Sequitur, Et ponam in gentibus reges, qui ex te egredientur: & statuam pactum inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, ut sim Deus tuus, & semini tuo post te: daboq. tibi & semini tuo post te, terram peregrinationis tuæ, omnem terrã in possessionem æternam, eroq. Deus eorum.) Si quem uero mouet quod dictum est, Et dabo tibi & semini tuo post te terram peregrinationis tuæ in possessionem æternam, quo modo accipiatur impletum, siue adhuc expectetur implendum, cum possessio quæcumque terrena æterna cuilibet genti esse non possit: sciat æternum à nostris interpretari, quod Græce dicitur in illorum lingua αἰώνιον, & aut non habet finem, aut usque in huius sæculi tenditur finem. Sequitur, Dixit iterum Deus ad Abrahã, Et tu custodies pactum meum, & semen tuum post te in generationibus suis. Hoc est pactum, quod obseruabitis inter me & uos, & semen tuum post te. Circũcidetur ex uobis omne masculinum, & circũcidetis carnem præputii uestri, ut sit in signum fœderis mei inter me & uos. Infans octo dierũ circumcidetur in uobis. Omne masculinũ in generationibus uestris, tam uernaculus, quã empticius circũcidetur, & quicũque nõ fuerit de stirpe uestra: eritq. pactum meũ in carne uestra in fœdus æternũ. Masculus cuius præputii caro nõ fuerit circũcisa, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit.) Notandum quod ubicumque in græco, Testamentum legimus, in Hebraico sermone Fœdus, siue Pactum habetur. Multa quippe appellantur testamenta Dei, exceptis illis duobus magnis, & uetere & nouo, quod licet cuique legendo cognoscere. Testamentum autem primum, quod factum est ad hominem primum, profecto illud est, Qua die ederitis, morte moriemini. Cum enim lex euidentior postea data sit, & dicat apostolus, Vbi autem non est lex, non est præuaricatio: quo pacto, quod in psalmo legitur, uerum est, Præuaricatores reputaui omnes peccatores terræ? nisi quia omnes legis alicuius præuaricatores sunt rei, qui aliquo pacto tenentur obstricti. Quamobrem si etiam paruuli, quod uera fides habet, nascuntur, non proprie, sed originaliter peccatores, unde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur: profecto eo modo qui sunt peccatores, etiam præuaricatores legis illius, quæ in paradiso data est, agnoscuntur: ut uerum sit utrumque, quod scriptum est, &, Præuaricatores reputaui omnes peccatores terræ: &, Vbi lex nõ est, nec præuaricatio. Ac per hoc, quia circumcisio signum regenerationis fuit: & non immerito paruulum propter originale peccatum, quo primum Dei dissipatum est testamentũ, generatio disperdet, nisi regeneratio liberet: sic intelligenda sunt hæc uerba diuina, tamquam dictum sit, Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de genere eius, quia testamentum Dei dissipauit: quasi non nisi de ista circumcisione intelligi cogeret. Nunc uero quoniam expressit cuiusmodi pactum paruulus dissipauerit, liberum est intelligere de illo pacto dictum, cuius dissipatio pertinere possit ad paruulum. Si autem hoc quispiam non nisi de ista circumcisione dictum esse cõtendit, quod in ea pactum Dei, quoniam non est circumcisus, dissipauerit paruulus: quærat locutionis aliquem modum, quo non absurde possit intelligi, ideo dissipasse testamentum, quia licet non ab illo, tamen est in illo dissipatum. Verum sic quoque animaduertendum est, nulla in se negligentia iniuste

De circumcisione Abrahæ. XXIIII

Gen. 2
Rom. 4
Psal. 118

De mutatione nominis Sarai XXV

interire in circumcisi animam paruuli, nisi originalis obligatione peccati. Dixit quoque Deus ad Abraham, Sarai uxorem tuam non uocabis Sarai, sed Saram & benedicam ei: & ex illa dabo tibi filium, cui benedicturus sum.) Errant qui putant primum Saram, per unam r, scriptam, & postea alteram r, additam: & quia r, apud Græcos centenarius numerus est, multas super eius nomine ineptias suspicantur: cum utique utcumque uolunt ei uocabulum commutatum, non Græcam, sed Hebræam debeat habere rationem, cum ipsum nomen Hebraicum sit. nemo autem altera lingua quempiam uocans, etymologiam uocabuli sumit ex altera. Sarai igitur primum uocata est, per sin, res, ioth. Sublato ergo ioth, id-est, i elemento, addita est e, littera, quæ per a, legitur: & uocata est Saraa. Caussa autem nominis immutati hæc est, quod antea dicebatur, princeps mea, unius tantummodo domus mater familiæ: postea uero dicitur absolute, princeps: omnium quippe gentium futura iam princeps. Sequitur, Eritq. in nationes populorum, & reges gentium orientur ex eo.) Quo modo dictum est ad Abraham de filio eius, Et reges gentium ex illo erunt? Vtrum quia peruenit secundum regna terrena: uel secundum ecclesiam accipi debet? an propter Esau etiam ad litteram contigit. Sequitur, Cecidit Abraham in faciem suam, & risit, dicens in corde suo, Putas si centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet?) ambo enim seniores erant, sicut scriptura testatur: sed illa etiam sterilis, & cruore menstruo iam destituta: propter quod iam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Porro si femina ita sit prouectioris ætatis, ut ei solita muliebria adhuc fluant: de iuuene parere potest, de seniore non potest: quamuis adhuc possit ille senior de adolescentula gignere, sicut Abraham post mortem Saræ de Cethura potuit, quia uiuidam eius inuenit ætatem. Hoc ergo est quod mirum cōmendat apostolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuisse corpus emortuum: quoniam non ex omni femina, cui esset adhuc aliquod pariendi tempus extremum, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia: nam si ad omnia, non iam senectus uiui, sed cadauer est mortui: quamuis etiam sic solui possit quæstio ista, quod de Cethura postea genuit Abraham, quia donum gignendi, quod a domino accepit, etiam post obitum mansit uxoris. Sed propterea mihi uidetur illa, quam secuti sumus, huius quæstionis solutio præferenda: quia centenarius quidem senex, sed temporis nostri de nulla potest femina gignere, non tunc quando adhuc tamdiu uiuebant, ut centum anni nondum facerent hominem decrepitæ senectutis. Sequitur, Dixitq. Abraham ad dominum, Vtinam Ismahel uiuat coram te. Et ait dominus ad Abraham, Sara uxor tua pariet tibi filium, uocabisq. nomen eius Isaac: & statuam illi pactum meum in fœdus sempiternum, & semini eius post eum. Super Ismahel quoque exaudiui te. Ecce benedicam ei, & augebo & multiplicabo eum ualde. Duodecim duces generabit, & faciam eum in gentem magnam. Pactum uero meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero.) Sciendū tamen quod quattuor in ueteri testamento absque ullo uelamine nominibus suis ante quam nascerentur uocati sunt, Ismahel, Isaac, Sampson, & Iosias. Hic apertiora promissa sunt de uocatione gentium in Isaac, id-est, in filio promissionis, quo significatur gratia non natura: quia de sene & anu sterili promittitur filius. quamuis enim & naturalem procreationis excursum Deus operetur, ubi tamen euidens Dei opus est, uitiata & cessante natura, ibi euidentius intelligitur gratia. Sequitur, Cumq. finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ad Abraham. Tulit autem Abraham Ismahelem filium suum, & omnes uernaculos domus suæ, uniuersosq. quos emerat, cunctosq. mares

Rom. 4

De promissione natiuitatis Isaac. XXVI

mares ex omnibus uiris domus suæ, & circumcidit carnem præputii eorum, statim in ipsa die, sicut præceperat ei Deus. Nonaginta nouem erat annorum quando circumcidit carnem præputii sui, & Ismahel filius eius XIII annos impleuerat tempore circumcisionis suæ. Eadem die circumcisus est Abraham & Ismahel filius eius, & omnes uiri domus illius, tam uernaculi, quam empticii & alienigenæ pariter circumcisi sunt.) Si enim Adam pactum Dei custodisset, non Abraham pactum hoc accepisset: sed quia ille in hoc membro culpam inobedientiæ primum agnouit, decuit ut iste in hoc membro signum obedientiæ secundo accepisset: ut ostenderet obedientes quandoque generare filios ad uitam, dum olim præuaricatores generauerint ad mortem: & quia hoc non per generationem, sed per regenerationem futurum erat, ita & nunc imperata est circumcisio, quando de Sara promissus est filius: & quod omnes non solum filios, uerum etiam seruos uernaculos & empticios circumcidi iubet, ad omnes istam gratiam pertinere testatur. quid enim aliud circumcisio significat, quam naturam ex uetustate renouatam? & quid aliud, quam Christum octaua dies significat: qui hebdomada completa, hoc est, post sabbatum resurrexit? Parentum mutantur nomina: omnia resonant nouitatem, & in testamento ueteri obumbratur nouum. quid est enim quod dicitur, testamentum uetus, nisi occultatio? & quid est aliud, quod dicitur nouum, nisi ueteris reuelatio? Risus Abrahæ, exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis: uerba quoque eius illa in animo suo, Si mihi centenario nascetur filius, & si Sara nonagenaria pariet: non sunt dubitantis, sed admirantis. Ideo pro gaudio ridentis Abrahæ, filius dictus Isaac, id est, risus. risus enim iste in bono accipi debet. Sequitur,

APPARVIT autem ei Deus in conualle Mambre, sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso feruore diei. cumq. leuasset oculos, apparuerunt ei tres uiri stantes prope eum. Quos cum uidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, & adorauit in terra, & dixit, Domine, si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum, sed afferam pauxillum aquæ, & lauate pedes uestros: requiescite sub arbore, ponam bucellam panis, & confortate cor uestrum, postea transibitis. iccirco enim declinastis ad seruum uestrum. Qui responderunt, Fac ut locutus es.) In tribus uiris, quos dubitandum non est angelos fuisse, quamuis quidam existiment unum in eis fuisse dominum Christum, asserentes eum etiam ante indumentum carnis fuisse uisibilem. Est quidem diuinæ potestatis, & inuisibilis, incorporalis, immutabilisq. naturæ, sine ulla etiam sui mutatione, etiam mortalibus aspectibus apparere, nō per id quod est, sed per aliquid quod sibi subditum est. Quid autem sibi subditum non est? Verumtamen si propterea confirmant horum trium aliquem fuisse Christum: quia cum tres uidisset, ad Deum singulariter est locutus: cur non & illud aduertunt duos ex eis uenisse, ut Sodomitæ delerentur, cum adhuc Abraham ad unum loqueretur, dominum eum appellans: & intercedens, ne simul iustum cum impiis Sodomitis perderet: illos autem duos sic suscepit Loth, ut etiam ipse in colloquio suo cum illis singulariter dominum appellet? Nam cum illis pluraliter dixisset, Ecce domini declinate in domum pueri uestri: & cetera, quæ ibi dicuntur: postea tamen ita legitur, Et tenuerunt angeli manum eius, & manum uxoris eius, & manus duarum filiarum eius: ideo quod dominus parceret illis. Sequitur, Festinauit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitq. ei, Accelera tria sata similæ, commisce, & fac subcinericios panes. Ipse uero ad armentum cucurrit, & tulit inde uitulum tenerrimum & optimum, deditq. puero, qui festinauit, & coxit illum: tulitq. butyrum & lac, & uitulum quem coxerat, & posuit coram

CAP. XIIX Apparet Deus Abrahæ in Mambre. XXVII

eis: ipse uero stabat iuxta eos sub arbore.) Tria sata, tres amphoræ sunt, ut idem mysterium & hic & in euangelio, ubi mulier tria sata fermentare dicitur, cognoscamus. Quæritur, si angelos intelligebat, quo modo eos potuit ad hanc humanitatem inuitare: quæ refectioni mortalis carnis necessaria est, non immortalitati angelorum? Quoniam certo & omnimodis inuiolabili munere immortalitatis induti, non, nisi uellent, possibilitate, non necessitate comederunt: non quia indigebant, sed quia uolebant, ut hominibus congruerent, quadam humanitate fecerunt. neque in phantasmate credendum est eos apparuisse, quando eos homines hospitio receperunt. non enim potestas, sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus aufertur. Tabernaculum autē illud Abrahæ, typum habuit terrenæ Hierusalem: ubi pro tempore, prophetæ & apostoli habitauerunt: ubi & primum dominus adueniens a credentibus exceptus, ab incredulis in ligno suspensus est. In tribus autem uiris, qui uenerunt ad illum, domini Christi prænunciabatur aduentus, cum quo duo angeli comitabantur, quos plerique Moysem & Heliam accipiunt; unum priscæ legis latorem, qui per eandem legem aduentum domini indicauit; alium qui in fine mundi uenturus est, denunciaturus secundum aduentum Christi, atque eius euangelium Iudæis prædicaturus. Vnde & in monte [*Marc. 9.*] dum dominus fuisset transfiguratus, hi duo Moyses & Helias cum eo ab apostolis uisi sunt. Quod uero Abraham tres uidens, unum adorauit, dominum scilicet & saluatorem ostendens, cuius iam aduentum est præstolatus, iuxta quod in euangelio [*Ioan. 8*] dominus ait, Abraham pater uester exultauit, ut uideret diem meum: uidit, & gauisus est. tunc enim futurum aspexit mysterium sacramenti, unde & pedes eorum lauit, ut in extremo mundi, lauacri purificationem demonstraret futuram.. pedes enim nouissima significant. siquidem & conuiuium præparat, uitulum scilicet saginatum. Iste autem uitulus tener & saginatus, domini Iesu Christi est corpus. Iste est etiam domini uitulus, qui propter salutem credentium ad arborē crucis est immolatus. Hic est uitulus dominici corporis, qui in euangelio pro peccatore occiditur filio. Sed & butyrum & lac cum carne uituli apposuit. Lac quippe [*1. Cor. 3*] legis habuisse figuram apostolus noster annunciat dicens, Lac uobis potum dedi, non escam. nondum enim poteratis, nec adhuc quidem potestis. tradiderat enim illis legis mandatum, quasi lac de uberibus duarum tabularum expressum, hoc est, testamentum fidei. necdum enim poterant, propter infantiam sensus, euangelicæ doctrinæ solidam & robustā escam accipere. Butyrum autem tenerrimū & pinguissimum euangeliorum est testimoniū, quod ueluti oleum fidelibus in signum datur. Sed proinde uitulum cū lacte & butyro Abraham ad edendū apposuit: quia nec corpus domini, quod est uitulus, sine lacte legis, nec lac legis sine butyro, hoc est, sine euangelii testimonio esse potest. Tria autē sata, unde Sara panes subcinericios fecit, tres filios Noe indicauerunt, ex quibus omne genus hominū natum est, qui diuinæ trinitati credentes, ex aqua baptismatis per ecclesiam, cuius imago Sara erat, conspergendi essent, & in uno pane Christi corporis redigendi. Hæc sunt illa tria sata, quæ mulier in euangelio dicitur fermentasse. Azymi autem panes iccirco, quod sine fermento malitiæ, & sine languore nequitiæ, sine fermēto doctrinæ oporteat esse credentiū unitatem. Subcinericii autē ideo, ut per pœnitentiam præteritorum delictorū spiritus sancti uapore decocti, uelut esca bene placita Deo acceptabiles efficerentur. Sub arbore autē eos sedisse, passionis dominicæ erat signum, cuius ipsi sunt prædicatores. Sequitur, Cumq. comedissent, dixerunt ad eum, Vbi est Sara uxor tua? At ille respondit, Ecce in tabernaculo est. Cui dixit, Reuertens ueniam ad te tempore isto, uita comite, & habebit filium Sara uxor tua. Quo audito Sara, risit post ostium tabernaculi. erant enim am-

bo

bo senes, prouectæq. ætatis, & desierant Saræ fieri muliebria. Quæ risit occulte, dicens, Postquam consenui, & dominus meus uetulus est, uoluptati operam dabo? Dixit autem dominus ad Abraham, Quare risit Sara, dicens: Num uere paritura sum anus? Numquid Deo est quidquam difficile? Iuxta condictum reuertar ad te hoc eodem tempore, uita comite, & habebit Sara filium.) Quæritur quare Saram redarguat dominus, cũ & Abraham riserit, nisi quia illius risus admirationis & lætitiæ fuit, Saræ autem dubitationis: & ab illo hoc diiudicari potuit, qui corda hominum nouit. Sequitur, Negauit Sara, dicens, non risi, timore perterrita.) Quo modo intelligebat Abraham Deũ esse qui loquebatur cum eo, cum etiam negare ausa sit Sara, quod riserit? nisi forte Sara homines eos esse putabat, Abraham uero Deum intelligebat, quibusdã diuinæ maiestatis existentibus & apparentibus signis. Sequitur, Cum ergo exissent inde uiri, direxerunt oculos suos contra Sodomam: & Abraham simul gradiebatur deducens eos, dixitq. dominus, Num celare potero Abrahã quæ gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam, & benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ?) Et hic duo illa breuissime plenissimeq. promissa sunt, gens Israel secundum carnem, & omnes gentes secundum fidem. Scio enim quod præcepturus sit filiis suis & domui suæ post se, ut custodiant uiam domini, & faciant iustitiam & iudicium, ut adducat dominus propter Abrahã omnia quæ locutus est ad eum.) Ecce ubi promittit dominus Abrahæ non solum præmia, sed etiam obedientiam iustitiæ filiorum eius, ut circa eos etiam præmia promissa compleantur. Sequitur, Dixit itaque dominus, Clamor Sodomorum, & Gomorræorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis: descendam, & uidebo utrum clamorem, qui uenit ad me, opere compleuerint: an non est ita, ut sciam.) Verba hæc non dubitantis, quid horum potius euenturum sit, sed irascentis & minantis accipere debemus. Peccatum cum uoce est culpa in actione: peccatum cum clamore est culpa cum libertate & iactantia. Quod autem dixit, Descendam, & uidebo, & cetera huius modi: omnipotens itaque dominus omnia sciens, cur ante probationem quasi dubitat: nisi ut grauitatis nobis exemplum proponat, ne mala hominum ante præsumamus credere, quam probare? Et ecce per angelos ad cognoscenda mala descendit, mox facinorosos percutit: atque ille patiens & mitis, ille de quo scriptum est, Tu autem domine cum tranquillitate iudicas omnia: cum in tanto crimine inuolutos inuenisset, quasi patientiam prætermisit, & diem extremi iudicii præuenit. Ecce malum quasi cum difficultate credidit, cum audiuit: & tamen sine tarditate percussit, cum cognoscendo reperit: ut nobis uidelicet daret exemplum, quod maiora crimina & tarde credenda sunt, cum audiuntur, & citius punienda, cum ueraciter agnoscuntur. Conuerteruntq. se inde, & abierunt Sodomam, Abraham uero adhuc stabat coram domino: et appropinquans ait: Numquid perdes iustũ cum impio? si quinquaginta fuerint inuenti iusti in ciuitate, peribunt simul, & nõ parces loco illi propter quinquaginta iustos si fuerint in eo? absit a te, ut rẽ hanc facias, & occidas iustum cum impio) Quæri solet, utrum quod de Sodomis dixit Deus, non se perdere locum, si inuenirentur illic uel decem iusti, speciali quadam sententia de illa ciuitate, an de omnibus intelligendum sit generaliter, parcere Deum loco, in quo uel decem iusti fuerint. In qua quæstione non est quidem necesse, ut hoc de omni loco accipere compellamur. uerumtamen de Sodomis potuit sic dici: quia sciebat Deus ibi non esse uel decem, & ideo sic respondebatur Abrahæ, ut significaretur, nec tot ibi posse inueniri, ad exaggerationem iniquitatis illorum. non enim necesse erat Deo tam sceleratis hominibus parcere, nec cum illis perdere iustos, cum posset iustis inde liberatis reddere impiis digna supplicia:

sed

sed, ut dixi, ad ostendendam malignitatem multitudinis illorum, dixit, Si decem ibi inuenero, parcã uniuersæ ciuitati: tamquam si diceret, certe possum nec pios cum impiis perdere, nec tamen propterea impiis parcere: quia liberatis & separatis inde piis, possum impiis digna rependere. Quare Abrahã se puluerem dixit esse, & cinerem, dum tantas promissiones accepit a Deo, nisi ut sublimitatem promissionum humilitatis temperaret subiectione? Aperte enim intelligitur in quo loco se posuerat, qui puluerem se ac cinerem, etiam dum cum Deo loqueretur, æstimabat. Si igitur ita se despexit, qui usque ad honorem diuinæ collocutionis ascendit, sollicita intentione pensandum est, qua pœna illi feriendi sunt, qui ad summum non proficiunt, & tamen de minimis extolluntur. Sed quid significat quod a quinquaginta iustis usque ad decem, si inuenirentur in Sodomis, dixit dominus urbem esse saluandam? Numerum quippe quinquagenarium propter pænitentiæ signum posuit, si forte conuerterentur, & saluarentur. quinquagenarius enim numerus, semper ad pænitentiam refertur. Vnde & Dauid in eorum numero psalmum scripsit pænitentiæ. Proinde quando aspicit Deus, delinquentium uitam nequaquam uelle reuerti ad pænitentiam, quam quinquagenarius numerus figurat, confestim ardorem immoderatæ luxuriæ compescit igne gehennæ. Vsque ad decem autem iustos non perire Sodomam dixit: quasi in quolibet per decem præceptorum custodiam Christi nomen inueniatur, iste non perit. Denarii enim numeri figura, crucem Christi demonstrat. Sequitur,

CAP. XIX VENERVNTQ. duo angeli Sodomam uespere, sedente Loth in foribus ciuitatis. Quos cum uidisset, surrexit, & ibat obuiam eis: adorauit pronus in terra, & dixit, Obsecro domini declinate in domum pueri uestri, & manete ibi, lauate pedes uestros, & mane proficiscimini in uiam uestram. Qui dixerunt, Minime: sed in platea manebimus. Compulit illos opido, ut diuerterent ad eum. Ingressisq. domum illius, fecit conuiuium, coxit azyma, & comederunt.) ualde enim credendum est, quod & Abrahã in tribus, & Loth in duobus uiris, dominũ agnoscebant: cui per singularem numerum loquebantur, etiam cum eos homines esse arbitrarentur. neque enim aliam ob causam sic eos susceperunt, ut tamquam mortalibus, & humana refectione indigentibus ministrarent: sed erat profecto aliquid quo ita excellebant, licet tamquam homines, ut in eis aliquid esset diuini fulgoris, sicut esse adsolet in prophetis, ut ii, qui hospitalitatem illis exhibebant, dubitare non possent: atque ideo & ipsos aliquando pluraliter, & in eis dominum aliquando singulariter adorarent. Angelos autem fuisse scriptura testatur, non solum in hoc Genesis libro, ubi hæc gesta narrantur, uerum & in epistola ad He-

Heb. 13 bræos. ubi cum hospitalitas laudaretur, Per hanc, inquit, etiam quidam nescientes, hospitio receperunt angelos. Iccirco autem angeli, quasi hospites coacti, domum Loth introire dicuntur, ut tentata esset caritas Loth, probata, & remunerata: ut ostenderetur quantum esset hospitalitatis bonum. Hospitalem domum angeli ingressi sunt ad liberandum. Clausas uero domos hospitibus, ignis in eis ingressus est ad perdendos peccatores: & iccirco hospites non sunt euitandi, sed ultro inuitandi. Sequitur, Prius autem quam irent cubitum, uiri ciuitatis uallauerunt domum, a puero usque ad senem, omnis populus simul. uocaueruntq. Loth, & dixerunt ei, Vbi sunt uiri, qui introierunt ad te nocte? Educ illos huc, ut cognoscamus eos. Egressus ad eos Loth, post tergum occludens ostium, ait, Nolite, quæso, fratres mei, nolite malum hoc facere: habeo duas filias, quæ necdum cognouerunt uirum, educam eas ad uos, & abutimini eis, sicut placuerit uobis: dum modo uiris istis nihil mali faciatis: quia ingressi sunt sub umbra culminis mei.) Quo modo prostituere uolebat filias suas ad cõpensationẽ, ut uiri hospites eius,

eius, nihil a Sodomitis tale paterentur: utrum admittenda sit compensatio flagitiorum, uel quorumcumque peccatorum, ut nos faciamus mali aliquid, ne alius grauius malum faciat? an potius perturbationi Loth, non consilio tribuendum sit, quia hoc dixerit, merito quæritur, & nimium periculosissime admittitur hæc compensatio: si autem perturbationi humanæ tribuitur, & menti tantum malum permotæ, nullo modo imitanda est. Sequitur, Vimq. faciebant Loth uehementissime. Iam prope erat, ut infringerent fores. Et ecce miserunt manum uiri, & introduxerunt ad se Loth, clauseruntq. ostium: & eos qui erant foras, percusserunt cæcitate, a minimo usque ad maximum, ita ut ostium inuenire non possent.) Non immerito mouet, quo modo potuerunt deficere quærendo ostium: si tali erant cæcitate percussi, ut omnino nihil uiderent. hoc enim modo sua calamitate turbati, ulterius ostium non requirebant. Hac aorasia & illi percussi sunt, qui quærebant Helisæum. Sequitur, Dixerunt autem ad Loth, Habes hic tuorum quempiam generum, aut filios, aut filias? Omnes qui tui sunt, educ de urbe hac. delebimus enim locum istum, eo quod increuerit clamor eorum coram domino, qui misit nos, ut perdamus illos.) Quia clamor peccantium in cælum ascendisse dicitur, iccirco de cælo puniendi erant. Egressus est itaque Loth, & locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias eius, & dixit, Surgite, & egredimini de loco isto, quia delebit dominus ciuitatem hanc. Et uisus est eis quasi ludens loqui. Cumq. esset mane, cogebant eum angeli, dicentes, Surge, tolle uxorem tuam, & duas filias quas habes: ne & tu pariter pereas in scelere ciuitatis.) Quod quæritur, Et locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias eius: quæ postea duæ filiæ Loth uirgines fuisse dicuntur, de quibus & ipse dudum ad Sodomenos dixerat, Ecce duæ filiæ meæ, quæ non cognouerunt uirum: & nunc scriptura commemorat eum habuisse generos: nonnulli arbitrantur illas, quæ uiros habuerunt, in Sodomis remansisse, & eas exisse cum patre, quæ uirgines fuerunt, quod cum scriptura non dicat, Hebræa ueritas exponenda est, in qua scribitur, Egressus est Loth, & locutus est ad sponsos, qui accepturi erant filias eius. Nondum ergo uirgines filiæ matrimonio fuerant copulatæ. Sequitur, Dissimulante illo apprehenderunt manum eius & manū uxoris ac duarū filiarū eius, eo quod dominus parceret illi, & eduxerunt eum, posueruntq. extra ciuitatem, ibi locuti sunt ad eum, Salua animam tuam. Noli respicere post tergum: nec stes in omni circa regione, sed in monte saluum te fac, ne & tu simul pereas. Dixitq. Loth ad eos, Quæso domine mi, quia inuenit seruus tuus gratiā coram te, & magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum, ut saluares animā meam, nec possum in monte saluari, ne forte apprehendat me malum. est ciuitas hic iuxta, ad quam possum fugere. parua est, & saluabor in ea. Numquid non modica est, & uiuet anima mea in ea? Dixitq. ad eum, Etiam in hoc suscepi preces tuas, ut non subuertam urbem, pro qua locutus es.) Ardentem quipe Sodomam fugere, est illicita carnis incendia declinare. Altitudo uero est montium, munditia continentium. Vel certe, quasi in monte sunt, qui etiam carnali copulæ inhærent: sed tamen extra suscipiendæ prolis admixtionē debitam, nulla carnis uoluptate soluuntur. In mōte quippe stare quid est, nisi fructum propaginis in carne nō quærere? In mōte stare est, nō carni carnaliter adhærere. Sed quia multi sunt, qui scelera quidē carnis deserunt, nec tamen in coniugio positi usu solummodo debiti iura conseruant, exiit quidem Loth Sodomam, sed tamen mox ad montana non peruenit, quia iam damnabilis uita relinquitur, sed adhuc celsitudo coniugalis continentiæ subtiliter non tenetur. est uero in medio Segor ciuitas, quæ fugientē saluet infirmū; quia uidelicet cū sibi per incontinentiā miscentur coniuges, & lapsus sce-

lerum

lerum fugiunt, & tamen per ueniam saluantur. Quasi paruam quippe ciuitatem inueniunt, in quā ab ignibus defendantur, quia coniugalis hæc uita non quidem in uirtutibus mira est, sed tamen a suppliciis secura. Vnde & isdem Loth, ad angelum dicit, Est ciuitas hic iuxta, ad quam possum fugere, parua, & saluabor in ea. Numquid non modica est, & uiuet anima mea in ea? Iuxta igitur dicitur, & tamen ad salutem tuta perhibetur; quia coniugalis uita nec a mundo longe diuisa est, nec tamen a gaudio salutis aliena. Sed tunc in actione hanc uitam suam coniuges quasi in parua ciuitate custodiunt, quando pro se assiduis deprecationibus intercedunt. Vnde recte per angelum ad eundem Loth dicitur, Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, ut non subuertam urbem pro qua locutus es: quia uidelicet cū Deo deprecatio funditur, nequaquam talium coniugum uita damnatur. Igitur dominus pluit super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem a domino de cælo, & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem, uniuersos habitatores urbium, & cuncta terræ uiuentia.) Cur sulphureo igne puniebantur, nisi ut putidissimus libidinis ardor putidissimo flammarum ardore puniretur? ut ueniente imbreo igne de cælo, tota illa regio in cinerem uerteretur, ubi stupra in masculos in tantam consuetudinem conualuerant, quanta iam nostro tempore gentes impias licenter uidemus perpetrare. Verum & hoc eorum supplicium, specimen futuri iudicii diuini fuit. Quæri etiam potest, quare diebus Noe peccatum mundi aqua ulciscitur, hoc uero Sodomitarum igne punitur: nisi quia illud naturale libidinis cum feminis peccatum quasi leuiori elemento damnatur: hoc uero contra naturam cum uiris libidinis peccatum acrioris elementi uindicatur incendio: & illic terra aquis abluta reuirescit, hic flammis cremata, æterna sterilitate arescit. Quod prohibiti sunt qui liberantur ab angelis retro respicere, scilicet quia non est animo redeundum ad ueterem uitam, qua per gratiam regeneratus exuitur, si ultimum euadere iudicium cogitamus. Denique uxor Loth ubi respexit, remansit, & in salem conuersa omnibus fidelibus quoddam præstituit condimentum, quo sapiant aliquid, unde illud caueatur exemplum. Sequitur, Abraham uero mane consurgens ubi steterat prius cum domino, intuitus est Sodomā & Gomorram, & uniuersam terram regionis illius, uiditq. ascendentem fauillam de terra, quasi fornacis fumum. cum enim subuerteret Deus ciuitates regionis illius, recordatus est Abrahæ, & liberauit Loth de subuersione urbium, in quibus habitauerat.) Commendat scriptura meritis magis Abrahæ liberatum esse Loth; ut intelligamus iustum Loth dictum secundum quendam modum, maxime quod unum uerum Deum colebat, & propter comparationem scelerum Sodomorum, inter quos uiuens ad uitam similem non potuit inclinari. Sequitur, Ascenditq. Loth de Segor, & mansit in monte, duæ quoque filiæ eius cum eo: timuerat enim manere in Segor, & mansit in spelunca ipse & duæ filiæ eius.) Mirum si ipse mons est, in quem sponte ascendit, quo, monente domino, ac imperante, ascendere noluit. Quæritur quare cum primum fugæ montis Segor prætulerit, & eam in habitaculum suum uoluerit liberari, nunc de Segor ad montem migret. Respondebimus ueram esse illam Hebræorum coniecturā de Segor, quod frequenter terræ motu subruta, Vala primū, postea Salisa appellata sit. Ipsa est & Vala, quæ nunc Zoara nuncupatur. imminet autē mari mortuo, & apud eam gignitur balsamū, & poma palmarum, antiquæ ubertatis indicia. Nullum autem moueat, quod Segor eadem quæ Zoara dicitur, cum idem nomen sit paruulæ uel minoris: sed Segor Hebraice, Zoara Syriace nuncupatur. Vala autē interpretatur absorpta: timueritq. Loth, dicens, Ne forte apprehendat me malum in ea: quia si cum ceteræ adhuc urbes starent, ista sæpe subuersa est, quanto magis nunc in cōmuni ruina nō poterit libe-

De subuersione Sodomorũ. XXIX

liberari & hanc occasionem infidelitatis, etiã in filias coitus dedisse præcipitium. qui enim ceteras uiderat subrui ciuitates, & hanc stare, seq. Dei auxilio erutum, utique de eo, quod sibi cõcessum audierat, ambigere non debuit. Sequitur, Dixit maior ad minorem, Pater noster senex est, nullusq. uirorum remansit in terra, qui possit ingredi ad nos iuxta morem uniuersæ terræ. ueni, inebriemus eum uino, dormiamusq. cum eo, ut seruare possimus ex patre nostro semen. Dederuntq. patri suo bibere uinum nocte illa, & ingressa est ad eum maior, dormiuitq. cum patre. at ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec quando surrexit. Altera quoque nocte dixit maior ad minorem, Ecce, dormiui heri cum patre meo, demus ei bibere uinum etiam hac nocte, & dormies cum eo, ut seruemus semen de patre nostro.) Videtur namque filias Loth audisse quædam de consummatione sæculi, quæ immineret per ignem, sed tamquam puellas non intelligere perfecte, quæ didicerant. Nescierunt quod, Sodomitis igne uastatis, multum adhuc spatium integrum resideret in mundo. suspicatæ sunt tale aliquid factum, quale audierant in temporibus Noe, & ob reparandam mortalium posteritatem, solas se esse cum patre sene reseruatas. Recuperandi igitur humani generis desiderium suum, atque instanrandi sæculi ex sese dandum opinantur exordium: & quamuis grande eis crimen uideretur, furari concubitum patris; grauior tamen eis uidebatur impietas, si humanæ, ut putabant, posteritatis spes, seruata castitate, deleretur. Propter hoc ergo consilium ineunt minore, ut arbitror, culpa, spe tamen argumẽtoq. maiore, patris mæstitiã uel rigorem uino emolliunt & resoluunt. singulis ingressæ noctibus singulæ, cõcipiunt ab ignorante conceptum, nec ultra repetunt. Vbi hic libidinis culpa, ubi incestus crimen arguitur? Quo modo ergo dabitur uitio, quod non iteratur in facto? Cum igitur illæ ad conseruationẽ generis prolem quærerent, qui utique in eis humanus erat & naturalis affectus, nec se crederent posse inuenire alios uiros, uelut exusto illa cõflagratione orbe terrarum, cum patre dormierunt. Ab illo autẽ opere ita patrem abhorrere sentiebant, ut id se impleturas, esse non crederent, nisi eius ignorantiam procurarent: ut scriptum est, Inebriauerunt eum uino, & nescienti se miscuerunt. Quapropter culpandus est quidem, nec tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas. nam & hanc lex æterna condemnat, quia cibum & potum ad ordinem naturalem non nisi gratia conseruandæ salutis admittit. Quamuis ergo inter ebriosum & ebrium plurimum intersit: nam nec ebriosus semper est ebrius, nec quisquis aliquando ebrius, consequenter ebriosus est: tamen in homine iusto huius ipsius, etsi non ebriositatis, at certe ebrietatis caussa quærenda est. quid enim tandem cogebat, ut filiabus suis crebra uina miscentibus, aut fortasse nec mixta crebro porrigentibus cõsentiret, aut crederet: nisi ut illius destitutionis & materni luctus dolor de cogitatione mentis ebriæ fugaretur, etiã ipsas tandem bibere existimans, & aliqua fraude agentes ne biberent: sed etiam talem tribus illis adhibere consolationem, quo modo uirum iustum decuerit, non uidemus: an aliqua Sodomitarum arte pessima, etiam paucis poculis patrem sic inebriare potuerunt, ut illud peccatum cum ignorante, uel potius de ignorante committerent. Nos tamen scripturas sanctas, non hominum peccata defendimus. Sequitur, Conceperunt ergo duæ filiæ Loth de patre suo, peperitq. maior filium, & uocauit nomen eius Moab: ipse est pater Moabitarum usque in præsentem diem. Minor quoque peperit filium, & uocauit nomen eius Ammon: ipse est pater Ammonitarum usque hodie.) Moab interpretatur, ex patre: Ammon uero, cuius quasi caussa nominis redditur, filius generis mei, siue filius populi mei, sic deriuatur, ut ex parte sit sensus nominis, & ex parte ipse sit sermo. Ammon uero, a quo dicti sunt Ammonitæ, uocatur populus meus. Deus ergo, qui nouit & de hominis opere malo facere opera

De ebrietate Loth. XXX

opera bona, gentes, quas uoluit, ex illo semine propagauit. Prodidit quippe ista per scripturas suas, non facienda præcepit, & cauenda admonuit, non posuit imitanda. Nam & quinque ciuitates, quæ imbribus igneis conflagratæ sunt, illud (nisi fallor) significant, quod omnes, qui quinque sensus corporis sui libidinose tractauerint, in illo futuro incendio crematuri sint. Loth autem, frater Abrahæ, iustus & hospitalis in Sodomis, & ab omni Sodomitarum contaminatione purus, atque integer, qui ex illo incendio, quod erat similitudo futuri iudicii, meruit saluus euadere, typum gestauit corporis Christi: quod in omnibus sanctis, & nunc inter iniquos atque impios gemit, quorum factis non consentit, & a quorũ commixtione in fine sæculi liberabitur, illis damnatis supplicio ignis æterni. Sed aliud genus hominum in eius uxore figuratum est, eorum scilicet, qui per gratiam Dei uocati, retro respiciunt, non sicut Paulus, qui ea quæ retro sunt obliuiscitur, & in ea, quæ ante sunt, extenditur. Vnde & ipse dominus, Nemo, inquit, imponens manum suam super aratrum, & respiciens retro, aptus est regno cælorum. Neque illud exemplum tacuit, quo nos tamquam sale condiret, ut non fatui negligeremus, sed prudentes caueremus hoc malum: Mementote uxoris Loth. Sic etiam in ipso Loth, quando cum eo filiæ concubuerunt: non illud, quod a Sodomis liberatus est, sed aliud aliquid figuratum est. Nam tunc ille ipse Loth futuræ legis uidetur gestasse personam, cum quidam ex illa procreati, & sub lege positi, male intelligendo, quodam modo inebriant eam, qua non legitime utendo, infidelitatis opera pariunt. Bona est enim lex, ait apostolus, si quis ea legitime utatur. Nec ideo tamen hoc factum, uel ipsius Loth, uel filiarum eius iustificamus, quia significauit aliquid, quod futuram quorundam peruersitatem prænunciaret. aliud enim illæ, ut hoc facerent, intenderunt: aliud Deus, qui hoc fieri permisit, ut etiam aliquid inde monstraret, pro significatione futurorum. Proinde illud factum cum in sancta scriptura narratur, prophetia est: cum uero in illorum uita qui hoc commiserunt, consideratur, flagitium est. Sequitur,

Philip. 3 — *Luca 9* — *1. Timoth. 1*

CAP. XX. De peregrinatione Abrahæ in Geraris. XXXI

PROFECTVS inde Abraham in terram Australem habitauit inter Cades & Sur, & peregrinatus est in Geraris. Dixitq. de Sara uxore sua, soror mea est. Misit ergo Abimelech rex Geraræ, & tulit eam. Venit autem Deus ad Abimelech per somnium noctis, & ait ei, En morieris propter mulierem quam tulisti: habet enim uirum. Abimelech uero nõ tetigit eã. Et ait, Domine num gentem ignorãtem & iustam interficies? Nonne ipse dixit, soror mea est: & ipsa ait, frater meus est? In simplicitate cordis mei, & mundicia manuũ feci hoc.) Quæri potest, quo modo adhuc in illa ætate propter Saræ pulchritudinem Abrahã periclitari metuebat, sed magis formæ illius uis admiranda est, quæ adhuc adamari poterat: & ideo fecit in Geraris apud regẽ Abimelech, quod in Aegypto de cõiuge sua fecerat, eiq. intacta similiter reddita est. Sequitur, Dixitq. ad eum Deus, Et ego scio quod simplici corde feceris: & ideo custodiui te, ne peccares in me, & nõ dimisi ut tangeres eam. Nunc igitur redde uxorem uiro suo, quia propheta est, & orabit pro te, & uiues: si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris, tu & omnia quæ tua sunt.) Quod ait Deus ad Abimelech propter Saram, & peperci tibi, ut nõ peccares in me, quando eum admonuit uxorem Abrahæ esse, quam putabat eius esse sororem: aduertendum est & notandum in Deum peccari, quando talia committuntur, quæ putant homines leuiter habenda tanta in carne peccata. Quod autem dixit ei, Ecce tu morieris: etiam hoc notandum est, quo modo dicat Deus tamquam prædicens sine dubio futurum, quod admonendo dicit, ut a peccato abstinendo caueatur. Sequitur, Statimq. de nocte cõsurgens Abimelech uocauit omnes seruos suos, & locutus est uniuersa uerba hæc in auribus eorũ, timueruntq. omnes uiri ualde. Vocauit autem Abimelech etiam Abraham, & dixit ei, Quid

fecisti nobis? Quid peccauimus in te, quia induxisti super me, & super regnũ meum peccatum grande? Quæ non debuisti facere, fecisti nobis. Respondit Abraham, Cogitaui mecum, dicens, Forsitan non est timor Dei in loco isto, & interficient me propter uxorem meam. Alias autem uere soror mea est, filia patris mei, & non filia matris meæ.) Quia de patre soror erat Abrahæ, de quo propinqua eius erat, idest, fratris filia erat, non sororis. necdum illo tempore tales nuptiæ lege prohibitæ: uiri sorores suas coniuges acceperunt. Quod profecto quanto est antiquius, compellente necessitate, tanto postea factum est damnabilius, religione prohibente. Tulit igitur Abimelech oues & boues, seruos & ancillas, & dedit Abrahã: reddiditq. illi Saram uxorem suam, & ait, Terra coram uobis est, ubicunque tibi placuerit, habita. Saræ autem dixit, Ecce dedi mille argenteos fratri tuo. hoc erit tibi in uelamen oculorum ad omnes qui tecum sunt, & quocunque perrexeris, mementoq. te esse deprehensam.) Quod autẽ iustum & fidelem uirum matrimonii sui infamossimum nundinatorem appellat Faustus Manichæus: Abraham auaritiæ ac uentris caussa duobus regibus Abimelech & Pharaoni diuersis temporibus Saram coniugem suam, mentitum sororem, quia erat pulcherrima, ad concubitum asserit uenditasse: non ore ueridico a turpitudine separat honestatem, sed ore maledico totum uertit in crimen. hoc enim Abrahæ factum lenocinio simile uidetur, sed nõ ualentibus ex illius æternæ legis lumine a peccatis recta facta discernere: quibus & cõstantia pertinacia uideri potest: & uirtus fiduciæ, uitium putatur audaciæ: & quæcunque similiter obiiciuntur, quasi non recte agentibus, a non recte cernentibus. neque enim Abraham flagitio consensit uxoris, eiusq. uendidit adulterium: sed sicut illa famulam suam non libidini mariti permisit, sed officio generandi ultro intulit, nequaquam turbato ordine naturali, ubi eius potestas erat, iubens potius obedienti, quam cedens concupiscenti: sic & ipse coniugem castam, & casto corde sibi cohærentem, de cuius animo, ubi pudicitiæ uirtus habitabat, nullo modo dubitabat: tacuit uxorem, dixit sororẽ, ne se occiso ab alienigenis atque impiis captiua possideretur: certus de Deo suo, quod nihil eam turpe ac flagitiosum perpeti fineret. nec eum fides ac spes fefellit. namque Pharao territus monstris, multisq. propter eam malis afflictus, ubi eius uxorem diuinitus didicit, illæsam cum honore restituit. Abimelech autem in somno commonitus & edoctus similiter fecit. Iam uero in hac re gesta atque in diuinis libris posita, fideliterq. narrata, quem non delectet etiam factum propheticum perscrutari, & sacramẽti ostium pia fide studioq. pulsare: ut aperiat dominus & ostendat, quis tunc in illo figurabatur uiro, & cuius sit uxor, quæ in hac peregrinatione, atque inter alienigenas pollui maculariq. nõ finitur, ut sit uiro suo sine macula aut ruga. In gloria quippe Christi recte uiuit ecclesia, ut pulchritudo eius, honor sit uiro eius: sicut Abraham propter Saræ pulchritudinem inter alienigenas honorabatur: eiq. ipsi, cui dicitur in Canticis canticorum, O pulchra inter mulieres, ipsius pulchritudinis merito reges offerant mune 1.Can.1 ra: sicut Saræ obtulit rex Abimelech, plus in ea mirans formæ decus, quod amare potuit, & uiolare non potuit. est enim & sancta ecclesia domino Iesu Christo in occulto uxor. Occulte quippe atque intus in abscondito secreto spiritali anima humana inhæret uerbo Dei: ut sint duo in carne una, quod magnum coniugii sacramentum in Christo & in ecclesia cõmendat apostolus. Ephes.5 Proinde regnum terrenum sæculi huius, cuius figuram gerebant reges, qui Saram polluere permissi non sunt, non expertum est, nec inuenit ecclesiam coniugem Christi, idest, quam fideliter illi tamquam præcipuo uiro suo cohæret subdita, nisi cum uiolare tentauit, & ut diuino testimonio per fidem matrimonium cessit: correctumq. etiam in posterioribus regibus, muneribus hanc honorauit, quam corruptioni suæ subdere in

prioribus non eualuit. nam quod tunc in eodem rege prius & poſterius figuratum eſt, hoc in iſto regno prioribus & poſterioribus regibus adimpletur. Cum autem dicitur de patre eſſe ſororem Chriſti eccleſiam, non de matre: non terrenæ generationis, quæ euacuabitur: ſed gratiæ cæleſtis, quæ in æternum manebit, cognatio commendatur, ſecundum quam gratiam genus mortale non erimus, accepta poteſtate, ut filii Dei uocemur, & ſimus. neque enim hanc gratiam de ſynagoga matre Chriſti ſecundum carnem, ſed de Deo patre accepimus. Hanc uero cognationem terrenam, quæ ad mortem temporaliter generat, uocans in aliam uitam ubi nullus moritur, negare nos Chriſtus docuit, non fateri, cum diſcipulis ait, Ne uobis dicatis patrem in terra, unus enim eſt pater ueſter, qui in cælis eſt. Cuius rei præbuit exemplum, quando ipſe ait, Quæ mihi mater? aut qui fratres? Et extendens manum ſuper diſcipulos, ait, Hi ſunt fratres mei. Et ne quiſquam in hoc uocabulo terrenam cognationem cogitaret, adiunxit, Et quicumque fecerit uoluntatem patris mei, ipſe mihi fratrer & mater & ſoror eſt. Tamquam diceret, de Deo patre hanc cognationem appello, non de ſynagoga matre; ad æternam quippe uitam nunc uoco, ubi immortaliter natus ſum, non ad temporalem, ut uocarem, mortalis effectus ſum. Quod ergo eccleſia cuius uxor ſit, occultatur alienigenis: cuius autem ſoror, non tacetur: hæc interim cauſſa facile occurrit: quia occultum, & difficile ad intelligendum eſt: quo modo anima humana uerbo Dei copuletur, ſiue miſceatur, ſiue quid melius & apertius dici poteſt, cum ſit illud Deus, iſta creatura. ſecundum hoc enim ſponſus & ſponſa, uel uir & uxor, Chriſtus & eccleſia dicuntur. Qua uero cognatione coniuncti ſunt Chriſtus & omnes ſancti, gratia ſcilicet diuina, non conſanguinitate terrena: hoc eſt, de patre, non de matre: & effabilibus dicitur, & cautius auditur. nam & inter ſe omnes ſancti per eandem gratiam fratres ſunt: ſponſus autem in eorum ſocietate nullus illorum eſt. Proinde Chriſtum quam excellentiſſimæ iuſtitiæ atque ſapientiæ, tamen hominem, multo facilius & procliuius alienigenæ crediderunt, non quidem falſo, quod homo eſſet: ſed quo modo etiam Deus eſſet, ignorauerunt. Hinc & Hieremias, Et homo eſt, inquit, & quis cognoſcet eum? Et homo eſt, quia proditur, quod frater eſt: & quis cognoſcet eum? quia occultatur quod ſponſus eſt.

Matth. 12 — *Marc. 3*

CAP. XXI. De natiuitate Iſaac. XXXIII

VISITAVIT autem dominus Saram, ſicut promiſerat, & impleuit quæ locutus eſt. concepitq. & peperit filium in ſenectute ſua, tempore quo prædixerat ei Deus. Vocauitq. Abraham filium ſuum, quem genuit ei Sara, Iſaac: & circumcidit eum octaua die, ſicut præceperat ei Deus, cum centum eſſet annorum.) Hac quippe ætate patris, natus eſt Iſaac. Natus eſt autem Abrahæ, ſecundum promiſſionem Dei, de Sara filius: eumq. nominauit Iſaac. riſerat enim & pater, quando promiſſus eſt, admirans in gaudio: riſerat & mater, quando per illos tres uiros iterum promiſſus eſt, dubitans in gaudio, quãuis exprobrante angelo: quod riſus ille etiam ſi gaudii fuit, tamen plenæ fidei non fuit: poſt, ab eodem angelo in fide etiam confirmatus eſt. Ex hoc ergo puer nomẽ accepit. Significatum eſt autem magnum ſacramentum in duobus filiis Abrahæ, quod unus de ancilla, quæ dicebatur Agar, ſecundum carnem natus eſt Iſmahel: alter eſt autem de Sara libera, ſecundum promiſſionem natus: uterque quidem de ſemine Abrahæ, ſed illum genuit demonſtrans conſuetudo naturæ: illum uero dedit promiſſio ſignificans gratiam. Ibi humanus uſus oſtenditur, hic diuinum beneficium commendatur. Sed ubi ſignificandum fuerat Dei donum, quod ingratis hominibus gratis gratia largiretur, ſic oportuit filium dari, quemadmodum naturæ non debebatur excurſus. negat enim natura iam filios tali commixtione maris & feminæ, qualis eſſe poterat Abrahæ & Saræ in illa iam ætate, etiam mulieris accedente ſterilitate, quæ nec tunc parere potuit,

potuit, quando non ætas fecunditati, sed ætati fecunditas defuit. Quod ergo naturæ sic affectæ fructus posteritatis non debebatur: significat quod natura generis humani peccato uitiata, ac per hoc iure damnata, nihil ueræ felicitatis in posterum merebatur. Recte igitur significat Isaac per repromissionem natus filios gratiæ, ciues ciuitatis liberæ, socios pacis æternæ. Sequitur, Dixitq. Sara, Risum mihi fecit Deus, quicunque audierit conridebit mihi. Rursumq ait, Quis auditurus crederet Abraham, quod Sara lactaret ei filium, quem peperit ei iam seni?) Isaac interpretatur Risus, non ad irridendi opprobrium, sed ad celebrandum gaudium pertinebat, quod nato Isaac, & eo nomine uocato Sara monstrauit, ait quippe, Risum mihi fecit dominus, quicunque enim audierit, congaudebit mihi. Sequitur, Creuit itaque puer, & ablactatus est, fecitq. Abraham grande conuiuium in die ablactationis eius.) Cur Abraham nec die quo natus est filius, nec die quo circumcisus est, sed die quo ablactatus est, epulum fecit? quod nisi ad aliquam significationem spiritalem referatur, nulla solutio quæstionis est: tunc scilicet esse debere magnum gaudium spiritalis ætatis, quando fuerit factus homo nouus spiritalis, idest, non talis qualibus dicit apostolus, Lac uobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis, adhuc enim estis carnales. Sequitur, Cumq. uidisset Sara filium Agar Aegyptiæ ludentem cum Isaac, dixit ad Abraham, Eiice ancillam hanc & filium eius, non enim erit heres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Dure accepit hoc Abraham pro filio suo. Cui dixit Deus, Non tibi uideatur asperum super puerum & super ancillam tuam: omnia quæ dixerit tibi Sara, audi uocem eius, quia in Isaac uocabitur tibi semen.) Dupliciter itaque hoc ab Hebræis exponitur, siue quod idola de luto fecerit, siue quod aduersum Isaac, quasi maioris ætatis loco sibi & ludo primogenita uindicaret, & ideo apparet illum ludum pugnam fuisse. Quod quidem Sara audiens, non tulit, & hoc ex ipsius approbatur sermone dicentis, Ecce ancillam hanc cum filio suo, non enim erit heres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Quare autem contristatus sit Abraham, cum ista fuerint prophetia: quam utique magis debuit nosse ipse, quam Sara? sed intelligendum est, uel ex reuelatione hoc dixisse Saram: quia prius illi fuerat reuelatum, illum uero, quem de hoc postea dominus instruit paterno affectu, pro filio fuisse commotum, uel ambos nescisse prius, quidnam illud esset, & per Saram nescientem hac prophetia doctum esse, cum illa mota esset muliebri animo propter ancillæ superbiam. Sequitur, Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est.) Notandum quod & Ismahel dictus sit a Deo, semen Abrahæ: sed aliter Ismahel, aliter Isaac: propter illud quod docet apostolus, quod dictum est, In Isaac uocabitur tibi semen: idest, non filii carnis, sed filii promissionis deputabuntur in semine. Sequitur, Surrexit itaque Abraham mane, & tollens panem & utrem aquæ imposuit scapulæ eius, tradiditq. puerum, & dimisit eum.) Quando Isaac natus est, XIII annorum erat Ismahel: & post ablactationem eius, iste eum matre expellitur, quinto ablactationis anno tempus statutum. Nos igitur post decem & octo annos, Ismahel supputamus eiectũ esse cum matre, & non conuenire, iam adolescentem iuuenem matris sedisse ceruicibus. Et hoc facto dedit puerum matri, hoc est, in manu eius cum tradidit, uel commendauit, & sic dimisit e domo. Quæ cum abiisset, errabat in solitudine Bersabeæ: Cumq. consumpta esset aqua in utre, abiecit puerum subter unam arborem quæ ibi erat, & abiit, seditq. e regione procul, quantum potest arcus iacere. dixit enim, Non uidebo morientem puerum. Et sedens contra leuauit uocem, & fleuit. Exaudiuit autem Deus uocem pueri.) Solet quæri quo modo cum puer esset annorum octodecim, proiecerit eum mater sub arbore, & ierit longe quantum potest arcus

1. Cor. 3

De ludo Isaac & Ismahelis. XXXIIII

Rom. 9

iacere, ne uideret eum morientem? quasi enim quem portabat, proiecerit, ita ui detur sonare quod dicitur: maxime quia sequitur, Fleuit puer. Sed intelligendum est, proiectum esse non a portante, sed, ut fit, ab animo tamquam moriturum. neque enim quod scriptũ est, Proiectus sum a facie oculorum tuorum: portabatur, qui hoc dixit: & est in quotidiano loquendi usu, cum proiici dicitur aliquis ab aliquo cum quo erat, ne ab illo uideatur, aut cum illo maneat. Intelligendum est autem quod scriptura tacuit, ita discessisse matrem a filio, ut puer ignoraret, quo mater abierit; & eam in siluestribus stirpibus latuisse, ne filium morientem siti, deficientemq. uideret. Ille autem etiam illa ætate, quid mirum si matre diutius non uisa, & tamquam perdita, eo loco ubi solus remansit, fleuit? Quod ergo postea dicitur, Accipe puerum: non ut eum de terra uelut iacentem tolleret, dictum est: sed ut ei coniungeretur, & eum manu teneret deinceps comitem sicut erat, quod plerumque faciunt simul ambulantes cuiuslibet ætatis. Nũc igitur quærendum est, cur antea uoluit Sara maritum de ancilla suscipere filium? aut cur nunc cum matre iubet expelli domo? quod non zelo fecit accensa, sed mysterio prophe-

Gal. 4 tiæ compulsa. Agar quippe, secundum quod ait apostolus, in seruitutem genuit populum carnalem: Sara uero libera populum genuit, qui non est secundum carnem, sed in libertate uocatus est: qua libertate, liberauit eum Christus. Hoc igitur mysterio figurabatur, priorem populum in seruitute peccatorum generatum, in domo Israel, idest in ecclesia, non manere in æternum: neque esse heredem uel consortem cultoribus Christi: nec cum filio nobili, idest fideli populo, regnum cælestis gloriæ possessurum. Cum eiiceret igitur Abraham Agar de domo, accepit panes & utrem aquæ dedit Agar, & imposuit super humeros eius infantem, & dimisit eam. Exiens autem Agar errabat in solitudine, & cum morientem siti filium proiecisset sub arbore, apparuit ei angelus domini, & demonstrauit ei fontem aquæ, & potauit filium suum. Quid ergo significat, quod exiens Agar infantem in humeros suos posuit, nisi quod peccator populus & insipiens ceruicem matris suæ synagogæ grauauit, cum dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Panes autem hoc indicabant, quod uetus sacerdotium panes propositionis, sicut scriptum est, portaret secum, & ueterascerent. Vter uero aquæ qui defecit, Iudaica purificatio significabatur defectura: siue doctrina eorum carnalis in pelle mortua clausa, idest in carne ueteris hominis præuaricationis sententia damnata, quæ nec refrigerium præstat, nec satiat sitim, sed æstu tepido uomitum facit. Quod uero errat Agar in solitudine cum filio suo, significat synagogam cum populo suo expulsam de terra sua sine sacerdotio & sacrificio in toto orbe terræ, & uitam, quæ est Christus, penitus ignorare. Quod filius illius siti deperit, ostendit eundem populum nullam habentem spiritalem purificationem. Quod autem filium siti morientem sub arbore proiecit, & sic demonstrante angelo aspicit fontem, significat quosdam ex ipso populo ad umbram ligni crucis refugium petituros. Quod exclamat puer plorans, & exaudiuit eum Deus, & sic demonstrante angelo aspicit fontem, hoc pro illis dicitur, qui ex Iudæis ad Christum conuertuntur, ac flentes retroactos errores exaudiuntur, reseratisq. oculis cordis uident fontem aquæ uiuæ, idest Christum filium Dei, qui dicit: Ego sum fons aquæ uiuæ, qui sitit ueniat & bibat. Vnde Ismahel exauditio interpretatur. Angelus autem iste similitudo est Heliæ, per quem populus iste est crediturus, sicut per Malachiam dicitur:

Malach. 4 Ecce ego mittam uobis Heliam, qui conuertat corda patrum in filios. Verum quod statim uocauit angelus domini Agar, dicens: Surge, tolle puerum, quia in gentem magnam faciam eum, hoc significabat: siue quod copiosius Iudæorum populus esset regnaturus in sæculum: siue quia cælestis regni gloriam consecuturi essent

eſſent qui ex eis credidiſſent in Chriſto. Quod autem eundem angelum qui loquitur ad Agar, prius angelum ſcriptura pronunciat, deinde Deum, filium Dei: cum fuiſſe credendum eſt, qui per legem & prophetas ſemper locutus eſt, qui propter obedientiam paternæ uoluntatis angelus uocatur, Deus autem ſecundum naturam patris, quia uere & ipſe Deus ſicut & pater eſt. Sequitur, Eodem tempore dixit Abimelech & Fichol princeps exercitus eius ad Abraham: Deus tecum eſt in uniuerſis quæ agis. Iura ergo per dominum ne noceas mihi & poſteris meis, ſtirpiq. meæ, ſed iuxta miſericordiam, quam feci tibi, facias mihi & terræ in qua uerſatus es aduena. Dixitq. Abraham: Ego iurabo. Et increpauit Abimelech propter puteum aquæ, quem ui abſtulerant ſerui illius. Reſponditq. Abimelech: Neſciui quis fecerit rem hanc, ſed & tu non indicaſti mihi, & ego non audiui præter hodie. Tulit itaque Abraham oues & boues, & dedit Abimelech, percuſſeruntq. ambo fœdus. Et ſtatuit Abraham ſeptem agnas gregis ſeorſum. Cui dixit Abimelech: Quid ſibi uolunt ſeptem agnæ iſtæ quas ſtare feciſti ſeorſum? At ille, Septem, inquit, agnas has accipies de manu mea, ut ſint in teſtimonium mihi, quoniam ego fodi puteum iſtum. Iccirco uocatus eſt locus ille Berſabee, quia ibi uterque iurauit, & inierunt fœdus pro puteo iuramenti.) Vbi hic legitur Puteus iuramenti, in Hebræo habetur Berſabee. Duplex autem cauſſa eſt cur ita appellatus ſit: ſiue quia ſeptem agnas Abimelech de manu Abrahæ ſuſceperit, Septem enim dicuntur Sabee: ſiue quod ibi iurauerint, quia iuramentum Sabee ſimiliter appellatur. Quod ſi ante hanc cauſſam ſupra hoc nomen legimus, ſciamus per prolepſim dictum eſſe, ſicut & Bethel, & Galgala, quæ utique uſque ad tempus, quo ita appellatæ ſunt, aliter uocabãtur. Quo modo ergo puteum, quem foderat Abrahã, neſciebat Agar, ſi ante eſt ille foſſus, quam illa expulſa: ualde enim fieri potuit, ut pecorum ſuorum cauſſa longe a domo, in qua cum ſuis habitabat, puteum foderet quem illa neſciret. Sequitur, Abraham uero plantauit nemus in Berſabee, & inuocauit ibi nomen domini Dei æterni, & fuit colonus terræ Philiſtinorum diebus multis. Quæri poteſt, quo modo ad puteum iuramẽti nemus plantauerit Abraham, ſiue, ut alia translatio dicit, Agrum, ſi in terra illa, quemadmodum Stephanus dicit, non acceperat in hereditatem nec paſſum pedis: ſed ea intelligenda eſt hereditas, quam Deus munere ſuo fuerat daturus, non empta pretio. Intelligitur autem ſpatium circa puteum ad illud emptionis ſpatium pertinere, in quo fuerant agnæ datæ, quando Abimelech & Abraham ſibi etiam iurauerunt. Sequitur,

De eo quod ſcriptum eſt, Dixit, Abi. &c. XXXV

De nemore quod plantauit Abrahã. XXXVI

CAP. XXII

De tentatione Abrahæ. XXXVII

TENTAVIT Deus Abraham, & dixit ad eum: Abraham, Abraham. At ille reſpondit: Aſſum.) Quæri ſolet quo modo hoc uerum ſit, cum dicat in epiſtola ſua Iacobus, quod Deus neminem tentet: niſi quia locutioni ſcripturarum ſolet dici tentat, pro eo quod eſt probat. Tentatio uero illa de qua Iacobus dicit, non intelligitur, niſi qua quiſque peccato implicatur. unde apoſtolus dicit: Ne forte tẽtet uos is, qui tentat. nam & alibi ſcriptum eſt, Tentat uos dominus Deus ueſter, ut ſciat ſi diligatis eum. Etiam hoc genere locutionis, Vt ſciat, dictum eſt, ac ſi diceretur, ut ſcire uos faciat: quoniam uires dilectionis ſuæ hominem latent, niſi experimento eidem innoteſcant. Sequitur, Tolle filium tuum quem diligis Iſaac, & uade in terram uiſionis, atque offer eum ibi holocauſtum ſuper unum montium quem monſtrauero tibi.) Notandum autem & ex prioribus, & ex præſenti loco, quod Iſaac nõ ſit natus ad quercum Mambre, ſed in Geraris, ubi & Berſabee uſque hodie opidum eſt. Huius rei ſcriptura teſtis eſt quæ ait: Et fuit Abraham colonus terræ Philiſtinorum diebus multis: Et dixit illi Deus: Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis Iſaac. Aiunt Hebræi hunc montem eſſe Moria, in quo poſtea templum conditum eſt in area Orne Iebuſæi, ſicut in Paralipomenon ſcriptum eſt:

Iacob. 1
1 Theſ. 3
Deut. 13

Et cœperunt ædificare templum in menſe ſecundo, in ſecunda die menſis in monte Moria, qui iccirco illuminans interpretatur & lucens, qnia ibi eſt Dabir, hoc eſt oraculum Dei, & lex & ſpiritus qui docet hominem ueritatem, & inſpirat prophetas. Quod uero ait, Offer eum in holocauſtum, ut ex caritatis admonitione, & nominis recordatione tentationis pondus accumularetur, & paternns affectus torqueretur ex memoria promiſſionis, dum ante Deus dixit ad eum: In Iſaac uocabitur tibi ſemen, quaſi ſi ille occideretur, tota ſpes promiſſionum frnſtraretur. Numquam ſane crederet Abraham, quod uictimis Deus delectaretur humanis, quamuis intonante diuino præcepto obediendum ſit, non diſputandum. Veruntamen Abraham confeſtim filium cum fuiſſet immolaturus, reſurrecturum crediſſe laudandus eſt: quia per hunc oportebat impleri promiſſiones Dei, quem iubebat occidi. Sequitur, Igitur Abraham de nocte conſurgens, ſtrauit aſinum ſuum, ducens ſecum duos iuuenes, & Iſaac filium ſuum. cumq. concidiſſet ligna in holocauſtum, abiit ad locum quem præceperat ei Deus. Die autem tertio eleuatis oculis uidit locum procul, dixitq. ad pueros ſuos: Expectate hic cum aſino, ego & puer illuc uſque properantes poſtquam adorauerimus reuertemur ad uos.) Notandum quod de Geraris uſque ad montem Moria, ideſt ſedem templi iter dicrum trium ſit, ut conſequenter illuc die tertio perueniſſe dicatur. Male igitur, qui Abraham putant illo tempore ad quercum Mambre habitaſſe, cum inde uſque ad montem Moria uix unius diei iter plenum ſit. Qui ideo triduani itineris mora eum immolaturus ſecum ducere iuſſus eſt, quatenus longitudine temporis tentationis quoque augeretur incrementum. nam per triduum iter protenditur, & per totum triduum creſcentibus curis paterna uiſcera cruciantur, ut omni hoc ſpatio tam prolixo intueretur pater filium, cibum cum eo ſumeret, tot noctibus puer penderet in amplexibus patris, inhæreret pectori, cubitaret in gremio, quatenus per ſingula momenta in paterno affectu dolor occidendi filii accumularetur. Sequitur, Tulit quoque ligna holocauſti, & impoſuit ſuper Iſaac filium ſuum. ipſe uero portabat ignem & gladium in manibus ſuis. Cumq. pergerent duo ſimul, dixit Iſaac patri ſuo: Pater mi. At ille reſpondit: Quid uis fili? Ecce, inquit, ignis & ligna, ubi eſt uictima holocauſti? Dixit Abraham: Deus prouidebit ſibi uictimam holocauſti fili mi. Pergebant ergo pariter, ueneruntq. ad locum quem oſtenderat ei Deus, in quo ædificauit altare, & deſuper ligna compoſuit.) Si Abraham indubitanter firmo animo cogitabat mactare domino puerum in holocauſtum, quid eſt quod dixit pueris ſuis, Vos expectate hic, ego & puer poſtquam adorauerimus reuertemur ad uos? Vere indubitanti animo eum credebat reſurrecturum, & ideo laudandus eſt, & in conſtantia offerendi, & in fide reſuſcitandi. Sciebat certiſſime Deum falli non poſſe, licet puer occideretur, promiſſionem tamen Dei ſaluam permanere. Vnde & Paulus apoſtolus per ſpiritum Dei didicerat, quid animi haberet Abraham in-
Rom.4 tra ſe, dum fidem eius laudando dicit: Fide Abraham non hæſitauit, cum unicum offerret in quo acceperat promiſſiones, cogitans quia mortuis eum reſuſcitare potens eſt Deus. Sequitur, Cumq. colligaſſet Iſaac filium ſuum, poſuit eum in altari ſuper ſtruem lignorum, extenditq. manum, & arripuit gladium, ut immolaret filium.) Non hæſitauit quod ſibi reddi poterat immolatus, qui dari poterat non ſperatus. Sequitur, Et ecce angelus domini de cælo clamauit, dicens: Abraham, Abraham. Qui reſpondit: Aſſum. Et ait ei: Ne extendas manum tuam ſuper puerum, neque facias illi quidquam. nunc cognoui quod timeas Denm.) Hoc eſt enim, nunc cognoui quod timeas dominum, ac ſi dicat, Nunc te feci cognoſcere. Sequitur, Leuauit Abraham oculos, uiditq. poſt tergum arie-

gum arietem inter uepres hætentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio suo, appellauitq. nomen loci illius, Dominus uidet. Vnde usque hodie dicitur in monte, Dominus uidebit.) Hoc autem genus locutionis euidenter apparet ubi dicitur, Et uocauit Abraham nomen loci illius, Dominus uidet. Vidit pro eo quod est apparuit, hoc est uideri se fecit, significans per efficientem id quod efficitur. Sequitur, Vocauit autem angelus domini Abraham secundo de cælo, dicens: Per memet ipsum iuraui dicit dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & uelut arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.) Numquid Abraham propter angelum non pepercit filio suo, & non potius propter Deum? Ergo angeli nomine dominus Iesus Christus significatus est, qui sine dubio Deus est, & manifeste a propheta dictus est magni consilii angelus: aut quod Deus erat in angelo, & ex persona Dei angelus loquebatur, sicut in prophetis etiam solet. nam in consequentibus hoc magis uidetur apparere ubi legitur, Et uocauit angelus domini Abraham iterum de cælo, dicens: Per memet ipsum iuraui dicit dominus. Sæpe enim promiserat, sed numquam iurauerat. Quid est autem Dei ueri ueracisq. iuratio, nisi promissi confirmatio, & infidelium quædam increpatio? Nunc uideamus quid sub huius sacramenti lateat mysterio. iste enim Abraham quando filium suum unicum perduxit ad immolandum, habebat personam Dei patris. Sed quid est quod eum senex suscipit? non enim senescit Deus, sed ipsa prænunciatio de Christo iam quodam modo senuerat quando natus est Christus. inchoata est enim ab Adam, ubi dictum est: Erunt *Gen. 2* duo in carne una: sacramentum illud magnum in Christo & ecclesia: & comple- *Eph. 5* ta est sexta ætate sæculi, quæ senecta significatur Abrahæ: quia ipsum sacramentum Dei iam longæuum erat: & senectus Saræ in plebe Dei, hoc est in multitudine prophetarum hoc idem significat; quia in fine temporum ex ipsa plebe sanctarum animarum natus est Christus. Sterilitas autem eius intimat, quod in hoc sæculo spe salui facti sumus, & in Christo tamquam in Isaac omnes nati sumus, quem partum ecclesiæ in fine temporum mirabili Dei gratia, non naturali fecunditate prophetauit. Iam deinde sequentis historiæ sacramentum quid imaginarie portendebat, inspiciendum est. Quis ergo in Abraham, ut prædictum est, per illam immolationem figurabatur, nisi pater excelsus? Quis in Isaac, nisi Christus? nam sicuti Abraham unicum & dilectum filium Deo uictimã obtulit, ita Deus pater unicum filium suum pro nobis omnibus tradidit. Et sicut Isaac ipse sibi ligna portabat, quibus erat imponendus, ita & Christus gestabat in humeris lignum crucis, in quo erat crucifigendus. Duo autem serui illi dimissi, & non perducti ad locum sacrificii, Iudæos figurabant, qui cum seruiliter uiuerẽt, & carnaliter saperent, non intelligebant humilitatem Christi, non intelligebant passionem Christi, ideo non peruenerunt ad locum sacrificii. Cur autem duo serui, nisi quia ipse in duas partes diuidendus erat? quod factum est Salomone peccante, quando diuisus est idem populus loco regni, non errore impietatis, quibus etiam sæpe per prophetam dicitur: Aduersatrix Israel, & præuaricatrix Iuda. Asinus autem ille insensa- *Hier. 3* ta est stultitia Iudæorum. Ista insensata stultitia portabat omnia sacramenta, & quod ferebat nesciebat. Iam quod dictum est eis, Expectate hic cum asino, postquam adorauerimus reuertemur ad uos, apostolum audi dicentem: Cæcitas, in- *Rom. 11* quit, ex parte facta est in Israel. Quid cæcitas est? Expectate hic cum asino, ut plenitudo gentium intraret, inquit, hoc est postquam adorauerimus ubi sacrificium crucis dominicæ impletum per gentes fuerit prædicatum; hoc est ut plenitudo

tudo genitum intraret. Quid est, reuertemur ad uos? Et sic omnis Israel saluus fieret. Triduum autem illud, quo uenerunt ad locum immolationis, tres mundi ætates significat: una ante legem, alia sub lege, tertia sub gratia. Ante legem ab Abraham usque ad Mosen: sub lege, a Mose usque ad Ioannem: inde iam a domino & quidquid restat, tertius dies est gratiæ, in qua tertia ætate, quasi post triduum sacramentum sacrificii Christi completum est. Deinde Isaac ligatis pedibus altari superponitur, & dominus in ligno suspensus cruci affigitur. Sed illud quod figuratum est in Isaac, translatum est ad arietem. Cur hoc, nisi quia Christus ouis: ipse enim filius, ipse agnus; filius quia natus, aries quia immolatus. Sed quid est quod in uepribus hærebat aries ille? Crux cornua habet, sic enim duo ligna compinguntur in

Abac. 3 se, cum speciem crucis reddunt. Vnde scriptum est de eo: Cornua in manibus eius sunt. Cornibus ergo hærens aries, Christum significat crucifixum. Vepres autem spinæ sunt. Spinæ iniquos & peccatores significant, qui suspenderunt dominum in cruce. Inter spinas itaque peccatorum Iudæorum suspensus est dominus, sicut per Hieremiam idem dicit: Spinis peccatorum suorum circundedit me populus hic. Alii hunc arietem cornibus in uepribus obligatum, eundem senserunt Christum, antequam immolaretur, spinis a Iudæis coronatum. Peracto igitur sacrificio dicitur ad Abrahã: In semine tuo benedicentur omnes gentes. quando enim hoc

Psal. 21 factum est, nisi quando dicit ille aries: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. hoc enim quando factum est in psalmis sacrificium, tunc in ipso psalmo dictum est: Cõmemorabuntur & conuertentur ad dominum uniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius omnes patriæ gentium, quando domini est regnum &c. Immolato igitur Abraham ariete pro Isaac filio suo, uocauit nomen loci illius, Dominus uidet, pro eo quod est dominus uideri se fecit, utique per incarnationem. Sequitur, His ita gestis, nunciatum est Abraham, quod Melcha quoque genuisset filios Nachor fratri suo, Hus primogenitũ, & Buz fratrem eius, Camuel quoque patrem Syrorum, & Chesdet, & Azau, Faldas quoque & Gethlafach, & Batuel, de quo nata est Rebecca. Istos octo genuit Melcha Nachor fratri Abraham.) De Melcha uxore Nachor, filia Aran, natus est Hus, de cuius stirpe Iob descendit, sicut scriptum est in exordio uoluminis huius. Vir fuit in terra Hus nomine Iob. Male igitur quidam æstimant Iob de genere esse Esau: siquidem illud quod in fine libri ipsius habetur, eo quod de Syro sermone translatus est, & quartus sit ab Esau, & reliqua quæ ibi continentur, in Hebræis uoluminibus non habentur. Secundus natus est de Melchá Buz, ex cuius genere fuit Balaam ille diuinus, ut Hebræi tradunt, qui in libro Iob dicitur Heliu, primum uir sanctus, & propheta Dei, postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, diuino uocabulo priuatur. Dicitur in eodem libro: Et iratus Heliu filius Barachiel Buzitis. De huius uidelicet Buz radice descendit. Camuel uero pater est Damasci: ipsa enim Aran uocatur, quæ hic pro Syria scripta est, & ipso nomine legitur in Esaia. Non utique illi qui nunciauerunt, nunciare patrem Syrorum potuerunt: ex origine quippe illius Syri Syrorum genus longe postea propagatum est: sed dictum est a persona scribentis, qui post omnia illa tempora hæc scribendo narrauit. Caseth quoque quartus, a quo Casdaim, idest Chaldæi postea uocati sunt. Sequitur,

De eo quod scriptum est, Nunciatũ est Abraham. XXXVIII

Iob 1

Idem 32

Cap. XXIII De morte Saræ. XXXIX

VIXIT autem Sara CXXVII annis, & mortua est in ciuitate Arbe, quæ est Ebron in terra Chanaan.) Arbe in lingua Hebræa Quattuor significat, quia ibi Abraham, Isaac, & Iacob conditi sunt, & ipse princeps humani generis Adam, ut in Iesu Naue libro apertius demonstratum est. Sequitur, Venitq. Abraham, ut plangeret & fleret eam. Cumq. surrexisset ab officio funeris, locutus est ad filios

filios Heth dicens: Aduena sum, & peregrinus apud uos, date mihi ius sepulcri uobiscum, ut sepeliam mortuum meum. Responderuntq. filii Heth: Audi nos domine, princeps Dei es apud nos, in electis sepulcris nostris sepeli mortuum tuum, nullusq. te prohibere poterit quin in monumento eius sepelias mortuum tuum. Surrexitq. Abraham, & adorauit populum terræ, filios uidelicet Heth.) Quæritur quo modo scriptum sit, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies, cum Abraham quendam populum gentium sic honorauerit, ut etiam adoraret. Sed animaduertendum est in eodem præcepto non dictum, Dominum Deum tuum solum adorabis, sicut dictũ est, Illi soli seruies. Nec moueat quod in alio loco in quadam scriptura prohibet angelus homines adorare se, & admonet ut dominus potius adoretur. talis enim apparuerat angelus, ut pro Deo posset adorari, & ideo fuerat corrigendus adorator. Tunc emit agrum Abraham in quo sepeliuit uxorem suam Saram. Tunc ergo secundum narrationem Stephani in terra illa est collocatus, quando cœpit ibi esse possessor, post mortem scilicet patris sui Thare, qui colligitur biennio ante Saram fuisse defunctus. Sed quid sibi uult, quod Sara in sepulcro duplici sepelitur: nisi quia anima, quæ sæculo moritur, ut Deo uiuat, gemina uitæ requie suscipitur, idest actione boni operis, & contemplatione diuinitatis.

ERAT autem Abraham senex dierumq. multorum, & dominus in cunctis benedixerat ei. Dixitq. ad seruum suum seniorem domus suæ, qui præerat omnibus quæ habebat: Pone manum tuam sub femur meum, ut adiurem te per dominum Deum cæli & terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito, sed ad terram & ad cognationem meam proficisceris.) Tradunt Hebræi, quod in sanctificatione Abrahæ, hoc est in eius circumcisione iurauerit seruus eius. nos autem dicimus iurasse eum in semine Abrahæ, hoc est in Christo, qui ex illo nasciturus erat iuxta euangelistam Matthæum loquentem, Liber generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham. Sequitur, Domine Deus domini mei Abraham occurre mihi obsecro hodie, & fac misericordiam cum domino meo Abraham. Ecce ego sto super fontem aquæ, & filiæ habitatorum huius ciuitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella cui dixero, Inclina hydriam tuam ut bibam, & illa responderit, Bibe, quin & camelis tuis dabo potum, ipsa est quam præparasti seruo tuo Isaac.) Aliud est enim, mirum aliquid petere, quod ipso miraculo signum sit, non augurium: aliud, ea obseruare, quæ ita fiunt ut mira non sint, sed coniectoribus superstitiosa uanitate interpretãtur. Sed hoc ipsum etiam, quod mirum aliquid postulatur, quo significetur quod quisque uult nosse, utrum audiendum sit, non parua quæstio est. eo enim pertinet, quod dicuntur qui hoc non recte faciunt tentare dominum. nam ipse dominus cum a diabolo tentaretur, testimonium de scripturis adhibuit, Non tentabis dominum Deum tuum. suggerebatur enim tamquam homini, ut signo aliquo exploraret ipse quantus esset, idest quam multum apud Deum posset, quod uitiose fit, cum fit. Ab hoc autem discernitur quod Gedeon fecit, pugnæ imminente periculo. Consolatio quippe illa magis quam tentatio fuit. Sequitur, Dominus, ait, in cuius conspectu ambulo, mittet angelum suum tecum, & diriget uiam tuam, accipiesq. uxorem filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei. Innocens eris a maledictione mea, cum ueneris ad propinquos meos, & non dederint tibi.) Quo modo illa coniuratio maledictum possit intelligi, nisi maledictus esset, si contra eius coniurationem fecisset. Sequitur,

Responderunt Laban & Batuel: A domino egressus est sermo, non possumus extra placitum eius aliud quidquam loqui tecum. En Rebecca coram te est, tolle eam & proficiscere, & fit uxor filii domini tui, sicut locutus est dominus.)

Cap. XXIIII

De Abraham iuramentum a seruo exigente. XL

Matth. 1

Idem 4

Quæritur

Quæritur quando locutus est dominus: nisi quia uel prophetam esse Abraham nouerant, & prophetice a domino dictum, quod per illum dictum fuerat agnoscebant: aut signum illud quod sibi datum seruus eius narrauit, locutionem domini appellauerunt. Sequitur, Dimiserunt ergo eam & nutricem illius, seruumq. Abraham & comites eius.) Decens quippe erat, ut ad nuptias absque parentibus uirgo proficiscens, nutricis auxilio frueretur. Sequitur, Soror nostra es, crescas in mille millia, & possideat semen tuum portas inimicorum suorum. Non prophetæ fuerunt, aut uanitate tam magna optauerunt, sed eos, quæ promiserat Deus Abrahæ, latere non potuit. Quid est quod Abraham puerum iubet sub femore suo manum ponere, & per cæli dominum iurare, nisi quod illius caro per illud membrum descensura erat, qui & Abrahæ filius esset ex humanitate, & dominus ex diuinitate. Sic utique puero dicitur: Pone manum tuam sub femore meo, & iura per Deum cæli. Ac si aperte diceretur: Tange filium meum, & iura per dominum meum. Vnde nec super femur, sed sub femore manum ponere iubetur: quia ex illo femore descensurus erat, qui homo quidem, sed super omnes homines ueniret. unde dignum non fuit, ut manum super femur poneret, quia nulla caro super illam carnem est, quam in redemptionem nostram sibi patris unigenitus unitur. Quid est quod Isaac dilecto filio uxor de filiabus Chananæorum duci pro-
Math. 3 hibetur, nisi quod illi de quo scriptum est, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, nullæ reprobæ animæ coniunguntur. De cognatione autem uxorem filio deducere seruus præcipitur, quia sola sancta electorum ecclesia unigenito filio copulanda erat, quam ipse unigenitus ex prædestinatione iam & præscientia extraneam non habebat. Quis uero est puer, qui ad deducendam uxorem mittitur, nisi prophetarum ordo atque apostolorum, omniumq. doctorum, qui dum uerbum prædicationis bonis mentibus faciunt, ad unamquamque animam unigenito filio coniungendam quasi prouisores fiunt. Qui pergens de bonis omnibus domini sui detulit, quia in his, quæ de domino loquuntur, in semet ipsis uirtutum diuitias ostendunt: ut tanto citius ad sequendum Deum pertrahant, quanto auditoribus suis in semet ipsis monstrant quæ narrant. Atque isdem puer iuxta fontem stetit, atque ex præfixa sententia, quæ puella eligenda esset, proposuit: quia prædicatores sancti sacri eloquii fluenta considerant, atque ex ipsis colligunt quæ uel quibus prædicationis suæ uerba committant, & ex quibus auditoribus fiduciam certitudinis assumant. Potum uero petiit, quia prædicator omnis animam sui auditoris sitit. Sed Rebecca potum præbuit, quia sancta electorum ecclesia prædicatorum suorum desiderio ex uirtutis suæ fide satisfecit. quia enim Deum quem audiuit confessa est, prædicatori suo aquam refectionis obtulit, eiusq. animum refrigerauit. Et notandum, quod hydriam ab humeris in ulnas posuit, quia illa est placita confessio, quæ a bono opere procedit: uel certe aquam præbuit, quia in hoc quod credidit, uacua non remansit. nam mox prædicare studuit quod audiuit, & docendo multos ex se prædicatores protulit. Aqua quippe in hydria est scientia prædicationis in mensura, quia sancta ecclesia studet non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. & hydriæ aqua in ulna, est doctrina prædicationis in opere: quæ non solum eius comitibus, sed potum etiam camelis præbuit: quia uerbum uitæ non solum prudentibus, sed etiam stultis prædicat, iu-
Rom. 1 xta Pauli uocem dicentis: Sapientibus & insipientibus debitor sum. Vel certe aqua etiam iumentis datur, quando quo modo cura carnis sit habenda disponitur, ut ex uoluptate impendi non debeat, & tamen in necessitatibus non negetur, sicut scriptum est, Carnis curam ne feceritis in desideriis. qui enim hanc in desideriis fieri prohibet, proculdubio in necessitate concedit, iuxta hoc quod

rursum

rursum dicitur: Nemo carnem suam odio habet, sed nutrit & fouet eam. Puer autem Rebeccæ inaures & armillas dedit, quia prædicator quisque & auditum sanctæ ecclesiæ per obediētiam,& manus per bonæ operationis meritum exornat. Sed inaures duorum siclorum sunt, armillæ autem siclorum decem, quia prima uirtus obedientiæ in caritate est. quæ uidelicet caritas in duobus præceptis distinguitur, ut Deus & proximus diligatur. Et recta operatio ex decalogi completione perficitur, ut cum bona agi cœperint, mala iam nulla perpetrentur. Rebecca autem esse in domo patris sui locum spatiosum ad manendum perhibuit: quia a priori iam populo naturæ legem sancta ecclesia se scisse monstrauit,& prædicationis uerba in amplo caritatis gremio suscepit. doctori enim spatiosus ad manendū locus est, in auditorum corde latitudo ueritatis. Vnde & quibusdam dicitur: Capite nos, neminem læsimus, neminem corrupimus, non angustiamini in nobis, angustiamini au 2.Cor.6
tem in uisceribus uestris. Ac si aperte eis diceretur, Ad suscipiendam doctrinam spatiosum locum mentis facite, sed ad cogitanda carnalia angusti remanete. Quod palearum ac feni plurimum habere indicauit, significat quia sancta ecclesia uerba uitæ audiens, terrena stipendia prædicatoribus reddidit, quæ Paulus quasi pro nihilo accipere se dixit: Si nos, inquit, spiritalia uobis seminauimus, magnum est si 1.Cor.9
a uobis carnalia metamus. Frater autem Rebeccæ erat Laban. qui concitus egressus, inaures & armillas sororis aspiciens, intus puerum uocauit: quia sunt carnales quique fidelibus coninncti: qui dnm spiritalium dona conspiciunt in admiratione positi,& si non usque ad opera, tamen in animam usque ad suscipiendam fidem uerbum prædicationis admittunt. quia enim bonos sæpe miraculis fulgere considerant, ea quæ de æternitate audiunt non recusant, quamuis sanctam electorum ecclesiam moribus non sequentes in carnali operatione remaneant. Qui Laban paleas, fenum, aqnam, panem obtulit, sed pner nisi caussam prius coniugii obtineret, accepturum se esse recusauit: quia sunt plerique, qui doctores suos ex temporalibus stipendiis continere parati sunt, sed prædicatores sancti recipere nolunt temporalia, nisi prius obtineant æterna. si enim in animabus fructum non inneninnt, sumere stipendia corporibus contemnunt: nec pedes aqua lauant, quia laborem sui desiderii nulla consolatione releuant. Mox ut caussam coniugii domini sui puer obtinuit, uasa aurea atque argentea, ac uestes protulit, quas Rebeccæ dedit: quia doctores sanctæ ecclesiæ tot ornamenta præbent, quot uirtutum dona docuerint. quæ enim prius inaures atque armillas acceperat, iam nunc uasa aurea & argentea ac uestes accepit: qnia sancta ecclesia, quæ ante per fidem operationem & obedientiam percepit, excrescens postmodum etiam ad spiritalia dona conualescit, ut prophetiæ spiritu repleta & uirtutum gratia, ampliatis iam muneribus crescat. Puer uero matri eius ac fratribus dona obtulit, quia gentilitas, ex quo ecclesia ad fidem uenit, post conuersionem eius in gloria temporali conualuit, sicut & nunc cernimus, quia ubiqu[illegible]hristiani afflictionē sentiunt, & gentiles quique in terrena uirtute gloriantur. [illegible] & fratres eius dona percipiunt, quia ii qui eam fidem uerbo tenus tenent, sed [illegible]en professionem suam moribus non sequentes carnaliter uiuunt, benigne a[illegible]delibus honorari solent pro eo quod esse fideles uidentur. Mater ergo & fratre[illegible]na percipiunt, a sorte tamen hereditatis alieni: quia siue infideles, siue carna[illegible] qui intra fidei professionem tenentur, ad hereditatis æternæ sortem non ueni[illegible], sed tamen supernæ largitatis gloriam temporaliter consequuntur. Rebec[illegible]tem cum puellis suis significat, quia sancta ecclesia habet secū minoris meriti animas sodales suas. nam & si in quibusdam per sensum mentis in toto contemplationem non habet, tales animæ quasi puellæ Rebeccæ sunt, quam sequuntur moribus: sed tamen ad contemplationem istarum animæ ascendunt.

& ex

& ex eiſdem puer quaſdam habuit in comitatu: quia cum ſanctis prophetis fuerunt quidam, qui bene uiuerent, & prophetiæ ſpiritum nō haberent: & cum beatis apoſtolis atque doctoribus fuere plerique, qui uitam moribus tenerent, ſed prædicatoris uerba non promerent. Feſtinus autem puer ad domum redit, quia prædicatores ſancti cum prædicando uitam audientium obtinent, illi mox gratias reddunt, de cuius hoc munere perceperunt: ſibi in ea operatione nihil tribuunt, ſed auctori.

Eo autem tempore Iſaac deambulabat per uiam quæ ducit ad puteum, cuius nomen eſt Viuentis & uidentis.) Quis eſt uiuens, & uidens, niſi omnipotens Deus, de quo ſcriptum eſt: Viuo ego in æternum dicit dominus. De quo rurſum dicitur: Omnia nuda & aperta ſunt oculis eius. Puteus uero uiuentis & uidentis eſt hæc ſacræ ſcripturæ profunditas, quam nobis ad irrigationem mentis præbuit omnipotens Deus. Quæ eſt uia, quæ ducit ad puteum uiuentis & uidentis, niſi humilitas paſſionis unigeniti, per quam nobis apertum eſt hoc quod prius latenter ſcripturæ ſacræ fluenta loquebantur. niſi enim unigenitus Dei filius incarnatus, tentatus, apprehenſus, colaphis cæſus, ſputis illuſus, crucifixus, ac mortuus fuiſſet, nobis huius putei, id eſt ſcripturæ ſacræ profunditas non pateret. Quid ergo fidelibus humilitas paſſionis eius facta eſt, niſi clauis apertionis, per quam myſteriorum Dei puteum inuenimus, ut aquam ſcientiæ de profundo biberemus. Incarnationem quippe, paſſionem, mortem, reſurrectionem, atque aſcenſionem illius, ſacri eloquii paginæ teſtantur. Quæ quia facta cognouimus, iam nunc intelligimus audita. Hæc autem legi poterant, ſed quia necdum euenerant, intelligi non ualebant. Vnde & per
Apocal. 5 Ioannem dicitur: Vicit leo de tribu Iuda radix Dauid aperire librum, & ſoluere ſignacula eius. ipſe enim librum aperuit, & ſignacula eius ſoluit, qui naſcendo, moriendo, reſurgendo, atque ad cælos aſcendendo, ſcripturæ ſacræ nobis arcana patefecit. Et notandum, quod nō dicitur, ambulabat per uiam, quæ ducit ad puteum, ſed deambulabat. deambulat quippe, qui uiam, per quam ambulat, eundo & redeundo cōculcat: in humilitate paſſionis dominus deambulauit, quando a Iudæis uerborum contumelias, modo contra ſe falſum teſtimonium, modo alapas, modo ſputa, modo ſpineam coronam, modo crucem tolerando ſuſtinuit. Deambulaſſe igitur in humilitate paſſionis eſt, tot aduerſitates & probra diuerſis modis iterando pertuliſſe. Qui Iſaac, ueniente Rebecca, in terra auſtrali habitabat, quia unigenitus dominus ac redemptor noſter, ueniente ad ſe eccleſia in illorum mentibus manſit, quos ex Iudæa editos non torporis frigus, ſed feruor caritatis tenuit. Ex illo quippe populo Anna propheteſſa, ex illo Simeon extitit, qui in ulnas dominum accepit. Egreſſus autem fuerat ad meditandum in agro. Quia ager mundus accipitur, ipſe dominus per ſe exponit, dicens: Ager autē eſt mundus. Qui in hoc egreſſus eſt, eo quod uiſibilis apparere dignatus eſt, ſicut ſcriptum eſt: Exiſti in ſalutem populi tui, ut ſaluos facias Chriſtos tuos. Solent exercendi iuuenes, in armorum uſu meditari: Iſaac ergo ad meditandum in agro exiit, quia redemptor noſter ſe ſequentibus formam humilitatis præbens, per exercitium longanimitatis ſuæ paſſionis in ſe & patientiæ exempla monſtrauit. Meditatio armorum eſt frequentatio paſſionum. qui enim uerbera manuum, lanceam, crucem pertulit, paſſionem ſuam uſque ad mortem in ſe frequentare pertulit. Paſſiones uero arma dicimus, quia per ipſas ab aduerſario occulto liberamur. Qui ad meditandum in agro inclinata iam die exiit, quia paſſionum exercitia iuxta finem mundi ſuſcepit, ſicut per Pſalmiſtam de crucifixionis ſuæ paſſione loquitur, dicens: Eleuatio manuum mearum ſacrificium ueſpertinum. Quid eſt autem quod Rebecca ad Iſaac dorſo cameli deducitur, niſi quod per Rebeccam (ſicut præfati ſumus) eccleſia: & per camelum cui præſidet, tortis moribus atque inhoneſtis idolorum cultibus

tibus gentilium populus designatur. qui enim ex semet ipsis sibi inuenerunt Deos quos colerent, quasi a semet ipsis eis in dorso onus excreuerat quod portarent. Rebecca ergo ad Isaac ueniens, dorso cameli deducitur: quia ad Christum ex gentilitate ecclesia properans, intortis uitiosisq. uitæ ueteris conuersationibus inuenitur. Quæ ut Isaac uidit, de camelo descendit: quia sancta ecclesia quanto redemptorem suum subtilius agnoscit, tanto carnalis uitæ studia humilius deserit, atque in semet ipsa tortitudini uitiosæ contradicit. Isaac ergo uiso descendit, quia domino cognito uitia sua gentilitas deseruit, & ab elationis celsitudine ima humilitatis petiit. Quid est autem, quod Isaac in camelo sedens Rebecca conspexit, nisi quod redemptorem suum ecclesia ex gentibus ueniens, dum adhuc uitiis esset innixa, & nec dum spiritalibus, sed animalibus motibus inhæreret, agnouit. Nec mouere debet, quod puer quoque cum camelis uenerat, in quibus diuitias domini sui ferebat: quia ipsi quoque prædicatores sancti, quamuis iam ad superiora intelligenda atque præferenda intellectu & uita emicent, adhuc tamen in semet ipsis contradictionem carnis sentiunt. nam uident aliam legem in membris suis, repugnantem legi mentis suæ, se seducentem in lege peccati: & diuitias in camelis portant, quia ne magnitudo reuelationum extollat eos, datur eis stimulus carnis suæ. habent enim thesaurum istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis Dei, & non ex ipsis. qui enim per carnem cælestia loquuntur, & tamen adhuc in carne contradictionem de uitio sentiunt, quid aliud quam super tortuosa camelorum dorsa insident? Rebecca uero Isaac uiso quis ille homo sit, requisito puero cognoscit, quia quotidie sancta ecclesia adhuc per prophetarum atque apostolorum dicta, quid de redemptore suo credere debeat, intelligit: quæ sese mox pallio operuit, quia quanto subtilius saluatoris sui mysteria penetrat, tanto altius de anteacta uita confunditur, & quia peruerse egerit uerecundatur: pallio se operire curauit, quia uiso domino infirmitatis suæ actiones erubuit, & illa quæ prius in camelo libere gestabatur, descendens postmodum uerecundia tegitur. Vnde eidem ecclesiæ a priore electione conuersæ per apostolicam uocem, quasi Rebeccæ de camelo descendenti, sibiq. pallium superducenti dicitur: Quem enim fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis. Quam Isaac in tabernaculum suæ matris introduxit, atque uxorem accepit: quia loco Synagogæ dominus, ex qua per carnem natus, sanctam ecclesiam diligit, eamq. sibi in amore & contemplatione coniunxit: ut quæ prius proxima ex cognatione, idest cognata ex prædestinatione fuerat, postmodum iam coniuncta in amore continuo uxor fuit. Quam intantum dilexit, ut dolorem qui ex morte matris accesserat temperaret: quia ex lucro sanctæ ecclesiæ redemptor noster eam quæ ex perditione synagogæ accedere potuit, tristitiam detersit. dum enim Rebecca coniungitur, dolor de morte matris amputatur. quia dum sancta ecclesia ex gentilitate ueniens usque ad thorum contemplationis perducitur, Iudæa pro nihilo habetur. Qui si interpretare ipsa eorum nomina curabimus, Isaac Risus, Rebecca autem Patientia dicitur. risus uero ex lætitia est, patientia autem de tribulatione. Et quamuis sancta ecclesia iam in cælestis sit gaudii contemplatione suspensa, habet tamen adhuc quod triste de mortalis carnis pondere toleret. Isaac uero & Rebecca iungitur, idest risus & patientia permiscetur: quia fit in sancta ecclesia hoc quod scriptum est, Spe gaudentes, in tribulatione patientes: ut hanc & prospera de contemplatione lætificent, & adhuc aduersa de tribulatione perturbent. Sequitur,

Rom. 6 (margin, beside "tunc in illis, in quibus nunc erubescitis")

Idem 12 (margin, beside "Spe gaudentes")

CAP. XXV De Cethura uxore Abrahæ. XLI

ABRAHAM uero aliam duxit uxorem, nomine Cethuram.) Quæstio hic esset, si peccatum esset, maxime in antiquis dantibus operam propagandæ proli. Neque incontinentia suspicanda est tanti uiri, in illa præsertim iam ætate. Cur

autem de hac filios fecerit, qui cum miraculo de Sara iam fecerat, supra dictum est. quid si enim & hoc prouisum est in ipso patre multarum gentium, post obitum coniugis iterum coniugari, ut demonstraretur non esse peccatum? Veruntamen hoc factum Abrahæ, quod post mortem Saræ de Cethura filios procreauit, non sic accipiendum est, quasi humana consuetudine & cogitatione tantummodo substituendæ numerosioris prolis hoc factum sit. sic enim possent accipere homines etiam quod de Agar factum est, nisi apostolus admoneret, illa fuisse facta prophetice in utriusque personis mulierum, earumq. filios duo testamenta ad futurorum prænunciationem allegorica significatione figurare. Vnde in ipso quoque Abrahæ facto aliquid tale quærendum est, etsi non facile occurrat. Ergo interim munera, quæ acceperunt filii concubinarum, uidentur mihi significare quædam Dei dona, uel in sacramentis, uel in quibusque signis, etiam carnali populo Iudæorum & hæreticis data, uelut filiis concubinarum, cum hereditatis munus, quod est caritas & uita æterna, non nisi ad Isaac pertineat, hoc est, ad filios promissionis.

Gal. 4

De morte Abrahæ XLII

Fuerunt autem dies Abrahæ CLXXV anni, & deficiens mortuus est in senectute bona) Annorum ergo LXXV Isaac filium suum dereliquit, quem centenarius genuit. Iam ex hoc per posteros Abrahæ, idest, Isaac & Iacob, ciuitatis Dei quo procurrant tempora uideamus.

De generationibus Ismahel XLIII

Hæ sunt generationes Ismahel filii Abraham, quem peperit ei Agar Aegyptia famula Saræ, & hæc nomina filiorum eius in uocabulis & generationibus suis.) Non enim satis elucet cur additum sit, Secundum nomina generationum eorum, cum hi soli nominentur quos ille genuit, non etiam qui ab ipsis geniti sunt: nisi forte, quia nationes ex illis propagatæ eorum nominibus sunt appellatæ, hoc significatum sit, cum dictum est, Secundum nomina generationum eorum: quamuis hoc modo illæ nationes secundum nomina istorum, non ista nomina secundum illas nationes, quia illæ posterius extiterunt. Vnde notanda locutio est, quia & postea de illis dicitur, Duodecim principes secundum gentes eorum, tamquam dixisset, secundum quæ nomina gentes eorum appellatæ sunt. Sequitur, Duodecim principes tribuum suarum. Et facti sunt anni uitæ Ismahel CXXXVII, deficiensq. mortuus est, & appositus ad populum suum. Habitauit autem ab Euila usque Sur, quæ respicit Aegyptum introeuntibus Assyriis: coram cunctis fratribus suis obiit.) Euila, est regio, quam circuit fluuius Physon, exiens de paradiso. dicta autem Euila, a quodam nepote Noe. est & alia Euila solitudo contra faciem Aegypti. Sur quoque solitudo est inter Cades & Barath, extendens desertum usque ad mare rubrum, & Aegypti confinia. Duodecim filii nati sunt Ismahel, e quibus primogenitus fuit Nabaioth, a quo omnis regio ab Euphrate usque ad mare rubrum, Nabathea usque ad hodie dicitur, quæ pars Arabiæ est. nam & familiæ eorum opidaq. ac castella munita, & tribus horum appellatione celebrantur. Quod autem in extremo huius rei capitulo scriptum est, Coram omnibus fratribus suis occubuit: idest, in manibus omnium filiorum suorum mortuus est, superstitibus liberis, & nullo prius morte prærepto. Fratres autem pro filiis appellari, Iacob quoque ad Laban demonstrat, dicens, Quod est peccatum meum, quia persecutus es post me, & quia scrutatus es omnia uasa mea, quid inuenisti de uniuersis domus tuæ? Ponatur coram fratribus meis, & fratribus tuis, & diiudicent inter nos. nec enim possumus credere, ut scriptura commemorat, quod Iacob exceptis liberis secum fratres alios habuerit. Sequitur,

De eo quod scriptum est, Deprecatusq est Isaac. XLIIII

Deprecatusq. est dominum pro uxore sua, eo quod esset sterilis. Qui exaudiuit eum, & dedit conceptum Rebeccæ. Sed & collidebantur in utero eius paruuli. Quæ ait, Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit concipere? Perrexitq. ut consuleret dominum.) Quæritur quo ierit: non enim erant tunc prophetæ,

phetæ, aut sacerdotes, secundum ordinem tabernaculi uel templi domini. Quo ergo ierit, merito mouet: nisi forte ad locum, ubi aram construxerat Abraham. Sed illic quo modo responsa dentur, omnino tacet scriptura: utrum per aliquem sacerdotem: quod incredibile est, si erat, non fuisse nominatum: an erant aliqui tales, etiam illo tempore, homines Dei, in quibus posset Deus interrogari. Quidquid horum est, & si quid aliud quod me forte commemorare præterierit, mentiri tamen scriptura non potest, quæ dixit Rebeccam isse ad interrogandum Deum, eiq. respondisse, Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi ex uentre tuo diuidentur, populusq. populum superabit, & maior seruiet minori.) *De dicto ad Rebeccam, Duæ gentes &c.* XLV Spiritali intelligentia carnales in populo Dei significantur per maiorem filium, & spiritales per minorem: quia sicut dicit apostolus, Non prius quod spiritale est, sed quod animale, postea uero quod spiritale. *1 Cor. 15* Sic solet & hic intelligi hoc quod dictum est, ut in Esau figuratus sit maior populus Dei: hoc est, Israeliticus secundum carnem: per Iacob autem figuratus sit ipse Iacob, secundum spiritalem progeniem. Sed & historica proprietate hoc responsum inuenitur esse completum, ubi populus Israel, hoc est, Iacob minor filius superauit Idumæos, hoc est, gentem quam propagauit Esau: eosq. fecerunt tributarios per Dauid, quamdiu fuerunt usque ad regem, sub quo Idumæi rebellauerunt, & iugum Israelitarum Idumæi a ceruice sua deposuerunt, secundum prophetiam ipsius Isaac, quando minorem pro maiore benedixit. hoc enim dixit eidem maiori, cum & ipsum postea benediceret. Ego puto quod & de singulis nobis hoc dici potest, quia duæ gentes & duo populi intra nos sunt. nam & uirtutum populus, uitiorum nihilominus intra nos est. de corde enim nostro procedunt cogitationes malæ, adulteria, furta, falsa testimonia, doli, contentiones, hæreses, inuidiæ, comessationes, & his similia. Vides quantus malorum populus intra nos est. Si uero mereamur illam uocem dicere sanctorum, A timore tuo domine concepimus & peperimus, spiritum salutis tuæ fecimus super terram: *Isa. 26* tunc & alius intra nos populus inuenitur, in spiritu generatus. fructus enim spiritus est caritas, gaudium, pax, longanimitas, patientia, bonitas, mansuetudo, continentia, castitas, & his similia. Vides alium populum, qui & ipse intra nos est: sed iste minor est, ille maior. semper enim plures sunt mali, quam boni, & uitia numerosiora uirtutibus. Sed si tales simus, qualis Rebecca, & mereamur de Isaac, id est, de uerbo Dei habere conceptum, etiam in nobis populus populum superabit, & maior seruiet minori: seruiet enim caro spiritui, & uitia uirtutibus cedent. Sequitur,

Iamq. tempus pariendi uenerat, & ecce gemini in utero reperti sunt.) *De natiuitate Esau & Iacob* XLVI Hic sermo, id est, temporis completio, numquam nisi de sanctis mulieribus scribitur, sicut de hac Rebecca, & Elisabeth matre Ioannis, & Maria matre domini nostri Iesu Christi. unde eximium aliquid & præter ceteros homines huiuscemodi partus ostenditur, & impletio dierum ortum perfectæ sobolis indicat. Qui primus egressus est, rufus erat, & totus in morem pellis hispidus, uocatumq. est nomen eius Esau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu, & iccirco appellatus est Iacob.) Non ob aliud ante aduentum domini scripta sunt omnia, quæ in scripturis sanctis legimus, nisi ut domini commendaretur aduentus, & futura præsignaretur ecclesia, id est, populus Dei per omnes gentes, quod est corpus eius, adiunctis atque adnumeratis omnibus sanctis, qui etiam ante aduentum eius in hoc sæculo uixerunt, ita eum credentes uenturum esse, sicut nos uenisse. sicut enim Iacob manum prius, dum nasceretur, emisit ex utero, quæ etiam pedem prænascentis fratris tenebat, deinde utique secutum est caput, tunc demũ necessario cetera membra: sed tamen caput non tantum ea membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit: & quamuis non tem-

 pore

pore apparendi, tamen naturæ ordine prius eſt, Ita & dominus Ieſus Chriſtus, etſi antequam appareret in carne,& quodammodo ex utero ſecreti ſui ad hominũ oculos mediator Dei & hominum homo procederet, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula, præmiſit in ſanctis patriarchis & prophetis quandam partem corporis ſui, qua uelut manu naſciturum ſe eſſe prænuncians, etiam populum ſuperbe præcedentem, uinculis legis tamquam digitis quinque ſupplantat: quia & per temporum quinque articulos prænunciari uenturus prophetariq. non deſtitit: & huic rei conſonantes per quos lex data eſt, libros quinque conſcripſit: & ſuperbi carnaliter ſapientes,& ſuam iuſtitiam uolentes conſtituere, non aperta manu Chriſti repleti ſunt benedictione, ſed conſtricta atque concluſa retenti ſunt. Itaque illi obligati ſunt pede, & ceciderunt: nos uero ſurreximus,& erecti ſumus. Quamuis ergo, ut dixi, præmiſerit dominus Chriſtus quandam partem corporis ſui in ſanctis, qui eum naſcendi tempore præceſſerunt: tamen ipſe eſt caput corporis eccleſiæ, illiq. omnes eidem corpori,cuius ille caput eſt,cohæſerunt, credendo in eum, quem prænunciabant.non enim præcurrendo diuulſi ſunt,ſed adiuncti potius obſequendo. nam etſi manus a capite præmitti poteſt, connexio tamen eius ſub capite eſt. Qua propter omnia quæ ante ſcripta ſunt, ut nos doceremur ſcripta ſunt, & figuræ noſtræ fuerunt,& in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autẽ propter nos, in quos finis ſæculorum obuenit. qui enim primus egreſſus eſt,rufus erat,& totus in morem pellis hiſpidus,uocatumq. eſt nomen eius Eſau. Protinus alter egrediẽs, plantam fratris tenebat manu, & iccirco appellatus eſt Iacob. Quod Paulus apoſtolus magnum uult intelligi gratiæ documentum.Cur ille totus rufus & hiſpidus,niſi quia populus prior prophetarum & Chriſti fuit cruore pollutus, ac peccati & nequitiæ ſqualore extitit circumdatus?Cuius ideo minor calcaneum tenuit:quia myſtice,maior minorem ſuperaturus erat. planta enim Eſau nouiſſimum præſignabat Iſraelitici populi tempus, in quo dominus noſter aduenire dignatus eſt, ut eis cõferret ſalutem. Sed in typo Niniuitarum gentium populus, ut Iacob Eſau, Iſrael incredulum cõdemnauit. Vnde & Iacob,a luctando uel ſupplantando nomen accepit.Sequitur, Sexagenarius erat Iſaac, quando nati ſunt paruuli.) Sexta enim ætate mundi populum Iudæorum propter ſuperbiam & incredulitatem uidemus eſſe abiectum,& gentium populum ad fidem Chriſti reuocatum. Sequitur, Quibus adultis, factus eſt Eſau uir gnarus uenandi & homo agricola: Iacob autem uir ſimplex habitabat in tabernaculis. Iſaac amabat Eſau,eo quod de uenationibus illius ueſceretur, & Rebecca diligebat Iacob.) In typo itaque Eſau, carnalis populus Iſrael, ut de Nembroth legitur, Venator fuit & agricola: ideſt, proprium derelinquens Deum,externarum gentium diis cultum ſacrilegum exhibuit,& terrenis cupiditatibus ac deſideriis deditus eſt.Quod uero Iacob in domo ſimplex habitabat & ſine dolo,non per dolum accepit primogeniti benedictionem, nec per fraudem ſubripuit, ſed ut ſibi debitam accepit, quam concedente fratre de lentis mercede comparauit.Sequitur, Coxit autem Iacob pulmentum. Ad quem cum ueniſſet Eſau laſſus de agro,ait, Da mihi de coctione hac rufa,quia opido laſſus ſum.Quam ob rem uocatum eſt nomen eius Edom. Cui dixit Iacob, Vende mihi primogenita tua. At ille reſpondit, En morior, quid mihi proderunt primogenita? Ait Iacob, Iura ergo mihi. Iurauit Eſau, & uendidit primogenita, & ſic accepto pane & lentis edulio comedit,& bibit,& abiit, parui pẽdens quod primogenita uendidiſſet.) Tradunt Hebræi omnes primogenitos functos officio ſacerdotali antequam Aaron in ſacerdotium eligeretur, & habuiſſe ueſtimentum ſacerdotale, quo induti uictimas Deo offerebant: & hæc eſſe primogenita,hoceſt,ueſtimenta Eſau,quæ uendidit Iacob fratri ſuo. nam quod iſte Eſau primogenita ſua propter eſcã fratri ſuo iuniori uenumda-

De diuerſitate ingeniorum in geminis. XLVII

De uẽditis primogenitis ab Eſau. XLVIII

uenumdauit, ac postmodum paterna benedictione priuatus est: significat eundem Israeliticum populum, qui a Deo, ut Exodi indicat liber, primogenitus filius nuncupatus est: qui propter præsentis sæculi lucra, non solum primatus sui honorem amisit, uerum etiam & regni cælestis præmium præparatum adipisci non meruit: domino quodam modo id eidem exprobrante, cum dicit, Auferetur a uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Primogenita autem ipsa, ut iam supra dictum est, uestis erat sacerdotalis, quam maiores natu cum benedictione patris induti, uictimas Deo uelut pontifices offerebant: hoc dono terreni amoris desiderio caruerunt Iudæi cum gloria regni futuri. Sequitur, *Matth. 21*

CAP. XXVI De peregrinatione Isaac ad Abimelech. XLIX

ORTA autem fame super terram post eam sterilitatem quæ acciderat in diebus Abraham, abiit Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara.) Quæritur hoc quando sit factum: utrum postea quam Esau uendidit primogenita sua, post illam quippe narrationem hoc narrare incipit: an, ut fieri solet, per recapitulationē narrator ad ea reuersus sit, cum progressus de filiis eius ad eum locum peruenisset, qui de lenticula commemoratus est. Mouet autem quia ipse inuenitur Abimelech, qui etiam Saram concupiuerat: ipsius enim paranymphus & princeps militiæ qui ibi commemorati sunt, etiam hic commemorantur: utrum uel uiuere potuerint. quando enim amicus factus est Abrahæ, nondum natus erat Isaac, sed iam promissus. Ponamus ante annum, quam n asceretur Isaac, hoc fuisse factum. Deinde Isaac suscepit filios, cum esset annorum LX, illi autem iuuenes erant, quando uendidit Esau primogenita sua. ponamus enim ipsos circa XX annos fuisse. fiunt anni ætatis Isaac usque ad illud factum filiorum eius circiter LXXX. Adolescentem accipiamus fuisse Abimelech, quando matrem ipsius concupiuit, & Abrahæ amicus est factus. Potuit ergo iam esse quasi centenarius, si post illud factum filiorum suorum perrexit in eam terram famis necessitate Isaac. Non ergo ex hoc cogit nulla necessitas per recapitulationem putare narratam profectionem Isaac in Gerara: sed quia ibi diuturno tempore fuisse Isaac scribitur, & puteos fodisse, & de his contendisse, & ditatum fuisse pecunia, mirum nisi recapitulando ista commemorantur, quæ ideo fuerant prætermissa, ut primùm de filiis eius, usque ad illum locum de lenticula, narratio perueniret. Sequitur, Apparuitq. ei dominus, & ait, Ne descendas in Aegyptum, sed quiesce in terra quam dixero tibi, & peregrinare in ea, eroq. tecum, & benedicam tibi: tibi enim & semini tuo dabo uniuersas regiones has, complens iuramentum meum quod spopondi Abraham patri tuo: & multiplicabo semē tuum sicut stellas cæli, daboq. posteris tuis uniuersas regiones has, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eo quod obedierit Abraham uoci meæ,) Iste patriarcha nec uxorem habuit aliam, nec aliquam cōcubinam, nec ideo tamen istum patri eius præferre debemus. erant enim proculdubio paternæ fidei & obedientiæ merita potiora, intantum ut propter illum dicat Deus se huic facere bona quæ facit, cum illi dicat, Ego sum Deus Abraham patris tui, noli timere, tecum enim sum, & benedixi te, & multiplicabo semen tuum: ut intelligamus quam caste Abraham fecerit, quod hominibus impudicis & nequitiæ suæ de scripturis sanctis patrocinia quærentibus uidetur fecisse libidinose. Sequitur, Mansit itaque Isaac in Geraris. qui cum interrogaretur a uiris loci illius super uxore sua, respondit, Soror mea est. timuerat enim confiteri, quod sibi esset sociata coniugio, reputans ne forte interficerent eum propter illius pulchritudinem.) Quod Isaac Rebeccam quæ uxor erat, sororem finxerit: genus enim Rebeccæ non tacitum est, & eam per notissimam propinquitatem sororem eius fuisse manifestum est. Vt autem taceret uxorem quid mirum, aut quid prauum, si imitatus est patrem, cum eadem iustitia defendatur, qua pater eius de simili obiecto inculpatus inuentus est?

 Sequitur,

Sequitur. Cumq. pertransissent dies plurimi, & ibidem moraretur, prospiciens Abimelech Palæstinorum rex per fenestram, uidit eum iocantē cum Rebecca uxore sua, & accersito eo ait, Perspicuū est quod uxor tua sit. Cur mentitus es, sororem tuam esse? Qui respondit, Timui ne morerer propter eam.) Quæ igitur pro Abraham quod ad hanc rem attinet, eadem etiam pro Isaac filio eius ualent, quæ recensere non est difficile: nisi forte studiosorum aliquis quærat, in cuius figuræ sacramento accipiendum sit, quod rex alienigena Rebeccam uiri sui coniugem tunc esse cognouit, quando eum cum illa ludentem uidit, quod nō cognouisset, nisi cum coniuge ille sic luderet, quo modo cum ea, quæ coniunx non esset, ludere non deceret. quod cum sancti coniugati faciunt, non inaniter faciunt, sed prudenter. descendunt enim quodam modo ad feminei sexus infirmitatem, ut aliquid blanda hilaritate uel dicant uel faciant, non eneruantes, sed temperantes uirilem uigorem. Quid autē sibi uelit in sacramento Christi & ecclesiæ, quod tantus patriarcha cum cōiuge luserit, coniugiumq. illud inde sit cognitum: profecto quisquis ne aliquid errando in ecclesia peccet, secretum uiri huius in scripturis sanctis diligenter intuetur, inueniet eum maiestatem suam, qua in forma Dei æqualis est, paulisper abscondisse in forma serui: ut eius capax esse humana infirmitas posset, eoq. modo coniugi se congruenter aptaret. quid enim absurdum, immo quid non conuenienter futurorum prænunciationi accommodatum, si propheta Dei carnaliter aliquid lusit, ut eum caperet affectus uxoris, cum ipsum uerbum Dei caro factum est, ut habitaret in nobis? Sequitur, Seminauit autem Isaac in terra illa, & inuenit in ipso anno centuplum. Benedixitq. ei dominus, & locupletatus est homo, & ibat proficiēs ac succrescens, donec magnus uehementer effectus est.) Secundum terrenam felicitatem dictum Isaac locupletatum, sequentia docent. exequitur enim narrator easdem eius diuitias, quibus magnus factus est, & hinc motus est Abimelech. Timuit illum ibi esse, ne potentia eius sibi esset infesta. Quamquam ergo spiritale aliquid ista significent, tamen secundum id quod contigerunt, ideo præmissum est, Benedixit eum dominus: ut sana fide intelligamus etiam ista temporalia dona nec dari posse nec sperari debere, etiam cum ab infirmioribus appetuntur, nisi ab uno Deo tribuantur: & qui in minimis fidelis est, & in magnis fidelis sit: & qui in Mammona iniquo fidelis est inuentus, etiam uerum accipere mereatur: sicut dominus in euangelio loquitur. Isaac, sermo domini est, qui sermo in lege Dei ordeū seminat, in euāgeliis triticum. illum enim cibum perfectioribus & spiritalibus, hunc imperfectioribus & animalibus parat: quia scriptum est, Homines & iumenta saluos facies domine. Isaac ergo, sermo legis, ordeum seminat, & tamen in ipso ordeo inuenit centesimum fructum. Inuenis & in lege martyres, quorum est centesimus fructus. Sed & dominus noster Isaac, euangeliorum perfectiora quæque apostolis, turbis autem cōmunia plane loquebatur. Vis autem uidere, quia etiam ipse ordei cibos incipiētibus exhibet? Scriptum est in euangeliis, quia secundo pauerit turbas; sed illas quas primum pascit: postea uero cum iam profecissent in uerbo & doctrina, triticeos eis exhibet panes. Sed post hoc dominus, inquit, benedixit Isaac & magnificatus est ualde. Paruus erat Isaac in lege, sed processu temporis fit magnus in prophetis. nam cum in sola lege est, nondum magnus est, quippe quæ & uelamine tecta est. Crescit ergo in prophetis: iam cum peruenerit usque ad hoc, ut uelamen abiiciat litteræ, tunc erit magnus ualde, cum cœperit littera legis uelut palea ordei eius secerni, & apparuerit quod spiritalis est lex: tunc magnificabitur Isaac, & fiet magnus ualde. uide enim quia & dominus in euangeliis paucos panes frangit, & quot millia refecit populorum, & quanti cophini reliquiarum supersunt. Donec integri sunt panes, nemo saturatur, nemo reficitur: nec ipsi panes uidentur augeri.

De prouentu frugum Isaac L

Lucæ 16

Psal. 35

geri. Considera ergo nunc, quo modo paucos panes frangimus in scripturis diuinis. Paucos sermones assumimus, & qnot millia hominum saturantur? Sequitur, Habuit quoque possessionẽ ouium & armentorũ & familiæ plurimum, & cœpit fodere puteos, quos foderãt pueri patris eius Abrahæ, sed inuidẽtes eis Philistiim obstruxerunt eos humo. & reliqua.) Quis est iste Isaac, nisi saluator noster? Quis est iste, qui cum descendisset in istum torrentem Gerara, primo omnium illos puteos fodere uult, quos foderant pueri patris eius: idest, Moyses puteum legis foderat: Dauid, Salomon, & prophetæ, qui libros scripserunt ueteris testamenti: quos tamen terrena & sordida repleuerat intelligentia Iudæorum. Hos cum uellet purgare Isaac, idest, dominus noster, & saluator, cuius ille Isaac figuram gessit: ut ostenderet, quia quæcunque prophetæ dixerunt, de se dixerunt: rixati sunt cum eo Philistiim, idest Iudæi, a regno Dei alieni: sed discedit ab eis: nõ enim esse potest cum his, qui in puteis aquam habere noluerunt, sed terram: & dicit eis, Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta. Fodit ergo Isaac nouum puteum.) Immo pueri Isaac fodiunt. Pueri sunt Isaac, Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes. Pueri eius sunt, Petrus, Iacobus, Iudas: puer eius, apostolus Paulus: qui omnes noui testamenti puteos fodiunt. Sed & pro his altercantur illi, qui terrena sapiunt, nec noua condi patiuntur, nec uetera purgant, euangelicis puteis cõtradicunt, & apostolicis aduersantur: & quoniam in omnibus cõtradicunt, in omnibus litigant, dicitur ad eos, Quoniam indignos uos fecistis gratiæ Dei, ex hoc iam ad gentes ibimus. Post hæc fodit tertium puteum Isaac, & appellauit nomen loci illius, Latitudo, dicens, Nunc dilatauit nos dominus, & fecit crescere super terram.) Vere enim nunc dilatatus est Isaac, & auctum est nomen eius super uniuersam terram, cum adimpleuit in nobis scientiam trinitatis. tunc enim tantum in Iudæa notus erat, & in Israel nomen eius nominabatur: nunc autem in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. exeuntes enim pueri Isaac, hoc est, apostoli domini saluatoris, per uniuersum orbem terræ foderunt puteos, & aquam uiuam omnibus ostenderunt, baptizantes omnes gentes in nomine patris & filii & spiritus sancti. Sed quid est, quod puteos quos Abraham aperuit, Isaac sic uocauit eos, sicut & pater eius? non enim immutauit uocabula puteorum. Et est mirum, quod Moyses, apud nos etiam Moyses appellatur: & propheta unusquisque suo nomine appellatur: non enim Christus in eis nomina, sed intelligentiam commutauit. Hæc mystice. Moraliter autem, Isaac apud alienigenam gentem puteos fodisse describitur: quo uidelicet exemplo discimus, ut in hac peregrinationis ærumna positi, cogitationum nostrarum profunda penetremus: & quousque nobis ueræ intelligẽtiæ aqua respondeat, nequaquam nostræ inquisitionis manus ad exhaurienda cordis interna torpescat. Quos tamen puteos allophyli, idest, immundi spiritus insidiantes replent, quia nimirum immundi spiritus, cum nos studiosius fodere conspiciunt, molestas nobis tentationum cogitationes immergunt. Sequitur, Ascendit autem ab illo loco in Bersabee, ubi apparuit ei dominus in ipsa nocte, dicens, Ego sum Deus Abraham patris tui. Vsque ad id quod dicit, Surgentes mane iurauerunt sibi mutuo, dimisitq. eos pacifice.) Huius Isaac duas nobis figuras exposuit apostolus Paulus: unam qua dixit, quod Ismahel quidem filius Agar, populi secundum carnem: Isaac uero, populi qui ex fide est formam teneret. Aliam qua ait, Non dixit, Et seminibus, quasi in multis: sed, semini tuo, tamqnam in uno, qui est Christus. Tenet ergo Isaac & populi figuram & Christi. Christum autem tamquam uerbum Dei, non solum in euangeliis loqui, sed & in lege certum est, & in prophetis. Verum in lege incipientes, in euangeliis perfectos docet. Isaac ergo nunc uerbi formam, quod in lege uel prophetis est, tenet. Ascendit igitur Isaac

De puteis.

ad puteum

ad puteum iuramenti, & apparuit illi dominus. Aſcenſionem legis dicimus ornatum eſſe templi, & eorum quæ ibi diuina gerebantur obſequia. Poteſt & augmentum prophetarum, legis aſcenſio nominari: & propterea forte ad puteum iuramenti dicitur, & ibi apparuiſſe ei dominum: per prophetas enim iurauit dominus, & Psal.109 non pænitebit, quod ipſe ſit ſacerdos in æternum ſecundũ ordinem Melchiſedech, Ad puteum ergo iuramenti uiſus eſt ei Deus, futura in eum promiſſa confirmans.

Et ædificauit ibi altare domino, & inuocato nomine domini extendit ibi tabernaculum, præcepitq́. ſeruis ſuis ut foderent puteum.) Aedificat quidem Iſaac altare etiam in lege, & figit tabernaculum ſuum: in euangeliis autem non figit tabernaculum, ſed domum ædificat, & fundamentum collocat. audi enim ſapientiam dicentem de eccleſia, Sapientia, inquit, ædificauit ſibi domum, & ſuppoſuit colum- 1.Cor.3 nas ſeptem. Audi de hoc etiam & Paulum dicentem, Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Vbi ergo tabernaculum eſt, etiam ſi figatur ſine dubio reſoluendum eſt: ubi uero fundamenta ſunt, & ſupra petram ædificatur domus, numquam reſoluitur domus illa, fundata eſt enim ſuper petram. Fodit tamen & ibi Iſaac puteum, nec umquam ceſſat puteos fodiendo, donec oriatur fons aquæ uiuæ, & fluminis impetus lætificet ciuitatem Dei. Sequitur, Sed & Abimelech ille, qui dudum honorauerat Abraham, uenit nunc cum amicis ſuis de Geraris ad Iſaac. Et dicit illis Iſaac, Quid uenistis ad me? Vos enim odiſtis me, & eieciſtis me a uobis. At illi reſponderunt, dicentes, Videntes, inquiunt, uidimus, quia eſt dominus tecum: & diximus, Fiat coniuratio inter nos & te, & conſtituamus tecum pactum, ne facias nobis malum.) Iſte Abimelech non ſemper pacem cum Iſaac habet, ſed aliquando diffidet, aliquando pacem requirit. Iſte Abimelech perſonam tenet ſtudioſorum & ſapientium ſæculi, qui per eruditionem philoſophiæ multa etiam ex ueritate comprehenderunt. Intelligere poſſumus quo modo hic cum Iſaac, qui uerbi Dei, quod in lege eſt, tenet figuram, neque in diſſenſione ſemper poteſt eſſe, neque ſemper in pace. philoſophia enim mundi, neque in omnibus legi Dei contraria eſt, neque in omnibus conſona. multi enim philoſophorum unum eſſe Deum, qui cuncta creauerit, ſcripſerunt. In hoc conſentiunt legi Dei. Aliquanti etiam hoc addiderunt, quod Deus cuncta per uerbum ſuum & fecerit & regat, & uerbum Dei ſit, quo cuncta moderetur. In hoc non ſolum legi, ſed & euangeliis conſona ſcribunt. Moralis uero & phyſica quæ dicitur philoſophia, pæne omnia, quæ noſtra ſunt, ſentit. Diffidet uero a nobis, cum Deo dicit materiam coæternam: diffidet, cum negat Deum curare mortalia, ſed prouidentiam eius ſuper lunaris globi ſpatia cohiberi. Diffident a nobis, cum uitam naſcentium ſtellarum curſibus pẽdunt: diffident, cum perpetuum dicunt hunc mundum, & nullo fine claudendum. ſed & alia plurima ſunt, in quibus nobiſcum uel diffident, uel concordant. Et ideo Abimelech ſecundum hanc figuram, aliquando diffidere deſcribitur. Sed & hoc non puto quod otioſe ſpiritui ſancto, qui hæc ſcripſit, curæ fuerit comprehendere, quod duo alii cum Abimelech uenerunt, ideſt, Ochozat amicus eius, & Phicol dux exercitus eius. Interpretatur autem Ochozat Tenens, & Phicol, Os omnium: ipſe autem Abimelech, Pater meus rex. Hi tres imaginem totius philoſophiæ tenent, quæ apud eos in tres partes diuiditur, logicam, phyſicam, & ethicam, ideſt, rationalem, naturalem, & moralem. Rationalis eſt illa, quæ Deum patrem omnium confitetur, ideſt, Abimelech. Naturalis illa eſt, quæ fixa eſt & tenet omnia, uelut naturæ ipſius uiribus nitens, quam profitetur Ochozat, qui dicitur Tenens. Moralis eſt, quæ in ore eſt omnium, & ad omnes pertinet, & per communem ſimilitudinem præceptorum in omnium ore uerſatur, quam deſignat iſte Phicol, qui Os omnium interpretatur. Hi ergo omnes qui

in huiuſ-

in huiusmodi eruditionibus sunt instituti, ueniunt ad legem Dei,& dicunt, Videntes uidimus, quia est dominus tecum : & diximus, Sit iuramentum inter nos, & ineamus fœdus, ut non facias nobis quidquam mali, sicut & nos nihil tuorum attigimus : nec fecimus quod te læderet, sed cum pace dimisimus, auctum benedictione domini. Possunt quidem hi tres, qui pacem requirunt a uerbo Dei, & præuenire cupiunt pacto societatem eius, figuram tenere magorum, qui ex orientis partibus ueniunt, eruditi paternis libris & institutione maiorum, & dicunt, quia uidentes uidimus natum regem, & uidimus quia Deus est cum ipso, & uenimus adorare eum. *Matth. 2* Sed & si quis ille est huiuscemodi eruditionibus institutus, uidens quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, & attonitus operum eius magnitudine dicat, Videntes uidimus, quia est dominus tecum, & diximus, Sit iuramentum inter nos. accedens enim ad legem Dei, necessario dicit, Iuraui, & statui custodire mandata tua. Sed quid petunt? Ne facias nobis quidquam mali, sicut & nos nihil tuorũ attigimus : nec fecimus quod te læderet, sed cum pace dimisimus, auctum benedictione domini. Remissionem peccatorum per hoc deposcere uidentur, ne recipiant mala, benedictionem postulant, non retributionem. Denique uide quid sequitur, Et fecit illis conuiuium magnum Isaac, & manducauerunt & biberunt, & post cibum & potum surgentes iurauerunt sibi mutuo, dimisitq. eos Isaac pacifice in locum suum.) Certum est enim quia qui ministrat uerbum, sapientibus & insipientibus debitor est. Quia ergo hic conuiuium sapientibus exhibet, iccirco dicitur, quia non paruum, sed magnum conuiuium fecit. Sequitur,

Ecce autem uenerunt in ipso die serui Isaac, annunciantes ei de puteo quem foderant, atque dicentes, Inuenimus aquam. Vnde appellauit eum Abundantia : & nomen impositum est urbi, Bersabee.) Hoc significat quod inuenerint aquam, & & propterea appellatus sit, Puteus saturitatis : & uocata ciuitas, Bersabee, hoceſt, puteus saturitatis. licet enim supra ex uerbo iuramenti, siue ex septenario ouium numero, quod Sabee dicitur, asseueremus Bersabee appellatam : tamen nunc ex eo quod aqua inuenta est, Isaac ad nomen ciuitatis, quæ ita uocabatur, alludens, declinauit paululum litteram, & pro stridulo Hebræorum Sin, a quo Sabee incipitur, Græcum sigma, idest, Hebræum samech, posuit. Alioquin & iuxta allegoriæ legem, post tantos puteos in fine uirtutum nequaquã congruit, ut Isaac aquam minime reperiret. Sequitur,

SENVIT autem Isaac, & caligauerunt oculi eius, & uidere non poterat. Vocauitq. Esau filium suum maiorem, & dixit ei, Fili mi. Qui respondit, Assum. Cui pater, Vides, inquit, quod senuerim, & ignorẽ diem mortis meæ. Sume arma tua, pharetram & arcum, & egredere foras. Cumq. uenatu aliquid comprehenderis, fac mihi inde pulmentum, sicut uelle me nosti, & affer, ut comedam, & benedicat tibi anima mea, antequam moriar.) *Cap. XXVII De senectute Isaac. LII* Plura sunt quam ut exemplis debeamus docere, sanctos uiros & Deo charos ea tantummodo scisse, quæ eis a domino reuelata sunt : ignorasse uero quæ reuelata eis non fuerunt : sicut & Isaac uir iustus & Deo carus, non illi cui uoluit, sed cui noluit deceptus errore benedixit. Vnde non mirum est, & Isaac in sua maxime utilitate nescisse quid faceret : cum magis eo tẽpore erraret, quo filium sanguinarium & deditum uoluptati, & eum qui postea uellet fratrem occidere, prætermisso illo qui innocenter habitabat domi, uellet efferre, & suam magis quam Dei facere uoluntatem. Vnde dispensationis diuini iudicii fuit, ut oculis cæcaretur : & cum ipse diceret, Vox, uox Iacob est : manus autẽ, manus sunt Esau : tamẽ intelligeret minorẽ esse filium, qui benedictione fratris prærepta restiterat. Vnde intelligendum in hoc factã esse spiritalem admonitionẽ, ut confirmaret benedictionẽ suam in filio minore, cui pntius irascendum fuit, quod fefellerit pa-

lerit patrem. Isaac portat imaginem Dei patris, Rebecca spiritus sancti, Esau populi prioris & diaboli, Iacob ecclesiæ siue Christi. Senectus Isaac consummationem orbis ostendit: oculi illius qui caligauerunt, fidē defecisse & periisse de mundo, & religionis lumē antiquum neglectū esse significāt. Quod filius maior uocatur, acceptio legis est Iudæorū: quod escas eius atque capturam diligit pater, homines sunt saluati ab errore, quos per doctrinā iustus quisque uenatur. Sermo Dei, benedictionis est repromissio, & spes regni futuri, in quo cum Christo sancti regnaturi sunt, & uerum sabbatum celebraturi. Sequitur, Quod cum audisset Rebecca, & ille abiisset in agro ut iussionem patris impleret, dixit filio suo Iacob, Audiui patrem tuum loquētem cum Esau fratre tuo, & dicentem ei, Affer mihi de uenatione tua, & fac cibos, ut comedam, & benedicam tibi coram domino antequam moriar. Nunc ergo fili mi acquiesce consiliis meis, & pergens ad gregem affer mihi duos hædos optimos, ut faciā ex eis escas patri tuo, quibus libenter uescitur. quos cum intuleris & comederit, benedicat tibi antequam moriatur.) Rebecca plena spiritu sancto, & sciens quid audisset antequam pareret, Quia maior seruiet minori: magis autem forma spiritus sancti quæ futura nouerat in Christo, in Iacob ante meditabatur. Accipe mihi duos hædos, inquit: præfigurans carneum saluatoris aduentum, in quo eos uel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxii. siquidem in omnibus scripturis, hædi pro peccatoribus accipiuntur. Quod autem duos iubetur afferre, duorum populorum significatur assumptio: quod teneros & bonos, dociles & innocentes animo. Siue aliter carnes hædorum, ex quibus Isaac præparatus est cibus, peccantiū intelligenda est conuersio, ex duobus populis uenientium, Iudæis uidelicet & nationibus uniuersis. Panes autem, apostolorum accipienda est fides, & illorum qui in pentecost, eaduenienteo spiritu sancto, crediderunt de Iudaicō populo. In uino autem intelligendus est martyrum cruor. Tali quippe cibo ac potu delectari intelligitur Deus. Sequitur, Et uestibus Esau ualde bonis, quas apud se habebat domi, induit eum, pelliculasq. hædorum circundedit manibus, & colli nuda protexit.) In hoc loco tradunt Hebræi primogenitos functos officio sacerdotum, & habuisse uestimentum sacerdotale, quo induti Deo uictimas offerebant, antequam Aaron in sacerdotium eligeretur. Vestimentum Esau, fides, & scripturæ sunt Hebræorum, quibus gentilium indutus est populus: siue fides intelligenda est patriarcharum. Pelles hædorum, quibus manus Iacob opertæ sunt, collumq. contectum est, peccata sunt utriusque plebis, quæ Christus in extensione manuum cruci secum affixit. Quod ex eisdem pellibus colli nuda protexit, significat quia quorum suscepit personam, eorum & propria uoce deplorauit infirmitates, & fleuit peccata. Sequitur, Quo modo, inquit, tam cito inuenire potuisti, fili mi? Qui respondit, Voluntas Dei fuit, ut cito mihi occurreret quod uolebam.) Quod Isaac quærit ab Iacob, cur tam cito uenerit, admiratur uelocem credentium fidem. Quod cibi delectabiles offeruntur, hostia placens Deo, & salus est peccatorum. Sequitur, Dixit Isaac, Accede huc ut tangam te, fili mi; & probem utrum tu sis filius meus Esau, an non. Accessit ille ad patrem, & palpato eo dixit Isaac, Vox quidem, uox Iacob est: manus autem, manus sunt Esau. Et non cognouit eum, quia pilosæ manus similitudinem maioris expresserant.) Hoc in loco Isaac, Iudaicum populum præfigurauit: Iacob filius eius, dominum Iesum Christum. qui & caligans oculis, & prophetans, in præsenti filium non uidit, cui tam multa in posterum præuidit: quia nimirum Iudaicus populus prophetiæ spiritu plenus & cæcus, eum, de quo multa in futuro prædixit, in præsenti positum non agnouit. Sequitur, Statimq. ut sensit uestimentorum eius fragrantiam, benedicens eum ait, Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Deus. Det tibi Deus de

rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti, uini, & olei: & seruiant tibi populi,& adorent te tribus.Esto dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filii matris tuæ. Qui maledixerit tibi, fit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur.) Benedictio Iacob, prædicatio Christi est in omnibus gentibus. Hoc fit, agitur: hoc lex & prophetia est. Isaac significat plebem Iudæorum, a qua Christus benedicitur, uelut a nesciente, quia ab ipsa nescitur: odore nominis Christi, sicut ager mundus impletur: uel certe odor agri pleni bonorum operum accipienda sunt gesta. Eius est benedictio de rore cæli, hocest, de uerborum pluuia diuinorum: & de ubertate terræ, hocest,de congregatione populorum uel apostolorum doctrina. Eius est multitudo frumenti & uini, hocest, multitudo quæ colligit frumentum & uinum in sacramento corporis eius & sanguinis. Potest & per abundantiam frumenti & uini, sanctorũ martyrum ac uirginum intelligi multitudo. Ei seruiunt gentes, ipsum adoranr principes. Ipse est dominus fratrum suorum, quia populus eius dominatur Iudæis. Ipsum adorant filii patris eius, idest, filii Abrahæ secundum fidem, quia & ipse filius est Abrahæ secundum carnem. Ipsum qui maledixerit,maledictus erit, & qui benedixerit,benedictus est. Christus,inquam,noster ex ore Iudæorum, quamuis errantium, sed tamen legem prophetasq. canẽtium,Benedicitur, idest,ueraciter dicitur,& alius benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Sequitur, Vix Isaac sermonem impleuerat, & egresso Iacob foras uenit Esau,coctosq. de uenatione cibos intulit patri,dicens, Surge pater mi, & comede de uenatione filii tui, ut benedicat mihi anima tua.) In præfiguratione quippe horum fratrum congrue ualde illud aptabitur, quod euangelica indicat lectio, in qua dicitur,Venit quidam princeps synagogæ ad Iesum,& ait illi, Filia mea modo defuncta est: sed ueni,impone manum tuam super illam,& uiuet. *Matth. 9* Ad quam cum resuscitandam pergeret dominus, ecce, ait, mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur: & typum gestabat ecclesiæ: accessit retro, quasi ignorante domino, & tetigit fimbriam uestimenti eius, & statim sanata est. Cui ait dominus: Vade filia in pace: fides tua te saluam fecit. Sequitur, Dixitq. illi Isaac, Quis enim es tu? Qui respondit, Ego sum filius tuus primogenitus Esau. Expauit Isaac stupore uehementi, & ultra quam credi potest admirans ait, Quis igitur ille est,qui dudum captam uenationẽ attulit mihi,& comedi ex omnibus, prius quam tu uenires? Benedixiq. ei, & erit benedictus.) Ecce benedictionem promissam petente maiore expauescit Isaac, & alium pro alio se benedixisse cognoscẽs miratur, & quisnam ille sit percunctatur: nec tamen se deceptũ esse conqueritur,immo cõfestim reuelato sibi intus in corde magno sacramẽto deuitat indignationem, confirmat benedictionem,non maledictionem. Potius miraretur iratus, si hæc non superna inspiratione,sed terreno more gererentur. O res gestas, sed prophetice: gestas in terra, sed cælitus: per homines, sed diuinitus. Si excutiantur singula tantis fecunda mysteriis, multa sunt implenda uolumina. Sed huic operi modus moderate imponendus,nos in alia festinare compellit.Sequitur, Auditis Esau sermonibus patris irrugiit clamore magno, & consternatus ait, Benedic etiam mihi pater. Qui ait, Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam. At ille subiunxit,Iuste uocatum est nomen eius Iacob, supplantauit enim me in altera uice. Primogenita mea ante tulit, & nunc secundo subripuit benedictionem meam.) Ecce secundo Iacob Supplãtator interpretatur. Ab eo igitur quod fratrem arte deceperit, adlusit ad nomen. Qui ideo Iacob ante uocatus est,eo quod in ortu plantam fratris apprehendat. Sequitur, Rursumq. ait ad patrem, Numquid non reseruasti, ait,& mihi benedictionem? Respondit Isaac,Dominum tuum illum constitui, & omnes fratres eius seruituti illius subiugaui. Frumento & uino stabiliui eum:

liui eum: & tibi post hæc, fili mi, ultra quid faciam? Cui Esau, Num unam, inquit, tantum benedictionem habes, pater? Mihi quoque obsecro, ut benedicas. Cumq. eiulatu magno fleret, motus Isaac dixit ad eum, In pinguedine terræ, & in rore cæli desuper, erit benedictio tua. Viues gladio, & fratri tuo seruies: tempusq. ueniet cum excutias & soluas iugum eius de ceruicibus tuis.) Significat quod Idumæi seruituri essent Iudæis: & tempus esse uenturum, quando de collo suo iugum seruitutis abiicerent, eorumq. imperio contradicerent. neque enim maiorem filium Rom. 11 penitus uidemus fuisse despectum, sed sicut ait apostolus, Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus erit. Cuius tamen secundæ benedictionis prophetatio hæc est, In pinguedine terræ, & in rore cæli desuper, erit benedictio tua. idest, in fecunditate rerũ, & potentia regni, quæ in illo populo fuit. uel certe; In pinguedine terræ, & rore cæli desuper: hoc est, in confessione dominicæ incarnationis, & fide deitatis illius, erit Israel benedicendus: siue etiam, in rore cæli erit benedictio eius, idest in eloquiis Dei. ipsis enim primũ credita sunt eloquia Dei, & legis testamenta. Viues gladio: idest, quia sanguini deditus populus ille necem in Christo uel prophetis exercuit. Et fratri tuo seruies: scilicet populo Christiano. Tempusq. ueniet, quando excutias & soluas iugum de ceruicibus tuis: dum per cognitionem fidei, ad gratiam Christi conuersus, deposueris onus legis: quando iam non seruus populi minoris, sed per fidem frater uocaberis. Sequitur,

Oderat autem semper Esau Iacob, pro benedictione qua benedixit ei pater: dixitq. in corde suo, Venient dies luctus patris mei, ut occidam Iacob fratrẽ meum.) Quia igitur iniquitas inimica est iustitiæ, Esau in discordiam cõcitatur, & necem fraudulentus excogitat, dicens in corde suo, Appropinquabunt dies luctus patris mei, ut occidam Iacob fratrem meum. Ita & diabolus fratricidas Iudæos in Cain ante præmeditaus, in Esau manifestissime confitetur: tempus quoque interfectionis ostendens, malitiæ quam Iudæi exercuerunt in Christo. Sequitur, Quæ mittens & uocans Iacob filium suum, dixit ad eum, Ecce Esau frater tuus minatur, ut occidat te.) Quo modo annunciata sunt uerba Esau Rebeccæ, quod comminatus est occidere fratrem suum: cum scriptura dicat, hoc eum in sua cogitatione dixisse: nisi quia hinc datur nobis intelligere, quod diuinitus ei reuelabantur omnia? unde & ad magnum mysterium pertinet, quod filium suum minorem pro maiore uoluit benedici. Sequitur, Nunc ergo audi fili mi uocem meam, & consurgens fuge ad Laban fratrem meum in Aran, habitabisq. cum eo dies paucos, donec quiescat furor fratris tui, & cesset indignatio eius, obliuiscaturq. eorum quæ fecisti in eum, & postea mittam & adducam te inde huc.

Ca. XXVIII VOCAVITQ. Isaac Iacob, & benedixit, præcepitq. ei, dicens, Noli accipere coniugem de genere Chanaan: sed uade, & proficiscere in Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban auunculi tui. Deus autem omnipotens benedicat tibi & crescere te faciat atque multiplicet, ut sis in turbas populorum: & det tibi benedictiones Abraham & semini tuo post te, ut possideas terram peregrinationis tuæ, quam pollicitus est auo tuo.) Hinc iam intelligimus segregatum semen Iacob ab alio semine Isaac, quod factum est per Esau. quando enim dictum est, In Isaac uocabitur tibi semen, pertinens usque ad ciuitatem Dei, separatum est inde aliud semen, quod erat in ancillæ filio, & quod futurum erat in filiis Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis Isaac, an ad utrumque, an ad unum eorum illa benedictio pertineret: & si ad unum eorum, quisnam esset illorum. quod nunc declaratum est, cum prophetice a patre benedicitur Iacob, & dicitur ei, Sis in turbas populorũ, & possideas benedictiones Abrahæ aui tui. Quo modo itaque Iacob fratris dolos

fugiens

fugiens Mesopotamiam tendit: ita & Christus, Iudæorum incredulitate compulsus, proficiscitur in Galilæam, inde sibi ex gentibus sponsam sumpturus ecclesiã. et sicut Iacob dolos fugiens fratris, relicta domo, patria, uel parentibus, abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi uxorem: ita & Christus relinquens parentes secundum carnem, idest populum Israel, & patriam, idest Hierosolymam, & omnes regiones Iudææ, abiit in gentes, accipiens sibi ecclesiã, ut impleretur, quod dictum est per prophetam, Populus, quem non cognoui, seruiuit mihi, obauditu auris obaudiuit mihi. Nos autem dicimus non uenisse dominum, nisi ad oues perditas domus Israel: nec uoluisse panem accipere filiorum, & dare canibus: & benedictionem primam Iudæorum populo detulisse, quibus credita sunt eloquia Dei, & repromissio, & legis datio, & confectio testamenti. uerum quia illi credere noluerunt, ad Iacob, idest minorem populum, benedictionem cernimus esse translatam: neque tamen maiorem filium penitus uidemus esse despectum: quia cũ subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus erit.

D. EVCHERII, LVGDVNENSIS EPISCOPI, COMMENTARIORVM IN GENESIM ad Verannium & Salonium fratres, episcopos,

LIBER TERTIVS.

DEVS summæ bonitatis, a quo est datum optimum & omne donum perfectum, desursum descendens a patre luminum, a quo & per quem bona uoluntas in homine præparatur, qui huius operis mihi dedit initium, ipse tribuat & bene sonantẽ sermonem ministrare. dicãq. domino meo, quod & sanctus Iacob patriarcha dixit, Si dominus Deus meus fuerit mecum in opus quod nunc arripui, & custodierit me; erit mihi in Deum, & hæc sancta scriptura, quam in manibus habeo, in emolumentum: decimas & hostias & primitias offeram ei: idest, & initium bonæ uoluntatis, & perfectionem boni operis, illius sancto nomini consecrabo.

Igitur egressus Iacob de Bersabee, pergebat Aran. cumq. uenisset ad quendam locum, & uellet in eo requiescere post solis occubitum, tulit de lapidibus qui ibi iacebant, & supponens capiti suo dormiuit in eodem loco: uiditq. in somnis scalam stantem super terram & cacumen illius tangens cælum, angelos quoque Dei ascendentes & descendentes per eã, & dominum innixum scalæ, & dicentem sibi, Ego sum Deus Abraham & Deus Isaac patris tui: terrã, in qua dormis, tibi dabo & semini tuo, eritq. semen tuum quasi puluis terræ, dilataberis ad orientem & occidentem, septẽtrionẽ & meridiem, & benedicentur in te & semine tuo cunctæ tribus terræ: & ero custos tuus, quocumque perrexeris, & reducam te in terram hanc, nec dimittam, nisi cõpleuero uniuersa, quæ dixi.) Somnus iste Iacob, mors *De somnio Iacob.* I

siue passio Christi est. Lapis ad caput eius, qui nominatim quodam modo dictus est etiam unctus, Christum significat. caput enim uiri Christus est. quis enim nesciat Christum ab unctione appellari? Domus autem Dei, quia ibi natus est Christus, in Bethlehem. Porta uero cæli, quia ibi in terram descendit, inde iterum ad cælum ascendit. Erectio autem lapidis, resurrectio Christi est. Porro scala, Christus est, qui dixit, Ego sum uia. Per hanc ascendunt & descendunt angeli, in quibus significati sunt euangelistæ prædicatores Christi. Possunt & per scalam duo accipi testamenta, aut certe fides & opera, per quæ gentes heredes effectæ sunt regni cælestis. per hæc enim ascensus ad Deum est, & descensus Dei ad homines. Angeli autem, idest, nuncii ecclesiæ sunt accipiendi doctores, ascendentes utique cum ad intelligendam eius supereminenrissimam diuinitatem, excedunt uniuersam creaturam: ut eum inueniant in principio uerbum Deum apud Deum, per quem facta sunt omnia: descendentes autem, ut eum inueniant factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret. In illa enim scala a terra usque in cælum, a carne usque ad spiritum, carnales proficiendo, uelut ascendendo, spiritales fiunt: ad quos lacte nutriendos, etiam ipsi spiritales descendunt quodam modo, cum eis non possunt loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Ipse est sursum in capite suo: ipse deorsum in corpore suo, quod est ecclesia. Ipsum ergo scalam intelligimus, quia ipse dixit, Nemo potest uenire ad patrem, nisi per me. Ad ipsum ergo ascenditur, ut in excelsis intelligatur: & ad ipsum descenditur, ut in membris suis paruulus nutriatur: & per illum se erigunt, ut sublimiter expectent: per ipsum etiam se humiliant, ut eum sublimiter ac temperanter annuncient. Sequitur, Surgens ergo mane tulit lapidem quem supposuerat capiti suo, & erexit in titulum fundens oleum desuper: appellauitq. nomen urbis illius Bethel, quæ prius Luza uocabatur.) Et uocauit nomen loci illius Bethel, cuius prius Luza, uocabulum erat ciuitatis antiquæ, quod nihil aliud significat, nisi ante, aut prius, uel uestibulum, siue superliminare, uel postes. Quod uero ait, Dominus est in loco isto, & ego nesciebam; & dixit, quam terribilis est locus hic; non est hic aliud, nisi domus Dei, & porta cæli: hæc uerba ad prophetiam pertinent, quia ibi futurum erat tabernaculum, quod constituit Deus in hominibus in primo populo suo. Portam autem cæli sic intelligere debemus, tamquam inde fiat aditus credentibus ad capessendum regnum cælorum. Quod statuit Iacob lapidem, quem sibi ad caput posuerat, & constituit eum titulum, & perfudit illum oleo, non aliquid idolatriæ simile fecit: non enim uel tunc uel postea frequentauit lapidem, adorando, uel sacrificando ei: sed signum fuit prophetiæ euidentissime constitutum, quæ pertinet ad unctionem, unde Christi nomen a chrismate est. Quod autem uouit uotum, si prosperaretur eundo & redeundo; & decimas promisit domui Dei futuræ in loco illo: prophetia est domus Dei: ubi & ipse rediens Deo sacrificauit, non illum lapidem Deum appellans, sed domum Dei: idest, quia in eo loco futura erat domus Dei. Sequitur,

Ioan. 14 — *Idem 1* — *Idem 16*

C A. XXIX De aduentu Iacob ad terram orientalem. II

PROFECTVSQ. inde Iacob uenit ad terram orientalem, & uidit puteum in agro, tresq. greges ouium accubantes iuxta eum. nam ex illo adaquabantur pecora, & os eius grandi lapide claudebatur. morisq. erat, ut cunctis ouibus congregatis deuoluerent lapidem, & refectis gregibus rursum super os putei ponerent.) Terra orientalis, ad quam dominus noster profectus est, illos significat, qui uitiorum tenebras relinquentes, opera lucis quærebant. Apud Iudæam enim tantummodo cognitus erat Deus. Puteus autem, quem illic reperit, Mosaica intelligenda est lex, iuxta quem tres greges accubasse scribitur, scribas uidelicet, pharisæos, & Sadducæos, quos dominus legitur arguisse. Oues quoque Laban, quas ablato

ablato lapide grandi quo os putei claudebatur, dominus adaquauit, tunc uidelicet quando seorsum discipulis & seorsum turbis loquebatur. Tunc amouit umbras & imagines, quibus legis operiebatur historia, quando uniuersa,quæ de se fuerant scripta, in se expleri permisit, uel expleta esse ostēdit. A passione enim domini, cunctis fidelibus lex spiritali intelligentia patet. Nam antea licet in scenopegia sol lēnitate cōcurrentibus undique populis, liber Deuteronomii a sacerdotibus recēseretur: tamen rursū claudebatur, quia needum aduenerat, in quo in ueritate expleta sunt omnia. Sequitur, Et ecce Rachel ueniebat cum ouibus patris sui. nā gregem ipsa pascebat. quam cum uidisset Iacob, & sciret consobrinam suam esse, ouesq. Laban, auunculi sui, amouit lapidē, quo puteus claudebatur, & adaquato grege osculatus est eam: eleuataq. uoce fleuit: & indicauit ei, quod frater esset patris eius, & filius Rebeccæ.) Intelligitur enim, quod illi, cum quibus prius loquebatur Iacob, interrogati,quæ esset, quæ ueniebat cum ouibus, ipsi dixerint,filiam esse Laban, quam utique non nouerat Iacob: sed illius interrogationem, illorumq. responsionem scriptura præmittens intelligi uoluit. Quod scriptū est, Osculatus est Iacob Rachel: & exclamans uoce sua fleuit, & indicauit ei, quod frater esset patris eius & filius Rebeccæ: consuetudinis quidem fuit in illa simplicitate antiquorū, ut propinqui propinquas suas oscularentur, & hoc hodie fit in multis locis: sed quæri potest, quo modo ab incognito illa osculū acceperit, si postea Iacob indicauit propinquitatem suā. Ergo intelligendū est,aut illū, qui iā audierat,quæ illa esset,fidenter in eius osculū irruisse: aut postea scripturā narrasse per recapitulationem, quod primo factū erat, idest, ut indicaret quis esset. Sequitur, Auditis autem Laban causis itineris, respondit Iacob, Os meū es, & caro mea. Et postquā expleti sunt dies mensis unius, dixit ei, Nū quia frater meus es, gratis seruies mihi? Dic quid mercedis accipies. Habebat uero duas filias, nomen maioris, Lia: minor autem appellabatur Rachel. Sed Lia, lippis erat oculis: Rachel, decora facie, & uenusto aspectu. Quam diligens Iacob, ait, Seruiā tibi pro Rachel filia tua minore, septem annis. Respondit Laban, Melius est ut tibi eam dem, quam uiro alteri. Seruiuit igitur Iacob pro Rachel septem annis, & uidebantur illi pauci dies præ amoris magnitudine) Quærendum est quo modo dictum sit, uidebantur in conspectu eius uelut pauci dies: cum magis etiam breue tempus longum soleat esse amantibus. Dictum est ergo propter laborem seruitutis, quem facilē & leuem amor faciebat. Dixitq. ad Laban, Da mihi uxorem meam, quia iam tempus expletum est, ut ingrediar ad eam. Qui uocatis multis amicorum turbis ad conuiuium fecit nuptias, & uespere filiam suam Liam introduxit ad eum, dans ancillam filiæ nomine Zelpham. ad quam cum ex more Iacob fuisset ingressus, facto mane uidit Liam. et dixit ad socerum, Quid est quod facere uoluisti? Nonne pro Rachel seruiui tibi? Respondit Laban, Non est moris in loco nostro, ut minores ante tradamus ad nuptias. Imple hebdomadam dierum copulæ huius, & hanc quoque dabo tibi pro opere quo seruiturus es mihi septem annis aliis. Acquieuit placito: & hebdomada transacta, Rachel duxit uxorem: cui pater seruam Balam dederat. tandemq. potitus optatis nuptiis, amorem sequentis priori prætulit.) Si parum aduertatur rei huius narratio, putabitur quod posteaquam Liam Iacob duxit uxorem, deinde seruiuit alios septem annos pro Rachel, & tunc eam duxit. uerum autem non ita est, sed Laban ei dixit, Imple hebdomadam dierum copulæ huius, & hanc dabo tibi pro opere, quo seruiturus es mihi septem annis aliis. Hoc itaque ait, Imple dies nuptiarum septem, pertinentes ad istam, quam duxisti, & dabo tibi & hanc pro eo quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. Deinde sequitur, Fecit autem Iacob sic, & impleuit hebdomadam, &

De seruitute Iacob. III

Rachel duxit uxo rem. Dedit autem Laban Rachel filiæ suæ Balam ancillam suam, & intrauit ad Rachel. Dilexit autem Rachel magis quam Liam, & seruiuit ille septem annos alios.) Vtique apparet, quia postea quam duxit Rachel, tunc seruiuit pro ea septem annos alios. nimis enim durum & ualde iniquum fuit, ut deceptus adhuc differret alios septem annos, & tunc eam traderet quam primo debuit. Septem autem diebus solere nuptias celebrare, etiā liber Iudicum ostendit in Sampson quando fecit uotum septem diebus: & addidit scriptura, quod sic solerent facere iuuenes. Sequitur, Videns autem dominus quod despiceret Liam, aperuit uuluam eius, sorore sterili permanente. quæ conceptum genuit filium, uocauitq. nomen eius Ruben, dicens, Vidit deus humilitatem meam, nunc amabit me uir meus.) Ruben interpretatur uisionis filius. Rursumq. concepit, & peperit filium, & ait, Quoniā audiuit me dominus, eo quod odio me haberet uir meus, dedit mihi etiā hunc. Et uocauit nomen eius Simeon.) Ab eo quod est exaudita, Simeon nomen filio imposuit. Simeon quippe interpretatur auditio. Concepit tertio, & genuit filium, dixitq. Nunc quoque copulabitur mihi uir meus, eo quod pepererim ei tres filios: & iccirco appellauit nomen eius Leui.) Leui interpretatur assumptio. Quarto concepit, & peperit filium, & ait, Modo confitebor domino: & ob hoc uocauit eum Iuda.) Iudas enim confessio interpretatur. A confessione ita que, confessoris nomen eius dictum est. uerūtamen hic cōfessio pro gratiarū actio ne, aut pro laude accipitur, ut frequēter in psalmis est: & in euangelio, Cōfitebor ti bi domine pater cæli & terræ, idest, gratias ago tibi, siue glorifico te. Sequitur,

De natiuitate filiorū Iacob. *IIII*

Matth. 11

CAP. XXX

CERNENS autem Rachel quod infecunda esset, inuidit sorori suæ, & ait marito suo: Da mihi liberos, alioquin morior. Cui iratus respondit Iacob, Num pro Deo ego sum, qui priuauit te fructu uentris tui? At illa, Habeo, inquit, famulam Balam, ingredere ad illam, ut pariat super genua mea, & habeam ex ea filios. Deditq. illi Balam in coniugium. Quæ, ingresso ad se uiro, concepit & peperit filium. Dixitq. Rachel, Iudicauit mihi dominus, & exaudiuit uocem meam, dans mihi filium. Et iccirco appellauit nomen eius Dan) Propterea uocauit nomen eius Dan. Caussam nominis expressit, ut ex eo quod iudicasset dominus, filio ancillæ nomen imponeret. Dan quippe interpretatur iudicium. Rursumq. Bala concipiens, peperit filium. Pro quo ait Rachel, Comparauit me Deus cum sorore mea, & inualui: uocauitq. eum Neptalim) Caussa nominis Neptalim alia hic exponitur, quam in libro Hebræorum scripta sit. unde? a conuersatione, siue comparatione: quia utrumque sonat comparationem, siue conuersationem, hoc est Neptalim. Sequitur, Sentiens Lia quod parere cessasset, Zelpham ancillam suam marito tradidit. Qua post conceptum edente filium dixit, Feliciter: & iccirco uocatum est nomen eius Gad.) Nos autem dicere possumus Impræcinctum. Gad enim potest & præpositionem sonare, & uenit ab euentu, siue præcinctu, qui Gad dicitur. Peperitq. Zelpha alterum. Dixitq. Lia, Hoc pro beatitudine mea. beatam quippe me dicent mulieres. Propterea appellauit eum Aser.) Aser ergo non diuitiæ, sed beatus dicitur, dumtaxat in præsenti loco: nam in aliis, secundum ambiguitatē uerbi, possunt & diuitiæ sic uocari. Sequitur, Egressus autem Ruben tempore messis triticeæ, in agro reperit mandragoras, quas matri Liæ detulit. Dixitq. Rachel, Da mihi partem de mandragoris filii tui. At illa respondit, Parum ne tibi uidetur, quod præripueris maritum mihi, nisi etiam mandragoras filii mei tuleris? Ait Rachel, Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filii tui. Redeuntiq. ad uesperam de agro Iacob, egressa est in occursum Lia, et, Ad me, inquit, intrabis, quia mercede conduxi te pro mandragoris filii mei. Dormiuitq. cū ea nocte illa, & exaudiuit Deus preces eius, concepitq. & peperit

filium quintum, & ait, Dedit Deus mercedem mihi,] quia dedi ancillam meam uiro meo. Appellauitq. nomen eius Isachar.) Totum nomen interpretatur, merces est.) Is quippe dicitur est: Sachar, merces. Hoc autem ideo quia mandragoris filii Ruben, introitum qui Racheli debebatur, ad se uiri emeret. Sequitur, Rursum Lia concipiens peperit sextum filium, & ait, Ditauit me Deus dote bona, etiam hac uice mecum erit maritus meus, eo quod genuerim ei sex filios. Et idcirco appellauit nomen huius Zabulon.) Et est sensus: Quia sex filios genui Iacob, propterea iam secura sum, habitabit enim mecum uir meus, unde & filius meus uocetur Habitaculum. Et post hæc peperit filiam, & uocauit nomen eius Dina.) Hæc transfertur in caussam, siue iurgium: iurgii enim in Sychimis caussa extitit. Post filios, parentum ponenda sunt nomina. Lia interpretatur Laborans; Rachel, Ouis, cuius filius Ioseph, ab eo quod sibi mater alium addi optauerit. Iam uero Iacob, cui pro ingenti crimine quattuor obiiciuntur uxores, generali prolocutione purgatur. quando enim mos erat, crimen non erat: & nunc propterea crimen est, quia mos non est. Alia sunt enim peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra præceptum. Quæ cum ita sint, quid tandem criminis est, quod de pluribus simul habitis uxoribus obiicitur sancto uiro Iacob? Si naturam consulas, non lasciuiendi, sed gignendi caussa illis mulieribus utebatur: si mores, illo tempore atque in illis terris hoc factitabatur: si præceptum, nulla lege prohibebatur. Nunc uero cur crimen est, si quis hoc faciat: nisi quia & moribus & legibus hoc non licet? Quæ duo si quis cōtempserit, etiā si tantūmodo caussa generandi uti possit feminis pluribus, peccat tamen, & ipsam uiolat humanā societatē, cui necessaria est propagatio filiorum. Sed quia homines, aliter se habentibus iam moribus & legibus, non possunt delectari uxorum multitudine, nisi libidinis magnitudine: ideo errant, & putant omnino haberi non potuisse uxores multas, nisi flagrantia concupiscentiæ carnalis & sordidæ uoluptatis. comparantes enim non alios, quorum uirtutem animi prorsus nosse non possunt, sed sicut ait apostolus, semet ipsos sibimet ipsis non intelligunt: & quia ipsi, etiam si unam habuerint, ad eandem non solum generandi officio ducti uiriliter accedunt, sed sæpe coeundi stimulo uicti eneruiter pertrahuntur. Sicut ergo sancti apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non auiditate consequendæ laudis, sed caritate seminandæ ueritatis: ita sancti patriarchæ coniugibus excipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia percipiendæ uoluptatis, sed prouidentia propagandæ successionis. Nam & illud quod mendacissima criminatione Faustus obiecit, habuisse inter se uelut quattuor scorta certamen. quæ nam eum ad concubitum raperet: ubi hoc legerit, nescio: nisi forte in corde suo, tamquam in libro nefariarum fallaciarum, ubi uere ipse scortabatur: sed cum serpente illo, de quo apostolus timebat ecclesiæ, quam uirginem castam cupiebat uni uiro exhibere Christo: ne sicut Euam deceperat astutia sua, sic & illorum mentes a Christi castitate auertendo corrumperet. 2. Cor. 11 ita enim huic serpenti amici sunt isti, ut eum præstitisse potius, quam nocuisse contendant. Ipse plane Fausti persuasit pectori adulterato, falsitatis semina infundens, ut has male conceptas calumnias ore immundissimo pareret, & stylo audacissimo etiam memoriæ commendaret. nulla enim ancillarum uirum Iacob ab altera rapuit, nulla de illius concubitu cum altera litigauit. Ideo magis ordo erat, quia libido non erat: & tanto firmius coniugalis seruabantur potestatis iura, quanto castius uitabatur carnalis cupiditatis iniuria. quod enim & ab uxore conducitur, ibi uera nostra manifestatur assertio: ibi pro se aduersum maledicta Manichæorum ipsa ueritas clamat. quid enim opus erat, ut eum altera conduceret: nisi quia ordo alterius erat, ut ad eam maritus

intraret? neque enim ad aliam umquam accessisset, nisi eum conduxisset. sed utique iustis ad eam uicibus accedebat, de qua tot filios procreauerat, & cui obedierat, ut etiam de ancilla procrearet, & de qua postea non conducente procreauit. Sed tunc Rachel noctem habebat in ordine, ut maneret cum uiro: tunc penes eā potestas illa erat, de qua apostolus. uox certe noui testamenti nō tacuit dicens, Si 1. Cor. 11 militer & uir nō habeat potestatē sui corporis, sed mulier. Ideo iam cū sorore pacta erat, cui facta debitrix eam traderet ad debitorem suum. nam hoc nomine id ap- 1. Cor. 7 pellat apostolus, Vxori, inquit, uir debitum reddat. Cui ergo uir debitor erat iam acceperat a sorore quod elegerat uoluntate, ut ei daret, quod habebat in potestate. Hic uero ille, quem Faustus tamquam impudicum, clausis, uel potius extinctis oculis criminatur, si concupiscentiæ, non iustitiæ seruus esset, nonne per totum diem in uoluptatem illius noctis æstuaret, qui erat cum pulchriore cubiturus, quam certe amplius diligebat, & pro qua bis septenarium annorum laborem gratuitum impenderat. Cum ergo iam die peracto in eius iret amplexus, quando inde auerteretur, si talis esset, qualem Manichæi nihil intelligentes opinantur? nōne placito contempto mulierum intraret potius ad speciosam, quæ illi noctem ipsam non solum coniugis more, uerum etiam ordinis iure debebat, uteretutq. potius ipse potestate maritali: quia & uxor non habet potestatem sui corporis, sed uir: & pro eo tunc seruitutis illarum uicissitudo fiebat. Coniugali ergo potestate multo uincibilius uteretur, si formæ desiderio uinceretur: sed eo meliores feminæ inuenirentur, si illæ pro concipiendis filiis, ipse autem pro concubitu suo & uoluptate certaret. Itaque uir temperantissimus, ut plane uir, quia tam uiriliter feminis utebatur, ut delectationi carnali non subiiceretur, sed dominaretur: magis quid deberet, quam quid ei debebatur, attendit. nec ad propriam uoluntatem sua potestate abuti uoluit, sed illius debiti redditor, quam exactor esse maluit. Vnde & consequens erat, ut ei redderet, quam pro se, ut id acciperet, illa, cui debebatur, elegit. Quo earum placito comperto pactoq. cum repente atque inopinate a pulcherrima coniuge reuocaretur, & ad minus decoram uocaretur, non ira incanduit, non tristitia nubilatus est, non eneruiter blandus, ut sibi potius Rachel noctem redderet, inter ambas sategit. Sed maritus iustus & prouidus pater, cū illas prolis curam gerere uideret, & ipse nihil aliud de concubitu quæreret, earum uoluntati obtemperandum iudicauit, quæ sibi sigillatim filios optabant, sibi nihil mi nui, cui ambæ pariebant, tamquam diceret, Vobis inter uos, ut uultis, cedite atque concedite, quænam uestrum fiat magis mater: ego quid contendam, quando siue inde, siue inde nascenti non erit alius pater? Hanc profecto modestiam, hanc concupiscentiæ coercitationem, & in cōmixtione corporum coniugalium solū appetitum posteritatis humanæ, ut erat acutus Faustus in illis litteris & intelligeret & laudaret, nisi eius ingenium detestabili secta deprauatū & quid reprehenderet quæreret, & unam nuptialis copulationis honestatem maris & feminæ, qua liberorum procreandorum caussa copulantur, crimen maximum reputaret. Nunc iam defensis patriarchæ moribus, refutatoq. crimine, quod nefarius error obiecit, de reliquo, ut possumus, mysteriorum secreta rimemur: pulsemus fidei pietate, ut nobis aperiatur a domino, quid rerum figurauerint quattuor istæ uxores Iacob, quarum duæ liberæ, & duæ ancillæ fuerunt. uidemus enim apostolum in libera & ancilla, quas habuit Abraham, duo testamenta intelligere: sed ibi una & una facilius apparet, quod dicitur, Hic autem duæ sunt & duæ. Deinde ibi ancillæ filius exheredatur, hic uero ancillarum filii simul cum filiis liberarum terram promissionis accipiunt. unde hic proculdubio aliquid aliud significatur. quamquam enim duas liberas uxores Iacob ad nouum testamentum, per quod in li-

bertatem

bertatem uocati sumus, existimem pertinere: non tamen frustra duæ sunt, nisi forte quia id quod in scripturis aduerti & inueniri potest, duæ uitæ nobis in Christi corpore prædicantur: una temporalis, in qua laboramus: alia æterna, in qua delectationem Dei contemplamur. istam dominus passione, illam resurrectione declarauit. Admonent nos ad hoc intelligendum illarum etiam nomina feminarum. Lia enim interpretatur Laborans: Rachel autem Visum principium, siue Verbum, ex quo uidetur principium. Actio ergo humanæ, mortalisq. uitæ, in qua uiuimus ex fide, multa laboriosa opera facientes, incerti quo exitu proueniant, ad utilitatem eorum quibus consulere uolumus, ipsa est Lia prior uxor Iacob, ac per hoc & infirmis oculis fuisse commemoratur. cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ. spes uero æternæ contemplationis Dei, habens certam & delectabilem intelligentiam ueritatis, ipsa est Rachel, unde etiam pulchra facie, & pulchra specie. hanc enim amat omnis pie studiosus, & propter hanc seruit gratiæ Dei, qua peccata nostra etsi fuerint sicut phenicium, tamquam nix dealbabuntur. Laban quippe interpretatur Dealbatio, cui seruiuit Iacob pro Rachel. neque enim se quisque conuertit sub gratia remissionis peccatorum seruire iustitiæ, nisi ut quiete uiuat in uerbo, ex quo uidetur principium, quod est Deus. Ergo propter Rachel, non propter Liam seruitur. Nam quis tandem amauerit in operibus iustitiæ laborē actionum atque passionum? quis eam uitā propter se ipsam expetiuerit, sicut nec Iacob Liā? sed tamen sibi nocte suppositā in usum generandi, amplexus & fecunditatē illius expertus est. dominus enim eam, quia per se ipsam diligi non poterat, primo ut ad Rachel perueniretur, tolerari fecit: deinde propter filios cōmendauit. ita enim unusquisque utilis Dei seruus sub dealbationis peccatorū suorū gratia cōstitutus, quid aliud in sua cōuersatione meditatus est, quid aliud in corde gestauit, quid aliud in corde adamauit, nisi doctrinam sapientiæ? quā plerique se adepturos & percepturos putant statim, ut se in septem præceptis legis exercuerint, quæ sunt de dilectione proximi, ne cuiquā homini noceatur: idest, Honora patrē & matrem, Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Nō falsum testimoniū dices, Non concupisces uxorē proximi tui, Non concupisces rem proximi tui. Quibus quantū potuerit obseruatis, postea quā pro concupita & sperata pulcherrima delectatione doctrinæ per tentationes uarias quasi per huius sæculi noctem, tolerantiæ laboris adhæserit: uelut pro Rachel, Liæ inopinate cōiungitur: & hanc sustinet, ut ad illam perueniat, si perseueranter amat, acceptis aliis septē præceptis: ac si dicatur, Serui alios septem annos pro Rachel: ut sit pauper spiritu, mitis, lugens, esuriens, sitiensq. iustitiā, misericors, mundi cordis, pacificus. uellet enim homo, si fieri posset, sine ulla tolerantia laboris, quæ in agendo patiendoq. amplectenda est, statim ad pulchræ atque perfectæ sapientiæ delicias peruenire: sed hoc nō potest in terra morientium. hoc enim significare uidetur quod dictū est ad Iacob, Non est moris in loco nostro, ut minor nubat prius quam maior: quia non absurde maior appellatur, quæ tempore prior est. Prior est autem in recta hominis eruditione labor operandi quæ iusta sunt, quam uoluntas intelligendi quæ uera sunt. Ad hoc ualet quod scriptum est, Concupisti Sap.6
sapientiam, serua mandata, & dominus præbebit illam tibi. Mandata utique ad iustitiam pertinentia, iustitiam quæ ex fide est, quæ inter tentationum incerta uersatur: ut pie credendo quod nondum intelligit, etiam intelligentiæ meritum consequatur. quantum enim ualet, quod modo commemoraui esse scriptum, Concupisti sapientiam, serua mandata, & dominus præbebit illam tibi: tantum & illud ualere arbitror, Nisi credideritis, non intelligetis: ut iustitia ad fidem, ad sapientiam uero intelligentia pertinere monstretur. Proinde in his qui flagrant

ingenti amore perſpicuæ ueritatis, nõ eſt improbandum ſtudium, ſed ad ordinem reuocandum: ut a fide incipiant, & bonis moribus nitantur peruenire, quo tendunt. In eo quippe quod aduerſatur, uirtus eſt laborioſa: in eo uero quod appetitur, luminoſa ſapientia. Quid opus eſt, inquit, credere? quid non mihi oſtenditur manifeſtum aliquod uerbum, quo uideam rerum omnium ſcientiæ principiũ? id enim eſt, in quod maxime ac primitus inardeſcit, ſi uel ſtudioſus eſt animus rationalis. Cui reſpondeatur, Pulchrum eſt quidem quod deſideras, & amari digniſſimum: ſed prius nubit Lia, & poſtea Rachel. Ardor ergo iſte ad id ualeat, ut ordo non recuſetur, ſed potius toleretur: cum autem peruentum fuerit, ſimul habebitur in hoc ſæculo non ſolum ſpecioſa intelligentia, ſed etiam laborioſa iuſtitia. Quamlibet enim acute, ſinceriterq. cernatur a mortalibus incommutabile bonum, adhuc corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum, multa cogitantem. Ad unum ergo tenendum, multa ferenda ſunt. Itaque duæ ſunt uxores Iacob liberæ. ambæ quippe ſunt filiæ remiſſionis peccatorum, hoc eſt dealbationis, quod eſt Laban. uerumtamen una amatur, & altera toleratur. ſed quæ toleratur, ipſa prius & uberius fecundatur: ut ſi non propter ſe ipſam, certe propter filios diligatur. labor enim iuſtorum maximum fructum habet in eis, quos regno Dei generant, inter multas tentationes & tribulationes prædicãdo euangelium: & eos, propter quos ſunt in laboribus abundãtius, in plagis ſupra modũ, in mortibus frequenter: propter quos habent foris pugnas, intus timores; gaudium & coronam ſuam uocant. Naſcuntur autem eis facilius atque copioſius ex illo ſermone fidei, quo prædicant Chriſtum crucifixũ, & quidquid humanitatis eius citius humana cogitatione percipitur, & infirmos etiã Liæ oculos non perturbat. Rachel autem clara aſpectu mente excedit Deo, & uidet in principio uerbum Deum apud Deum, & uult parere & non poteſt: quia generationem eius quis enarrabit? Proinde uita, quæ ſtudio contemplationis competit, ut ea quæ carni ſunt inuiſibilia, non infirmis oculis mentis, per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciat, & ſempiternam Dei uirtutẽ ineffabiliter cernat, uacare uult ab omni negotio, & ideo ſterilis: affectando quippe otium, quo ſtudia cõtemplationis igneſcunt, non cõtemperatur infirmitati hominũ, qui in uariis preſſuris ſibi deſiderant ſubueniri. ſed quia & ipſa procreandi caritate inardeſcit, uult docere quod nouit. neque enim inuidia tabeſcit, cum uidet ſororem, labore agendi atque patiendi, filiis abundantem: ſed dolet potius currere homines ad eã uirtutem, qua eorum infirmitatibus neceſſitatibusq. conſulitur, quã ad illam unde diuinum & incõmutabile aliquid diſcitur. Hic dolor figuratus uidetur in eo quod ſcriptum eſt, Et zelauit Rachel ſororẽ ſuam. Proinde quia liquidus purusq. intellectus de illa ſubſtantia, quæ corpus nõ eſt, ad carnis ſenſum non pertinet, & uerbis carne editis exprimi non poteſt: elegit doctrina ſapientiæ per quaslibet corporeas imagines & ſimilitudines utcumque cogitanda inſinuare diuina, quã ab officio talia docendi ceſſare: ſicut elegit Rachel ex uiro ſuo & ancilla ſuſcipere filios, quam ſine filiis omninò remanere. Bala quippe interpretari dicitur Inueterata. Hanc habuit ancillam Rachel. De ueteri quippe uita carnalibus ſenſibus dedita corporeæ cogitantur imagines, etiam cum aliquid de ſpiritali & incõmutabili ſubſtantia diuinitatis auditur. Suſcepit & Lia de ancilla ſua filios, amore numeroſioris prolis accenſa. Inuenimus autem Zelpham eius ancillam interpretari, Os hians. Quapropter ad prædicatores fidei euangelicæ, quorum os hiat, & cor non hiat, cum in ſcripturis aduerterimus, hæc intelligitur ancilla Liæ. Scriptum eſt enim

Iſa. 29 de quibuſdam, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt a

Rom. 2 me. Et talibus apoſtolus dicit, Qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis

non

non mœchandum, mœcharis. Verumtamen ut etiam per hanc condicionem libera illa uxor Iacob laborans filios heredes regni ſuſcipiat, ideo dominus dicit, Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Vnde in labore uinculorum uita apoſtolica: ſiue, inquit, occaſione, ſiue ueritate, Chriſtus annuncietur, & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo: tamquam & ancilla pariente de prole numeroſiore. Lætatus eſt quidem Liæ affectus ex beneficio Rachel editus, cum uirum ſuum ſecum debita nocte cubiturum, acceptis a filio Liæ mandragoricis malis cum ſorore cubitare permiſir. De hoc autem pomi genere opinari quoſdam ſcio, quod acceptum in eſcam ſterilibus feminis fecunditatem paret: ac per hoc putant omnimodo inſtituiſſe Rachel, ut hoc a filio ſororis acciperet cupiditate pariendi. quod ego non arbitrarer, nec ſi tunc concepiſſet: nunc uero cum poſt Liæ duos alios ab illa nocte parrus dominus ei prolem donauerit, nihil eſt cur de mandragora tale aliquid ſuſpicemur, quale in nulla femina experti ſumus. Dicam ergo quid ſentiam: dicant hinc forte meliora doctiores. cum enim hæc mala ipſe uidiſſem, & propter iſtum ipſum ſacræ lectionis locum, id mihi obtigiſſe grarularer, rara enim res eſt: naturam eorum diligenter, quantum porui, perſcruraruſ ſum, non aliqua a communi ſenſu remotiori ſcientia, quæ docet uirtutes radicum, & poteſtates herbarum, ſed quantum mihi & cuilibet homini renunciabat uiſus, & olfactus, & guſtus. Proinde rem comperi pulchram, & ſuaue olentem, ſapore autem inſipido: & ideo cur eam mulier tantopere concupiuerit, ignorare me fateor: niſi forte propter pomi raritatem & odoris iucunditatem. Cur uero ipſam rem geſtam ſancta ſcriptura tacere noluerit, quæ non utique talia deſideria mulierculárum nobis pro magno inſinuare curaret: niſi aliquid in eis magnum quærere commoneret: nihil amplius coniicere ualeo, quam quod ex illo communi ſenſu mihi ſuggerirur: ur illo mandragorico pomo figurari intelligam famam bonam, non eam, quæ confertur, cum laudant hominem pauci iuſti atque ſapientes, ſed illam popularem, qua etiam maior & clarior notitia comparatur: non ipſam per ſeſe expetendam, ſed intentioni bonorum, qua generi humano conſulunt, perneceſſariam. Vnde dicit apoſtolus, Oportet etiam teſtimonium habere bonum ab eis, qui foris ſunt. Qui licet parum ſapiant, reddunt tamen plerumque labori eorum, per quos ſibi conſulitur, & ſplendorem laudis, & odorem bonæ opinionis. Nec ad iſtam gloriam popularem primi perueniunt eorum qui ſunt in eccleſia, niſi quicumque in actionum periculis & labore uerſantur. Propterea Liæ filius mala mandragorica inuenit exiens in agrum, ideſt, honeſte ambulans ad eos, qui foris ſunt. Doctrina uero illa ſapientiæ, quæ a uulgi ſtrepitu remotiſſima in contemplatione ueritatis dulci delectatione defigitur, hanc popularem gloriam quantulamcumque non aſſequeretur, niſi per eos, qui in mediis turbis agendo ac ſuadendo populis præſunt: non ut præſint, ſed ut proſint: quia dum iſti actuoſi & negotioſi homines, per quos multitudinis adminiſtratur utilitas, & quorum auctoritas populis cara eſt, teſtimonium perhibent etiam remotiori uitæ propter ſtudium conquirendæ & contēplandæ ueritatis, otioſe quodā modo mala mandragorica per Liam ueniunt ad Rachel. Ad ipſam uero Liam per filiū primogenitū, ideſt, per honorem fecunditatis eius, in qua eſt omnis fructus laborioſæ atque inter incerta tentationum periclitantis actionis: quā plerique bono ingenio præditi, ſtudioq. flagrantes, quāuis idonei regendis populis eſſe poſſint, tamen uitant propter turbulentas occupationes: & in doctrinæ otio, tamquā ſpecioſæ Rachel fruūtur amplexibus. Sed quia bonum eſt, ut etiā hæc uita latius innoteſcens popularem gloriam mereatur: iniuſtum eſt autem ut eam conſequatur, ſi amatorē ſuum adminiſtrandis eccleſiaſticis curis aptum & idoneum in otio detinet, nec gubernationi communis utilitatis

impa-

impartit: propterea Lia sorori suæ dicit, Parum est tibi, quod uirum meum accepisti, insuper & mandragoras filii mei uis accipere: per unum uirum significans eos omnes, qui cum sint agendi uirtute habiles, & digni quibus regimen ecclesiæ committatur ad dispensandum fidei sacramentum: illi accensi studio doctrinæ, atque indagandæ & contemplandæ sapienriæ, se ab omnibus actionum molestiis remouere, atque in otio discendi atque docendi recondere uolunr. Ira ergo dictum est, Parum est tibi quod accepisti uirum meum, insuper & mandragoras filii mei uis accipere: ac si diceretur, Parum est quod homines fauore rerum gerendarum necessarios in otio detinet uita studiosorum, insuper & popularem gloriam requirit. Proinde ut eam iuste comparet, impartit Rachel uirum suum sorori suæ illa nocte: ut scilicet qua uirtute laboriosa regimini populorum accommodati sunt, etiã si scienriæ uacare deligerent, suscipiant experientiam tentationum curarumq. sarcinam pro utilitate communi: ne ipsa doctrina sapienriæ, cui uacare statuerunt, blasphemetur, neque adipiscatur ab imperirioribus populis existimationem bonam, quod illa poma significant, & quod necessarium est ad exhortationem discentium. Sed plane ut hanc curam suscipiant, ui coguntur: satis & hoc significatum est, quod cum ueniret de agro Iacob, occurrit ei Lia, eumq. detinens ait, Ad me intrabis, conduxi enim te pro mandragoris filii mei: tamquam diceret, Doctrinæ, quam diligis, uis conferre bonam opinionem, noli defugere officii laborem. Hæc in ecclesia geri, quisquis aduerterit, cernit. Experimur in exemplis, quod intelligimus in libris. Quis non uideat geri toto orbe rerrarum, uenire omnes ab operibus sæculi, & ire in otium agnoscendæ ueritaris, tamquam in amplexum Rachel, & excipi de rransuerso ecclesiastica necessitate, arque ordinari in labore tamquã Lia dicente, Ad me inrrabis: quibus caste mysterium Dei dispensanribus, ut in huius sæculi nocte Deo generent filios Dei, laudanrur a populis etiam in illa uita, cuius amore conuersi spem sæculi reliquerunt, & ex cuius professione ad ministeriũ regendæ plebis assumpti sunt: id enim agunt in omnibus laboribus suis, ut illa professio, a qua se conuerterant, quia tales rectores populis dedit, latius & clarius glorificetur: tamquam Iacob non recusante noctem Liæ, ut Rachel pomis suaue olentibus & clare nitentibus potiatur: quæ aliquando & ipsa præstante misericordia Dei, per se ipsam parit, uix tandem quidem: quia perrarum est, ut, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum: & quidquid de hac re sapienter dicitur, sine phantasmate carnalis cogitationis & salubriter uel ex parte capiarur. Sequitur, Da mihi uxores & liberos meos, pro quibus seruiui tibi, ut abeam. tu nosti seruitutẽ, qua seruiui tibi. Ait ei Laban, Inueniã gratiã in cõspectu tuo. experimento didici, quod benedixerit mihi Deus propter te. constitue mercedem tuam, quam dem tibi. At ille, Tu nosti, inquit, quo modo seruierim tibi, & quanta in manibus meis fuerit possessio tua. modicum habuisti antequam uenirem ad te, & nunc diues effectus es, benedixitq. tibi Deus ad introitum meum.) Satis aduertendum est & notandus scripturarum sensus, ne, cum ita quisque locutus fuerit, quasi gloriari uideatur. multum enim interest, quod adiecit, Benedixit te Deus in introitu meo. ingressum enim uoluit intelligi, gratias hinc agens Deo. Sequitur, Dixitq. Laban, Quid dabo tibi? At ille ait, Nihil uolo. sed si feceris quod postulo, iterum pascam & custodiam pecora tua. Gira omnes greges tuos, & separa cunctas oues uarias & sparso uellere: & quodcumque fuluum & maculosum uariumq. fuerit, tam in ouibus quam in capris, erit merces mea. Respondebitq. mihi cras iustitia mea, quando placiti tempus aduenerit coram te: & omnia, quæ non fuerint uaria & maculosa & fulua, tam in ouibus, quam in capris furti me arguent. Dixitq. Laban, Gratum

De mercede Iacob. V

habeo

habeo quod petis. Et separauit in die illo capras,& oues,& hircos,& arietes uarios
& maculosos: cunctum autem gregem unius coloris, idest albi & nigri uelleris
tradidit in manus filiorum suorum, & posuit spatium itineris inter generum & se
dierum trium, qui pascebat reliquos greges eius. Tollens ergo Iacob uirgas popu
leas uirides & amygdalinas & ex platanis ex parte decorticauit eas, detractisq.
corticibus in his, quæ spoliata fuerant, candor apparuit: illa uero quæ integra erant
uiridia permanserunt, atque in hunc modum color effectus est uarius. Posuitq.
eas in canalibus ubi effundebatur aqua, ut cum uenissent greges ad bibendum,
ante oculos haberent uirgas, & in aspectu earum conciperent: factumq. est in ip-
so calore coitus, ut oues intuerentur uirgas & parerent maculosa & uaria, & diuer
so colore sparsa.) In facto Iacob quod uirgas excorticauit, detrahens ut album ua
rie appareret, sic in conspectu fetus pecorum uariarentur, cum matres in alueis
aquarum biberent, & uisis uirgis illam uarietatem conciperent: ut ex duplici desi
derio dum auide bibunt, & ascenduntur a maribus, tales fetus conciperent, qua
les umbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur.
ex uirgis enim in canalibus positis uarius erat etiam imaginum color. Nec mi-
rum hanc in conspectu feminarum esse naturam, ut quales perspexerint, siue mē-
te conceperint, in extremo uoluptatis æstu quæ concipiunt, talem sobolem pro-
creent: cum hoc ipsum etiam in equarum gregibus apud Hispanos dicatur fieri.
Multa dicuntur similiter fieri in animalium fetibus: & Quintilianus in ea contro-
uersia in qua accusabatur matrona, quod Aethiopem peperit, pro defensione il-
lius argumentatur, hanc concipientium esse naturam, quam supra diximus. Sed
& mulieri accidisse traditur, & scriptum reperitur in libris antiquissimi & peritissi
mi medici Hippocratis, quod suspicione adulterii fuerat punienda, cum pulcher
rimum peperisset utrique parenti generiq. dissimilē, nisi memoratus medicus sol-
uisset quæstionem, illos admonens quærere, ne forte aliqua talis pictura esset in
cubiculo. qua inuenta, mulier a suspicione liberata est. Sed ad hanc rem, quam
fecit Iacob, uirgarum ex diuersis arboribus trium copulatio quid contulerit utili
tatis, quod attinet ad uarias pecudes multiplicandas, non apparet omnino: nec
aliquid ad hoc commodi interest, utrum ex unius generis ligno uarientur uirgæ,
an plura sint lignorum genera, cum sola quæratur lignorum uarietas. Ac per hoc
cogit inquiri prophetiam aliquam res ista, quam sine dubio, ut propheta, fecit Ia-
cob, & ideo nec fraudis arguendus est. nō enim tale aliquid, nisi reuelatione spi-
ritali eum fecisse credendum est. Virgæ populeæ & amygdalinæ siue ex platanis,
testimonia intelligēda sunt ex lege atque prophetis & agiographis, quæ dominus
noster ex parte decorticauit, & ex parte in proprio colore dimisit. decorticauit e-
nim cum dicit, Scriptum est, oculum pro oculo, dentem pro dente: ego autem di *Matth. 5*
co uobis, non reddere aduersario omnino talionem: uel cū interrogatus a Iudæis,
si deberet uxorem quis iuxta præceptum Moysi quacumque ex caussa dimittere, *Idem 19*
respondisse scribitur, ad duritiam cordis eorum fuisse a Moyse præceptum: nam *Marc. 10*
ab initio non ita fuisse. & iterum, Scriptum est enim, diliges proximum tuum, & *Matth. 22*
odio habebis inimicum tuum: ego autem dico uobis, orate pro inimicis uestris, *Luca 10*
& benefacite his qui uos persequuntur: & cetera. hunc enim uersiculum ex parte *Mar. 12*
decoriare uisus est, cum dicit, debere diligi inimicum: ex parte uero in proprio
colore dimisit, illud uidelicet quod de diligendo proximo ante præmisit. oues e-
nim accipiendi sunt ii, qui ad fidem ueniunt Christi: arietes uero, beati intelli-
gendi sunt apostoli, seu ecclesiarum ministri: canales autem aquarum, euange-
liorum accipiendi sunt libri: uirgæ uero testimonia sunt ueteris testamenti, quæ
euangeliis contexta noscuntur. Primum autem tempus conceptionis, aut pente-

costes

costes accipiendus est dies, in qua per prædicationem apostolorum, uelut primitiui tria millia uirorum scribuntur simul concepisse diuinum sermonem: aut certe tempus accipiendum est quadragesimæ aut paschæ, in quo pænitentibus & cathecuminis iuxta intelligentiæ illorum mensuram, aut spiritaliter scripturarum testimonia proferuntur, aut certe secundum historiæ textum: utrisque uidelicet apta, ex quibus ualeant auditu concipere, & fructus bonorum operum procreare. decorticantur enim simul uirgæ, cum scripturarum testimonia, quæ secundum historiam nequaquam stare uidentur, spiritaliter a sacerdotibus explanantur, ut de lepra parietis & pelliculæ staminis & subtegminis in Leuitico scriptum est. Quod autem pro mercede sua Iacob uarium & fuluum siue maculosum tam in ouibus quã in capris sibi dicit dari, hoc significat, quod in euangelio scribis & pharisæis legitur respondisse: Non ueni uocare iustos, sed peccatores in pænitentiam. (*Matth. 9*) Quod uero ait, Respondebit mihi cras iustitia mea, iudicii tempus indicat, quando fidelibus redditurus est beatitudinis sempiternam mercedem, & infidelibus ac præuaricatoribus pœnarum illaturus est ultionem. Intellectus sacri eloquii inter textum & mysterium tanta est libratione pensandus, ut utriusque partes lance moderata, hinc neque nimiæ discussionis pondus deprimat, neque rursum torpor incuriæ uacuum relinquat. Multæ quippe eius sententiæ iuxta allegoriarum conceptionem sunt grauidæ, ut quisquis eas ad solam historiam tenere nititur, earum notitia per suam incuriam priuetur. Nonnulli uero ita exterioribus præceptis inseruiunt, ut, si qui ea subtilius penetrare uoluerint, intus quidem nihil inueniant, sed hoc sibi etiam, quod foris loquuntur, abscondant. Vnde bene quoque narratione historica per significationem dicitur, Tollens Iacob uirgas populeas uirides & amygdalinas & ex platanis, ex parte decorticauit eas: & reliqua. Quid est uirgas uirides & amygdalinas & ex platanis ante oculos gregum ponere, nisi per scripturarum seriem antiquorum patrum uitas atque sententias in exemplum populis præbere? quæ nimirum quia iuxta rationis examen rectæ sunt, uirgæ nominantur. Quibus ex parte corticem subtrahit, ut in his, quæ expoliantur, intimus candor appareat: & ex parte corticem seruat, ut sicut fuerant, exterius in uiriditate permaneant: uariusq. uirgarum color efficitur, dum cortex ex parte subtrahitur & ex parte retinetur. ante considerationis enim nostræ oculos, præcedentium patrum sententiæ quasi uirgæ uariæ ponuntur. In quibusdam plerumque intellectum litteræ fugimus, & quasi corticem subtrahimus: & dum plerumque intellectum litteræ sequimur, quasi corticem reseruamus: dumq. ab ipsis cortex litteræ subducitur, allegoriæ candor interior demonstratur: & dum cortex relinquitur, exterioris intelligentiæ uirentia exempla monstrantur. Quas bene Iacob in aquæ canalibus posuit, quia & redemptor noster in libris eas sacræ scientiæ, quibus nos intrinsecus infundimur, fixit. Aspicientes arietes cum ouibus coeunt: quia rationales nostri spiritus, dum in earum intentione defixi sunt, singulis quibusque actionibus permiscentur: ut tales fetus operum procreent, qualia exempla præcedentium in uocibus præceptorum uident, & diuersum colorem proles boni operis habeant: quia & nonnumquam subtracto litteræ cortice, altius interna considerat: & reseruato nonnumquam historiæ tegmine, bene se in exterioribus format. Igitur quando primo tempore ascendebant oues, ponebat Iacob uirgas in canalibus aquarum ante oculos arietum & ouium, ut in earum contemplatione conciperent: usque in eum locum, ubi mutasti mercedem meam decem uicibus.) hoc enim quando & quo modo factum sit, scriptura non narrat: sed utique factum est quod iste commemorat. nam dixit & hoc uxoribus suis, quando eas uocauit im campo. conquerens enim de patre illarum, ait inter

cetera

cetera, Et mutauit mercedem meam decem uicibus, siue decem agnorum. Intelligitur ergo per singula tempora partus ouium, cum uideret Laban tales fetus esse natos, quales placuerat ut ad Iacob pertinerent, fraude pactum mutasse: & dixisse, ut futuro fetu alios pecudum colores in mercede haberet Iacob. Cum autem ille uirgas uarias non supponebat, non nascebantur uarii, sed unius coloris, quæ Iacob ex nouo pacto auferebat. Quod cum uidisset Laban, rursum pactum fraude mutauit, ut ad Iacob uariæ pertinerent. Tunc illarũ suppositione uirgarum, uaria nascebantur. Ergo quod ait Iacob uxoribus suis, Mutauit mercedem meam decem uicibus: & postea ipsi Laban similiter: non ita dixit, quasi prouenerit socero eius ipsa fraus: ut enim ei non proueniret, Deum sibi dixit aduersum illum adfuisse. Decem uero uices pro decem temporibus posuit, quibus oues, quas pascebat, per sexennium pepererunt: bis quippe pariebant in anno. contigerat enim ut primo anno, quo inter se pacti sunt, & ad eas pascendas placito huius mercedis accessit, semel parerent in fine anni: quia cum accessit, iam semel pepererant: rursusq. sexto anno, idest ultimo, cum semel peperissent, exorta necessitate profectionis, prius recederet, quam iterum parerent: ac per hoc cum primus annus atque ultimus duos ouium partus sub illo haberent, hoc est singulos, medii uero quattuor anni binos, fiunt omnes decem. Nec mirum quod hæc decem tempora nomine uicissitudinum appellauit, quia iisdem temporibus nascebantur: uelut si quisquam dicat, per tot uindemias aut tot messes, quibus intelligatur numerus annorum. Pecudum autem illius regionis fecunditas, sicut Italicarum, tanta fertur, ut bis in anno pariant. Sequitur.

CA. XXXI De reditu Iacob in Chanaã VI

SVRREXIT itaque Iacob, & impositis liberis & coniugibus super camelos abiit, tulitq. omnem substantiam & greges, & quidquid in Mesopotamia acquisierat, pergens ad Isaac patrem suum ad terram Chanaan. Eo tempore Laban ierat ad tondendas oues, & Rachel furata est idola patris sui. noluitq. Iacob confiteri socero suo quod fugeret. Cumq. abiisset tam ipse, quam omnia, quæ iuris eius erant, & amne transmenso pergeret contra montem Galaath.) Non quod eo tempore Galaath mons diceretur, sed per anticipationem, ut frequenter diximus, illo uocatur nomine, quo postea nuncupandus est. Nunciatum est Laban die tertio quod fugeret Iacob. Qui assumptis fratribus suis persecutus est eum diebus septem, & comprehendit eum in monte Galaath, uiditq. in somnis dicentem sibi Deum, Caue ne quidquam aspere loquaris contra Iacob. Iamq. Iacob extenderat in monte tabernaculum, quando ille consecutus est eum cum fratribus suis. In eodem monte fixit tentorium, & dixit ad Iacob, Cur ignorante me fugere uoluisti, nec indicare mihi, ut prosequerer te cum gaudio & canticis & tympanis & cytharis? Non es passus ut oscularer filios meos & filias? Stulte operatus es. Et nunc ualet quidem manus mea reddere tibi malum: sed Deus patris tui heri dixit mihi, Caue ne loquaris cum Iacob quidquam durius. Esto, ad tuos ire cupiebas, & desiderio tibi erat domus patris tui, cur furatus es Deos meos?) Notandum est, quod a principio libri nunc primum inuenimus Deos gentium. superioribus quippe scripturæ locis Deum nominabant. Sequitur, Tulit itaque lapidem, & erexit illum in titulum.) diligenter enim aduertendum est, quo modo istos titulos in rei cuiusque testimonio constituebant, non ut eos pro Diis colerent, sed ut in eis aliquid significaretur. Sequitur, Quem uocauit Laban, tumulus testis, & Iacob, aceruum testimonii: uterque iuxta proprietatem linguæ suæ.) Traditur ab eis qui & Syram & Hebræam linguam nouerunt, propter proprietates suæ cuiusque factum. fieri enim solet, ut alia lingua non dicatur uno uerbo quod alia dicitur, & uicinitate significationis quidque appelletur. erat enim Labã Syrus,

& antiquam linguam parentum prouinciæ in qua habitabat, sermone non mutauerat. hoc enim medie positum est, quod utrique conueniret, & ei qui dixerat, aceruus testimonii, & ei qui dixerat, tumulus testis. Sequitur, Intueatur dominus & iudicet inter nos, quando recesserimus a nobis, si afflixeris filias meas, & si introduxeris uxores alienas super eas. Nullus sermonis nostri testis est, absque Deo qui præsens respicit.) Quod dicit Labam, Nullus sermonis nostris testis est absque Deo, qui præsens respicit: nullus extraneorum præter testificationem Dei, quem ita habere deberent, tamquam nemo cum eis esset, quem testimonio eius iungerent. Post longam igitur seruitutem quam Iacob apud socerum suum pro uxoribus uelut mercenarius sustinuit, præcepit ei dominus, ut reuerteretur in patriam suam: tunc ignorante socero cum uxoribus & comitatu properauit. Laban autem cõsecutus est eum in montẽ Galaath cũ furore, atque idola quæ Rachel furata erat apud eum requisiuit, nec reperit. Quid igitur ipsum hoc sibi figuraliter uelit, inquiramus. Dum Laban superius aliã gerat personã, nunc tamen diaboli typum figurat. Laban quippe interpretatur Dealbatio. Dealbatio autem diabolus non inconuenienter accipitur, qui cum sit ex merito tenebrosus, transfigurat se in angelum lucis. Huic seruiuit Iacob ex patre reproborum Iudaicus populus, ex cuius carne incarnatus dominus uenit. Potest etiam per Laban mundus exprimi, qui cum furore Iacob persequitur: quia electos quosque, qui redemptoris nostri membra sunt, persequendo opprimere conatur. Huius filiam, idest, seu mundi, seu diaboli, Iacob abstulit: cum sibi Christus ecclesiam ex gentilitate coniunxit, quam & de domo patris abstraxit: quia ei per prophetam dicit, Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Quid uero in idolis, nisi auaritia, designatur? Vnde per Paulum dicitur, Et auaritia quæ est idolorum seruitus. Laban ergo ueniens apud Iacob, idolum non inuenit: quia ostensis mundi thesauris diabolus, in redemptore nostro uestigia concupiscentiæ terrenæ non reperit. Sed quæ Iacob non habuit, ea Rachel sedendo cooperuit. Per Rachel quippe, quæ & ouis dicitur, ecclesia figuratur. Sedere autem, est humilitatem pænitentiæ appetere: sicut scriptum est, Surgite postquam sederitis. Rachel ergo idola sedendo cooperuit, quia sancta ecclesia Christum sequens, uitium terrenæ cõcupiscentiæ per humilitatẽ pænitẽtiæ cooperuit. De hac coopertione per prophetã Dauid dicitur, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Nos quidem Rachel illa significabat, qui idola sedendo premimus, si culpas auaritiæ pænitendo damnamus. Quæ auaritiæ immunditia non illos qui uiriliter currunt impedit, quibus dicitur, Viriliter agite & confortetur cor uestrũ: sed hos maxime impedit, qui quasi effeminato gressu gradientes, per blandimẽta sæculi resoluuntur. Vnde illic eiusdem Rachelis hæc uerba sunt, Iuxta cõsuetudinẽ feminarũ nunc accidit mihi: idest, quasi muliebria se habere innotuit. Laban autẽ postquam persecutus esset Iacob, & inuenisset eũ, & locuti essent inter se inientes fedus, tulit Iacob lapidẽ, & erexit illum in titulũ, dixitq. fratribus suis, Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulũ, quẽ uocabat Laban, tumulus testis: & Iacob, aceruum testimonii.) inter fideles enim tã Iudæos quã gentes, testis est lapis eminens similitudine Christi, & aceruus lapidum, quod est turba credentium. Sequitur,

CA. XXXII De nunciis Iacob ad Esau VII

IACOB quoque abiit itinere quo cœperat, fueruntq. ei obuiam angeli Dei. quos cum uidisset, ait, Castra Dei sunt hæc. Et appellauit nomen loci illius Manaim: idest, castra.) Castra Dei quæ uidit Iacob in itinere, nulla dubitatio est quod angelorum fuerit multitudo. Ea quippe in scripturis, cæli militia nominatur, Pulchre ad fratrem iturus inimicum, angelorum se comitantium excipitur choris.

Misit

Misit autem nuncios ante se ad Esau fratrem suum in regionem Edom, præcepitq. eis, dicens, Sic loquimini domino meo, Hæc dicit frater tuus Iacob, Apud Laban peregrinatus sum, & fui usque in præsentem diem. Habeo boues & asinos, oues & seruos atque ancillas, mittoq. legationem ad dominum meum, ut inueniam gratiam in conspectu tuo. Reuersi sunt ad Iacob nuncii, dicentes, Venimus ad Esau fratrem tuum, & ecce properat in occursum tuum cum quadringentis uiris. Timuit Iacob ualde, & perterritus diuisit populum qui secũ erat, greges quoque & oues & boues & camelos in duas turmas.) Quæri potest quo modo habuerit fidem promissionis Dei, quandoquidem dixit, Si uenerit ad turmam primam frater meus, & percusserit eam, alia turma, quæ reliqua est, saluabitur. Sed etiam hoc fieri potuit, ut auerteret castra eius Esau: & tamen Deus post illam afflictionem adesset, ut liberaret eum, & quæ promisit, impleret. Et admonendi sumus hoc exemplo, ut quamuis credamus in Deum, faciamus tamen quæ facienda sunt ab hominibus in præsidiũ salutis: ne prætermittentes ea, Deũ tentare uideamur. Denique post hæc quæ uerba dicat idẽ Iacob, cõsiderandum est. Deus, inquit, patris mei Abraham, & Deus patris mei Isaac, qui dixisti mihi, Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuæ, & bene faciã tibi: minor sum cunctis miserationibus, & ueritate quam explesti seruo tuo: in baculo meo trãsiui Iordanẽ istum, & nunc cum duabus turmis regredior: erue me de manu fratris mei, quia ualde eum timeo, ne forte ueniens percutiat matrem cum filiis: tu locutus es, quod bene faceres mihi, & dilatares semen meum sicut arenam maris, quæ præ multitudine numerari non potest.) Satis in his uerbis & humana infirmitas & fides pietatis apparet. Sequitur, Cumq. dormisset ibi nocte illa, separabat de his quæ habebat munera Esau fratri suo, capras CC, hircos uiginti, oues CC, arietes uiginti, camelos fetas cum pullis suis triginta, uaccas quadraginta, & tauros uiginti, asinas uiginti, & pullos earum decẽ: & misit per manus seruorum suorum singulos seorsum greges. Dixitq. pueris suis, Antecedite me, & sit spatium inter gregem & gregem. Et præcepit priori, dicens, Si obuium habueris Esau fratrem meum, & interrogauerit te, cuius es? aut, quo uadis? & cuius sunt ista quæ sequeris? respondebis, Serui tui Iacob: munera misit domino meo Esau: ipse quoque post nos uenit. Similiter mandata dedit secundo ac tertio, & cunctis qui sequebantur greges, dicens, Iisdem uerbis loquimini ad Esau, cum inueneritis eũ: & addetis, ipse quoque seruus tuus iter nostrum insequitur. dixit enim, Placabo illum muneribus quæ præcedunt, & postea cum uidebo: forsitan propitiabitur mihi. Præcesserunt itaque munera ante eum: ipse uero mansit nocte illa in castris. dixit enim, Placabo uultum eius in muneribus præcedentibus eum.) Scriptor libri narrat de Iacob, dixit enim, Placabo uultum eius. Hucusque uerba Iacob dixisse intelligitur: cetera uero sua intulisse, quod ait, In muneribus præcedentibus eum: tamquã diceret, In muneribus quæ præcedebant Iacob, placabo uultum fratris mei. ordo enim uerborum Iacob: Placabo uultum eius, & post hæc uidebo faciem eius, forsitan enim suscipiet faciem meam: interposita autem sunt uerba scriptoris, In muneribus præcedentibus eum. Sequitur, Cumq. mature surrexisset, tulit duas uxores suas & totidem famulas cum undecim filiis, & trãsiuit torrentem Iaboch: transductisq. omnibus quæ ad se pertinebant, remansit solus: & ecce uir luctabatur cum eo usque mane. Qui cum uideret, quod eum superare non posset, tetigit neruum femoris eius, & statim emarcuit. Dixitq. ad eũ, Dimitte me, iam enim ascendit aurora. Respondit, Non dimittã te, nisi benedixeris mihi. Ait ergo, Quod nomen est tibi? Respondit, Iacob. At ille, Nequaquã, inquit,

Iacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael: quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra homines præualebis? Interrogauit eum Iacob, Dic mihi quo appellaris nomine? Reſpondit, Cur quæris nomen meum, quod eſt mirabile? Et benedixit eum in eodem loco. Vocauitq. Iacob nomen loci illius Phanuel, dicens, Vidi dominum facie ad faciem,& ſalua facta eſt anima mea.) Senſus itaque hic eſt: Non uocabitur nomen tuum ſupplantator, hoc eſt Iacob: ſed uocabitur princeps cum Deo, hoc eſt Iſrael. quo modo enim ego princeps ſum,ſic & tu, qui mecum luctare potuiſti, princeps uocaberis. Si autem mecum qui Deus ſum, ſiue angelus (quoniam plerique uarie interpretantur) pugnare potuiſti, quanto magis cum hominibus, hoc eſt, cum Eſau, quem formidare non debes? Illud autem quod in libro nominum interpretatur, Iſrael, uir uidens Deum, ſiue mens uidens Deum, omnium pæne ſermone detritum, non tam uere quam uiolenter mihi interpretatum uidetur. Quamuis igitur grandis auctoritatis ſint, & eloquentiæ ipſorum nos umbra opprimat, qui Iſrael, uirum ſiue mentem uidentem Deum, tranſtulerunt: nos magis ſcripturæ, & angeli, uel Dei, qui Iſrael ipſum uocauit, auctoritate ducimur, quam cuiuslibet eloquentiæ ſæcularis. Hoc autem nomen illi ab angelo impoſitum, qui cum illo fuit in itinere de Meſopotamia redeunte luctatus, typum Chriſti euidentiſſime gerit. Nam quod ei præualuit Iacob utique uolenti, ut myſterium figuraret, ſignificat paſſionem Chriſti, ubi uiſi ſunt ei præualere Iudæi. Et tamen benedictionem ab eodem angelo quem ſuperauerat, impetrauit: ac ſic huius nominis impoſitio, benedictio fuit. Interpretatur autem Iſrael, princeps cum Deo: ſiue, ut alii uolunt, uir uidens Deum: quod erit in fine præmium ſanctorum omnium. Tetigit porro illi idem angelus, ueluti præualenti, latitudinem femoris; eumq. iſto modo claudum reddidit. Erat itaque unus atque idem Iacob, & benedictus, & claudus: benedictus, in eis qui in Chriſtum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nam femoris latitudo, eſt generis multitudo. Plures quippe ſunt in ea ſtirpe, de quibus prophetice prædi- *Pſal. 15* ctum eſt, Et claudicauerunt a ſemitis ſuis. Sequitur,

CAPVT XXXIII De congreſſu Iacob et Eſau VIII

LEVANS autem Iacob oculos, uidit uenientem Eſau, & cum eo quadringentos uiros: diuiſitq. filios Liæ & Rachel, ambarumq. famularum: & poſuit utramque ancillam & liberos earum in principio, Liam uero & filios eius in ſecundo loco, Rachel autem & Ioſeph nouiſſimos: & ipſe progrediens adorauit pronus in terra ſepties, donec appropinquaret frater eius. Currens itaque obuiam Eſau fratri ſuo, amplexatus eſt eum, ſtringensq. collum & oſculans fleuit: leuatisq. oculis uidit mulieres & liberos eorum, & ait, Quid ſibi uolunt iſti, & ſi ad te pertinent? Reſpondit, Paruuli ſunt, quos donauit mihi Deus ſeruo tuo. Et appropinquantes ancillæ & filii earum, incuruati ſunt. Acceſſit quoque Lia cũ filiis ſuis, & ſimiliter adorauerunt. Extremi Ioſeph & Rachel adorauerunt. Dixitq. Eſau, Quænam ſunt iſtæ turmæ quas obuiam habui? Reſpondit, Vt inuenirẽ gratiam coram domino meo. Et ille ait, Habeo plurima, frater mi, ſint tua tibi. Dixitq. Iacob, Noli ita facere, obſecro: ſed ſi inueni gratiam in oculis tuis, accipe munuſculum de manu mea. ſic enim uidi faciem tuam, quaſi uiderem uultum angeli Dei, ſiue uultum Dei.) Quid ſibi uult quod Iacob ait fratri ſuo, Propter hoc uidi faciem tuam, quemadmodum cum uidet aliquis faciem Dei? utrum pauentis & perturbati animi uerba uſque in hanc adulationẽ proruperunt? an ſecundum aliquẽ intellectũ ſine peccato dicta accipi poſſunt? fortaſſis enim quia dicti ſunt & gentium dii, quæ ſunt dæmonia, non præiudicetur ex his uerbis homini Dei. non enim dixit, Quemadmodum ſi uiderem faciem Dei: ſed, Cum uidet aliquis. Ipſe autem aliquis, quem ſignificare poſſit, incertũ eſt. Atque ita fortaſſe temperata ſunt

uerba, ut & ipse Esau sibi delatum tantum honorem grate acciperet: & qui hæc etiam aliter intelligeret, eum, a quo dicta sunt, nullo crimine impietatis argueret: quod sibi benigno animo dicta hæc uerba fraterna sunt, quoniam & post bonam susceptionem metus ipse transierat. Potuit & sic dici, quemadmodum & Moyses Pharaoni Deus dictus est, secundum quod dicit apostolus, Et si sunt qui dicuntur dii, siue in cælo, siue in terra, quemadmodum sunt dii multi & domini multi: 1.Cor.8 maxime quia sine articulo in Græco dictum est, quo articulo euidentissime solet ueri Dei unius fieri significatio. non enim dixit, πρόσωπον τοῦ θεοῦ, sed dixit, πρόσωπον θεοῦ. Facile autem hoc intelligunt qua distantia dicatur, qui Græcum eloquium audire atque intelligere solent. Sequitur, Ait Esau ad Iacob, Gradiamur simul, & ero socius itineris tui. Dixit Iacob, Nosti domine mi, quod paruulos habeam teneros, & oues ac boues fetas mecũ: quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur una die cuncti greges. Præcedat dominus meus ante seruum suum, & ego sequar paulatim uestigia eius, sicut uidero posse paruulos meos, donec ueniam ad dominum meum in Seir.) hoc enim, sicut scriptura diuina narrat, Iacob non fecit, ut ad Esau perueniret in Seir: sed eo perrexit itinere, quo dirigebat ad suos. An forte ueraci animo promiserat, sed aliud postea cogitando elegit. Seqnitur, Et Iacob uenit in Sochot, ubi ædificata domo, & fixis tentoriis, appellauit nomen loci illius Sochot, idest tabernacula: transiuitq. Salem urbem Sycimorum, quæ est in terra Chanaan, postquam reuersus est de Mesopotamia Syriæ, & habitauit iuxta opidum, emitq. partem agri, in quo fixit tabernacula, a filiis Emor patris Sichem, centũ agnis: & erecto ibi altari inuocauit super illud fortissimum Deum Israel.) Est autem usque hodie ciuitas trans Iordanem hoc uocabulo, idest Sochot, inter partes Scythopoleos. Et uenit Iacob Salem, ciuitatem Sichem, in terra Chanaan, cum uenisset de Mesopotamia Syriæ. Error oboritur quo modo Salem, Sichem ciuitas appelletur, cum Hierusalem, in qua regnauit Melchisedech, Salem ante sit dicta. aut enim unius nominis urbs utraque est, quod etiam de pluribus Iudææ locis possumus inuenire, ut idem urbis & loci nomen in alia atque alia tribu sit: aut certe istam Salem, quæ nunc pro Sichem nominatur, dicimus hic interpretatam Consummatam, atque perfectam, & illam, quæ postea Hierusalem dicta est, Pacificam, nostro sermone transferri. utrumqne enim accentu paululum declinato hoc uocabulum sonat. Sequitur,

Ca.XXXIII De congressu Iacob et Esau VIII

EGRESSA est autem Dina filia Liæ, ut uideret mulieres regionis illius. Quam cum uidisset Sichem filius Emor Ethei, princeps terræ illius, adamauit, rapuit, & dormiuit cum illa, ui opprimens uirginem, & cõglutinata est anima eius cum ea, tristemq. blanditiis deliniuit: & pergens ad patrem suum ait, Accipe mihi puellam hanc coniugem.) Si iam cum illa dormierat, eamq. humiliauerat, quomodo postea uirginẽ uocat: nisi forte uirgo nomen ætatis est secundum Hebræũ eloquium? an potius per recapitulationem postea commemoratur, quod primo factum est? prius enim potuit intendere animæ ipsius & adamare uirginem, & loqui secundum sensum uirginis: & deinde cum illa dormire, eamq. humiliare. Dina quippe ut mulieres uideat extraneæ regionis egreditur, quando unaquæque mens sua studia negligens, actiones alienas curans, extra habitũ atque extra ordinem proprium euagatur. Quam Sichem princeps terræ uidit & adamauit: quia uidelicet inuentam in curis exterioribus, diabolus corrumpit: & adglntinata est anima eius cum ea, quia unitã sibi per iniquitatẽ efficit. Et quia cum mens peccare se conspicit, admissum flere conatur: corrupta autem spes ac securitates uacuas ante oculos uocat, quatenus utilitatem tristitiæ subtrahat: recte illic adiungitur, Tristemq. blanditiis deliniuit. modo enim aliorum facta grauiora, modo nihil esse

quod perpetratum est, modo misericordem Deum loquitur, modo tempus adhuc subsequens ad pænitētiam pollicetur: ut dum per hoc decepta mens ducitur, ab intentione pænitentiæ suspendatur: quatenus tunc bona nulla suscipiat, quam nunc mala nulla contristant: & tunc plenius obsidatur suppliciis, quæ nunc gaudet etiam in delictis. Sequitur, Et ecce die tertio quando grauissimus est dolor uulnerum, arreptis duo Iacob filii, Simeon & Leui fratres Dinæ, gladiis ingressi sunt confidenter: interfectisq. omnibus masculis, Emor & Sichem pariter necauerunt, tollentes Dinam de domo Sichem sororem suam. Quibus egressis introierunt super occisos ceteri filii Iacob, & depopulati sunt urbem in ultionem stupri sororis suæ.) Apparet ergo his uerbis, non transeunter, sicut uiator solet, illic mansisse Iacob, sed agrum emisse, tabernaculum constituisse, aram instruxisse: ac per hoc diutius in Sichem mansisse, quæ alio nomine dicitur Salem, quæ est in terra Chanaan: filiam uero eius, cum in eam uenisset ætatem, ut amicas habere iam posset, uidere uoluisse filias ciuium loci, atque ita factam esse pro illa cruentissimam cædem & deprædationem, quæ iam, ut puto, quæstionem non habet. multitudo enim non parua fuit, quia plurimum ditatus erat. Sed filii eius in hoc facto nominantur, quia eiusdem facti principes atque auctores fuerunt. Sequitur,

Cap.XXXV INTEREA locutus est Deus ad Iacob, Surge, & ascende Bethel, & habita ibi: facq. altare Deo, qui apparuit tibi, quando fugiebas fratrem tuum.) Quare non dixit, Et fac ibi altare mihi, qui apparui tibi: sed Deus dicit, Fac ibi arã Deo qui apparuit tibi? Vtrum filius ibi apparuit, & Deus pater hoc dicit? an in aliquo genere locutionis adnumerandum, sicut est illud, Pluit dominus a domino? Sequitur, Ait, Abiicite Deos alienos, qui in medio uestri sunt, & mundamini, & mutate uestimenta uestra. Surgite, & ascendamus in Bethel, & faciamus ibi altare domino, qui exaudiuit me in die tribulationis meæ, & fuit socius itineris mei. Dederunt ergo ei omnes Deos alienos quos habebant, & inaures quæ erant in auribus eorum. At ille infodit ea subter terebinthum, quæ est post urbem Sichem.) Quæritur quare inaures, quæ ornamenta erant, & ad idololatriam non pertinebant: nisi quia intelligendum est, phylacteria fuisse dæmoniorum? Nam Rebeccam a seruo Abrahæ inaures accepisse, scripturæ testatur. quod non fieret, si ei inaures ornamenti gratia non licerent. Ergo illæ inaures, quæ cum idolis datæ sunt, ut dictum est, idolorum phylacteria fuerunt. Sequitur, Cumq. profecti essent, terror domini inuasit omnes circa regiones, & non sunt ausi persequi recedentes.) Incipiamus aduertere, quo modo Deus operetur in mentibus hominum. a quo enim timor Dei factus est in illis ciuitatibus, nisi ab illo qui sua promissa in Iacob filiisq. eius tuebatur? Sequitur, Venit igitur Iacob Luzam, quæ est in terra Chanaan, cognomento Bethel, ipse & omnis populus cum illo. ædificauitq. ibi altare, & appellauit nomen loci, domus Dei: ibi enim apparuit ei Deus, cum fugeret fratrem suum.) Ecce manifestissime comprobatur Bethel, non Vlamau, ut Septuaginta interpretes dixerunt, sed Luzam, idest Amygdalum, ante uocitatam. nec mirum debet uideri. multis enim locis hoc accidit, & in ciuitatibus, & in fluminibus, & in quibusque terrarum locis, ut ex aliis atque aliis caussis uel adderentur uel mutarentur uocabula, sicut & hominibus. Sequitur,

De morte Debboræ. XI Eodem tempore mortua est Debbora nutrix Rebeccæ, & sepulta ad radices Bethel subter quercum. Vocatumq. est nomen loci illius, quercus fletus.) Debbora enim typum gerebat Mosaicæ legis. quæ ut apis mella diuinæ cognitionis & cultus populis præbuit, quæ ob hoc etiã domini nutricula fuit: quia ut apostolus ait,

Gal. 4 Natus ex muliere, factus est sub lege. Vmbræ igitur & imagines legis tunc mortuæ atque sepultæ noscuntur, quando dominus in passione sua legitur exclamasse,

Com-

Consummatũ est. Quercus uero sub qua Debbora sepulta esse pronunciatur, crux intelligenda est domini: quæ ob hoc quercus est appellata fletus, quia in ea suspensa est uita, quæ Iudæis incredulis perpetuum intulit luctũ. Sequitur, Apparuit autem iterũ Deus Iacob postquam reuersus est de Mesopotamia Syriæ, benedixitq. ei, dicens, Nõ uocaberis ultra Iacob, sed Israel erit nomen tuũ. Et appellauit eũ Israel.) Dudũ nequaquam ei ab angelo nomen imponitur, sed, quod imponendum a Deo sit, prædicitur. Quod igitur futurum ibi promittitur, hic docetur expletum. Hoc ergo ei dicit iterum Deus in benedictione, quæ repetitio cõfirmat magnum promissum in hoc nomine. nam hoc mirum est. quibus enim semel dictum est, amplius eos non uocari quod uocabantur, sed quod eis nomen nouum imponebatur, omnino amplius aliquid non uocatos, nisi quod eis impositum sit: istum autem per totam uitam suam appellatum esse Iacob, cui semel Deus dixerat, Non iam uocaberis Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Nimirum ergo nomen hoc ad illam recte intelligitur pertinere promissionem, ubi sic uidebitur Deus, quo modo non est antea patribus uisus. ibi enim non erit nomen uetus, quia nihil remanebit uel in ipso corpore uetustatis, & Dei uisio summum erit præmium. Sequitur, Ego Deus omnipotens: cresce & multiplicare: gentes & populi nationum erunt ex te, reges de lumbis tuis egredientur.) Vtrum gentes secundum carnem, congregationes autem gentium secundum fidem: an utrumque propter fidem gentium dictum est. sed gentes appellari non possunt, una gens Israel secundum carnem. Sequitur, Ille uero erexit titulum lapideum in loco, quo locutus fuerat ei Deus, libans super eum libamina, & effundens oleum, uocansq. nomen loci Bethel.) Iterum factum est hoc loco quod factum fuerat, an iterum commemoratum est? Sed quodlibet horum sit, super lapidem libauit Iacob, non lapidi libauit: non sicut idololatræ solent aras ante lapides constituere, & tamquã diis libare lapidibus. Sequitur, Egressus autem inde, uenit uerno tempore ad terram quæ ducit Ephrata. in qua cum parturiret Rachel, ob difficultatem partus periclitari cœpit. dixitq. ei obstetrix, Noli timere: quia & hunc habebis filium. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente iam morte, uocauit nomen filii sui Benoni, idest, filius doloris mei. pater uero appellauit eum Beniamin, idest, filium dextræ. Mortua est ergo Rachel, & sepulta in uia, quæ ducit Ephrata, hæc est Bethlehem, erexitq. titulum super sepulcrum eius,) Ephrata uero & Bethlehem unius urbis uocabulum est, sub interpretatione consimili. siquidem in frugiferam & in domum panis uertitur, propter eum panem qui de cælo ibi descendisse legitur. Sed quid sibi uult, quod cum eundem Beniamin Rachel pareret, uocauit nomen eius, filius doloris mei: nisi futurum prophetans ex eius tribu Paulum, qui affligeret filios ecclesiæ persecutionis suæ tempore? Siue aliter per Beniamin terrestris figurabatur Hierusalem, quæ est in tribu eiusdem Beniamin, cuius populus grauiter matrem dolore affecit, effundendo sanguinem prophetarum, insuper etiam in necem Christi impiis acclamando uocibus, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Sequitur, Egressus inde, fixit tabernaculum trans torrentem gregis.) Quod alia translatio dicit, Trans torrentem Hader. Hunc locum esse Hebræi uolunt ubi postea templum ædificatum est, & turrim Hader, turrim gregis significari: hoc est, congregationis & cœtus: quod Michæas propheta testatur, dicens, Et tu turris gregis filia Sion, & cetera. illoq. tempore Iacob trans locum, ubi postea templum ædificatum est, habuisse tentoria. Sed sequamur ordinem. Via pastorum iuxta Bethlehem locus est, ubi uel angelorum grex in ortu domini cecinit, uel Iacob pecora sua pauit, loco nomen imponens: uel, quod uerius est, uaticinio futurum iam tunc mysterium monstrabatur. Sequitur, Cumq. habitaret in illa regione

De morte Rachel. XII

Marc. 7

Mich. 4

De concubitu Ruben cum Bala. XIII

gione, abiit Ruben, & dotmiuit cum Bala concubina patris sui, quod illum minime latuit.) Ruben concupiscentia motus libidinis, in concubinam patris sui præceps efferbuit. Quod incesti crimen non scriberetur, nisi futura peruersitas Israelitici populi prænunciaretur. Quamquam & in illo qui hoc commisit, consideretur esse flagitium, in scripturis tamen est ptophetia futurorum. namque per Ruben primogenitum, populus primogenitus Israel ex circumcisione significatur. Qui thorum concubinæ polluit: idest, legem ueteris testamenti sæpe præuaricando commaculauit. Quod autem in concubina lex ueteris testamenti ponatur, Paulus apostolus docuit, dicens, Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera: hæc autem sunt duo testamenta: & cetera. In quo Agar quæ concubina fuit, ueteris testamenti ponitut typo. una est enim perfecta columba genitricis suæ, quæ uirgo casta regina & sponsa Christi ecclesia per euangelium iungitur. Sequitur,

Gal. 4

Catalogus filiorum Iacob. XIII

Erant autem filii Iacob duodecim. Filii Liæ: primogenitus Ruben, & Simeon, & Leui, & Iudas, & Isachar, & Zabulon. Filii Rachel: Ioseph, & Beniamin. Filii Balæ ancillæ Rachelis: Dan, & Neptalim. Filii Zelphæ ancillæ Liæ: Gad, & Aser. Hi filii Iacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia.) Quo modo XII filii Israel computantur qui nati sunt, & dicitur, Hi sunt filii Israel, qui nati sunt ei in Mesopotamia: cũ Beniamin longe postea natus sit, cum iam transisset Bethel, & appropinquaret Bethlehem? Hinc frustra quidam conantes istam soluere quæstionem dixerunt. nõ legendum, Nati sunt: sicut Latini plerique codices habent: sed, Facti sunt: græce enim scriptum est, ἐγένοντο. Ita uolentes intelligi, etiam Beniamin quamuis ibi natus non fuerit, ibi factum tamen: quia iam fuerat in utero seminatus, ut prægnans inde Rachel exisse credatur. Hoc autem modo etiam si, Nati sunt, legeretur, possent dicere, iam in utero natus erat, quia conceptus erat: sicut & de sancta Maria dictum est ad Ioseph, Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est.

Matth. 1

Sed aliud est quod impedit hanc solutionem quæstionis huius: quia si iam Beniamin ibi conceptus erat, qui filii Iacob grandes inde exierant, uix annorum XII esse poterant. uiginti namque annos illic expleuit, quorum primis VII sine coniugio fuit, donec seruiendo adipisceretur. Vt ergo primo anno quo duxit uxorem, ei filius nasceretur, XII annorum esse poterat primitiuus, cum inde profectus est. Proinde si iam conceptus fuerat Beniamin, intra X menses omnis illa uia peracta est & quidquid in itinere adscriptum est, unde sequitur, ut filii eius tam paruuli pro sorore sua Dina tantam stragem fecerint, tot homines trucidauerint, ita expugnauerint ciuitatem: in quibus Simeon & Leui, qui primi gladiis accincti intrauerunt ad illos, hominesq. peremerunt, unus undecim, alius autem decẽ annorum fuisse teperiatur: etiam si per annos singulos sine intermissione illa pepererat: quod utique incredibile est, ab illius ætatis pueris illa omnia fieri potuisse: quando & ipsa Dina uix adhuc sex annotum fuit. Proinde aliter soluenda quæstio est. ut ideo intelligatur dictum esse, commemoratis XII filiis, Hi sunt filii Iacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia Syriæ: quia inter omnes, qui tam multi erant, unus tantum erat non ibi natus. qui tamen inde habuit nascendi causam, quod ibi mater eius patri copulata est. Sed solutio ista quæstionis, aliquo exemplo locutionis similis firmanda est. Nulla tamen faciliot est solutio quæstionis huius, quam ut per synecdochem accipiatur. ubi enim pars maior est, aut potior, solet eius nomine etiam illud comptehendi, quod ad ipsum nomen pertinet: sicut ad XII apostolos iam nõ pertinebat Iudas, qui etiã mortuus fuit, cum dominus resurrexit a mortuis: & tamen ipsius duodenarii numeri nomen apostolus in epistola sua tenuit, ubi ait, Cum apparuisset illis duodecim. Cum articulo enim hoc Græci codices habent, ut non possent intelligi quicumque XII, sed illi in eo numero insignes.

Eo

Eo modo locutionis puto & illud a domino dictum, Nonne ego uos duodecim elegi, & unus ex uobis diabolus est. ut non ad electionem ipse pertinere uideretur. *Ioan. 6* Sic quia aptior erat numerus XII filiorum Iacob, qui nati fuerant in Mesopotamia, ipsorum commemoratione scriptura complexa est etiam Beniamin, qui non erat ibi natus, & dictum est, Hi filii Iacob qui nati sunt ei in Mesopotamia Syriæ. Sequitur,

CAPVT XXXVI De generationibus Esau. XV

HAE SVNT autẽ generationes Esau: ipse est Edom. Esau accepit uxores de filiabus Chanaan: Ada, filiam Elon Hethæi: & Olibama, filiam Anæ filii Sebeon Euæi: Basemath quoque, filiam Ismahel, sororem Nabaioth. Peperit autem Ada Eliphaz: Basemath genuit Rahuel: Olibama edidit Iehus, & Elon, & Chore. Hi filii Esau, qui nati sunt ei in terra Chanaan.) Quod post narrationem mortis Isaac, narratur quas uxores acceperit Esau, & qui ei filii nati sint, recapitulatio intelligenda est. neque enim post mortem Isaac fieri cœpit, cum iam essent Esau & Iacob CXX annorum. nam eos sexagenarius suscepit, & per omnes annos uitæ suæ CLXXXV. Iste est Eliphaz, cuius scriptura in Iob uolumine recordatur. Sequitur, Tulit autem Esau uxores suas, & filios & filias, & omnem animam domus suæ, & substantiam, & pecora, & cuncta quæ habere poterat in terra Chanaan, & abiit in alteram regionem, recessitq. a fratre suo Iacob. diuites enim erant ualde, & simul habitare non poterant, nec sustinebat eos terra peregrinationis eorum præ multitudine gregum. habitauitq. Esau in monte Seir, ipse est Edom.) Esau & Edom & Seir, unius nomen est hominis: & quare uarie nuncupetur, supra dictum est. Sed quæstio est, quo modo scriptura dicat, post mortem Isaac patris sui, Esau abscessisse de terra Chanaan, & habitasse in monte Seir: cum ueniente de Mesopotamia Iacob fratre eius, legatur quod iam illic habitabat. Proinde quid fieri potuerit, ut scriptura falli, uel fallere non credatur: in promptu est cogitare, quod scilicet Esau, postea quam in Mesopotamiam frater eius abscessit, noluit habitare cum parentibus suis: siue ex illa commotione, qua dolebat se benedictione fraudatum, siue alia aliqua causa, uel uxorum suarum quas odiosas uidebat esse parentibus, uel qualibet alia, & cœperat habitare in monte Seir: deinde post reditum Iacob fratris sui, facta inter eos concordia, reuersus est & ipse ad parentes: & cum mortuum patrẽ simul sepelissent, quia eos plurimum ditatus terra illa, sicut scriptũ est, minime capiebat, abscessit rursus in Seir, & ibi propagauit gentem Idumæorũ. Sequitur, Reges autem qui regnauerunt in terra Edom, antequam haberent regem filii Israel, fuerunt hi: Bahale filius Beor, nomenq. urbis eius Denaba. Mortuus est autem Bahale, & regnauit pro eo Iobab filius Zaræ de Bosra.) *De regibus Edom. XVI* Hunc quidam suspicantur esse Iob, ut in fine uoluminis ipsius additum est. Contra Hebræi de Nachor eum stirpe generatum affirmant, ut iam supra dictum est. Quod autem scriptum est, Hi reges qui regnauerunt in Edom antequam regnaret rex in Israel, non sic accipiendum est, tamquam omnes reges nominati sint, usque ad ea tempora, quibus cœperunt reges Israel, quorum primus fuit Saul. multi enim fuerunt in Edom usque ad tempora Saul, sub temporibus etiam iudicum, quorum tempora fuerunt ante reges. Sed ex his multis, eos solos potuit commemorare Moyses, qui fuerunt antequam ipse moreretur. Nec mirum est, quod numerantibus ab Abraham per Esau patrem gentis Idumæorum, atque per Rahuel filium Esau, & Zara filium Rahuel, & Iobab filium Zaræ, cui Iobab successit in regnum Balach, qui prius in terra Edom rex fuisse commemoratur, usque ad ultimum regem, quem potuit nominare Moyses, plures generationes inueniuntur, quam numerantur ab Abraham per Iacob usque ad Moysen. nam illic inueniuntur fere undecim, hic autem usque ad Moysen ferme septem. fieri enim potuit, ut ideo ibi plures nominarentur,

narentur, quia citius moriendo plures alter alteri successerunt. Sic etiam contigit, ut alium ordinem sequens Matthæus, ab Abraham usque ad Ioseph quadragintaduas generationes numeret: Lucas autem in ordine alio numerans generationes, non per Salomonem sicut ille, sed per Nathan, ab Abraham usque ad Ioseph quinquaginta quinque commemoret. In illo quippe ordine ubi plures numerantur, citius mortui sunt, quam hic, ubi pauciores. Ne forte autem moueat aliquem, quod inter reges Edom commemoratur Balach filius Beor, & de similitudine nominis existimet illum esse Balaach qui restitit Moysi ducenti populum Israel: sciat illum Balaach Moabiten fuisse, non Idumæum: fuisseq. filium Sephor, non filium Beor: fuisse etiam ibi tunc filium Beor, Balaam, non Balaach: quem Balaam conduxerat idem Balaach, ad maledicendum populum Israel.

Matth. 1
Luce 3

CAPVT XXXVII
De odio fratrum in Ioseph. XVII

IOSEPH cum sexdecim esset annorum, pascebat gregem cum fratribus suis, adhuc puer, & erat cum filiis Balæ, & Zelphæ, uxorum patris sui: accusauitq. fratres suos apud patrem, crimine pessimo. Israel autem diligebat Ioseph super omnes filios suos, eo quod in senectute genuisset eum, fecitq. ei tunicam polymitam. Videntes autem fratres eius, quod a patre plus cunctis fratribus amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui.) Si sextodecimo anno Ioseph in Aegyptum est uenditus, ante XIII annos quam moreretur auus eius uenditus inuenitur: XVI enim annorum esse non potuit, nisi ante XIII annos mortis Isaac, CVII anno uitæ patris sui Iacob. his enim cum adiecerimus XXIII, quibus Ioseph usque ad aduentum patris sui fuit in Aegypto, fient anni ætatis Ioseph XXXIX, & Iacob CXXX, & nulla erit quæstio. Sed quoniam scriptura post mortem Isaac ista narrauit, putatur Ioseph post eiusdem patris sui mortem XVI annorum fuisse. Quapropter intelligamus de uita Isaac tamquam multum decrepiti senis tacuisse scripturam, cum de Iacob & eius filiis loqueretur. Viuo tamen Isaac, XVI annorum esse cœpit Ioseph.

De somniis Ioseph. XVIII

Accidit quoque ut uisum somnium referret fratribus suis, quæ causa maioris odii seminarium fuit. dixitq. ad eos: Audite somnium meum, quod uidi. Putabam nos manipulos ligare in agro, & quasi consurgere manipulum meum, & stare, uestrosq. manipulos circumstantes adorare manipulum meum. Responderunt ei fratres eius: Numquid rex noster eris, aut subiiciemur ditioni tuæ? Hæc ergo caussa somniorũ atque sermonum, inuidiæ & odii fomitem ministrauit. Aliud quoque uidit somnium, quod narrans fratribus, ait, Vidi per somnium, quasi solem & lunam & stellas undecim adorare me. Quod cum patri suo & fratribus retulisset, increpauit eum pater, & dixit, Quid sibi uult hoc somnium, quod uidisti? Num ego & mater tua, & fratres tui adorabimus te super terram? Inuidebant igitur ei fratres sui, pater uero rem tacitus cõsiderabat) Quod dicit Iacob ad Ioseph, Quod est somnium hoc quod somniasti? numquid uenientes ueniemus ego & mater tua & fratres tui adorare te super terram? nisi in aliquo mysterio dictum accipiatur, quo modo intelligitur de matre Ioseph, quæ iam erat mortua? Vnde nec in Aegypto cum sublimaretur putandum est hoc esse completum: quia nec pater eum adorauit, quando ad eum uenit in Aegyptum, nec mater olim defuncta potuit. In Christi ergo persona facile intelligi potest etiam de mortuis, secundum quod dicit apostolus, Quia donauit ei nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum. Sequitur, Perrexit ergo Ioseph post fratres suos, & inuenit eos in Dothaim. Qui cum uidissent eum procul antequam accederet ad eos, cogitauerunt eum occidere, & mutuo loquebantur, Ecce somniator uenit, uenite, occidamus eum, & mittamus in cisternam ueterem, dicemusq. fera pessima deuorauit eum: & tunc apparebit, quid illi prosint somnia sua. Audiens

diens autem hoc Ruben, nitebatur liberare eum de manibus eorum, & dicebat, Non interficiamus animam eius, nec effundamus eius sanguinem, sed proiicite eum in cisternam hanc, quæ est in solitudine, manusq. uestras seruate innoxias. Hoc autem dicebat, uolens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri suo. Confestim igitur ut peruenit ad fratres suos, nudauerunt eum tunica talari & polymita, miseruntq. in cisternam quæ non habebat aquam. Et sedentes, ut comederent panem, uiderunt Ismahelitas uenire de Galaath, & camelos eorum portantes aromata, & resinam, & stacten in Aegyptum. Dixit ergo Iudas fratribus suis, Quid nobis prodest, si occiderimus fratrem nostrum, & celauerimus sanguinem illius? melius est, ut uenundetur Ismahelitis, & manus nostræ non polluantur: frater enim & caro nostra est. Acquieuerunt fratres sermonibus eius, & prætereuntibus Madianitis negotiatoribus, extrahentes eum de cisterna, uendiderunt Ismahelitis triginta argenteis.) Quæritur quare Ismahelitas scriptura, quibus a fratribus uenditus est Ioseph, etiam Madianitas uocet: cum Ismahel sit de Agar filius Abrahæ, Madianitæ uero de Cethura? An quia scriptura dixerat de Abraham, quod munera dederit filiis concubinarum suarum, Agar scilicet, & Cethuræ, & dimiserit eos ab Isaac filio suo in terram orientis, unā gentem fecisse intelligendi sunt? Sequitur, Qui duxerunt eum in Aegyptum. Reuersusq. Ruben ad cisternam non inuenit puerum, & scissis uestibus pergens ad fratres, ait, Puer non comparet, & ego quo ibo? Tulerunt autem tunicam eius, & in sanguine hœdi quem occiderant, tinxerunt, mittentes qui ferret ad patrem, & diceret, Hanc inuenimus: uide utrum tunica filii tui sit, an non? Quam cum cognouisset pater eius, ait, Tunica filii mei est, fera pessima comedit eum, bestia deuorauit Ioseph. Scissisq. uestibus indutus est cilicio, lugens filium multo tempore. Congregatis autem liberis eius, ut lenirent dolorem patris, uoluit consolationem recipere: sed ait, Descendam ad filium meum lugens in infernum.) Solet esse magna quæstio quo modo intelligatur esse infernum: utrum illic mali tantum, an etiam boni, mortui descendere soleant. Si ergo tantum mali, quo modo iste ad filium suum se dicit, lugendo uelle descendere? non enim in pœnis inferni eum esse credebat: sed perturbati & dolentis uerba sunt, mala sua etiam hinc exaggerantis. Sequitur, Madianitæ uero uendiderunt Ioseph in Aegyptum Putiphari eunucho Pharaonis, magistro militiæ.) Quæritur quo modo postea isdem eunuchus uxorem habere dicatur. Tradunt Hebræi emptum ab hoc Ioseph, ob nimiam pulchritudinem in turpe ministerium, & a domino uirilibus arefactis postea electum esse, iuxta morem Hierophantarum, in pontificatum Heliopoleos: & huius filiam esse Assenez, quam postea Ioseph uxorem acceperit. Ioseph unus ex XII filiis Iacob, quē pater præ ceteris filiis dilexit, Christum dominum figurauit: quem Deus pater, secundum carnem natum, ceteris fratribus ex Abraham stirpe genitis prætulit. Vnde & ibi dicitur, Amabat eum Iacob, eo quod in senectute genuisset eum. Senescente enim mundo, illucescens Dei filius per Mariæ uirginis partum, serus aduenit, tamquam filius senectutis, secundum sacramentum suscepit corporis, qui erat ante per substantiam deitatis semper cum patre. Tunica uero polymita, quam fecit ei pater, uarietatem populorum ex omnibus gentibus in corpore Christi congregatam significauit. Somnium uero illud, per quod fratrum manipuli adorauerunt manipulum eius, illud est quod in Christo completum est, Adorabunt eum *Psal. 71* omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei: scilicet per fidem, fructum bonorum operum afferentes. Ipse est, quem sol & luna adorant, & stellæ. de quo sole dictum est, Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ. ipsum enim excel- *Psal. 148* lentia sanctorum in solis nomine, & ecclesiæ claritas sub imagine lunæ & omnium

populorum

populorum numerositas in figura stellarum adorant. Vnde pater suus increpauit eum, dicens, Nũquid ego & mater tua & fratres tui adorabimus te? Obiurgatio ista patris, duritiam populi Israel significat: pro eo quod ex se natum Christum esse cognoscunt, & adorare contemnunt. Iacob mittit Ioseph filium suum, ut de fratribus sollicitudinem gereret: & Deus pater misit filium suum unigenitum, ut genus humanum peccatis languidum uisitaret. Mittitur ab illo utique patre, de quo scriptum est, Misit Deus filium suum in similitudine carnis peccati, ut uideret si *Matth. 15* recte agerentur oues. Et dominus ait in euangelio, Non ueni, nisi ad oues perditas domus Israel. Inuenit ergo Ioseph fratres suos in Dotaim. Dotaim interpretatur, Defectio. Vere in grandi defectione erant, qui de paricidio fratris cogitabant. Cumq. uidissent Ioseph fratres sui procul, occidere eum cogitauerunt: & Iudaei uidentes uerum Ioseph, dominum Iesum Christum, ut eum crucifigerent, unum *Luca 23* omnes consilium statuerunt, dicentes, Crucifige eum. Fera pessima deuorauit eũ: *Matth. 10* idest, plebs Iudaica interfecit eum: de qua dominus in euangelio dicit, Ecce ego mitto uos, sicut oues in medio luporum. Nudauerunt Ioseph fratres sui tunica polymita & talari, & Iudaei Christum per mortem crucis expoliauerunt tunicam corporalem. Polymitam autem, idest, decoratã omnium uirtutum diuersitate. Resperserunt autem tunicam hoedi sanguine, quia falsis eũ testimoniis accusantes, in inuidiam deduxere populi, peccata donantẽ omniũ. Mittitur dehinc in cisternã, idest, in lacum: & Christus expoliatus carne humana descendit in infernũ. De cisterna quoque leuatus ille Ismahelitis, idest, gentilibus uenditur: & Christus postquam de inferno egreditur, ab omnibus gentibus fidei commercio comparatur. Ille per Iudae consilium, triginta argenteis distrahitur: & hic Christus per consilium Iudae Scariotis eodem numero uenũdatus est. Dehinc Iacob posteritatis suae deplorans dispendia, quasi pater lugebat filium amissum, quasi propheta flebat interitum Iudaeorum. Denique scidit uestimentum suum, quod in passione legimus factum a principe sacerdotum: sed & uelum templi scissum est: ut propheta & nudatum suum populum, & diuisum ostenderet regnum.

CAPVT XXXVIII De uxore, & liberis Iuda XIX

EO tempore descendens Iudas a fratribus suis diuertit ad uirum Odollamitem nomine Hiram, uiditq. ibi filiam hominis Chananaei uocabulo Suae, & uxore accepta ingressus est ad eam. quae concepit & peperit filium, uocauitq. nomen eius Her. Rursus concepto fetu, natum filium nominauit Onan: Tertium quoque peperit, quem appellauit Sela. Quo nato, parere ultra cessauit. Dedit autem Iudas uxorem primogenito suo Her, nomine Thamar. Fuitq. Her primogenitus Iudae nequam in conspectu domini, & ab eo occisus est. Dixit ergo Iudas ad Onan filium suum, Ingredere ad uxorem fratris tui, ut Suscites semen fratri tuo. Ille sciens non sibi nasci filios, introiens ad uxorem fratris sui, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur. Et iccirco percussit eum dominus, quod rem detestabilem fecisset. Quamobrem dixit Iudas nurui suae, Esto uidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus. timebat enim ne & ipse moreretur, sicut fratres eius.) Quaeritur quo modo ista fieri potuerint. si enim posteaquam Ioseph deuenit in Aegyptum, quo modo intra uiginti ferme & tres annos? nam post tantum temporis colligitur eos uenisse ad eundem Ioseph fratrem suum in Aegyptum cum patre suo. fieri enim potuit, ut Iudas & filii eius iuxta aetatis annos possent ducere uxores. Nam Thamar nurum suam, mortuo primogenito suo, alteri filio dedit: quo etiam mortuo, expectauit ut cresceret tertius: & cum creuisset, nec illi eam dedit, timens ne & ipse moreretur. Vnde factum est, ut eidem socero suo se illa supponeret. Quo modo ergo haec omnia intra tam paucos annos fieri potuerint, merito mouet, nisi, ut forte

ſolet ſcriptura per recapitulationem aliquos annos ante uenditum Ioſeph hoc fieri cœpiſſe intelligi uelit: quoniam ſic poſitum eſt, ut diceretur, factum eſt in illo tempore. Vbi tamen quæritur, ſi XVI annorum erat Ioſeph quando uenditus eſt, quot annorum eſſe Iudas potuerit quartus filius Iacob, quãdoquidem ipſe primo genitus Ruben ut plurimum fratrem ſuum Ioſeph quinque aut ſex annos potuerit ætate præcedere. Euidenter autem ſcriptura dicit XXX annorum fuiſſe Ioſeph, quando innotuit Pharaoni. Cum ergo ipſe anno XVI ætatis ſuæ uenditus fuiſſe credatur, XIIII annos peregerat in Aegypto ignotus Pharaoni. Ad hos autem XIIII annos acceſſerunt VII anni ubertatis, & facti ſunt anni XXI. His adduntur duo, quia ſecundo anno famis intrauit Iacob in Aegyptũ cũ filiis ſuis, & inueniuntur XXIII anni, quibus abfuit Ioſeph a patre & a fratribus ſuis. Quo medio tempore quo modo fieri potuerint de uxore & filiis & nuru Iudæ omnia quæ narrãtur, indagare difficile eſt: niſi forte ut credamus, & hoc enim fieri potuit, mox ut adoleſcere Iudas cœpit, eum incidiſſe in amorem eius quam duxit uxorem, nondum uendito Ioſeph in Aegyptum. Sequitur, Euolutis autem multis diebus, mortua eſt Suæ uxor Iudæ. Qui poſt luctum conſolatione recepta, aſcendebat ad tonſores ouium ſuarum, ipſe, & Hiras opilio gregis Odollamita, in Thamnas. nunciatumq. eſt Thamar, quod ſocer eius aſcenderet in Thamnas ad tondendas oues. Quæ depoſitis uiduitatis ueſtibus, aſſumpſit theriſtrum, & mutato habitu ſedit in biuio itineris, quod ducit Thamnas, eo quod creuiſſet Sela & non eum accepiſſet maritum. Quam cum uidiſſet Iudas, ſuſpicatus eſt eſſe meretricem: operuerat enim uultum ſuum ne cognoſceretur. Ingrediensq. ad eam ait, Dimitte me ut coeam tecum. neſciebat enim quod nurus ſua eſſet. Qua reſpondente, Quid mihi dabis, ut fruaris concubitu meo? dixit, Mittam tibi hædum de gregibus. Rurſum illa dicente, Patiar quod uis ſi dederis mihi arrabonem, donec mittas quod polliceris. Ait Iudas, Quid uis tibi pro arrabone dari? Reſpondit, Anulum tuum & armillam, & baculum quem manu tenes. Ad unum igitur coitum concepit mulier, ac ſurgens abiit, depoſitoq. habitu quem aſſumpſerat, induta eſt uiduitatis ueſtibus.) ſi enim uir & uxor, ſicut dominus dicit, non iam duo ſed una caro eſt: non aliter nurus eſt, quam filia deputanda: tamen eum quantum in ipſo erat deformiter cum meretrice cubaſſe, non dubium eſt. At illa quæ ſocerum ſefellit, non carnis eius concupiſcentia, nec meretriciæ mercedis cupiditate peccauit: ſed ex ipſo ſanguine prolem requirens, ex quo duobus etiam fratribus nupta, tertio quoque denegato habere non potuit; patri eorum ſocero ſuo fœtandum corpus fraude ſubiecit. Melius quidem ſine filiis remaneret, quam ſine iure matrimonii mater fieret. Longe tamen alia intentione peccauit, quod filiis ſuis patrem prouidit ſocerum ſuum, quam ſi eum ſibi concupiſſet adulterum. Denique cum iuſſu eius produceretur ad mortem, & uirgam monile atque anulum protuliſſet, dicens ab eo ſe grauidatam cuius pignora illa eſſent: ubi ea quæ dederat ille cognouit, iſtam magis quam ſe iuſtificatam eſſe, reſpondit, quod ei maritum ſuum coniungere noluiſſet: qua deſtitutione compulſa, illo modo potius quam nullo modo, poſteritatem non aliunde quam ab eadem ſtirpe cõquireret. In qua ſententia non eam iuſtificatam, ſed eam plus quam ſe iuſtificatam dicens, nec ipſam laudauit, ſed in ſui comparatione præpoſuit: deſiderium ſcilicet habendæ prolis, quo ducta illa ſe ſocero ſuppoſuerat, minus culpans, quam libidinoſi concubitus ardorem, quo ipſe uelut ad meretricem uictus intrauerat: ſicut quibuſdam dicitur, iuſtificaſtis Sodomam, ideſt tantum peccaſtis ut uobis Sodoma comparata iuſta uideatur: quamquam etiam hæc mulier non in peioris facti comparatione minus

culpata, sed omnino a socero laudata intelligatur. Quæ tamen consulta illa æterna lege iustitiæ, quæ naturalem ordinem perturbari uetat, non utique tantummodo corporum, sed maxime ac primitus animorum, quia in procreandis filiis ordinatam societatem non custodiuit, merito culpabilis inuenitur. Quid mirum si peccatrix a peccatore laudatur? quod ita nobis Faustus, uel ipsa Manichæa peruersitas arbitratur aduersum esse, quasi nobis in huius scripturæ uera ratione dignoq. præconio uitia hominum, quæ ista commemorat, necesse sit approbare. Quin potius necesse est, ut quanto istam religiosius accipimus, tanto fidentius illa culpemus, quæ per eius ueritatem certius culpanda didicimus. ibi enim fornicatio & omnis illicitus concubitus diuino iure damnatur. Ac per hoc cum talia quorumdam facta commemorat, de quibus eo loco suam taceat sententiam, iudicanda nobis permittit, non laudanda perscribit. Vnde hic expressius apparet, non ad ipsum Iudam, sed ad Christum, qui ex eius tribu prænunciabatur in carne uenturus, illam pertinere prophetiam, qua Iacob patriarcha sub nomine illius Iudæ taxatus est. Et ideo magis flagitium eius diuina scriptura tacere non debuit, sicut non tacuit in uerbis patris eius, quibus post illud dedecus ita laudatur. Quia ipse in prophetia non agnoscitur, alius requiratur. neque enim Iudas, cum ad Thamar concupiscentia uictus intraret, hanc suæ libidinis intentionem gerebat, ut inde aliquid significaretur, quod ad salutem hominum pertineret: sicut nec Iudas ille qui Deum tradidit, hoc intendit, ut aliquid inde gereretur quod ad eandem salutem hominum pertineret. Porro si de tam malo opere Iudæ illius, tam bonum opus dominus fecit, ut eiusdem suæ passionis sanguine nos redimeret: quid mirum si propheta eius, de quo ipse ait, De me enim ille scripsit, ex malefacto Iudæ istius boni aliquid significauit, ut suo mysterio nos doceret? Ea quippe hominum facta, sancto spiritu disponẽte atque inspirante, collegit propheta narrator, quorũ interpositio non uacaret, ad præsignationem rerum, quas intenderat, prophetare. Ad significanda autem aliqua bona, nihil interest si facta illa, quibus ea significantur, seu bona, seu mala sint. quid enim interest cum uolo aliquid legendo cognoscere, utrum ex minio reperiam scriptos nigros Aethiopes, & ex atramento, candidos Gallos? Verumtamen si nõ scripta, sed scripturam talem uiderem, sine dubitatione reprehenderem. Ita in factis hominum, quæ ad imitandum uitandũue proponuntur, magnum interest bonane an mala sint: quæ autem ad significandũ scribuntur, siue dicuntur, nihil refert in moribus facientium, quam laudem reprehensionemue mereantur: si modo habent aliquam rei, qua de re agitur, necessariam præfigurandi congruentiam. sicut enim Caiphæ uerba in euangelio, quantum ad eius noxium perniciosumq. animum pertinebat, quantum denique ad ipsa uerba, si in eis uoluntatẽ dicentis attendas, quibus aiebat, ut iustus iniuste necaretur, utique mala erant, tamẽ magnum bonum illo nesciente significabant, quando ait, Expedit uobis ut unus moriatur homo, & non tota gens pereat: dictumq. est de illo: hoc autem non a se dixit, sed cum esset pontifex, prophetauit: quia oportebat Iesum mori pro gente: ita factum Iudæ, secundum illius libidinem malum fuit: sed illo nesciente, magnum bonum significauit. A se ipso quippe malum fecit, sed non a se ipso bonum significauit. Hoc autem quod necessario præloquendum putaui, non ad hoc tantum Iudæ factum, sed etiam ad cetera ualeat, si qua occurrerint mala facta hominum, quibus bonum aliquid a narrante prophetatum est. In Thamar ergo nuru Iudæ intelligitur plebs regni Iudæorum, cui de tribu Iuda reges tamquam mariti adhibebantur. Merito nomen eius Amaritudo interpretatur, ipsa enim domino fellis poculum dedit.

Ioan. 11

Duo

Duo autem genera principum, qui non recte operabantur in plebe, unum corũ qui male operabantur, alterum corũ qui nihil proderant, significantur in duobus filiis Iudæ: quorum unus erat uir sæuus ante dominum, alter in terram fundebat, ne semen daret ad fecundandam Thamar. Nec sunt amplius quam duo genera hominum inutilia generi humano: unum nocentium, alterum præstare nolentium: & si quid boni habent in hac terrena uita perdentium, tamquam in terrã fundentium. Et quoniam in malo prior est qui nocet, quam ille qui non prodest, ideo maior dicitur malignus: & ille sequens, qui fundebat semen in terram, mæror eorum. Nomen quoque maioris, qui uocabatur Her, interpretatur Pelliceus, qualibus tunicis induti sunt primi homines in pœna damnationis suæ, dimissi ex paradiso. Sequentis autem nomen qui uocabatur Onan, interpretatur Mæror eorum. Quorum, nisi quibus nihil prodest, cum habeat unde prodesse possit, atque id perdat in terra? Porro maius malum est ablatæ uitæ, quod significat pellis, quam non habitæ, quod significat mæror eorũ. Deus tamen ambos occidisse dictus est, ubi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse. Tertius uero filius Iudæ quod illi mulieri non iungitur, significat tempus ex quo reges plebis Iudæorum cœperunt de tribu Iuda non fieri. Et ideo erat quidem filius Iudæ, sed eum maritum Thamar nõ accipiebat: quia erat eadem tribus Iuda, sed iam in populo inde nemo regnabat. Vnde & nomen eius, idest Sela, interpretatur Dimissio eius. Non pertinent sane ad hanc significationẽ uiri sancti & iusti, qui licet illo tempore fuerint, ad nouum tamẽ pertinebant testamentum: cui prophetando scienter utiles fuerunt, qualis Dauid fuit. Eo namque tempore quo iam Iudæi ex tribu Iuda cœperant reges non habere, non est computandus Herodes maior in regibus eius, tamquam maritus Thamar, erat enim alienigena. nec enim sacramento illo mysticæ unctionis tamquam coniugali fœdere cohærebat, sed tamquam extraneus dominabatur, quam potestatem a Romanis & a Cæsare acceperat: sic & filii eius tetrarchæ, quorum erat unus Herodes patris nomine appellatus, qui cum Pilato in passione concordauit. Isti ergo alienigenæ usque adeo non deputabantur in regno illo mystico Iudæorum, ut ipsi Iudæi publice clamarent, frendentes aduersus Christum, Non *Ioan. 19* habemus regem nisi Cæsarem: neque hoc uerum nisi illa uniuersali dominatione Romanorum, quippe Cæsar etiam rex erat non proprie Iudæorum: sed ut Christum negarent, & huic adularentur, ideo se tali uoce damnauerunt. Illo ergo tempore quo iam de tribu Iuda regnum defecerat, ueniendum erat ad Christum uerum saluatorem dominum nostrum, qui non obesset, multumq. prodesset. sic enim fuerat prophetatum, Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de fœmori- *Gen. 49* bus eius, donec ueniat cui repromissum est, & ipse erit expectatio gentium. Iam isto tempore omne quoque magisterium Iudæorum, & mystica unde Christi uocabantur, unctio, ipsa defecerat secundum prophetiam etiam Danielis. tunc uenit cui repromissum erat, qui est expectatio gentium, & unctus est sanctus sanctorum oleo exultationis præ participibus suis. natus est enim maioris Herodis tempore, passus est autem Herodis minoris tempore. Huius itaque uenientis ad oues, quæ perierant domus Israel, figuram gessit ipse Iudas, cum iret ad tondendas oues in Thamna, quod interpretatur Deficiens. iam enim defecerat princeps ex Iuda, & omne magisterium atque unctio Iudæorum, ut ueniret cui repositum erat. Venit autem cum suo pastore Odollamite, cui nomen erat Hiras. Et interpretatur Odollamites Testimonium in aqua. Cum hoc plane testimonio dominus uenit, habens quidem testimonium maius Ioanne: sed tamen propter oues infirmas hoc testimonio est usus in aqua. Nam & ipse Hiras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur Fratris mei uisio. Vidit omnino fratrem suum Ioannes:

fratrem secundum semen Abrahæ, secundum cognationem Mariæ matris eius & Elisabeth matris suæ: eundemq. dominum & Deum suum, quia, sicut ipse ait, de *Matth. 11* plenitudine eius accepit. Vidit omnino, & ideo in natis mulierum maior illo non exsurrexit, quia ex omnibus prænunciantibus Christum ipse uidit, quod multi iusti & prophetæ cupierunt uidere, & non uiderunt. Salutauit ex utero, agnouit perfectus ex columba, & ideo tamquam Odollamites uere testimonium perhibuit in aqua. Venit autem dominus ad oues tondendas, hoc est, ad exonerandas sar- *Cant. 6* cinis laboriosis, ex quibus ecclesiæ in Canticis canticorum, Dentes essent uelut grex detonsarum. Iam Thamar habitum mutet. Nam & Commutans interpretatur Thamar: sed in ea prorsus nomen amaritudinis maneat: non illius in qua domino fel ministrauit, sed illius in qua Petrus amare fleuit. nam & Iudas, Latine Confessio est. Confessioni ergo amaritudo misceatur, ut uera pœnitentia præsignetur. Hac pœnitentia fecundatur ecclesia, in omnibus gentibus constituta. oportebat enim Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. nam & ipse habitus meretricius, confessio peccatorum est. Typum quippe iam ecclesiæ gerit Thamar, ex gentibus euocatæ, sedens cum hoc habitu ad portam Ahenam, uel Henaim, quod interpretatur Fontes. cucurrit enim uelut ceruus ad fontes aquarum peruenire ad semen Abrahæ: illic a non agnoscente fetatur, quia de illa prædictum est, Populus quem non cognoui, seruiuit mihi. Accipit in occulto anulum, monile, & uirgam: quia uocatione signatur, iustificatione decoratur, glorificatione exaltatur. quos enim prædestinauit, illos & uocauit: quos autem uocauit, illos & iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. sed hæc, ut dixi, adhuc in occulto, ubi fit & conceptio sanctæ ubertatis. Mittitur autem promissus hœdus, tamquã meretrici: hœdus exprobratio peccati per eundem Odollamitam, tamquam increpantem & dicentem, Generatio uiperarum: sed non eam inuenit peccati exprobratio, quam mutauit confessionis amaritudo. Post uero iam publicatis signis, anuli, monilis, & uirgæ, uicit temere iudicantes Iudæos, quorum iam personam ipse Iudas gestabat, qui hodieq. dicunt, nõ hunc esse populum Christi, nec habere nos semen Abrahæ: sed prolatis certissimis documentis nostræ uocationis, iustificationis, & glorificationis, sine dubio confunduntur, & nos magis quam se iustificatos esse fatebuntur. Instante autẽ partu apparuerunt gemini in utero, atque in ipsa effusione infantum unus protulit manum, in qua obstetrix ligauit coccinum, dicens, iste egredietur prior. Illo uero retrahente manum. egressus est alter. Dixitq. mulier. Quare propter te diuisa est maceria? Et ob hanc causam uocauit nomen eius Phares. Postea egressus est alter, in cuius manu erat coccinum, quem appellauit Zara.) Cur patriarcha Iudas propriæ nurus post mortem filii sui legitur expetisse concubitum, quo geminorum partus est editus: nisi ut figura præcederet de utroque Iesu domini testamento, quorum alterum in typo futuræ mortis eius est conditum, alterũ in euangelii ueritate, duos esse populos generandos, quorũ posterior in crucis signo sæpe omnem munitionem populi superioris incideret? Hic est populus manu prior, ortu posterior, de quo ipse dominus Iesus, natus ex tribu Iuda, operã sua ante præmisit, quam nobis ex uirgine nasceretur. Siue aliter, per manum significantur opera. Zara quippe interpretatur, Oriens. significauit antiquum Israeliticum populum, sub lege constitutum, qui prior quasi manum misit, quando dictis propheticis, & legalibus sacrificiis, natiuitatem & passionem domini in carne prænunciauit: sed instante partu manum subtraxit: quia adueniente plenitudine temporum, credere in Dei filium noluit, & eum in præsenti positum despexit, de quo tam multa in postmodum

præ-

prædixit. Phares uero, qui interpretatur Diuidens, prior egressus est: quia postquam cæcitas in Israel facta est, plenitudo gentium introiuit, & sic postmodum Israel saluus erit.

IGITVR Ioseph ductus est in Aegyptum.) Ad ordinem redit scriptura, unde recesserat ut illa narraret, quæ supra digesta sunt. Emitq. eum Putiphar, eunuchus Pharaonis, princeps exercitus, uir Aegyptius, de manu Ismahelitarum, a quibus perductus erat: fuitq. dominus cum eo, & erat uir in cunctis prospere agens.) sicut enim Ioseph descendit in Aegyptum, ita & Christus in mundum: emitq. eum eunuchus, idest castus in disciplinis euangelicis populus Christianus. CAPVT XXXIX De Hero Iosephi. XX

Erat autem Ioseph pulchra facie & decorus aspectu.) Sic & de Christo Dauid ait, Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. Post multos itaque dies iniecit domina sua oculos suos in Ioseph, & ait, Dormi mecum. Qui nequaquam acquiescens operi nefario, dixit ad eam, Ecce, dominus meus omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua: nec quidquam est, quod non in mea sit potestate, uel non tradiderit mihi, præter te, quæ uxor eius es. Quo modo ergo possum malum hoc facere, & peccare in dominum meum?) Huiuscemodi uerbis per singulos dies, & mulier molesta erat adolescenti, & ille recusabat stuprum. Quisquis mundi huius successibus eleuatur, lenocinante cordis lætitia, tentari se luxuriæ stimulis sentit, Ioseph factum ad memoriam reuocet, & in arce se castitatis seruet: qui dum sibi a domina conspiceret pudicitiæ damna suaderi, ait ei, Ecce, dominus meus omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua: nec quidquam est, quod non in mea sit potestate, uel non tradiderit mihi, præter te, quæ uxor eius es. Quo modo ergo possum malum hoc facere, & peccare in dominum meum? Quibus uerbis ostenditur, quia bona quæ assecutus fuerat, repente memoria reuolult: & malum quod se pulsabat, eiicit: &, quia perceptæ gratiæ meminit, uim culpæ imminentis fregit. cum enim uoluptas lubrica tentat in prosperis, hæc ipsa sunt prospera aculeo aduersitatis premenda: ut eo erubescamus praua committere, quo nos a Deo meminimus gratuita bona percepisse: & illatam gratiam exteriorum uertamus in arma uirtutum: ut sint ante oculos quæ percepimus, & quæcumque nos illiciunt subigamus. quia enim uoluptas ex prosperitate nascitur, eiusdem prosperitatis est consideratione ferienda, quatenus hostis noster unde oritur, inde moriatur. Considerandum quippe est, ne acceptum munus uertamus in uitium, ne per fauorem uitæ nos absorbeat uorago nequitiæ. Iramq. contra nos superni iudicis inextinguibiliter accendimus, si contra benignitatem illius, etiam ex ipsa sua largitate pugnemus. Sequitur, Accidit autem, ut quadam die intraret Ioseph domum, & operis quippiam absque arbitris faceret, & illa, apprehensa lacinia uestimenti eius, diceret, Dormi mecum. Qui relicto in manu eius pallio, fugit, & egressus est foras.) Dum mulier adultera Ioseph male uti uoluisset, relicto pallio fugit foras: quia dum synagoga dominum, purum hominem credens, quasi adulterino complexu constringere uoluit, ipse tantũ litterã legis eius oculis reliquit: & ad cognoscendam suæ diuinitatis potentiã, cõspicuum se gentibus præbuit. Vnde & Paulus dicit, Vsque hodie dum legitur Moyses, uelamen est super cor eorum. Quæ uidelicet adultera mulier apud semet ipsam pallium retinuit: &, quem male tenebat, nudum amisit. Sequitur, Cumq. uidisset pallium mulier in manibus suis, & se esse contemptam, uocauit homines domus suæ, & dixit ad eos. En introduxit ad me uirum Hebræum, ut illuderet mihi. Cumq. ego subclamassem, & audisset uocem meam, reliquit pallium quod tenebat, & fugit foras.) In argumentum fidei, retentũ pallium, ostendit marito reuertenti domũ. Ista mulier, ut iam dixi, figura

Psal. 44 · 2. Cor. 3

erat synagogæ quæ sæpe, sicut scriptum est, mœchata est post eos Deos alienos. Similiter uolebat & Christũ in adulterij sui scelere retinere, ut negaret se esse Deũ, & pharisæorum magis & scribarum, quam legis præcepta seruaret, quæ illi uelut maritus erat. Christus autem non acquiescens illicitæ doctrinæ, idest, adulterio adulterinæ synagogæ, manu ueste corporis apprehensus, carne se exuit, & liber mortis ascendit ad cælos. His auditis dominus, & nimium credulus uerbis coniugis, iratus est ualde: tradiditq. Ioseph in carcerem, ubi uincti regis custodiebantur, & erat ibi clausus. Fuit autem dominus cum Ioseph, & misertus est illius: deditq. ei gratiam in conspectu principis carceris, qui tradidit in manu eius uniuersos uinctos. dominus enim erat cum illo, & omnia eius opera dirigebat.) Vxor Putiphar, plebem Iudaicam præsignabat, quam regendam a Romanis principibus Pilatus susceperat: quæ plebs legis traditionibus, sibi pro tempore traditis, dominum uolebat præbere consensum: ut sabbati otium custodiri confirmaret: uxorem a uiro dimittendam quacumque ex causa, permitteret. Pro quibus, cum a domino fuisset certis responsionibus refutata, Pilato præsidi eum tradiderunt, malefactorem eum quodam modo proclamantes, & secundum legem debere puniri: eo quod se filium Dei diceret, & æqualem patri pronunciaret. a quibus obiectionibus Pilato traditus carceri mortis est: sed illum non carcer terruit, non inferna tenuerunt, cum etiam ubi ueluti puniendus descenderat, inde alios liberauit. Sequitur,

De Iosepho in carcerem coniecto. XXI

CAP. XL

De somnio eunuchorum XXII

HIS ITA gestis, accidit ut peccarent duo eunuchi, pincerna regis Aegypti, & pistor, domino suo. Iratusq. Pharao contra eos: nã alter pincernis præerat, alter pistoribus: misit eos in carcerem principis militum, in quo erat Ioseph. At custos carceris tradidit eos Ioseph, qui & ministrabat eis.) Denique inuenit Ioseph duos eunuchos de domo regis in carcere uinctos, duorum populorum credentium uel incredulorum figuram gestantes, qui conclusi sub peccato Adæ, transgressione obnoxii tenebantur. Hi ergo siue pro originali peccato, seu pro delictis propriis, quia omnes debitores sunt Deo, & nullus exceptus est, qui non illius, iuxta apostoli dictum, indigeat gratia: omnes enim peccauerunt, & egent gratia Dei: ob quod etiam omnes sancti condicione obnoxii fuerunt debito mortis, hoc ipsum apostolo prædicante, cum dicit, Regnauit mors ab Adam usque Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem præuaricationis Adæ. Qui ideo uterque populus eunuchi dicuntur, uel intelliguntur, quia castam acceperant regulam disciplinæ. Eloquia, inquit, domini, eloquia casta. Sequitur, Aliquantum autem temporis fluxerat, & illi in custodia tenebantur, uideruntq. somnium nocte una iuxta interpretationem congruam sibi. Ad quos cum introisset Ioseph mane, & uidisset eos tristes, sciscitatus est, dicens, Cur tristior est hodie solito facies uestra? Qui responderunt, Somnium uidimus, nec est qui interpretetur nobis. Dixitq. ad eos Ioseph, Referte mihi quid uideritis. Respondit præpositus pincernarum. Videbam coram me uitem, in qua erant tres propagines, crescere paulatim in gemmas, & post flores uuas maturescere, calicemq. Pharaonis in manu mea. tuli ergo uuas, & expressi in calicem quem tenebam, & dedi poculum Pharaoni.) Tres uero dies aut dominicæ passionis & resurrectionis accipiendum est tempus, in quo animæ sanctorum eductæ ab inferis leguntur a domino: aut certe tria intelligenda sunt tempora, ante legem, & sub lege, sub euangelica gratia. In primo enim tempore clausæ fuerunt gemmæ, quia ut de Abel, Seth, Enos, & Enoch, ac Noe, atque Melchisedech legitur: qui alii fuerint Deo placentes, scriptura minime refert. In secundo uero tempore, idest sub lege, flores eruperunt sanctorum: quia qui sub lege Deo placuerunt, sacris uoluminibus ostenduntur. Tertio

Rom. 3

Rom. 5

Psal. 11

tio uero tempore sub euangelica quodam modo prædicatione, uuæ ad maturitatē peruenerunt, quando credentium in Christo fides proficiendo in tantum roborata est, ut pro diuini nominis confessione cruorem suum effundi a persecutoribus minime detrectauerint, aut certe pro Christi amore, sæua castigatione membra sui corporis crucifigunt cum uitiis & concupiscentiis, castrantes se uidelicet a mundi delectationibus & carnalibus desideriis, calicem uidelicet dominicæ passionis in memoria semper habentes, & sermonibus in mundo prædicantes poculum porrigunt Pharaoni. Sequitur, Hæc est interpretatio somnii: Tres propagines, tres adhuc dies sunt, post quos recordabitur Pharao ministerii tui, & restituet te in gradum pristinum, dabisq. ei calicem iuxta officium tuum, sicut facere ante cōsueueras.) Post trinam enim lucem domino ab inferis resurgente, & legis obscura, ut Ioseph somnia, reuelante, solutus est a peccatis credentium populus, & de inferni carcere, uel potestate dæmonum liberatus, redditusq. est in ministerio legis diuinæ. sicut enim in pincerna, qui eductus de carcere & suo restitutus est ministerio, gentilis significatus est populus: ita in principe pistorum, sine dubio gens intelligenda Iudaica est. Tria canistra super caput eius, & in uno canistro, quod erat excelsius, portare omnes cibos, qui fiunt arte pistoria, auesq. comedere ex eo, quid aliud significat, nisi tripartita ipsi populo concessa diuinæ legis eloquia, legem uidelicet, & prophetas, & agiographa? quæ omnia super caput portabat, quia mētem illorum excesserat spiritalis scientiæ plenitudo. Arte pistoria panes cocti, quid aliud significant, nisi quod lex ueteris testamenti non est humana inuenta astutia, sicut impii astruunt Marcionistæ, & hæretici Manichæi: sed spiritus sancti auctoritate, antiquis patriarchis & sanctis prophetis est credita? spiritum enim sanctum per ignem significari, multis locis in diuina legimus scriptura. unum enim canistrum, quod altius ceteris erat, nimirum lex intelligenda Mosaica est, propter densitatem mysteriorum & umbraticas significationes: ex quo cibū uolucres cæli percipiunt, dum animæ sanctæ, quæ per cæli significantur aues, spiritaliter aluntur, dū in lege domini meditantur die ac nocte, qui possunt dicere cum apostolo, Nostra autem conuersatio in cælis est. Philip. 3 Pharaonem, qui eduxit Ioseph de carcere, eiq. potestatem in omni terra dedit Aegypti, prioriq. ministerio suum pincernam restituit, & pistorem suum die tertia patibulo suspendit, Dei patris habuisse figurā, non dubium est: qui Iesum Christum dominum nostrum resuscitauit ab inferis, & fidelem noui testamenti populum a nexibus primæ præuaricationis & ceterorū omnium eripuit uinculis. Infidelem uero capite abscíso, idest, Christo, qui est caput legis & prophetarum: & die tertia, hoc est tertio suspēdit tempore: quia in cruce nostri saluatoris, ubi fideles sunt a peccatorum uinculis absoluti, ibi ipsi impii Iudæi atque ceteri ethnici, quorum ipse Pharaonis pistor figuram tenuit, sunt condemnati, qui in humilitate carnis positum dominum despexerunt. Quod uero uolucres cæli lacerauerunt carnes eius, huius rei præsagium fuit, quod quadragesimo secundo anno post domini resurrectionem & ascensionem in cælos, ex omni orbe terrarum populi uenientes cum ducibus Romanorum Tito & Vespasiano, eos non solum uastitate & fame cruciauerunt, sed etiam multa in eis ludibria exercuerunt, digni quippe erant talia perpeti, qui talia in Dei prophetis, & in ipso exercuerunt domino: & eos qui ex eis famem & gladium euaserunt, in toto mundo diuiserunt, atque sibi suisq. posteris in famulis iure perpetuo reliquerunt, usque dum plenitudo gentium introeat, & sic postmodum & ipsi, non proprio merito, sed Dei gratia salui fiant: qui in primo nostri saluatoris aduentu, ignorantes Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti: & impleatur illud quod beatus Iacob patriarcha ex eorum persona, Esau filio

Gen. 27 filio ſuo prædixit, Viues gladio, & fratri tuo ſeruies, tempusq. ueniet quando ſolNas & excutias iugum de ceruicibus tuis. Sequitur,

CAP. XLI. De ſomnio Pharaonis. XXIII

POST duos annos uidit Pharao ſomnium. Putabat ſe ſtare ſuper fluuium, de quo aſcendebant ſeptem boues pulchræ & craſſæ nimis, & paſcebantur in locis paluſtribus. Aliæ quoque ſeptem emergebant de flumine fœdæ confectæq. macie, & paſcebantur in ipſa amnis ripa, in locis uirentibus, deuorauerunt q. eas, quarum mira ſpecies & habitudo corporis erat.) Quod putabat ſe ſtare Pharao ſuper flumen, quemadmodum ſeruus Abrahæ dixit, Ecce ego ſto ſuper fontem aquæ: hæc locutio ſi intelligatur, ita eſt ut in Pſalmo ſcriptum eſt, Qui fundauit terram ſuper aquas. (Pſal. 23) Secundum hanc enim locutionem recte intelligitur, quod altior ſit terra, quam aqua: altius quippe ab aquis ſuſtollitur, ubi habitant terrena animalia. Sequitur, Expergefactus Pharao, rurſum dormiuit, & uidit alterum ſomnium. Septem ſpicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque formoſæ. Aliæ quoque totidem ſpicæ, tenues, & percuſſæ uredine, oriebantur, deuorantes omnem priorum pulchritudinem. Euigilans poſt quietem, & facto mane, pauore perterritus, miſit ad coniectores Aegypti, cunctosq. ſapientes: & accerſitis, narrauit ſomnium; nec erat qui interpretaretur. Tunc demum reminiſcens pincernarum magiſter, ait; Iratus rex ſeruis ſuis, me & magiſtrum piſtorum retrudi iuſſit in carcerem principis militum, ubi una nocte uterque uidimus ſomniū præſagium futurorum: eratq. ibi puer Hebræus, eiuſdem ducis militum famulus, cui narrantes ſomnia, audiuimus quidquid poſtea rei probauit euentus. ego enim redditus ſum officio meo, & ille ſuſpenſus eſt in cruce. Somnium Pharaonis, legis & prophetarum præſignabat figuras, in quibus de conuerſione omnium gentium, & antichriſti perſecutionibus, ſancto ſpiritu reuelante, locuti ſunt. Qui in ſeptem ſpicis plenis, ſeu in ſeptem uaccis pinguibus oſtendebatur: quia ſunt ſeptem chariſmatum ſpiritalium dona, quibus ubertas fidei diuinæ, in gratia noui teſtamenti larga pietate redundat. Fertilitatis autem hebdomadæ, tempus accipiendum eſt, quo ab uniuerſis gentibus fides confeſſionis nominis Chriſti, uel ſcientia trinitatis ſuſcepta eſt: de qua ait propheta, (Iſa. 11) Repleta eſt terra ſcientia domini, ſicut aquis maris operientis. intantum enim prædicationis diuinæ uerbum per totas orbis regiones in uniuerſis gentibus fecit proficere, & ſuſcepta fidei ſuæ gratia, per ſanctam conuerſationem ad perfectionem contendere, ut nō ſolum cæleſti horreo fierent apti, uerum etiam & exemplo ſuo ad imitandum ceteros prouocarent. At contra, ſeptem ſterilitatis anni famem ueritatis & iuſtitiæ nouiſſimis temporibus ſignificabant, quæ fidelium conſumptura eſt multitudinem temporibus antichriſti. Sequitur, Ecce anni ſeptem uenient fertilitatis magnæ in uniuerſa terra Aegypti, quos ſequentur ſeptem anni alii tantæ ſterilitatis, ut cuncta obliuioni tradatur retro abundantia. conſumptura eſt enim fames omnem terram, & ubertatis magnitudinem perditura eſt inopiæ magnitudo.) Et eſt ſenſus: Vbertatis huius quā futuram ſignificauerunt boues bonæ & ſpicæ bonæ, obliuiſcentur homines in ea fame, quam ſignificauerant boues & ſpicæ malæ. Poteſt & hebdomada duorum annorum ſignificare tempus præſens & futurum. qui enim fideliter ac pie uiuendo laborauerint in ſæculo præſenti, quod reperiant in futuro, beatitudinem conſequentur perpetuæ uitæ. Qui autem infideles exiſtunt, & nihil cogitant de futuro, otioq. in præſenti ſæculo torpeſcunt, ſterilitatis ſuæ in futuro reperient finem. Sequitur, Nunc ergo prouideat rex uirum ſapientem & induſtrium, & præferat eum terræ Aegypti, qui conſtituat præpoſitos per ſingulas regiones, & quintam partem fructuum per ſeptem annos fertilitatis, qui iam nunc futuri ſunt, congreget in horrea, & omne frumentum ſub Pharaonis poteſtate condatur, ſeruetur q.

in urbibus, & paretur futuræ septem annorum fami, quæ pressura est Aegyptum & non consumetur terra inopia. Placuit Pharaoni consilium & cunctis ministris eius, locututusq. est ad eos, Num inuenire poterimus talem uirum, qui spiritu Dei plenus sit?) Ecce iam, nisi fallor, tertio insinuatur nobis in hoc libro, spiritum sanctum esse spiritum Dei: primo, ubi dictum est, Spiritus Dei ferebatur super aquas: *Gen. 1* secundo, ubi dixit Deus, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, *Gen. 6* propter quod carnes sunt. & tertio nunc, quod Pharao dicit de Ioseph esse in illo spiritum Dei. Nondum tamen legimus spiritum sanctum. Sequitur, Dixit Pharao ad Ioseph, Quia ostendit tibi Deus omnia quæ locutus es, numquid sapientiorem & similem tui inuenire potero? tu eris super domum meam, & ad tui oris imperium, cunctus obediat populus: uno tantum regni folio te præcedam.) Id ipsum in secundo psalmo a patre dicitur domino, Filius meus es tu, ego hodie *Psal. 2* genui te, Postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Et ipse dominus in euangelio discipulis ait, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. *Matth. 28* Data quippe potestas est homini assumpto, non uerbo Dei filio patri & spiritui coæterno, a quo creata sunt omnia. uno tantum præcedit filium pater, paterni uidelicet nominis uocabulo: ut in confessione seu in laudibus, patris nomen semper anteponatur. nam dignitate & potestate, natura atque uirtute, æternitate uel origine, unum sunt, unius deitatis atque substantiæ: nominibus enim tantũmodo distinguuntur. Sequitur, Dixitq. rursum *De principatu Ioseph in Aegypto. XXIIII* Pharao ad Ioseph. Ecce constitui te super uniuersam terram Aegypti. Tulitq. anulum de manu sua, & dedit in manu eius, uestiuitq. stola byssina, & collo torquem auream circumposuit, fecitq. ascendere super currum suum, secundo clamante præcone, ut omnes coram eo genu flecterent, & præpositum esse scirent in uniuersa terra Aegypti.) Ioseph qui typum induit Christi, currum meruit ascendere: & præco clamauit ante eum, & constituit illum Pharao super uniuersam terram Aegypti. Ita & dominus noster, postquam est distractus a Iuda, ut Ioseph a fratribus, & de inferorum carcere surrexit, ascendit currum regni cælestis, de quo dictum est, Currus Dei decem millium: & accepit potestatem prædicandi, & iudicandi, sicut Paulus apostolus ait, Et dedit ei nomen, quod est super omne nomen, ut in *Philip. 2* nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum. Accepit quoque & anulum, idest, pontificatum fidei, quo credentium animæ saluatori signantur, ac frontibus & cordibus nostris per signum crucis, figura exprimitur æterni regis. Induiturq. stola byssina, idest, carnem sanctã bysso splendidiorem, & stola immortalitatis. Accepit quoque torquem auream, idest, intellectum bonum: præco ante eum præcedit, idest Ioannes baptista, qui iter eius præcedent præconabat, dicens, Parare uiam domini. *Matth. 3* didicimus enim labores Christi in orbe gentium, quem significabat Aegyptus, per uarias passiones martyrum: & nunc *Mar. 1* uidemus honorem Christi in eodem orbe terrarum: erogatione frumenti, idest, uerbi diuini prædicatione, sibi omnia subiugantem. Sequitur, Dixitq. rex ad Ioseph, Ego sum Pharao, absque tuo imperio non mouebit quisquam manum aut pedem in omni terra Aegypti. Vertitq. nomen illius, & uocauit eum lingua Aegyptiaca Saluatorem mundi.) Quid manifestius de Christo, quando sub figura Ioseph, saluator ostenditur, non tantum unius terræ Aegypti, sed etiam totius mundi? Sequitur, Deditq. illi uxorem Assenez, filiam Putiphar sacerdotis Heliopoleos) Quæri solet, cuius Putiphar Ioseph filiam acceperit uxorem: utrum illius, cuius seruus fuit, an alterius? Credat quisque quod placet: non est tamen quæstio quis fuerit: siue enim unus fuerit, siue duo, quodlibet horum quisque existimet, non est fidei periculosum, nec contrarium ueritati scripturarum Dei. sicut enim

enim accepit Ioseph ex gentibus uxorem, ita & Christus ecclesiam: ex qua genuit duos filios, idest, duos populos, ex Iudæis & gentibus congregatos. Triginta autem erat annorum, quando stetit Ioseph in conspectu regis Pharaonis. Totidemq. annorum legitur fuisse Christus, quando sub typo Pharaonis in conspectu mundi apparuit reuelatus. Venitq. fertilitas septem annorum, & in manipulos redactæ segetes congregatæ sunt in horrea Aegypti, omnisq. frugum abundantia in singulis urbibus condita est, tantaq. fuit multitudo tritici, ut arenæ maris coæquaretur, & copia mēsuram excederet. Pro eo dictus non erat numerus, quod nomen numeri usitati excederet illa copia, & quo modo appellaretur, non inueniebatur. nam inde fieri potest, ut cuilibet magnæ & infinitæ multitudini numerus non sit, quod congregauit Ioseph per septem annos omnem frugum abundantiam: idest, frumenta fidei sanctorum horreis condens, per illa scilicet septem charismata, quasi per septem annos: ut cum septem anni inopiæ esse cœperint, idest, cum iniquitas occurrit septem capitalium criminum sub antichristo, quando fames fidei fuerit saluatoris, tunc sancti pariter & fideles habeant copiosam iustitiæ frugem: ne fides eorum in opera sermonum uel prædicationis attenuata, deficiat. Sequitur,

CAP. XLII De frumentatione filiorum Iacob. XXV

AVDIENS autem Iacob, quod alimenta uenderentur in Aegypto, dixit filiis suis, Quare negligitis? Audiui quod triticum uenundetur in Aegypto. Descendite, & emite nobis necessaria, ut possimus uiuere, & non consumamur inopia. Descendentes igitur fratres Ioseph decem, ut emerent frumenta, ingressi sunt terram Aegypti, & Ioseph princeps erat terræ Aegypti, atque ad illius nutum frumenta populis uendebantur. Cumq. adorassent eum fratres sui, & cognouisset eos, quasi ad alienos durius loquebatur, interrogans eos, Vnde uenistis? Qui responderunt, De terra Chanaan, ut emamus frumenta. Et tamen fratres ipse cognoscens, non est agnitus ab eis.) Igitur post ubertatis annos in uniuerso orbe fames præualuit: merito, quia non erat qui faceret bonitatem. Post hæc Ioseph a penuria frumenti saluat Aegyptum, & Christus a fame uerbi Dei liberat mundum. aperuit enim horrea sua Christus in omni orbe terrarum: & erogatione frumenti sui, omnia subiugauit. nisi enim Ioseph fratres sui uedidissent in Aegyptum, defecerat Aegyptus: & nisi Iudæi Christum crucifixissent, periaret mundus. Ioseph interpretatur Augmentatio, siue Ampliatio: sed in illo Ioseph ampliationem non habuit, nisi sola Aegyptus: in nostro autem Ioseph augmentum habere meruit uniuersus mundus. Ille erogauit triticum, noster erogauit Dei uerbum. Dicit Iacob filiis suis, Est frumentum in Aegypto: dicit & Deus pater, Ex Aegypto

Matth. 2

uocaui filium meum. Descendunt igitur decem prouectiores fratres: idest, Iudæi, quasi sub decalogo legis & numero constituti: quos ipse cognoscens, non est agnitus ab eis. Cognoscuntur Hebræi a Christo, sed ipsi non cognoscunt eum. Sequitur,

De eo quod scriptum est, Recordatus somniorum. XXVI

Recordatus somniorum quæ aliquando uiderat, ait, Vt uideatis infirmiora terræ uenistis. Qui dixerunt, Non est ita domine: sed serui tui uenerunt, ut emerent cibos. omnes filii unius uiri sumus: nec quidquam famuli tui machinantur mali. Quibus ille ait, Aliter est, immunita terræ huius considerare uenistis. Et illi, Duodecim, inquiunt, serui tui fratres sumus, filii uiri unius in terra Chanaan: minimus cum patre nostro est, alius nō est super. Hoc est, ait, quod locutus sum, exploratores estis. Iam nunc experimentum uestri capiam. Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec ueniat frater uester minimus. Mittite e uobis unum, & adducat eum: uos autem eritis in uinculis, donec probentur quæ dixistis, utrū falsa, an uera sint: alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis.) Quid est quod Ioseph uir tam sapiens, atque ita non solum hominum, inter quos uiuebat, sed ipsa etiam post scriptura teste laudatus, iurat per salutem Pharaonis non exituros

ros de Aegypto fratres ſuos, niſi frater eorum iunior uenerit? an etiã bono & fideli uilis erat Pharaonis ſalus: qui fidem primitus domino ſuo ſeruabat in omnibus, quanto magis ipſi Pharaoni, qui eum in tanto honore locauerat, ſi illi ſeruauit, qui eum ſeruum empticium poſſidebat? Quod ſi non curabat ſalutem Pharaonis, numquid & periurium pro cuiuslibet hominis ſalute uitare non debuit? an nõ eſt periurium? tenuit enim unum ex eis, donec ueniret Beniamin: & uerum factum eſt, quod dixerat, Non exibitis hinc, niſi ueniat frater ueſter minimus. Ad omnes enim poterat pertinere quod dictum eſt. neque enim digne dicerentur redire ad patrem, quorum frater uinctus tenebatur in Aegypto, cum quo & ipſi mente & animo ſolliciti, uelut quibuſdam caritatis uinculis tenebantur aſtricti. nam quo modo & ille uenturus eſſet, niſi ad eum adducendum aliqui rediſſent? Sed quod ſequitur magis urget quæſtionem, cum iterum iurauit, dicens, Mittite unum e uobis, & adducite fratrem ueſtrum: uos autem eritis in uinculis, donec probentur quæ dixiſtis, utrum uera, an falſa ſint: alioquin per ſalutem Pharaonis, exploratores eſtis. Huic ſententiæ interpoſuit iurationem, quia, ſi uera non dixiſſent, exploratores eſſent: ideſt, exploratorum pœna digni eſſent: quos tamen uera dicere ſciebat, tamquam ſi dictum eſſet, Exploratores eſtis, exploratorum pœna digni eritis. Sequitur, Tradidit eos in cuſtodiam tribus diebus, tertia autem die eductis eis de carcere, ait, Facite quod dixi, & uiuetis, Deum enim timeo. Si pacifici eſtis, frater ueſter unus ligetur in cuſtodia: uos autem abite & ferte frumẽta, quæ emiſtis, in domum ueſtram: & fratrem ueſtrum minimum adducite ad me, ut poſſim ueſtros probare ſermones, & non moriamini. Fecerunt ut dixerat, & locuti ſunt adinuicem, Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem noſtrum, uidentes anguſtiam animæ illius, dum deprecaretur nos, & non eum audiuimus. Iccirco uenit ſuper nos iſta tribulatio. E quibus unus Ruben, ait, Numquid non dixi uobis, Nolite peccare in puerum? Et non audiſtis me. En ſanguis eius exquiritur. Neſciebant autem quod intelligeret Ioſeph: eo quod per interpretem loqueretur eis.) Quid eſt quod cum inter ſe pænitentes filii Iſrael loquerentur de fratre ſuo Ioſeph, quod in illo male egerint, & hoc eis diuino iudicio redderetur, quod ſe periclitari uiderent, adiungit ſcriptura, & dicit, Ipſi ignorabant quod intelligeret Ioſeph, interpres enim inter illos erat: hoc ſcilicet intelligendum eſt, ideo eos putaſſe quod ille non intelligeret quæ loquebantur: non ob aliud adhibitum putabant interpretem, niſi quod eorum linguam ille neſciret: nec cura erat interpretis ea dicere illi a quo poſitus fuerat, quæ non ad illum, ſed inter ſe loquebantur. Sequitur, Auertitq. ſe parumper, & fleuit, & reuerſus locutus eſt ad eos.) Nec adiungit quid illis dixerit. Vnde intelligitur hæc eadem dixiſſe, quæ dixerat. Sequitur, Tollens Simeon, & ligans illis præſentibus, iuſſit miniſtris, ut implerent ſaccos eorum tritico, & reponerent pecunias ſingulorum in ſacculis ſuis, datis ſupra eis cibariis in uia. Qui fecerunt ita. At illi portantes frumenta in aſinis profecti ſunt: apertoq. unus ſacco, ut daret iumento pabulum in diuerſorio, contemplatus pecuniam in ore ſacculi, dixit fratribus ſuis, Reddita eſt mihi pecunia, en habetur in ſacco. Et obſtupefacti turbatiq. dixerunt mutuo, Quidnam eſt, quod fecit nobis Deus?) Si diligentius conſideremus, inueniemus quia numquam fere in ſanctum quis locum dicitur deſcendiſſe, uel uituperabilem conſcendiſſe memoraretur. Quæ obſeruationes oſtendunt diuinam ſcripturam, non, ut plurimis uidetur, inerudito atque agreſti ſermone compoſitam, ſed ſecundum diſciplinam diuinæ eruditionis aptatam, neque hiſtoricis narrationibus, quantum rebus & ſenſibus myſticis, ſeruientem. Vnde cum detentus fuiſſet Simeon in Aegypto, & fratres eius dimiſſi reuerterentur ad patrem, non eſt ſcriptum, quia aſcenderunt ex

Aegypto: sed imponentes, inquit, frumentum super asinos suos, abierunt. Cum autem recepto fratre & cognito Ioseph, sed & Beniamin in oculis eius oblato cum lætitia reuerterentur: tunc dicitur, Quia ascenderunt ex Aegypto, & uenerunt in terram Chanaan ad Iacob patrem suum. Sequitur, Et narrauerunt sibi omnia quæ accidissent eis, dicentes, Locutus est nobis dominus terræ dure, & putauit nos exploratores prouinciæ: cui respondimus, Pacifici sumus, nec ullas molimur insidias: duodecim fratres uno patre geniti sumus, unus non est super, minimus cum patre uersatur in terra Chanaan. Qui ait nobis, Sic probabo quod pacifici sitis: fratrem uestrum unum dimittite apud me, & cibaria domibus uestris necessaria sumite, & abite: fratremq. uestrum minimum adducite ad me, ut sciam quod non sitis exploratores, & istum qui tenetur in uinculis recipere possitis, ac deinceps emendi quæ uultis habeatis licentiam. His dictis cum frumenta effunderent, singuli repererunt in ore saccorum ligatas pecunias.) Dederunt quidem illi pecuniā: sed Ioseph, idest Christus dominus triticum dedit, & argentum tribuit: quia non argento emitur Christus, sed gratia. Sequitur, Dixit Iacob filiis suis, Absque liberis me esse fecistis. Ioseph non est super, Simeon tenetur in uinculis, Beniamin auferetis, deducetisq. canos meos cum dolore ad inferos.) Vtrum ideo ad infernum, quia cum tristitia? an etiam si abesset tristitia, tamquam ad infernum moriendo descenderet? De inferno autem magna quæstio est: & quid inde scriptura sentiat locis omnibus ubi forte hoc commemoratum fuerit, obseruandum. Sequitur,

De eo quod scriptum est, Narrauerūt sibi om. &c. XXVII

CA. XLIII IVDAS quoque dixit patri suo, Mitte puerum ut proficiscamur, & possimus uiuere nos & paruuli nostri. Descenderuntq. in Aegyptum, & steterunt coram Ioseph. Quos cum ille uidisset & Beniamin simul, præcepit dispensatori suo, dicens, Introduc uiros domum, & occide uictimas, & instrue conuiuium, quoniam mecum comessuri sunt meridie. Accedentes autem, ad dispensatorem locuti sunt, Oramus domine ut audias, Iam ante descendimus, ut emeremus escas: quibus emptis, cum uenissemus ad diuersorium, aperuimus sacculos nostros, & inuenimus pecuniam in ore saccorum, quam nunc eodem pondere reportauimus. At ille respondit, Deus uester, & Deus patris uestri dedit uobis thesauros in sacculis uestris: nam pecuniam quam dedistis mihi probatam, ego habeo.) Quod a præposito domus audiunt, Deus uester, & Deus patrum uestrorum dedit uobis pecuniam in saccis uestris, argentum autem uestrum probatum habeo: mendaciū uidetur quod non est, sed aliquid significare credendum est. argentum enim quod datur & non minuitur, quod & probatū appellatum est, nimirum illud intelligitur de quo alibi legimus, Eloquia domini, eloquia casta, argentū igne examinatū
Psal. 11 probatū terræ purgatū septuplum: idest perfectos. Sequitur, Eduxitq. ad eos Simeon, & introductis domū attulit aquam, & lauerunt pedes suos, deditq. pabula iumentis eorum. Illi uero parauerunt munera donec ingrederetur Ioseph meridie, audierant enim quod ibi comessuri essent panem. Igitur ingressus est Ioseph domū suam, obtuleruntq. ei munera, & adorauerunt proni in terra. At ille clementer resalutatis eis, interrogauit dicens, Saluus ne est pater uester senex, de quo dixeratis mihi? adhuc uiuit? Et incuruati adorauerunt eum.) Astute namque fratrem uendere ausi sunt, ut Dei consilium mutaretur: sed diuino iudicio, quod declinare conati sunt, renitentes seruierunt. inde quippe coacti sunt Dei uoluntatem peragere, unde huic moliti sunt astute contraire. Sic diuinum consilium dum uitatur, completur: sic humana sapientia dum reluctatur, comprehenditur. Timuerunt fratres ne Ioseph super eos excresceret, sed hoc quod diuinitus dispositum fuerat, cauendo actum est ut ueniret. Humana ergo sapientia in se ipsa comprehensa

est,

est, quæ uoluntati Dei unde per intentionem restitit, inde eius impletioni militauit. Quod sæpe nonnulli dum humana sapientia inflati, desideriis suis diuina iudicia contraire conspiciunt, astutis eis machinationibus reluctari conantur: & quo ad uotũ uim supernæ dispositionis intorqueant, callidis cogitationibus insistunt, subtiliora consilia exquirunt: sed inde uoluntatem Dei peragunt, unde hanc immutare contendunt: atque omnipotentis consilio, dum resistere nituntur, obsequuntur: quia sæpe & hoc eius dispositioni apte militat, quod ei per humanum studium friuole resultat, sicut scriptum est, Comprehēdit sapientes in astutia sua. *Iob. 5* In astutia namque sua sapientes comprehendit, quando eius consiliis humana facta etiam tunc congrue seruiunt, cum resistunt, unde per Psalmistam dicitur, *Psal. 93* Nouit dominus cogitationes hominum, quoniam uanæ sunt. Pensemus igitur gestæ rei ordinē, pensemus quo modo cogitationes hominum in ipsa sua prouisione diuinitas comprehendat. Ideo ab eis Ioseph uenditus fuerat ne adoraretur; sed ideo est adoratus quia uenditus. Restat ergo ut in cunctis quæ agimus, uim supernæ uoluntatis inquiramus, cui uidelicet cognitæ debet nostra actio famulari, & quasi ducem sui itineris sequi: ne ei etiam nolens seruiat, si hanc superbiens declinat. uitari enim uis superni consilii nequaquā potest, sed magna sibi uirtute hanc temperat, qui se sub eius nutibus refrenat, eiusq. sibi pondera leuigat, qui hæc ex subiecto cordis humero uolens, portat. Sequitur, Attollens autem oculos Ioseph uidit Beniamin, fratrem suum uterinum, & ait, Iste est frater uester minimus de quo dixeratis mihi? Et rursum, Deus, inquit, misereatur tibi, fili mi. Festinauitq. quia commota fuerant uiscera eius super fratrem suum, & erumpebant lacrymæ, & introiens cubiculum fleuit: rursumq. lota facie egressus, continuit se.) Vidit Ioseph Beniamin paruulum fratrem suum: mystice quoque uidit dominus Iesus Paulum, quando lux circumfulsit eum. qui iccirco minimus dicitur, quia nondum maturam in carne fidei gerebat ætatem: unde & adolescens legitur fuisse, quando lapidantium Stephanum uestimenta seruabat. Fleuit Ioseph super Beniamin: & cæcitas Pauli, fletus est Christi. Lauat faciem suam, ut ei lumen amissum restituatur: lauit faciem suam Christus, ubi baptizatus est Paulus, per quem dominus noster Iesus Christus a plurimis uideretur. Sequitur, Et ait, Ponite panes. Quibus appositis, seorsum Ioseph, & seorsum fratribus, Aegyptiis quoque, qui uescebantur simul, seorsum (illicitum est enim Aegyptiis comedere eum eis, & profanum putant huiuscemodi conuiuium) sederunt coram eo primogenitus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta primogenita sua, & mirabantur nimis, sumptis partibus quas ab eo acceperunt: maiorq. pars uenit Beniamin, ita ut in quinque partes excederet: biberuntq. & inebriati sunt cū eo.) Solent huic ebriosi adhibere testimonio patrocinium, non propter illos filios Israel, sed propter Ioseph, qui ualde sapiens commendabatur. Sed hoc uerbum & pro satietate solere poni in scripturis, qui diligenter aduertit, multis in locis inueniet. Vnde est illud, Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti ditare eam: eo quod in laude benedictionis hoc positum est, & donum Dei commemoratur, apparet per hanc ebrietatem, satietatem significari. nam ita inebriari, ut inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ utile est. Sequitur,

De eo quod scriptum est, Attollēs etc. XXVIII

CA. XLIIII De scypho posito in Sacco Beniamin. XXIX

PRAECEPIT autem Ioseph dispensatori domus suæ, Imple saccos eorum frumento, quantum possint capere, & pone pecuniam singulorum in summitate sacci, scyphum autem meum argenteum, & pretium, quod dedit, tritici pone in ore sacci iunioris. Factumq. est ita.) Mouet quid sibi uelit hoc factum Ioseph, quo fratres suos donec eis aperiret quis esset, toties ludificauit, & tanta expectatione suspendit. quod licet tanto sit suauius, cum legitur, quanto illis sit inopina-

tius cum quibus agitur, tamen sapientiæ illius grauitate, nisi magnum aliquid isto quasi ludo significaretur, nec ab illo fieret, nec ea scriptura contineretur, in qua est tantæ sanctitatis auctoritas, & prophetandorum tanta intentio futurorum. quam modo exequi exponendo suscepimus. Sequitur, Apud quemcumque seruorum tuorum fuerit inuentum quod quæris, moriatur, & nos serui erimus domini nostri. Qui dixit, Fiat iuxta sententiã uestram. Apud quem fuerit inuentum, ipse sit seruus meus, uos autem eritis innoxii. Itaque festinato deponentes in terram saccos, apperuerunt singuli. Quos scrutatus, incipiens a maiore usque ad minimum, inuenit scyphũ in sacco Beniamin.) Sed quid sibi uult, quod scyphus Ioseph inuentus est in sacco Beniamin: nisi quia in corpore Pauli iam doctrinæ cælestis præfulgebat eloquium, dum esset eruditus in lege: sed quia subiectus non erat diuinæ gratiæ, intra saccum erat scyphus, doctrina intra legem, lucerna sub modio. Missus tamen Ananias manũ posuit, marsupium soluit: marsupio soluto, argentum resplenduit: & decidentibus squãmis, uelut quibusdã sacci uinculis, soluto sacco, idest deposito legis uelamine, adeptus est gratiæ libertatem, & reuelata facie sermones euangelii prædicauit. Sequitur, At illi scissis uestibus, oneratisq. rursum asinis, reuersi sunt in opidum: primusq. Iudas cum fratribus ingressus est ad Ioseph, necdum enim de loco abierat, omnesq. ante eum pariter in terram corruerunt. Quibus ille ait, Cur sic agere uoluistis? An ignoratis, quod non sit similis mei in augurandi scientia? Cui Iudas, Quid respondebimus, inquit, domino meo? uel quid loquemur? aut iuste poterimus obtendere? Deus inuenit iniquitatem in manibus seruorum tuorum. En omnes serui sumus domini mei, & nos & apud quem inuentus est scyphus. O iaculum in corde, peregrini uenerunt, famis periculum fugiebant, frumenta quærebant, non acceperunt, & feriri se insuper criminis obiectione uidebant. Inter hæc ducuntur ad carcerem, & post triduum educti adhuc in eadem asperitate terrentur. Iam reditur ad cor, iam culpæ memoria pulsat animum, atque inter se inuicem loquuntur, Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum, uidentes angustiam animæ illius, cum deprecaretur nos, & non eum audiuimus. In his autem uerbis cor Ioseph secessum petit, soluit flendo quod pietati debuit, seuerus ad fratres reuertitur, ut cruciatus eorum animus a culpa liberaretur. Post hæc unus religatur in uinculis, dimittuntur ceteri cũ frumento, ut unus frater ueniat, quem minimum se habere dixerant: ueniente postmodum fratre uincebat mentẽ pietas, cum frater innocens uideretur: sed permanebat in ostensione asperitas, ut fratres noxii purgarentur: frumenta dantur, scyphus in sacco iunioris fratris abscõditur, fortis post eos quæstio mouetur, mittitur ut reducantur, addici in seruitutem decernitur, apud quẽ scyphus fuisset inuentus, in sacco ultimi fratris inuenitur. tunc Beniamin reducitur, afflicti omnes fratres sequuntur. O tormẽta misericordiæ, cruciat, & amat. Reuersi igitur, in terra cum lacrymis prostrati ueniã postulant: memores enim quid de illo patri promiserant, mærore intolerabili tabescebant. tunc se ultra cohibere nõ ualens, pietas clausa prorupit in medium, & excussit caritatis lacrymas de uultu serenitatis. De terrore est asperitas, quæ apparebat, & non erat, quia misericordia erat, sed non apparebat. Sic uir sanctus facinus fratrum & dimisit & uindicauit, sic ore clementiam retinuit, ut delinquentibus fratribus nec sine ultione pius existeret, nec sine pietate districtus. Sequitur, Respondit Ioseph, Absit a me, ut sic agam. qui furatus est scyphum, ipse sit seruus meus, uos autem abite liberi ad patrem uestrum.) Nonne clementer considerandum puto tantam miseriam in hac perturbatione fratrum suorum, quo modo Ioseph, quãdiu uoluit, tenuit, ac quãta uoluit mora produxit, non eos utique faciens calumniosos, quando tantæ etiam

ipsorum

ipsorum futuræ lætitiæ exitũ cogitabat: & totum hoc quod agebat, ut eorum gaudium differretur, ad hoc cogitabat, ut eadẽ dilatione cumularetur: tamquã non essent cõdignæ passiones eorũ in toto illo tempore, quo turbabantur, ad futurã gloriam exultationis, quæ in eis fuit reuelanda fratre cognito, quẽ a se perditum esse arbitrabantur. Sequitur, Accedens propius Iudas, cõfidenter ait, Oro domine mi, loquatur seruus tuus uerbum in auribus tuis, & ne irascaris famulo tuo. Interrogasti prius seruos tuos, habetis patrẽ aut fratrem: & nos respondimus, Est nobis pater senex & puer paruulus, qui in senectute illius natus est, cuius uterinus frater est mortuus, & ipsum solum habet mater sua, pater uero tenere diligit eum. Dixisti seruis tuis, Adducite eum ad me, & ponam oculos meos super illum. Suggessimus domino meo, non potest puer relinquere patrem suum. si enim illũ dimiserit, morietur. Et dixisti seruis tuis, Nisi uenerit frater uester minimus uobiscũ, non uidebitis amplius faciem meã.) Multa in narrationẽ Iudæ aliter dicta sunt, quã cum illis egerat Ioseph, quãuis apud eum loqueretur, ut omnino de illa simulatione, quod exploratores essent, nihil diceretur: quod utrũ consulto tacitum sit, an id fecerit perturbationis obliuio, nõ apparet. Nã & illud quod dixerunt, se ab ipso Ioseph interrogatos de patre & fratre suo, se autẽ illa interroganti indicasse, mirũ si uel ad sententiã possit ista peruenire narratio, ut eã cõstet esse ueracẽ: quamquã & si aliqua in ea falsa sunt, falli potius per obliuionẽ potuit, quã auderẽt mentiri, apud eũ præsertim, cui nõ sicut nesciẽti, sed etiã illa quæ nouerant eũ scire, ad flectendã eius misericordiã narrationi inserebat. Sequitur, Manebo itaque seruus tuus pro puero in ministerio domini mei, & puer ascendat cum fratribus suis.

CAP. XLV De manifestatione Ioseph ad fratres. XXXX

NON se poterat ultra cohibere Ioseph, eleuauitq. uocem cum fletu, quam audierũt Aegyptii, & dixit fratribus suis, Ego sum Ioseph. Adhuc pater meus uiuit? Nec poterant respondere fratres, nimio timore perterriti. Ad quos ille clemẽter, Accedite, inquit, ad me. Et cum accessissent prope, Ego sum, ait, Ioseph frater uester, quem uendidistis. pro salute enim uestra misit me Deus ante uos in Aegyptum, ut reseruemini super terram, & escas ad uiuendum habere possitis.) Quid est quod dicit Ioseph, Misit me Deus ante uos in Aegyptum, ut seruemini super terrã, & escas ad uiuendum habere possitis: nisi forte significat illud altum secretumq. mysterium, quod ait apostolus, Reliquiæ per electionẽ gratiæ saluæ factæ sunt, *Rom. 11* quia propheta prædixerat, Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiæ saluæ fient. *Osea 1* ad hoc enim occisus est Christus a Iudæis, & traditus gentibus, tamquam Ioseph Aegyptiis a fratribus, ut & reliquiæ Israel saluæ fierent: unde dicit apostolus, Nam & ego Israelita sum: & ut plenitudo gentium intraret, *Rom. 11* & sic omnis Israel saluus fieret, idest ex reliquiis Israel secundum carnem & plenitudinẽ gentium, quæ in fide Christi secundum spiritum sunt Israel: aut si genti illius Israeliticæ restat fidei plenitudo, ex qua erãt reliquiæ, in quibus reliquiis tunc & apostoli salui facti sunt, hoc significatur ea plenitudine liberationis Israel, qua per Moysen ex Aegypto liberati sunt. Sequitur, Dedit Ioseph fratribus suis plaustra secundum Pharaonis imperium & cibaria in itinere, singulisq. proferri iussit binas stolas: Beniamin uero dedit trecentos argenteos cum quinque stolis optimis, tantumdem pecuniæ & uestium mittens patri suo, addens ei asinos decem, qui subueherent ex omnibus diuitiis Aegypti, & totidem asinas triticum in itinere panesq. portantes.) Triginta argenteos a Christo accepit quicumque prædicat trinitatem siue Christi crucẽ: ideoq. Paulus ait, Neque enim iudicaui me scire *1. Cor. 2* aliquid inter uos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum, Quinque autem stolas accepit, idest sapientiæ, omniumq. sensum multiplicem in lege disciplinam. Præcellit igitur Paulus, & exuberat eius portio meritorum: sed tamen habent &

fratres, idest alii prædicatores gratia sua binas stolas, idest ut confiteantur Christū Prouer. 31 & Deum esse & hominem, iuxta quod in Prouerbiis legitur, Omnes domestici eius uestiti sunt duplicibus, idest mystica uel morali intelligentia. Mittuntur & patri munera. Filius honorat patrem suum, & Christus populum suum promissis inuitat muneribus. Portant hæc munera asini illi gentiles, inutiles, & laboriosi: nūc autem utiles portent in typum Christi munera, portent in euangelio munerū largitorem. Sequitur, Qui ascendentes uenerunt in terram Chanaan ad patrem suum Iacob, & nunciauerunt ei, dicentes, Ioseph uiuit, & ipse dominatur in omni terra Aegypti.) si enim potuisset uinci a libidine & peccasset cum uxore domini sui, non puto quod hoc a patriarchis nunciatum de eo fuisset patri eius Iacob quia filius eius uiueret. hoc enim si fecisset, sine dubio non uiuebat. anima enim quæ peccat, ipsa moritur. Tale ergo aliquid & in Iacob indicare uidetur hic sermo, quod donec longe fuit ab Ioseph, & non est annunciatum ei de uita eius, ueluti defecerat in eo spiritus eius, & lumen, quod in ipso fuit, fomētis deficientibus, iam fuerat obscuratum: ubi uero uenerunt qui ei annunciauerunt de uita eius, id-Ioan. 1 est qui dicerent, quia uita erat lux hominum, reaccendit in se spiritum suum, & reparatus est in eo fulgor luminis ueri, & qui mortuus uidebatur, fide resurrectionis uiuificatur. Sed & in nobis calcare libidinem, fugere luxuriam, omnesq. uoluptates corporis premere ac refrenare, hoc est principatum gerere totius Aegypti: & hoc est quod apud Israel magnum dicitur, & in admiratione habetur. Si quis uero est, qui aliqua quidem uitia corporis subiiciat, aliis uero cedat & subiaceat, de isto non integre dicitur, quia principatum agit totius terræ Aegypti, sed unius forte aut duarum aut trium ciuitatum uidebitur gerere principatum. Sequitur, Quo audito, quasi de graui somno euigilans, tamen non credebat eis, illi econtra referebant ordinem rei) Vocatur ergo plebs incredula, idest Iacob, a filiis suis, idest Petro & Paulo & Ioanne, dum populus Iudæorum inuitatur ad gratiam. Sequitur, Cumq. uidisset uniuersa quæ miserat, reuixit spiritus eius, & ait, Sufficit mihi si adhuc Ioseph filius meus uiuit, uadam & uidebo illum ante quam moriar) Sed nec hoc quidem otiose relinquendum est, quod non animum sed spiritum, tamquā meliorem sui partem resuscitatum esse dicit. Splendor etenim lucis qui erat in eo, etiam si extinctus penitus non est, tunc cum obtulerunt filii eius tunicā Ioseph hædi sanguine maculatam, & mendacio eorum decipi potuit, ita ut scinderet uestimenta sua, & poneret saccum super lumbum suum, & lugeret filium suum, nec uellet omnino consolari, sed diceret, Quia descendam ad filium meum lugens in infernum. Tunc etiamsi, sicut diximus, non erat penitus extinctum in eo lumen, maxima tamen ex parte fuerat obscuratū, quod decipi potuit, quod uestimenta scindere, quod falso lugere, quod implorare mortē, quod in infernum cuperet lugendo descendere. Propter hæc quoque nunc resuscitatur & reuiuiscit spiritus eius, quia consequens erat ut lumen, quod in eo obscurauerat fraus mendacii, reaccenderet & refoueret ueritatis auditus. Sequitur,

CA. XLVI De profectione Iacob in Aegyptum. XXXI

PROFECTVS Q. Israel cum omnibus, quæ habebat, uenit ad puteum iuramenti, & mactatis ibi uictimis Deo patris sui Isaac, audiuit Deum per uisionem nocte uocantem se, & dicentem sibi, Iacob, Iacob. Qui respondit, Assum. Ait illi Deus, Ego sum fortissimus Deus patris tui. Noli timere descendere in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum illuc, & ego inde adducam te reuertentem.) Quis est, qui factus est in gentem magnam in Aegypto, & in fine reuocatus est? Quantum ad Iacob illum spectat de quo dici putatur, non uidebitur uerum: non enim in fine reuocatus est ex Aegypto, quippe qui defunctus in Aegypto est. Absurdum autem erit, si quis in eo reuo-

reuocatum dicit a Deo Iacob, quia corpus eius reportatum est, quod si recipiatur, non erit uerum: quia Deus, non est Deus mortuorum, sed uiuorum. non enim conuenit hæc de corpore mortuo intelligi, sed super uiuos & in gentibus approbari. Videamus ergo domini descensum in hunc mundum, & in gentem magnam, hoc est, in ecclesiam ex gentibus factum, cõsummatisq. omnibus ad patrẽ regressum. In hoc ergo uerius quã in Iacob adimplebitur quod dictum est, Quia reuocabo te inde in fine. Sed & unusquisque nostrũ eodẽ ordine atque eadem uia Aegyptum & agones ingreditur, si mereatur ut Deus semper maneat cum eo, & faciat eum in gentem magnam. magna enim gens, est uirtutum numerus, & iustitiæ multitudo, in qua sancti quique multiplicari dicuntur & crescere. Completur in eo etiam illud quod dictum est, Quia reuocabo te in fine. finis enim, perfectio rerum, & uirtutum consummatio ponitur. Sequitur, Ioseph quoque ponet manum suam super oculos tuos.) Verus etenim Ioseph, dominus & saluator noster, sicut corporalem manum suam posuit super oculos cæci & reddidit ei uisum, quem perdiderat: ita etiam spiritales manus suas posuit super oculos legis, qui per corporalem intelligentiam scribarum & pharisæorum fuerunt excæcati, & reddidit ei uisum, ut his quibus aperit dominus scripturas, spiritalis in lege uisus, & intellectus appareat. Atque utinam & nobis iniiciat dominus Iesus manus suas super oculos, ut incipiamus & nos respicere, non ea quæ uidentur, sed quæ non uidentur: & aperiat nobis illos oculos qui nõ intuentur præsentia, sed futura: & reuelet nobis cordis aspectum, quo Deus uidetur in spiritu. Sequitur, Surrexit Iacob a puteo iuramenti, tuleruntq. eum filii cum paruulis & uxoribus suis in plaustris quæ miserat Pharao ad portandum senẽ, & omnia quæ possederat in terra Chanaan: uenitq. in Aegyptum cum semine suo, filii eius, & nepotes, filiæ, cunctaq. simul progenies. Quærendum est quo modo dicat, Filias eius cum eo: cum unam tantum filiam legatur habuisse. Superius autem filias eius dixeramus accipi posse, neptes eius, sicut filii Israel omnes dicuntur etiam uniuersus populus ab illo propagatus. Sed nunc cum dicit, filias filiarum, præter unam Dinam, pluralis numerus pro singulari positus est, sicut etiam pro plurali singularis solet poni: nisi nurus eius quisque asserat filias eius potuisse appellari. Sequitur, Hi filii Liæ, quos genuit in Mesopotamia Syriæ cum Dina filia. omnes enim animæ filiorum & filiarum eius triginta tres. Numquid istæ omnes XXXIII animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt? Sed utique sex filii & una filia, ex quibus nepotes commemorati sunt. Si ergo de uno Beniamin quæstio nata fuerat, quando numeratis XII filiis Iacob, & nominatim cõmemoratis dictũ est, Hi filii Iacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia Syriæ: quanto maior nunc quæstio est, quo modo XXXIII animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sint: nisi quia illa locutio cõfirmatur, tamquam ibi omnes orti sint. Deinde & illud nõ dubium iam est, in una filia filias nominari, plurali numero pro singulari posito. Sed tamẽ uidendum est, quid hic respondeatur eis, qui hoc testimonio cõfirmare nituntur, a parentibus simul animas cum corporibus propagari. animas dictas pro hominibus, a parte totum significante locutione, nullus ambigit: sed quo modo ipsam partem ex qua totum cõmemoratum est, hoc est animam, cuius nomine totus homo significatus est, alienemus ab eo quod dictum est, Exierunt de femoribus eius, ut carnes tantum ex illo natas, quãuis solæ animæ nominẽtur. Sequitur, Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Aegyptũ, & egressæ de femore illius absque uxoribus filiorũ LXVI. Filii autem Ioseph qui nati sunt ei in terra Aegypti, animæ duæ. Omnes animæ domus Iacob, quæ ingressæ sunt Aegyptũ, fuere LXX) Quod legitur LXVI animas intrasse cũ Iacob in Aegyptũ, exceptis uidelicet filiis Ioseph: & deinde illis

Numerus filiorum Iacob ingressorũ in Aegyptum. XXXII

annumeratis infertur, L X X animæ erant,cum quibus Iacob intrauit in Aegyptũ, sic accipiendum est, in domo Iacob quando intrauit in Aegyptum. nam utique quos ibi inuenit,non cum eis intrauit: sed quam diligentius discussa ueritate reperiuntur duo nati iam fuisse, cum intrauit, Ephraim & Manasses: quod non solum Hebræi codices habere dicuntur, uerum etiam ipsa secundum Septuaginta interpretatio in Exodo declarat. *Exod. 1* Nec Septuaginta interpretes mihi uidentur errasse, dum dicunt L X X V animas cum Iacob intrasse Aegyptum: propter aliquam mysticam significationem, quadam uelut prophetica libertate hunc numerum complere uoluerunt, si adhuc uiuente Iacob, illi ex duobus filiis Manasse & Ephraim propagati sunt, quos eidem numero domus Iacob aggregandos iudicauere. Sed quia inuenitur Iacob X V I I annos uixisse in Aegypto, quo modo potuerint filii Ioseph, illo uiuo, etiam nepotes habere, nõ inuenitur. Ingressus est enim Aegyptũ Iacob secundo famis anno: nati sunt autem filii Ioseph in annis abundantiæ. Quibuslibet annis ubertatis nati existimentur, a primo anno ubertatis usque ad secundum annum famis, quo ingressus est in Aegyptum, I X anni fiunt. His additis X V I I, quibus ibi uixit Iacob, X X V I anni reperiuntur. Quo modo ergo minus quã X X V I annorum iuuenes, nepotes habere potuerunt? Sed neque ulla Hebraica ueritate ista soluitur quæstio. quemadmodum enim impleri potuit, ut tot nepotes susciperet Iacob, antequam intraret in Aegyptum, etiam de Beniamin, qui illa ætate uenit ad fratrem? Non solum autem scriptura eum filios habuisse commemorat, sed & nepotes & pronepotem, qui omnes annumerãtur L X V I, cum quibus Iacob in Aegyptum, etiam secundum Hebraicam ueritatem, perhibetur intrasse. Videndum est etiam quid sibi uelit, quod cum Ioseph & filii eius non amplius quam octo commemorentur, Beniamin uero & eius filii simul undecim reperiantur, non X I X omnes, sicut sunt VIII & XI, sed XVIII referantur in summam, & postea Ioseph cum filiis suis non animæ VIII, sed IX fuisse dicantur, cum VIII inueniantur. Hæc omnia quæ indissolubilia uidentur, magnam continent sine dubitatione rationem: sed nescio utrum possint cuncta ad litteram conuenire, præcipue in numeris, quos in scripturis sacratissimos esse & mysteriorum plenissimos, ex quibusdã, quos inde nosse potuimus dignissime credimus. Sequitur, Misit autem Iudam ante se ad Ioseph, ut nunciaret ei, & ille occurreret ei in Gessen. Quo cum peruenisset, iuncto Ioseph curru suo ascendit Ioseph obuiam patri ad eundem locum, uidensq. eum irruit super collum eius, & inter amplexus fleuit.) Occurrit illi Iudas, idest Confessio, quia iam præcedit confessio, quos antea perfidia possidebat; & sic uero Christo occurrerunt: & sic Ioseph; hoc est uerus Christus illis occurrit impartiendo illis fidẽ. quis enim hac ætate suscipit ultimis temporibus populum Iudæorum, non secundum illius merita, sed secundum electionis suæ gratiam, & imponit manus super oculos eius, & cæcitatem aufert, cuius ideo distulit cæcitatẽ, ut postremus crederet, quia antea non putabat esse credendum in Christo. Vnde *Rom. 11* apostolus ait, Quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, sic omnis Israel saluus fieret. Sequitur, Locutus est autem Ioseph ad fratres suos, & ad omnem domum patris sui, Ascendam & nunciabo Pharaoni, dicamq. ei, Fratres mei & domus patris mei, qui erãt in terra Chanaan, uenerunt ad me, & sunt uiri pastores ouium, curamq. habent alendorum gregum, pecora sua & armenta & omnia quæ habere potuerunt, adduxerunt secum. Cumq. uocauerit uos Pharao, & dixerit uobis, Quod est opus uestrum? respondebitis, Viri pastores serui tui, ab infantia nostra usque in præsens, & nos & patres nostri.) Commendatur in patriarchis, quod pecorum nutritores erant a pueritia sua & a parentibus suis, & merito. nam hæc est sine ulla dubitatione iusta seruitus, & iusta domi-

natio, cum pecora homini seruiunt, & homo pecoribus dominatur: sic enim dictum est cum homo crearetur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem Gen. 1 nostram, & habeat potestatem piscium maris & uolatilium cæli, & omnium pecorum quæ sunt super terram. Vbi insinuatur rationem debere dominari irrationabili uitæ. Seruum autem hominem homini, uel iniquitas, uel aduersitas fecit: iniquitas quidem sicut dictum est, Maledictus Chanaan, seruus erit fratribus Gen. 9 suis. aduersitas uero sicut accidit Ioseph, ut uenditus a fratribus seruus alienigenis fieret. Itaque primos seruos, quibus hoc nomen in Latina lingua inditum est, bella fecerunt. qui enim homo ab homine superatus, iure belli poterat occidi, quia seruatus est, seruus est appellatus. Inde & mancipia dicta, quia manu capta sunt. Est etiam ordo naturalis in hominibus, ut seruiant feminæ uiris, & filii parentibus: quia & illic hæc iustitia est, ut infirmior ratio seruiat fortiori. Hæc igitur in damnationibus & seruitutibus clara iustitia est, ut qui excellunt ratione, excellant dominatione. Quod cum in hoc sæculo per iniquitatem hominum perturbatur, uel natura carnalium aduersitatum, ferunt iusti temporalem diuersitatem, in fine habituri & ornatissimam & sempiternam felicitatem. Regnauerunt hic ergo patriarchæ & prophetæ, ut ista regna Deum dare & auferre ostenderetur: non hic regnauerunt apostoli & martyres, ut regnum cælorum desiderandum panderetur. Illi regia bella gesserunt, ut tales quoque uictorias appareret Dei uoluntate præstari: isti non resistendo interfecti sunt, ut potiorem esse docerent uictoriam pro fide ueritatis occidi, quamquam & illic prophetæ nouerant mori pro ueritate. Hæc autem dicetis, ut habitare possitis in terra Gessen.) Interpretatur autem Gessen Propinquitas, uel proximitas. Per quod ostenditur, quia etiam si in Aegypto habitat Israel, non tamen longe est a Deo, sed proximus est ei & coniunctus, sicut etiam ipse dicit, Quia eo descendam tecum in Aegyptum, & ero tecum. Et nos ergo etiam si uideamur in Aegyptum descendisse, etiam si in carne positi agones mundi huius & certamina sustinemus, etiam si inter eos habitamus, qui deseruiunt Pharaoni, tamen si prope Deo sumus, si in mandatorum eius meditatione uersamur, & præcepta eius ac iudicia perquirimus: hoc est enim esse prope Deo, semper quæ Dei sunt cogitare, quæ Dei sunt quærere: & Deus semper erit nobiscum. Sequitur, Quia detestantur Agyptii omnes pastores ouium. Abominatio est enim Aegyptiis omnis pastor ouiû) Merito Aegyptiis in quibus est figura præsentis sæculi, in quo abundat iniquitas, abominatio est omnis pastor pecorum: abominatio est enim iniquo uir iustus. Sequitur,

INGRESSVS ergo Ioseph nunciauit Pharaoni, dicens, Pater meus & fratres mei, oues eorum & armenta & cuncta quæ possident, uenerunt ad me de terra Chanaan, ecce consistunt in terra Gessen. Extremos quoque fratrum suorum quinque uiros, statuit coram rege. Quos ille interrogauit, Quid habetis operis? Responderunt, Pastores ouium sumus & nos & patres nostri, ad peregrinandum in terra tua uenimus, quoniam non est herba gregibus seruorum tuorum ingrauescente fame in terra Chanaan, petimusq. ut esse nos iubeas in terra Gessen.) Quæri potest cum Ioseph frumenta colligeret, unde homines uiuerent, pecora unde uiuebant, dum tanta fames inualesceret, maxime quia fratres Ioseph Pharaoni dixerunt, non sunt enim pascuæ gregibus seruorum tuorum in terra Chanaan inualescente fame, & propter hanc inopiam pascuarum se uenisse commemorauerunt. Pro eo si ea fame pascua defecerant in terra Chanaan, cur in Aegypto non defecerant, eadem tunc fame innalescente? Nam sicut perhibetur ab eis qui loca illa sciunt, in multis Aegypti paludibus poterant pascua non deesse, etiam cum fames esset frumentorû, quæ solent Nili fluminis inundatione prouenire. magis CA. XLVII

enim

enim dicuntur paludes illæ & feracius paſcua gignere, quando aqua Nili fluminis minus excreſcit. Sequitur, Dixit itaque rex ad Ioſeph, Pater tuus & fratres tui uenerunt ad te, terra Aegypti in conſpectu tuo eſt, in optimo loco fac habitare eos, & trade eis terram Geſſen. Tradidit poſt hæc Ioſeph parentibus & fratribus optimam terram Geſſen.) Sic & dominus eligens terram meliorem parentibus, ideſt prophetis & patriarchis, ex quibus ſecundum carnem naſci dignatus eſt: ſiue omnibus ſanctis, de quibus in euangelio dicit, Hi ſunt fratres mei, qui faciunt uoluntatem meam. His igitur daturus eſt terram repromiſſionis regni Dei, de qua dicit propheta, Credo uidere bona domini in terra uiuentium. Sequitur, Poſt hæc introduxit patrem ſuum ad regem, & ſtatuit eum coram eo. qui benedicens illi, & interrogatus ab eo, quot ſunt dies annorum uitæ tuæ, reſpondit, Dies peregrinationes meæ centum triginta annorum ſunt, parui & mali, & non peruenerunt uſque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati ſunt.) Dicimus autem, non tam ſæculum ipſum, quod die & nocte annis currit & menſibus, appellari malum, quam ea quæ in ſæculo fiunt. Quo modo ſufficere dicitur diei malitia ſua; ita & dies Iacob modici dicuntur eſſe & mali, & quod ea, quæ ſuſtinuit, per uaria eum exercuerunt tentamenta: unde & Ioannes ait, Mundus in maligno poſitus eſt, non quod mundus ipſe ſit malus, ſed quod mala in mundo fiant ab hominibus. Sequitur, Et alebat omnem domum patris ſui, præbens cibaria ſingulis) Veruntamen Iacob nec quando uidit Ioſeph adorauit, nec quando ab illo triticum accipiebat. quo modo ergo ſomnium Ioſeph impletum putabimus, & non potius maioris rei continere prophetiam? Sequitur, In toto enim orbe panis deerat, & oppreſſerat fames terram maxime Aegypti & Chanaan, ex quibus omnem pecuniam congregauit, & intulit eam in ærarium regis.) Pertinuit ad ſcripturam in hac etiam re commendare fidem famuli Dei. Emit igitur Ioſeph omnem terram Aegypti uendentibus ſingulis poſſeſſiones ſuas præ magnitudine famis, ſubiecitq. eam Pharaoni, & cunctum populum eius a nouiſſimis terminis Aegypti uſque ad extremos fines eius.) Reſpice ad originem generis, & inuenies quod pater eorum Cham, qui nuditatem riſerat patris, huiuſcemodi ſententiam meruit, ut filius eius Chanaan ſeruus eſſet fratribus ſuis, quo in eo nequitiam morum argueret conditio ſeruitutis. Non ergo immerito ignobilitatem generis decolor poſteritas imitatur. Hæc ergo ſi intelligamus ſpiritaliter, quæ ſit Aegyptiorum ſeruitus agnoſcimus: quia ſeruire Aegyptiis non eſt aliud quam obnoxium eſſe carnalibus uitiis, & dæmonibus eſſe ſubiectum. In quod utique unumquemque nō extrinſecus illata neceſſitas cogit, ſed ſegnitia animi, & libido ac uoluptas corporis ſubigit, cui ſe animus per ſocordiam ſubdit. Qui uero libertatis animæ curam gerit, & dignitatem mentis cæleſti cogitatione nobilitat, iſte ex filiis Iſrael eſt, qui etiam ſi uiolenter opprimatur ad tempus, non tamen libertatem ſuam in perpetuum perdit. Sequitur, Præter terram ſacerdotum quæ a rege tradita fuerat eis, quibus & ſtatuta cibaria ex horreis publicis præbebantur, & iccirco non ſunt compulſi uendere poſſeſſiones ſuas.) Denique uis ſcire quid interſit inter ſacerdotes Dei & ſacerdotes Pharaonis? Pharao concedit terram ſacerdotibus ſuis, dominus autem ſacerdotibus ſuis partem non concedit in terra: ſed dicit eis, Ego ſum pars ueſtra. Obſeruate ergo qui hæc legitis, omnes domini ſacerdotes, & uidete quæ ſit differentia ſacerdotum, ne forte qui partem habent in terra, & terrenis cultibus ac ſtudiis uacant, non tam domini, quam Pharaonis ſacerdotes eſſe uideantur. Ille eſt enim qui uult ſacerdotes ſuos habere poſſeſſiones terrarum, & exercere agri non animæ culturam, ruri & non legibus operam dare. Chriſtus autem dominus noſter ſacerdotibus ſuis quid præcipiat, audiamus. Qui non, inquit, renunciauerit

De dicto regis, Pater tuus & fr. &c. XXXIII

1. Ioan. 5

rit omnibus, quæ possidet, nō potest meus esse discipulus. Cōtremisco hæc dicens: meus enim primo omnium, meus, in quam, ipse accusator existo, meas condemnationes loquor. Negat Christus suum esse discipulum, quē uiderit aliquid possidentem, & eum qui non renunciat omnibus, quæ possidet. Et quid agimus? Quo modo hæc aut ipsi legimus, aut populis prædicamus, qui non solum non renūciamus his, quæ possidemus, sed acquirere uolumus ea, quæ numquā habuimus ante quam ueniremus ad Christum? Numquidnam, quia nos redarguit conscientia tegere, & non proferre quæ scripta sunt, possumus modo duplicati criminis esse rei. Confiteor palam, & populo audiente confiteor hæc scripta esse: etiam si non dum implesse me noui. Sed hoc saltem commoniti festinemus implere, festinemus transire a sacerdotibus Pharaonis, quibus terrena possessio est, ad sacerdotes Dei, quibus in terra pars non est, quibus portio dominus est. Sequitur, Dixit ergo Ioseph ad populum, En ut cernitis, & uos & terram uestram Pharao possidet, accipite semina, & serite agros, ut fruges habere possitis. Quintam partem regi dabitis, quattuor reliquas permitto uobis in semen, & in cibos famulis & liberis uestris.) Contulimus sacerdotes sacerdotibus. nunc si uidetur & populum Aegyptiū populo Israelitico conferamus. dicitur enim in consequentibus, quia post famem & seruitutem populus Aegyptius, quintam partem offerat Pharaoni, e contrario uero Israeliticus populus deferat decimas sacerdotibus. Vide & in hoc scripturam diuinam in generatione subnixā, uide Aegyptium populum quinario numero tributa pendentem. quinque enim sensibus corporalibus designantur, quibus carnalis populus seruit, semper enim Aegyptii uisibilibus rebus & corporalibus obsequuntur. At uero Israeliticus populus honorat decadam, perfectionis numerum. decem enim uerba legis accepit, & decalogi uirtute constrictus, ignota mundo huic sacramenta largitione diuina suscepit. Sed & in nouo testamento similiter uenerabilis est denarius numerus, sicut & fructus spiritus diuinis exponitur germinare uirtutibus, & seruus fidelis de negotiationibus sui lucri decem minas offert domino, & decem ciuitatum accipit potestatē. Verum quia unus est auctor omnium, & fons, & initium unus est Christus, iccirco populus decimas quidem ministris & sacerdotibus præstat: primo uero offert primogenito omnis creaturæ, & initia initio omnium, de quo scriptum est, Qui est initium primogenitus omnis creaturæ. Vide ergo ex his omnibus differentiam populi Aegyptiorum & populi Israel, & differentiam sacerdotum Pharaonis & sacerdotum domini, & discutiens temet ipsum, prænide, de quo populo sis, & cuius ordinis sacerdotium teneas: si adhuc carnalibus sensibus seruis, si adhuc quinario numero uectigal exsoluis, & respicis ea, quæ uisibilia & temporalia sunt, & non respicis ea quæ inuisibilia & æterna sunt, de Aegyptio populo te esse cognosce. Si uero decalogum legis, & decadam noui testamenti, quæ supra exposuimus, semper ante oculos habeas, & de his decimas offers, & primogenita sensus tui in fide immolas primogenito ex mortuis, & initia tua refers ad initium omnium, uerus Israelita es, in quo dolus non est. Sequitur,

De dicto Ioseph En cernitis &c. XXIIII

Colos. 1

Cumq. appropinquare cerneret Israel diem mortis suæ, uocauit filium suum Ioseph, & dixit ad eum; Si inueni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femur meum, & facies mecum misericordiam & ueritatem.) Ea filium adiuratione constringit, qua seruum constrinxerat Abraham: ille mandans unde uxor ducatur filio suo: iste sepulturam commendans corporis sui. In utramque caussam tamen nominata sunt duo illa, quæ magna habenda atque pendenda sunt, in scripturis omnibus quæcumque dispersim leguntur, misericordia & iustitia, uel misericordia & iudicium, uel misericordia & ueritas, sicut scriptum est, Vniuersæ uiæ domini misericordia & ueritas. Hæc ergo duo commendata, multum consideranda

De Iuramento Ioseph. XXXV

Psal. 118

aup

deranda sunt. Seruus Abrahæ dixerat, Si facitis cum domino meo misericordiam & iustitiam: & iste filio dicit, Vt facias in me misericordiam & ueritatem. Sequitur, Vt non sepelias me in Aegypto, sed dormiam cum patribus meis, & auferas me de hac terra, condasq. in sepulcro maiorum.) Quid sibi autem uelit tanto uiro tam sollicita corporis commendatio, ut non in Aegypto sepeliatur, sed in terra Chanaan iuxta patres suos: mirum uidetur & quasi absurdum, nec quasi cõueniens tantæ excellentiæ mentis propheticæ, si hoc ex hominum consuetudine etiam curet: si autem in omnibus his sacramenta quærantur, maioris admirationis gaudium ipsi, qui inuenerit, orietur. Cadaueribus mortuorum peccata significari non dubium est, cum iubentur homines post eorum contactionem, siue qualicumque contactu, tamquam ab immunditia purificari, & hinc illa sententia dicta

Eccl. 34 est, Qui baptizatur a mortuo, & iterum tangit illum, quid prodest lauatio eius? Sepultura ergo mortuorum, remissionem significat peccatorũ, eo pertinens quod

Psal. 31 dictum est, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: Vbi ergo sepelienda erant hoc significantia cadauera patriarcharum. nisi in ea terra, ubi ille crucifixus est, per quem facta est remissio peccatorum. & si quid aliud de re tanta uel hoc modo, uel sublimius intelligi potest. Nec tamen frustra arbitremur tales ac tantos homines tantam gessisse curam pro sepeliendis corporibus suis, cum sit, atque esse debeat fidelium ista securitas, quod ubicumque corpora eorum sepeliantur, uel insepulta etiam per inimicorum rabiem relinquantur, aut pro eorum libitu dilacerata absumantur, non ideo uel minus integram, uel minus gloriosam eorum resurrectionem credimus esse futuram. Sequitur, Respondit Ioseph, Ego faciam quod iussisti. Et ille, Iura ergo, inquit, mihi. Quo iurante, orauit Israel Deum, conuersus ad lectuli caput.) Merito quæritur quid sit quod dictum est, Adorauit Israel Deum, conuersus ad lectuli caput: in quo utique senex iacebat, & sic positum caput habebat, ut in eo sine labore, quando uellet, oraret; quod scilicet postquam iurauit filius, securus de petitione quam rogauerat, adoraret Deum contra caput lectuli sui. Sanctus quippe & Deo deditus uir, oppressus senectute sic habebat lectum positum, ut ipse iacentis habitus absque difficultate ulla ad orationem esset paratus. Sequitur,

CAPVT XLVIII De ægritudine Iacob. XXXVI

HIS ita transactis, nunciatum est Ioseph, quod ægrotaret pater eius. Qui assumptis duobus filiis suis, Manasse, & Ephraim, ad eum perrexit. Dictumq. est seni, Ecce Ioseph filius tuus uenit ad te. Qui confortatus sedit in lectulo, & ingresso ad se, ait, Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Chanaan, benedixitq. mihi, & ait, Ego te augebo, & multiplicabo, & faciam in turbas populorum: daboq. tibi terram hanc, & semini tuo post te, in possessionem sempiternam.) Etiam hinc commemorat Iacob promissiones Dei erga se factas, dicitq. sibi dictum. Faciam te in turbas populorum. Quibus uerbis magis fidelium uocationem significat, quam carnalis generis propagationem. Sequitur, Duo igitur filii tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti antequam huc uenirem ad te, mei erunt, Ephraim, & Manasses, sicut Ruben & Beniamin reputabuntur mihi.) Si quis autem ambigit, quod septuaginta animæ introissent in Aegyptum filiorum Israel, & quod Ioseph eo tempore, quo ingressus est Iacob, non nouem, sed duos tantum filios habuerit, præsenti capitulo confirmatur, siquidem ipse Iacob loquitur, duos eum habuisse filios, non nouem. Quod si e contrario nobis illud opponitur, quo modo in Actibus apostolorum in concione Stephani dicatur ad popu-

Act. 7 lum, Septuaginta quinque animas ingressas esse Aegyptum, facilis excusatio est, non enim debuit sanctus Lucas, ipsius scriptor historiæ, ingens Actuum apostolorũ uolumen emittens gentibus, contrarium aliquid scribere aduersus eam scripturam

quæ iam fuerat gentibus diuulgata: & utique maioris opinionis illo duntaxat tēpore Septuaginta interpretum habebatur auctoritas, quam Lucas, qui ignotus & uilis & non magnæ fidei in nationibus habebatur. Hoc autem generaliter obseruandum, quod ubicúque sancti apostoli aut apostolici uiri loquuntur ad populos, his plerumque testimoniis utuntur, quæ iam fuerant in gentibus diuulgata. Quod autem dicit, Ephraim & Manasses sicut Ruben & Simeon erunt mihi: illud significat, Sicut Ruben & Simeon duæ tribus erunt, & ex suis uocabulis appellabuntur, duosq. populos procreabunt: & sic hereditabunt repromissionis terram, sicut & ceteri filii mei. Sequitur, Reliquos autem, quos genueris post eos, tui erunt & nomine fratrum suorum uocabuntur in possessionibus suis.) Non, inquit, accipient separatim terram, nec funiculos habebunt proprios, ut reliquæ tribus, sed in tribubus Ephraim & Manasse, quasi appendices populi commiscebuntur. Sequitur, Mihi enim, quando ueniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel mater tua in terra Chanaan, in ipso itinere, eratq. uernum tempus: & ingrediebar Ephratam, & sepeliui eam iuxta iam Ephratæ, quæ alio nomine uocatur Bethlehem.) Quod Iacob filio suo Ioseph tamquam nescienti uoluit indicare ubi & quando sepelierit matrem eius, cum & ipse simul fuerit cum fratribus suis: sed & si erat, tam paruus ætate erat, ut illud uel curare uel animo retinere non posset: quæ res compulit modo dici. nisi forte ad rem pertinuit commemorare ibi sepultam matrem Ioseph, ubi Christus erat nasciturus. Sicut autem duo filii Isaac, Iacob & Esau, figuram habuerunt duorum populorum in Iudæis & Christianis, quamuis quantum ad carnis propagationem pertinet, nec Iudæi uenerunt de semine Esau, sed Idumæi, nec Christianæ gentes de Iacob, sed potius Iudæi: ad hoc enim tantum figura, qua dictum est, Maior seruiet minori: ita factum est etiam in duobus filiis Ioseph: nam maior gessit typum Iudæorum, Christianorum minor. Quos cum benediceret Iacob, manum dextram ponens super minorem, quem habebat ad sinistram, sinistram uero super maiorem, quem habebat ad dexteram: graue uisum est patri eorum, & admonuit patrem uelut corrigens eius errorem, & quisnam eorum maior esset ostendens. At ille noluit mutare manus, sed dixit, Scio fili mi, scio: & hic erit in populum & exaltabitur, sed frater eius iunior maior illo erit, & semen eius erit in multitudine gentium. Etiam hic duo illa promissa demonstrat, nam ille in populo, hic in multitudine gentium. Quid euidentius, quam his duabus promissionibus contineri populum Israelitarum orbemq. terrarum in semine Abrahæ, illum secundum carnem, istum secundum fidem? Sequitur, Ait quoque Iacob ad filium suum Ioseph, En ego morior, & Deus erit uobiscum: reducetq. uos ad terram patrum uestrorum. Do tibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo.) Sichyma iuxta Græcam & Latinam consuetudinem declinata est, alioquin Hebraice Sichem dicitur, ut Ioannes quoque euangelista testatur, licet uitiose, ut Sichar dicatur, error inoleuit: & est nunc Neapolis, urbs Samaritanorum. Quia igitur Sichem ex lingua Hebræa transfertur in humerum, pulchre adludit ad nomen, dicens, Et ego tibi dabo humerum unum. Vnum autem pro præcipuum ponitur. Quod autem ait, se eam in arcu & gladio possedisse: arcum & gladium, iustitiam uocat: per quam meruit peregrinus & aduena, interfecto Sichem, & Emor, de periculo liberari. timuit enim, ut supra diximus, ne uicina opida atque castella ob euersionem fœderatæ urbis, aduersus se consurgerent, & dominus non dedit eis, ut nocerent illi. Vel certe sic intelligendum est: Dabo tibi Sichymam, quam emi in fortitudine mea, hoc est in pecunia, quam multo labore & sudore acquisiui. Quod autem ait, Super fratres tuos: ostendit absque sorte dedisse eam tribui Ioseph, siquidem eo loco sepultus

De uerbis Iacob, En morior, &c. XXXVII

est

est Ioseph,& mausoleum eius usque in præsens cernitur.Proculdubio ergo aliquod hic latet propheticum sacramentum,quia & Ioseph quadam præcipua significatione Christum figurauit, & ei datur illa terra ubi disperdiderat obruendo Deos alienos Iacob, ut Christus intelligatur possessurus gentes diis patrum suorum renunciantes & credentes in eum. Heredem ergo bonorum operum sanctum Ioseph præ ceteris elegit,cuius opera fratres æquare non poterant: & ideo locum stupri & flagitiis uocantem ad incolatum sanctorum uerbis cælestibus & gladio capiens spiritali, ut ubi habitatores antea lasciuiæ & principes luxuriæ uersabantur, ubi fuerunt incentiua libidinis & fomenta nequitiæ,ibi nunc sancti sacerdotes magisteria doceant castitatis, & plurima uirginalis integritatis exempla, quodam supernæ lucis fulgore resplendeant. Sequitur,

CA. XLIX De benedictionibus patriarcharum. XXXVIII

VOCAVIT autem Iacob filios suos,& ait eis, Congregamini ut annunciem quæ uentura sunt uobis diebus nouissimis, congregamini & audite filii Iacob, audite Israel patrem uestrum.) Qui ante iuniorem seniori prætulerat, cœpit a primo, ut in illo mysterii præferret gratiam, in hoc ordinem seruaret ætatis. Sequitur,

Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea & principium doloris mei, prior in donis, maior in imperio. Effusus es sicut aqua: non crescas,quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius.) Est autem sensus hic: Tu es primogenitus meus, maior in liberis, debebas iuxta ordinem natiuitatis tuæ, & hereditatem quæ primogeniti iure debebatur, sacerdotium accipere & regnum. hoc quippe in portando onere, & prævalido robore demonstratur: uerum quia peccasti, & quasi aqua quæ uasculo non tenetur, uoluptatis effusus es impetu, iccirco præcipio tibi, ut ultra non pecces, sisq. in fratrum numero pœnam ex peccato luens, quod primogeniti ordinem perdidisti. Secundum mysticam intelligentiam, Ruben prioris populi uidetur ferre personam: & ideo redargui magis quam benedici uidetur, qui & primogenitus est sicut propheta dicit, Israel primogenitus meus. etenim iuxta quod primogenitis debebatur, ipsius erat accipere sacerdotium & regnum. Additur, Tu uirtus mea: utique quia ex ipso populo fundamentum fidei, ex ipso uirtus Dei quæ est Christus, aduenit. Quo modo autem ipse sit principium dolorum, nisi dum Deo patri semper irrogaret iniuriam, dum conuertit ad eum dorsum & non faciem? Iste prior in donis, quia primis ipsis credita sunt eloquia Dei, primis ipsis legis latio & testamentum, siue promissio. Maior est hic in imperio, utique pro magnitudine uirium dixit, quia copiosius ceteris in hoc sæculo idem populus regnauit. Effusus est autem sic peccando in Christo, quasi aqua quæ uasculo non tenetur, uoluptatis effusus est impetu: & iccirco addidit, Vltra non crescas: quia populus ipse,postquam in uniuerso orbe dispersus est,ualde imminutus atque abbreuiatus est. Sed quare talia meruerit, subiungit, Quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. prædicat enim passionem domini & primo genitæ plebis audaciam, quia ascendit cubile Dei patris, & maculauit stratum eius, quando corpus domini in quo plenitudo diuinitatis requiescebat, raptum in cruce suspendit, & ferro maculauit. Sequitur, Simeon & Leui, fratres,uasa iniquitatis bellantia,in consilio eorum ne ueniat anima mea,& in cœtu illorum non sit gloriatio mea, quia in furore suo occiderunt uirum, & in uoluntate sua suffoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax, & indignatio eorum, quia dura. Diuidam eos in Iacob, & dispergam illos in Israel.) Significat autem non sui fuisse consilii, quod Sichem & Emor fœderatos uiros interfecerint, contra iusq. pacis & amicitiarum sanguinem fuderint innocentem, quasi quodam furore sic crudeliter obstinati, muros & hospites urbis euerterint. Vnde sequitur, & dicit, Maledictus furor eorum, quia pertinax, & indignatio eorum,

quia

quia dura: diuidam eos in Iacob, & dispergam illos in Israel. Leui enim hereditatem propriam non accepit, sed in omnibus cœptis paucas urbes ad habitandum habuit. De Simeon uero in libro Iesu Naue scriptum est, quod & ipse proprium funiculum non fuerit consecutus, sed de tribu Iuda quædam fuerit consecutus. In Paralipomenon autem libro manifestius scribitur, quod cum multiplicatus fuisset, & non habuerit possessionis locum, exierit in desertum. Per Simeon & Leui scribæ & sacerdotes Iudaici populi intelliguntur. De Simeon enim scribæ sunt Iudæorum. de tribu uero Leui, principes sacerdotum: de quibus scriptum est, Quia consilium fecerunt, ut Iesum morti traderent. De quo consilio iste patriarcha *Matth. 26* qui iam mente Deum uidebat, dicit, In consilio eorum ne ueniat anima mea. horrebat enim iam in illo tempore iste sanctus patriarcha uidere tantorum scelerum facinus, quod in nouissimis temporibus facturi erant Iudæi. Sequitur, Quia in furore suo occiderunt uirum. idest, dominum Iesum Christum: & in dolore suo suffoderunt murum, quando lancea confoderunt illud spiritale & fortissimum propugnaculum, qui custodit Israel. Maledictus furor eorum, quia pertinax ad tantum facinus utique perpetrandum, quando furore accensi & ira obtulerunt Christum Pontio Pilato, dicentes illi, Crucifige, crucifige: & si hunc dimittis, non *Luca 23* es amicus Cæsaris. Et indignatio eorum, quia dura: dum Barabban latronem dimittendum peterent, & principem uitæ crucifigendum postularent. Diuidam eos in Iacob, & dispergam illos in Israel. Hic duo nominantur, diuisio, & dispersio: idcirco quia nonnulli ex ipsis in dominum crediderunt, quidam in infidelitate permanserunt. diuisi enim dicuntur ii, qui ab eis separantur, & ueniunt ad fidem: dispersi autem ii, quorum patria temploq. subuerso, per orbem terræ incredulum genus illorum spargitur. Sequitur, Iuda, te laudabunt fratres tui. Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum: adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Iuda. ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti ut leo & quasi leæna, quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femoribus eius, donec ueniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio gentium: ligans ad uineam pullum suum, & ad uitem, o fili mi, asinam suam. Lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uuæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi eius uino, & dentes eius lacte candidiores.) Licet de Christo mysterium sit, tamen iuxta litteram prophetatum est, quod reges ex Iuda per Dauid stirpem generarentur, & quod adorarent eum omnes tribus. non enim ait, Filii matris tuæ: sed, Filii patris tui. Et quod sequitur, Ex germine fili mi ascendisti: in Hebræo habet, De captiuitate fili mi ascendisti: ut ostenderet, eum captiuos populos esse ducturum. Hic certe nemo dubitat, prophetantis personam esse dilucidatam. Audiamus igitur quid dicat filio suo Iudæ, de cuius tribu Christus uenit ex semine Dauid, secundum carnem, si- *Rom. 1* cut apostolica doctrina testatur. Iuda, te laudabunt fratres tui. Per hunc enim Iudam, uerus cõfessor exprimitur Christus, quia ex eius tribu secundum carnem est genitus. Ipsum laudant fratres sui, apostoli scilicet, & omnes coheredes eius: quia qui per adoptionem filii Deo patri effecti sunt, & Christi fratres per gratiam, quorum ipse est dominus per naturam. Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum. iisdem enim manibus, & eodem crucis trophæo, & suos exuit, & inimicos atque aduersarias potestates curauit: iuxta quod & pater promittit ei, dicens, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *Psal. 109* Adorabunt te filii patris tui, quoniam multi ex filiis Iacob adorauerunt eum, qui per electionem gratiæ salui facti sunt. Catulus leonis Iuda, quoniam nascendo paruulus factus est, sicut scriptum est, Paruulus natus est nobis. prædam fili mi ascen- *Isa. 9* disti: idest, ascendens in crucem captiuos populos redemisti, & quos ille leo con-

trarius inuaserat, tu moriens eripuisti. Denique rediens ab inferis ascendisti in altum, captiuam duxisti captiuitatem. Requiescens accubuisti, ut leo. Manifestissime in passione Christus recubuit, quando inclinato capite tradidit spiritum, siue quando in sepulcro securus, uelut quodam corporis somno quieuit. Sed quare ut leo, & uelut catulus leonis? In somno enim suo leo fuit: quia non necessitate, Ioan. 10 sed potestate hoc ipsum impleuit, iuxta quod & ipse dixerat, Potestatem habeo ponendi animam meam, & nemo eam a me aufert, sed ego eam ponam. Quod uero addidit, Et ut catulus leonis Iuda, quia inde mortuus unde natus. Physici autem de catulo leonis scribunt, quod cum natus fuerit tribus diebus & tribus noctibus dormiat, tunc deinde patris fremitu uel rugitu ueluti tremefactus cubilis locus suscitare dicitur catulum dormientem. Quod ualde congruenter de passione mortis aptatur in Christo, qui tribus diebus & tribus noctibus in cubili sepulcri iacens somnum mortis impleuit. Bene ergo Christus ut leo requieuit, quia non mortis acerbitatem timuit, sed etiam in ipsa morte mortis imperium uicit, Bene idem iterum ut catulus leonis, quia die tertia resurrexit, unde & sic adiungitur de resurrectione eius, quis suscitabit eum? Hoc est, quia nullus hominum, nisi ipse se, iuxta quod idem de corpore suo dixit, Soluite templum hoc, & post triduum suscitabo illud. Non deficiet princeps de Iuda, nec dux de femoribus eius, donec ueniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Hic locus manifestissime ad Iudam refertur. tamdiu enim fuit ex semine eius apud Iudæos intemerata successio regni, donec Christus ad redemptionem mundi ex uirgine nasceretur. Probant hoc historiæ Iudæorum, quibus ostenditur primum alienigenam regem in gente Iudæorum fuisse Herodem, quo tempore natus est Christus. Quod si putant Iudæi non uenisse Christum, ergo de tribu Iuda usque hodie Iudæorum permanet regnũ. Itaque non defuit uel dux uel princeps de semine Iuda, donec ueniret cui repositum est. Sed quia non solum Iudæis profuit qui mittendus erat: ideo sequitur, Et ipse erit expectatio gentium. Alligans ad uineam pullum suum: quod uidelicet pullum asinæ, cui supersedit Iesus, hoc est gentilium populum, uineæ apostolorum qui ex Iudæis sunt, copulauerint, cui adhuc numquam legis onus impositum est. nam uinea domini, domus est Israel. Ed ad uitem, o fili mi, asinam suam. Quod autem dicit, fili mi, apostropham ad ipsum Iudam facit, quod Christus hæc sit Ioan. 15 uniuersa facturus: nam ipse dixit, Ego sum uitis uera. Ad hanc ergo uitem alligauit asinam suã cui supersedit, idest ecclesiam ex gentibus congregatam. Hanc itaque ad uitem corporis sui alligauit in uinculo caritatis, & disciplinæ euangelicæ nexu, ut de imitatione illius uiuens efficiatur heres Dei, coheres autem Christi. Alii namque hanc asinam, synagogam interpretantur, tardigradam scilicet & graui pondere legis oppressam. Lauabit in uino stolam suam. Bona stola est caro Christi, quæ omnium peccata operuit, omnium delicta suscepit, omnium texit errores: Bona stola est, quæ uniuersos induit uestem iucunditatis. Hanc lauit in illo uino, quod pro multis effusum est in remissionem peccatorũ. Et in sanguine uuæ pallium suum, hoc est, in passione corporis sui diluit gentes sanguine suo. pallium enim eius sunt gentes quas corpore suo contexuit, sicut scriptum est, Viuo ego dicit dominus, nisi hos omnes induam sicut uestimentum. Non ergo sanguine suo propria peccata quæ non erant, sed nostra quæ fecimus delicta mundauit. Et bene uuam dixit, quia sicut uua pependit in ligno. Ipse est uitis, ipse est uua: uitis ligno adhærens: uua, quia lancea militis apertum latus habuit, & emisit aquam & sanguinem: aquã ad lauacrum, sanguinem ad pretium. aqua nos abluit, sanguis redemit. Pulchriores oculi eius uino: Oculi Christi, apostoli sunt & euangelistæ, qui scientiæ lumen uniuerso corpori ecclesiæ præstant. Ii pulchriores uino pro

bantur, quia eorum doctrina auſteritatem uini ueteris exuperat, ideſt priſcæ legis traditionem. euangelica enim præcepta longe clariora ſunt, quam ueteris teſtamenti mandata. Et dentes lacte candidiores. Dentes, prædicatores ſunt ſancti, qui præcidunt ab erroribus homines, & eos quaſi comminuendo, in Chriſti corpore transferunt. Nomine autem lactis doctrina legis ſignificatur, quæ carnalem populum tamquam paruulos loco lactis alebat, cuius quidem candidiores effecti ſunt doctores eccleſiæ, quia fortem & ſolidum cibum uerbi mandunt atque diſtribuunt. De quibus apoſtolus dicit in epiſtola ad Hebræos, Perfectorum autem eſt *Heb. 5* ſolidus cibus. Et bene, candidiores lacte dentes dicit, omnes enim qui perfecti ſunt,& qui ſcripturarum cibos explanantes,ſubtilem & minutum intellectum,qui ſpiritalis dicitur, corpori ſubminiſtrant, candidi eſſe debent & puri, atque ab omni macula liberi. Sequitur, Zabulon,in litore maris habitabit, & in ſtatione nauium, pertingens uſque ad Sidonem.) Zabulon qui interpretatut Habitaculum pulchritudinis, eccleſiam ſignificat, fortiſſimam ad omnem tolerantiam paſſionis. Hæc in litore maris inhabitat, ut uideat aliorum naufragia. Ipſa immunis periculi expectat alios, fluctuantes in freto iſtius mundi, qui circũferuntur omni uento doctrinæ: ipſa fidei radice immobilis perſeuerat, expectans hæreticorũ procellas & naufragia Iudæorum, quoniã gubernatorem,quem habuerunt,abnegauerunt. Circa fluctus igitur habitat, non fluctibus cõmouetur: magisq.ad ſubueniendum parata, quã periculo obnoxia, ut ſi qui tempeſtatibus acti grauibus cõfugere ad portum uelint, præſto ſit eccleſia tamquam portus ſalutis, quæ expanſis brachiis in gremium tranquillitatis ſuæ uocet periclitantes, locum fidei ſtationis oſtendens. Eccleſia igitur in hoc ſæculo tamquam portus maritimi per litora diffuſi, occurrit laborantibus,dicens eſſe credentibus refugium præparatum, quo uentis quaſſata nauigia poſſint ſubducere. In iis eccleſiis ſunt principes Zabulon & principes Neptalim, ſicut docet Dauid in pſalmo: quorum alii liberatores ſunt, *Pſal. 67* ac tempeſtate nocturna clamantes, Abiiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis: alii ſunt latitudines apoſtolicæ, qui poſſunt dicere, Os noſtrum patet ad *2. Cor. 6* uos,o Corinthii, cor noſtrum dilatatum eſt. Iſti ſunt ipſi, qui cum eſſent in tenebris, lucem uiderunt magnam, ſicut propheta teſtatur, dicens, Terra Zabulon & *Iſa. 9* terra Neptalim uia maris trans Iordanẽ,populus,qui ſedebat in tenebris,uidit lucẽ magnam: habitantibus in regione umbræ mortis lux orta eſt eis. Exploratores igitur ſecus aſcenſus nauium poſuit dominus Deus noſter patriarchæ huius heredes, cuius cura peruigil & ſpiritalis ſucceſſio pertendit uſque ad Sidonem, hoc eſt, uſque ad gentes peruenit, ut domini miſericordia peccata ablueret nationum. Sidon enim primitiuus eſt filius Cham, illius utique,qui propter irreuerentiam paternæ pietatis maledictione damnatus eſt. Patris ergo liberatio nocturna, tamquã in excubiis poſita propugnaculum ſpiritale, ne quis ſcopulos uitæ huius poſſit incidere, pertendit uſque ad grauiſſimorum criminum peccatores & Sidonios ipſos, qui ante ſuperſtitione uehementi, uenatores ſcelerum nuncupabantur,ut interpretatio docet: ſoluta hereditate maledicti, donatam heteditatem maledictioni abſoluit, ut ubi maior reatus erat, ibi nunc uberior ſit gratia. Iſachar, aſinus fortis, accubans inter terminos, uidit requiem quod eſſet bona, & terram quod optima, & ſuppoſuit humerum ad portandum, factusq. eſt tributis ſeruiens.) Quia ſupra Zabulon dixerat, quia maris magni eſſet litora poſſeſſurus, Sidonem quoque & reliquas Phœnicis urbes contingeret: nunc & ad mediterraneã prouinciam redit, & Iſachar qui iuxta Neptalim pulcherrimam Galileæ regionem poſſeſſurus eſſet, benedictione ſua habitatorem facit. Aſinum autem eum fortem uocat, & humerum ad portandum deditum: quia in labore terræ & uehendis ad mare omni-

bus quæ in ſuis finibus naſcebantur, plurimum laborarat, regibus quoque tributa comportans. Aiunt Hebræi, quod per metaphoram cuncta hæc ſignificaret, qui ſcripturas ſanctas die ac nocte meditans ſtudium ſuum dederit ad laborãdum, & iccirco ei omnes tribus ſeruierint, quaſi magiſtro dona portantes. Inter terminos accubare, eſt præſtolato mundi fine requieſcere, nihilq. de his, quæ nunc in medio uerſantur, quærere, ſed ultima deſiderare. Et fortis aſinus requiem bonam & terram optimam uidet, cum ſimplex gentilitas iccirco ſe ad robur boni operis erigit, quia ad æternæ uitæ patriam tendit. Qui & ad portandum humerum ſuppo nit, quia conſpecta ſuperna requie præceptis etiam grauibus in operatione ſe ſubiicit, & quidquid intolerabile puſillanimitas aſſerit, hoc ei leue ac facile ſpes remunerationis oſtendit. Sequitur, Dan iudicabit populum ſuum, ſicut & alia tribus in Iſrael. Fiat Dan coluber in uia, ceraſta in ſemita, mordens ungulas equi, ut cadat aſcenſor eius retro. Salutare tuum expectabo domine) Sampſon iudex Iſrael, de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit nunc uidens in ſpiritu nutriſſe comã Sampſon Nazaræum, tum cæſis hoſtibus triumphare, qui in ſimilitudine colubri reguliq. obſidentis uias, nullum per terram Iſrael tranſire permittat: ſi quis temerarius uirtute ſua, quaſi equi uelocitate confiſus, eam uoluerit prædonis more populare, effugere non ualebit: totum tamen per metaphoram ſerpentis & equi loquitur. Videns ergo tam fortem Nazaræum, tum quód & ipſe propter meretricẽ mortuus eſt, & moriens noſtros occidit inimicos, putaui, o Deus, ipſum eſſe Chriſtum filium tuum uerum: ſed quia mortuus eſt, & non reſurrexit, & rurſum captiuus deductus eſt Iſrael, alius mihi ſaluator mundi & mei generis præſtolandus

Gen. 49 eſt: ut ueniat cui repoſitum eſt, & ipſe erit expectatio gentium. Quid hoc loco, equi nomine, niſi præſens ſæculum deſignatur? Quo in teſtimonio, quid equus ſignificet, cuius ungulas coluber mordet, melius oſtendemus, ſi & ea, quæ circum ſtant, paulo ſubtilius exponamus. nonnulli enim de tribu Dan uenire antichriſtũ ferunt, pro eo quod hoc loco Dan & coluber aſſeritur & mordens. Vnde non im merito dum Iſraeliticus populus terras in caſtrorũ portione ſuſciperet, prius Dan ad aquilonem caſtrametatus eſt, illum ſignificans ſcilicet, qui in corde ſuo dixerat,

Iſa. 14 Sedebo in monte teſtamenti in lateribus aquilonis, aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero altiſſimo. qui non ſolum coluber, ſed etiam ceraſtes uocatur. cerata enim cornua dicuntur, ſerpensq. hic cornutus eſſe perhibetur, per quem digne antichriſti aduentus ſignificatur, quia contra uitam fidelium cum morſu peſtiferæ prædicationis, armatus etiam uenit cum cornu poteſtatis. Quis autem neſciat ſemitam anguſtiorem eſſe, quam uiam. Fit ergo Dan coluber in uia, quia in præſentis uitæ latitudine eos ambulare prouocat, quibus quaſi parcendo blanditur: ſed in uia mordet, quia eos, quibus libertatem tribuit, erroris ſui ueneno conſumit. Fit ceraſtes in ſemita, quia quos fideles reperit, & ſede ad præcepti cæleſtis anguſta itinera conſtringentes, non ſolum nequitia callidæ perſuaſionis impedit, ſed etiam terrore poteſtatis premit, & in perſecutionis angore poſt beneficia fictæ dulcedinis exercet cornua poteſtatis. Quo in loco equus etiam hunc mundũ ſignificat, qui per elationem ſuam in curſum labentium temporum ſpumat. Et quia antichriſtus extrema mundi apprehendere nititur, ceraſtes iſte equi ungulam mordere perhibetur. Vngulã quippe equi mordere, eſt extrema ſæculi feriendo contingere. Vt cadat aſcenſor eius retro. Aſcenſor equi eſt, quiſquis extollitur in dignitatibus mundi. Qui retro cadere dicitur, & non in faciem: ſicut Saulus ceci diſſe memoratur. In facie enim cadere, eſt in hac uita ſua, unumquemque culpas agnoſcere, eaſq. pænitendo deflere. Retro uero cadere eſt ex hac uita quæ non uidetur, repente decidere, &, ad quæ ſupplicia ducatur, ignorare. Et quia Iudæa erroris

roris sui laqueis capta pro Christo antichristum expectat, bene Iacob eodem loco repente in electorum uocem conuersus est, dicens, Salutare tuum experire domine: idest non sicut infideles antichristum, sed eum qui ad redemptionem nostram uenturus est, uerum credo fideliter Christum. Sequitur, Gad accinctus praelia bitur ante eum, & ipse accingetur retrorsum.) Totum autem illud est quod ante Ruben & dimidiam tribum Manasse, ad filios quos trans Iordanem in possessione dimiserat post XIIII annos reuertens, praelium aduersus eos gentium uicinarum grande reperit, & uictis hostibus fortiter dimicauit. Iste Gad accinctus, personam domini exprimit, qui in prima aduentus sui humilitate ante aduentum antichristi praeliandus occurrit, accinctus gladio uerbi sui circa femur potentissime, quo inimicos diuisit, idest, filium a patre, filiam a matre, nurum a socru, iuxta quod legitur in euangelio. Non ueni pacem mittere, sed gladium. Quod autem ait, Et *Marc. 10* ipse accingor retrorsum, claritas domini nostri in secundo regno eius ostenditur, quia cum uenerit antichristus item occurret retrorsum, idest, post eius uestigia, Christus celeri aduentu progrediens ut interficiat eum gladio oris sui. Vnde & bene idẽ Gad latrunculus interpretatur eo, quod posterius, idest, secus pedes quasi latrunculus rapido atque improuiso aduentu exiliat, contra apertam antichristi oppugnationem. Christus uero ante & retro praeliare contra antichristum scribitur. Ante eum namque in occulto aduentu humilitatis, post eum uero manifestus in gloria maiestatis. Aser, pinguis panis eius, & praebebit delicias regibus.)

Aser cuius nomen significat delicias siue diuitias, idem Christus est, cuius est altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae, qui propter nos pauper factus est, cũ esset diues: cuius panis, pinguis factus est, caro scilicet eius quae est esca sancta sanctorum, quam quisquis manducat, uiuet in aeternum. Iste etiam praebet delicias sapientiae regibus, idest, qui sensus proprios bene regunt, qui dominantur uitiorũ suorum, qui castigant corpora sua, & animae sua in seruitute subiiciunt. Sequitur, Neptalim, ceruus emissus, & dans eloquia pulchritudinis) Significat quod aquae calidae in ipsa nascantur tribu, siue quod super lacum Genesareth & fluenta Iordanis irrigua sit. Hebraei autem uolunt propter Tyberiadem, quae legis uidetur habere notitiã, agrum irriguũ & eloquia pulchritudinis prophetari: quod potest ceruus emissus transferri propter temporaneas fruges uelocitatem terrae uberioris ostendens. sed melius si ad doctrinam saluatoris referamus, Neptalim, qui interpretatur Latitudo, apostolos & praedicatores significat, quorum doctrina in latitudine totius mundi diffusa est. Ex hac enim tribu fuerunt apostoli qui sunt principes & duces ecclesiarũ, & principes Zabulon & Neptalim, qui sine dubio ad personam referuntur apostolorum, ipsi sunt filii excussorum, idest, prophetarum, qui in manu potẽtis Dei positi sunt, & tamquã sagittae excussae peruenerunt usque ad fines terrae. Vnde & bene hic Neptalim ceruus emissus scribitur, quia nimirũ apostoli siue praedicatores euangelii ueloci saltu exilientes, more ceruorũ trãscendunt implicamenta saeculi huius, sicq. excelsa & sublimia meditantes dant eloquia pulchritudinis, idest praedicant cunctis gentibus doctrinam domini saluatoris. Sequitur, Filius accrescẽs Ioseph, filius accrescens & decorus aspectu, filiae discurrerunt super murum, sed exasperauerunt eum & iurgati sunt, inuideruntq. illi habentes iacula. Sedit in forti arcus, & dissoluta sunt uincula brachiorum eius, & manuum illius per manum potentis Dei Iacob, inde pastor egressus est lapis Israel) iuxta litteram autem iste est sensus capituli huius. O Ioseph qui ideo sic uocaris, qnia adduxit te mihi dominus, siue quia inter fratres tuos maior futurus es. Fortissima siquidem tribus fuit Ephraim, ut in Regum & Paralipomenon libris legimus. O inquam fili mi Ioseph qui tam pulcher es, ut te tota de muris & turribus

ac fenestris puellarum Aegypti turba prospectet, inuiderunt tibi, & ad iracundiã
prouocauerunt fratres tui, habentes liuoris sagittas, & zeli iaculis uulnerati. ue-
rum tu arcum tuum & arma pugnandi posuisti in Deo, qui fortis est propugnator,
& uincula tua, quibus te fratres ligauerunt, ab ipso soluta sunt & dirupta, ut ex tuo
semine tribus nascatur Ephraim, fortis & stabilis & instar lapidis durioris inuicta,
imperans quoque X tribubus Israel. Hæc in prophetia post passionem domini pa
ternæ uocis imagine prætulit: quo redeunte in cælum post uictoriam Christum
alloquitur, dicens, Filius accrescens Ioseph, filius accrescens utique in gentibus,
quia ob incredulitatem synagogæ populum reliquisset, innumeram sibi plebem
Psal. 21 ecclesiæ ex omnibus gentibus ampliauit. Quod & Dauid cecinit dicens, Remi-
niscentur & conuertantur ad dominum uniuersis fines terræ. Filius accrescens &
aspectu. omnes enim superat illius pulchritudo, iuxta quod & psalmista de illo de-
Psal. 44 corus testatur, dicens, Speciosus forma præ filiis hominum. Filiæ discurrerunt su-
per murum: idest gentes, uel ecclesiæ quæ crediderunt in Christo. Hæ super so-
liditatem fidei, quasi super murum amore pulchritudinis Christi accensæ discur-
runt, ut uirum sponsumq. per contemplationem aspiciant, & osculo caritatis illi
copulentur atque adhæreant. Sed obiurgati sunt eum, subauditur Christum,
quando falsis eum testimoniis calumniantes sanctum domini opprimere synago
gæ populi tentauere. Inuideruntq. illi habentes iacula. neque enim quisquam in
Ioseph coniecit sagittam, uel aliquod uulneris telum: sed hoc specialiter euenit
in Christo. Sedit in forti arcus eius. Christus enim arcum suum & arma pugnan
di posuit in Deum, qui fortis est propugnator: cuius uirtute euertitur omnis ne-
quitia perfidorum. Et dissoluta sunt uincula brachiorum eius, quibus fratres, hoc
est Iudæi, eum uinctum Pontio Pilato tradiderunt, uel quibus eum suspensum li-
gno crucifixerunt. recisa enim sunt per manus omnipotentis Iacob, hoc est per
manus omnipotentis Dei Iacob, ex cuius ore ipse Christus bonus pastor, egressus
est lapis & firmitas credentium in Israel. Deus patris tui erit adiutor tuus. Quis
adiuuit filium, nisi solus pater, qui dixit, Iacob puer meus suscipiet eum anima
mea? Et omnipotens benedicit tibi benedictionibus cæli desuper, benedictioni-
bus abyssi iacentis deorsum. uniuersa enim subiecit ei, cælestia per benedictionẽ
cæli, & terrena per benedictionem abyssi iacentis deorsum, ut omnibus angelis,
& hominibus dominetur: benedictionibus uberum, idest duorum testamentorũ,
quorum altero nunciatus est, altero demonstratus: siue benedictionibus Mariæ
uberum quæ uere benedicta est, quia eadem sancta uirgo domino potum lactis im
Lucæ 11 mulsit. Vnde & illa mulier in euangelio ait, Beatus uenter, qui te portauit, & u-
bera, quæ suxisti. Benedictionibus uberum & uuluæ. Etiam hic benedicitur uul-
ua eiusdem matris, illa utique uirginalis quæ nobis Christum dominum edidit,
de qua patet per Hieremiam, qui eiusdem personam gestauit, sub ipsius figura
Hier. 1 ad se dictum audiuit, Priusquã te formaui in utero, noui te, & antequam exires de
utero, sanctificaui te. Benedictiones patris tui cõfortatæ sunt benedictionibus pa-
trum tuorum. Benedictiones, inquit, patris tui cælestis, quæ datæ sunt tibi a sum
mo cæli & abyssi, confortatæ sunt, idest præualuere benedictionibus patrum tuo-
rum. ultra enim omne sanctorum meritum prophetarum, siue patriarcharum con
ualuit benedictio omnipotentis patris in filium, ita ut ei nullus sanctorum æqua
retur. Donec ueniat desiderium collium æternorum. Colles isti, sancti sunt, qui
Christi aduentum prophetantes, magno cum desiderio incarnationem eius expe
Matth. 13 ctauerunt, de quibus dominus dicit, Quia multi iusti & prophetæ cupierunt ui-
dere, quæ uidetis. Hi ergo sancti dicti sunt colles propter excellentiam sanctita-
tis. Qui etiam æterni uocantur, quia uitam consequuntur æternã, nec intereunt
cum

cum mundo, sed esse creduntur æterni. Fiant in capite Ioseph: omnes scilicet istæ benedictiones super caput Christi ponuntur, quas incarnatus accepit. et super uerticem Nazaræi, de quo scriptum est, Quoniam Nazaræus uocabitur, hoc est *Matth. 2* sanctus Dei. Inter fratres suos, quia ipse est caput omnium eminens uniuersorum sanctorum, quos & fratres uocat in psalmis. Sequitur, Beniamin, lupus rapax, mane comedet prædam, & uespere diuidet spolia.) Hoc capitulum ita Hebræi edisserunt, ut altare quo immolabantur hostiæ & uictimarum sanguis ad basim illius fundebatur, in parte tribus Beniamin fuerit. Hoc, inquiunt, significat, quod sacerdotes mane immolarent hostias, & ad uesperam diuiderent ea, quæ sibi a populo ex lege collata erant, lupum sanguinarium uel rapacem super altaris interpretatione ponentes, & spoliorum interpretationem super sacerdotibus, qui seruientes altari uiuebant de altari. Beniamin, lupus rapax, mane comedet prædam, & uespere diuidet spolia. Quibus dictis Paulus apostolus designatur, de Beniamin stirpe progenitus. qui mane rapuit prædam: idest, in primordiis fideles, quos potuit, deuastauit. Vespere autem spolia diuisit, quia fidelis postmodum factus, sacra eloquia audientibus, discretione mirifica dispensauit. Legimus quendam ex doctoribus, ad urbem Hierusalem ea, quæ de Beniamin scripta sunt, referentem. Beniamin, inquit, Filius doloris interpretatur. Hic forte hereditatis eum locum accepit, in quo terrena est Hierusalem, quæ nunc propter incredulitatem abiecta est atque repulsa. hæc enim in filiis suis sub persona Beniamin designatur. Nam sicut Beniamin ultimam consecutus est benedictionem, ita & idem populus ultimus est saluandus, postea quam plenitudo gentium introierit. dicit enim Beniamin lupus rapax: lupus scilicet, quia ipse populus effudit sanguinem prophetarum: rapax autem propter auiditatem dicitur. ex multa enim fame uerbi Dei & inedia, ueniet rapax, quia & ipse uiolenter diripiet regnum Dei. Hic autem mane comedet prædam. Mane, illud tempus creditur significari, quo legem accepit: tunc enim primo quædam illuminatio scientiæ data est. Comedet autem mane, quia legem, quam mane accepit, edit adhuc, meditatur, & legit, sequens legis iustitiam, in legem fidei non peruenit. Ad uesperam autem diuidet spolia. Vespere erit illud tempus nouissimum quo conuertetur. Tunc diuidet spolia, idest tunc intelliget diuidendam esse litteram a spiritu: & tunc cognoscet, quia littera occidit, spiritus autem ui- *2. Cor. 3* uificat. Quia ergo iam per gratiam domini illuminatus, incipit legis spiritalia a corporibus diuidere & separare: ideo dicitur, ad uesperam diuidet spolia, siue escam, eo quod tota die in lege meditans ante non fecit. Quæritur autem de Iacob, cur omnes quos de liberis & de ancillis genuit, æquali honore filios & heredes constituerit, nisi ut ostenderet, quod Christus dominus omnibus gentibus, quæ per fidem corpori eius conciliantur, cunctos pari honore & gloria habens, cælestia præmia largiatur: nec est distinctio, Iudæus an Græcus, Barbarus & Scytha, seruus an liber sit: quia per omnia & in omnibus Christus est. propterea enim figuram serui saluator noster & dominus induit, & pro libero & pro seruo seruiuit, ut omnibus credentibus in se, æquale donum bonorum cælestium largiatur: nec præfertur apud illum, quis secundum carnem nobilior sit. quicumque enim fidem domini promerentur, nullis maculis carnalis natiuitatis obfuscantur. nam & hoc ita futurum etiam per prophetam promittitur, dicente domino. Erit in nouissimis diebus, ef- *Act. 2* fundam de spiritu meo super omnem carnem. Sequitur, Finitisq. mandatis, *De morte Iacob. XXXIX* quibus filios instruebat, collegit pedes suos super lectulum, & obiit, appositusq. est ad populum suũ. Quod cernens Ioseph, ruit super faciem patris, flens & deosculans eũ.) Videndum quo modo dicant scripturæ, quod assidue dicunt de mortuis.

Et appositus est ad patres suos: uel, Appositus est ad populũ suum: sicut de Iacob dicitur, iam quidẽ mortuo, sed nondũ sepulto. Sed ad quẽ populum apponatur, non in promptu est uidere. Ex illo enim populus prior natus est, qui dictus est populus Israel. Qui uero eũ præcessere, tam pauci iusti nominantur, ut eos populum appellare cunctemur. Nam si dictũ esset, Appositus est ad patres suos: nulla quæstio fieret. An forte populus est, non solum hominũ sanctorũ, uerum etiam angelorum, populus ciuitatis illius unde dicitur ad Hebræos, Accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Hierusalem, & millia angelorũ exultantiũ. Huic populo apponuntur, qui hanc uitam placentes Deo finiunt. tunc enim dicuntur apponi, quando nulla iam remanet sollicitudo tentationum & periculum peccatorum. Sequitur, Præcepitq. seruis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem. Quibus iussa explentibus transierunt quadraginta dies. Iste quippe mos erat cadauerum conditorum. Fleuitq. eũ Aegyptus septuaginta dies.) Quadraginta dies sepulturæ, quos commemorat scriptura, forte significant aliquid pœnitentiæ, qua peccata sepeliuntur. non enim frustra etiam XL dies ieiuniorum sunt constituti, quibus Moyses & Helias & ipse dominus ieiunauit, & ecclesia præcipuam obseruationem ieiuniorum, quadragesimam uocat: & Ionas propheta Niniuitis prædicauit, Adhuc XL dies, & Niniue subuertetur, ut per tot dies accommodatos, humiliatio pœnitentium, & accepta remissio peccatorum intelligatur. Sequitur,

CAP. L EXPLETO planctus tempore, locutus est Ioseph ad familiam Pharaonis, Si inueni gratiam in conspectu uestro, loquimini in auribus Pharaonis, eo quod pater meus adiurauit me, dicens, En morior: in sepulcro meo, quod fodi mihi in terra Chanaan, sepelies me. Ascendam igitur & sepeliam patrem meum, ac reuertar. Dixitq. ei Pharao, Ascende, & sepeli patrem tuum. Quo ascendente, ierunt cum eo omnes senes.) Quod ait Ioseph ad potentes Aegypti, ut dicerent Pharaoni ex nomine eius, Pater meus adiurauit me, dicens, In monumento meo, quod ego fodi mihi in terra Chanaan, ibi me sepelies: quæri potest quo modo sit uerum, cum hæc uerba patris eius, quando de sua sepultura mandauit, non legantur. Sed ad sententiam uerba referre debemus, sicut in aliis supra similiter iteratis uerbis uel narrationibus admonuimus. Fodisse autem sibi Iacob sepulcrum, nusquam superius in hac scriptura legitur: sed nisi fieret cum in eisdem terris esset, modo non diceretur. Sequitur, Veneruntq. ad aream Achar, quæ sita est trans Iordanem.) Quid sibi uult, quod cum pergerent ad sepeliendum Iacob, scriptura dicit, Et uenerunt ad aream, quæ est trans Iordanem. Prætergressi sunt enim locum, in quo erat mortuus sepeliendus, millia, sicut perhibent qui nouere, plus quã quingenta: tantum quippe spatii est plus minus ab eo loco ubi sepulti sunt patriarchæ, usque ad hunc locum, quo eos aduenisse narratur. Nam post factum ibi luctum & planctum magnum, redierunt ad locum quem præterierant, rursus Iordane transiecto. Nisi forte quis dicat aliquorum hostium uitandorum caussa per eremum eos uenisse cum corpore, qua etiam uia populus Israel ductus est, per Moysen ab Aegypto liberatus. Illo quippe itinere, & plurimum circuitur, & per Iordanem uenitur ad Abramium, ubi sunt corpora patriarcharum, id est, ad terram Chanaan. Sed quo modo factum sit, ut trans illa loca uersus ad orientem tantum iretur, & inde ad ea per Iordanem ueniretur, significationis caussa factum esse credendum est, quod per Iordanem uenturus erat ad eas terras postea Israel in filiis suis. Sequitur, Vbi celebrantes exequias, planctu magno atque uehementi, impleuerunt VII dies. Quod cum uidissent habitatores terræ illius, id est, Chanaan, dixerunt, Planctus magnus est iste Aegyptiis. Et icirco appellauerunt nomen loci illius, Planctus Aegypti.

Aegypti. Fecerunt ergo filii Iacob, ſicut præceperat eis: & portantes eum in terram Chanaan, ſepelierunt in ſpelunca duplici. Neſcio utrum inueniatur alicui ſanctorum in ſcripturis celebratum luctum eſſe per nouem dies, quod apud Latinos nouendiū appellatur. Vnde euidenter apparet ab hac cōſuetudine prohibitos Chriſtianos iſtum in mortuis numerum ſeruare, qui magis eſt in gentilium conſuetudine. Septimus uero dies auctoritatem in ſcripturis habet. Vnde alio in loco ſcriptū eſt, Luctus mortui, ſeptem dies: fatui autem, omnes dies uitæ eius. Septenarius autem numerus propter ſabbati ſacramentum, præcipue quietis indicium eſt. Vnde merito mortuis, tamquam requieſcentibus exhibetur. Quem tamen numerum in luctu Iacob decuplauerunt Aegyptii, qui eum L X X diebus luxerunt. Sequitur, Vixitq. Ioſeph centum & decem annos, & uidit Ephraim filios uſque ad tertiam generationem. Filii quoque Machir, filii Manaſſe, nati ſunt in genibus Ioſeph. Mortuusq. eſt expletis centum & decem uitæ ſuæ annis, & conditus aromatibus, ſepultusq. eſt in Aegypto.) Cum hos filios filiorum uel nepotes filiorum dicat ſcriptura Ioſeph uiuendo uidiſſe, quo modo eos iungit illis L X X hominibus, cum quibus Iacob Aegyptum dicitur intraſſe, quando quidem Ioſeph ſeneſcendo peruenit, ut eos natos uideret? Iacob autem quando ingreſſus eſt Aegyptum, iuuenis erat Ioſeph: & eum pater moriens L & V I fere ætatis annum agentem reliquit. Vnde conſtat certi myſterii cauſſa illum numerum, ideſt ſeptuagenarium, ſcripturam commendare uoluiſſe. Si autem quiſquam exigit, quo modo etiam ſecundum hiſtoricam fidem uerum ſit, Iacob cum L X X animabus in Aegyptum intraſſe: non illo uno die quo uenit, eius ingreſſum oportet intelligi. Sed quia in filiis ſuis plerumque appellatur Iacob, hoc eſt in poſteris ſuis, & per Ioſeph cum conſtat in Aegyptum intraſſe, introitus eius accipiendus eſt, quamdiu uixit Ioſeph, per quem factum eſt ut intraret. Toto quippe illo tempore naſci & uiuere potuerunt, omnes qui commemorantur, ut ſeptuaginta, uel iuxta Septuaginta interpretes, ſeptuagintaquinque animæ compleantur, uſque ad nepotes Beniamin. ſicut enim dicit, Hi filii Liæ, quos peperit Iacob in Meſopotamia Syriæ, loquens etiam de iis, qui nōdum erant nati: quia illic parentes eorum, de quibus nati ſunt, pepererant, ibi eos perhibet natos, quoniam cauſſa, qua naſcerentur ibi nata eſt, ideſt parentes eorum, quos ibi Lia peperit: ita quoniam cauſſam intrandi in Aegyptum Iacob in Ioſeph habuit, totum tempus quo in Aegypto uixit Ioſeph, ingreſſio erat Iacob in Aegyptum per ſuam progeniem, quæ illo uiuo propagabatur, per quem factum eſt, ut ingrederetur.

De morte Ioſeph. XI.

F I N I S

D. EVCHERII, LVGDVNENSIS EPISCOPI, COMMENTARIORVM IN LIBROS Regum, ad Verannium & Salonium fratres, episcopos,

LIBER PRIMVS.

REGVM tempora post iudices, quãdo Dauid, Saule reprobato, cœpit regnare, incipiuntur. unde & liber, ubi res gestæ continentur, quem nunc aggredimur, Malachim, idest Regum uocitatur, quod tertio & quarto uolumine continetur; meliusq. est multo, Malachim, idest Regum, quam Malachot, idest Regnorum, dicere. non enim multarum gentiũ regna describit, sed unius Israelitici populi, qui tribubus XII continetur. plus tamen in terrena Hierusalem, tribus Iuda, una ex XII, diuturna successione regnauit. in qua ciuitate, reprobato Saule, prior Dauid regnauit. In quibus temporibus multa uaria sacramenta Christi, & ecclesiæ figurantur. nam in ipso exordio Regum, commutatum sacerdotium in Samuele, reprobato Heli, & commutatum regnum in Dauid, reprobato Saule; exclamat, prænunciari nouum sacerdotium, nouumq. regnum, reprobato uetere, quod umbra erat futuri in domino Iesu Christo uenturi. Nonne ipse Dauid, cum panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus in una eademq. persona utrumque futurum, idest in uno Iesu Christo regnum & sacerdotium figurauit? Et aspice regum tempora, quia primo iudicum, postea regum. sic erit iudicium, postea regnum. Huius autẽ libri tale principium est: Fuit uir unus de Ramatha Sophim, de monte Ephraim, & nomen eius Helchana, filius Hieroboam, filii Heliu, filii Tau, filii Suph, Ephrathæus) Helchana non de Amram ortus, sed de Isaar, qui & ipse filius fuit Caath, & Caath filius Leui. Hic Isaar pater fuit Chore, quo pereunte, filii eius remanserunt. De cuius stirpe fuit Samuel, quorum posteritas postea temporibus Dauid & Salomon, cantatores & prophetæ in populo & templo Dei fuerunt. Huius Caath familiæ acceperunt urbes & suburbana ad inhabitandum, ut liber Iesu Naue testatur, in monte Ephraim, ubi fuerunt ciuitates Sichem & Gazer & Cethsain & Bethoron. fuit enim Helchana filius Hieroboam, filii Heliu, filii Tau, filii Suph, filii Helchana, filii Iohel, filii Azariæ, filii Sophoniæ, filii Thaat, filii Asir, filii Abisaph, filii Chore, filii Isaar, filii Caath, filii Leui, filii Israel, ut Verba dierũ narrant. Et habuit duas uxores, nomen uni Anna, & nomen secundæ Phenenna. Fueruntq. Phenennæ filii, Annæ autem non erant liberi: &c.) Iste ergo laudabilis uir habuit duas uxores, nomen uni Anna, & nomen secundæ Phenenna. Habebat autem filios de secunda Phenenna, sterilis uero erat prior illa quæ & nobilior erat. Similia inuenies etiam in Genesi. cognata quippe sibi est scriptura diuina. Inuenies ibi primam uxorem Abrahæ Saram nobiliorem: secundam uero Aegyptiam Agar, ignobilem fuisse: & ante patrem effectum Abraham de ignobili quam de nobili. Fuit tamen post-

De Helchana I

Gen. 16

poſtmodum etiam de nobili coniuge pater. Ita ergo etiam nunc Helchana hic qui eſt poſſeſſio Dei, prius de ſecunda uxore efficitur pater: quoniam quidem concluſerat Deus uuluam Annæ, ſicut & prius concluſerat uuluam Saræ. Poſt plurimos uero partus Phenennæ, etiam Annæ uulua orationibus & precibus aperitur, & efficitur etiam ipſa mater filii eius, quem obtulit Deo. Quid ergo hæc in ſe ſacramenti contineant, uideamus. Phenenna interpretatur Conuerſio, Anna autem interpretatur Gratia. Vnuſquiſque ergo noſtrum, qui uult effici poſſeſſio Dei, iſtas ſibi duas iungat uxores, & cum ipſis ſibi nuptias celebret. Primam ſibi iungat, quæ nobilior eſt & generoſior, gratiam: hæc enim nobis per fidem prima coniun-

Ephes. 2 gitur, ſicut & apoſtolus dicit, Gratia ſalui facti eſtis per fidem. Secundæ uero coniungimur Phenennæ, ideſt conuerſioni, quia poſt gratiam credulitatis, emendatio fit morum, & uitæ conuerſio. Sed cum iſte ſit ordo nuptiarum, alius ordo procreationis efficitur. Prima nobis filios parit Phenenna, quia primos fructus de cõuerſione proferimus, & prima iuſtitiæ germina de actibus & operibus procreamus. primum namque iuſtitiæ opus eſt, conuerti a peccatis: quia niſi ante conuertamur & declinemus a malo, non poterimus de Anna effici patres, nec de gratia liberos generare. Videamus ergo nunc uniuſcuiuſque differentias. Phenenna filios habet, ſed qui non aſſiſtunt Deo, neque enim tales filii poſſunt eſſe conuerſionis, ut aſſiſtant & adhæreant Deo. nec tamen inanes & penitus alieni ſunt a rebus Dei. accipiunt namque partes de ſacrificiis diuinis, & edunt de hoſtiis Dei. Vnuſquiſque ergo noſtrum primo conuertitur a peccato, & ex conuerſione generat opera iuſtitiæ: poſtea uero excitata in nobis Anna, per zelum & æmulationem boni precem fundat ad Deum, ut ipſa filios generet. Quales ergo Anna, quæ eſt gratia, filios generat, qui aſſideant Deo? Gratia enim & ueritas per Ieſum Chriſtum facta

De Cantico Annæ. II eſt. Hic ergo filius gratiæ, qui uerbo Dei & Deo uacat. Poſt hæc orauit Anna, & ait, Confirmatum eſt cor meum in domino, & exaltatum eſt cornu meum in Deo ſalutari meo. Dilatatum eſt os meum ſuper inimicos meos, lætata ſum in ſalutari tuo: &c.) Ita ne uero uerba hæc unius putabuntur eſſe muliérculæ, de nato ſibi filio gratulantis? Tantum mens hominum a luce ueritatis auerſa eſt, ut nõ ſentiat ſupergredi modum feminæ huius dicta quæ fudit? Porro qui rebus ipſis, quæ iam cœperant etiam in hac terrena peregrinatione compleri, cõuenienter mouetur, nonne intendit & aſpicit & cognoſcit per hanc mulierem, cuius etiam nomen, ideſt Anna, Gratia eius interpretatur, ipſam religionem Chriſtianam, ipſam ciuitatem Dei, cuius rex eſt & cõditor Chriſtus, ipſam poſtremo Dei gratiam prophetico ſpiritu ſic locutã: a qua ſuperbi alienantur ut cadant, qua humiles implentur ut ſurgant, quod maxime hymnus iſte perſonuit: niſi forte quiſquã dicturus eſt, nihil iſtã prophetaſſe mulierem, ſed Deũ tantummodo propter filiũ, quẽ precata impetrauit, exultanti laudatione laudaſſe. Quid ergo ſibi uult quod ait, Arcus fortiũ ſuperatus eſt, & infirmi accincti ſunt uirtute, pleni panibus minorati ſunt, & eſurientes tranſierunt terrã, quia ſterilis peperit ſeptem, & multa in filiis infirmata eſt? Numquid VII ipſa pepererat? Quãuis ſterilis fuerit, unicũ habebat quando iſta dicebat: ſed nec poſtea VII peperit, Siue ſex, quibus ſeptimus eſſet ipſe Samuel, ſed tres mares & duas feminas. Deinde illo populo cum adhuc nemo regnaret, quod in extremo poſuit, Dat uirtutem regibus noſtris, & exaltauit cornu Chriſti ſui: unde dicebat, ſi non prophetabat? Dicat ergo eccleſia Chriſti. ciuitas regis magni gratia plena, prole fecunda dicat, quod tãto ante de ſe prophetatũ per os huius piæ matris agnoſcit. Cõfirmatũ eſt cor meum in domino, & exaltatũ eſt cornu meum in Deo meo) Vere cõfirmatũ eſt cor, & cornu exaltatũ: quia nõ in ſe, ſed in domino Deo ſuo. Dilatatum eſt ſuper inimicos meos os meum)

os meum). Quia & in angustiis pressurarum sermo Dei non est alligatus, nec in præconibus alligatis. Lætata sum, inquit, in salutari tuo) Christus est iste Iesus, quem Simeon, sicut in euangelio legitur, senex amplectens paruulum, agnoscens magnum, Nunc dimittis, inquit, domine seruum tuum in pace, quoniam uiderunt oculi mei salutare tuum. Dicat itaque ecclesia, Lætata sum in salutare tuum. Quo- Lucæ 2 niam non est sanctus ut est dominus, & nõ est iustus sicut Deus noster.) Tamquam sanctus & sanctificans, iustus & iustificans. Non est sanctus præter te, quia nemo fit nisi abs te. Denique sequitur, Nolite gloriari superbi, & nolite loqui excelsa.) Neque exeat magniloquium de ore uestro, quoniam Deus scientiarum dominus. Ipse uos scit, & ubi nemo scit: quoniam qui putat se aliquid esse, cum nihil sit, se ipsum seducit. Hæc dicuntur aduersariis ciuitatis Dei, ad Babyloniam pertinentibus de sua uitute præsumentibus in se, nõ in domino gloriantibus, ex quibus sunt etiã carnales Israelitæ, terrenæ Hierusalem ciues terrigenæ: qui, ut dicit apostolus, Ignorantes Dei iustitiam, idest quam dat Deus homini, qui solus est iustus atque Rom.10 iustificans: & suam uolentes constituere, idest uelut a se sibi paratam, nõ ab illo impartitam: iustitiæ Dei nõ sunt subiecti: utique quia superbi, de suo putantes, non de Dei, placere se Deo: qui est Deus scientiarum, atque ideo & arbitrer conscientiarum, ibi uidens cogitationes hominum, quoniam uanæ sunt, si hominum sunt, & ab illo non sunt. Et præparans, inquit, adinuentiones suas.) Quas adinuentiones putamus, nisi ut superbi cadant, & humiles surgant? Has quippe adinuentiones exequitur, dicens, Arcus potentium infirmatus est, & infirmi præcincti sunt uirtute.) Infirmatus est arcus, idest intentio eorum, qui tam potens sibi uidentur, ut sine Dei dono atque adiutorio, humana sufficientia diuina possint implere mandata. Et præcinguntur uirtute quorum in terra uox est, Miserere mei domine, quoniam infirmus sum. Pleni panibus, inquit, minorati sunt, esurientes transierunt terram.) Qui sunt intelligendi pleni panibus, nisi idem ipsi quasi potentes, idest Israelitæ, quibus credira sunt eloquia Dei? Sed in eo populo ancillæ filii minorati sunt, quod uerbo minus, bene tamen expressum est, quod ex maiore minores facti sunt, quia & in ipsis panibus, idest diuinis uerbis, quæ Israelitæ soli tunc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena sapiunt. Gentes autem quibus lex illa non erat data, postea quam per nouum testamentum ad illa eloquia uenerunt, multum esuriendo terram transierunt, quia in eis non terrena, sed cælestia sapuerunt. Et hoc uelut quæreretur caussa cur factum sit, Quia sterilis peperit VII, & multa in filiis infirmata est. Hic totum quod prophetabatur eluxit agnoscentibus numerum septenarium, quo est uniuersæ ecclesiæ significata perfectio. Propter quod & Ioannes apostolus ad septem scribit ecclesias: eo modo se ostendens ad unius plenitudinẽ scribere: & in Prouerbiis Salomonis hoc antea præfigurans, Sapientia ædificauit sibi domum, & suffulsit columnas septem. sterilis enim erat in omnibus gentibus Dei ciuitas, antequam iste fetus, quem cernimus, oriretur. Cernimus etiam quæ multa in filiis erat, nunc infirmatam terrenam Hierusalem, quoniam quicumque filii liberæ in ea erant, uirtus eius erat. nunc uero quoniam ibi littera est, & spiritus non est, amissa uirtute infirmata est. Dominus mortificat & uiuificat, deducit ad inferos & reducit.) Mortificauit illam quæ multa erat in filiis, & uiuificauit hanc sterilem, quæ peperit septem: quamuis commodius possit intelligi eosdem uiuificare quos mortificauerit: id enim uelut repetiuit, addendo, Deducit ad inferos, & reducit. quibus enim dicit apostolus, Si mortui estis cum Christo, quæ sursum Col.3 sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: salubriter utique mortificantur a domino. quibus adiungit, Quæ sursum sunt, sapite, non quæ super terram: ut ipsi sint illi, qui esurientes transierunt terram. mortui enim estis, inquit. Ecce quo

O modo

modo ſalubriter mortificat Deus. Deinde ſequitur, Et uita ueſtra abſcondita eſt
cum Chriſto in Deo. Ecce quo modo eoſdem ipſos uiuificat Deus. Sed numquid
eoſdem deduxit ad inferos, & reduxit? Hoc utrumque ſine controuerſia fidelium,
in illo potius uidemus impletum capite ſcilicet noſtro, cum quo uitam noſtram
Col. 3 apoſtolus dixit abſconditam in Deo. nam qui proprio filio non pepercit, ſed pro
nobis omnibus tradidit eum, iſto modo utique mortificauit eum: & quia reſuſci-
tauit a mortuis, eundem rurſus uiuificauit: & quia in prophetia uox eius agnoſci-
Pſal. 15 tur, Non derelinquens animam meam in inferno, eundem deduxit ad inferos, &
reduxit. Hac eius paupertate ditati ſumus. Dominus enim pauperes facit, & di-
Iacob. 4 tat.) Nam quid hoc ſit ut ſciamus, quod ſequitur audiamus: Humiliat, & exal-
tat.) Vtique ſuperbos humiliat, & humiles exaltat. quod enim alibi legitur, Deus
ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam: hoc totum habet ſermo huius, cu
ius nomen interpretatur, gratia eius. Iam uero quod adiungitur, Suſcitat a terra
pauperem, de nullo melius, quam de illo, intelligo, qui propter nos pauper factus
eſt, cum diues eſſet: ut eius paupertate, ſicut paulo ante dictum eſt, ditaremur.
ipſum enim de terra ſuſcitauit, tam cito ut caro eius non uideret corruptionem.
Nec illud ab illo alienabo quod additum eſt, Et de ſtercore erigit inopem. Inops
quippe, idem qui pauper. ſtercus uero, unde erectus eſt: rectiſſime intelliguntur
Iudæi perſecutores. in quorum numero cum ſe dixiſſet apoſtolus eccleſiam per-
Philip. 3 ſecutum, Quæ mihi fuerunt, inquit, lucra, hæc propter Chriſtum damna eſſe du-
xi: nec ſolum detrimenta, uerum etiam ſtercora exiſtimaui eſſe, ut Chriſtum lu-
crifacerem. De terra ergo ſuſcitatus eſt ille, ſupra omnes diuites pauper: & de il-
lo ſtercore erectus ſupra omnes opulentos, ille inops. Et ſedeat cum principi-
bus populi.) Quibus ait, Sedebitis ſuper duodecim ſedes, ſed ſedem gloriæ dans
Luca 18 eis hereditatem. Dixerant potentes illi, Ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſu-
mus te. Hoc uotum potentiſſimi uouerunt. Sed unde hoc eis, niſi ab illo de quo cō
tinuo dictum eſt, Dans uotum uouenti. Alioquin ex illis exi potentibus, quorum
arcus infirmatus eſt. Dans, inquit, uotum uouenti.) Non enim quiſquam do-
mino quid rectum uoueret, niſi quia ab illo acciperet, quod uoueret. Sequitur, Et
benedixit dans annos iuſti.) Vt cum illo ſcilicet ſine fine uiuat, cui dictum eſt, Et
anni tui non deficient. ibi enim ſtant anni, hic autem tranſeunt, immo pereunt.
ante enim quam ueniant, non ſunt. cum enim uenerint, non erunt: quia cum ſuo
fine ueniunt. Hotum autem duorum, ideſt dans uotum uouenti, & benedixit an-
nos iuſti: unum eſt quod facimus, alterum quod ſumimus. Sed hoc alterum Deo
largitore non ſumitur, niſi cum ipſo adiutore primum illud efficitur. Quia non in
uirtute potens eſt uir. dominus enim infirmum facit aduerſarium ſuum, illum ſci-
licet qui homini uouenti inuidet, & reſiſtit, ne ualeat implere quod uouit. Po-
teſt ex ambiguo Græco intelligi, & aduerſarium ſuum. cum enim dominus poſſide
re nos cœperit, profecto aduerſarius qui noſter fuerat, ipſius fit, & uincetur a no-
bis, ſed non in uiribus noſtris, quia non in uirtute ſua potens eſt uir. Dominus er-
go infirmū faciet aduerſarium ſuum, dominus ſanctus: ut uincatur a ſanctis, quos
dominus ſanctus ſanctorum efficit ſanctos. Ac per hoc non glorietur prudens in
prudentia ſua, & non glorietur potens in potentia ſua, & non glorietur diues in
diuitiis ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, intelligere & ſcire Deum, & facere
iudicium & iuſtitiam in medio terræ. Non parua ex parte intelligit & ſcit domi-
num, qui intelligit & ſcit etiam hoc a domino ſibi dari, ut intelligat & ſciat do-
minum. quid enim habes, ait apoſtolus, quod non accepiſti? Si autem accepiſti,
quid gloriaris, quaſi non acceperis? ideſt quaſi a te ipſo tibi ſit unde gloriaris.
Facit autem iudicium & iuſtitiam, qui recte uiuit. recte autem uiuit, qui obtem-
perat

perat præcipienti Deo: & finis præcepti, ideſt ad quod refertur præceptum, caritas eſt corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Porro iſta caritas, ſicut Ioannes apoſtolus teſtatur, ex Deo eſt. Facere igitur iudicium & iuſtitiam ex Deo *1 Ioan.4* eſt. Sed quid eſt in medio terræ? neque enim non debent facere iudicium & iuſtitiam qui habitant in extremis terræ. Quis hoc dixerit? Cur ergo additum eſt, In medio terræ? Quod ſi non adderetur, & tantummodo diceretur, Facere iudicium & iuſtitiam: magis hoc præceptum ad homines utroſque pertineret, & mediterraneos maritimos. Sed, ne quiſquam putaret, poſt finem uitæ, quæ in hoc agitur corpore, ſupereſſe tempus iudicium iuſtitiamq. faciendi, quam, dum eſſet in carne, nō fecit, & ſic diuinum euadi poſſe iudicium: in medio terræ mihi uidetur dictum, cum quiſque uiuit in corpore. in hac quippe uita, ſuam terram quiſque circumfert, quam moriente homine recipit terra, conſurgenti utique reddituta. proinde in medio terræ, ideſt cum anima noſtra iſto terreno clauditur corpore, faciendum eſt iudicium atque iuſtitia, quod nobis proſit in poſterum, quando recipit quiſque ſecundum ea, quæ per corpus geſſit, ſiue bonum, ſiue malum. Per corpus quippe ibi dixit apoſtolus, per tempus quo uixit in corpore. neque enim ſi quis maligna mente atque impia cogitatione blaſphemet, neque id ullis membris corporis operetur, ideo non erit reus, quia id motu corporis non geſſit, cum hoc per illud tempus geſſerit, quo geſſit & corpus. Iſto modo congruenter intelligi poteſt etiam illud, quod in pſalmo legitur, Deus autem rex noſter ante ſæcula operatus eſt ſalutem in medio terræ: *Pſal.73* ut dominus Ieſus accipiatur Deus noſter, qui eſt ante ſæcula, quia per ipſum facta ſunt ſæcula: operatus eſt ſalutem in medio terræ, cum uerbum caro factum eſt, & terreno habitauit in corpore. Deinde poſtea quam prophetatum eſt in his uerbis Annæ, quo modo gloriari debeat, qui gloriatur, non in ſe utique, ſed in domino, propter retributionem, quæ in die iudicii futura eſt, Dominus aſcendit, inquit, in cælos, & intonuit: ipſe iudicabit extrema terræ, quia iuſtus eſt.) Prorſus ordinem tenuit confeſſionis fidelium. aſcendit enim in cælum dominus Chriſtus, & inde uenturus eſt ad uiuos & mortuos iudicandos. nam quis aſcendit, ſicut dicit apoſtolus, niſi qui deſcendit in inferiores *Ephes.4* partes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cælos, ut adimpleret omnia. Per nubes ergo ſuas tonuit, quia ſpiritu ſancto cum aſcendiſſet, impleuit. De quibus hoc illi Hieruſalem, hoceſt, ingratæ uineæ comminatus eſt apud Iſaiam prophetam, ne pluant ſuper eam imbrem. Sic autem dictum eſt, Ipſe iudicabit extrema terræ: *Iſa.5* ac ſi diceretur, etiam extrema hominis. non enim alias partes non iudicabit, qui omnes homines proculdubio iudicabit. Sed melius intelliguntur extrema terræ, extrema hominis: quoniam non iudicabuntur, quæ in melius uel in deterius, medio terræ commutantur, ſed in quibus extremis inuentus fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictum eſt, Qui perſeuerauerit *Matth.10* uſque in finem, hic ſaluus erit. Qui ergo perſeueranter facit iudicium & iuſtitiam in medio terræ, non damnabitur, cum iudicabuntur extrema terræ. Et dat, inquit, uirtutem regibus noſtris, ut non eos iudicando condemnet. Dat eis uirtutem, qua carnem ſicut reges regant, & in illo mundum, qui propter eos fudit ſanguinem, uincant. Et exaltauit cornu Chriſti ſui. Quo modo Chriſtus exaltauit cornu Chriſti ſui? de quo enim ſupra dictum eſt, Dominus aſcendit in cælos, & intellectus eſt dominus Chriſtus, ipſe, ſicut hic dicitur, Exaltabit cornu Chriſti ſui. Quis ergo eſt Chriſtus Chriſti? An cornu exaltabit uniuſcuiuſque fidelis ſui, ſicut iſta ipſa in principio huius hymni ait, Exaltatum eſt cornu meum in Deo meo? omnes quippe unctos eius chriſmate, recte Chriſtos poſſumus dicere. quod tamen totum cum ſuo capite corpus, unus eſt Chriſtus. Hæc Anna prophetauit,

phetauit, Samuelis mater, ſancti uiri, multumq. laudati. In quo quidem tunc figurata eſt mutatio ueteris ſacerdotii: & nunc impleta, quando infirmata eſt quæ multa erat in filiis, ut nouum haberet ſacerdotium in Chriſto, ſterilis quippe peperit ſeptem. Hoc canticum iuxta Septuaginta interpretum tranſlationem inſerere compulſi ſumus, ut a beato Auguſtino poſitum eſt: pro eo quod in ipſa tranſlatione ampliorem & ueriorem continet hiſtoriam. Interea Samuel erat miniſtrans in templo Dei, accinctus Ephot. Porro filii Heli diuina ſacrificia temerantes peccabant coram domino, & deridebant per eos multi ſacrificia domini. Vnde Heli ſacerdos pro eorum iniquitate damnatus eſt, quod eos peccantes minus ſeuera animaduerſione plectebat. Equidem coercuit, equidem corripuit, ſed lenitate & manſuetudine patris, non ſeueritate & auctoritate pontificis. Qua ſententia diſcant ſacerdotes quo modo filiorum etiam propter ſcelera puniantur quique, & quamuis ſancti ſint, culpa tamen ſubditorum eiſdem, ſi non coerceant, imputatur. Poſt hæc euidentius ad ipſum Heli ſacerdotem miſſus loquitur homo Dei, cuius quidem nomen tacetur, ſed intelligitur officio miniſterioq. ſuo ſine dubitatione eſſe propheta. ſic enim ſcriptum eſt, Venit autem uir Dei ad Heli, & ait ad eum: Hæc dicit dominus, Numquid non aperte reuelatus ſum domui patris tui, cum eſſet in Aegypto in domo Pharaonis, & elegi eum ex omnibus filiis Iſrael mihi in ſacerdotẽ, ut aſcenderet ad altare meum, & adoleret mihi incenſum, & portaret Ephot coram me, & dedi domui patris tui omnia de ſacrificiis filiorum Iſrael? Quare calce abieciſtis uictimam meam, & munera quæ præcepi ut offerrentur in templo. & magis honoraſti filios tuos, quam me, ut comederetis primitias omnis ſacrificii Iſrael populi mei. Propterea ait dominus Deus Iſrael, Loquens locutus ſum, ut domus tua & domus patris tui miniſtraret in cõſpectu meo uſque in ſempiternum. Nunc autem dicit dominus, Abſit hoc a me: ſed quicumque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Ecce dies ueniunt & præcidam brachium tuum & brachium domus patris tui, ut non ſit ſenex in domo tua, & uidebis Chriſtum æmulum tuum in templo in uniuerſis proſperis Iſrael, & non erit ſenex in domo tua omnibus diebus. Veruntamen non auferam penitus uirum ex te ab altari meo, ſed ut deficiant oculi tui, & tabeſcat anima tua: & pars magna domus tuæ morietur, cum ad uirilem ætatem uenerit. Hoc autem erit tibi ſignũ quod uenturum eſt duobus filiis tuis Ophini & Phinees. In die uno morientur ambo, & ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum & animam meam faciat.) Non eſt ut dicatur iſta prophetia, ubi ſacerdotii ueteris tanta manifeſtatione prænunciata mutatio eſt, in Samuele fuiſſe completa. quamquam enim eſſet de tali tribu Samuel quæ conſtituta fuerat a domino, ut ſeruiret altari, tamen non erat de filiis Aaron, cuius progenies fuerat deputata unde fierẽt ſacerdotes: ac per hoc in ea quoque re geſta eadem mutatio quæ per Chriſtum Ieſum futura erat, adumbrata eſt, & ad uetus teſtamentum proprie pertinebat, figurate uero ad nouum, prophetia facti etiam ipſa non uerbi, id ſcilicet facto ſignificans quod uerbo ad Heli ſacerdotem dictum eſt per prophetam. nam fuerunt poſtea ſacerdotes regnante Dauid ex genere Aaron, ſicut Sadoch & Abiathar, & alii deinceps antequam tempus ueniret, quo iſta quæ de ſacerdotio mutando tanto ante prædicta ſunt, effici per Chriſtum oportebat. Quis autem nunc fideli oculo hæc intuens non uideat eſſe completa, quandoquidem nullum tabernaculum, nullum templum, nullum altare, nullum ſacrificium, & ideo nec ullus ſacerdos remanſit Iudæis, quibus ut de ſemine Aaron ordinaretur, in Dei fuerat lege mandatum: quod & hic commemoratum eſt, illo dicente propheta, Hæc dicit dominus Deus Iſrael, Loquens locutus ſum, ut domus tua & domus patris tui miniſtret in conſpectu meo uſque in æternum.

De prophetia ad Heli, & filios eius. III

tum. Nunc autem dicit dominus, Absit hoc a me: sed quicumque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. quod enim nominat domum patris eius, non eum de proximo patre dicere, sed de illo Aaron, qui primus sacerdos est institutus, de cuius progenie ceteri sequerentur, superiora demonstrant, ubi ait, Reuelatus sum domui patris tui, cum esset in Aegypto in domo Pharaonis, & elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem. Quis patrum fuit huius in illa Aegyptia seruitute? Vnde cum liberati essent, quis electus est ad sacerdotium, nisi Aaron? De huius ergo stirpe isto loco dixit futurum fuisse, ut non essent ulterius sacerdotes, quod iam uidemus impletum. Vigilet fides, præsto sunt tres, cernuntur, tenentur, & uidere nolentium oculis ingeruntur. Ecce, inquit, dies ueniunt, & præcidam brachium tuum & brachium domus tuæ, ut non sit senex in domo tua, & uidebis Christum æmulum tuum in templo, in uniuersis prosperis Israel. Ecce dies, qui prænunciati sunt, iam uenerunt: nullus sacerdos secundum ordinem Aaron: & quicumque ex eius genere est homo, cum uidet sacrificium Christianorum toto orbe pollere, sibi autem honorem illum magnum esse subtractum, deficiunt oculi eius, & defluit anima eius tabe mæroris. Proprie autem ad huius domum Heli, cui hæc dicebantur, quod sequitur pertinet: & pars magna domus tuæ morietur, cum ad uirilem ætatem uenerit. Hoc autem erit tibi signum, quod uenturum est duobus filiis tuis, Ophni, & Phinees, in die una morientur ambo. Hoc ergo signum factum est mutandi sacerdotii domui huius, quo signo significatum est mutandum sacerdotium domus Aaron: mors quippe filiorum huius significauit mortem non hominum, sed ipsius sacerdotii de filiis Aaron. Quod autem sequitur, ad illum iam pertinet sacerdotem, cuius figuram gessit huic succedendo Samuel. Proinde quæ sequuntur, de Christo Iesu noui testamenti uero sacerdote dicuntur, Suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum & animam meam faciat.) Sub figura Samuelis, de domino saluatore, summo uidelicet ac uero pontifice debet intelligi, qui nimirum sicut Samuel defuncto Heli successit in sacerdotium, non de stirpe Aaron, sed de alia Leui familia electus. fuit enim, ut iam supra meminimus, filius Helchana, filii Hieroboam, filii Thau, filii, Suph, filii Helchana, filii Iohel, filii Azariæ, filii Sophoniæ, filii Thaat, filii Asir, filii Abiasaph, filii Chore, filii Isaar, filii Chaath, filii Leui, filii Israel, ut Verba dierum narrant. Ita mediator Dei & hominum, ut esset nobis pontifex, non de Leui, sed de alia utique tribu, idest a Iuda carnis originem sumpsit: aliam quam legalem hostiam, idest ipsam suam carnem obtulit patri pro nobis: alios quam de genere Aaron pontificatus sui reliquit heredes, filios uidelicet gratiæ noui testamenti de uniuersa gentium natione collectos. Quod uero quasi humano more eloquens Deus dicit, Qui iuxta cor meum & animam meam faciat: de Samuele quidem recte potest intelligi, quod in omnibus eius uoluntati, sicut homo Deo paruerit, De domino ac saluatore, quod sicut filius unigenitus paternorum sit in omnibus conscius arcanorum, iuxta quod de se ipse manifeste testatur, dicens, Et a me ipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, hæc loquor, & qui misit me, mecum est, & non reliquit me solum, quia quæ placita sunt ei, facio semper. In hoc uero quod ait Deus, qui omnia quæ in corde meo, & quæ in anima mea sunt, faciat, non arbitramur animam habere Deum, cum sit conditor animæ: sed ita hoc de Deo tropice, non proprie dicitur, sicut manus, pes, & alia corporis membra. Et ne secundum hoc credatur homo in carnis huius effigie factus ad imaginem Dei, adduntur & alæ, quas utique non habet homo, & dicitur Deo, Sub umbra alarum tuarum protege me, ut Intelligant homines, de illa ineffabili natura nõ propriis sed translatis rerũ uocabulis ista dici.

De sacerdote fideli. IIII

Ioan. 8

Psal. 16

Et ædificabo ei domum fidelem, & ambulabit coram Christo meo cunctis diebus.) *Hebr.3* Ipsa est domus, quam ædificat pater, de qua apostolus ait, Quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei usque in finem firmam retineamus: & hæc domus ambulabit coram Christo eius, ipso uidelicet summo pontifice. Ambulabit, dixit, conuersabitur, sicut superius dixerat de domo Aaron: Loquens locutus sum, ut domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo usque in sempiternum. Quod autem ait, Coram Christo meo ambulabit: de ipsa domo utique intelligendum est, non de illo sacerdote qui est Christus ipse mediator atque saluator. Domus ergo eius coram illo ambulabit. Potest &, Ambulabit, intelligi de morte ad uitam, omnibus diebus quibus peragitur usque in finem sæculi huius ista mortalitas. Alioquin quo modo de Samuele potest accipi, quod ædificata sit domus fidelis, quæ coram Christo domini, idest ipso Samuele cunctis diebus incederet, cum legamus in sequentibus, quod filii illius auersi de uiis eius post auaritiam declinauerint & peruerterint iudicium: nisi forte domum eius hoc loco plebem Israeliticam intelligamus, quæ cunctis diebus sacerdotii eius domino seruierit, de qua scriptum est, Et requieuit omnis domus Israel post dominum: & paulo post, Abstulerunt filii Israel Baalim & Astaroth, & seruierunt domino soli. Quod uero adiungitur, Futurum est autem, ut quicumque remanserit in domo tua, ueniat, ut oretur pro eo: non proprie de domo dicitur huius Heli, sed illius Aaron, de quo usque ad aduentum Iesu Christi homines remanserunt, de quo genere etiam nunc usque non desunt. Nam de illa domo huius Heli iam supra dictum erat, Et omnis qui supererit domus tuæ, decidet in gladio uirorum. Quo modo ergo hic uere dici potuit, & erit qui remanserit in domo tua, ueniat ut oretur pro eo? si illud est uerum, quod ultore gladio nemo inde supererit: nisi quia illos intelligi uoluit, qui pertinent ad stirpem, scilicet illius totius sacerdotii secundum ordinem Aaron. Ergo si de illis est prædestinatis reliquiis, de quibus alius propheta dixit, Reliquiæ *Isa.10* saluæ fient: unde & apostolus, Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiæ per *Rom.11* electionem gratiæ saluæ factæ sunt: quia de talibus reliquiis bene intelligitur esse, de quo dictum est, Qui remanserit in domo tua: profecto credit in Christum, sicut temporibus apostolorum ex ipsa gente plurimi crediderunt, neque nunc desunt, qui, licet rarissimi, tamen credant. & impletur in eo quod hic Iste homo Dei continuo secutus adiunxit, Et offerat nummum argenteum, & tortam panis, dicatq., Dimitte me obsecro ad unam partem sacerdotalem, ut comedam buccellam panis.) Quid per nummum argenteum, nisi oris confessio, designatur, quæ fit credentibus ad salutem? argentum enim pro eloquio poni solet, psalmista te- *Psal.11* stante ubi canitur, Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ purgatum. Sed quod dicit iste qui uenit, Dimitte me obsecro ad unam partem sacerdotalem, ut comedam buccellam panis: sacerdotalem partem corpus Christi, idest ecclesiam dicit, cuius plebis ille sacerdos est mediator Dei *1 Pet.2* & hominum, homo Christus Iesus, cui plebi dicit apostolus Petrus, Plebs sancta, regale sacerdotium. In hanc partem sacerdotalem, postulat comedere buccellam panis. Quibus uerbis ipsum sacrificium Christianorum eleganter expressum est; *Idem 6* de quo dicit sacerdos ipse, Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi uita: ipsum quippe est sacrificium, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech.

De caligine oculorum Heli. V.

Factum est autem in die quodam Heli iacebat in loco suo, & oculi eius caligauerunt, nec poterat uidere lucernam Dei antequam extingueretur.) In tabernaculo fœderis erat candelabrum, ubi a uespere usque mane summo pontifice lucernas uespere concinnante iugiter extra uelum præparatæ lucebant, ut dominus iusserat: isto pontifice intrante in tabernaculo iam grandæua

senectute

senectute confecto oculi eius intantum caligauerant, ut nec incensam lucernam potuisset aspicere, quanto magis extinctam? Figuraliter uero lucerna Dei Heli fuerat, quando dignitate sacerdotali pollens iustitia claritatis fulgebat, quam extinctam propheta asserit, dum ob scelera filiorum sacerdotii potestatem, meritorumq. lumen amisit. Creuit autem Samuel, & dominus erat cum eo, & non cecidit ex omnibus uerbis eius in terra. Significat, quia nihil ex iis, quæ locutus est, irritum fuit, sed omnia sunt rebus completa quæ dixit. Cadunt namque in terra uerba superuacua, quæ pro nihilo habenda, & uniuersorum sunt calcanda despectu, sicut & beatus Iob dixit, Et lux uultus mei non cadebat in terra: qui nimirum in tanta grauitate uultum tenere consueuerat, ut numquam contemptibili lætitia resolueretur, sed quotienscumque hilariorem se præsentibus exhiberet, certa semper hoc caussa utilitatis eorum faceret. *Iob. 29* Igitur postea quam hæc in figura mutationis ueteris testamenti a propheta illo prænunciata sunt ad Heli, offendente dominum Israel, instruxerunt aciem Philistæi contra eos. tollunt autem Israelitæ arcam ad stationem suam, capta est ab hostibus arca, ipsiq. non solum uicti sunt, & in fugam uersi, immo etiam magna strages facta est occisorum. *De captiuitate arcæ. VI* Nonnulla tamen futurorum significat res gesta hæc, in prophetia enim arca illa ab alienigenis capta, indicabat testamentum Dei transiturum ad gentes: quando enim nunciatum est Heli sacerdoti captam fuisse arcam domini, cecidit de sella, & mortuus est.) Transeunte arca domini ad gentes, periit atque interiit sacerdotium Iudæorum. Duo quoque filii Heli corruerunt, unius uxor uiduata, & mox in partu mortua est, propter eandem perturbationem.) Quod euidenti signo præfiguratum est, post extinctum sacerdotium Iudæorum, carnalem interiisse synagogam, illi carnaliter adhærentem: prostratoq. Heli de sella, pontifices Iudæorum sedem habuere uacuam, & gloriam sacerdotii, regniq. extinctam. Sed quid est, quod dum posuissent Philistiim arcam domini in templo Dagonis Dei sui, intrauerunt templũ, & inuenerunt Deum suum prostratum atque cõfractum, caput eius duæq. manus abscissæ? statim enim ut testamentum domini peruenit in gentibus, confestim idola, quæ deceptum possidebant orbem, destructa sunt, omnisq. error simulacrorum corruit, præsentiam Dei ferre non sustinens. nam in manibus præcisis Dagon, potest idololatriæ finis agnosci: limen enim finem itineris significat: etiam & illud ad magnam pertinet significationem in ipsa ruina Dagon Dei sui atque fractura, quod dorsum illius solum inuenerunt, fractis omnibus eius membris. dorsum quippe fugam significat. quicumque enim fugiunt, persequentibus dorsum dant. unde scriptum est de hostibus, Quoniam pones eos dorsum. *Psal. 20* ubi enim idola perierunt, & si aliqua remanentia ab aliquibus absconduntur, fugerunt. Quod autem percussi sunt in posteriora, ii qui arcam Dei captiuauerunt, hac pœna significatum uidetur: quia si qui susceperint testamentum Dei, & posteriora uitæ dilexerint, ex ipsis iustissime cruciabuntur, quæ, sicut apostolus, existimare debent sicut stercora. *Philip. 3* qui enim sic assumunt testamentum diuinum, ut in posteriora respicientes ueteri se uanitate non exuant, similes sunt hostibus illis, qui arcam testamenti captiuam, iuxta idola sua posuerunt. & illa quidem ueraciter etiam nolentibus cadunt, quia omnis caro fenum, & claritas omnis, ut flos feni: aruit fenum, & flos decidit: arca autem domini manet in æternum: secretum scilicet testamentum regni cælorum, ubi manet Dei uerbum. Cum uero de terra Philistiim arca domini ad terram Israelitarum rediret, plaustro superposita est, & uaccæ plaustro subiunctæ sunt, quæ fetæ fuisse memorantur, quarum filios clauserant domi, ut scriptum est, Ibant autem in directum uaccæ per uiam quæ ducit Bethsamis, uno itinere gradiebantur pergentes, & mugientes, & non declinabant neque ad dexteram neque ad sinistram.) *De reuersione arcæ. VII*

Quid

Quid igitur uaccæ, nisi fideles quosque in ecclesia signant, qui dum sacri eloquii præcepta considerant, quasi superimpositam domini arcam portant. De quibus hoc est etiam notandum, quod fuisse fetæ memorantur, quia sunt plerique qui in uia Dei intrinsecus positi, foris carnalibus affectibus ligantur: sed non declinat a recto itinere, qui arcam Dei portat in mente. ecce enim uaccæ, Bethsamis pergunt. Bethsamis quippe dicitur Domus solis: & propheta ait, Vobis autem, qui timetis dominum, orietur Sol iustitiæ. Si igitur ad æterni Solis habitationem tendimus, dignum profecto est, ut de Dei itinere pro carnalibus affectibus non declinemus. tota enim uirtute pensandum est, quod uaccæ Dei plaustro suppositæ pergunt & gemunt. Dant ab intimis mugitus, & tamen de itinere non detorquent gressus. Amorem quidem per compassionem sentiunt, sed colla posterius non deflectunt. Sic nimirum prædicatores, sic fideles quique intra sanctam ecclesiam debent, ut & compatiantur proximis per caritatem, & tamen de uia Dei non exorbitent per compassionem. Arca quippe superposita Bethsamis est pergere, cum superna scientia ad internæ lucis habitaculum appropinquare. Sed tunc uere Bethsamis tendimus, cum uiam rectitudinis gradientes, ad uicina erroris latera nō pro affectu pignorum declinamus. Sic namque sic necesse est ut incedere debeant, qui sacrilegiis suppositi, iam per internam scientiam domini arcam portant, quatenus per hoc quod propinquorum necessitatibus condolent, accepto rectitudinis itinere non declinent. Quorum nimirum gratia mentem nostram tenere debet, ne hæc eadem mens aut, si affectu non tangitur, dura sit, aut, plus tacta si inflectitur, remissa.

De percussione Bethsamitarum. VIII

Percussit autem de uiris Bethsamitis, eo quod uidissent arcam domini, percussit de populo septuaginta uiros, & quinquaginta millia plebis.) Populus & plebs pro una eademq. re indifferenter accipitur. nam & ex uno Græco quod est λαὸς, solet utrumque transferri. Sed in hoc uidetur esse distantia, quod in priore commate uersiculi additum est uiros. uiros enim maiores natu significat: ut sit sensus: Quia de optimatibus populi septuaginta sunt percussi: de ipsa autem turba uulgari hominum quinquaginta millia. Quod ne pateretur in Exodo populus a longe stabat & orabat, solusq. Moyses ascendit ad dominum. Isti ob hoc a Deo percussi sunt, quia non solum appropinquauerunt, sed etiam, ut alia translatio habet, despexerunt, quod rationi plus congruum est. Nam in Exodo, uiderunt, & audierunt, perspicua diuinæ potentiæ inspexerunt, nec perierunt: & ideo isti, non de ulsione, sed de despectione & temeritate multati sunt.

De eo quod scriptum est, Ex qua die, &c. IX

Et factum est, ex qua die mansit arca domini in Cariathiarim, multiplicati sunt dies. Erat quippe iam annus uicesimus, & requieuit omnis domus Israel post dominum.) Non ita intelligendum est, quasi uiginti anni, quibus arca maneret in Cariathiarim, ad octauum usque annum regni Dauid, quo eam congregata frequentia populi in Hierusalem adduxit, sint computandi. Inuenitur namque in sequentibus, quod temporibus Saulis fuerit elata de hac ciuitate, & allata in castra, pugnante eo aduersus Philistæos: sic etenim scriptum est, Et ait Saul ad Ahaim, Applica arcam Dei. erat enim arca Dei in die illa cum filiis Israel. Et quia constat quod Dauid eam in Hierusalem adduxerit de domo Aminadab, in quam nunc illata esse perhibetur, restat intelligi quod in diebus Saulis relata de castris, & in præfatam sit illata ciuitatem, unde denuo regnante Dauid affertur in Hierusalem. Est ergo sensus temeratæ sententiæ, quia ex quo mansit arca in Cariathiarim, erat annus uicesimus, cum eam inde transferri temporibus Saul caussa belli contingeret: uel certe uicesimus annus, cum adhuc omnis domus Israel post dominum requieuit, abiectis uidelicet idolis illi soli seruiēs: quod eam fecisse toto tempore præsulatus Samuelis, qui Iosepho teste duodecim annis completus est, & primo tem-

mo tempore regni Saul, quod eodem hiſtorico affirmante uiginti annis tenuit, nullus ſanctæ hiſtoriæ curioſus ignorat. Namque poſtmodum cum receſſiſſet a Saule ſpiritus domini, & agitaret eum ſpiritus nequam, maxime ad perſequendum Dauid innoxium & iuſtum, neceſſe erat partem militiæ uel plebis eius nonnullam, malitiæ illius extitiſſe complicem. Cariathiarim ipſa eſt quæ alio nomine Cariath Baal uocatur, ciuitas ſaltuum, una de urbibus Gabaonitarum, pertinens ad tribum Iuda euntibus ab Hieruſalem Dioſpolim milliario nono. De hac fuit Vrias propheta, quem interfecit Ioachim in Hieruſalem, ſicut ſcribitur. Samuel autem poſt mortem Heli regebat Iſrael. Congregato autem omni populo exclamauit ad dominum pro Iſrael, & exaudiuit eum. Et cum offerret holocauſtum accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum Dei, intonuit dominus ſuper eos, & cõfuſi ſunt, & offenderunt coram Iſrael, atque ſuperati ſunt. Tunc aſſumpſit Samuel lapidem unum & poſuit eum inter Maſphat & Sicelech: & ut interpretes Septuaginta tranſtulerunt, inter Maſphat nouam & ueterem uocauit nomen eius, Lapis adiutorii, & dixit, Vſque adhuc auxiliatus eſt nobis Deus.) Maſphat interpretatur Intentio. Lapis ille adiutorii, medietas eſt ſaluatoris, per quem tranſeundum eſt a Maſphat uetere ad nouam, ideſt ab intentione quæ expectabatur in carnale regnum, quod erat beatitudo falſa, ad intentionem quæ per nouum teſtamentum expectaretur in regnum cælorum, ubi eſt beatitudo ueriſſima ſpiritalis: qua quoniam nihil eſt melius, hucuſque auxiliatur Deus. Iſte Samuel inuocato nomine domini exaudiuit eum Deus, & in tempore meſſis pluuiam impetrauit. pluuia enim in ſanctis ſcripturis, uerba ſunt euangelii ſiue legis, ſicut & Moyſes dicit, Expectetur ſicut pluuia eloquium meum, & deſcendant ſicut ros uerba mea. Hanc igitur pluuiam dedit mundo Chriſtus in tempore meſſis, ideſt quando gentes colligi oportebat, ut ſicut frumentum in horreis, ſic intra eccleſiæ ſinum congregentur. Iudicauit autem Samuel Iſrael omnibus diebus uitæ ſuæ, fueruntq. uſque ad eum iudices & principes ſuper Iſrael. Porro filii Samuel declinauerunt poſt auaritiam & accipiebant munera, & tam iniqui iudices extiterunt, ut populus nequaquam ferens, regem ſibi in ſimilitudinem gentium ceterarum poſtularet: quibus dedit dominus Saul regem, cum quæreret aſinas patris ſui, & ueniret ad Samuelem in Ramatha: inter cetera, quæ locuti ſunt, ſimul prædicens ei ſigna Samuel, quæ uentura erant ei eo die, cum recederet ab eo. cumq. ab eo receſſiſſet, uenit ad collem domini, ubi erat ſtatio Philiſtinorum, iam primum peractum, ſicut locutus fuerat homo Dei. Et ecce cuneus prophetarum obuius ei, & inſiluit ſuper eum ſpiritus Dei, & prophetauit in medio eorum. Videntes autem omnes qui nouerant eum heri & nudiuſtertius, quod eſſet cum prophetis, dixerunt ad inuicem, Quænam res accidit filio Cis? num & Saul inter prophetas?) Hoc quidem non puto habere aliquid quæſtionis. ſpiritus enim ubi uult ſpirat, & ſpiritum prophetiæ nullarum animarum poteſt maculare contactus. attingit enim ubique propter ſuam munditiam: afficit enim omnes nõ eodem modo, ſed alios per informationem ſpiritus eorundem hominum, ubi rerum demonſtrantur imagines, alios per fructum mentis ad intelligentiam, alios utraque inſpiratione: alios etiam neſcientes per informationem ſpiritus duobus modis: aut per ſomnia, ſicut non ſolum plerique ſancti, ſed & Pharao & Nabuchodonoſor rex uidit, quod nemo eorum intelligere ualebat, ſed tamen uidere uterque poterant: aut demonſtratione in ecſtaſi, quod Latini nonnulli pauorem interpretantur, mirum ſi proprie, ſed uicine: & tamen cum ſit mentis alienatio a ſenſibus corporis, ut ſpiritus hominis diuino ſpiritu abſumptus capiendis atque intuendis imaginibus uacet, ſicut Danieli demonſtratũ eſt, quod non intelligebat: & Petro

De precibus Samuelis pro populo. X

Deuter. 32

De filijs Samuelis. XI

Act.10 & Petro illud uas submissum est de cælo quattuor lineis. nam & ipse, quid illa demonstratio figuraret, postea cognouit. Per fructum autem mentis ad intelligentiam, uno modo cum hæc ipsa quæ demonstrantur in imaginibus, quid significent, & quo pertineant, reuelantur, quæ certior prophetia est. nam magis ipsam uocat apostolus prophetiam, sicut Ioseph meruit intelligere, quod Pharao non nisi uidere: & Daniel exponit regi, quod ille cernit, & nescit. Cum uero mens ita afficitur, ut non rerum imagines coniecturali examinatione intelligat, sed res ipsas intueatur, sicut intelligitur sapientia & iustitia, omnisq. incommutabilis & diuina species, ad prophetiam non pertinet, de qua nunc agimus. Vtroque autem munere prophetiæ donantur, qui & rerum imagines in spiritu uident, & quid ualeant, simul intelligunt: aut certe manifestis locutionibus in ipsa demonstratione informantur, sicut in Apocalypsi quædam exponuntur. Nescientes autem *Ioan.11* afficit prophetiæ spiritus, sicut Caiphas cum esset pontifex prophetauit de domino, quod expediret unum mori pro tota gente, cum aliud in uerbis quæ dicebat, attenderet, quæ non a se ipso dicere nesciebat. Abundant in sanctis libris exempla. Hoc autem uerbo quod positum est, Insiluit in eum spiritus, tamquam ex abdito diuinitatis secreto, repentinus significatur afflatus. Horum igitur modorum quonam potius affectum esse intelligamus Saul, satis apparet ex eo, quod ibi scriptum est, Conuertit Deus in Saul cor aliud. sic enim aliam cordis affectionem significat, quam conuertendo fecit Deus, ut imaginum significantium & præfigurantium capax fieret ad propheticam diuinationem. Tantum autem distat inter prophetiam prophetarum, sicut Isaias, sicut Hieremias, & ceteri huiusmodi fuerunt, atque istam transitoriam, quæ in Saul apparuit: quantum distat inter loquelam humanam, cum loquuntur homines, & cum eadem loquela propter necessa- *Num.22* rium prodigium asina locuta est, in qua sedebat Balaam propheta. accepit enim hoc ad tempus illud iumentum, ut Deus quod statuerat demonstraret, non ut habitu perpetuo bestia loqueretur. Aut si hoc exemplum maiore differentia remotum est, multo minus mirandum est homini reprobo datam fuisse ad momentum temporis affectu transitorio prophetiam, quando ille dederat, qui & asinam, cum uoluit, loqui fecit. magis enim distat pecus ab homine, quam homo reprobus ab electis etiam hominibus. non enim si quisquam dixerit aliquid, quod ad sapientiam pertinet, continuo sapiens existimandus est: sic nec quisquam, si aliquando prophetauit, iam inter prophetas numerabitur, cum & dominus in euangelio dicat, quosdam cum gaudio uerbum excipere, & radicis altitudinem non habere, sed esse temporales. Ideoq. sicut consequens indicat lectio, factum est in parabola, *1 Reg.10* Et Saul inter prophetas. Hoc igitur mirari desinamus, cum in hominibus apparet diuinitus aliquid, quorum uel meritum uel habitum excedit, cum forte uult Deus cuiusdam significationis gratia tale aliquid demonstrari. Si autẽ hoc mouet, quod postea Saul malo spiritu inuadente præfocabatur, qui prophetiæ prius spiritum acceperat: neque hoc mirandum est. illud enim factum est ex dispensatione aliquid significandi, hoc ex merito uindicandi. Nec mouere nos debent hæc alternantia in animo humano, hoc est in creatura mutabili, præsertim eodem tempore quo caro corruptibilis mortalisq. portatur. Aut non uidemus in ipso Petro quantum in- *Matth.16* dicat euangelium, extitisse tantam confessionem, ut audire meruerit, Beatus es Simon Bariona, quia nõ tibi reuelauit caro & sanguis, sed pater meus qui in cælis est: *Ibidem.* & paulo post tam carnaliter eum de domini passione sensisse, ut statim audiret, Vade post me Satanas, scandalum mihi es. non enim sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum. Et fortasse aliquanto interius intelligentibus tantum ualet ad illa uisa mentis hæc differentia, qua Petrus intellexit, Deo patre reuelante, quod filius Dei esset Christus,

Christus, & postea ne moreretur extimuit: quantum ualet ad distinguenda uisa, quæ in spiritu hominis alienata mente imaginarie fiunt, reuelatio prophetiæ, qua primo afflatus est Saul,& commixtio spiritus mali, quo postea premebatur. Vngitur post hæc, iubente domino, rex prior a propheta in regnum. qui & ipse qui- *De unctione Saul. XII* dem, in id quod unctus est, imaginem Christi portauit. unde & beatus Dauid, & ipse Christus nuncupatus, ait ad eum qui se finxerat Saulum occidisse. Quo modo non timuisti iniicere manum tuam in Christum domini? Hinc est quod ab humero sursum Saul supereminebat omnibus: quia caput nostrum sursum est supra nos,quod est Christus. In id autem quod reprobatus postea & reiectus est succedente in regnum Dauid, populi, ut prædictum est, Israel personam gestauit: qui populus regnum adeptum fuerat amissurus, Christo domino nostro per nouum testamentum, non carnaliter, sed spiritaliter regnaturo. Filius unius anni erat Saul cum regnare cœpisset, duobus autem annis regnauit super Israel.) Vno anno postquam rex electus est a Samuele, in domestica domo sedens dissimulauit se esse regem, reliquis duobus annis publice iudicauit omnem Israel, tenens obedientiam cum humilitate: & hoc fuit illud tempus antequam mandatum domini transgrederetur in Amalech: reliquo uero tempore quo uixit & imperauit, transgressor mandati domini extitit. Post hæc expectans Saul Samuelem in Galgalis, uidens quod tardaret, obtulit holocaustum. Veniensq. Samuel, inter cetera ait ad Saul, Stulte egisti, nec custodisti mandatum domini quod præcepit tibi. quod si non fecisses, iam nunc parasset dominus regnum tuum super Israel in sempiternum. sed nequaquam regnum tuum ultra consurget. Quæsiuit sibi dominus uirum iuxta cor suum, & præcepit ei, ut esset dux super populum suum, eo quod non seruaueris quæ præceperit dominus.) Non sic accipiendum est, ac si ipsum Saulem in æternum Deus præparauerit regnaturum, & hoc postea noluerit seruare peccanti, neque enim eum nesciebat, sed præparauerit regnum eius, in quo figura esset regni æterni. Ideo addidit, Et nunc regnum tuum non stabit tibi.) Stetit ergo,& stabit quod in illo significatum est, sed non huic: quia non in æternum ipse fuerat regnaturus, nec progenies eius, ut saltem per posteros alter alteri succedentes, uideretur impleri quod dictum est,In æternum. Et quæret, inquit, dominus sibi hominem.) Siue Dauid, siue ipsum mediatorem significans noui testamenti, qui præfigurabatur in chrismate,etiam quo unctus est ipse Dauid & progenies eius. Non autem quasi nesciat ista,sibi hominem Deus quærit, sed hominibus more hominum loquitur,quia sic loquendo nos quærit. non solum enim Deo patri, uerum ipsi quoque unigenito eius, qui uenit quærere quod perierat, usque adeo iam eramus noti, ut in ipso essemus electi ante constitutionem mundi.Quæret sibi, ergo dixit,suum habebit. Vnde in Latina lingua hoc uerbum accipit præpositionem, & Acquirit dicitur, quod satis apertum est quid significet: quamquam & sine additamento præpositionis, quærere intelligatur acquirere: ex quo lucra uocantur & quæstus. Porro faber ferrarius nõ inueniebatur in omni Israel. cauerant enim Philistiim, ne forte facerent Hebræi gladium aut lanceam.) Sicut enim tunc Philistiim cauerant ne forte facerent Hebræi gladium aut lanceam, & ne haberent fabros ferrarios, qui arma ad repugnandum facerent: ita Chaldæi, destructa Hierusalem, & uastata omni terra repromissionis, satagebant ut nullus in ea remaneret artifex, nullus clusor, qui uel fœdata urbis mœnia componere, uel posset resarcire dirupta: quin potius quidquid apud gentem exterminatam artis inuenerant, totum in Babyloniam transferunt, ut uel ad nihilum ultra ualeat, uel illius ciuitatis utilitatibus proficiat. Arma quibus contra diabolum repugnantes, libertatem a domino nobis donatam defendamus, quid sunt

ſunt alia, niſi eloquia ſcripturarum, in quibus & ipſius domini, & ſanctorum eius exemplis, quo ordine bella uitiorum ſuperari debeant, luce clarius diſcimus? Sed Philiſtæi filios Iſrael fabris armorum priuant, cum maligni ſpiritus animos fidelium a meditatione ſacræ lectionis, ſæcularia illis negotia inſerendo, retardant: ne uel ipſi per huius exercitium reſiſtendi fiduciam ſumant: uel alios forte qui legere neſciunt, ad reſiſtendum uitiis exhortando aut corripiendo accendant. Tollunt fabros armorum, cum eos, qui ſacra eloquia norunt, in tantis ſceleribus obruunt, ut dicere bona quæ didicerant, prorſus erubeſcant.

De ieiunio indicto a Saul. XIII

Saul autem poſt hæc dum pergeret dimicaturus aduerſus Philiſtiim, indixit cuncto exercitui ieiunium, quoúſque reuerterentur a prælio: ſed Ionathan filius eius uidens ſupra faciem agri mel, extendit ſummitatem uirgæ, & intinxit in fauum mellis, & guſtauit, & illuminati ſunt oculi eius.) Non utique ad uidendum illuminati, quia antea uidebat, ſed ad diſcernendum, quia uetita tetigerat. tunc enim caſus ille, ſicut & Adam, fecit illum attentum, redditq; confuſum: quo facto admoneremur omnes illecebras uoluptatum in ſæculo debere contemnere, qui Deo nitimur militare. non enim poteſt contra Allophylos ſpiritales, ideſt aduerſus principes tenebrarum uiribus animi concurrere, qui adhuc huius mundi negligit dulcedinem declinare. mel enim diſtillant labia meretricis, quod eſt delectatio uoluptatis carnalis. de quo putatur iuxta myſticos intellectus hunc guſtaſſe Ionathan, & forte deprehenſum uix precibus populi liberatum.

De prælio Saul cōtra Amalech. XIIII

Iniit iterum Saul prælium aduerſus Amalech, interfectis cunctis hoſtibus ab Euila uſque Sur.) Eſt una Euilath regio, quam circuit fluuius Phiſon, exiens de paradiſo, quæ hodie India uocatur: dicta autem Euilath a quodam nepote Noe. Eſt & alia Euilath, ſolitudo contra faciem Aegypti. hæc enim Euila, illa Euilath debet nūcupari. Sur quoque eſt ſolitudo inter Cades & Barath, extendens deſertum uſque ad mare rubrum, & Aegypti cōfinia. Percuſſum hunc terminum pepercit Agag regi, nec uoluit diſperdere omnia iuxta præceptum domini, iraſciturq; ei dominus. Factum eſt autem uerbum domini ad Samuel, dicens, Pænitet me quod conſtituerim Saul regem, quia dereliquit me, & uerba mea opere non impleuit.) Neque enim ſicut hominem, ita Deum cuiuſquam facti ſui pænitet, cuius eſt de omnibus omnino rebus tam fixa ſententia, quam certa præſcientia. Nos uero cum de Deo hoc in diuinis ſcripturis audimus, indignum arbitramur hoc de illo ſentire: ſed neceſſe eſt, ut aliquid dicatur, per quod hoc aliquo modo demonſtretur. Cum uerba omnia quibus humana colloquia conſeruntur, illius ſempiterna uirtus & diuinitatis mirabiliter atque incunctanter excedat, quidquid de illo humaniter dicitur, quod etiam hominibus aſpernabile uideatur, ipſa humana admonetur infirmitas, etiam illa quæ congruenter in ſcripturis ſanctis de Deo dicta exiſtimat, humanæ capacitati aptiora eſſe, quam diuinæ ſublimitati: ac per hoc etiam ipſa eſſe tranſcendenda, eſt ſanior intellectus, ſicut iſta qualicumque modo tranſcenſa ſunt. quis eſt enim hominum, cui non occurrat in Deo cuncta præſciente pænitentiam eſſe non poſſe? & certe tamen hæc duo uerba ſunt, pænitentia, & præſcientia, quorum quia unum congruere credimus Deo, ideſt præſcientiam, negamus in eo eſſe pænitentiam. Cum uero alius liquidiore conſideratione iſta pertractans quæſierit quemadmodum uel ipſa præſcientia Deo cōgruat, & inuenerit huius etiam uerbi notionem illius ineffabili diuinitate longe alteq; ſuperari, non miratur utrumque de illo propter homines dici potuiſſe, de quo utrumque propter ipſum incongrue diceretur. quid eſt enim præſcientia, niſi ſcientia futurorum? Quid eſt autē futurum Deo, qui omnia tempora ſupergreditur? ſi enim ſcientia Dei res ipſas habet, & non ſunt ei futuræ, ſed præſentes, ac per hoc non iam præſcientia, ſed ſcientia dici poteſt: ſi autē ſicut in ordine temporalium creaturarum, ita &

ita & apud eum nondum sunt, quæ futura sunt, sed ea præuenit sciendo: bis ergo ea sentit, uno quidem modo secundum futurorum præscientiam, altero uero secundum præsentium scientiam. Aliquid ergo temporaliter accidit scientiæ Dei, quod absurdissimum atque falsissimum est. nec enim potest quæ uentura prænoscit nosse, nisi cum uenerint, nisi bis innotescant, & prænoscendo antequam sint, & cognoscendo cum iam sunt: ita fit ut quod longe a ueritate seclusum est, temporaliter aliquid accidat scientiæ Dei, cum temporalia quæ præsciuntur, etiam præsentia sentiuntur, quæ non sentiebantur. Si uero etiam cum uenerint quæ præsciebantur esse uentura, nihil noui accidet scientiæ Dei, sed manebit illa præscientia sicut erat, etiam priusquam uenirent quæ præsciebantur, quo modo iam præscientia diceretur quando non est rerum futurarum? iam enim præsentia sunt, quæ futura cernebat, & paulo post erunt præterita. Præteritarum autem rerum sicut præsentium, nullo modo potest dici præscientia. Reditur ergo ad id, ut fiat rebus iam præsentibus scientia, quæ eisdem rebus futuris erat præscĩetia. & cum ea quæ præscientia erat prius, postea scientia fiat in Deo, admittit mutabilitatem, & temporalis est, cum sit Deus, qui uere summeq. est, nec ulla ex parte mutabilis, nec ullo motu nouitio temporalis. Placet igitur ut non dicamus præscientiam, sed tantummodo scientiam. Quæ ramus & hoc quo modo. nõ enim scientiam solemus dicere in nobis, nisi cum sensa & intellecta memoria retinemus, cum meminimus aliquid sensisse nos uel intellexisse, ut id quod uolumus, recolamus. Quod si ita in Deo est, ut possit proprie dici intelligit & intellexit, sentit & sensit, admittit tempus, & subrepit nihilominus illa mutabilitas, quæ longe a Dei substantia remouenda est, & tamen & scit Deus, & præscit Deus ineffabili modo, sic eum & pænitet ineffabili modo. cum enim scientia Dei longe distet ab humana scientia, ita ut irridenda sit comparatio, utraque tamen scientia uocatur: & hæc quidem humana talis est, ut de illa dicat apostolus, etiam scientia destruetur: quod nullo modo de scientia Dei recte dici potest. sic & ira hominis turbida est, & non sine cruciatu animi: ira uero Dei, de qua dicitur in euangelio, Sed ira Dei manet super eum: & apostolus, Reuelatur enim Dei ira de cælo super omnem impietatem: illo in tranquillitate iugiter manente, in creatura subdita exercet admirabili æquitate uindictam. Misericordiam quoque hominis nonnulla cordis sequitur miseria. Vnde etiam in Latina lingua nomen accepit. Nam inde est etiam, quod non solum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus, hortatur apostolus. Quis autem sano capite dixerit ulla miseria tangi Deum? quem tamen ubique scriptura misericordem esse testatur. Ita zelum humanum non sine peste liuoris intelligimus, zelantem uero Deum non ita, sed eodem uerbo, non eodem modo. Longum est percurrere cetera, & sunt innumerabilia quibus ostenduntur, multa diuina eisdem nominibus appellari, quibus humana, cum incomparabili diuersitate seiuncta sint. Nec tamen frustra eadem sunt rebus utrisque indita uocabula, nisi quia hæc cognita quæ in quotidiana consuetudine uersantur, & experimentis usitatioribus innotescunt, nonnulla ad intelligenda illa sublimia præbent uiam. cum enim dempsero de humana scientia mutabilitatẽ, qua transitus quosdam a cogitatione in cogitationem recolimus, ut cernamus animo quod in contuitu eius paulo ante nõ erat, atque ita de parte in partem crebris recordationibus transilimus, unde etiam ex parte dicit esse apostolus nostrã scientiam: cum ergo hæc cuncta detraxero, & reliquero solam uiuacitatem certæ atque inconcussæ ueritatis, una atque æterna contemplatione conlustrantis: imo non reliquero, non enim habet hoc humana scientia, si pro uiribus cogitauero: insinuatur mihi utcumque scientia Dei. quod tamen nomen ex eo quod sciendo aliquid non latet hominem, potuit esse rei utrique commune: quamquam & in ipsis ho-

Ioan. 3
Rom. 1
Rom. 12

P minibus

[1 Cor. 12] minibus solet discerni a sapientia scientia, ut etiam apostolus dicit. Alii quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem spiritum. In Deo autem non sunt hæc duo, sed unum. & in hominibus quidem ita discerni probabiliter solent, ut sapientia pertineat ad intellectum æternorum, scientia uero ad ea, quæ sensibus corporis experimur. Sed licet alius aliam differentiam proferat, nisi tamen diuersa essent, non sic ab apostolo distinguerentur. quod sane si ita est, ut nomē scientiæ rebus, quas per sensum corporis experimur, deputandum sit, nulla est omnino scientia Dei. non enim Deus per se ipsum ex corpore & anima constat, sicut homo: sed melius dicitur aliam esse scientiam Dei, & nō eiusdem generis, cuius ista est, quæ hominū dicitur: sicut etiam ad ipsum, quod Deus dicitur, longe aliud est, quam quemadmodū est dictum, quod stetit in synagoga deorum: tamen ad non latere quoquo modo pertinet communicatio ipsa uocabuli. sic etiam de ira hominis detraho turbulentum motū, ut remaneat uindictæ uigor, atque ita utcumque surgo ad innotescentiam illius, quæ appellatur ira Dei. Item de misericordia si auferas compassionem de eo quod miseraris, participatus es miseriæ, ut remaneat tranquilla bonitas subueniendi, & a miseria liberandi insinuatur misericordiæ diuinæ qualiscumque cognitio. Zelum quoque non repudiemus & aspernemur, cum scriptum inuenimus: sed auferamus de humano zelo pallidam tabem doloris, & morbidam perturbationē animi, remaneatq. illud solum iudicium, quo corruptio castitatis impunita esse non sinitur, & assurgimus ut incipiamus aliquo modo capere zelum Dei. Quapropter cum legimus etiam Deum dicentem, [Gen. 6] Pænitet me: consideremus quod id esse soleat in hominibus opus pænitendi, cum proculdubio reperitur uoluntas mutandi, sed in homine cum dolore animi est. reprehendit enim in se, quod temere fecerit. Auferamus ergo ista, quæ de humana infirmitate atque ignorantia ueniunt, & remaneat solum, uelle, ut non ita sit aliquid, quemadmodum erat. Sic potest aliquantum intimari menti nostræ, qua regula intelligatur quod pænitet Deum. cum enim pænitere dicitur, uult non esse aliquid, sicut fecerat, ut esset, sed tamen cum ita esset, ut ita esse debeat, & cum ita esse iam non sinitur, iam non esse debet, ita perpetuo quodam & tranquillo æquitatis iudicio, quo Deus cuncta mutabilia incōmutabili uoluntate disponit. Sed quo modo præscientiam & scientiam cum laude solemus in hominibus appellare, iramq. ipsam solet humanum genus in magnis potestatibus tremere potius, quam reprehendere, congruenter putamus talia dici de Deo. Qui autē zelat, & quem aliquid pænitet, quoniam uel culpari solet, uel culpam in se corrigere, atque ideo cum reprehensione ista de hominibus dici, propterea mouet, cum legimus esse aliquid in Deo eiusmodi. Sed illa scriptura omnibus cōsulens, propterea magis & ista ponit, ne illa, quæ placent, sic intelligantur in Deo, quo modo cōsueuerunt in hominibus intelligi. per hæc enim quæ displicent, cum ea non uideamus sic intelligere, ut inueniuntur in homine, discimus etiam illa sic quærere, quæ apta esse atque conuenientia putabamus. Nam si propterea non est illud de Deo dicendū, quia in homine displicet, non dicamus incommutabilem Deum, quia de hominibus cum reprehensione dictum est, non enim est illis commutatio. Item sunt quædam quæ in homine laudabilia sunt, in Deo autem esse non possunt, sicut pudor, quod ætatum uiridiorum magnum est ornamentum, sicut timor Dei, non tantum in ueteribus [2 Cor. 7] libris laudatur, sed apostolus etiam dicit, Perficientes sanctificationem in timore Dei, qui utique nullus in Deo est. Sicut ergo quædam laudabilia hominum recte intelliguntur in Deo, non ita in hominibus, sed uocabulis tantummodo communibus, longe alia ratione & modo. Nam paulo post idem Samuel, cui dixerat dominus, Pænitet me quod constituerim regem Saul, ipsi Sauli ait de Deo: quoniam non est

non est sicut homo, ut pæniteat eum. Vbi uidelicet satis ostendit etiam cum dicit Deus, Pænitet me, non humano more accipiendum esse, sicut iam quantum ualuimus disputauimus. Veniens autem Samuel ad Saul, ait ad Saul: Sine me, & indicabo tibi quæ locutus sit ad me dominus nocte. Dixitq. ei, Loquere. Et ait Samuel: Nonne cum paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es?) Paruulus in oculis suis est, qui in eo quod semet ipsum considerat, imparem se alienis meritis pensat. Nam quasi grandem se conspicit, quisquis se super aliena merita elatione cogitationis extendit. Saul autem reprobus in bono quod ceperat non permansit, quia fastu susceptæ potestatis intumuit. At contra Dauid semper de sese humilia sentiens, eiusdemq. Saul se comparatione postponens, postquam feriendi locum reperit & pepercit, eidem sæuienti aduersario humili se professione substrauit dicens, Quem persequeris rex Israel, quem persequeris? canem mortuum, & pulicem unum. Et certe iam unctus in regem fuerat, iam exorante Samuele, & cornu super se oleo fundente didicerat, quod eum diuina gratia Saul reprobato ad regni gubernacula possidenda seruabat: & tamen persequenti aduersario mente se humili substernebat, cui diuino iudicio prælatum esse se nouerat. Illi itaque se postponebat humilem, cui per gratiam electionis incomparabiliter se nouerat esse meliorem. Increpans Samuel Saul, cur non audisset uocem domini, sed uersus ad prædam, fecisset malum in oculis domini, parcendo & non interficiendo Amalech, ait Samuel, Numquid uult dominus holocausta & uictimas, & non potius obediatur uoci domini? melior est enim obedientia quam uictimæ, & auscultare magis quam offerre adipem arietum. quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle adquiescere. Pro eo ergo quod abiecisti sermonem domini, abiecit te ne sis rex. Obedientia uictimis iure præponitur, quia per uictimas aliena caro, per obedientiam uero uoluntas propria mactatur. Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante eius oculos repressa arbitrii sui superbia, gladio præcepti se immolat, quo contra ariolandi peccatum inobedientia dicitur, ut quanta sit uirtus obedientiæ demonstretur. Ex aduerso ergo melius ostenditur, quid de eius laude sentiatur. si enim quasi ariolandi peccatum est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle adquiescere, sola est quæ fidei meritum possidet, sine qua quisque infidelis conuincitur, etiamsi fidelis esse uideatur. Hinc per Salomonem in ostensione obedientiæ dicitur: Vir obediens loquitur uictorias. Vir obediens uictorias loquitur: quia dum alienæ uoci humiliter subdimur, nosmet ipsos in corde superamus. Hinc in euangelio ueritas dicit: Eum qui uenit ad me non eiiciam foras, quia de cælo descendi, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me. quid enim si suam faceret, eos qui ad eum ueniunt repulisset? Quis autem nesciat quod uoluntas filii a patris uoluntate non discrepet? Sed quoniam primus homo qui suam facere uoluntatem uoluit, a paradisi gaudio exiuit, secundus ad redemptionem hominum ueniens, dum uoluntatem se patris & non suam facere ostendit, permanere nos intus docuit: cum igitur non suam sed patris uoluntatem facit, eos qui ad se ueniunt, foras non eiicit: quia dum exemplo suo nos obedientiæ subdit, uiam nobis egressionis claudit. Conuersus est autem Samuel ut abiret. Saul autem apprehendit summitatem pallii eius, quæ & scissa est. Et ait ad eum Samuel: Scidit dominus regnum Israel hodie a te, & tradidit illud proximo tuo meliori te. Compellimur iuxta L X X interpretum translationem hanc ponere sententiam, quia multo amplius habetur illic. ita enim illic scriptum est: Non reuertar tecum, quia spreuisti uerbum domini, & spernet te dominus, ne sis rex super Israel. Et conuertit Samuel faciem suam, ut abiret & tenuit Saul pinnā diploidis eius, & disrupit eam.

De obiurgatione Samuelis in Saul. XV

Prouerb. 21

Ioan. 6

Et dixit ad eum Samuel: Disrumpet dominus regnum Israel de manu tua hodie, & dabit proximo tuo bono super te, & diuidetur Israel in duo, & non conuertetur, neque pænitebit eum, quoniam non est sicut homo, ut pæniteat eum: ipse minatur & non permanet. Iste cui dicitur, spernet te dominus, ne sis rex super Israel, & disrumpet dominus regnum ab Israel de manu tua hodie, X L annos regnauit super Israel, tanto scilicet spatio temporis, quanto & ipse Dauid, & audiuit hoc primo tempore regni sui, ut intelligamus ideo dictum, quia nullus de stirpe eius fuerat regnaturus, & respiciamus ad stirpem Dauid, unde exortus est secundum carnem, mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Non autem habet scriptura, quod in plerisque latinis codicibus legitur, Disrumpet dominus regnum Israel de manu tua, sicut a nobis positum est, & inuentum in Græcis. Disrumpet dominus regnũ ab Israel de manu tua, ut hoc intelligatur de manu, quod est ab Israel. Populi ergo Israel personam figurate gerebat homo iste. Qui populus regnum fuerat amissurus, Christo Iesu domino nostro per nouum testamentum non carnaliter, sed spiritaliter regnaturo. De quo cum dicitur, Et dabit illud proximo tuo, ad carnis cognationem refertur: ex Israel enim Christus secundum carnem, unde & Saul. Quod uero additum est, Bono super te, potest quidem intelligi meliori te, ut quia ille bonus est, ideo sit super te, iuxta illud propheticum, Donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis, in quibus est Israel, cui suo persecutori regnum abstulit Christus, quamuis fuerit illic & Israel, in quo dolus non erat, quoddam quasi frumentum illarum palearum. Nam utique inde erant apostoli, inde tot martyres, quorum prior Stephanus, inde tot ecclesiæ, quas apostolus Paulus commemorat, in conuersione eius magnificantes Deum. De qua re non dubito intelligendum esse quod sequitur, & Israel diuidetur in duo, in Israel scilicet inimicum Christo, in Israel ad ancillam, & Israel ad liberam pertinentem. nam ista duo genera primum simul erant, uelut Abraham adhuc adhæreret ancillæ, donec sterilis per Christi gratiam fecundata clamaret, Eiice ancillam & filium eius: Propter peccatum Salomonis regnante filio eius Roboam, scimus Israel in duo diuisum esse, atque ita perseuerasse, habentibus singulis partibus reges suos, donec illa gens tota a Chaldæis esset ingenti uastatione subuersa, atque translata. Sed quid hoc ad Saulem? Si tale aliquid comminandum esset, ipsi Dauid fuerat potius comminandum, cuius erat filius Salomon. Postremo nunc inter se gens Hebræa diuisa non est, sed indifferenter in eiusdem erroris societate dispersa per terras. Diuisio uero illa quam Deus sub persona Saulis, illius populi & regni figuram gerentis, eidem regno & populo comminatus est, æterna atque immutabilis significata est, per hoc quod adiunctum est, Et nõ conuertetur, neque pænitebit eum, quoniam non est sicut homo, ut pæniteat eum: ipse minatur & non permanet, idest, homo minatur & non permanet. Non autem sic Deus, quem non pænitet sicut hominem. ubi enim legitur, quod pæniteat eum, mutatio rerum significatur, immutabiliter manente præscientia diuina: ubi uero non pænitere dicitur, non mutare intelligitur. Prorsus insolubilem uidemus per hæc uerba prolatam diuinitus fuisse sententiam de ista diuisione populi Israel, & omnino perpetuam. quicumque enim ad Christum transierunt, uel transeunt, uel transibunt, inde non erant, nisi secundum Dei præscientiam, non secundum humani generis unam eandemq. naturam. Prorsus quicumque ex Israelitis adhærentes Christo, perseuerant in illo, numquã erunt cum Israelitis, qui eius inimici usque in finem uitæ huius esse persistunt, sed in diuisione quæ hic prænunciata est, perpetuo permanebunt. nihil enim prodest testamentum uetus de monte Sina in seruitutem generans, nisi quia testimonium perhibet testamento nouo. Alioquin quandiu legitur Moyses uelamen supra corda

eorum poſitum eſt, cum quiſque tranſierit ad Chriſtum, aufertur uelamen. Tranſeuntium quippe intentio ipſa mutatur de uetere ad nouum, ut non quiſque intendat accipere carnalem, ſed ſpiritalem felicitatem. Sumpſit ergo Samuel gladium, & in fruſta concidit Agag. quod faciendo Samuel uſque adeo non peccauit, ut non faciendo peccaret. dominus enim iuſſerat interfici Amalechitas, qui utique nouit non ſolum ſecundum facta, uerum etiam ſecundum cor hominis, quid unuſquiſque uel per quem perpeti debeat. Dignus ergo erat Saul cui talia iniungerentur, atque Amalechitæ, ut talia paterentur, qui diuino nomini honorē non dederunt, ſed populum Dei, qui ſicco ueſtigio mare tranſierunt, interimere uoluerunt. Igitur recedente a Saul domino propter inobedientiam, arreptus eſt maligno ſpiritu a domino, irruebatq. ſpiritus domini in eo malignus.) Iam uero illud quod etiam malus appellatus eſt ſpiritus domini, ſic intelligitur, quo modo dictum eſt, Domini eſt terra, tamquam creatura, & in eius poſita poteſtate. Aut ſi propterea nō congruit hoc locutionis exemplum, quia terra non eſt mala, omnis enim creatura Dei bona eſt, illud congruat, quod ipſe Saul iam reprobus & ſceleratus, atque iratus ſancto Dauid, perſecutor etiam eius, cum ſæuiſſimæ inuidiæ facibus agitaretur, tamen adhuc Chriſtus domini dicebatur: ſic eum appellauit ipſe Dauid, cum uindicauit extinctum. Sed magis arbitror malignum ſpiritum, a quo uexabatur Saul, & ideo dictum domini, quod occulto iudicio domini Saulem uexabat. utitur enim Deus miniſtris, etiam ſpiritibus malis ad uindictam malorum, uel ad bonorum probationem, alio modo ad illam rem, alio ad iſtam. quamuis enim inde quiſque ſit malignus ſpiritus, quia uoluntate nocere appetit, tamen nocendi poteſtatem non accipit, niſi ab illo ſub quo ſunt omnia, certis & iuſtis meritorum gradibus ordinata: quia ſicut non eſt mala uoluntas a Deo, ſic non eſt poteſtas niſi a Deo. quamuis enim ſit in cuiuſque poteſtate quid uelit, non eſt tamen in cuiuſque quid poſſit, uel facere cuiquam, uel a quoquam pati. nam & ipſe filius unicus Dei paſſurus ad tempus, humiliter, ſuperbe loquenti homini, & dicenti, quod poteſtatem haberet occidendi eum & dimittendi, Non haberes, inquit, in me poteſtatem, niſi tibi da- *Ioan. 19* ta eſſet deſuper. Diabolus etiam uolens nocere iuſto uiro Iob, nocendi quidem uoluntate diabolus erat, ſed tamen a domino Deo poteſtatem petebat dicens, Mitte manum tuam & tange carnem eius, quamuis & ipſe hoc, ſi permitteretur, eſſet facturus. ipſam enim permiſſionem petebat hoc modo, & manum domini appellabat permiſſam a domino manum ſuam, id eſt, ipſam poteſtatem, quam uolebat accipere. Cui congruit illud in euangelio, quod dominus diſcipulis ait: Hac nocte *Luca 22* poſtulauit ſatanas uexare uos ſicut triticum. Dictus eſt ergo ſpiritus Dei malus, hoc eſt miniſter Dei ad faciendum in Saul, quod eum iudex omnipotentiſſimus pati iudicabat, quoniam ſpiritus ille uoluntate qua malus erat, non erat Dei, creatura uero quia conditus erat, Dei erat, poteſtas autem, quam nō ſua, ſed domini omnium æquitate acceperat, Dei erat. Verba etiam ipſa ſcripturarum ita ſe habent: Et perrexit Samuel, & abiit in Ramatha, & ſpiritus domini receſſit a Saul, *De dæmonio Sauli. XVI* & comprehendit eum ſpiritus malignus a domino, & ſuffocabat eum. Et dixerunt pueri Saul ad eū: Ecce ſpiritus domini malus ſuffocat te.) Hoc igitur a pueris eius quo modo ſit dictum ſpiritus domini malignus, ſuperiora uerba indicant narrantis ſcripturæ & dicentis, Spiritus malignus a domino. ſecundū hoc enim domini, quod a domino: quia per ſe ipſum necare uelle habebat, id eſt cōprehendere Saul: poſſe autē non habebat, niſi ſumma iuſtitia ſineretur. ſi enim iuſte uindicat Deus, quemadmodum ipſe dicit apoſtolus, cum tradit homines ad concupiſcentias cordis eorum, non mirum ſi nihilo minus iuſte uindicans tradit eos etiam in concupiſcentias aliorum nocere uolentium, ſua ſemper incommutabili æquitate ſeruata.

Animaduertendum sane cum additamento dici, Spiritus domini malus. Cum autem tantummodo dicitur, spiritus domini, etiam si non addatur bonus, ex hoc intelligitur bonus: unde apparet, bonum spiritum secundum substãtiam, malum autem secundũ ministerium dici spiritũ Dei. quamquam quæri adhuc possit, utrum cum spiritus Dei dicitur, & ex ipso iam, etsi nihil addatur, intelligitur bonus ille, qui est in trinitate consubstantialis patri & filio, spiritus sanctus: de quo dicitur,

2 Cor.3 Vbi autem spiritus domini, ibi libertas: & iterum, Nobis autẽ reuelauit Deus per

1 Cor.2 spiritũ suum: & illud, Sic & qui Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei: & multis hoc modis dicitur spiritus Dei, & intelligitur spiritus sanctus, etiam si nõ addatur, quoniam ea quæ circumstant satis indicant de quo dicatur, ita ut aliquando nec Dei addatur, & tamen intelligatur ille spiritus Dei principaliter sanctus. nam quem alium commemorat ubi dicit, Ipse spiritus dat testimonium spiritui nostro, quia sumus filii Dei, & ipse spiritus adiuuat infirmitatem nostram, & omnia hæc operatur unus atque idem spiritus, diuidens singulis prout uult. Et diuisiones donationum idem antem spiritus. in his enim omnibus sententiis nec Dei nec Sanctus est additum, & tamen ipse intelligitur. Sed nescio utrum manifesto aliquo exemplo probari possit, alicubi dictum spiritum Dei sine additamento, ubi spiritus ille sanctus non significetur: sed aliquis quamuis bonus, creatus tamen & conditus. quæ enim proferuntur dubia, indigent clariore documento, sicut illud quod scriptum

Gen.1 est, Spiritus Dei ferebatur super aquam. nam & ibi spiritum sanctum accipere quid impediat non inuenio. cum enim aquarum nomine illa materies insinuaretur informis, quæ de nihilo facta est, unde omnia fierent, quid prohibet intelligere spiritum sanctum conditoris, qui superferebatur huic materiei non locorum gradibus interuallisq. spatiorum, quod nequaquam de ulla re incorporea recte dicitur, sed excellentia & eminentia dominantis supra omnia uoluntatis, ut omnia conderentur: præsertim cum ea locutio, sicut illarum scripturarum mos est, etiam propheticum quoddam sonet mysterium, quo futuri baptismatis ex aqua & spiritu sancto populi præfigurarentur. Non ergo cogit quod dictum est, Spiritus Dei ferebatur super aquam, illum intelligere spiritum, sicut nonnulli intelligunt, quo mundi moles uniuersa ista corporea uelut animatur ad ministerium quorumque gignentium, & in sua specie continendarum corporalium creaturarum. creatura est enim quidquid est tale. Illud etiam quod scriptum est, Quoniam spiritus domini repleuit orbem terrarum, non desunt qui eundem spiritum uelint accipere, inuisibilem scilicet creaturam, cuncta uisibilia uniuersali quadam aspiratione uegetantem atque continentem. Sed neque hic uideo quid impediat spiritum sanctum intelligere, cum ipse Deus dicat apud prophetam, Cælum & terram ego impleo. non enim sine suo spiritu sancto implet Deus cælum & terram. Quid ergo mirum si de spiritu sancto eius dictum est, Repleuit orbem terrarum. Aliter etiam replet sanctificando, sicut de Stephano dicitur, Repletus est spiritu sancto, & de ceteris talibus: aliter replet sanctificante gratia, sicut quosdam sanctos: aliter astante atque ordinante præsentia, sicut omnia. Quam ob rem nescio utrum certo aliquo documento scripturarum possit ostendi, cum sine ullo additamento dicitur spiritus Dei, uel spiritus domini, aliquid aliud significari quam spiritum sanctum. Sed & si est forte quod in præsentiarum non occurrat, illud certe arbitror non temere dici, quoties in sanctis eloquiis commemoratur spiritus Dei, nec additur aliquid, siue ille patri & filio consubstantialis spiritus sanctus, siue aliqua creatura inuisibilis intelligatur, malnm autem non posse intelligi nisi addatur etiam malus. malo enim quia bene utitur Deus ad ministerium iudicii sui, appellatur etiam ipse spiritus Dei ad uindictam malorum, & disciplinam uel probationem

nem bonorum. Nec illud iam mouere nos debet, quod postea scriptum est eundem Saulem spiritu Dei super se facto prophetasse, quo modo post bonum spiritum spiritus malus, & rursus post malum bonus. hoc enim fit non mutabilitate spiritus sancti, qui est incommutabilis cum patre & filio, sed mutabilitate animi humani, Deo cuncta distribuente, siue malis pro merito damnationis uel emendationis, siue bonis pro largitate gratiæ suæ: quamquam uideri possit etiam idem fuisse Dei spiritus semper in Saul, malus autem illi quod eius substantiæ capax non esset. sed non recte hoc uidetur. tutior est enim ille sensus & uerior, ut pro mutabilitate affectionis humanæ, spiritus Dei bonus bene afficiat, uel ad prophetiam, uel ad opus quodlibet in munere diuino: afficiat autem malus qui propter mysterium diuinæ æquitatis omnia distribuentis, & omnia recte utentis, dicitur & ipse spiritus Dei: præsertim quia dictum est, Recessit ab eo spiritus Dei, & comprehendit eum spiritus malignus a domino. nullo pacto enim potest idem uideri recessisse & apprehendisse. Porro in nonnullis exemplaribus, & eis maxime quæ de lingua Hebræa ad uerbum uidentur expressa, inuenitur spiritus Dei sine additamento positus, & intelligitur malus ex eo quod arripiebat Saul, & reficiebat eum Dauid tangendo cytharam. Manifestum est tamen ideo non additum malus, quia paulo superius iam dictum erat, & de uicinitate scripturæ subaudiri & intelligi poterat. ita enim in eiusmodi exemplaribus legitur. Igitur quandocumque spiritus Dei arripiebat Saul, tollebat Dauid cytharam, & percutiebat manu sua, & refocillabatur Saul, & leuius habebat. recedebat enim ab eo spiritus malus. Siue ergo quod dictum hic non est, Spiritus Dei, sed tantummodo spiritus malus, quod ibi minus dictum erat, tamquam redditum apparet: siue quia superius ita positum erat, Et dixerunt serui Saul ad eum, Ecce spiritus Dei malus exagitat te, iubeat dominus noster, ut serui tui qui coram te sunt, quærant hominem scientem psallere cithara, ut quando te arripuerit spiritus Dei malus, psallat manu sua, & leuius feras. Non opus erat, cum rursum diceretur, Quandocumque spiritus Dei arripiebat Saul, addere Malum, quia notum erat de quo tunc diceretur. Itaque Saul propter inobedientiam reprobato, mittit dominus Samuel ad Isai, & sumpto cornu olei, unxit in regem Dauid. Sed uideamus Dauid quo modo Christum prophetice signauerit. Dauid enim interpretatur Manu fortis, siue desiderabilis. Ecquid fortius leone illo de tribu Iuda, qui uicit mundum, ecquid desiderabilius illo, de quo dicitur, Veniet desideratus cunctis gentibus. Vngitur iste Dauid in regem futurum, denuncians per unctionem illam Christum. Christus enim a chrismate appellatur. Dauid ab officio pastorali ad hominum regimen transfertur, noster autem Dauid ipse Iesus ab ouibus Iudaicæ plebis ablatus, in regno gentium translatus est. a Iudæa enim plebe modo Christus ablatus est, unde nunc gentium greges pascit. Erat autem Dauid in canticis musicus eruditus. diuersorum enim sonorum rationabilis moderatusq. concentus, concordi uarietate compactam ordinatæ ecclesiæ insinuat unitatem, quæ uariis modis quotidie resonat, & suauitate mystica modulatur. Iste adhuc puer in cythara suauiter, immo fortiter canens, malignum spiritum qui operabatur in Saule, compescuit, non quod cytharæ illius tanta uirtus erat, sed figura crucis Christi, quæ de ligno & extensione neruorum mystice gerebatur, ipsaq. passio cantabatur, in hoc tribuens moraliter exemplum, ut fastum diuitum sermone humili ad aliquod bonũ prouocemus. Plerumque enim superbus diues exhortationis blandimento placandus est, quia & plerumque dura uulnera per lenia fomenta mollescunt, & furor insanorum sæpe ad salutem medico blandiente reducitur. Cumq. eis in dulcedine condescenditur, languor insaniæ mitigatur. neque enim neglig̃eter intuẽdum est, quod cũ Saulem

De unctione Dauid. XVII

spiritus

ſpiritus aduerſus innaderet, apprehenſa Danid cithara eius ueſaniam mitigabat. quid enim per Saulem niſi elatio potentium, & quid per Dauid innuitur niſi humilis uita ſanctorum. Cum ergo Saul ab immundo ſpiritu arripitur, Dauid canente eins ueſania temperatur: quia cum ſenſus potentium per elationem in furorem uertitur, dignum eſt ut ad ſalutem mentis quaſi dulcedine citharæ, locutionis noſtræ tranquillitate reuocetur. Poſt hæc Dauid in prælio gigantem ſuperauit, cum aduerſus populum Dei alienigenæ dimicarent. Prouocauit diabolus Chriſtnm, ac cepit arma bellica ſanctus Dauid, ut aduerſus Goliam procederet. Hic arma per ætatem & paruam ſtaturam corporis portare non ualuit, abiecit onerantia, accepit quinque lapides de flumine, & poſuit in uaſe paſtorali. his armatus proceſſit & uicit. Hoc quidem ille Dauid. Sed ſi myſteria perſcrutemur, in Dauid Chriſtus intelligitur, qui tempore reuelationis noui teſtamenti, inſinuandæ & commodandæ gratiæ præuidens arma depoſuit, quinque lapides tulit. Depoſuit ergo corporalia ſacramenta legis, quæ non ſunt impoſita gentibus. Depoſuit quæ non obſeruamus, quia ueterem legem legimus, & nō obſeruamus, ſed tamen ad aliquam ſignificationem præmiſſa & poſita intelligimus. Denique hæc arma depoſuit tamquam onera ſacramentornm ueteris legis, & ipſam legem accepit. quinque enim lapides, quinque libros Moyſi ſignificant. Tulit ergo illos quinque lapides de flumine, ideſt, de ſæculo. labitur enim mortale ſæculum, & præterfluit quidquid uenit in mundum. erant enim in flumine tamquam in populo illo primo lapides, erant illic inutiles & uacabant. nihil proderant, tranſiebant ſicut fluuius. Sed quid fecit Dauid, ut lex ipſa utilis eſſet? accepit gratiam. lex enim ſine gratia impleri non poteſt. plenitudo enim legis caritas. Quia ergo gratia facit impleri legem, ſignificatur gratia lacte. hoc enim eſt in carne gratuitum, ubi mater non quærit accipere, ſed ſatagit dare. Hoc mater gratis dat, & contriſtatur ſi deſit qui accipiat. Quo modo ergo oſtendit Dauid legem ſine gratia operari non poſſe, niſi cum illos lapides quinque, quibus ſignificabatur lex in libris qninque, quos coniungere uoluit gratiæ, poſuit in uaſe paſtorali, quo lac mulgere conſueuerat? His armatus proceſſit aduerſus Goliam ſuperbum, ſe iactantem, de ſe præſumentem, tulit unum lapidem, & deiecit diabolum: in frontem percuſſit, & cecidit ex eo loco corporis, ubi ſignum Chriſti non habuit. Hoc quoque licet attendas. Quinque lapides depoſuit, unum miſit. Quinque libri legis ſunt, ſed unitas uicit. plenitudo enim legis caritas, ut ait apoſtolus, Sufferentes inuicem in dilectione, ſtudentes ſeruare unitatem ſpiritus in uinculo pacis. Deinde illo percuſſo atque deiecto, gladium eius abſtulit, & deinde illi caput abſcidit. Et hoc facit noſter Dauid. Deiecit diabolum de ſuis, qui credunt magis ei, qnos ille in manu habebat, & de quibns certas animas trucidabat. Conuertunt linguas ſuas contra diabolum, & ſic Goliæ de gladio ſuo caput inciditur. Conuenit etiam & hoc illi uiro, qui recta fide plenus, quæ ſanctis ſolet ad iuſtitiam depntari, cum ea ipſa ſcripturæ ſacræ, quam hæreticus affert, teſtimonia colligit, & erroris eius pertinaciam inde conuincit. contra nos namque dum ſacræ legis teſtimonia apportant, ſecum nobis afferunt unde uincantur. Vnde & Dauid typum domini, qui uidelicet manu fortis interpretatur, Golias uero hæreticorum ſuperbiam ſignans, hoc rebus locuti ſunt, quod nos uerbis aperimus. Golias quippe cum gladio, Dauid uero cum uirga paſtorali uenit ad prœlium: ſed eundem Goliam Dauid ſuperans, ſuo occidit gladio. Quod nos quoque agimus, qui præmiſſi Dauid membra ex eius fieri dignatione meruimus. nam cum ſuperbientis hæreticos, & ſacræ ſcripturæ ſententias deferentes, eiſdem uerbis atque ſententiis, quas proferunt, uincimus, quaſi elatum Goliam ſuo gladio detruncamus.

De certamine Dauid & Golia. XVIII

Interea

De eo quod Saul pro C. præputijs Philistæorum Dauid generum asciscit. XIX

Interea uictoria Dauid animum Saul regis offendit, indignans quod Saul in mille, & Dauid in decem millibus, conclamantium publicæ gratulationis ora insonarent. Hinc inuidia Saulis & semen odiorum aduersus Dauid, quem dissimulator callidus, ut sine insidiis suis posset offerre discrimini, statuit eum Michol filiæ suæ nuptiis alligari, si centum sibi Allophylorum præputia uictor offerret, pro quibus centum ducenta dedit. Et unde creditus est regio perire uoto, inde auctus est gloriosiori trophæo. Ita & Iudæi dum contra uoluntatem Dei Christum occidere nituntur, per id salutem gentium egerunt, per quod crediderunt extinguere. Quod uero Dauid prius alienigenarum præputia attulit, & sic denuo filiæ Saul nuptus hæsit, significabat quod Christus non prius synagogam connubio suo sponderet, nisi ante gloriosus in gentibus fieret. prius enim in nationibus resecauit carnis pollutionem, & postea copulatus est synagogæ. postquam enim, sicut scriptum est, introierit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet. Dupla autem, idest, C C præputia attulit, siue pro Iudæis & gentibus acquisitis, siue quia maior est numerus acquisitionis populi gentium, quam credentium Iudæorum. Auxit deinde odium Saul aduersus Dauid in tantum, ut rex ad medelam sui spiritus Dauid de more psallentem iaculo conaretur configere. Sed quid est quod dum Saulem spiritus aduersus inuaderet, apprehensa Dauid cithara, eius uesaniam mitigabat? per Saulem enim Iudæorum elatio, per Dauid autem humilitas Christi significatur. Cum ergo Saul ab immundo spiritu arripitur, Dauid canente, eius uesania temperatur: quia cum sensus Iudæorum per blasphemiam in furorem uertitur, dignum est ut ad salutem mentes eorum quasi dulcedine citharæ locutionis euangelicæ tranquillitate reuocentur. Mittit Saul custodes ad domum Dauid, ut custodirent eum, & interficeretur. abscessit autem Dauid nocte, & fugit, atque saluatus est. cumq. uenissent nuncii Saul, inuenerunt statuam in lecto Dauid positam, & pellem pilosam caprarum ad caput eius.) Audiamus ergo quid hoc significet, quod miserit Saul ad custodiendam domum Dauid, ut eum interficeret. Hoc non ad crucem domini, sed tamen ad passionem eius pertinet: crucifixus enim Christus, & mortuus & sepultus est. Erat ergo illa sepultura tamquam domus, ad quam tamquam ad custodiendum misit regnum Iudæorum, quando custodes adhibiti sunt sepulcro Christi. Quo modo ergo custodita est domus, si Dauid figurabat Christum, ut Christus interficeretur, dum non in sepultura Christus, sed in cruce sit interfectus? Refertur ergo ad corpus Christi, quia interficere Christum, erat tollere nomen Christi. neque enim crederetur in Christum, si mendacium præualeret custodum, qui corrupti sunt ut dicerent, quia dormientibus nobis uenerunt discipuli eius, & abstulerunt eum. Hoc est itaque uelle Christum interficere, nomen resurrectionis eius extinguere, ut mendacium euangelio præferretur. Sed sicut illud non ualuit Saul, ut interficeret Dauid, sic nec hoc potuit regnum Iudæorum efficere, ut memoriam Christi deleret. Isti autem qui de Saul uirtute, idest, de regno Iudæorum in Christum præsumere uolue runt, offenderunt lapidem offensionis tamquam in statuam, & hædus uisus eis erat agnus, quia in quo peccatum nō inuenerunt, quasi peccatorem persecuti sunt.

Rom. 11

De fuga Dauid. XX

De fuga Dauid ad Samuelem. XXI

Igitur Dauid regiæ manus ictum euitans, eiusq. persecutionem declinans fugit, uenitq. ad Samuelem, & misit Saul nuncios qui apprehenderent Dauid. Samuel autem erat inter prophetas, & cœtus prophetarum, qui illo tempore prophetabant. Nuncii autem qui missi sunt accepto eiusdem spiritu prophetauerunt, missisq. aliis hoc contigit, & tertiis nihil ominus. Postea uero cum & ipse Saul uenisset, factus est super eum spiritus domini, & ambulabat ingrediens & prophetabat.) Non enim potest hic nisi spiritus bonus intelligi, per quem sancti prophetæ futura

rum

rum rerum imagines & uisa cernebant, non ex eo tantum quia dictum est, & prophetabat. nam in exemplaribus quæ sunt ex Hebræo hoc quoque inuenitur de spiritu malo dictum ita. Post diem autem alterum inuasit spiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus suæ. Et in aliis scripturarum locis sæpe inuenitur, quod prophetia non tantum bona, sed & mala dicitur, & prophetæ dicti sunt Baalim, & exprobratum est quibusdam qui prophetabant in Baal. Non ergo propterea necesse est intelligi, bonus spiritus, qui factus est postea super Saul, quia dictum est, & ambulabat ingrediens & prophetabat: sed quia sine additamento positum est, & factus est Dei spiritus super eum. non enim sicut in illo loco dictum erat supra Dei spiritus malus, ut ex hoc posset & in consequentibus subaudiri, quinimo superiora magis magisq. attestantur, illum spiritum Dei bonum fuisse & uere propheticum. Dauid enim erat cum Samuele, & misit Saul nuncios qui apprehenderent Dauid. Quo modo autem Samuel erat inter prophetas & cœtus prophetarum, qui illo tempore prophetabant, & nuncii qui missi sunt, accepto ab eodem spiritu prophetauerunt, missisq. aliis hoc contigit, & tertiis nihilo minus? Postea cum & ipse Saul uenisset, factus est & super eum spiritus Dei, & ambulabat ingrediens & prophetabat. cum enim dicitur, factus est & super ipsos spiritus domini, & prophetabant & ipsi, idem utique spiritus erat, qui erat in prophetis. inter quos & Samuel inuentus est. & ex hoc utique necesse est intelligi illum spiritum bonum: atque ideo quæstio diligenter discutienda est, quo modo & illi cum missi essent ad tenendum hominem, & ad necem ducendum, tali spiritu affici meruerunt: & Saul ipse, qui miserat ueniens & ipse, & sanguinem innocentem quærens effundere, accipere meruit spiritum illum, & prophetare. Hic nimirum illud occurrit, quod apostolus Paulus exponit, supere-
1 Cor. 13 minentem uiam demonstrans. Si linguis hominum, inquit, loquar & angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum uelut æramentum sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & sciero omnia sacramenta, & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum: & si distribuero omnem substantiam meam, & si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Quo in loco manifestum est, eum munera illa commemorasse, quæ sancti spiritus diuisionibus dantur, sicut superius dicit. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus, ad utilitatem. Alii autem datur per spiritum sermo scientiæ, alii sermo sapientiæ, secundum eundem spiritum, alteri autem fides in eodem spiritu, alii donatio curationum in uno spiritu, alii operatio uirtutum, alii prophetia, alii diiudicatio spirituum, alii genera linguarum. Omnia autem hæc operatur unus atque idem spiritus, diuidens propria unicuique prout uult. Satis igitur apparet inter dona spiritus sancti esse prophetiam, quam tamen si quis habeat & caritatem non habeat, nihil est. Ex quo intelligitur, fieri posse, ut quidam etiam indigni uita æterna regnoq. cælorum aspergantur quibusdam spiritus sanctis muneribus, non habentes caritatem, sine qua illa munera nonnihil sunt, sed illis nihil prosunt. Prophetia quippe sine caritate, sicut iam demonstratum est, non perducit ad regnum Dei. Caritas uero sine prophetia utique perducit. cum enim loquens de membris Christi ait, Numquid omnes apostoli, numquid omnes prophetæ, indubitanter ostendit, etiam eum qui prophetiam non habet, posse in membris Christi numerari, ubi quem locum haberet sine caritate, sine qua homo nihil est, si nõ habet? Nullo modo autem ita diceret, quando de membris agebat, quibus corpus Christi impletur, numquid omnes habent caritatem, quemadmodum dicit, numquid omnes apostoli, numquid omnes pro

phetæ,

phetæ, numquid omnes uirtutes, numquid omnes dona habent curationum? Et cetera huiusmodi. Sed dicit aliquis posse quidem fieri, ut prophetiam quisque non habeat. Nihil est homo habens prophetiam, sine caritate. Ita fortasse quemadmodum possumus dicere, nihil esse hominem habentem animam sine mente: nō quia potest inueniri homo, qui mentem non habeat, habens animam, sed quia nihil esset, si inueniri posset: sic etiam dici potest corpus, si figuram habeat, colorem non habeat, uideri non potest, non quia est corpus, cui desit color, sed quia, si deesset, cerni non posset. Ita fortasse dictum est, quod si quisque habeat prophetiam, & caritatem non habeat, nihil est: non quia potest in quoquam esse prophetia sine caritate, sed quia, si esset, prodesse non potest. Opus igitur est ad soluendum istam quæstionem, ut ostēdamus aliquem reprobum hoc donum habuisse prophetiæ. Quod si neminem inueniremus, hoc iste ipse Saul satis ostenderet. Sed tamen & ille Balaam reprobus apparet. non enim eum tacet scriptura diuino iudicio esse damnatum, & tamen prophetiam habebat: quia ei caritas deerat, inerat uoluntas maledicendi populo Israelitico, quam hostis pretio comparauerat, qui eum ad maledicendum mercede conduxerat. Dono tamen ille prophetizandi, quo aspergebatur, benedicebat inuitus. nec illa uerba parum adtestantur huic sententiæ, quæ in euangelio scripta sunt, multos dicturos in illa die, Domine domine, in nomine tuo *Matth. 7* manducauimus & bibimus: & in nomine tuo prophetauimus: in nomine tuo mul *Luca 13* tas uirtutes fecimus. Quibus tamen dicturus est, Non noui uos, recedite a me operarii iniquitatis. non enim eos mentientes putabimus ista dicturos in illo iudicio, ubi nullus erit fallendi locus: aut ullam uocem talium legimus, dicentium, Dileximus te. Poterunt ergo dicere, In nomine tuo prophetauimus, cum sint improbi & reprobi, non autem poterunt dicere, dilectionem, quam mandasti, tenuimus. nam si dicent, tunc eis respondebitur, Non noui uos. In hoc enim cognoscitur, *Ioan. 13* inquit, quia discipuli mei estis, si uos inuicem diligatis. Exemplum itaque huius Saul resistit superbis nonnullis hæreticis, qui uel aliquid boni de muneribus sancti spiritus negant posse dari eis, qui ad sortem sanctorūm non pertinent, cum eis dicimus habere posse illos baptismi sacramentum. quod, cum ad ecclesiam catholicam ueniunt, non est in eis ullo modo uiolandum, aut, quasi non habeant, tradendum. sed tamen eos non ideo saluti debere confidere, quia non improbamus quod illos accepisse concedimus, sed oportere cognoscere unitatis societatem uinculo caritatis ineundam, sine qua omnino quidquid habere potuerunt, quamuis per se sanctum atque uenerandum, ipsi tamen nihil sunt, tanto indigniores effecti præmio uitæ æternæ, quanto illis donis non bene usi sunt, quæ in hac uita, quæ transitura est, acceperunt. Non autem bene utitur nisi caritas, & caritas omnia tolerat, atque ideo non scindit unitatem, cuius ipsa est fortissimum uinculum. non enim & seruus ille non accepit talentum, aut aliquid aliud intelligitur talentum, quam munus utique aliquod diuinum. Sed qui habet dabitur ei, *Luca 8* qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Quod non habet, auferri non potest, sed aliud non habet, ut merito auferatur quod habet. Non habet caritatem utendi, ut auferatur quidquid aliud habet, quod sine caritate non prodest. Non igitur mirum regem Saul & eo tempore, quo primum unctus est, accepisse spiritum prophetandi, & postea cum esset propter inobedientiam reprobatus, recedente ab eo spiritu Dei, arreptum esse maligno spiritu a domino: qui etiam ipse spiritus domini appellatus est propter ministerium, quia omnibus & spiritibus malis bene utitur dominus, uel ad damnationē quorundam, uel ad probationem: & quamuis non sit malignitas a Deo, non est tamen potestas nisi a Deo. Dictum est etiam, Sopor domini, qui occupauerat eiusdem Saul milites, cum

Dauid

Dauid hastam & cyphum abstulisset, a capite dormientis: non quia tunc sopor in domino erat, ut ipse dormiret, sed quia ille sopor qui tunc homines adprehenderat, nutu Dei erat infusus, ne Dauid & serui eius in eo loco præsentia sentiretur. Neque illud mirum est, rursus eundem Saul accepisse spiritum prophetiæ cum persequeretur iustum, & eum comprehensurus & necaturus uenisset in locum ubi erat congregatio prophetarum. sic enim satis demonstratum est, neminem de tali munere securum esse debere, tamquam sit acceptissimus Deo, si non habeat caritatem: quandoquidem illud donum, & Sauli dari potuit, propter arcanum quidem alicuius sacramenti, sed tamen dari potuit reprobato & inuido & ingrato & reddenti mala pro bonis, & ne post ipsam quidem acceptionem spiritus corde in melius & mutato.

De fœdere Dauid & Ionathæ. XXII Iuit autem Ionathas ad Dauid, quem in persecutionibus patris sui non iustis dolebat fatigari. Si uixero, facies mihi misericordiam domini: si autem mortuus fuero, non auferes misericordiam tuam a domo mea usque in sempiternum, quando eradicauerit dominus inimicos Dauid unumquemque de terra.) Cum adiungeret scriptura, Pepigit ergo fœdus Ionathas cum domo Dauid, continuo subintulit dicens, Et requisiuit dominus de manu inimicorum Dauid. Per anticipationem utique fecit, prius historiæ interserendo, quod multo post tempore factum est, cum interfecto Saule, regnum ad domum Dauid translatum est, & qui innocentem eum iniuste persequebantur, iuste sunt diuinitus ultione mulctati. tunc enim requisiuit dominus de manu inimicorum Dauid, quare uirum sanctum afflixerint: tunc cogebantur rationem reddere odiorum, quibus contra illum tanto tempore sæuierant. Quod & de Absalon, & de Seba filio Bochri, & de ceteris hostibus Dauid æque potest intelligi. Aliter. Si scire uis quid de manu inimicorum Dauid requisierit dominus, potes ni fallor a superiore sententia, qua dictum est, quod fœdus pepigerit Ionathas: requisiuit enim, quare non & ipsi fœdus cum eo pacis inire uoluerint, cum quo esse dominum uiderunt. Iccirco autem scriptura hic sententiam hanc præoccupando interponere uidetur, ut testimonium Ionathæ quo dixerat, quando eradicauerit dominus inimicos Dauid unumquemque de terra: non ipso Dauid sede aduersariis ulciscente, sed iudicante domino pro illo. Bene autem subiungitur, Et addidit Ionathas iurare Dauid, eo quod diligeret illum, Sicut animam enim suam ita diligebat eum: ut ille nimirum qui tam perfecto iuxta legem Dei amore complectebatur Dauid, a perditione inimicorum eius uideretur inmunis, qui & si sic ita morte præreptus, ut regnum cum eo, ut sperabat, habere nequisset commune, absque ulla tamen contradictione regni cælestis consortium cum eo, quem pro gloria uirtutum tantopere dilexit, cum esset & ipse uir uirtutum, accepit.

De aduentu Dauid ad Abimelech. XXIII Surrexit itaque Dauid iterum, ut fugeret in die illa a facie Saul, uenitq. ad sacerdotem Abimelech, a quo & gladium Goliæ sustulit, & panes propositionis accepit. Ex qua re & sacerdoti mortem intulit, & animaduersionem religiosæ ciuitati.) Hæc itaque gestorum fides est. Sed quantum ad sacramentum prophetiæ pertinet, in Christo domino nostro impletum est, qui positus in carne, dum insectationem declinaret Iudaicam ad apostolos transit, cum quibus & desideratum sibi cibum sumpsit. *Luca 22* Desiderio enim inquit desideraui hoc pascha manducare uobiscum. ex quibus Goliæ, idest, diaboli arma sustulit, fortis enim spolia ipse diripuit. His ergo a quibus receptus est Christus, tribulationes induxit diabolus, & mortem. *2 Timoth. 3* Omnes enim, ut ait apostolus, qui in Christo pie uolunt uiuere, persecutiones patiuntur. *Ioan. 15* Et dominus ait, Si me persecuti sunt, & uos persequentur. Quod uero dominus in euangelio Abiathar principem sacerdotum Abimelech appellat, nihil habet dissonantiæ. ambo etenim fuerunt illic, cum ueniens Dauid

panes

panes petiit & accepit: Abimelech uidelicet princeps sacerdotum, & Abiathar filius eius. Occiso autem Abimelech a Saule cum uiris domus suæ generis sacerdotalis LXXXV fugit Abiathar ad Dauid, & comes factus totius exilii eius postea regnante eo summi sacerdotii gradum & ipse accepit, ac toto tempore regni illius in pontificatu perseuerans, multo maioris excellentiæ, quam pater suus effectus est, ideoq. dignus fuit, cuius memoriam dominus etiam uiuente patre, quasi summi sacerdotis faceret) In Doech autem Idumæo qui sacerdotes domini prodidit, Iudæ proditoris persona signatur, per quem ista operatus est diabolus, ut eius proditione facta in Christo persecutione postea ecclesia pateretur, & occiderentur multi discipuli & sacerdotes, & pro nomine eius persecutionis exitia paterentur. Quidam dicunt Doech antichristum significasse, cuius membrum Iudas extitit: quia sicut ille sacerdotes L X X X peremit, sic & iste martyres, qui fidem resurrectionis tenent, fit occisurus. Interea Dauid cum fugeret Saul, latere uoluit apud regem quendam Geth nomine Achis: sed cum gloria eius fuisset commemorata, ne per liuorem rex, ad quem fugerat, aliquid in eum machinaretur, finxit insaniam, & quasi furore correptus, mutauit os suum, defluebantq. saliuæ in barbam eius, collabebaturq. in manibus eorum, & procidebat ad Ostia portæ. Et dixit Achis rex ad seruos suos. Quid huc mihi adduxistis istum? Numquid deerunt nobis furiosi? Et sic eum dimisit) Achis interpretatur Quo modo est, per quod significatur ignorantia, & uerbum mirantis, & non agnoscentis: quod in gente Iudæorum impletum est, qui dum uiderunt Christum non agnouerunt, coram quibus mutauit os suum, & abiit. eranr enim præcepta legis carnalia, erat sacrificium secundum ordinem Aaron, & postea ipse de corpore & sanguine suo instituit sacrificium secundum ordinem Melchisedech. Mutauit ergo os suum in sacerdotio, mutauit in præceptis, dans aliud testamentum euacuata carnali operatione: atque inde collapsus est in manibus eorum, quando eum comprehendentes crucifixerunt: & procidebat ad Ostia portæ, hoc est, humiliabat se, hoc est procidere ad ostium fidei nostræ. Ostium enim portæ initium fidei, inde incipit ecclesia, & peruenit usque ad speciem, ut cum credit ea quæ non uidet, mereatur perfrui cum ea uiderit facie ad faciem cœperit. Quod uero in illo quasi furore saliuæ decurrebant super barbam eius, apostolus hæc aperit dicens: Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis uero Iudæis uocatis & Græcis Christum Dei uirtutem, & Dei sapientiam, quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Saliuæ enim significant infirmitatem, sed quod infirmum est Dei, fortius est hominibus: non tantum saliuæ attendantur, sed attende quod super barbam decurrunt. quo modo enim in saliuis infirmitas, sic in barba uirtus ostenditur. Texir ergo uirtutem suam corpore infirmitatis suæ, & quod forinsecus infirmabatur tamquam in saliua apparebat, intus autem diuina uirtus tamquam barba tegebatur. De hinc in eremo Engaddi cum persequendum Dauid Saul appeteret, ingressus est Dauid in speluncam, & ibi latebat. Sed & rex improuisis exceptus insidiis, quod innocuo moliebatur inciderat. scriptum est enim; Qui fodit foueam, incidet in eam. Dauid autem bona pro malis retribuens inimicum non occidit, sed pro testimonio oram clamydis regiæ abstulit, cum facilius esset exceptum insidiis aduersarium perdere magis quam fallere. Quid ergo est quod iste fugiens a facie Saul in spelunca latuit? Quare autem latuit? nisi ut occul-

De fuga Dauid ad Achis. XXIIII

1. Cor. 1

Quod in spelunca Dauid Saulis Chlamydé abscidit XXV

Q taretur,

taretur, & non inueniretur. Quid eſt contegi ſpelunca, niſi contegi terra? qui enim fugit in ſpelunca, terra tegitur ne uideatur. Portabat autem terram Ieſus carnem quam acceperat de terra, & in ea ſe occultabat, ne a Iudæis inueniretur Deus. ſi enim cognouiſſent, numquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Quare ergo dominum gloriæ non inuenerunt? Quia in ſpelunca ſe texerat, ideſt, carnis infirmitatem ſolum obiiciebat, & maieſtatem diuinitatis corporis tegmi ne tamquam ſpeluncæ abdito contegebat. Illi ergo non cognoſcentes perſecuti ſunt hominem, nec mori potuit niſi in homine, nec crucifigi potuit niſi in homine, quia nec teneri potuit niſi in homine. Oppoſuit ergo male quærentibus terram, ſeruauit bene quærentibus uitam. fugit ergo ſecundum carnem in ſpeluncam a facie Saul, quia paſſus eſt, uſque adeo ſe occultans Iudæis, ut moreretur. Sed quare uſque ad mortem uoluit eſſe patiens, ut fugeret a facie Saul in ſpeluncam? Etenim ſpelunca inferior pars terræ poteſt accipi. & certe quod manifeſtum eſt, & notum omnibus, corpus eius in monumento poſitum eſt, quod erat exciſum in petra. Hoc ergo monumentum ſpelunca erat, illuc fugit noſter Dauid a facie Saul. tamdiu enim perſecuti ſunt illum Iudæi, quoaduſque poneretur in ſpelunca. Sed quid eſt quod Saul perſecutor ad purgandum uentrem ſpeluncam ingreditur, niſi quod Iudæi in Chriſtum conceptam mentis malitiam, quaſi odorem fœtidum emiſerunt, & cogitata noxia factis deterioribus, dum Chriſtum perimunt, oſtenderunt. ſed tamen Dauid Saulem occidere noluit, & cum eum in abdito occultatus antro haberet in poteſtate, reſeruare potius quam occidere maluit: ita & Chriſtus dum eſſet in ſpelunca carnis, perſecutorem populum in poteſtate habuit, & non occidit. Scriptum enim erat de his per prophetam, Ne occideris eos. Tamen denique Dauid ſummitatē chlamydis eius ſilenter abſcidit, ut oſtenderet prophetia Chriſtum Iudæos non occidiſſe, ſed tamen eius regni gloriam abſtuliſſe, ſicq. eos perſecutione ſua uacuos ſede, uel imperio reliquiſſe: chlamydis enim abſciſio, regni eſt amputatio. In eo autem quod tantum ueneratus eſt Saul ipſe Dauid, ut percuſſo corde pænituerit, quando in tenebroſo occultatus antro, quo etiam Saul urgente intrauerat neceſſitate naturæ, exiguam particulam ueſtis eius retrorſum latenter abſcidit, ut haberet unde monſtraret quo modo ei pepercerit, cum poſſet occidere, atque ita ſuſpicionem de animo eius, qua ſanctum Dauid putans inimicum ſuum uehementer perſequebatur, auferret: futuri regni erat umbra in æternitate manſuri. Oleū quippe illud quo unctus eſt pro chariſmate, ab eo Chriſtus eſt dictus. Ne itaque reus eſſet tanti ſacramenti in Saule uiolati, quia uel indumentum eius ſic attrectauit, extimuit. ita enim ſcriptum eſt, Et percuſſit cor Dauid ſuper eum, quia abſtulit pinnam chlamydis eius. Viri autem qui cum illo erant, ut Saulem in manus ſuas traditum interimeret, ſuadebant. Non mihi, inquit, contingat a domino, ut faciam uerbum hoc domino meo Chriſto domini, inferre manum meam ſuper eum, quia Chriſtus domini hic eſt. Huic ergo umbræ futuri non propter ipſam, ſed propter illud quod præfigurabat, tanta ueneratio exhibebatur. Moraliter uero quid per Saul niſi mali rectores, quid per Dauid niſi boni ſubditi deſignantur? Saul igitur uentrem purgare, eſt prauos Præpoſitos conceptam in corde malitiam uſque ad opera miſeri odoris extendere, & cogitata apud ſe noxia factis deterioribus exſequendo monſtrare. Quem tamen Dauid ferire metuit, quia ſubditorum mentes ab omni ſe peſte obtrectationis abſtinentes, Præpoſitorum uitā nullo linguæ gladio percutiunt, etiam cum de imperfectione reprehendunt. Qui & ſi quando propter infirmitatem ſeſe uix abſtinere

poſſunt,

possunt, ut extrema quædam atque exteriora Præpositorum mala, sed tamen humiliter loquantur, quasi oram clamydis silenter incidunt: quia uidelicet dum prælatæ dignitati saltem innoxie & latenter derogant, quasi regis superpositi uestem fœdant. Sed tamen ad semet ipsos redeunt, seq. uehementissime uel de tenuissima uerbi laceratione reprehendunt. Vnde bene & illic scriptum est. Post hæc Dauid percussit cor suum, eo quod abscidisset oram clamydis Saul: facta quippe Præpositorum oris gladio ferienda non sunt, etiam cum reprehendenda recte iudicantur. Si quando uero contra eos uel in minimis lingua labitur, necesse est ut per afflictionem pænitentiæ cor prematur. quatenus ad semet ipsum redeat, & cum præpositæ potestati deliquerit, eius contra se iudicium, a quo sibi prælatus est perhorrescat. Nam cum Præpositis delinquimus, eius ordini, qui nobis eos prætulit, obuiamus. Vnde Moyses quoque cum contra se & Aaron conqueri populum cognouisset, ait. Nos enim quid sumus? Nec contra nos est murmur uestrum, sed contra dominum. Posthæc Dauid descendit in solitudinem Aon, ubi Nabal habitabat, nomenq. uxoris eius Abigail, Ad quem Dauid mittens pueros suos, ut quodcumque inuenisset, manus eius misisset Dauid & pueris suis. Quos ille stulte repellens, nunciauerunt Dauid. Tunc Dauid accinctus armis, uoluit eum deprædare. At Abigail abiit obuiam Dauid, interpellans pro se & pro domo sua, quem uir eius stultitia & ebrietate sopitus offenderat. si enim surrexit homo aliquando persequens te, & quærens animam tuam, erit anima domini mei custodita, quasi in fasciculo uiuentium apud dominum Deum tuum. Porro anima inimicorum tuorum rotabitur quasi in impetum, & circulo fundæ. Pulcherrima comparatione statum iustorum a reproborum sorte discernit. Horum quippe animas appellat uiuentes, ut illorum e contrario spiritali morte præoccupatas insinuet: iuxta illud prophetæ. Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. Hos fasciculo, illos lapidi fundæ assimilat. fasciculus enim constringitur, ut integer maneat, & conseruetur: lapis in funda expeditus ponitur, ut abiiciatur. sic etenim in hoc sæculo electi pressuris tribulationum coangustantur, ut his admoniti artius se adinuicem manu sui redemptoris in perpetuum cōseruent. At uero reprobi quanto latius in hac uita uoluptatibus propriis uelut liberi dimittuntur, tanto longius in futuro a diuinæ uisionis gloria proiiciuntur, ut de eis merito dicatur, Eqnidem ipsi de manu tua repulsi sunt. Mire autem omnipotentem prouidentiam describit superni protectoris cum dicit, Animam uiri sancti quasi in fasciculo uiuentium, apud eum esse custoditam, sicut enim facillimum est cuilibet fasciculum herbæ uel fœni sua manu retentum conseruare, ita uirtus domini & saluatoris nostri omnes per orbem electos ab initio usque in finem sæculi, ne quis ex eis ulla ratione pereat, sine labore tuetur, iuxta quod ipse in euangelio sub figura ouium de eis loquens, Et sequuntur me, inquit, & ego uitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, nec rapiet eas quisquam de manu mea. Sicut fasciculus unus quibuslibet uinculis alligatur, ita omnes cœtus sanctorum una eademq. fide, spe & caritate adinuicem constringitur, uno diuinæ protectionis munimine circumdatur. Patet sane litteræ sensus, quia anima Dauid persequentibus licet hostibus custodita semper fuit in sorte uiuentium. Porro inimici eius insistentibus sibi aduersitatibus sicut lapis funda circumactus, sic instabili motu perturbandi, & suis de finibus essent expellendi, uel etiam ab humanis rebus auferendi. Et in hoc facto Abigail, quid nobis per renunciationem suam innuit, nisi quod iracundos melius corrigimus, si in ipsa ira sua a commonitione declinamus? Perturbati quippe quid audiant ignorant, sed ad se reducti, tanto libentius exhortationis uerba recipiunt, quāto se tranquillius toleratos erubescunt.

1. Reg. 24

Num. 16

De aduentu Dauid ad Nabal XXVI

Psal. 87

Ioan. 10

Menti autem furore ebriæ omne rectum, quod dicitur, peruersum uidetur. Vnde & recte Nabal ebrio culpam suam laudabiliter tacuit, quam digesto uino laudabiliter dixit. iccirco enim malum quod fecerat cognoscere potuit, quia hoc ebrius non audiuit. Item Dauid fugiens a facie Saul, castra regis ingressus est, & cum dormientem inuenisset, non percussit, non occidit, sed solam lanceam, quæ erat ad caput eius fixa, & scyphum aquæ, qui erat ad caput eius, sustulit. Dormientibus cunctis egressus de castris, transiuit in cacumine montis. Quid ergo est hoc? Persequebantur namque Christum Iudæi, sed persequendo dormiebant, quia nõ uigilabant corde. Duritia enim cordis obdormitio est: dormiunt in uitam ueterem, non euigilant in nouam. Venit Christus, non eos occidit, sed tulit ab eis scyphum aquæ, idest, gratiam legis: tulit & sceptrum regale, regni scilicet potestatem, quam pro magno habebant, & unde se protegebant temporaliter, & quam aduersus Deum per incredulitatem gerebant. Deinde uictor noster Dauid de castris eorum regressus, transcendit in altitudinem montis cælorum. Interea fugiens Dauid dum pergeret ad Achis regem Philistinorum, in prœlium aduersus Israel insurrexerunt Amalechitæ, & irruerunt in Sicelech, succendentes eam, & captiuantes omnia quæ erant Dauid & puerorum eius. Reuersus ergo Dauid ad persequendos Amalechitas, inuenit Aegyptium puerum lassescentem, quem Amalechitæ ægrotum in itinere reliquerant. Hunc autem Dauid inuentum cibo reficit, ducem sui itineris fecit: sicq. Amalechitas persequitur, epulantesq. reperit, & funditus extinguit. Quid est quod Aegyptius Amalechita puer in itinere lassatus residet, nisi quod amator præsentis sæculi, peccati sui nigredine opertus, sæpe ab eodem sæculo infirmus despectusq. relinquitur, ut cum eo nequaquã currere ualeat, sed fractus aduersitate torpescat? Hos ergo eligit Deus, quos despicit mundus, quia plerumque ipsa despectio hominem reuocat ad semet ipsum. is enim qui patrem reliquit, & partem substantiæ, quã perceperat, prodige expendit, postquam esurire cœpit, in se reuersus dixit, Quam multi mercenarii patris mei abundant panibus. Longe quippe a se recesserat, quando peccauit: & si non esurisset, in se minime redisset. Qui postquã terrenis rebus indiguit, tunc cogitare cœpit, quid de spiritalibus amisit. Infirmi quique atque in hoc mundo despecti, plerumque tanto celerius uocem Dei audiunt, quanto & in hoc mundo non habent ubi delectentur. Quod bene iam dictus Amalechitarũ puer ille designat, qui Amalechitis prædantibus atque currentibus æger remansit in uia, fame sitiq. aruit, quem tamen Dauid inuenit, ei cibũ potumq. præbuit, qui illico cõualescens dux Dauid factus est, conuiuantes Amalechitas reperit, & eos qui se debilem reliquerant, cum magna fortitudine prostrauit. Amalechitæ quippe Populus lambens uocatur. Et quid per lambentem populum, nisi mentem sæcularem, designatur? quæ terrena cuncta ambiendo quasi lambit, dum solis temporalibus delectatur. quasi enim populus lambens prædam facit, dum terrena diligentes lucra de alienis damnis congregant. Sed puer Aegyptius æger in uia relinquitur, quia peccator quisque dum infirmari ab huius mundi statu cœperit, mox sæcularibus mentibus in despectum uenit. Quem tamen Dauid inuenit, eiq. cibum & potum præbuit, quia manu fortis dominus abiecta mundi non despicit, & plerumque eos, qui mundum sequi minime ualent, quasi in uia remanent, ad amoris sui gratiam conuertit, eisq. uerbi sui cibum porrigit, & quasi duces sibi in uia dirigit, dum suos etiam prædicatores facit. dum enim Christum peccatorum cordibus inferunt, quasi Dauid super hostes ducunt. qui conuiuantes Amalechitas uelut Dauid gladio feriunt, quia superbos quosque, qui se in mundo despexerant, domini uirtute prosternunt. Puer ergo Aegyptius, qui in uia remanserat, Amalechitas

Quod Dauid dormienti Sauli hastam scyphumq. abstulit. XXVII

De prælio Dauid in Amalech. XXVIII

Lucæ 15

interfecit, quia plerumque ipsi mentes sæcularium prædicando superant, qui prius cum sæcularibus in hunc mundum currere non ualebant. Post mortem autem Samuelis congregati sunt Philistiim contra Israel, consuluitq. Saul dominum, & non respondit ei. Quæsiuit autem Saul Pythonissam, quæ suscitaret illi Samuelem, statimq. suscitatus ait ad eum. Quare inquietasti me ut suscitarer? & cetera. Quæritur secundum historiam, utrum Pythonissa ipsum prophetā de inferno euocauerit, an aliquam imaginariam illusionem fallacia dæmonum fictam. De qua quæstione beatæ memoriæ Augustinus Mediolanensi episcopo Simpliciano ita scripsit. Inquiris, inquam, utrum spiritus immundus, qui erat in Pythonissa, potuerit agere ut Samuel a Saule uideretur, & loqueretur cum eo: sed multo maioris miraculi est, quod ipse sathanas princeps immundorum spirituum potuit loqui cum Deo, & petere tentandum Iob iustissimum uirū, qui etiam apostolos tentandos petiit. Aut si hoc ideo non habet difficilem quæstionem, quia per quam uoluerit creaturam, cui uoluerit creaturæ, ubique præsens ueritas loquitur; nec propterea magni meriti est, cui loquitur Deus. interest enim quid loquitur, quia & imperator cum multis innocentibus non loquitur, quibus prouidentissime consulit ad salutem: & cum multis nocentibus loquitur, quos iubet interfici. Si ergo propterea hinc nulla quæstio est, nulla sit quæstio, quo modo etiā immundus spiritus cū anima sancti uiri loqui potuerit: omnibus enim sanctis Deus creator & sanctificator longe utique maior est. Quod si hoc monet, quod licuerit maligno spiritui excitare animam iusti, & tamquam de abditis mortuorum receptaculis reuocare, nonne magis mirandum, quod sathanas ipsum dominum assumpsit, & constituit super pinnam templi? quolibet enim modo fecerit hoc ille, & modus quo Samueli factum est, ut excitaretur, similiter latet: nisi forte quis dixerit faciliorem fuisse diabolo licentiam ad dominum uiuum, unde noluit, assumendum, & ubi uoluit constituendum, quam ad Samuelis defuncti spiritum a suis sedibus excitandum. Quod si illud in euangelio nos ideo non perturbat, quia dominus uoluit atque permisit, nulla diminutione suæ potestatis & diuinitatis id fieri, sicut ab ipsis Iudæis, quamquam peruersis atque immundis, & facta diaboli facientibus, & teneri se & uinciri & illudi & crucifigi atque interfici passus est: non est absurdum credere ex aliqua dispensatione diuinæ uoluntatis permissum fuisse, ut non inuitus nec dominante atque subiugante magica potentia, sed uolens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ Pythonissam illam & Samuelem latebat, consentiret spiritus prophetæ sancti se ostendi aspectibus regis, diuina eum sententia percussurus. cur enim anima boni hominis a malis uiuis euocata, si uenerit, amittere uideatur dignitatem suam, cum uiui plerumque boni uocati ad malos ueniant, & agant cum eis, quod officium postulat æquitatis, seruato atque inconcusso decore uirtutis suæ, & illorum uitiis pro rerum præsentium uel usu uel necessitate tractatis? quamquam in hoc facto potest esse alius facilior exitus, & expeditior intellectus, ut non uere spiritum Samuelis excitatum a requie sua credamus, sed aliquod phantasma & imaginariam illusionem diaboli machinationibus factam: quam propterea scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines earum rerum nominibus appellari, quarum imagines sunt: sicut omnia, quæ pinguntur, atque finguntur, ex aliqua parte materiæ metalli aut ligni, uel cuiusque rei aptæ ad opera huiusmodi, quæq. etiam uidentur & in somnis, & omnes fere imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appellari nominibus solent. quis enim est, qui hominem pictum dubitet uocare hominem, quandoquidem & singulorum quorumque picturam cum aspicimus, proprie incunctanter quæque nomina adhibemus: uelut cum intuen-

De Saule Pythonissam consulente. XXIX

Matth. 4

intuentes tabulam, aut parietem, dicimus, ille Cicero est, ille Sallustius, ille Achilles, ille Hector: hoc flumen Simois, illa Roma, cum aliud nihil sint, quam pictæ imagines. Vnde cherubin, cum sint cælestes potestates, fictæ tamen ex metallo, quod imperauit Deus super arcam testamenti, magnæ rei significandæ gratia, non aliud quam cherubin illæ quoque effigies uocitantur. Item quisquis uidet somnium, non dicit uidi imaginem Augustini, aut Simpliciani, sed uidi Augustinum, aut Simplicianum, cum eo tempore, quo tale aliquid uidit, uos ignoraremus, usque adeo manifestum est non ipsos homines, sed imagines uideri. Et Pharao se spicas dixit uidisse in somnis, & boues, non spicarum aut boum imagines. Si ergo liquido constat nominibus eorum quorum imagines sunt, easdem

1. Reg. 9 imagines appellari, non mirum est quod scriptura dicit Samuelem uisum, etiam si forte imago Samuelis apparuit, machinamento eius qui transfigurat se in angelum lucis, & ministros suos uelut ministros iustitiæ. Iam uero si illud mouet, quo modo a maligno spiritu Sauli uera prædicta sint, potest & illud mirum uideri, quo modo dæmones agnouerunt Christum, quem Iudæi non agnoscebant. cum enim uult Deus etiam per infimos supremosq. spiritus aliquem cognoscere temporalia duntaxat atque ad istam mortalitatem pertinentia, facile est & non incongruum, ut omnipotens & iustus ad eorum pœnam, quibus ista prædicuntur, ut malum, quod imminet eis, antequam ueniat, prænoscendo patiantur, occulto apparatu ministrorum suorum, etiam spiritibus talibus aliquid diuinationis impartiat, ut quod audiunt ab angelis, denuncient hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium dominus atque moderator uel iubet uel sinit. Vnde etiam

Act. 16 spiritus Pythonicus in Actibus apostolorũ attestatus Paulo apostolo, euangelizare est conatus. Miscent tamen isti fallacias, & uerum quod nosse potuerunt, non docendi magis, quã decipiendi fine prænunciant. & forte hoc est cum illa imago Samuelis Saulem prædicaret moriturum, dixit etiam secum futurum, quod utique falsum est. Magno quippe interuallo post mortem separari bonos a malis in

Luce 9 euangelio legimus, cum dominus inter superbum illum diuitem, cum iam apud inferos tormenta pateretur, & illum qui ad eius ianuam ulcerosus iacebat iã in requie constitutus, magnum chaos interiectum esse testatur. Aut si propterea Samuel Sauli dixit, Mecum eris, ut non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem condicionem mortis referatur, ut uterque homo fuerit, & uterque mori potuerit, iamq. mortuus, mortem uiuo prænunciabat: perspicit quantum opinor prudentia tua, secundum utrumque intellectum habere exitum iam lectionem, quæ non sit contra fidem: nisi forte profundiore & perplexiore inquisitione, quæ uel uirium mearum, uel temporis excedit angustias, inueniatur ad liquidum, uel posse uel non posse animam humanam, cum ex hac uita migrauerit, magicis carminibus euocatam, uiuorum apparere conspectibus, etiam corporis lineamenta gestantem, ut non solum uideri ualeat, sed & agnosci: & si potest, utrum etiam iusti anima non quidem cogatur magicis, sed dignetur ostendi, occultioribus imperiis summæ legis obtemperans: ut si fieri non posse claruerit, nõ uterque sensus in huius scripturæ tractatione atque expositione admittatur, sed illo excluso imaginario, simulatio Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam siue illud fieri possit, siue non possit, tamen fallacia satanæ, atque imaginum simulandarum callida operatio decipiendis humanis sensibus multiformis inuigilat, pedetentim quidem ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed tamen potius existimemus tale aliquid factum maligno spiritu Pythonissæ illius ministerio, quam diu nobis aliquid amplius excogitare, atque explicare non datur. Igitur

De Cæde Saulis. XXX exorto prælio percusserunt Philistæi Israel plaga magna, mortuusq. est Saul, & Io-

nathas

nathas filius eius, Euadens autem quidam, uenit ad Dauid in Sicelech, & nunciauit Dauid plagam magnam, quæ facta est in populo, insuper etiam mentiendo addidit, quod ille percussisset Saul. At Dauid Christum domini uindicans, iussit eum occidi. Et planxit Dauid planctum huiuscemodi super Saul & super Ionathan filium eius, & præcepit ut docerent filios Iuda, sicut scriptum est in libro iustorum. Hoc ideo fecit, ut quia Philistæos sagittariis abundare iam nouerat, unde & Saul maxime horum ictibus perierat, eandem bellandi artem & sui milites ad reuincendos eos discerent. Quod uero sequitur, sicut scriptum est in libro iustorum, ipsum librum hodie nusquam, neque apud ipsos Hebræos inueniri posse asseuerant, sicut nec librum bellorum domini, cuius in libro Numerorum mentio est, neque carmina Salomonis, neque disputationes eius sapientissimas de lignorum natura herbarumq. omnium, itemq. iumentorum, uolucrum, reptilium & piscium: uel quod in libro dierum dicitur, reliqua uero operum Salomonis priorum & nouissimorum scripta sunt in uerbis Nathan prophetæ, & Abiæ Salonitis, in uisione quoque Addo uidentis contra Hieroboam filium Nabath: & multa huiusmodi uolumina, quæ scriptura quidem probat, sed hodie constat non esse. uastata namque a Chaldæis Iudæa, etiam bibliotheca antiquitus congregata inter alias prouinciæ opes hostili est igne consumpta, ex qua pauci qui nunc in sancta scriptura continentur libri, postmodum Esdræ pontificis & prophetæ sunt industria restaurati. unde scriptum est de eo. Ascendit Esdras de Babylone, & ipse scriba uelox in lege Moysi: uelox uidelicet, quod promptiores litterarũ figuras, 1. Esd. 7 quam eatenus Hebræi habebant, reperit: & in epistola regis Persarum Artaxersis, Esdræ sacerdoti Scribæ legis Dei cæli doctissimo, salus. Montes Gelboe, nec rores, nec pluuia ueniant super uos, neque sint agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium, clypeus Saul, quasi non esset unctus oleo) Scire debes, quia ueraciter Saul, qui post unctionem sancti chrismatis, a quo & Christus domini uocatus est, occidi meruit, mortem ueri Christi, quam sine culpa subire dignatus est, insinuat. montes quoque Gelboe, in quibus interiit, superbos Iudaicæ plebis conatus, quibus contra auctorem uitæ rebellabant, insinuant. Vnde bene Gelboe Volutatio siue Decursus interpretatur. uolutabantur enim in sorde peccatorũ, iuxta ilud prouerbium, Et sus lota in uolutabro luti: atque a rectitudine uitæ salu- 2. Petri 2 taris aberrantes, iam iamq. ad inferiora, hoc est, huius sæculi desideria infima decurrebant, ob quorum desiderium regem cæli & terræ in mortem tradere non dubitabant: propter quod eis merito optatur, ne rorem de cælo pluuiamue suscipiant: quod hodie rebus ipsis uidemus expletum, in eo quod illos gratia cælestis deserens ad plebem gentium translata est. Quod etiam Isaias sub figura uineæ futurum illis ex persona domini comminatus est, dicens, Et nubibus mandabo, ne Isa. 5 pluant super eam imbrem. Quod est aperte dicere, Et apostolis atque apostolicis uiris omnibus mandabo, ne illis ultra uerbum uitæ prædicent, sed irrigatione uerbi cælestis, quod a se proterui repulerunt, indignos in sua sterilitate uacuos, ac perpetuo igni comburendos relinquant. De quibus & bene dicitur, ut agri primitiarum esse non possint. Superbæ quippe Hebræorum mentes primitiuos fructus non ferunt, quia in redemptoris aduentu ex parte maxima in perfidia remanentes, primordia fidei sequi noluerunt. Sancta namque ecclesia in primitiis suis multitudine gentium fecundata, uix in in mundi fine Iudæos, quos inuenerit, suscipit: & extrema colligens, eos quasi reliquias frugum ponit. De quibus nimirum reliquiis Isaias dicit. Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena Isa. 10 maris, reliquiæ saluæ fient. Possunt tamen idcirco Gelboe montes ore prophetæ Rom. 9 maledici, ut dum fructus exarescens e terra non oritur, possessores terræ sterilita-

tis

tis damno feriantur, quatenus ipsi maledictionis sententiam accipiant, qui apud se mortem regis suscipere iniquitate sua exigente meruissent. Nec tibi absurdum uideri debet, ut mala reproborum acta boni aliquid significent, aut rursum bona iustorum opera in contraria significatione ponantur. Lege moralia sancti papæ
Iob 3 Gregorii, ubi exposuit quo modo beatus Iob maledixit diei suo dicens, Pereat dies, in qua natus sum, & cetera, & uidebis quia usitatissimum est in scripturis, ut & bona in malorum significatione accipiantur, & econuerso. Denique Vriam fidelissimum Dauid regis militem, ac piissima atque innocentissima eius opera uel dicta in mala significatione, & econtra ipsum Dauid in maximo suo scelere in bono accipiendum interpretantur. alioquin si non per bona malum, & bona per malum significari possent, numquam liceret nigro atramento nomen Dei, sed semper lucido auro deberet scribi: quia Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ: nec rursum in titulis psalmorum nomen Absalon & Doeh hominum reproborum minio fulgente, sed solo atramento deberet scribi. Sicut ergo in paginis librorum quouis colore & mala possunt & bona absque ulla reprehenssione figurari: ita & in parte significationum per quælibet hominum gesta, & bona rectissime & mala possunt exprimi: quamuis & multo sæpius contingat, & multo dulcius audiatur, bona per bona, & mala figurari per mala. Sicut autem in pictura parietum neque obscurum Aethiopem candido, neque candidi corporis siue capilli Saxonem atramento decet depingi: ita in retributione meritorum iuxta suum quisque opus recipiet, & qualis erit actu, talis etiam uultu apparebit in iudicio, neque omnino ad rem, quid quisque figurarit, sed quid egerit, pertinebit.

D. EVCHERII,
LVGDVNENSIS EPISCOPI,
COMMENTARIORVM IN LIBROS Regum, ad Verannium & Salonium fratres, episcopos,
LIBER SECVNDVS.

ROMISSIONES Dei, quæ factæ sunt ad Abraham, cuius semini & gentem Israeliticam secundum carnem, & omnes gentes deberi secundum fidem, Deo pollicente didicimus, quemadmodum compleantur, per ordinem temporũ procurrens Dei ciuitas indicauit. Quoniam ergo superioris libri usque ad regnum Dauid factus est finis, nunc ab eodem regno, quantum suscepto operi sufficere uideatur, cetera quæ sequuntur attingimus. Hoc itaque tempus, ex quo sanctus Samuel prophetare cœpit, & deinceps donec populus Israel captiuus in Babyloniam duceretur, atque inde secundum sancti Hieremiæ prophetiam, post LXX annos reuersis Israeliticis domus Dei instauraretur, totum tempus est prophetarum. quamuis enim, & ipsum Noe patriarcham, in cuius diebus diluuio uniuersa terra deleta est, & alios supra & infra usque ad hoc tempus, quo reges in Dei populo

pulo esse cœperunt, propter quædam per eos futura, siue quoquo modo significata siue prædicata, quæ pertinerent ad ciuitatem Dei regnumq. cælorum, non immerito possumus appellare prophetas, præsertim quia nonnullos eorum expressius legimus nuncupatos, sicut Abraham, sicut Moysen: tamen dies prophetarum præcipue maximeq. ii dicti sunt, ex quo cœpit prophetare Samuel, qui & Saulem prius, & eo reprobato, ipsum Dauid Deo præcipiente unxit in regem, de cuius stirpe ceteri procederent, quousque illos succedere sic oporteret. Quæ igitur a prophetis sint prædicta de Christo, cum moriendo decedentibus, & nascendo succedentibus suis membris ciuitas Dei per ista curreret tempora, si omnia uelim commemorare, in immensum pergitur: primũ quia ipsa scriptura quæ per ordinem reges eorumq. facta & euenta differens uidetur tamquam historica diligentia rebus gestis occupata esse narrandis, si adiuuante Dei spiritu considerata tractetur, uel magis uel certe non minus prænunciandis futuris quam præteritis enunciandis inuenietur intenta: & hoc perscrutando indagare ac disserendo monstrare, quam sit operosum atque prolixum, & quam multis indigeat uoluminibus, quis ignorat, qui hæc uel mediocriter cogitat? deinde quia ea ipsa quæ ad prophetiam non ambigitur pertinere, ita sunt multa de Christo regnoq. cælorum, quæ ciuitas Dei est, ut ad hoc aperiendum maior sit disputatio necessaria, quã huius operis modus flagitat. proinde ita, si potuero, stilum moderabo meum, ut huic operi in Dei uoluntate peragendo, nec ea quæ supersunt dicam, nec ea quæ satis sunt prætermittam. Erat igitur iam in terra promissionis semen Abrahæ, idest, populus Israel secundum carnem, atque ibi non solum tenendo ac possidendo ciuitates aduersariorum, uerum etiam reges habendo regnare iam cœperat, impletis de ipso populo promissionibus Dei magna iam ex parte, non solum quæ tribus illis patribus, Abraham, Isaac, & Iacob, & quæcũque aliæ temporibus eorum, uerum etiam quæ per ipsum Moysen, per quem populus idem de seruitute Aegyptia est liberatus, & per quem cuncta præterita reuelata sunt temporibus eius, cum populum per heremum duceret, factæ fuerant. Neque autem per insignem ducem Iesum Naue, per quem populus ille in promissionis inductus est terram, expugnatisq. gentibus eam XII tribubus, quibus iusserat Deus, diuisit, & mortuus est: neque post ullum tanto tempore iudicem impleta fuerat promissio Dei de terra Chanaan, a quodam flumine Aegypti usque ad flumen magnum Euphraten: nec tamen adhuc prophetabatur futurum, sed expectabatur implendum. Impletum est autem per Dauid, & eius filium Salomonem, cuius regnum tanto, quanto promissum fuerat, spatio dilatatum est. uniuersos quippe illos subdiderunt, tributariosq. fecerunt. Sic igitur in terra promissionis secundum carnem, hoc est, in terra Chanaan, sub regibus semen Abrahæ fuerat constitutum, ut nihil inde superesset, quo terrena illa promissio Dei non compleretur: nisi ut in eadem terra, quantum ad prosperitatem attinet temporalem, posteritatis successionum inconcusso statu usque ad mortalis huius sæculi terminum gens permaneret Hebræa, si domini Dei sui legibus obediret. sed quoniam Deus nouerat, hoc eam non esse facturam, usus est eius etiam temporalibus pœnis ad exercendos in ea paucos fideles suos, & admonendos qui postea futuri erant in omnibus gentibus, quod eos admoneri oportebat, in quibus alteram promissionem reuelato nouo testamento per incarnationem Christi fuerat impleturus. Quocirca sicut oracula illa diuina ad Abraham, Isaac, & Iacob, & quæcumque alia signa uel dicta prophetica in sacris litteris præcedentibus facta sunt: ita etiam ceteræ ab isto regum tempore prophetiæ partim pertinent ad gentẽ carnis Abrahæ, partim uero ad semen illud eius, in quo benedicentur omnes gentes coheredes Christi per testamentũ nouum, ad

poſſidendum uitam æternam regnumq. cælorum. Partim ergo ad ancillam quæ in ſeruitute generat, ideſt, terrenam Hieruſalem, quæ ſeruit cum filiis ſuis: partim uero ad liberam ciuitatem Dei, ideſt, ueram Hieruſalem æternam in cælis, cuius filii omnes ſecundũ Deum uiuentes peregrinantur in terris. Sed ſunt in eis quædam quæ ad utrãque pertinere intelligantur, ad ancillam proprie, ad liberã figurate. Tripartita itaque reperiũtur prophetarũ eloquia. Siquidẽ aliqua ſunt ad terrenam Hieruſalem ſpectantia, aliqua ad cæleſtem, nõnulla ad utramque. Poſt mortem Saul, uenerunt uiri Iuda, & unxerunt Dauid in Hebron, ut regnaret ſuper domum Iuda. Et nunciatum eſt Dauid quod uiri Iabes Galaad ſepeliſſent Saul. Miſit ergo Dauid nuncios ad uiros Iabes Galaad, dixitq. ad eos. Benedicti uos domino, quia feciſtis miſericordiam hanc cum domino ueſtro Saul, & ſepeliſtis eum. Et nunc retribuet quidem uobis dominus miſericordiam & ueritatem) Cur ergo iſti qui Saulem & eius filium ſepelierunt, miſericordiam feciſſe dicuntur, & ob hoc a rege pio benedicuntur: niſi quia bene afficiuntur corda miſerantiũ, quando cõdolent mortuorum corporibus alienis, quæ illo affectu, quo nemo carnem ſuam unquam odio habuit, uolunt fieri poſt mortem ſuam corporibus ſuis: & quod ſibi exhiberi uolunt, quando ſenſuri non ſunt, aliis non ſentientibus curant exhibere dum ſentiunt. Dauid uncto ſuper domum Iuda rege, Abner filius Ner, Hisboſeth filium Saul regem conſtituit ſuper uniuerſum Iſrael. Egreſſusq. eſt Abner filius Ner, cum pueris Hisboſeth, de caſtris Gabaon. Porro Ioab filius Saruiæ cum pueris Dauid egreſſi de Hebron, concitauerunt bellum iuxta piſcinã Gabaon, & perſequebatur Aſahel Abner. Locutus eſt Abner ad Aſahel dicens, Recede, noli me ſequi, ne compellar confodere te in terra. Qui contempſit, & noluit declinare. Percuſſit ergo eum Abner auerſa haſta in inguine, & transfodit eum, & mortuus eſt) Cuius Aſahel typum tenuit, niſi eorum quos uehementer arripiens furor, in præceps ducit: qui in eodem furoris impetu tanto cautius declinandi ſunt, quanto & inſanius rapiuntur. Vnde & Abner, qui ſermone noſtro Patris lucerna dicitur, fugit: quia doctorum lingua quæ ſupernum Dei lumen indicat, cum per abrupta furoris mentem cuiuſpiam ferri conſpicit, cumq. contra iraſcentem diſſimulat uerborum iacula reddere, quaſi perſequentem non uult ferire. Sed cũm iracundi nulla conſideratione ſe mitigant, quaſi Aſahel perſequi & inſanire non ceſſat, neceſſe eſt ut ii, qui furentes reprimere conantur, nequaquam ſe in furore erigant, ſed quidquid eſt tranquillitatis oſtendant: quædam uero ſubtiliter proferant, in quibus ex obliquo furentis animum pungant. Vnde & Abner cum contra perſequentem ſubſiſtit, non eum recta, ſed auerſa haſta transforauit. Ex mucrone quippe percutere, eſt impetu apertæ increpationis obuiare: auerſa uero haſta perſequentem ferire, eſt furentem tranquille ex quibuſdam tangere, & quaſi parcendo ſuperare. Aſahel autem protinus occubuit, quia commotæ mentes dum parci ſibi ſentiunt, & tamen reſponſorum ratione in intimis ſub tranquillitate tanguntur, ab eo quod ſe erexerant, ſtatim cadunt. Qui ergo a feruoris ſui impetu ſub lenitatis percuſſione reſiliunt, quaſi ſine ferro moriuntur. Igitur uenientes filii Remon, Berothitæ, & Rechab, & Bahana, ingreſſi ſunt feruente die, in domum Hisboſeth, qui dormiebat ſupra ſtratum ſuum meridie. Ingreſſi ſunt autem domum, & Oſtiaria domus purgans triticum obdormiuit: aſſumentes ſpicas tritici latenter ingreſſi ſunt, & percuſſerunt eum in inguine) Oſtiaria triticum purgat, cum mentis cuſtodia diſcernendo uirtutes a uitiis ſeparat. Quæ ſi obdormierit, in mortem proprii domini inſidiatores admittit: quia cum diſcretionis ſollicitudo ceſſauerit, ad interficiendum animum malignis ſpiritibus iter pandit. Qui ingreſſi ſpicas tollunt, quia mox bonarum cogitationum

De unctione Dauid. II

num

num germina auferunt: atque in inguine feriunt, quia nirtutem cordis delectatione carnis occidunt. In inguine quippe ferire eſt, uitam mentis carnis delectatione perforare. Nequaquam nero Hisboſeth iſte morti ſuccumberet, ſi non ad ingreſſum domus mulierem, ideſt, ad mentis aditum mollem cuſtodiam deputaſſet. Fortis namque nigilq. ſenſus præponi cordis foribus debet, quem nec negligentiæ ſomnus opprimat, nec error ignorantiæ fallat: unde & bene Hisboſeth appellatus eſt, qui cuſtode femina hoſtium gladiis nudatur. Hisboſeth quippe Vir confuſionis dicitur: uir autem confuſionis eſt, qui forti mentis cuſtodia mnnitus non eſt: quia dum uirtutes ſe agere exiſtimat, ſubintrantia uitia neſcientem necant. Tota igitur uirtute muniendus eſt aditus mentis, ne quando eam inſidiantes hoſtes penetrent foramine neglectæ cogitationis. Congregauit autem Dauid omnes electos ex Iſrael X X X millia. Surrexit itaque & abiit, & uniuerſus populus qui erat cum eo de uiris Iuda, ut adducerent arcam Dei ſuper qua inuocatum eſt nomē domini exercituū, ſedente cherubin ſuper eam) Congregauit Dauid omnes electos ex Iſrael X X X millia, quia dominus eccleſiā primitiuā ex Iſrael inſtituit, non quidem omnem Iſrael, ſed electos quoſque ſibi conſocians. non enim omnes, qui ex Iſrael, ii ſunt Iſraelitæ, ſed filii promiſſionis deputantur in ſemine. Qui XXX millia fuiſſe referuntur, ideſt fidei, operis, & ſpei firmitate perfecti. tria enim propter confeſſionem ſanctæ trinitatis ad fidem pertinent, decem propter decalogum legis opera, mille propter ſui perfectionem ad ſpem uitæ æternæ, qua ſuperius aliquid nō eſt, ſicut numero millenario maior nullus eſt. ſi enim X millia, ſi XXX millia, ſi etiā mille millia dixeris, nō ipſum mille numerando tranſcendendo, ſed per ſe, uel per minores nnmeros ſæpius ducendo multiplicas. Tria ergo per decem multiplica, ne fides ſine operibus mortua ſit. Item triginta per mille multiplica, ut fides quæ per dilectionem operatur, non alibi quam in cælis retributionem ſperet. Electi igitur ex Iſrael, populos recte credentes, operantes, ſperantes inſinuant. Viri autem Iuda qui erant cum Dauid, ipſos populos & doctores, qui lateri Chriſti quaſi familiarius adhærebant, indicant: quo utroqne ſtipatus exercitu, domini arcam adducere, ideſt, eccleſiam dilatare, & in eorum, qui non crediderunt, cordibus inſerere gaudet. Imponitur autem arca plauſtro nouo, ut noui teſtamenti gratia renouatis in baptiſmo mentibus infundatur, uinumq. nouum nouis utribus mandetur. Erat quidem prius arca in domo Amminadab, qui erat in Gabaa: quia eadem quæ nunc prædicatur eccleſiæ fides, & ante incarnationis dominicæ tempns florebat in his qui patriarcharum prophetarumq. ſunt deuotionem ſecuti. Amminadab enim, qui interpretatur Pater meus ſpontaneus, nel Abraham patrem fidei, uel Moyſen legiſlatorem ſignificat, qui uterque in Gabaa cuſtodit arcam, quia ſublimi uirtutis exemplo credentium pectora munit. Vnde & Gabaa Collis interpretatur, qui eſt locus in ciuitate Carithiarim. Allata ergo foris arca, ludebat Dauid & omnis Iſrael coram domino diuerſis muſicorum generibus: quia mox inchoante nouæ gratiæ præconio, dominus ad exhibendas Deo patri laudes humilitatis omnes inuitat dicens, Qui mihi miniſtrat, me ſequatur: alii dando per ſpiritum ſermonem ſcientiæ, alii genera linguarum, alii gratiam curationum, & cetera. Sed his atqne huiuſmodi chariſmatum generibus progrediente arca, ideſt, creſcente eccleſia primitiua, uentum eſt ad aream Naor, ideſt, aream præparatam, gentium uidelicet eccleſiam fidei ueritate conſecrandam: de qua Ioannes ait, Et permundabit aream ſuam. Ibi ſacerdos qui arcam incautius, quaſi corrigendo tetigit, mox a domino percuſſus, occubuit: quia Iudæorum populus dum gentibus inuidet, ſalutis ſe munere priuat, dumq. legem uult euangelio miſcere, utriuſque ſibi gratiam tollit. Et

De adducta arca per Dauid. IIII

Ioan. 12

Matth. 3

Et tenuit, inquit, eam quoniam calcitrabant boues. Boues quippe calcitrare est,
prædicatores euangelii liberius circa fidem agere, neque secundum consuetudi-
nem legis ingredi, sed sabbata, neomenias, circumcisionem, uictimasq. spiritali-
ter interpretari. Quos uelut errantes corrigere tentabant, qui descendentes de Iu-
dæa docebant fratres, quia nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non
Act. 21 potestis salui fieri: & de quibus Iacobus ad Paulum, Vides, inquit, frater, quot
millia sunt in Iudæis, qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis? Ob caus-
sam igitur sacerdotis occisi, noluit Dauid ad se diuertere arcam domini in ciui-
tatem Dauid, sed diuertit eam in domo Obetedom Gethæi, quia respuentibus
uerbum Iudæis, ne amplius audita & non suscepta prædicatio noceret, apostoli
ab eis ablati, & ad gentes imbuendas missi sunt. Vnde & locus areæ Naor, quæ
gentium fidem domini gratiæ præparatam demonstrat, percussio Oza nuncupa-
tur, uidelicet quia illorum delicto salus gentibus aduenit. Obetedom namque in-
Psal. 17 terpretatur Seruiens homo. ille est utique, de quo dominus ad patrem, Consti-
tues, inquit, me in caput gentium. populus quem non cognoui seruiuit mihi.
Vbi & Iudæorum abiectionem, quasi Ozæ mortem præmittens, ait: Eripies me
Ibidem de contradictionibus populi. Nomen quoque urbis cōgruit. hæc enim interpreta-
tur Torcular, significans crucem, in qua uitis uera calcari & exprimi dignata est,
a qua cunctus gentium populus merito Gethæus appellari potest, cum dicitur:
Gal. 6 Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Tres autem men
ses, quibus ibidem arca demoratur: fides, spes, & caritas est. sicut enim diebus
adimpletur mensis, ita singulæ uirtutes suis quæque passibus ad perfectionem ne-
niunt. Hi menses quousque plenitudo gentium intret, currere non cessant. Tan-
dem rediens Dauid, arcam in ciuitatem Dauid inducet, quia dominus Enoch &
Helia prædicantibus, conuertet corda patrum in filios. Boues & arietes immolans,
hoc est, eos qui aream domini triturant, & ouium eius ducatum gerunt, martyrii
sanguine coronans, & ipse quoque suæ incarnationis & passionis exemplum eate-
nus Iudæis non creditum palam manifestans. hoc enim significat, quod & ipse
Dauid accinctus erat ephot lineo, quod de terra procreatum multiplici labore ad
candorem uestis peruenit, ueritatem humanæ carnis inter flagella triumphantis
ostendit. Verum cunctis exultantibus, & ad arcæ cælestis introitum hymnos re-
sonantibus: sola Michol filia Saul arcam ducentibus abest, quin etiam per specu-
lum Dauid humiliatum despicit: quia credentibus in mundi fine Iudæis, erunt
nonnulli qui Christum professione, sed opere sequantur antichristum: quibus me
rito congruit, quod eadem Michol, quæ ob figurandam instabilitatem carnalium,
Aqua omnis interpretatur, non uxor Dauid, sed filia Saul appellatur: quia qui fi-
de tenus Christo seruiunt, non illius regno coronandi, sed persecutorum eius,
quos imitati sunt, anathemate sunt damnandi. Verum si despiciant humilitatem
ecclesiæ, condemnantur: nihilominus arca domini suum locum ingreditur, & po-
nitur in medio tabernaculi, quod tetenderat ei Dauid, id est, fides ecclesiæ præ-
dicatur, proficit, inseritur cordibus omnium, quos dominus ad uitam præordi-
nauerat æternam. Offert Dauid holocausta & pacifica coram domino, fidem
deuotionemque ecclesiæ commendat patri Christus, qui est ad dexteram Dei, qui
etiam interpellat pro nobis, qui in exemplum Dauid fideles humilesq. benedi-
cens, salubris mysterii pascit alimentis, partitur singulis collyridam panis unam,
illius utique qui de cælo descendit, & dat uitam mundo. Et assaturam bubulæ
carnis unam, illius scilicet uituli saginati, qui pro reuertente ad patrem filio iu-
Psal. 21 niore mactatus, & igne passionis assatus est dicens, Exaruit uelut testa uirtus mea.
Et similam frixam oleo, carnem uidelicet a peccati labe mundissimam, sed ob
humanæ

humanæ salutis uberrimam dilectionem, crucis sartagine tortam. Et merito una panis collyrida, & una carnis assatura datur, quia unus dominus, una fides, unũ baptisma, unus Deus & pater omnium. Aliter hæc munera fideles accipiunt, quando unus panis, & unum corpus multi sumus in Christo, & suæ carnis singuli lasciuiam castigantes, ac seruituti subiicientes, spiritus sancti igne decoquunt, necnõ & fructus operum bonorum oleo misericordiæ pinguissimos compassione proximi feruere faciunt. At contra filia Saul frustra cubiculum regis ingressa, nullus concepti seminis fetus datur, quia qui uerbnm Dei aure tenus percipiunt, absque bon i operis prole diem perpetuæ mortis expectant. In hac historia beati regis & prophetæ Dauid, qua arcam Dei adduxisse narratur, moraliter humilitas approbata, superbia damnata, & temeritas uindicata monstratur: quia & ipse Dauid coram arca domini humiliter saltando non erubuit, mox promissionẽ filii Dei ex sua stirpe nascituri suscipere promeruit: & coniunx, quæ eandem illius humilitatem despexit, eius semine fecundari non merita, perpetuæ sterilitatis pœnam luit. Intueri enim libet, quanta uirtutum munera Dauid perceperat, atque in his omnibus qnam forti se hnmilitate seruabat. quem enim non extolleret ora leonum frangere, ursorum brachia dissipare, despectis prioribus fratribus eligi, reprobato rege ad regni gubernacula ungi, timendum cunctis uno lapide Goliam exsternere, a rege proposita extinctis allophylis numerosa præputia reportare, promissum tandem regnum percipere, cunctumq. Israeliticum populum sine ulla contradictione possidere? Et tamen cum arcam Dei Hierusalem reuocat, quasi oblitus prælatum se hominibus, admixtus populis ante arcam saltat: & quia coram arca saltare, ut creditur, uulgi mos fuerat, rex se in diuino obsequio per saltatum rotat. Ecce quem dominus cunctis singulariter prætulit, sic se sub domino & exæquando minimis, & abiecta exhibendo contemnit: non potestas regni ad memoriam ducitur, non subiectorum oculis saltando uilescere metuit, non se honore prælatum ceteris ante eius arcam, qui honorem dederat, recognoscit: coram Deo egit debilia uel extrema, ut illa ex humilitate solidaret, quæ corã hominibus gesserat fortia. Quid de eius factis ab aliis sentiatur ignoro, ego Dauid plus saltantem stupeo, quam pugnantem. pugnando quippe hostem subdidit, saltando autem coram domino semet ipsum uicit. Quem Michol Saul filia adhuc ex tumore regii generis insana, cum humiliatũ despiceret dicens, Quã gloriosus fuit hodie rex Israel, discooperiens se ante ancillas seruorum suorum, & nndatus est, quasi nudetur unus de scurris: protinus audiuit: Ante dominum qui elegit me potius quam patrem tunm: ac paulo post ait: Et ludam & uilior fiam, plus quam factus sum, eroq. humilis in oculis meis. Ac si aperte dicat: Et uilescere corã hominibus appeto, quia me coram Deo ingenuum per humilitatem quæro. Snnt uero nonnulli qui de semet ipsis humilia sentiunt, quia in honoribus positi, nihil se esse nisi puluerem fauillamq. perpendunt: sed tamen coram hominibus uiles apparere refugiunt, & contra hoc quod de se interius cogitant, quasi rigida exterius uenustate palliantur. Et sunt nonnulli qui niles uideri ab hominibus appetunt, atque omne quod sunt, deiectos se exhibendo contemnunt: sed tamen apud se introrsus quasi ex ipso merito ostensæ uilitatis intumescunt, & tanto magis in corde elati sunt, quanto amplius in specie elationem premunt: quæ utraque elationis bella, magna Dauid circumspectione deprehendit, mira nirtute superauit. quia enim de semet ipso intus humilia sentiens, honorem exterius non quærit, insinuat dicens, Ludam & uilior fiam. Et quia per hoc quod uilem se exterius præbuit, nequaquam interius intumescit, adiungit, Eroq. humilis in oculis meis.

Ac si dicat, Qualem me exterius despiciens exhibeo, talem me interius attendo. Quid ergo acturi sunt quos doctrina eleuat, si Dauid ex carne sua uenturum redemptorem nouerat, eiusq. gaudia prophetando nunciabat, & tamen in semet ipso ceruicem cordis ualida discretionis calce deprimebat, dicens: Eroq. humilis in oculis meis? Sacerdos quoque, qui arcam inconsiderata temeritate tetigit, ausus sui reatum immatura morte purgauit, minores deterioresq. demonstrat, qui intelligere non ualent, & despiciunt uel facta, uel dicta meliorum: sed eo ab eis non temere reprehendenda sunt, quo apprehendi nequaquam ueraciter possunt. Sæpe aliquid a maioribus dispensatorie agitur, quod a minoribus error putatur: sæpe multa a fortibus dicuntur, quæ iccirco infirmi diiudicant, quia ignorant. quod bene bubus calcitrantibus inclinata illa testamenti arca signauit, quam leuites, qui casuram credens erigere uoluit, mox sententiam mortis excepit. Quid est namque mens iusti, nisi arca testamenti? Quæ gestata bubus calcitrantibus inclinatur, quia nonnumquam etiam qui bene præest, dum subiectorum populorum confessione concutitur, ad dispensationis condescensionum ex sola dilectione permouetur. Sed in hoc, quod dispensatorie agitur, inclinatio ipsa fortitudinis, casus putatur imperitis. unde & nonnulli subditi contra hanc manum reprehensionis mittunt: sed ad uitia ipsa sua temeritate deficiunt. Leuites ergo quasi manum adiuuans tetendit, sed delinquens uitam perdidit: quia dum infirmi quique fortium facta corripiunt, ipsi a uiuentium sorte reprobantur. Aliquando etiam sancti uiri quædam miminis condescendentes dicunt, quædam uero summa contemplantes proferunt, dumq. uim uel condescensionis uel altitudinis nesciunt, audacter hæc stulti reprehendunt. Ecquid est iustum de sua condescensione uelle corrigere, nisi inclinatam arcam superba reprehensionis manu reuelare? Quid est iustum de incondita locutione reprehendere, nisi motum eius fortitudinis lapsum putare? Sed perdit uitam, qui arcam Dei tumide subleuat, quia nequaquam sanctorum recta corrigere præsumeret, nisi de se prius meliora sensisset. unde & Leuites isdem recte Oza dicitur, quod uidelicet Robustus domini interpretatur, quia præsumptores quique nisi audaci mente robustos se in domino crederent, nequaquam meliorum facta, uel dicta uelut infirma iudicarent. Post hæc, cum regi Dauid multa prospera prouenissent, cogitauit facere Deo domum, templum scilicet illud excellentissimum diffamatum, quod a rege Salomone filio eius postea fabricatum est.

Dauid a propheta uetatur ædificare templum.

Hoc eo cogitante, factum est uerbum domini ad Nathan prophetam, quod perferret ad regem. Vbi cum dixisset dominus, quod nō ab ipso Dauid sibi ædificaretur domus, neque per tantum tempus se mandasse cuiquam in populo suo, ut sibi fieret domus cedrina, Et nunc inquit hæc dices seruo meo Dauid. Hæc dicit dominus: Cum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum eius: ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni eius usque in sempiternum: ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Hanc tam grandem promissionem qui putat in Salomone completam, multum errat. attendit enim quod dictum est: Hic ædificauit mihi domum, quoniam Salomon templum illud nobile struxit: & non attendit, Fidelis erit domus eius, & regnum eius usque in æternum coram me. Attendat ergo, & aspiciat Salomonis domum plenam mulieribus alienigenis, colentibus Deos falsos, & ipsum ab eis regem aliquando sapientem in eandem idololatriam seductum atque deiectū: & non audeat existimare Deum, uel hoc promisisse mendaciter, uel talem Salomonē domumq. eius futuram non potuisse præscire. Non hinc autem

deberemus

deberemus ambigere, nec, si non in Christo Iesu domino nostro, qui factus est ex [Rom. 1] semine Dauid secundum carnem, iam uideremus ista compleri, ne uane atque inaniter hic alium aliquem requiramus, sicut carnales Iudæi. nam & ipsi usqueadeo filium, quem loco isto regi Dauid promissum legunt, dicunt non fuisse Salomonem, ut eo, qui promissus est, tanta iam manifestatione declarato, adhuc mirabili cæcitate alium se sperare dicant. Facta est quidem nonnulla imago rei futuræ etiam in Salomone, in eo quod templum ædificauit, & pacem habuit secundum nomen suum: Salomon quippe Pacificus latine: & in exordio regni sui mirabiliter laudabilis fuit: sed eadem sua persona per umbram futuri prænunciabat etiam ipsum Christum dominum, non exhibebat. Vnde quædam de illo ita scripta sunt, quasi de ipso ista prædicta sint, dum scriptura sancta etiam rebus gestis prophetissa, quodam modo in eo figuram deliniat futurorum. nam præter libros diuinæ historiæ, ubi regnasse narratur, psalmus etiam LXXI titulo nominis eius inscriptus est: in quo tam multa dicuntur, quæ omnino ei conuenire non possunt, domino autem Christo aptissima perspicuitate conueniunt, ut euidenter appareat, quod in illo figura qualiscumque adumbrata sit, in isto ueritas præsentata. notum est enim quibus terminis regnum conclusum fuerat Salomonis, & tamen in eo psalmo legitur, ut alia taceam, Dominabitur a mari usque ad mare, & a flumi [Psal. 71] ne usque ad terminos orbis terræ, quod in Christo uidemus impleri. A flumine quippe dominandi sumpsit exordium, ubi baptizatus a Ioanne, eodem monstrante cœpit agnosci a discipulis, qui eum non solum magistrum, uerum etiam dominum appellauerunt. Nec ob aliud uiuente adhuc patre suo Dauid regnare Salomon cœpit, quod nulli regum illorum contigit, nisi ut hinc quoque satis eluceat, non esse ipsum quem prophetia præsignat, ista quæ ad patrem eius loquitur dicens: Et erit cum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui exiet de uentre tuo, & præparabo regnum illius. Quo modo ergo propter id quod sequitur, Hic ædificabit mihi domum, iste Salomon putabitur prophetatus: & non potius, propter id quod præcedit, Cum completi fuerint dies tui, & dormies cum patribus suis, suscitabo semen tuum post te, alius pacificus intelligitur esse promissus, qui non ante sicut iste, sed post mortem Dauid prænunciatus est suscitandus. cum enim longo interposito tempore Iesus Christus ueniret, proculdubio post mortem regis Dauid, cui sic est promissus, eum uenire oportebat, qui ædificaret domum Deo, non de lignis & lapidibus, sed de hominibus, qualem illum ædificare gaudemus. huic enim domui dicit apostolus, hoc est, fidelibus Christi: Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos. [2. Cor. 6] propter quod in psalmo LXXXVIII, cuius titulus est, Intellectus ipsi Ethan Israelitæ, commemorantur promissiones Dei factæ regi Dauid, sicut & in hoc Regum libro positæ sunt, ita & ibi quædam similia dicuntur: sicut est illud, Iuraui Dauid seruo meo usque in æternum, præparabo semen tuum, & cetera, Illud uero quod dicit, Si quid inique aliquid gesserit, arguam eum in uirga uirorum, & in plagis filiorum hominum, misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli a Saul, quem amoui a facie mea; non dixit Ab eis, sed dixit Ab eo, non enim Christi ipsius, qui est caput ecclesiæ, possunt inueniri nulla peccata, quæ opus esset humana correptione seruata misericordia diuinitus coerceri, sed in eius corpore ac membris quod populus eius est. Illud uero quod locutus est Deus per Nathan ad Dauid, nullo modo prætermittendum est, ubi ait, Et ponam locum populo meo Israel, & plantabo illum, & inhabitabit seorsum, & non sollicitus erit ultra, & nō apponet filius iniquitatis humiliare eū sicut ab initio, a diebus, quibus constitui indices super populum meū Israel. Hoc tam magnum bonum quisquis

in hoc sæculo, & in hac terra sperat, insipienter facit. An quispiã putabit in pace regis Salomonis id esse cõpletum? Pacẽ quippe illam, scriptura in umbra futuri excellenti prædicatione commendat. Sed huic suspicioni uigilanter occursum est, cũ postea quã dictum est, Et non apponet filius iniquitatis humiliare eum, continuo subiunctum est, sicut ab initio a diebus, quibus constitui iudices super populum meum Israel. Iudices namque priusquam reges ibi esse cœpissent, super populum illum fuerant constituti, ex quo terram promissionis accepit: & uti que humiliabat eum filius iniquitatis, idest, hostis alienigena per interualla temporum, quibus leguntur pacem alternasse cum bellis, & inueniuntur illic pacis tempora prolixiora, quam Salomon habuit, qui XL regnauit annos. nam sub eo iudice, qui est appellatus Aoth, LXXX pacis anni fuerunt. Absit ergo ut Salomonis tempora in hac promissione prædicta esse credantur, multo minus cuiuslibet regis alterius. nõ enim quisquam eorum in tanta, quanta ille, pace regnauit, nec umquam omnino gens illa regnum tenuit, ut sollicita non fuerit, ne hostibus subderetur: quia in tanta mutabilitate rerum humanarum nulli aliquando populo concessa est tanta securitas, ut huius uitæ hostiles non formidaret incursus. Locus ergo iste qui promittitur tam pacatæ ac securæ habitationis, æternus est, æternisq. debetur in illa Hierusalem libera, ubi erit ueraciter populus Israel. hoc enim nomen interpretatur, Videns Deum, cuius præmii desiderio pia per fidem uita in hac ærumnosa peregrinatione ducenda est. Nunciante uerba Hæc Nathan ad Dauid, ingressus est rex Dauid, & sedit coram domino) Quid in hac sessione intelligendum est, nisi quia sedit in conspectu domini, siue ubi erat arca testamenti per quam iam secretior & commendatior præsentia quædam domini accipi potest: siue quia oraturus sedit, quod non fit recte nisi in conspectu Dei, hoc est, in intimis cordis? potest enim sic accipi quod dictum est ante dominum, ubi nullus esset hominum, qui audiret orantem. Siue ergo propter arcam testamenti, siue propter secretum remotis arbitris, siue propter intimum cordis, ubi erat orantis affectus, conuenienter dictum est, Sedit ante dominum: nisi forte quod sedens orauit, hoc mouet, cum & sanctus Helias hoc fecerit, quando pluuiam orando impetrauit. Quibus admonemur exemplis, non esse præscriptum, quo modo corpus cõstituatur ad orandum, dum animus Deo præsens peragat intentionem suam. nam & stantes oramus, sicut scriptum est, Publicanus autẽ de longe stabat. Et fixis genibus, sicut in Actibus apostolorum legimus. Et sedentes, ut ecce Dauid & Helias. Nisi autem etiam iacentes oraremus, non scriptum esset in psalmis, Lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. cum enim quisque orationem quærit, collocat membra, sicut ei occurrerit, pro tempore positi corporis ad mouendum animum: cum autem nõ quærit, sed infertur appetitus orandi, & aliquid repente uenit in mentem, quo supplicandi moueatur affectus, gemitibus inenarrabilibus, quocumque modo inuenerit hominem, non est utique differenda oratio, ut quæramus quo secedamus, aut ubi stemus, aut ibi prosternamur. gignit enim sibi mentis intentio solitudinẽ, & sæpe etiam obliuiscitur se, uel quam cæli partem, uel in qua positione corporis membra illud tempus inuenerit.

Lucæ 18
Act. 20
Psal. 6

Fecit quoque Dauid sibi nomen, cum reuerteretur capta Syria in ualle Salinarum cæsis XII millibus) Quid per percussam multitudinem a Dauid in Salinarũ ualle signatur, nisi quia redemptor noster suo uidelicet discretionis examine, in his, qui de illo praua sentiunt, stultitiam immoderati saporis extinguit? Factum est post hæc, ut moreretur rex filiorum Ammon, & regnaret Annon filius eius pro eo. Dixitq. Dauid, Faciam misericordiam cum Annon filio Naas, sicut fecit pater eius mecum misericordiã. Misit ergo Dauid consolans eum per seruos suos

De iniuria Ammonitarum in legatos Dauid. VI

super

ſuper patris interitu. Cum autem ueniſſent ſerui Dauid in terram filiorum Ammon, dixerunt principes filiorum Ammon ad Annon dominũ ſuum: Putas quod propter honorem patris tui Dauid miſerit ad te conſolatores, & non potius, ut inueſtigaret & exploraret ciuitatem, & euerteret eam, miſit ſeruos ſuos Dauid ad te? Tulit itaque Annon ſeruos Dauid, raſitq. dimidiam partem barbæ eorum, & præcidit ueſtes eorum medias uſque ad nates, & dimiſit eos. Quod cum nunciatum fuiſſet, Dauid miſit in occurſum eorum. erant enim uiri confuſi turpiter ualde. Et mandauit eis Dauid: Manete in Iericho donec creſcat barba ueſtra, & tunc reuertimini) ſicut enim Annon rex Ammon ſeruos Dauid ad ſe miſſos deturpauit, atque ludibriter fœdatos ad eundem Dauid remiſit, ita & diabolus princeps huius mundi pleroſque religioſos per ſubripientia uitia deturpare conſueuit. Qui dum eorum latentia mala in aperta & flagitioſa perpetrataq. luxuria detegit, quaſi eorum indumentis uſque ad nates abſciſis, nudos a dignitate caſtitatis relinquit: & dum priſtinam eorum fortitudinem eripit, uelut barbam radit: quos tamen uerus Dauid, dominus ſcilicet & ſaluator noſter, clementi reſpectu a pænitentiæ indulgentia non excluſit. quos & in Iericho, hoceſt, ſub anathemate pænitentiæ reſidere iubet, donec ſacramenta ſpiritalia, & fortitudinem mentis, quæ peccando perdiderunt, ſatisfaciendo recipiant, & ſic demum in conſpectu eius ſtare ualeant. Factum eſt autem, dum ſurgeret Dauid de ſtratu ſuo poſt meridiem, & *De adulterio* deambularet in ſolario domus regiæ, uidit mulierem ſe lauantem, mittensq. tulit *Dauid. VII* eam, & dormiuit cum ea, & concepit. cumq. cognouiſſet Dauid, miſit ad Ioab dicens: Mitte ad me Vriam Ethæum. Veniens Vrias ad Dauid, miſit epiſtolã Dauid per Vriam ad Ioab, ut poneret Vriam ubi fortiſſimum prœlium eſſet, fecitq. Ioab ita, & mortuus eſt Vrias Ethæus) Plerumque quædam res per hiſtoriam uirtus eſt, per ſignificationem culpa: ſicut aliquando res geſta in cauſſa facta damnatio eſt, in ſcripto autem prophetia uirtutis. quod utrumque citius oſtendimus, cum huius ſacræ ſcripturæ teſtimonium ad utraque approbanda ad medium deducimus. Quis namque audiens non ſolum fidelium, ſed etiã infidelium, non omnimodis deteſtetur, quod Dauid in ſolario deambulans, Berſabeæ Vriæ concupiuit uxorem? Quem tamen a prœlio reuertentem ire ad domum admonet, pedes lauare: qui protinus reſpondit, dicens, Arca domini ſub pellibus eſt, & ego in domo mea requieſcã? Quem Dauid ad menſam propriã ſuſcepit, eiq. epiſtolas, per quas mori debeat, tradidit. Cuius Dauid in ſolario deambulans, typum tenuit, niſi eius, de quo ſcriptum eſt, In ſole poſuit tabernaculum ſuum? Ecquid eſt Berſabee *Pſal. 18* ad ſe producere, niſi legem litteræ carnali populo coniunctam, ſpiritali ſibi intellectu ſociare? Berſabee enim Puteus ſeptimus dicitur, quia nimirum per cognitionem legis infuſione ſpiritalis gratiæ perfecta nobis ſapientia miniſtratur. Quẽ uero Vrias niſi Iudaicum populum ſignat, cuius nomen interpretatum dicitur, Lux mea dominus. Iudaicus autem populus, quia de accepta legis ſcientia extollitur, quaſi de Dei luce gloriatur. Sed huic Dauid uxorem abſtulit, ſibiq. coniunxit; quia uidelicet manufortis quod Dauid dicitur, in carne redemptor noſter apparens, dum ſpiritaliter loqui legem innotuit, per hoc quod iuxta litteram tenebabur, hanc a Iudaico populo extraneam monſtrauit, ſibiq. coniunxit, quia ſemper illam prædicando declarauit. Vriam tamen ad domũ Dauid ire admonet, pedes lauare: quia incarnatus dominus ueniens Iudaico populo præcipit ut ad conſcientiam redeat, & ſordes operum fletibus tergat, ut ſpiritaliter mandata legis intelligat, ut poſt tantam duritiam præceptorum fontem baptiſmatis inueniens, ad aquam poſt laborem decurrat. Sed Vrias qui arcam domini eſſe ſub pellibus meminit, reſpondit, quod domum ſuam intrare non poſſit. Ac ſi Iudaicus po-

pulus dicat: Ego mandata Dei in sacrificiis carnalibus uideo, & redire ad cõsciẽtiam per spiritalem intelligentiam non requiro. quasi enim arcam sub pellibus dicit esse, quia præceptis Dei non nisi adhibendum ministerium sacrificii carnalis intelligit. Hunc tamen etiã redire ad domũ nolentem Dauid ad mensam uocat, quia quãuis Iudaicus populus ad conscientiã reuerti contemnat, ei tamen redemptor ueniens, mandata spiritalia prædicat dicens, Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Legem itaque Iudaicus populus tenet, quæ eius diuinitatem loquitur, cui isdem populus credere dedignatur. Vnde & Vrias ad Ioab cum epistolis, ex quibus occidi debeat, mittitur: quia idem ipse Iudaicus populus legem portat, qua conuincente moriatur. dum enim mandata legis retinens implere nititur, ipse nimirum defert iudicium, unde damnetur. Quid ergo perfecto isto Dauid scelestius, quid Vria mundius dici potest? Sed rursus per mysterium quid Dauid sacratius, quid Vria infidelius inuenitur: quando & ille per uitæ culpam prophetiæ signat innocentiam, & iste per uitæ innocentiam, in prophetia exprimit culpam? Virtus namque sacri eloquii sic transacta narrat, ut uentura exprimat: sic in facta re approbat, ut in mysterio contradicat: sic gesta damnat, ut hæc mystice gerenda persuadeat. Ad hoc in scriptura sacra uirorum talium, idest Dauid & Petri, peccata sunt indita, ut cautela minorum sit ruina maiorum. Ad hoc uero utrorumque illic etiam pænitentia insinuatur, & uenia, ut spes pereuntium sit recuperatio perditorũ. De statu ergo suo Dauid cadente nemo superbiat, de lapsu etiam suo Dauid surgente nemo desperet. Ecce quam mirabiliter scriptura sacra eodem uerbo superbos premit, quo humiles leuat, unã quamque rem gestam retulit, & diuerso modo superbos quidem ad humilitatis formidinem, humiles uero ad fiduciam reuocauit. O inæstimabile noui generis medicamentum, quod uno eodemq. ordine positum, & premendo tumentia exsiccat, & subleuando arentia infundit. De maiorum nos lapsu terruit, sed de reparatione roborauit. Sic quippe semper sic nos diuinæ dispensationis misericordia & superbientes reprimit, & ne ad desperationem corruamus fulcit. Sed quia exigente causa Dauid ad medium deducto tanti facinoris memoriam fecimus, lectoris fortasse animus mouetur, cur omnipotens Deus eos quos in perpetuum elegit, quos ad donorum quoque spiritalium culmen assumpsit, illæsos a corporalibus uitiis non custodit. Vnde quia satis fieri citius credimus, breuiter respondemus. nõnulli enim percepto dono uirtutũ per impensam gratiam bonorũ operum in superbiæ uitiũ cadunt, sed tamen quo modo ceciderint nõ agnoscunt. Proinde contra eos hostis antiquus, qui iam interius dominatur exterius etiã sæuire permittitur, ut qui in cogitatione elati sunt, per carnis luxuriã prosternãtur. Scimus autẽ, quia aliquando minus est in corporis corruptione cadere, quam cogitatione tacita ex deliberata elatione peccare. Sed cum minus turpis superbia creditur, minus uitatur: luxuriam uero eo magis erubescunt homines, quo simul omnes turpem nouerunt. Vnde fit plerumque ut nonnulli per superbiam in luxuriam corruentes, ex aperto casu malum culpæ latentis erubescant, & tunc etiam maiora corrigunt, cum prostrati in minimis grauius confunduntur. reos enim se inter minora conspiciunt, qui se liberos inter grauiora crediderant. pia enim domini dispensatione laxatus nonnumquam malignus spiritus de culpa ad culpam trahit: & dum plus percutit, inde eum, quem ceperat, amittit: atque unde uicisse cernitur, inde superatur. Considerare libet, intra munitum gratiæ sinum quanto Deus misericordiæ fauore nos continet. Ecce qui de uirtute se extollit, per uitium ad humilitatem redit, & qui de acceptis uirtutibus extollitur, non gladio, sed (ut ita dixerim) medicamento uulneratur. quid est enim uirtus, nisi medicamentum? & quid uitium,

tium, nisi uulnus? Quia ergo nos de medicamento uulnus facimus, facit ille de uulnere medicamentum, ut qui uirtute percutimur, uitio curemur. Nos namque uirtutum dona retorquemus in usum uitiorum, ille uitiorum illecebras assumit in arce uirtutum, & salutis statum percutit, ut seruet: ut qui humilitatem curantis fugimus, saluti cedentis hæreamus. Sed inter hæc sciendum quod plerique hominum, quo in multis corruunt, artius ligantur: cumq. eos antiquus hostis ex uno uitio percutit, ut concidant, ex alio quoque ligat, ne surgant. Consideret itaque homo cum quo aduersario bellum gerat, & si iam in se aliquid deliquisse perpendit, saltem per culpam pertrahi ad culpam pertimescat, ut studiose uitentur uulnera, quibus frequenter interficitur: quia ualde rarum est, quod hostis noster electorum salutem etiam uulneribus seruet. erudiendos enim, sicut diximus, electos suos dominus sæpe tentatori subiicit, sicut post paradisi claustra, post tertia cæli secreta, ne reuelationum magnitudine Paulus extolli potuisset, ei Satanæ Angelus datus est: sed ut præfati sumus, ipsa hac tentatione disponitur, ut qui elati perire poterant, humiliati a perditione seruentur. Secreto ergo dispensationis ordine unde sæuire permittitur iniquitas diaboli, inde pie perficitur benignitas Dei: quia aduersarius noster inde obtemperat nutibus supernæ gratiæ, unde exercet iram nequissimæ uoluntatis suæ. His ita gestis, misit dominus Nathan ad Dauid. Et ueniens Nathan proposuit similitudinem de diuite & paupere: unus habens oues & boues, alter tantummodo ouem unam, hanc unam ouem pauperibus tulit diues. Audito hoc Dauid, indignatus ait aduersus hominem illum, Viuit dominus, quia filius mortis est, uir qui fecit hoc. Dixit autem Nathan ad Dauid, Tu es ille uir. Et dixit Dauid ad Nathan, Peccaui domino. Dixitq. Nathan ad Dauid, Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris.) Si peccatum Dauid tam detestabile dominus transtulit, quid est quod omnia quæ de eodem peccato per prophetam ei a domino dicta sunt postmodum tolerauit? Sed procul-dubio dominus delictum sine ultione non deserit: aut enim ipse hoc homo in se pænitens punit, aut hoc Deus cum homine uindicans percutit. Nequaquam igitur peccato parcit, quod nullatenus sine uindicta dimittit. sic enim Dauid audire post confessionem meruit, dominus transtulit peccatum tuum: & tamen post cruciatibus afflictus ac fugiens, reatũ culpæ quam perpetrauerat exsoluit. Sic nos salutis unda a culpa primi parentis absoluit, sed tamen reatum eiusdem culpæ diluentes, absoluti quoque adhuc carnaliter obimus: quia delicta nostra siue per nos siue per semet ipsum resecat, etiam cũ relaxat. ab electis enim suis iniquitatũ studet maculas temporali afflictione tergere, quas in perpetuum nõ uult uindicare. Quod uero dicit, Duo homines erant in ciuitate una, Vrias & Dauid intelligitur. Et addisce personas. Pauperculi ouem meliorem dicit, hoc est uxorem eius quæ adulterata est, quæ de mensa eius uescebatur, & de calice eius potabat, & in gremio eius cubabat. Considera pauperem incentiua pietatis habere fulcimina, in diuitibus autem multa superbia. Apud pauperes uxor, & ancilla & ministra est, & procreat filios, & ipsa mater & nutrix est: apud diuites autem non est ita, sed cum generauerit filium, statim eum tradit foris, & pietatis insignia abscidit superbia. Erubescit fieri nutrix, quæ facta est mater. Ouis ergo in gremio eius cubabat. Auxit parabolam narratione pietatis. Venit ergo peregrinus homo ad regem illum. Quis itaque est peregrinus? Concupiscentia uidelicet. Vt ergo illius ostenderet castitatem, peregrinam concupiscentiam nominauit. numquam enim alienas nuptias dissipauit, neque iniquis conspexit oculis, sed percussus in illa muliere perdidit castitatem, quia paululum se reddiderat remissiorem securitate pacis. Venit peregrinus, iniqua & agrestis concupiscentia ad illum diuitem.

Nathan ad Dauid missus VIII

tem. Venit & ille, accepit non de gregibus suis uel armentis, ut peregrino pararet epulas, sed misit & rapuit ouem pauperis, quæ in sinu eius cubabat, & de mensa edebat. Hæc igitur cum audisset Dauid, iratus est ualde aduersus hominem illum, & dixit ad Nathan, Viuit dominus, quoniam filius mortis est uir qui fecit hoc. ouem reddet in quadruplum, & ipse gladio punietur. O iudicii supereffluentem iustitiam. non enim erat illa amoris fibra, ut iuste non diceret. Iubet quidem in quadruplum secundum legem, lex enim præcepit furantem quadrupli restitutione uinciri: iste autem & legem est prætergressus. Iubet quidem & ipsum interimi, & in quadruplum obnoxium detineri. Prompsit itaque sententiam, & iudicium elimatum. Cum hoc audisset propheta, iactat omnem umbram imaginis, & in medium profert gladium, & cum fiducia dicit, Tu es rex, qui hoc opus fecisti. O sectura non gladio secans sensum doloris, sed compendio accusationis. cum enim oportuit, occultauit narrationem: cum uero tempus inuenit, statim percussit & abscidit, sine grandi plagæ uulnere, hoc solummodo dicens, Tu es rex. At ille uelociter ad conscientiam rediens, tamquam fidelis & Idoneus seruus, culpam simpliciter confitetur, & dicit, Peccaui domino: & propheta respondit, Et dominus transtulit peccatum tuum. Velox confessio, uelocior medicina. Facto peccauit, uerbo pænituit. Annuit Deus, & correctio facta est: uulnus apparuit, & sanitas rediit, Sed non fuit his propheta contentus. nam post correctionem, post pænitentiam, post peccatorum absolutionem, psalmum ob caussam scripsit: ita ut etiam posteræ generationi fiat illius passio medicina, & illius naufragium sit aliis portus, & quibus ille uulneratus est & emendauit, aliis in iisdem incidentibus ipsa possint uti medicina & emendatione sanari.

De Dauid fugato per filiū. IX

Fugiens Dauid Absalon filium suum, nudisq. pedibus incedens transgressus est torrentem Cedron, & cunctus populus cum eo, & peruenerunt usque Baurim. et ecce egressus Semei, filius Gera, de cognatione domus Saul, mittens lapides maledicebat regem, dicens, Egredere, egredere uir sanguinū & uir Belial.) Quisquis fideliū diuinæ gratiæ illustratione cōpungitur, & sancto desiderio de imis ad summa supernæ contemplationis penna festinat, hæc gesta beati Dauid, & aliorum sanctorum præcedentium patrum, ubi aliquid iniuste perpessi sunt, ante mentis oculos ponat: atque in eis se imitatione exercēdo proficiat; & quod in præsenti titillat ex uitio, uel præteriotum malorum memoria reprimat; uel donorum præcedentium consolatione restinguat, uel etiam imitatioue, ut dictum est, patrum præcedentium retundat. quod necesse est, ut, sicut proposuimus, exemplis euidentioribus approbemus. Vt enim unum de multis loquar, quatenus studiosus lector multa in uno intelligat, quisquis uerborum contumeliis pressus cum uirtute patientiam seruare non sufficit, Dauid factum ad memotiam reducat. Qui cum Semei tot conuiciis urgeretur, & armati proceres ulcisci contenderent, ait; Quid mihi & uobis filii Saruiæ? dimitite eum ut maledicat. dominus enim præcepit ei, ut malediceret Dauid. Ecquis est qui audeat dicere quare sic fecit? Et paulo post, Dimittite eum, ut maledicat iuxta præceptum domini, si forte respiciat dominus afflictionem meam, & reddat mihi bonum pro maledictione hac hodierna. Quibus profecto uerbis indicat, quia pro perpetrato Bersabeæ scelere, exurgentem contra se filium fugiens, reduxit ad animum malum quod perpetrauit, & contumeliosa uerba non tam conuicia, quam adiutoria credidit, quibus se purgari sibiq. misereri posse iudicauit. tunc enim illata conuicia bene toleramus, cum in secreto mentis ad male perpetrata recurrimus. leue quippe uidebitur, quod iniuria percutimur, dum in actione concipimus, quia peius est quod meremur. sicq. fit ut contumeliis gratia, quam ira, debeatur, quarum interuentu Deo iudice pœna grauior

tior declinari posse confiditur. Illud uero quid significet, quod parricida filius Absalon patrem insequens, primo pater eius declinans fugit ante faciem eius, securus de uictoria: qui aspiciebat impium perire, quem etiam fleuit magno luctu, & deplorauit exitū parricidæ. scribitur enim fugisse Dauid a facie bellantis aduer- *Isa.* 1
sum se filii. & quoniam scriptū est de populo Hierusalem, Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autem cōtemnentes spreuerunt me: filius ipsius significatur tropice, idest populus Iudaicus, qui eum tradidit. Absalon autem, sicut quidam interpretantur, intelligitur Patris pax. Quod mirum uidetur in historia, quemadmodum patris pax possit intelligi, qui patrem bello persecutus est. Sed qui diligenter ad allegoriam intendunt, inspiciunt Absalon esse Hierusalem: quia etiam & ipsa, Pax interpretatur, a cuius facie Christus fugit, quando eam patiendo deserens in gentibus per fidem successit. Alii Absalon, Iudam traditorem, accipiunt, quem tanta & tam miranda patientia Christus pertulit tamquam bonum, cum eius cogitationes non ignoraret, cum adhibuit conuiuio, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis commendauit & tradidit. Quod denique & in ipsa traditione osculum accepit, bene intelligi Christum pacem exhibuisse traditori suo, quāuis ille tam sceleratæ cogitationis interno bello uastaretur. Et ideo Absalon Patris pax dicitur, quia pater habuit pacem, quam ille non habuit. Sed fortasse quis dicat, si Dauid imaginem Christi gerebat, quo modo multas uxores habuisse & concubinas scribitur, cum has res Christus & horrescat, & damnet? hoc enim in prophetia fiebat. multæ enim uxores Dauid, multarum gentium & nationum imaginem indicabant, quæ per fidem Christi consortio iungerentur: concubinæ uero eius significant hæreticorum ecclesias, quæ sub Christi nominis titulo se manere gloriantur. sed quia propter carnalia lucra Christum sectantur, non coniuges, sed concubinæ uocantur. Denique nunc reges si plures habeant uxores uel concubinas crimen est, quia iam transierunt figuræ, pro quibus uxorum uel concubinatum uenia concedebatur. at nunc quia figuræ transierunt, uenia nulla datur. Percusso Absalon cum redisset Dauid in Hierusalem, dixit Amasæ, ut congregaret omnes uiros Iuda in diem tertium, & constitueret eum principem pro Ioab. qui moratus extra placitum, præcepit Dauid Ioab & Abisai, ut irent & apprehenderent Siba filium Bochri. cumq. uenisset Ioab in Gabaon, Ioab tenuit manu dextra mentum Amasæ, quasi osculans eum, percussit eum in latere, & mortuus est.) Quid est quod Ioab Amasæ mentum manu dextra tenuit, & sinistram ad gladium latenter mittens, eius uiscera effudit: nisi hoc quod patenter datur intelligi? dextera namque manu tenere, est quasi ex benignitate blandiri: sed sinistram ad gladium mittit, qui latenter ex malitia percutit. Sequitur psalmus XVII. Et merito quæritur, cur solus iste psalmis in libris Regum reperiatur conscriptus. Nec immerito psalmus iste in Regum libris solus inuenitur, quia regnum illud significat, ubi aduersarium non habebimus. titulus enim eius est, In die qua eripuit eum dominus de manu inimicorum eius, & de manu Saul. quis enim figuratur in Dauid nisi ille qui uenit secundum carnem ex semine Dauid? Qui utique in corpore suo, quod est ecclesia, adhuc patitur inimicos, unde illi persecutori, quem uoce prostrauit, & in suum corpus traiiciens quodammodo manducauit, insonuit de cælo, Saule, Saule, quid me persequeris? Quando autem me- *Act.* 9
retur eripi hoc corpus de manu inimicorum eius, nisi cum illa nouissima inimica destruetur mors, ut perueniatur ad regnum Dei? Diligam te domine, uirtus mea) Diligam te domine, per quem fortis sum. Domine firmamentum meum, & refugium meum, & liberator) meus Domine qui me firmasti, quia refugi ad te: refugi ad te, quia liberasti me. Deus meus adiutor meus, & sperabo in eum)

Deus meus qui mihi adiutoriũ prius uocationis tuæ præſtitiſti, ut ſperare in te poſſim. Protector meus,& cornu ſalutis meæ,& liberator meus.) Protector meus, quia non de me præſumpſi, quaſi erigens aduerſum te cornu ſuperbiæ: ſed te ipſum cornu, hoceſt firmã celſitudinem ſalutis inueni, quod ut inuenirem tedemiſti me. Laudans inuocabo dominum, & ab inimicis meis ſaluus ero) Non meã gloriam, ſed domini, quærens inuocabo dominũ: & non erit unde mihi noceant iniquitatis errores. Circũdederunt me dolores mortis) Hoceſt dolores carnis. Et torrentes iniquitatis conturbauerunt me) Turbæ iniquæ ad tempus cõmotæ uelut flumina pluuialia cito deſitura, egerunt ut conturbárent me. Dolores inferni circumdederunt me) In his qui me circumdederunt ut perderent, erant dolores inuidiæ, qui mortem operantur, perducuntq. ad infernum peccati. Præuenerunt me laquei mortis) Præuenerunt me ut priores nocere uellent, quod eis poſtea redderetur. Tales autem homines capiunt in perditionem, quibus mala perſuaſerint iactatione iuſtitiæ, cuius non re ſed nomine aduerſus gentes gloriantur. Et in preſſura mea inuocaui dominum & ad Deum meum clamaui. Et exaudiuit de templo ſancto ſuo uocem meã. Et exaudiuit de corde meo in quo habitat, uocem meã. Et clamor meus in conſpectu eius) Et clamor meus, quem non in auribus hominum, ſed coram ipſo intus habeo, introiuit in aures eius.

Et commota eſt & contremuit terra) Ita clarificato filio, commoti ſunt & contremuerunt peccatores. Et fundamenta montium conturbata ſunt) Et ſpes ſuperborum, quæ in hoc fuerunt ſæculo, conturbatæ ſunt. Et commota ſunt, quoniam iratus eſt eis dominus) Vt ſcilicet iam fundamẽtum non haberet in cordibus hominum ſpes temporalium bonorum. Aſcendit fumus in ira eius) Aſcendit lacrymoſa deprecatio pænitentium, cum cognouiſſent quid minetur Deus impiis. Et ignis a facie eius exardeſcit) Et flagrantia caritatis poſt pænitentiam de notitia eius exardeſcet. Carbones ſuccenſi ſunt ab eo) Quia iam mortui erant deſerti ab igne boni deſiderii ac luce iuſtitiæ, & frigidi tenebroſiq. remanſerant, rurſus accenſi & illuminati reuixerunt. Et inclinauit cælum, & deſcendit) Et humiliauit iuſtum ut deſcenderet ad hominum infirmitatem. Et caligo ſub pedibus eius) Caligo ei ſub pedibus eſt, quia non ea claritate ab inferioribus cernitur, quæ in ſuperioribus dominatur. impii enim, qui terrenã ſapiunt, caligine malitiæ ſuæ non cognouerunt eum. terra enim ſub pedibus eis, tamquam ſcabellum pedum eius. Et aſcendit ſuper Cherubin & uolauit) Cherubin quippe Plenitudo ſcientiæ dicitur. Proinde ſuper plenitudinem ſcientiæ aſcendiſſe & uolaſſe perhibetur, quia maieſtatis eis celſitudinem ſcientia nulla comprehendit. Volauit ergo qui longe in altum ab intellectu noſtro ſe rapuit, ut nemo ad Deum perueniret, niſi per caritatem. plenitudo enim legis caritas. Et cito ſe incomprehenſibilem monſtrauit dilectoribus ſuis, ne illum corporeis imaginationibus comprehendi arbitrarentur. Super Cherubin dominus aſcendit & uolauit, quia ſuper plenitudinem ſcientiæ quæ eſſe in hominibus potuit, incarnationis ſuæ gloriam exaltare dignatus eſt: ut hoc eius uolare, ſit potentiæ ſuæ myſterium ab intellectu humano ſubducere: quãtalibet enim plenitudine ſcientiæ uita ſpiritalium fulgeat, apprehendere non ualet, quo modo factum ſit, ut qui extitit conciperetur, & ante ſæcula auctor hominum naſceretur homo in fine ſæculorum, Deus caro, uerbum infans fieret. Vnde & recte illic additur, Volauit ſuper pennas uentorum) Quia uidelicet tranſcendit omnes intellectus animarum. Vento quippe animam figurari pro uelocitate ſuæ cogitationis, non inconuenienter accipimus. Illa autem celeritas qua ſe incomprehenſibilem eſſe monſtrauit, ſuper uirtutes animarum eſt, quibus ſe, uelut pennis, æternis timoribus in auras libertatis extollunt.

Et

Et posuit tenebras latibulum suum) Et posuit obscuritatem sacramentorum, & occultam spem in corde credentium, ubi lateret ipse non eos deserens: quia dum caligine nostræ infirmitatis obscuramur, per ignorantiam nostram nobis absconditur, ne a nobis modo in æterna & firma claritate uideatur. In his etiam tenebris ubi per fidem adhuc ambulamus non per speciē, quādiu quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus. Quia uero auctor noster nobis in hoc exilio deiectis, lucem suæ uisionis abstulit, sese nostris oculis quasi in tenebrarum latibula abscondit, quas nimirum cæcitatis nostræ tenebras cum studiose conspicimus, mentem ad lamenta reuocamus. flet enim cæcitatem quam foris patitur, si humiliter meminit quo de interiori lumine priuatur. Cumq. tenebras quibus circumdatur respicit, per splendoris intima ardenti se desiderio affligit, omniq. intentionis uisu semet ipsam concutit, & supernam lucem quam condita deseruit, repulsa quærit. Vnde fit plerumque, ut in ipsis piis fletibus illa interni gaudii claritas erumpat, & mens, quæ in corpore prius cæca iacuerat, ad inspectionem fulgoris intimi superius uegetata conualescat. In circuitu eius tabernaculum eius,) Conuersi tamen ad ipsum ambiunt, qui credunt ei, quia in medio ipsorum est, cum omnibus æqualiter fauet, in quibus tamquam in tabernaculo habitat in hoc tempore. Tenebrosa aqua in nubibus aeris) Nec propterea quisquam in illa luce, quæ futura est, cum ex fide ad speciem uenerimus, iam esse arbitretur, si scripturas recte intelligit. In prophetis enim atque in omnibus diuini uerbi prædicatoribus doctrina obscura est, quia ante aduentum domini dum occultis sacramentis grauidi in ministeriis mensam gestarent, in tuentium oculi eorum intelligentia caligabant. Præ fulgore in conspectu eius) In comparatione fulgoris, qui est in conspectu manifestationis eius. Nubes ipsius transierunt) Prædicatores uerbi eius non iam in Iudææ finibus continentur, sed transierunt ad gentes, & uniuersa mundi spatia miraculorum claritate percurrunt. Grando & carbones ignis) Obiurgationes figuratas, quibus uelut grandine corda dura tunduntur, si terra dura & mitis, idest pius animus exceperit, duritia grandinis in aquam, idest terror fulguratæ & quasi congelatæ obiurgationis, in doctrinam satiantem resoluitur, igne autem caritatis accensa corda reuiuiscunt. Hæc omnia in nubibus ipsius ad gentes transierunt, quia uidelicet sancti uiri corda audientium & terrentes feriunt, & blandientes infundunt. nā, quemadmodum feriant, propheta testatur, dicens: Psal. 144 Virtutem terribilium tuorū dicent, & magnitudinē tuam narrabunt. Et quēadmodum blandientes rigent, secutus adiunxit, Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt, & iustitia tua exultabunt. Et intonuit de cælo dominus) Et euāgelica tuba de corde iusti sonuit. Et altissimus dedit uocē suam) Vt haberemus eam, & in profundo rerum humanarum audiremus cælestia. Et emisit sagittas, & dissipauit eos) Et emisit euangelistas pennis uirtutum recta itinera transuolantes, non suis, sed eius a quo missi sunt, ut aliis essent odor uitæ in uitam, aliis odor mortis in mortem. Et coruscationes multiplicauit, & conturbauit eos, & apparuerunt fontes aquarum) Et apparuerunt qui facti erant in prædicantibus fontes aquarum, salientium in uitam æternam. Et reuelata sunt fundamenta orbis terrarum) Reuelati sunt prophetæ, qui non intelligebantur super quos ædificaretur orbis terrarum credens domino. Ab increpatione tua domine) Clamantis, Appropinquabit super uos regnum Dei. Ab inspiratione spiritus iræ tuæ) Dicentis, Nisi pænitentiam egeritis, omnes similiter moriemini. Misit de summo, & accepit me) Vocando ex gentibus in hereditatem gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam. Assumpsit me de multi- Cant. 4 tudine aquarum) Assumpsit me de multitudine populorum. Eruit me de inimicis

meis

meis fortiſſimis) Eruit me de inimicis meis, qui præualuerunt ad affligendam & ad peruertendam iſtam temporalem uitam meam. Et ab his qui oderunt me, quoniam confortati ſunt ſuper me) Ab his qui oderunt me, quoniam confortati ſunt ſuper me, quamdiu ſub ipſis ſum ignorans Deum. Præuenerunt me in die afflictionis meæ) Priores mihi nocuerunt in tempore, quo mortale & laborioſum corpus gero. Et factus eſt dominus firmamentũ meũ) Et quoniam amaritudine miſeriarum firmamentum terrenæ uoluptatis contribulatum atque conuulſum eſt, factus eſt dominus firmamentum meum. Et eduxit me in latitudinem) Et quia carnales patiebar anguſtias, eduxit me in ſpiritalem fidei latitudinẽ.

Eruit me quoniam uoluit me) Quoniam uoluit me, antequam illum ego uellem. Eruit me de inimicis meis potentiſs.) Qui mihi inuident iam uolenti eum.

Et ab his qui oderunt me) Quia uolo eum. Et retribuet mihi dominus ſecundum iuſtitiam bonæ uoluntatis) Qui prior præbuit miſericordiam, anteqnam haberem bonam uoluntatem. Et ſecundum puritatem manuum mearum retribuet mihi) Et ſecundum puritatem factorum meornm retribuet mihi, qui tribuit mihi ut bene facerem, educendo me in latitudinem fidei. Quia cuſtodiui uias domini) Vt latitudinem bonorum opernm, quæ per fidem ſunt, longanimitas perſeuerantiæ conſequatur. Nec impie geſſi a Deo meo, quoniam omnia iudicia eius in conſpectu meo ſunt ſemper) Quoniam omnia iudicia eius, ideſt præmia iuſtorum, & pœnas impiorum, & flagella corrigendorum, & tentationes probandorum, perſeueranti contemplatione conſidero. Et iuſtitias eius non repuli a me) Quod faciunt deficientes ſub ſarcina earum, & reuertentes ad uomitum ſuum. Et ero immaculatus coram eo, & cuſtodiam me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi dominus ſecundum iuſtitiam meam) Itaque non ſolum propter latitudinem fidei, quæ per dilectionem operatur, ſed etiam propter longitudinem perſeuerantiæ retribuet mihi dominus ſecundum iuſtitiam meam. Et ſecundum puritatem manuum mearum retribuet mihi in conſpectu oculorũ eius) Non quod homines uident, ſed in conſpectu oculorum eius, quoniam quæ uidentur temporalia ſunt, quæ autem non uidenrur æterna ſunt, quo pertinet altitudo ſpei. Cum ſancto ſanctus eris) Eſt etiam occulta profunditas qua intelligeris, cum ſancto ſanctus eris, quia tu ſanctificas. Et cum uiro innocẽte innocens eris.) Quia nulli nocens, ſed criniculis peccatorum ſuorum unuſquiſqne conſtringitur. Et cum electo electus eris.) Et ab eo quem eligis eligeris. Et cum peruerſos ſubuerteris) Et cum peruerſo uideris peruerſus, ob quod eis non faues, peruerſus eſſe uideris, quoniam dicunt, Non eſt recta uia domini, & ipſorum nia non eſt recta. Quoniam tu populum humilem ſaluum facies) Hoc autem peruerſum uidetur peruerſis, quod confitentes peccata ſua ſaluos facis. Et oculos ſuperborum humiliabis.) Ignorantes autem Dei iuſtitiam, & ſuam uolentes conſtituere, humiliabis. Quoniam tu illuminas lucernam meã domine) Quoniam non eſt noſtrum lumen ex nobis, ſed tu illuminabis lucernam meam domine.

Deus meus illuminabis tenebras meas) nos enim in peccatis noſtris tenebræ ſumus, ſed Deus meus illuminabit tenebras meas. Quoniam a te eripiar a tentatione) Quoniam non a me, ſed a te eruar a tentatione. Et in Deo meo tranſgrediar murum) Et non in me, ſed in Deo meo tranſgrediar mnrum, quem inter homines & cæleſtem Hieruſalem peccata erexerunt. Deus meus immaculata uia eius) Deus meus non uenit in homines, niſi mundauerint uiã fidei, qua ueniat ad eos, quia immaculata uia eius. Eloquia domini igne examinata.) Eloquia domini igne examinationis probantur. Protector eſt omnium ſperantium in ſe) Et omnes qui non in ſe ipſis, ſed in illo ſperant, eadem tribulatione

non

non cōsumuntur: spes enim sequitur fidem. Quoniā quis Deus præter dominum cui seruimus? Et quis Deus præter dominū nostrum?) Et quis Deus præter dominum, quē post bonam seruitutem tamquā hereditatem sperātes filii possidebimus? Deus qui præcinxit me uirtute.) Deus qui præcingit ut fortis sim, ne defluentes sinus cupiditatis impediāt opera & gressus meos. Et posuit immaculatā uiam meā.) Et posuit immaculatā uiam caritatis qua ad illum ueniam, sicut est immaculata uia fidei qua uenit ad me. Qui perfecit pedes meos tamquam cerui.) Qui perfecit amorem meum ad transcendenda spinosa & umbrosa implicamenta huius sæculi. Ceruos, spiritales uiros appellat, propter alacritatem uelocis cursus. robustorum enim mentes in Deo immobiliter fixæ tanto aduersa quæque despiciunt, quanto cernunt, quod contra præcepta conditoris excrescunt. Aeternitatis quoque præmia præstolantes, uires ex aduersitatibus sumunt: quia crescente pugna, gloriosiorem sibi non ambigunt manere uictoriam. Sic itaque electorum desideria dum premuntur, aduersitate proficiunt, sicut ignis flatu premitur ut crescat, & unde quasi extingui cernitur, inde roboratur. In eo namque ostendimus, quanta ad Deum cupiditate flagramus, si nō solum ad eum per tranquilla & mollia, sed etiam per aspera & dura transimus. Bene ergo per Psalmistam dicitur, Qui perfecit pedes meos *Psal. 17* tamquam cerui. Ceruus enim cum mōtium iuga conscendit, quæque aspera, quæque se obiiciunt sentibus illigata, dato saltu transgreditur, etiam absque ullo cursus sui obstaculo in superioribus eleuatur. Ita etiam electorum mentes quæque sibi in hoc mundo obsistere atque obuiare conspiciunt, contemplationis saltu transcendunt, & more ceruorum despectis terrenarū rerum sentibus in superna se euehunt. Et super excelsa statuit me.) Et super cælestem habitationem figet intentionem meam, ut impleatur in omnem plenitudinem Dei. Qui docet manus meas ad prœlium.) Qui docet me operari ad superandos inimicos, qui nobis intercludere regna cælestia conantur. Et posuisti ut arcū æreum brachia mea.) Et posuisti infatigabilem intentionem bonorum operum. Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, & dextera tua suscepit me.) Idest fauor gratiæ tuæ suscepit me. Et disciplina tua direxit me in finē.) Et correctio tua me deuiare non sinens direxit, ut quidquid ago, in eum finem referam qui cohæret mihi. Et disciplina tua ipsa me docebit.) Et eadem correctio tua ipsa me docebit peruenire, quo direxi. Dilatasti gressus meos subtus me.) Nec impedient carnales angustiæ, quoniam latam fecisti caritatem meam operantem hilariter, etiam de ipsis, quæ subter me sunt, mortalibus rebus & membris. Et nō sunt infirmata uestigia mea.) Et non sunt infirmata siue itinera mea, siue signa, quæ impressi ad imitandum sequentibus. Persequar inimicos meos & comprimam illos.) Persequar affectus carnales meos, ne ab eis comprehendar: sed apprehendam illos ut absumantur. Et non conuertar donec deficiant.) Et ab ista intentione non conuertar ad quietem, donec deficiant qui obstrepunt mihi. Et confringam illos, nec poterunt stare.) Confringam illos, nec durabunt aduersum me. Cadent sub pedes meos.) Dilectos illis præponam amores, quibus ambulo in æternum. Et præcinxisti me uirtute ad bellum.) Et constrinxisti fluentia desideria carnis meæ uirtute, ne in tali pugna præpedirer. Supplantasti insurgentes in me subter me.) Decipi fecisti eos qui me insequebantur, ut subter me fierent, qui super me esse cupiebant. Et inimicos meos dedisti mihi dorsum.) Et inimicos meos conuertisti, & dorsum mihi eos fecisti esse, idest ut sequerentur me. Et odio habentes me disperdidisti.) Alios autē eorū qui in odio perdurarunt, disperdidisti. Clamabunt, nec erat qui saluum faciat.) Quis enim saluos faceret, quos tu non faceres? Ad dominum nec exaudiuit eos). Nec ad quemlibet, sed ad dominum clamauerunt, nec exauditione dignos iudicauit, non recedentes a mali

tia sua. Et comminuam illos ut puluerem iuxta faciem uenti.) Et comminuam illos, aridi enim sunt non recipientes imbrem misericordiæ Dei: ut elati & inflati superbia, ab spe firma & inconcussa, tamquam terræ soliditate & stabilitate rapiantur. Vt lutum platearum delebo eos.) Per latas quam multi ambulant uias perditionis, luxuriantes, & lubricos delebo eos. Erues me de contradictionibus populi.) Erues me de contradictionibus eorum qui dixerunt, Si dimiserimus eum uiuum, sæculum post illum abit. Constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui, seruiet mihi.) Populus gentium quem corporali præsentia non uisitaui, seruiuit mihi, neque oculis me uidit: sed recipiens prædicatores meos, in obauditu auris obaudiuit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi.) Filii non mei dicendi, sed potius alieni, quibus recte dicebatur, Vos a patre diabolo estis, mētiti sunt mihi. Filii alieni inueterati sunt, & claudicauerunt a semitis suis.) Et tamquam uno pede debiles, quia uetus tenentes, nouum respuerunt. Filii alieni, quibus, ut renouarentur, nouum testamentum attuli, in ueteri homine remanserunt. Claudi effecti sunt etiam in ipsa ueteri lege, potius suas traditiones sequentes, quam Dei. calumniabantur enim de manibus non lotis, quibus tales erant semitæ quas ipsi fecerant, & consuetudinem tribuerant, errando ab itinere præceptorum Dei. Viuit dominus & benedictus Deus meus.) Secundum carnem autem sapere, mors est, uiuit dominus & benedictus Deus meus. Et exaltetur Deus salutis meæ.) Et non terrena consuetudine de Deo salutis meæ sentiā, sed æternā ipsam salutem in excelso de illo sperem. Deus qui das uindictas mihi.) Deus qui uindicas me, subdendo sub me populos. Liberator meus de inimicis meis iracundis.) Clamantibus, Crucifige, crucifige. Ab insurgentibus in me exaltabis me.) Ab insurgentibus in mē Iudæis exaltabis me, resurgentem a morte. A uiro iniquo eripe me.) A regno eorum iniquo erues. Propterea confitebor tibi in generationibus domine.) Propterea per me tibi confitebuntur gentes domine. Et nomini tuo psallam.) Et latius innotesces bonis operibus meis. Magnificans salutes regis ipsius.) Deus qui magnificat, ut amabiles faciat salutes, quas eius filius dat credentibus. Et faciēs misericordiam Christo suo.) Deus qui facit misericordiam Christo suo. Dauid, & semini eius usque in sæculum.) Ipsi liberatori manu potenti, qui uicit hunc mundum, & eos quos credentes in euangelio genuit in æternum. Quæcumque in hoc psalmo dicta sunt, quæ ipsi domino non proprie, idest capiti ecclesiæ congruere non possunt, ad ecclesiam referenda sunt. totus enim Christus hic loquitur, in quo sunt omnia membra eius. Hæc autem sunt uerba nouissima, quæ dixit Dauid filius Isai.) Verba nouissima Dauid non finienda dicit, sed perficienda; non consumenda, sed quæ cunctis fidelibus perfectionis plenitudinem conferant. Spiritus domini locutus est super me, & sermo eius per linguam meam.) Spiritum domini, spiritum sanctū dicit: sermo Dei, Christus filius Dei accipitur, ipse est enim Christus Dei Iacob. Præuaricatores autem quasi spinæ euellentur uniuersi. Præuaricatores Iudæi atque hæretici, uelut spinæ de, ecclesia quæ est terra uiuentium, euulsi atque incendio æterno combusti peribunt. Hæc nomina fortium Dauid: sedens in cathedra sapientissimus, princeps inter tres. Ipse est quasi tenerrimus ligni uermiculus, qui octingentos interfecit impetu uno. Non Iesbaa, ut quidam putant, sed ipse Dauid est dictus quasi tenerrimus ligni uermiculus, per quod uirtus simul bellica, & modesta uiri designatur ciuilitas: quia uidelicet sicut ligni uermiculus, tener quidem & fragilis toto suo corpore, nec non & permodicus apparet, nihilominus tamen fortissimum robur exedens consumit, & corrosum reddit, unde & a terendo ligna teredonis nomen habet: sic ille affabilis omnibus domi & quietus atque humilis uidebatur, & in certamine publico robustum se ac intolerabilem ho-

stibus

ſtibus exhibebat. Abſurdum non eſt, ut ii tres fortiſſimi Dauid & Eleazar & Sama, intelligantur trinitas, Deus pater, & filius, & ſpiritus ſanctus, ad quorum æqualitatem ceteri fortiſſimi non peruenerunt. Item ipſe Dauid in prœlio Philiſtinorum cum ſitiens uerſaretur in bello, & aquam quæreret, Quis mihi potum dabit, ait, de lacu qui eſt in Bethlehem: & ad portas erat iter ciſternæ, & Dauid interfuſus hoſtibus, & media hoſtilium cinxerat ſepta caſtrorum: præciderunt tres uiri multitudinem aduerſariorum, & hauſerunt aquam de lacu qui erat in Bethlehem, & obtulerunt regi bibendam, ſed rex noluit bibere, ſed profudit illam domino, dixitq., Non contingat mihi hoc facere, ut ſanguinem uirorum qui abierunt, exanimis bibam. Vicit ergo naturam, ut ſitiens non biberet, & exemplum de ſe præbuit, quo omnis exercitus tolerare ſitim diſceret. Quod ſi altius uelis ſpectare & introſpicere myſterium, ſitiebat Dauid, non aquam, quæ eſt in Bethlehem, ſed oriundum in eadem Bethlehem ex uirgine Chriſtum in ſpiritu præuidebat. Ergo uolebat bibere, non aquam fluminis, ſed lauacrum ex latere Chriſti fluens: hoc eſt, non aquarum ſitiebat elementum, ſed ſanguinem Chriſti. Vnde etiam non bibit oblatam aquam, ſed domino fudit, ſignificans ſe ſitire ſacrificium, nõ naturæ fluentum, ſed illud ſacrificium in quo eſſet remiſſio peccatorũ: illum ſitire fontem æternum, non qui periculis quæreretur alienis, ſed pericula aliena deleret. In hoc facto cogitandum ſummopere eſt, quantum ad mores hominum pertinet, ut qui ſe illicita meminit cõmiſiſſe, a quibuſdam etiam licitis ſtudeat abſtinere, quatenus per hoc conditori ſuo ſatisfaciat: ut qui commiſit prohibita, a ſemet ipſo abſcidere debeat etiam conceſſa, & ſe reprehendat in minimis, qui ſe meminit in maximis deliquiſſe. Lex certe ueteris teſtamenti alienam uxorem concupiſci prohibet, regi uero fortia iubere militibus, uel aquam deſiderare nõ pænaliter uetat. Et cuncti nouimus quod Dauid concupiſcentiæ mucrone transfixus, alienam uxorem & concupiuit & abſtulit, cuius culpam digna uerbera ſunt ſecuta, & malum, quod perpetrauit, per pænitentiæ lamenta correxit. Qui cum longe poſt contra hoſtium cuneos ſe daret, aquam bibere ex ciſterna ex deſiderio uoluit, cuius electi milites inter cateruas aduerſantium medias erumpentes, aquam, quam deſiderauerat, illæſi detulerunt. Sed uir domini flagellis eruditus, ſemet ipſum protinus cum periculo militum aquã ſe deſideraſſe reprehendit, eamq. domino fundens libauit, ſicut hic ſcriptum eſt, Libauit eam domino. In ſacrificio quippe domini aqua effuſa cõuerſa eſt, quia culpam concupiſcentiæ mactauit per pænitentiam reprehenſionis ſuæ. Qui ergo quondam concupiſcere alienam coniugem nequaquam timuit, poſtea etiam quia aquam concupiſſet, expauit. qui enim ſe illicita perpetraſſe meminerat, contra ſemet ipſum iam rigidus etiam a licitis abſtinebat. Ad hanc aquam hauriendam irruperunt tres fortes, Abiſai frater Ioab, & Banaias filius Ioiadæ. Iſte Banaias percuſſit duos leones Moab, & ipſe deſcendit & percuſſit leonem in media ciſterna diebus niuis. Quo modo ſit factum, Ioſephus narrat apertius: quia uidelicet ciſterna fuerit nimirum profunda, quæ tempore hyemis cum eſſent omnia niuibus plena, ipſa quoque nimio niuium aggeſtu fuerit coæquata: quam cum leo ſuperueniens periculi neſcius incidiſſet, ibidemq. cõcluſus grandi rugitu clamaret, accurrebant homines uidere quid eſſet: & dum cum aliis ad tale ſpectaculum aduenirer Banaias, deſiliuit ſtatim in ciſternam, & aggreſſum mediis in niuibus percuſſit & interfecit leonem. Dehinc texitur catalogus uirorum fortium in figura ſanctorum, qui fortitudine uirtutum boni operis & ſcientia diuinæ trinitatis fulti, non tantummodo ſe ipſos ab hoſtibus malignis defendunt, uerũ infirmos quoslibet protegunt. Peccat poſt hæc Dauid populum numerando.) Præcepit enim Dauid Ioab, ut perambularet totum Iſrael, & afferret populi numerum. Et hoc ideo ſcriptura dicit, Quia

De ſiti Dauid. XI

De peccato Dauid in populo numerando. XII

furor domini cœpit irasci contra Israel. Quid in hoc facto aliud demonstratur, nisi quia sic pro qualitatibus subditorum disponuntur acta regentium, ut sæpe pro malo gregis etiam uiri boni delinquant in uita pastoris? iste enim Deo attestante laudatus, iste supernorum mysteriorum conscius Dauid propheta, tumore repentinæ elationis inflatus, populum numerando peccauit, & tamen uindictam populus, Dauid peccante, suscepit. Cur hoc? Quia uidelicet secundum meritum plebis, disponuntur corda rectorum. Iustus uero iudex peccantis uitium ex ipsorum animaduersione corripuit, ex quorum caussa peccauit. Sed quia ipse sua scilicet uoluntate superbiens, a culpa alienus non fuit: uindictam culpæ etiam ipse suscepit. nam ira sæuiens quæ corporaliter populum perculit, rectorem quoque populi intimo cordis dolore prostrauit: certum uero est, quod ita sibi inuicem & rectorum merita connectantur, & plebeium, ut sæpe ex culpa pastorum, deterior fiat uita plebeium: & sæpe ex merito plebeium, mutetur uita pastorum. Sed quia rectores habēt iudicem suum, magna cautela subditorum est, non temere uitam iudicare regentium. neque enim frustra per semet ipsum dominus æs nummulariorum effudit, & cathedras uendentium columbas euertit: nimirum significans, quia per magistros quidem uita iudicatur plebeiū, sed per semet ipsum facta examinat magistrorum: quamuis etiam subditorum uitia, quæ a magistris modo uel dissimulantur, uel iudicari nequeunt, eius proculdubio iudicio reseruantur. Igitur dum salua fide res agitur, uirtutis est meritum, si quidquid prioris est toleratur: debet tamen humiliter suggeri, si fortasse ualeat quod displicet emendari: sed curandum summopere est, ne in superbiam transeat iustitiæ inordinata defensio: & dum rectitudo incaute diligitur, ipsa magistra rectitudinis humilitas amittatur: nec eum sibi præesse quisque despiciat, quem fortasse contingit, ut in aliqua actione reprehendat. contra hunc tumorem superbiæ, subditorum mens ad custodiam humilitatis edomatur, si infirmitas propria incessanter attenditur. nam uires nostras ueraciter examinare negligimus, & quia de nobis fortia credimus, iccirco eos, qui nobis prælati sunt, districte iudicamus. quo enim nosmet ipsos minus agnoscimus, eo illos quos reprehendere nitimur, plus uidemus. Singula hæc mala sunt, quæ sæpe a subditis in prælatos, sæpe a prælatis in subditos committuntur: quia & subditos omnes ii qui præsunt, minus quam ipsi sunt sapientes arbitrantur: & rursum qui subiecti sunt, rectorum suorum actiones iudicant: & si ipsos regimen tenere contingeret, se potuisse agere melius putant. Vnde plerumque fit, ut & rectores minus prudenter ea quæ agenda sunt uideant, quia eorum oculos ipsa nebula elationis obscurat: & nonnunquā is, qui subiectus est, hoc, cum prælatus fuerit, faciat, quod dudum fieri subiectus arguebat: & pro eo quod illa quæ iudicauerat perpetrat, saltem quia iudicauit erubescat. Igitur sicut prælatis curandum est, ne eorum corda æstimationis singularis sapientiæ locus superior extollat: ita subiectis prouidendū est, ne sibi rectorum facta displiceant. Si autem magistrorum uita iure reprehenditur, oportet, ut eos subditi etiam cum disciplina uenerentur. Sed hoc est sollerter intuendum, ne aut quem uenerari necesse est, imitari appetas: aut quem imitari despicis, uenerari contemnas. subtilis etenim uia tenenda est, uia rectitudinis & humilitatis, ut sic reprehensibilia magistrorum facta displiceant, quatenus subditorum mens a seruanda magisterii reuerentia non recedat.

D. EVCHERII, LVGDVNENSIS EPISCOPI, COMMENTARIORVM IN LIBROS Regum, ad Verannium & Salonium fratres, episcopos,

LIBER TERTIVS.

De successione Salomonis. I

ENVIT Dauid, ungiturq. Salomon in regem super Israel in Gion, ut impleretur in illo illa promissio, quæ facta est ad Dauid, Non tu ædificabis mihi domum, sed filius tuus qui egredietur de utero tuo. In quo quidẽ futuræ rei imago facta est, in eo quod templum ædificauit, & pacem habuit secundum nomen suum. Salomon quippe interpretatur Pacificus, ac per hoc illud uocabulum illi uerissime congruit, per quem mediatorem ex inimicis, accepta remissione peccatorum, reconciliamur Deo. Etenim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii eius. Idem ipse est pacificus, ille qui fecit utraque unum, & medium parietem soluens inimicitias in carne sua, legemq. mandatorum decretis euacuãs, ut duos conderet in se unum nouum hominem, faciens pacem his qui longe, & pacem his qui prope. Ipse in euangelio dicit, Pacem meam do uobis, pacem relinquo uobis. *Ioan. 14* His & aliis multis testimoniis dominus Christus pacificus esse monstratur. Nam id quod ædificauit templum excellentissimum domino, & ibi Christum significat, qui ædificauit domum Deo in cælestibus, non de lignis & lapidibus, sed de omnibus sanctis, hoc est fidelibus, quibus dicit apostolus, Templum *2. Cor. 6* Dei sanctum est, quod estis uos. Tribus nominibus uocatum fuisse Salomonem scripturæ manifestissime docent: Pacificum, id est Salomonem: & Ididam, id est Dilectum domini: & Coeleth, id est Ecclesiasten. Ecclesiastes autem Græco sermone appellatur, qui cœtum, id est ecclesiam congregat, quem nos nuncupare possumus Concionatorem, qui loquitur ad populum, & sermo eius non specialiter ad unum, sed ad uniuersos generaliter dirigitur. Porro pacificus & dilectus domini, ab eo quod in regno eius pax fuerit, & eum dominus dilexerit, appellatus est. Nam & psalmus XLIIII, & LXXI, Dilecti & Pacifici titulo prænotantur, qui tametsi ad prophetiam Christi & ecclesiæ pertinentes, felicitatem & uires Salomonis excedant, tamen secundum historiam, super Salomonẽ conscripti sunt.

De sapientia collata Salomoni & iudicio eius. II

Abiit itaque Salomon in Gabaon, & immolauit ibi holocaustum domino, ubi apparuit ei dominus per noctem, & exaudiuit deprecationem quam postulauit, deditq. ei sapientiam & scientiam, in tantum ut nullus ante similis illi fuerit, nec post illum surrecturus sit.) Post acceptam autem diuinitus sapientiam, mox turpium mulierum de caussa iudicio tentatur. Vbi notandum quod postquam dominus erroris nostri tenebras lucis suæ cognitione illustrat, mox tentationis aculeo uisitando probat: quia & accedendo corda nostra ad uirtutes prouehit, & recedendo concuti tentatione permittit. si enim post uirtutum munera nulla tentatione concuteretur, hoc iam se habere animus ex se ipso gloriaretur. Vt ergo ea infirmitatis dona habeat, & infirmitatem suam humiliter agnoscat, per accessum gratiæ ad alta sustollitur, &

per recessum quid ex seipso sit probatur. quod bene nobis ex historia sacræ huius lectionis innuitur, quia Salomon & diuinitus accepisse sapientiam, & tamen post acceptam eandem sapientiam, meretricum statim pulsatus quæstione memoratur. mox enim ut gratiam tantæ reuelationis accepit, certamẽ turpium mulierum pertulit: quia nimirum cum sæpe mentem nostram concessis uirtutibus respectus intimæ claritatis illuminat, hanc protinus lubricæ cogitationes turbant: ut quæ subleuata immenso munere exultat, etiam tentatione pulsata quid sit inueniat. Sic Helias & uisitatus desuper sermone cælos aperuit, & tamen probatus subito infirmus per deserta fugiens nimium mulierem expauit. sic Paulus ad tertium cælum ducitur, paradisi penetrans secreta considerat: & tamen ad semet ipsum rediens contra carnis bellum laborat, legem aliam in membris sustinet, cuius rei bello fatigari spiritus lege dolet. Et post dationem ergo muneris iccirco Deus hominem probat, quia & collato munere subleuat,& abstracto paululum, ipsum sibi hominem monstrat. Quod eousque proculdubio patimur, donec de terra funditus & labe peccati ad promissæ incorruptionis substantiam reformemur. In isto iudicio Salomonis, ubi primum habuisse iudicium inter duas mulieres describitur de pietate certantes, quarum in una dilectio ardebat, in altera simulatio subripiebat, Christi figura fuit: ubi improba plebs, scilicet synagogæ, uel hæreticorum, ueræ matris, hoc est ecclesiæ filium appetebat: quem non ut reseruaret,sed re uera ut interimeret,cupiebat. Sed sicut gladio Salomonis dirimente,propriæ matris gemitu iste uerus repertus est partus: ita & spiritu Iesu Christi docente, plerumque hi qui a matre seducti & capti sunt errore hæreticorum, nonnumquam merentur pro semet ipsis gementem recognoscere ecclesiam matrem. Vnde satis conuenienter apparet, hanc mulierem hæreticorum uel synagogæ figurasse impietatem: qui & suos nequiter nutriendo interimunt, & alienos quousque perdant illiciendo persuadent. Moraliter uero in hac sententia quid aliud per matres lactentium, nisi doctorum ordo? quid uero per earum filios, nisi discipulorum persona signatur? nam magistri nimirum uigilantes quidem scientia, sed uita dormientes,auditores suos quos per uigilias prædicationis nutriunt,dum quod dicunt facere negligunt, per somnũ torporis occidunt: & negligendo opprimunt, quos alere uerborum lacte uidebantur. Vnde plerumque dum ipsi reprehensibiliter uiuunt, & habere discipulos uitæ laudabilis nequeunt, alienos sibi attrahere conantur: quatenus dum bonos se habere sequaces ostendunt, apud iudicia hominum excusent mala quæ agunt, & quasi subditorum uitam mortifera negligentia tegant. unde & illic mulier quæ filium extinxit proprium, quæsiuit alienum: sed tamen ueram matrem Salomon inuenit, quia uidelicet cuius fructus uiuat, uel cuius intereat, in extremo examine ira districti iudicis demonstrat. Vbi & illud solerter est intuendum, quod uiuens filius prius diuidi præcipitur, ut soli postmodum matri reddatur: quia in hac uita quasi partiri conceditur uita discipuli, dum ex illa nonnumquam alter apud Deum meritum, alter apud homines laudem habere permittitur. Sed falsa mater eum quem non genuit, occidi non metuit: quia arrogantes magistri & caritatis ignari, si plenissimum nomen laudis ex alienis discipulis consequi nequeunt, eorum uitam crudeliter insequuntur. inuidiæ enim face succensi, nolunt aliis uiuere, quos se conspiciunt non posse possidere. unde & illic peruersa mulier clamat, Nec meus sit, nec istius. ut enim diximus,quos sibi obsequi non uident,ad gloriam temporalem, eos aliis inuident uiuere per ueritatẽ. Vera autem mater satagit, ut eius filius saltem apud extraneam sit & uiuat, quia concedunt ueraces magistri discipulos, ut ex eorum discipulis alii quidem magisterii laudem habeant, si tamen integritatem uitæ iidem discipuli non amittant. per quæ pietatis uiscera uera mater agnoscitur: quia omne

magisterium

magisterium in examine caritatis approbatur. & sola totum recipere meruit, quæ quasi totum concessit: quia fideles præpositi pro eo quod ex bonis discipulis suis, non solum aliis laudem non inuident, sed utilitatem eis etiam prouectius exorant, ipsi & integros & uiuentes filios recipiunt, quando in superno examine ex eorum uita perfectæ retributionis gaudia consequuntur.

De parabolis, carminibus, & disputationibus Salomonis. III

Locutusq. est Salomon tria millia parabolas, & fuerunt carmina eius quinque millia.) Quid enim per tria millia parabolas, nisi plenitudo fidei in lege & euangeliis a Christo tradita designatur? Quæ dum tota multipliciter per allegoriæ sensum sub mysterio trinitatis differitur, quasi tria millia parabolæ nuncupãtur. Carmina eius quinque millia, pro quinque sensibus corporis intelliguntur, quos qui in diuersis uirtutibus bene egerit beatus est, & per eos quasi quinque millia carmina domino canit. Disputauit autem Salomon a cedro usque ad hyssopum.) Cedri nomine, celsitudo gratiæ in electis accipitur, sicut & propheta testatur, dicens, Iustus ut palma florebit, & sicut cedrus quæ est in Libano mõte. *Psal. 91* Hyssopus autem herba est humilis saxo hærens, qua signatur humilitas Christi. Redemptor quippe noster a cedro usque ad hyssopum disputauit, quia ab alta excellentia gloriæ cæli usque ad carnis humilitatem descendendo peruenit. siquidem & cedri nomine prauorum superba elatio designatur, sicut per Dauid dicitur, Vox domini confringentis cedros. *Psal. 28* A cedro itaque Christus usque ad hyssopum disputat, quia ipse prauorũ corda & humilium iudicat. Super ligna autem disputauit, dum in cruce pependit, tunc enim in cedro sæculi arrogantiam inclinauit, quam etiam ad hyssopi humilitatem, idest usque ad crucis stultitiam ac contemptibilem fidem deduxit.

Quomodo Hiram Salomonem in opere templi iuuit. IIII

Sequitur dehinc historia quando Salomon ædificaturus domum domino quæsierit auxilium ab Hiram rege Tyri, qui erat amicus Dauid omni tempore, & cum ipso Salomone, postquam regno potitus est, pacem habere iam cœperat, promptumq. mox ad adiuuandum se omnibus eius inuenerit animum, ita ut artifices illi & ligna & aurum, prout opus habebat, dederit, cuius beneficii gratia Salomõ ei per annos singulos plurimos tritici & hordei choros, in cibum domui eius dabat. Nulli autem dubium quod Salomon qui interpretatur Pacificus, & ipso nomine & serenissimo regni sui statu, illum significet de quo Isaias dixit, Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. *Isa. 9* Hiram uero qui Latine dicitur Viuens excelse, credentes ex gentibus & uita simul cum fide gloriosos figuraliter exprimit. Neque aliquid prohibet, quin Hiram, quia rex erat regaliq. potentia, Salomonem in ædificio domus domini iuuabat, cõuersos ad fidem ipsos rerum dominos typice denunciet, quorum ope constat ecclesiã sæpius adiutam ac nobiliter augmentatã, & eius hæreticos, schismaticos & paganos, principalibus erectos esse decretis. Petit ergo Salomon in opere templi auxilium ab Hiram, quia cum ueniens in carne dominus dilectam sibi domũ, uidelicet ecclesiam ædificare disponeret, non de Iudæis tantummodo, uerum etiam de gentibus adiutores operis elegit. nam de utroque populo ministros sermonis assumpsit. Misit Hiram Salomoni præcisa de Libano ligna cedrina & abiegna, quæ in domum domini ponerentur: quia conuersa gentilitas misit ad dominum uiros quondam ad sæculum claros, sed securi dominicæ increpationis de monte suæ superbiæ iam deiectos & humiliatos, qui ad normam euangelicæ ueritatis instituti, in ædificio ecclesiæ pro suo quique merito & tempore collocarentur. Misit etiam artifices, quia conuersos ad ueram sapiẽtiam philosophos, qui gratia eruditionis populis quoque regendis iure præponerentur, domino gentilitas obtulit: qualis ipsis apostolorum temporibus Dionysius Ariopagita, qualis deinceps doctor suauissimus & fortissimus martyr Cyprianus, aliiq. quamplurimi. Misit & aurum, quod in eadem significatione accipitur, quia nimirum uiros sapientia & ingenio præclaros ostendit: pro

quibus oblationibus cunctis gentilitas a domino dona expectat gratiæ cæleſtis, triticum uidelicet uerbi Dei, & oleum caritatis & unctionis, atque illnminationis ſpiritus ſancti. Cõuenit apte rebus eccleſiæ, quod auxilium operis ſancti flagitans, ait ad Hiram Salomon, Præcipe igitur ut præcidant mihi cedros de Libano, & ſerui mei ſint cum ſeruis tuis.) Serui quippe Hiram qni præcidebant cedros Salomoni de Libano, doctores ſunt electi de gẽtibus, quorũ officii eſt, eos qni in hoc mundo rebus & gloria lætabantur, a ſuperbiæ faſtu corrigendo ſternere, atque ad hoc ſecundum ſui redemptoris eorum uota transferre. cum quibus uidelicet ſeruis erant & ſerui Salomonis, ac pariter memorato inſtabant operi: quia primi doctores ex gentibus neceſſe habebant ipſorum apoſtolorum, qui a domino didicerunt, eruditione in uerbo fidei inſtitui, ne ſi abſque magiſtris docere inciperent, magiſtri exiſterent erroris. iccirco etenim Salomon ſeruos Hiram cædere ſibi uoluit ligna de Libano, quia doctiores erant ſeruis ſuis ad cædendum: ſed iccirco etiã ſeruos ſuos ſimul adeſſe noluit, ut oſtenderent cædentibus cuius menſuræ ligna fieri deberẽt. Cuius rei figura in promptu eſt, quia nimirum apoſtoli certius uerbum euangelii, qui a domino audiere, nouerunt, ſed gẽtiles ab errore conuerſi, atque ad ueritatem euangelii transformati, melius ipſos gentium errores nouerant: & quo certius nouerunt, eo artificioſius hos expugnare atque euacuare didicerunt. Paulus quidem ſacramẽtum euangelii, quod per reuelationem didicerat, melius nouit, ſed Dionyſius melius reuincere poterat falſa ethnicorum dogmata, quorum cum erroribus ſyllogiſmos a puero & argumenta cuncta nouerat. Cui ſenſui conuenit apte quod ſequitur, Scis enim quod non eſt in populo meo uir, qui nouerit ligna cædere, ſicut Sidonii.) Non enim erat in populo Iudæorum, ubi dominus corporaliter præſens docebat, ullns uirorum qui tam docte noſſet refellere errores gentilium, quam ipſi ad fidem conuerſi gentiles, & ex gentibns facti Chriſtiani. Sidonii namque & Tyrii, quia gentilium fuerunt populi, merito in figura gentium accipiuntur. Quod autem ſeruos ſuos Salomon noſter in hoc opus miſerit, in ſequentibus myſtico ſermone deſignatur, cum dicitur, Elegitq. Salomon operarios de omni Iſrael, & erat indictio XXX millia nirorum, mittebatq. eos in Libanum X millia per menſes ſingulos uiciſſim, ita ut duobus menſibus eſſent in domibus ſuis.) Vbi primo notandum quod nõ fruſtra Salomon operarios de omni Iſrael elegit, neque erat ulla portio populi, de qua non digni tanto opere uiri aſſumerentur: quia nimirum non nunc de una ſtirpe Aaron ſacerdotes eligendi, ſed de omni ſunt eccleſia quærendi, qui ædificare domum domini, uel exemplo ſuo uel dicto ſufficiant, & ubicumque inuenti fuerint mox in officium doctorũ abſque ulla perſonarum acceptione promouendi: taleq. cum ad erudiendos infideles atque in collegium eccleſiæ uocandos ordinantur, quaſi ad cædendas in Libano materias templi uiri ſtrenui atque electi mittuntur. Equidem numerus, XXX millia, quo iidem ligni cæſores cenſebantur, poteſt ad eorum figuram apte referri, qui in fide ſanctæ trinitatis ſunt perfecti, quod doctoribus maxime congruit. Verum quia XXX ita erant ordinata, ut dena millia per menſes ſingulos operi ſuo inſtarent, magis denarii numeri ſacramentum perpendere debemus. Dena namque millia uirorum de Iſrael ad cædenda ligna in opus domus domini mittuntur: quia quicumque doctores atque inſipientium eruditores ſunt ordinandi, decem præcepta legis, & ipſi per omnia obſeruare, & auditoribus ſuis debent obſeruanda monſtrare, ſed & præmia in cælis futura quæ denario ſolent figurari, & ipſi ſperare, & auditoribus ſuis ſperanda ſemper intimare. Terni autem menſes, quorum diſtantia ſingulis erat lignorum cæſoribus impoſita, perfectionem trium uirtutum euangelicarum typice denuntiant, eleemoſynæ uidelicet, orationis, & ieiunii. cum enim dixiſſet dominus in euangelio, Attendite

tendite

tendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus,ut uideamini ab eis: in prosecutione eiusdem sententiæ non aliud quam eleemosynæ, orationis, & ieiunii,fecit mentionem, quæ non ad hominum ostentationem, sed ad solam interni inspectoris essent gloriam facienda, alioquin a fructu æternitatis uacua manerent. Quibus uerbis aperte docuit,omnes uirtutum fructus his tribus quasi ramis de una caritatis radice prodeuntibus insinuari. Per eleemosynã namque comprehenduntur omnia quæ ad dilectionẽ proximi explemus beneuole in fratres operantes,per orationem omnia quibus per internam cõpunctionem nostro conditori cõiungimur, per ieiuniũ omnia quibus nos a contagione uitiorum & illecebris sæculi obseruamus,ut libera mente & corpore casto dilectioni ualeamus inhærere,& nostri conditoris & proximi.Et isti sunt tres menses operariorũ templi. nam quia mensis plenitudine dierum lunaris circuli perficitur, per illum plenitudo uirtutis cuiusque spiritalis ostẽditur,in qua mens fidelium a domino quotidiana illustratione quasi Luna a Sole respicitur.Vnus uero mensis,quo ligna ad opus templi cædebantur,eleemosyna est , idest opera misericordiæ, quæ erga salutẽ proximi & in unitatẽ sanctæ ecclesiæ bene proficiendo proneniant, docendo, castigando,temporalia bona impendendo,uitæ exempla monstrando. Duo tamen reliqui menses,quibus in domibus suis manere, ac suis sunt necessitatibus uacare permissi, oratio est & ieiunium, quibus præter ea quæ erga necessitatẽ fratrũ foris operamur, nostræ salutis propriæ curam intus cõuersa ad dominum mente gerimus.& quoniã illi solum perfecte uel suæ,uel fraternæ salutis curã gerunt,qui se in tuitione diuinæ gratiæ humiliter subdunt,recte sequitur, Et Adoniram erat super huiusmodi indictione.) Adoniram, qui Latine dicitur Dominus meus excelsus,quem melius quam ipsum nomine insinuat dominũ saluatorem ? Et tunc Adoniram operariis templi præponitur , ut sua prouisione rite ordinetur,quibus mẽsibus singuli ad operandũ exeant,quibus denuo ad curandam domũ suam redeant,cum dominus & saluator noster mentes sanctorum prædicatorum sua familiarius illustratione informat ad discernendũ,quando oporteat ædificandi ecclesiã opus inire prædicando, uel alia pietatis officia præstando,& quando rursum cõueniat ad suam ipsorũ conscientiam examinandã,quasi ad inspiciendam domum suã reuerti, & hanc orationibus ac ieiuniis superno inspectore ac uisitatore dignam reddere. Fuerunt itaque Salomoni L X X millia eorum qui onera portabant, & L X X X millia latomorũ in monte, absque Præpositis qui præerant singulis operibus numero trium millium C C C præcipientium populo, & his qui faciebant opus.) Latomos dicit lapidũ cæsores. Idem autem lapidum cæsores,quod & lignorũ figurate designant,hoc est sanctos prædicatores, qui mentes insipientium de labore uerbi Dei exercent, & eas ab ea qua inquinati sunt turpitudine ac deformitate transmutare contendunt,ac regulariter institutos unitati fideliũ,ædificio uidelicet domus Dei aptos reddere curant. Quod autem & ligna & lapides in monte cæduntur , & cæsa ac præparata utraque materia ad montem domus domini transfertur , patet sensus quod omnes homines in monte superbiæ nati sumus,quia de præuaricatione primi hominis quam superbia fecit,originẽ carnis traximus. Quicumque autem gratia Dei præordinati ad uitam excidimur, catechizando & sacramenta fidei percipiendo , de monte superbiæ ad montem domus domini transferimur, qui eruti de potestate tenebrarum ad arcem uirtutum, quæ est in unitate sanctæ ecclesiæ peruenimus . Notandum autem quod iidem operarii ita erant distributi, ut pars in monte lapides cæderet,pars item onera portaret. Diuersa namque sunt dona spiritus, & quidam maiorem dicendi ac proteruos arguendi constantiam habent, quidam mitiores ad consolandos pusillanimes & infirmos subleuandos existunt, quidam utriusque uirtutis munere præditi

Matth.6

De numero operariorum templi.

prȩditi ad opus domus domini cōueninnt, quales fieri nolnit eos quibus loquitur *1 Theſ.5* apoſtolus, dicens, Corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes. Prȩpoſiti autem qui prȩerāt ſingulis operibus, ipſi ſunt conditores ſacrȩ ſcripturȩ, quorū magiſterio in omnibus erudimur, qno modo inſcios docere & cōtemptores corripere, quo modo nos inuicem onera noſtra portare, ut impleamus legem Chriſti, conueniat. Quanto autem quiſque plus in ſuſtentandis proximorum neceſſitatibus, ſiue in caſtigādis eorum erratibus laborat: tanto certiora in futuro prȩmia, uel quietis animarum poſt mortem, uel beatȩ corporum immortalitatis expectat. Vnde recte prȩfati operarii L X X millia & L X X X millia eſſe perhibētur: L X X uidelicet propter ſabbatū animarum, ſeptimus enim dies in ſabbatum, ideſt requiem conſecratus eſt: L X X X, propter ſpem reſurrectionis quȩ octaua die, ideſt poſt ſabbatum in domino prȩceſſit, & in nobis quoque octaua die ſimul & ȩtate octaua, futura ſperatur. Prȩpoſiti autem erant tria millia trecenti, propter fidem nimirum ſanctȩ trinitatis, quam ſancta nobis eloquia prȩdicant. Quod uero pro tribus millibus trecentis Prȩpoſitis, in libro Paralipomenō tria millia ſexcenti ſunt ſcripti, ad eandē prorſus ſublimium uirorum perfectionem reſpicit. nam quia in ſenario nnmero dominus mundi ornatum compleuit, recte in eo perfecta bonorum opera ſolent figurari. Et quia ſancta ſcriptura cum fide ueritatis & iuſtitiȩ opera docet habenda, recte Prȩpoſiti operum templi tria millia & ſexcenti fuiſſe perhibentur. Nec prȩtereundum quod hȩc L X X & L X X X millia portantium onera & latomorum cum Prȩpoſitis ſuis non fuerunt de Iſrael, ſed de proſelytis, ideſt aduenis, qui morabantur inter eos. Scriptum namque eſt in libro *2 Paralip.2* Paralipomenon: Numerauit igitur Salomon omnes uiros proſelytos qui erant in terra Iſrael, poſt dinumerationem quam dinumerauit Dauid pater eius, & inuenti ſunt C L millia, & tria millia ſexcenti, fecitq. eos L X X millia qui onera portarent: & cetera. Proſelyti autem uocabantur Grȩce, qui ex aliis nationibus progeniti, in fidem & conſortium populi Dei, accepta circumciſione, tranſierunt. Fuerunt itaque operarii domus domini de filiis Iſrael, fuerunt de proſelytis, fuerunt de gentibus. De filiis uidelicet Iſrael X X X millia, qui ad prȩcidendas de Libano cedros miſſi ſunt: de proſelytis, iſti de quibus locuti ſumus, lapidum cȩſores: de gentibus, ipſe Hirā & ſerui eius, qui cum ſeruis Salomonis ligna cȩdebant de Libano. Omne igitur hominū genns per quos ȩdificanda erat eccleſia, in ȩdificatione templi prȩceſſit. Iudȩi namque proſelyti & gentiles conuerſi ad ueritatē euangelii, unam eandemq. Chriſti eccleſiam, ſiue recte uiuendo, ſiue etiam docendo conſtruunt. Prȩcepitq. rex, ut tollerent lapides grandes pretioſos in fundamentum templi, & qua-

De lapidibus templi. VII drarent eos.) Fundamētum templi nullum eſt aliud intelligendum myſtice, quam illnd quod oſtendit Paulus, dicens, Fundamentum enim aliud nemo poteſt pone- *1 Cor.3* re, prȩter id quod poſitum eſt, Chriſtus Ieſus. Qui propterea recte fundamentum domns domini poteſt uocari, quia ſicut ait Petrus, Non eſt aliud ſub cȩlo datum hominibus nomen, in quo oporteat nos ſaluos fieri. In quod fundamētum lapides grandes & pretioſi ponuntur, cum prȩcipui factis ac ſanctitate uiri familiari mentis ſanctitate ſuo adhȩrent conditori, ut quo firmius in illo ſpem ſuam ponunt, eo fortius aliorum uitam dirigere, quod eſt altitudinem portare ſufficiant. Lapides ergo qui in fundamentum templi ad portandum ȩdificium omne ponebantur, proprie ſunt prophetȩ & apoſtoli, qui uerbum & ſacramenta ueritatis ſiue uiſibiliter ſiue inuiſibiliter ab ipſa Dei ſapientia perceperūt. Vnde & nobis qui eorum uitam ſiue doctrinam ſtudemus pro noſtro modulo imitari, fundatos dicit apoſtolus ſuper fundamentū apoſtolorum & prophetarum. Sed & generaliter perfecti quique qui fideliter ipſi domino adhȩrere, & impoſitas ſibi fratrū neceſſitates fortiter ferre di-

dicerunt,

dicerunt hi possunt lapidibus grandibus ac pretiosis indicari. qui bene lapides primo quadrari, ac sic in fundamento poni iubentur. quadratum namque omne quocumque uertitur, fixum stare consueuit. Cui nimirum figuræ corda assimilantur doctorum, quæ ita in fidei firmitate cõsistere didicerunt, ut nulla occurrentium rerum aduersitate, nec ipsa etiam sua morte a sui status rectitudine possint inclinari, quales uidelicet doctores ecclesia non solum de Iudæa, uerum etiam de gentibus perplures suscepit. Vnde bene de lapidibus huiusmodi grandibus pretiosis & quadratis subditur, Quos dolauerunt cæmentarii Salomonis & cæmentarii Hiram.) Dolantur namque lapides pretiosi, cum electi quique præcedentium sanctorum instructione & instantia, quidquid in se habent noxium & inane relinquunt, atque ante conspectum sui conditoris, solam insitæ iustitiæ regulam, quasi stabilem quadraturæ formam ostendunt. Dolauerunt autem lapides non solum cæmentarii Salomonis, sed etiam cæmentarii Hiram: quia ex utroque populo fuerunt doctores sanctæ ecclesiæ, immo tam sublimes ex utroque Dei populo fuerunt nõnulli, qui ipsorum quoque doctorum sublimium iure doctores existerent, & quasi quadrantes eos ad subleuandum domus domini ædificium pararet. neque enim soli Hieremias & Isaias, & ceteri ex circumcisione prophetæ, uerũ etiam beatus Iob cum filiis suis, qui erant ex gentibus, maximam uitæ suæ patientiæ formam, maxima doctrinæ salutaris præconia sequentis æui doctoribus ministrarunt, quo abiectis uerbis, actibus cogitationibus superuacuis, ad portandum onus sanctæ ecclesiæ digni & apti inuenti sunt. Porro Byblii præparauerunt ligna & lapides ad ædificandum domum domino.) Byblus est ciuitas in Syria Phœnicis, a qua Byblii sunt uocati, cuius meminit Ezechiel, dicens, Sapientes tui Tyrii facti sunt: gubernatores tui, senes Bybli & prudentes eius. Pro quo in Hebræo continetur Gobel, siue Gebal, qui interpretatur Definiens siue Determinans. quod uocabulum conuenit eis, qui corda hominum ad ædificium spiritale, quod ex uirtutibus animæ construitur, parant. sic enim solum suos adiutores fidem & opera iustitiæ docere sufficiunt, dum ipsi prius sacris paginis edocti, diligenter quæ sit fides tenenda, quo uirtutũ calle incedendum, certa definitione ueritatis didicerunt. Nam frustra sibi officium doctoris usurpat, qui diffinitionem fidei catholicæ ignorat. Neque sanctuarium domino, sed ruinam sibi ædificant, qui docere alios regulam, quam ipsi non didicerunt, conãtur. In ædificanda domo domini, primo sunt ligna & lapides de monte cædendi: quia eos quos in fide ueritatis instruere quærimus, primo necesse est ut renũciare diabolo, ac de sorte primæ præuaricationis in qua nati sunt, doceamus renascendo erui. Deinde quærendi sunt lapides pretiosi & grandes, atque in fundamentum templi ponendi, ut meminerimus, abdicata conuersatione priori, eorum uitã in omnibus moresq. inspicere, eosq. nostris auditoribus imitandos proponere, quos per uirtutem humilitatis spiritaliter domino adhærere nouerimus: quos inuincibili mentis stabilitate, quasi quadratos quodam modo atque ad omnes tentationum incursus immobiles perdurare conspicimus, quos pretiosos & grandes merito hac fama comperimus. Post fundamẽtum uero talibus ac tantis lapidibus compositum ædificanda est domus, præparatis diligẽter lignis ac lapidibus, ac decẽti ordine collocatis, quæ olim de prisco suo statu uel radice fuerãt abstracta: quia post prima fidei rudimenta collocata in nobis iuxta exemplum sublimium uirorum humilitate, addendus est in altum paries bonorum quasi superimpositis sibi inuicem ordinibus lapidum, ambulando ac proficiendo de uirtute in uirtutem. Vel certe lapides fundamenti grandes, pretiosi, quadrati, primi sunt, ut supra diximus, ecclesiarum magistri, qui ab ipso domino uerbum audierunt salutis. Superpositi autẽ ordines lapidũ uel lignorum, sequentes suo quosque tempore designant sacerdotes ac doctores, quorum

uel præ-

uel prædicatione ac ministerio fabrica crescit ecclesiæ, uel ordinatur uirtutibus.
Quales autem colore fuerint lapides, quibus factum est templum, in libro Parali-
1 Paralip. 29 pomenon aperte declaratum est, dicente Dauid ad Salomonem, cum ei impensas
templi quas præparauerat, ostenderet: Omnem pretiosum lapidem & marmor Pa
rium abundantissime præparaui. Marmor autem Parium, marmor candidum di-
citur, quale eadem insula gignere consueuit. Vnde poeta de illa,
Verg. libr. 3 Olearon, niueamq. Paron, sparsasq. per æquor
Aeneid. Cycladas, & crebris legimus freta concita uentis. Niuea ergo Paros dicitur, eo
quod candidissimi generis marmor mittat. Est autem una de Cycladibus insula,
quo uidelicet lapide templum fuisse factum, Iosephus insinuat, dicens, Eleuauit
itaque templum usque ad cameram, ex lapide constructum albo. Altitudo fuit ui-
ginti cubitorum, & centum. Nec mysterii sensus in abdito est. cuiuis enim patet,
quia marmor candidum, ex quo domus domini cõstructa est, mundam electorum
actionem, simul & conscientiam ab omni næuo corruptionis castigatam designat,
quales uoluit esse sapiens ille architectus eos quos super fundamentum Christi lo-
2 Cor. 7 cabat lapides pretiosos, auro argentoq. redimitos. Carissimi, inquit, mundemus
nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in ti-
Quando uel more Dei. Factum est igitur quadringentesimo & octogesimo anno egressionis
ubi templum filiorum Israel de terra Aegypti, in anno quarto, mense Zio, ipse est mensis secun-
sit factũ. VII dus, regis Salomonis super Israel, & ædificare cœpit domum domino.) Domus do
mini quam ædificauit rex Salomon in Hierusalem, in figura facta est sanctæ uniuer
salis ecclesiæ, quæ a primo electo usque ad ultimum, qui in fine mundi nasciturus
est, quotidie per gratiam regis pacifici sui, uidelicet redemptoris ædificatur: quæ
partim adhuc peregrinatur ab illo in terris, partim euasis peregrinãdi ærumnis, cũ
illo iam regnat in cælis, ubi peracto ultimo iudicio tota est regnatura cum illo. Ad
hanc domum pertinent electi angeli, quorum nobis similitudo in futura uita pro-
mittitur, dicente domino, Illi autem qui digni habentur sæculo illo & resurrectio-
Matth. 22 ne ex mortuis, neque nubunt, neque ducunt uxores. neque enim ultra mori pote
runt, æquales enim angelis sunt, & filii sunt Dei, & filii resurrectionis. Ad hanc per-
tinet ipse mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, ipso attestante cum ait,
Ioan. 2 Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Quod exponens euange-
lista subiunxit. Hoc autem dicebat de templo corporis sui. Dicit autem apostolus
1 Cor. 3 de nobis, Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis? Si er-
go ille templum Dei per assumptam humanitatem factus est, & nos templum eius
per inhabitantem eius spiritum efficimur: constat utique quia figuram omnium
nostrum, & ipsius domini uidelicet, & membrorum eius, quæ nos sumus, templum
illud materiale tenuit: sed ipsius tamquam lapidis angularis singulariter electi &
pretiosi in fundamento fundati: nostri autem tamquam lapidum uiuorum super-
ædificatorum super fundamentũ apostolorum & prophetarum, hoc est super ipsum
dominum. Quod melius considerata ex ordine ipsius templi ædificatione patebit,
ut in quibusdam uidelicet figura ad ipsum dominũ, in quibusdam uero ad omnes
electos pertineat: in quibusdam intemeratam in cælis angelorum felicitatem, in
quibusdam inuictam in terris hominum patientiam describat: in quibusdam col-
lata hominibus angelorum auxilia, in quibusdam remunerata cum angelis homi-
num certamina demonstret. Designat eandem domum domini spiritalem, etiam
tabernaculum quondam factum in heremo per Moysem. Verum quia illa domus
in itinere quo ad terram repromissionis ueniebatur, hæc autem ædificabatur in ipsa
terra repromissionis, & in ciuitate Hierusalem: illud ut de loco ad locum crebro Le
uitarum ministerio portatum, tandẽ in terra repromissæ hereditatis induceretur,

hæç ut mox in patria ipsa & in ciuitate regia constructa, inuiolabili semper fundamento consisteret, donec inditum sibi figurarum cælestiũ munus impleret: potest in illa præsentis ecclesiæ labor & exilium, in hac futura quies & beatitudo figurari. Vel certe quia illa a solis filiis Israel, hæc autem a proselytis etiam & gentibus facta est, possunt in illa principaliter patres ueteris testamẽti, & antiquus ille Dei populus: in hac autem congregata de gentibus ecclesia figuraliter exprimi: quamuis ædificium utriusque domus enucleatius spiritali sensu discursum, & labores præsentis ecclesiæ quotidianos, & præmia in futuro perennia, gaudiaq. regni cælestis, & electionem primæ de Israel ecclesiæ, & salutem omnium gentium in Christo, multis modis ostendatur insinuare in signis. Quod autem dicit, In anno quarto, mense Zio, ipse est mensis secundus regis Salomonis super Israel, ordo sensus est: In anno quarto regis Salomonis, mense Zio, ipse est mensis secundus: mensem autem secundum, Maium dicit. nam Aprilis, quo pascha celebratur, principium apud Hebræos primus erat in mensibus anni. Ex quo manifeste claret, quia mox peracto pascha cœpit ædificare domum domino, & consecratus mystica sollemnitate populus manus ad mysticum opus misit. Fit autem commemoratio egressionis de Aegypto, quando tabernaculum ædificari cœptum est, ut admoneatur lector, quod annorum tempus inter ædificationem utriusque domus transierit, & huius quoque summæ temporis sacramentum spiritale cognoscat. Quater namque centeni & uiceni quadringentos & octoginta faciunt: quattuor autem euangelicæ perfectioni apte conueniunt propter ipsum euangelistarum numerum: CXX, doctrinæ legali propter annos totidem legislatoris: in quo etiam numero uirorum gratiam spiritus sancti primæua suscepit ecclesia, patenter ostendens, quia qui lege legitime utuntur, idest, qui Christi in ea gratiam cognoscentes amplectuntur, iure spiritus eius gratia replentur, quia in caritate eius amplius ignescunt. Diximus autem per tabernaculum, quod fecit Moyses & filii Israel in deserto, synagogam, per templum uero quod Salomon & filii Israel cum proselytorum & gẽtilium auxilio construxit, ecclesiam gentium posse designari. Permansit autem cultus & religio tabernaculi annos CCCC & LXXX, ac sic templum ædificari incipit: quia scriptura ueteris testamenti tanta perfectione redundat, ut si quis eam bene intellexerit, cuncta in se noui testamenti mysteria contineat: patres quoque ueteris testamenti tanta perfectione arcem perfectionis tenuerunt, ut in nullo apostolis uirisq. apostolicis putandi sint esse minores. Permanebat tabernaculum usque ad constructionem templi in populo Dei per annos CCCC & LXXX, idest CXX per quattor multiplicatos: quia ex tempore datæ legis usque ad incarnationem dominicam, & tempus reuelatæ gratiæ, non defuerunt uiri qui in lege constituti euangelica per omnia perfectionem mente & opere seruarent: nõ defuit scriptura, quæ gratiam noui testamenti, in ueteri propheticis intimaret eloquiis. Quod autẽ quarto anno regis Salomonis ædificari cœpta est domus domini, potest eo referri mystice, quod post expletam dispensationem dominicæ incarnationis, quæ in quattuor euangelii libris scripta est, misso de cælis spiritu sancto ecclesiæ structura cœperit: & quod mense secundo cœpta est, potest ad electionem gentium referri, quæ secundo loco post Israel ædificationẽ in se susceperit creatoris. Vnde & secundus mensis in lege concessus est ad faciendum pascha, his qui immundi super anima uel in uia procul positi, ad faciendũ in primo mense pascha occurrere nequirent. Vbi nos apertissime designati sumus, qui immundi super morte animæ nostræ, & procul adhuc positi a populo Dei, nõ potuimus primum pascha facere, quod in carne agni & sanguine fiebat. Celebramus autẽ hoc pascha secundum, quod in corpore & sanguine redẽptoris nostri, a quo quæsiti sumus & mundati, actum est. In quo autem

loco templum sit ædificatũ manifestius in libro Paralipomenon ostenditur, ubi scriptum est, *2 Paralip. 3* Et cœpit Salomon ædificare domum domini in Hierusalem in mõte Moria, qui demonstratus fuerat Dauid patri eius in loco, quem parauerat Dauid in area Ornan Iebusæi. Aedificatur ergo domus domini in uisione pacis, quia dilatata per orbem ecclesia in una eademq. fide & ueritatis catholicæ societate consistit. nã in scissura mentium Deus non est, sed factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. Aedificatur in monte, uidelicet in ipso domino saluatore, de quo Isaias ait. *Isa. 2* Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus domini in uertice montium. *Matth. 5* Et ipse de se in euangelio, Non potest, inquit, ciuitas abscondi super montem posita. ipse enim est mons montiũ, qui de terra quidem per originem carnis assumptæ ortus est, sed omnium terrigenarum potentiã ac sanctitatem singularis culminis dignitatis transcendit. In quo nimirum monte ciuitas siue domus domini constructa est, quia si non in illo radicẽ figat, spes & fides nostra nulla est. Qui recte mons Moria uocatur, idest, Visionis, quia electos suos quos ad æternã suæ claritatis uisionem cõseruat, in hac interim uita laborantes uidere & adiuuare dignatur. ipse est enim locus, in quo obtulit Abraham Isaac filium suum domino, ac deuotione obedientiæ uideri ab illo meruit. *Gen. 22* Vnde & nomen accepit, de quo dominus ait. Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis Isaac, & uade in terram uisionis, atque offer eum in holocaustum. Pro terra uisionis, in Hebræo terram Moria habet. Et quia immolatio Isaac typus dominicæ passionis extitit, recte in loco eiusdem immolationis templum ædificatur, quia per fidem & mysteriũ dominicæ passionis ecclesia dedicata, crescit in templum sanctũ in domino. De quo monte bene subditur, Qui demonstratus fuerat Dauid patri eius. Ostensus namque fuerat Dauid, sicut & ceteris prophetis uenturus in carne dominus, qui uocatam de gentibus ecclesiam, per sacramenta eiusdem suæ incarnationis ablueret a peccatis, atque in domũ sibi fidelem dilectamq. consecraret. Bene autem additur, In loco quem parauerat Dauid. Parauerat namque Dauid psallendo, parauerunt alii prophetæ uaticinando locũ domino, uero utique Salomoni, in quo domum ædificaret, quia corda auditorũ suorum fide ueritatis instituerunt, sedulo admonentes, ut uenientem in carne Dei filium fideli ac deuota mente susciperent. hinc etenim dominus de paratis ad credendum *Ioan. 4* sibi populis, ait discipulis, Leuate oculos uestros, & uidete regiones, quia albæ sunt iam ad messem: & qui metit mercedẽ accipit, & congregat fructum in uitam æternam, ut qui seminat simul gaudeat, & qui metit. Quasi aliis uerbis de ædificatione templi diceret. Leuate oculos uestros, & uidete locum, quia paratus est iam ad ædificandum domũ domini, & qui ædificat, docendo mercedẽ accipit, & congregat lapides pretiosos in uitam æternam: ut & qui parat locum ædificio simul gaudeat, & qui ædificat, idest, propheta prædicens uenturum, & apostolus uenientem prædicans dominũ, una simul in illo mercede potiantur. Bene autem idem locus in area erat Ornan Iebusæi, quia ecclesia uocabulo areæ solet designari, dicente Ioanne de *Matth. 3* domino, Cuius uentilabrum in manu sua, & permundabit aream suam. Ornan qui interpretatur Illuminatus, & erat natione Iebusæus, natione quidẽ gentiles significat, nomine autẽ eosdem illustrandos a domino atque in filios ecclesiæ cõmutandos *1 Thes. 5* ostendit, quibus merito dicat apostolus. Fuistis aliquando tenebræ: nunc autem lux in domino. Iebus eadem est ciuitas, quæ & Hierusalem. Et Iebus quidẽ dicitur Cõculcata. Hierusalem autem Visio pacis. In qua quamdiu Ornan gentilis regnabat, Iebus dicta est: cum uero in ea Dauid locum holocaũsti emeret, & cum Salomon in ea templum domino ædificaret, non iam Iebus, sed Hierusalem uocata est: quia nimirũ gentilitas quamdiu diuini cultus nescia perdurabat, conculcabatur, & illudebatur ab immundis spiritibus, simulacra muta prout ducebatur sequens:

quens:

quens: cum uero illam gratia sui conditoris respexit, continuo pacis in se & locum inuenit & nomen, dicente de ipsa domino: Beati pacifici, quoniam filii Dei uocabuntur. *Matth. 5* Cum ergo Ornan in hac ciuitate regnum adhuc haberet, Iebus uocabatur: at cum locum areæ suæ cum bubus ac tribulis uenderet Dauid regi, nomen Hierusalem accepit: quia persistens in sua adhuc obstinatione gentilitas, cõculcabatur quasi uilis & abiecta a malignis spiritibus. Porro cũ omnia sua uendere, ac uero regi offerre didicit, non ultra conculcari a dæmonibus ac uitiis potuit, sed internæ pacis, quam cum suo conditore haberet, magis compos effecta est. Domus autem quam ædificabat Salomon domino, habebat L X cubitos in longitudine, & X X cubitos in latitudine, & X X X cubitos in altitudine. *De mensura templi. VIII* Quod in constructione templi dicitur in libro regum, quia habebat X X X cubitos in altitudine, cum in libro Paralipomenon scriptum sit, porro altitudo C X X cubitorum erat, nequaquam discrepare, sed utrumque uerum esse noscendum est, Nam ut Iosephi refert historia, X X X erant cubiti a pauimento usque ad medium cœnaculum, X X X rursus a medio usque ad tertium, quo usque porticorum, quæ templo ab australi & occidentali & septentrionali latere cohærebant, altitudo pertingebat, idest simul L X: deinde alii L X usque ad supremũ domus tectum. Itaque tota eius altitudo C X X cubitis implebatur. Lõgitudo autem domus longanimitatem designat sanctæ ecclesiæ, quæ in exilio peregrinationis huius patienter aduersa quæque tolerat, donec ad patriam, quam expectat, perueniat. Latitudo insinuat caritatẽ, quæ dilatato sinu mentis non solum amicos in Deo, sed & inimicos gaudet diligere propter Deum, donec ueniat tempus, quando siue ad pacem suam cõuersis siue funditus extinctis, cum solis gaudeat amicis in Deo. Altitudo spem denunciat futuræ retributionis, cuius intuitu libenter infima quæque siue quæ demulcent, seu quæ aduersantur cõtemnit, usque dum utrisque transcensis, sola mereatur uidere bona domini in terra niuẽtium. Vnde apte longitudo domus sexagenario cubitorum numero comprehenditur: senarius namque numerus, in quo mundus factus est, perfectionẽ solet designare bonorum operum. Et necesse est nos ita per longanimitatem molestias ferre nostræ peregrinationis, ut merito bonæ operationis, promissam patriã, cum apparuerit, ualeamus intrare. Latitudo uicenario numero determinatur, propter geminã eiusdem caritatis, qua Deum & proximum amamus, distantiam. Altitudo tricenarii propter fidem sanctæ trinitatis, quæ unus est Deus, in cuius uisione cuncta spei nostræ desideria suspenduntur. Sex ergo ad operis perfectionem, duo ad dilectionem Dei & proximi, tria pertinent ad spem diuinæ uisionis. Singuli autem numeri recte per X multiplicantur, quia non nisi per fidem & custodiam decalogi legis uel patientia nostra salubriter exercetur, uel caritas utiliter accrescit, uel spes sublimiter ad æterna desideria raptatur. Et porticus erat ante templum X X cubitorum longitudinis iuxta mensuram latitudinis templi, & habebat X cubitos latitudinis ante faciem templi. De hac porticu in libro Paralipomenon ita scriptum est. Porticus uero ante frontem, quæ tendebatur in longum iuxta mensuram latitudinis domus, cubitorum X X. *2 Paralip. 3* Patet ergo quia porticus hæc ad orientalem templi partem facta est. Templum namqne conuersum erat ad orientem sicut & tabernaculum, habebatq. ostium porticus ante ostium templi, iuxta quod historicus Iudæorum Iosephus apertissime docet, ita ut Sol æquinoctialis oriens directis radiorum suorum lineis per ostia tria, portici uidelicet & tẽpli & oraculi arcam testamenti perfundere posset. *Ioseph. libro 8 cap. 3. Antiq. Iud.* Quia nero templum sanctam ecclesiam designat, porticus quæ erat ante templnm & prior lumen Solis accipere solebat, quid aptius quam illam eius partem, quæ dominicæ incarnationis tempora præcessit, typice denunciat: in qua sunt patriarchæ & prophetæ, qui orientem huic mundo Solem iustitiæ susceperunt primi, & nascenti domino in carne testimonium siue uiuen

do, siue prædicando, siue nascendo, seu etiam moriendo præbuerunt? Ostium ergo templi dominus est, quia nemo uenit ad patrẽ, nisi per ipsum, & qui alibi dicit, *Ioan.10* Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur. Ostium porticus sermo propheticus est, qui quasi recto calle ingredientes ad ostium templi perducebat, & gratiam domini saluatoris, qua mundum erat redempturus, prædicabat. Factura ergo porticus tota fideles illius temporis signat. Ostium uero in porticu doctores, qui ceteris lucem uitæ ianuamq. intrandi ad dominum pandebant, exprimit. Et bene unum ostium, propter consonam in omnibus sanctis fidem ac dilectionem ueritatis. Quæ uidelicet porticus iuxta latitudinem templi X X cubitis longa erat, quia nimirũ antiqui iusti multa diu patientia & longanimitate expectabant, quando apparens in carne dominus, nouam euangelii gratiam mundo afferret, non acceptis ipsi promissionibus, sed a longe eas aspicientes & salutantes. Aequabant ergo longitudine sua latitudinẽ templi, quia per longanimitatem mentis deuotæ desiderabant uidere dilatationẽ ecclesiæ in caritate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Qui quam uis tempore adhuc fuerint a sacramẽtis dominicæ incarnationis separati, fide tamen ac prædicatione fuerunt proximi. In huius sacratissimæ porticus prima fronte fuerunt beatus protomartyr Abel, & Seth, & Enos, ceteriq. iusti mũdi originalis. In intimo autem penetrali & quasi prope murum templi mysticum, obtinuere locum parentes beati præcursoris domini, Simeon & Anna, ceteriq. qui & si natiuitatem eius uidere meruerunt, ad auditionem tamen doctrinæ eius, & ad perceptionem sacramentorum eius peruenire nequiuerunt. Quæ bene porticus X cubitis erat lata, quia tales & si nec dum uerba siue mysteria euãgelii, quæ erant per dominum tradenda, receperunt, præcepta tamen decalogi, quæ perceperunt, perfecta dilectione dilatati in domino seruabant. *De fenestris & tabulatis templi. IX* Fecitq. in templo fenestras obliquas.) Fenestræ templi doctores sunt docti, & spiritales quique in ecclesia, quibus mente excedentibus Deo, arcana secretorum cælestium specialius ceteris uidere conceditur, qui dum ea quæ in occulto uident, publice fidelibus pandunt, quasi suscepto lumine Solis fenestræ cuncta templi penetralia replent. Vnde bene eædem fenestræ obliquæ, idest, intus latiores & foris angustiores fuisse perhibentur, quia nimirum necesse est ut quisquis iubar supernæ contemplationis uel ad momentum percepit, mox sinum cordis amplius castigando dilatet, atque ad maiora capessenda solerti exercitatione præparet.

Et ædificauit super parietem templi tabulata per gyrum, & in parietibus domus per circuitũ templi & oraculi, & fecit latera in circuitu. Tabulatum quod super erat V cubitos habebat latitudinis, & medium tabulatum V I cubitorum latitudinis, & tertium tabulatum V I I habens cubitos latitudinis.) Hæc tabulata in euangelio, ubi *Matth.4* dominus tentatur a diabolo, pinnacula templi uocantur. Sed & Iacobũ fratrem domini apostolum in pinnacula templi, unde ad populum concionaretur, leuatum esse audiuimus. Vtrum autem moris fuerit doctoribus, ut in his sedentes tabulatis ad circumstantem inferius turbam fecerint sermonem, nusquam in scripturis inuenimus. Patet ergo ratio sacramenti, quia tabulata hæc tria, totidem fidelium gradus, coniugatorum uidelicet, continentium, & uirginum designant: distinctos quidem altitudine professionis, sed societate fidei & ueritatis omnes ad domum domini pertinentes, eiq. fixa mente inhærentes: ubi pulchre dicitur, quia Tabulatum quod super erat V cubitos habebat latitudinis, medium V I, tertium V I I. Supremum ergo tabulatum erat ceteris angustius, quia nimirum altior professio uirtutis, altiorem debet uiam tenere uiuendi. Nam quicumque abrenunciato uinculo coniugali, uirginitatem suam domino consecrauerunt, mores simul oportet uirginitati condignos ostendant, abstineant ab otiosis eloquiis, ira, rixa, detractatione, habitu impudico, comessationibus, potationibus, contentione & æmulatione: & econtrario uigiliis san-

ctis,

ctis, orationibus, lectionibus diuinis,& psalmis,doctrinæ,& eleemosynis, ceterisq. sanctis fructibus operam impendant: ut qui futuræ statum uitæ in professione tenent,in qua non nubent,nec nubentur, sed sunt sicut angeli in cælo: huius quoque statum,quantum mortalibus possibile est, In præsenti contendant imitari. At uero infimũ tabulatum amplioris erat latitudinis,quia non Deus cõiugatis,Vade & uen- *Matth.19* de quæ habes,& da pauperibus: sed si uis, inquit, ad uitam ingredi, serua mandata, Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices, & cetera. Medium inter hos locum tenent continentes: qui quantum uirginibus inferiores tantum eminentiores coniugatis: quorum postea gloriosissimam primitiuam in Hierosolymis ædificabat ecclesiam, scribente beato Luca,Quia *Act.4* multitudinis credentiũ erat cor unum, & anima una, & cetera: quorum maximam partem eos reliquisse complexus, testatur historia sancti Stephani, ubi feminas eadem religione pollentes non coniuges,sed uiduas appellat eorum. Singula autem tabulata in circuitu habebant latera, idest, luriculas, ne quis in eisdem tabulatis cõsistens, siue residens posset ad inferiora decidere, quod Oziæ regi contigisse legimus in Samaria. Quæ nimirum latera non incongrue quotidiana diuinæ protectionis erga nos munimina designant. De quibus psalmista,Immittit, inquit,angelus domi- *Psal.33* ni in circuitu timentium eum,& eripiet eos. Ascendit quidem in cænaculum Ozias rex Samariæ, qui se a domo Dauid separauerat, sed per cancellos decidit: quia & si hæretici siue schismatici aliquam bonæ actionis arcem conscendere uidentur, tamen compagem unitatis ecclesiæ non habent, quasi patentibus & non solidis laterum præsidiis, semper ad uitiorum infima relabuntur, dum diuino destituti auxilio suæ pertinaciæ fastu intereunt. Qua autem arte præfata tabulata parietibus templi sint affixa, declaratur cum subditur. Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, ut nõ hærerent muris templi.) Trabes ergo quæ intrinsecus domum muniebant & ornabant, tantæ erant longitudinis,ut capita earum forinsecus prominerent, in infimo quidem ordine cubitorum VII, in medio VI, in supremo V: atque in eisdem capitibus earum tabulata componerentur, nequaquam muris templi infixa, sed iuxta muros trabibus,quæ de muris exierant, superposita. Quid itaque per trabes domus quæ tabulata portabant, nisi prædicatores sunt typice designati? Qui dum ipsi sublimem atque honorabilem in ecclesia Dei locum tenent, infirmiores quosque ac fragiles suis prædicationibus ab infirmorum appetitu sustollunt, atque ad cælestia desideranda ac speranda suspendunt,suis etiam intercessionibus,ut in cæptis persistant adiuuant. Legimus autem in libro Paralipomenon, quod trabes templi,sicut & cetera eius interiora,fuerint auro uestitæ. Quod ita factum esse non dubium est, ut illæ trabium partes, quæ intus in templo aureis essent laminis uestitæ: quæ uero foris patebant, hæ minime deauratæ ipsam cedri speciem formamq. cunctis ostenderent. In qua tamen imposita sibimet tabulata gestabant. Quod ergo extrinsecus eminebat trabium, uitam sanctorum, quæ nobis in terris innotescere potuit,designat: quod intus in templo deauratum fulgebat,claritatem illam,qua in cælesti patria in aspectu sui creatoris iusti gaudent, figurate denunciat. Quæ nimirum claritas trabium aurearum illis solummodo,qui templum intrabant, patebat: quia quam sit magna multitudo dulcedinis Dei,quam abscondit timentibus se,& perficit sperantibus in se, soli norunt illi qui regnum cæleste meruerunt intrare. Et tamen cum nos uitam, passiones, doctrinas sanctorum cernentes, siue in scripturis legentes, ad benefaciendum exemplo eorum excitamur, quasi in capitibus trabium foris apparentium a terra subleuamur: quia quamuis internam sanctorum gloriam perspicere nec dum ualeamus,ex eo tamen quod exterius uidere ualuimus,sublimibus ecclesiæ membris fideliter adhæremus. Possumus hæc etiam de sanctis in hac ui

ta adhuc posítis intelligere, quorum puritatem dilectionis, qua in secreto cordis coram domino refulgent, inspicere nequimus. Attamen ex eis, quæ loquendo uel agendo, uel patiendo foris ostendunt, auxilium nostræ salutis inuenimus. Domus autem cum ædificaretur, de lapidibus dolatis atque perfectis ædificata est. & malleus & securis & omne ferramentum non sunt audita in domo cum ædificaretur.) Hæc ad illam ecclesiæ partem, quæ post huius sæculi labores & certamina ad æterna præmia meruit introduci, proprie pertinent. ibi etenim nemo aliquid coinquinatum

Apoc. 21 faciet, uel abominationem & mendacium: sicut in Apocalypsi scripsit Ioannes. Malleus & securis & omne ferramentum non auditur, quia hic tundimur aduersitatibus, & disciplina ueritatis exercemur, ut illic locis iuxta meritum congruis disponamur, & castigatione cessante solo amoris glutino, quo adinuicem copulemur, uno impleti spiritu perfundamur. hic enim foris tundimur, ut illic sine reprehensione inueniamur. Hic malleus, hic securis, hic omnia tunsionum resonant ferramenta: in domo autem Dei nulli ictus audiuntur, quia in æterna patria omnes iam percussionum strepitus conticescunt. Nequaquam ibi malleus percutit, quia nulla animaduersio affligit: nequaquam securis incidit, quia receptos interius nulla foris sententia seueritatis proiicit. Nequaquam ibi ferramenta perstrepunt, quia nec qualibet minima ultra iam flagella sentiuntur. Lapides ergo extra tunsi sunt, ut in constructione templi domini absque mallei sonitu ponerentur: quia uidelicet nunc foris per flagella tundimur, ut intus in templum Dei postmodum sine disciplinæ percussione disponamur: quatenus quidquid in nobis est superfluum modo percussio resecet, & tunc sola nos in ædificatione concordia caritatis liget: ut hic diuersis aduersitatibus extra cōtusus atque expiatus homo erroribus meritorum, ita iam ibi purus purum uideat Deum, quo ornamētis ipsius ciuitatis mereatur affigi, post tran

De cochlea templi. X situm habens locum sibi solummodo a domino præparatum. Ostium lateris medii in parte erat domus dextræ, & per cochleam ascendebatur in medium cænaculum, & a medio in tertium.) Quidam hunc locum male intelligentes, putant ostium templi a meridie fuisse, non attendentes quod si hoc significare uoluisset scriptura, non ita diceret, Ostium lateris medii in parte erat domus dextræ, sed ita potius simpliciter, Et habebat domus ostium ad meridiem. Nunc autem longe aliud significat. Partem namque domus dextræ latus templi meridianum dicit, in cuius parte orientali ostium erat in ipso angulo factum iuxta terram, in quod introeuntes statim ad altiora gradatim ascendebāt, habentes uiam & ascensum per ipsa parietis interiora. Vnde cōsequenter adiungitur, Et per cochleam ascendebant in medium cænaculum, & a medio in tertium. Nec dubitandum quamlibet scriptura non dicat, quia sic ascendentes crebertimas habebant a meridie fenestras, quarum luce certum per omnia, & sine offensione iter agerent. Ostium uero, quo ad quotidiana templi ministeria ingrediebatur, erat ad orientem, sicut iam meminimus, ut Iosephus refert: & porticus ante faciem illius, & ipsa patens ad orientem: ita ut exoriens Sol æquinoctialis sine ullo obstaculo radios suos per ostia templi & oraculi in ipsam arcam, quæ erat in sanctis sanctorum, mitteret. Porro ascensus qui in domum superiorem, & a superiore ducebat in tertium, australi erat templi latere: cuius dispositio ascensus mysterium nobis multum memorabile cōmendat. Claret namque quia templum hoc, quod Salomon fecit, corpus pacifici regis Christi non solum illud quod est ecclesia eius tota, uerumetiam ipsum quod sacrosanctum de uirgine, ut esset caput ecclesiæ, suscepit, figurate insinuat. Erat autem ostium lateris medii in pariete domus dextræ. De quo occulte ab inferioribus in medium cænaculum, & a medio ascenderetur in tertium, quia passo in cruce domino unus militum lancea latus eius aperuit. Et bene in parte domus dextræ: quia dextrum ei latus a milite apertum sancta credit eccle-

dit ecclesia. Vbi & apto uerbo usus euangelista est, ut nō diceret, Percussit latus eius aut uulnerauit, sed Aperuit, uidelicet quasi ostium lateris medii, per quod nobis iter *Ioan. 19* ad cælestia panderetur. Denique ita subiunxit, Et continuo exiuit sanguis & aqua, aqua scilicet qua abluimur in baptismo, & sanguis quo consecramur in calice sancto. Per hoc namque ostium nobis est ascensus in medium cænaculum, & a medio inde in tertium: quia per fidem & mysteria nostri redemptoris, de præsenti ecclesiæ conuersatione ad requiem animarum post mortem ascendimus, rursumq. de requie animarum adueniente die iudicii, ad immortalitatē quoque corporum quasi in tertium cænaculum sublimiore profectu penetrabimus, ex quo & magna amborum corporis uidelicet & animæ beatitudine perpetuo uiuamus. Quod quidem iter inuisibiliter agebatur, ita ut soli hoc, qui intrauerunt, nossent, quamuis ipsum ostiū etiam foris positi uiderent: quia nimirum actus fidelium in hoc sæculo, & celebrationes sacramentorū etiam reprobi possunt intueri: uerum arcana fidei & intimæ gratiam dilectionis nullus, nisi qui per hæc domino duce ad cælestia ducitur, agnoscit. Qui *1 Ioan. 2* enim se dicit nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est. Notandum sane quod X X X cubiti altitudinis, de quibus supra legitur, usque ad medium cænaculum pertingebant: deinde alii X X X cubiti usque ad tertium cænaculum addebantur, quousque porticus, quæ erant circa templum, ab austro, & aquilone, & occasu ad tectum perueniebant, ut Iosepho narrante, didicimus. Deinde usque ad supremū templi tectū alii L X cubiti numerabantur, & sic tota altitudo domus iuxta librum Paralipomenon in C X X cubitos consummata est. Porticus quoque, quæ erat ante frontem templi ad orientē iuxta fidem præfati uoluminis, eandem cubitorum summam in altitudine habebat, qui uidelicet illas, de quibus supra diximus, porticus circa templum cellaria uocat, & cubicula. Dedit, inquit, Dauid Salomoni fi- *1 Paralip. 28* lio suo descriptionem porticus, & templi, & cellariorū & cænaculi & cubiculorum in abditis & domus propitiationis. Vbi etiam exteriorū domorum, quæ erant extra atrium sacerdotum in circuitu templi, fecit mentionem, cum protinus adiunxit, Necnon & omnium, quæ cogitauerat, atriorum, exhedrarum per circuitum in thesauris domus domini, & in thesauris sanctorum. Quod autem omnis altitudo tēpli C X X cubitorum ad idem sacramentū respicit, quo & primitiua in Hierosolymis ecclesia post passionem & resurrectionem & ascensionem domini in cælos, & in hoc numero uirorum gratiam spiritus sancti accepit: X V namque, quæ ex V I I & V I I I constant, solent nonnumquam ad significationem referri uitæ, quæ nunc in sabbatismo geritur animarum fidelium, perficietur autem in fine sæculi resurrectione corporum immortalium. Ipsa autem X V in trigonum ducta, idest cum omnibus suis partibus annumerata, C X X efficiunt. Quapropter apte numero centenario & uicenario, magna electorum beatitudo in futura uita designatur. Apte in hoc tertium domus domini cænaculum consummatur, quia per præsentes fidelium labores, post acceptam in futuro requiem animarum, plena totius ecclesiæ felicitas in resurrectionis gloria complebitur. Ad quod mysterium æque pertinet, ut diximus, quod resurgens a mortuis dominus, atque ad cælos ascendens, huic numero uirorum spiritum sanctum in linguis igneis misit, qui eos diuersitate linguarum adinuicem cognitione loquelarum communem in laude fecit habere sermonem. Nam & ecclesia suo tempore resurgens a morte, atque ad cælos in carne incorruptibili ascendens, plene ac perfecte dono spiritus sancti illustratur, quando iuxta promissum apostoli, erit Deus omnia in omnibus. Tunc plena erit adunatio linguarum in omnibus, ad prædicanda magnalia Dei, quia consona mente ac uoce omnes gloriam diuinæ maiestatis, quia præsentem uident, collaudant.

Et ædificauit domum & cōsummauit eam, texitq. domum laquearibus cedrinis.)

Laquearia sunt tabulata, quæ magno decore composita & ornata, ab inferiori parte trabibus affiguntur clauis. Et quia ter geminæ altitudinis domus domini facta erat, terna nimirum habebat laquearia: prima uidelicet post X X X cubitos a pauimento, secunda post cubitos L X contra summitatem porticorum, tertia post cubitos C X X in summitate totius domus. Quid autem aptius per laquearia, quam sublimiores quosque in sancta ecclesia iustos significari credamus, quorum opus & doctrina cunctis in exemplo proposita quasi longius in alto præminet, quiq. suis intercessionibus & exhortationibus animos infirmorum, ne in tentationibus deficiant, protegunt. Quæ nimirum laquearia, recte cedrina esse describuntur. Cedrus namque arbor est, imputribilis omnino naturæ, odoris iucundi, aspectus nitidi, serpentes accensa nidore fugans ac perimens: quæ perfectis quibusq. conueniunt, quorum insuperabilis est patientia, fama uirtutum eximia, præ cunctis gratissima bonis, auctoritas ad reuincendos confutandosq. eos qui ueritati resistunt, constantissima, qui & in hac uita, & in futura singulari præ ceteris sanctis eminentia fulgent. Et ædificauit tabulatum super omnem domum, V cubitorum altitudinis.) Hoc est enim quod in Deuteronomio præcepit Moyses, fieri in omni domo, quam quisque

Deut.22 ædificaret: Cum ædificaueris, inquiens, domum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus labente alio, & in præceps ruente. hoc enim tabulatum in supremo domus tecto per circuitum, in extremo murorum uice cancellorum erat erectum, ne quis ad superiora conscendens, dum ad terminum tecti perueniret, incaute progrediendo dilaberetur ad ima. Quod esse passus rex Ozias in sequentibus inuenitur, qui per cancellos cænaculi decidens, letiferum incidit in languorem. Quibus tabulatis seu muris uel cancellis, cum ad tutelam uiæ ponuntur, uulgus luricularum nomen indidit. Hæc autem tabulata siue luriculæ supra sunt latera uocata. Vbi cum dictum est, Et ædificauit super parietem templi tabulata per gyrum in parietibus domus per circuitum templi & oraculi: continuo subiunctum est, Et fecit latera in circuitu. In quibus nimirum lateribus intelleximus diuina esse præsidia designata, quæ nos in hoc adhuc sæculo laborantes, ac pro captu nostro ad superiora nitentes, quotidie ne deficiamus adiuuant: ad cuius formam sensus etiam hunc locum intelligere debemus, sed ea distinctione, quod in hac uita inter crebra uel hostis impacata tentamenta, uel nostræ fragilitatis obstacula, crebro imo continuo supernæ pietatis munere, ne corruamus, defendimur. In illa uero uita, quam supremum templi tectum, ut supra docuimus, insinuat, tanta Dei præsentis gratia munimur, ut nec uelimus ultra peccare, nec possimus, neque ullo mortis siue doloris, siue tentantis aduersarii metu afficiamur. De præsentibus domini auxiliis quasi de lateribus tabulatorum, dicit ipse dominus

Psal.90 loquens de populo suo: Inuocabit me & ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum. De futura autem eius gratia,

Psal.147 qua superna illa ciuitas illustratur, dicit eidem ciuitati propheta, Lauda Hierusalem dominum, lauda Deum tuum Sion: quoniam confortauit seras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te: qui posuit fines tuos pacem. Bene autem hoc tabulatum in tecto domus domini quinque cubitis altum esse memoratur, quia nimirum ita nos in illa patria diuinæ præsentia claritatis adimplet, ut nihil aliud uisus noster, nihil auditus, nihil olfactus, nihil gustus, nihil tactus dulce habeat, nisi

Deut.6 Diligere dominum Deum nostrum ex toto corde, tota anima, tota uirtute, & proximum tamquam nos ipsos. Et operuit domum lignis cedrinis.) Supremum enim totius structuræ domus tegumentum designat, hoc est tabulatum quod illis trabibus desuper appositum erat, quibus suprema, quæ prædiximus, laquearia subter erant affixa. Non autem habebat templum culmen in superioribus, sicut nec

tabernaculum,

tabernaculum, ſed erat æquale, quo modo omnibus in Paleſtina & Aegypto domus ædificantibus facere moris eſt, quia ad ſedẽdum uidelicet uel deambulandum apta conſtruuntur. Vnde dicit in euangelio dominus. Et quod in aure audiſtis, prædica- *Luca* 12 bitur in tectis. Talis namque locus aptiſſimus erat, de quo uerbum prædicator uel aſſiſtentibus ſibi, uel inferius poſitis auditoribus proferat. De quo & in prouerbiis Salomon. Melius eſt, inquit, habitare in angulo domatis, quam cum muliere litigio- *Prou.* 21 ſa in domo communi. quod enim latine tectum, græce dicitur doma. Sed & porticus ipſæ circa templum trina habebant laquearia, prima poſt cubitos a terra X X, ſecunda poſt X L, tertia poſt L X, plana enim & ipſorum facta erant tecta. Erant autem porticus X X X inferius, X X X in medio, X X X deſuper, non mutis ab inuicem, ſed tabulatis diſcretæ, ita ut ſingulæ earum quæ erant numero X C, quinos cubitos in latitudine & longitudine, uicenos autem in altitudine haberent. De quibus uidelicet porticibus frequens in libro Dierum mentio fit, ſed quo ſint ordine diſpoſitæ, plenius explicat Ioſephus. Id ipſum autem hoc tabulatum quo operta eſt domus, quod & laquearia, deſignat eximios quoſque in reſurrectionis gloria uiros, & ſingulari ſanctitate ad ipſum uirtutis apicem peruenientes. De quorum uno dicitur, Inter natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne baptiſta. Cuius ſi comparem ma- *Matth.* 11 gnitudinis ſcire uis, audi quid patri ipſius angelus ait, Et ipſe præcedet ante eum in *Luca* 1 ſpiritu & uirtute Heliæ. Et ædificauit parietes domus intrinſecus tabulatis cedrinis a pauimento domus uſque ad ſummitatem parietum, & uſque ad laquearia operuit lignis intrinſecus. Quid eſt quod domus cedro erat ueſtita? Nam forinſecus tanto nitore lapis ipſe, de quo facta erat, fulgebat, ac ſi calculo eſſet candido tecta. Iuxta ſenſus uero myſticos: parietes ſunt templi, populi fideles, ex quibus ſancta uniuerſalis eccleſia conſiſtit, quorum dilatationem per orbem latitudo deſignat parietum, ſpem uero & intentionem omnem ad cæleſtia erectam, altitudo. Vel certe altitudo parietis, quæ ex ordinibus lapidum ſuper inuicem poſitis conſtat, præſentis ſtatum ſignat eccleſiæ, ubi electi ſuper fundamentum Chriſti omnes ædificati, ſibi inuicem in ordine per temporum curricula ſuccedunt, ſeſeq. inuicem portãtes, legem Chriſti, quæ eſt caritas, adimplent. dum enim hi qui nunc præcedentibus erudiuntur magiſtris, rurſum ipſi alios erudiunt, quaſi ſuper ſe inuicem poſitis ordinibus quinque lapidum uiuorum in domo Dei, ſic ab aliis fixa conſtantia portantur, ut ad portandos alios & ipſi ſufficiant, uſque ad ultimos, qui in fine mundi naſcituri ſunt, iuſtos, qui quaſi in ſummo Dei domus cacumine locati docentur, & portantur ab aliis, ſed quos doceant, quorumue fragilitatem tolerent ipſi non habent, Qui uidelicet parietes intrinſecus tabulatis cedrinis operiuntur, cum corda fidelium amore uirtutum redundant. ſicut enim cedri natura perfectos homines, ut ſupra docuimus, typice denunciat: ita etiam locis oportunis celſitudinem uirtutum, quibus ad eandem perfectionem uenitur, non immerito deſignat. Teguntur autem omnia lignis a pauimento domus uſque ad ſummitatem parietum, & uſque ad laquearia, cum electi a primis fidei rudimentis uſque ad perfectionem bonæ actionis, & uſque ad ingreſſum patriæ cæleſtis bonis inſudare non deſiſtunt operibus, cum a primis iuſtis uſque ad ultimos in conſummatione ſæculi omnes uirtutibus ſtudent, quorum merito iure ualeant proteſtari, quia Chriſti bonus odor ſumus Deo in omni loco. Et texit pauimentum tabulatis abiegnis.) Hoc quo modo factum ſit, plenius in libro Paralipomenon explicat, ubi ſcriptum eſt: Strauit *2 Paralip.* 3 quoque pauimentum templi pretioſiſſimo marmore ſtratum decore multo. Vnde patet quod tabulas abiegnas, quibus pauimentum tegeret, nequaquam in terra poſuit, ſed primo illud marmore protexuit, ac deinde tabulas ſuperpoſuit, ac tertium his duobus auro ueſtitum ſuperaddidit, ut in ſequentibus legitur. Sicut

autem

autem altitudo parietis in altum exurgens, atque usque ad laquearia perueniēs, profectus uirtutum, quibus electi ad regnum cæleste perueniunt, uel certe ipsos electos chotos fibimet per tempora uariantia succedentes significant: ita æqualitas pauimenti concordem eorundem humilitatem, qua in temporali adhuc uita positi socialiter inuicem caritate dictante conuersantur, non immerito demonstrat. Quod uidelicet pauimentum pretiosissimo erat marmore stratum decore multo, idemq. marmor mox tabulis tectum abiegnis: quia nimirum uita iustorum primo fidei firmitate præmunienda in corde, ac deinde uirtutum spiritalium latitudine est adornanda in opere: alioquin quid utilitatis habet decor marmoris pretiosissimi lignorum tabulis obtectus, si non mysticum aliquid tacite signabat, ac bonorum amplitudinem operum fortitudine fidei intemeratę suffulciendā esse docebat? Abies uero propter altitudinem sui & robur durabile mentem electorum infima quæque desideria spernentem, & cælesti semper contemplationi intentam, uirtute quoque patientiæ singulariter excellentem, non incongrue demonstrat. Auri autem laminæ quæ marmori ac tabulis sunt abiegnis superpositæ, ipsa est latitudo caritatis de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta, quæ sicut aurum aliis pretiosius est metallis, ita ceteris eximior uirtutibus in templo Dei singulari luce refulget. Vnde bene apostolus cum plurima uirtutum bona, quæ humilibus essent corde seruanda, quasi pauimenti

Colos. 3 ornatus enumeraret, dicens, Induite uos sicut electi Dei sancti & dilecti uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, modestiam, sufferentes inuicem, & donantes uobismet ipsis, si quis aduersus aliquem habet querelā: sicut Christus donauit uobis, ita & uos facite: repente uelut desuper addendo aureo uelamine adiunxit, Super omnia autem caritatem habentes, quod est uinculum perfectionis.

De mensura templi & oraculi. XII

Aedificauit quoque X X cubitos ad posteriorem partem templi, tabulata cedrina a pauimento usque ad posteriora, & fecit interiorem domum oraculi in sanctum sanctorum.) Posteriorem templi partem occidentalem dicit, ab ortu enim solis ingressum habebat templum, & ab occasu domum interiorē, hoc est sancta sanctorum. Quod autem tabulata, quæ interiorem domum ab exteriore separabant, a pauimento usque ad superiora esse dicuntur ædificata, non usque ad laquearia, quæ X X X cubitos erant in sublime a pauimento suspensa, ut supra iam dictum est: sed usque ad cubitos X X altitudinis, ut in sequentibus aperte legitur: reliquum uero erat supra hæc tabulata apertum & inane usque ad laquearia cubitis decē altitudinis, & cubitorum X X longitudinē iuxta latitudinē domus. In qua distinctione domus domini, patet figura mysterii, & apostolo exponēte, luce clarior est. Quæ prior domus, in quā semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes, præsens est ecclesia, ubi quotidie insistētes piis operibus domino sacrificia laudis offerimus. Interior uero domus, quæ ad posteriorem templi partem erat facta, ipsa est promissa nobis uita in cælis. Interior quidem a conuersatione nostri exilii remota, estq. in præsentia regis summi perpes, ubi beatorum & angelorum & hominum sollemnitas agitur.

Matth. 25 Vnde de ea bene merito seruo dicitur, Intra in gaudium domini tui. Sed posterior, tempus quo post huius sæculi labores ad illius ingressum perducimur. Tabulata autem, quæ utramque domum ab inuicem diuidunt, ipsa sunt claustra cæli quorum nobis apertionem quotidie suspiramus, & quantum dominus donauerit, pia semper instantia, donec aperiantur, ut intrare liceat, pulsamus. Vbi etsi nec dum ante solutionem corporum intrare permittimur, apertam tamen habemus ianuam diuinæ pietatis, qua orationum nostrarum, eleemosynarum, ieiuniorum, ceterorumq. bonorum operum thymiamata præmittamus. Bene autem interior domus X X cubitos longa facta est, propter mysterium geminæ dilectionis, de quo supra diximus, quæ in hac interim uita ex parte maxima electorum illustrat mētes, sed in illa patria

cessantibus

cessantibus aliarum uirtutũ operibus sola perpetuo regnat. Porro X L cubitis erat ipsum templum pro foribus oraculi.) Diximus ipsum templũ pro foribus oraculi, præsentis ecclesiæ typum gessisse. Vnde recte fuit X L cubitorum, qui numerus sæpe in significatione ponitur præsentis fideliũ laboris, quo modo quinquagenarius in significatione futuræ quietis & pacis. Denario nãque numero continentur præcepta, quorum obseruatione ad uitã uenitur: denario æque significatur ipsa quam desideramus, & pro qua laboramus, uita perennis. Quadratus uero est mundus, in quo pro acquirenda eadem uita certamus. Vnde & psalmista congregandã de gentibus ecclesiã prouidẽs, aiebat, De regionibus cõgregauit eos, a Solis ortu & occasu *Psal. 106* ab aquilone & mari. Decẽ autem quater ducta, X L faciunt. Vnde populus ab Aegypto liberatus in figura præsentis ecclesiæ, X L annis in heremo multis laboribus exercebatur, simul & pane cælesti reficiebatur: ac sic tandẽ ad promissam olim patriã peruenit. exercetur enim tẽtationibus X L annis, ut labores ecclesiæ, quibus totum per orbem in obseruanda Dei lege desudat, insinuẽtur. Pascitur manna de cælo per eosdem X L annos, ut ostendãtur ipsæ quas ecclesia tolerat passiones, spe denarii cælestis, hoc est æternæ beatitudinis esse leuigandæ. Vbi ii qui nunc esuriunt & sitiunt iustitiã saturabuntur: & sicut eadem ecclesia suo canit redemptori, Ego autem cum iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor dum manifestabitur gloria tua. Pariter ergo populus Dei & afficitur aduersis & reficitur manna, ut fit illud apostoli, Spe gau *Rom. 12* dentes, in tribulatione patientes. In qua figura & dominus noster X L diebus ante mortem carnis suæ ieiunauit, X L etiam epulabatur cum discipulis, post resurrectionem carnis suæ, apparens eis in multis argumentis, & loquens de regno Dei, & cõuescens: ieiunando etenim ostendebat nostrũ in se laborem: manducando autem cum discipulis, ostendebat in nobis suam cõsolationem. ieiunans uelut clamabat, Attendite ne grauentur corda uestra in crapula & ebrietate, & curis huius uitæ. Mã *Lucæ 21* ducans autem & bibens, uelut clamabat, Ecce ego uobiscũ sum omnibus diebus, *Matth. 28* usque ad consummationẽ sæculi. Et, Iterum autem uidebo uos, & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nõ tolletur a uobis. simul enim cum uiã domini carpimus, & a uanitate præsentis sæculi ieiunamus, & futura promissione reficimur, hic non apponentes, quia illic pascentes sursum est cor. Et cedro omnis domus intrinsecus uestiebatur, habens tornaturas suas & coniuncturas fabrefactas, & cælaturas eminẽtes.) Diximus de cedro quod insuperabilem uirtutum uenustatem signaret, quo nimirũ ligno omnis domus domini intrinsecus uestitur, cum corda iustorum solo bonorum operum amore nitescunt. habetq. domus in tabulis cedrinis tornaturas suas, & coniuncturas fabrefactas, cum iidem electi se adinuicem pulcherrima caritatis copula cõnectunt, ita ut cum innumera sit multitudo fidelium, unum tamen cor unam habere animam pro cõmunis fidei ac dilectionis societate merito dicantur. Namque tornaturæ quæ iuncturis tabularum apponebantur, ut unum ex omnibus fieret tabulatum, ipsa sunt officia caritatis, quibus adinuicem fraterni tas sancta copulatur, atque in unam Christi domum toto terrarum orbe componitur. Quæ etiam domus habet cælaturas eminentes, cum opera uirtutũ sancti nequaquã occulte tegunt, sed manifesta expressione omnibus foris, quales sint ipsi, quid agant in exemplum uiuendi, proferunt: quo modo fecit apostolus Paulus, qui non solum prædicando gentibus Christum, & patiendo ipse pro Christo quantum emineret ostendebat, uerum etiam in epistolis ad ecclesias destinatis quot pericula pro Christo toleraret, quantis reuelationibus a Christo sit sublimatus, felici glorificatione declarabat. Qui cum suis dicere auditoribus nõ dubitaret, Imi- *1 Cor. 11* tatores mei estote sicut & ego Christi: quid in domo domini, nisi cælaturas eminentes ostendit, qui singulari culmine uirtutis cunctis sese imitabilem præbuit?

Quod domus fit cedro uestita & auro. XIII

Omnia cedrinis tabulis uestiebantur, nec omnino lapis apparere poterat in pariete.) Et lapis parietis siue pauimenti & tabulæ & aurum, sanctorum in ecclesia uitam omnia designant: sed ea distinctione cum pariter ponuntur, ut lapides uiui sint sancti, fortitudine fidei in unam eandemq. regulam sibimet adglutinati: tabulæ cedrinæ siue abiegnæ sint sancti, latitudine uariarum uirtutum, secundum donationes sancti spiritus, in una eademq. fide sibimet alterutrum connexi: auri laminæ sint sancti supereminētem scientiæ caritatem habentes: hi sunt qui fulgore gratissimo adinuicem congaudent. Quæ tria beatus apostolus una sententia complexus est dicens. [*Gal. 5*] Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid ualet, neque præputium, sed fides, quæ per dilectionem operatur. Fidei namque inuictæ lapis figuram tenuit, cedrus sanctionis odoriferæ, aurum transcendentis omnia dilectionis: uestiturq. lapideus paries tabulis cedrinis, cum professio fidei bonis ornatur operibus, ne sine operibus otiosa iudicetur aut mortua. Verum quia lex in lapide scripta, doctrina uero euangelii per lignum est dominicæ passionis confirmata, unde & populus lapide circumcisus in præputio, nos signo crucis cōsecramur in fronte: possunt non incongrue parietes templi lapidei, siue pauimentum pretiosissimo marmore stratum, eorum qui in lege fideliter ac perfecte uixerunt, typum gerere: tabulæ uero cedrinæ siue abiegnæ noui testamenti iustos iudicare, qui uolentes post dominū uenire abnegant semet ipsos, & sumpta cruce sua quotidie sequuntur illum. [*Lucæ 9*] Et quoniam utriusque temporis iustos cōmunis manet supernæ gloria retributionis, lapidibus ac lignis pretiosis tertia est species aurearum laminarum. Econtrario debet uideri quæ supra diximus. Porticus quæ erat ante tēplum, antiquorū fidelium debet figuram gestare: ipsum uero templum, eorum qui post incarnationis dominicæ tempus, in mundum uenerunt. Porro domus interior regni cælestis gaudia, quæ utrisque iustis dantur figurabat. Nunc autem dicamus parietes lapideos antiquum Dei populum, tabulas cedrinas nouū, aureas laminas utriusque in cælis præmia designare, cum iidem parietes templi, & in porticu, & in ipso templo, & in sanctis sanctorum pari fuerint modo de lapidibus & lignis & auro compacti. Multiplex namque est in diuersis rebus earundē repetitio figurarum. Sed hoc dicendū, quod fuerunt in lege & ante scriptam legem plurimi, qui legaliter domino deseruirent, non occidentes, non fornicantes, non furtum facientes, non falsum testimonium loquentes, honorantes patrem & matrem, & diligentes proximos sicut se ipsos. Hi ad parietes porticus lapideos pertinebant. Fuerunt alii, qui maiori perfectione relictis mundi negotiis, & assumpta cruce sua sequebantur dominum, qui, ut apostolus scribit, [*Hebr. 11*] ludibria & uerbera experti, insuper & uincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus nō erat mundus. Hi qui ante manifestata tempora euāgelii uitam duxere euangelicam, quid nisi ante ingressum tabulata cedrina in porticu fulgebant? Quos utrosque quia idem regnum cæleste cōmuniter in mansionibus discretis recepit, quasi porticus templi post lapidem & cedrum intrinsecus est auro cooperta. Sunt hoc tēpore perplures, qui legalibus contenti præceptis, quæ supra cōmemorauimus, sufficere sibi credunt tantum, si ad uitam uenire mereantur. Sunt alii ad perfectionem nitentes, uenditis quæ habent omnibus, memores promissi illius, quo talibus in resurrectione non solum uitam [*Matth. 19*] sed & specialem prædixit honorem esse tribuendum, Amen dico uobis, quod uos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Hi ad parietes templi albo de lapide factos, illi figuraliter ad cedrinas pertinent tabulas. Et quia utrique præmia a domino perpetuæ lucis, quasi auri laminas quibus

decorentur,

decorentur, expectant, sunt in abditis templi lapides pretiosi, sunt tabulæ ligni aromatici, utraque auro cooperta: quia & illi, qui in lege domini immaculati ambulauerunt, & qui gratiam euangelii perfecte susceperant, pariter æterna uita perfruuntur. Oraculum autem in medio domus in interiori parte fecerat, ut poneret ibi arcam fœderis domini.) Hoc superius præoccupando expositum est, quia uidelicet interior domus secreta patriæ cælestis, arca fœderis dominum saluatorem, in quo solo fœdus pacis apud patrem habemus, designaret: qui post resurrectionem suam ascendens in cælum, carnem, quam assumpsit ex uirgine, in patris dextram locauit.

Porro oraculum habebat uiginti cubitos in longitudine, & uiginti cubitos in latitudine, & uiginti cubitos in altitudine.) Quod dicitur uiginti cubitos in altitudine, parietem significat cedrinum, qui oraculum, idest sancta sanctorum, ab æde exteriore segregaret, sicut & supra diximus. Oraculum ergo ubi erat arca, habebat uicenos cubitos in longitudine, & latitudine, & altitudine, idest per quadrum: quia in superna illa patria, ubi regem Christum in decore suo uident oculi sanctorum, so la caritatis diuinæ ac fraternæ gratia per omnia fulget. Quod sequentibus quoque uerbis abstruitur, cum dicitur, Et operuit illud atque uestiuit auro purissimo,) Quod est aperte dicere: quia mœnia supernæ ciuitatis, gratia caritatis impleuit.

Sed & uestiuit altare cedro.) Altare dicit thymiamatis, quod erat infra oraculum. De quo paulo post subinfertur, Et totum altare oraculi texit auro.) Vnde intelligi datur, quia idem altare de lapide quidem fuerit factum, & cedro uestitum, ac deinde auro coopertum. Significat autem typice perfectorum uitam iustorum, qui quasi in oraculo sunt positi, quia desertis infimis delectationibus, de solo regni cælestis ingressu curam omnem impendunt. Vnde bene in hoc altari, non carnes uictimarum, sed sola incendebantur thymiamata: quia tales non adhuc peccata carnis & illecebras cogitationum in se mactare opus habent: sed tantum orationum spiritalium & cælestium desideriorum odoramenta, per ignem æterni amoris in conspectu sui conditoris offerunt. Quid autem in huiusmodi altari lapis cedrus & aurum figurarent, ex his, quæ superius dicta sunt, facile potest intelligi. Domum quoque ante oraculum operuit auro purissimo, & fixit laminas clauis aureis.) Domum ante oraculum præsentis ecclesiæ typum tenere diximus, ubi ita redemptoris nostri amore flagramus, ut nec dum ipsum uidere facie ad faciem ualeamus. Vnde apte domus hæc auro quidem purissimo cooperta, sed interpositus erat medius paries ob oraculi secreta. Oraculum namque uocatur, cum diuina hominibus uel angelica allocutio, uel secretorum quorumque reuelatio cōceditur. Vnde bene oraculum in abditis, hoc est in interiori domo factum est, quia in superna patria & angelorum nobis uisio atque allocutio, & ipsa Dei præsentia reuelabitur, iuxta hæc quæ ueritas ipsa diligentibus se pollicetur, dicens, Qui autem diligit me, diligetur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. Et iterum, Venit hora cum iam non in prouerbiis loquar uobis, sed palam de patre meo annunciabo uobis. Domus ergo ante oraculum auro tecta est, quia perfecti quique iusti in hac uita, ubi nec dum de patre palam audire, idest nec dum palam uidere queunt, fidem & opus iustitiæ diuino ornant amore, per quem & plenam Dei cognitionem mereantur. Laminæ aureæ, quibus operta est domus, operationes sunt multifariæ pietatis, quas in obsequium sui creatoris, uel fraternæ necessitatis, amor castus exhibet. Claui aurei quibus erant affixæ laminæ aureæ, sunt præcepta caritatis, siue promissa æternæ claritatis, per quæ in exercitio studioq. uirtutum ne deficiamus donante Christi gratia continemur. Vnde bene de eisdem clauis in libro Paralipomenon scriptum est, Sed & clauos fecit aureos, ita ut singuli claui siclos quinquagenos appenderēt. Quinquagenario namque numero solet in scripturis remissio peccatorum, & gratia spiri-

Quod altare cedro & auro uestitum. XIII

Ioan. 16

tus sancti & uita æterna figurari, quoniam quinquagesimus psalmus est pænitentiæ & remissionis: quinquagesimus annus iubileus: quinquagesima die post pascha spiritus sanctus adueniens primitiuam ecclesiam consecrauit: & quinquagenorum erant siclorum claui singuli, quibus laminæ aureæ affigebantur parietibus domus domini, quia nimirum uerba cælestia, quibus in amore bonorũ operum proficimus, & conseruamur, ueniam nobis promittunt peccatorum gratia sancti spiritus, & sabbatismum in futuro pollicentur æternum. Et hi quidem sunt claui dilectionis. Sunt uero alii claui timoris, quibus incipientes quique & necdum ad perfectionem uenientes, illecebras uitiorum carnalium & uoluptatem mortificant, illo uidelicet sermone ueritatis, cuius institutione carnem nostram crucifigere cum uitiis & concu- *Psal. 118* piscentiis edocemur. Quos habere desiderabat propheta, cum ait, Configo clauis timoris tui carnes meas, a iudiciis enim tuis timui. Qui tursum ad perfectiora perueniens, dicit de clauis dilectionis, Mihi autem adhærere Deo bonum est. Nihilq. erat in templo, quod non auro tegeretur, sed & totum altare oraculi texit auro.) Su- *2 Paralip. 3* pra de altari dictum est. Plenius uero in libro Paralipomenon hæc explicantur, ubi porticus quoque erat ante frontem templi deaurata intrinsecus, cænacula quoque auro tecta esse perhibentur. Vbi figura mysterii in promptu est, quia tota ecclesia & in hoc sæculo & in futuro, præ ceteris uirtutibus Deo placitis dono caritatis abundat: & sola hæc quasi singulariter eminens, ceteras cælare uidetur. Deaurata est quippe porticus ante templum, quia patres ueteris testamenti Deo per caritatem placuerunt. Deauratum est templum, quia eadem ipsa caritas diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Deaurata est domus interior, quia in superna patria sola caritas regnat. Sed ibi eo uerius & securius, quo præsens ipse Deus, qui est caritas, uidetur: ibi eo certius, quo ipse mediator Dei & hominum, qui solus paternorum est conscius secretorum, uelut arca testamenti semper aspicitur. Quod autem cænacula quæque tecta sunt auro, ad eundem sensum respicit. sicut enim interior domus sancti sanctorum, ubi erat arca, æternam sanctorum uitam *Psal. 30* in conspectu sui conditoris & redemptoris significat, iuxta illud Psalmistæ, Abscondes eos in abscondito uultus tui, a conturbatione hominum: ita cænacula in alto, *Colos. 3* eandem uitam in cælis esse, & non in hoc mundo, dicente apostolo, Quæ sursum sunt, quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non *De factura Cherubin. XV* quæ sunt terrena. Et fecit in oraculo duo Cherubin de lignis oliuarum, decem cubitos altitudinis.) Cherubin, sicut propheta Ezechiel aperte declarat, angelicæ dignitatis uocabulum est: numeroq. singulari Cherub dicitur, plurali Cherubin. Vnde apte in figuris Cherubin, quæ erant in oraculo facta, angelica ministeria, quæ conditori suo in cælis semper assistunt, possunt intelligi. Quæ recte de lignis oliuarum facta esse perhibentur, quia nimirum uirtutes angelicæ gratia spiritus sancti, ne umquam ab amore Dei arescant, unctæ sunt. Ipsæ etenim una nobiscum sunt participes *Psal. 44* illius, de quibus ait in laude Christi propheta, Vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ, præ participibus tuis. Recte de lignis oliuarum figuraliter sunt facti, quos luce sapientiæ cælestis, mox ipse qui creauit, impleuit. Vnde Cherub appellare uoluit, quod Latine Multiplicata scientia, siue Scientiæ multitudo interpretatur. Decem autem sunt cubitorum altitudinis, quia denario uitæ æternæ fruuntur, habentes inuiolatam in se sui conditoris imaginem, seruata in perpetuum sanctitate & iustiria & ueritate, quæ prima conditione perceperunt. Denarius quippe obolis cõstat, & continere in se nomen regis & imaginem consueuit. Quapropter & figuræ regni cælestis aptissime congruit, ubi & angeli sancti in imagine sui conditoris, ad quam facti sunt, semper manent: & electi homines imaginem eius, quam peccando amiserant, recipiunt. Scimus enim, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum

sicuti

ficuti eft. Quinque cubitorum ala Cherub una, & quinque cubitorum ala Cherub altera.) Ideft, decem cubitos habẽtes a fummitate alæ ufque ad alæ alterius fummitatem. Alæ cum in fanctorum hominum figura ponuntur, uirtutes fignificant eorum, quibus ad cæleftia uolare femper, atque in his conuerfationem delectantur habere. Cum uero in fignificatione angelorum ponuntur alæ, quid apertius quam gratiam demonftrant perpetuæ & indefectiuæ felicitatis eorum, qui femper in cæleftibus in minifterio fui perfiftunt auctoris? Vel certe quia leuitate fpiritalis naturæ funt præditi, ita ut ubicumque uoluerint, ftatim quafi uolando perueniant: & hic cum alis figurati, & prophetis cum alis funt oftenfi. Bene autem dicitur, quia V cubitorum fuerit ala Cherub una, & V cubitorum ala Cherub altera: quia uirtutes angelicæ legem Dei quæ in quinque libris defcripta eft, indefeffa deuotione cuftodiunt: diligendo uidelicet Deum & dominum fuum ex omnibus uiribus fuis, diligendo & proximos tamquam fe ipfos: plenitudo enim legis eft caritas. Proximi autem eorum, & ipfi adinuicem funt angelici fpiritus, & homines electi, eorum æque conciues. Vnde utraque ala eiufdem effe menfuræ perhibetur: quia uidelicet eadem ipfa deuotione, qua fe alterutrum in Deo diligunt, noftram quoque ad fe afcẽdentium focietatem defiderant: ficq. fimul alæ X cubitos complent, cum in gemina caritatis exhibitione, angeli de conditoris præfentia lætantur. Decem quoque cubitorum erat Cherub unum, mẽfura parietis, & opus unum erat in duobus Cherubin.) Duo erant facti Cherubin propter conforrtium eiufdem, de qua loquimur, caritatis fignificandum, quia minus, quam inter duos, caritas ftare non poteft. Vnde & faluator bi- *Luca 10*
nos ad prædicandum difcipulos mittere curauit, ut tacite doceret eos, qui uerbum fidei prædicarent, uirtutum dilectionis ante omnia opera effe tenendam. Vniusq. menfuræ & operis duo Cherubin, quia difpatilitas uoluntatum, fiue cogitationum, in fuperna patria nulla eft, ubi una omnes eademq. præfentis uifione & gloria illuftrantur. Pofuitq. Cherubin in medio templi interioris, extendebant autem alas fuas Cherubin, & tangebat ala una parietem, & ala Cherub fecundi tangebat parietem alterum. Alæ autem alteræ in medio pariete templi fe inuicem contingebant.) Manifeftum eft ex his, quæ prædicta funt, quare Cherubin in medio templi interioris fint pofiti, quorum habitatio eft in cælis. Extendebant autem alas Cherubin, quafi ad uolandum, quia fpiritus angelici femper habent animum ad obfequium diuinæ uoluntatis præparatum. Quod uero ala una tangebat parietem, ad illam caritatis adminiftrationem pertinet, quam nobis exhibent angeli. Quod alæ alteræ in medio templi fe inuicem contingebant, eam dilectionis gratiam qua fe alterutrum complectuntur, exprimit. Bene autem fequitur, Texit quoque Cherubin auro: quia & naturam eorum conditor immortali claritate fublimauit, & mentem uera dilectionis atque humilitatis luce repleuit. Notandum fane quia Moyfes dum tabernaculum faceret, fecit & duos Cherubin aureos, quos pofuit in propitiatorio, quod erat fuper arcam. Salomõ autem addidit alios duos multo maiores, quos in templo poneret, fub quorum alis arcam in medio poneret, cum propitiatorio & Cherubin prioribus: ficq. factum eft, ut in tabernaculo quidem effent Cherubin duo, in templo autem quattuor. Ad unam uero eandemq. fignificationem utrique pertinẽt, fed repetitum eft opus auguftius factum per Salomonẽ, ut typice doceretur, multiplicata poft incarnationem domini fancta ecclefia, latius effe gentibus fublimitatem ciuium cæli pandendam, qui fic conditorem de collato fibi munere beatitudinis collaudant, ut de noftra quoque ereptione atque ad eandem beatitudinem introductione congaudeant. extendunt enim alas adinuicem fuper arcam, cum ad laudem domini faluatoris referunt bonum omne quod acceperunt: extendunt alas alteras ad parietes oraculi, cum fanctos etiam homines fecum uidere lætantur, eosq. uelut alarum fuarum

ſummitatibus tangunt, quos conſortes atque imitatores fuiſſe in hac uita ſuæ puritatis exultant. Duos autem æque parietes alis ſuis tangunt: quia fideles utriuſque populi, Iudæi ſcilicet & gentilis, ſecum poſſeſſores habent aulæ cæleſtis. Namque in illa patria diſtinctio fit localis inter utrumque populum. Sed quia maior fit feſtiuitas internæ beatitudinis de conſortio adunatæ fraternitatis, extendunt Cherubin ad utrumque parietem oraculi alas ſuas, quia lætantes in cæleſti patria iuſtos utriuſque plebis, uiſione quoque ſuæ gloriæ ad laudem creatoris excitant: nec ſolum de illorum, quos ſecum intus habent, hominum iuſtorum felicitate lætantur agmina cæleſtia: uetum etiam noſtri, qui foris adhuc poſiti de profundis ad dominum clamamus, cutam gerunt ſedulam. Vnde bene de eiſdem Cherubin in libro Paralipomenon

2 Paralip. 3 ſcriptum eſt, Ipſi autem ſtabant erectis pedibus, & facies eorum uerſæ erant ad exteriotem domum. ſtabant etenim erectis pedibus Cherubin, quia a uia ueritatis, in qua mox conditi poſiti ſunt, numquam aberrauerunt angeli. Habent facies ad exteriorem domum, quia nos, ab huius ærumna peregrinationis ereptos, ad ſuum deſiderant peruenire conſortium. Sic ergo pedibus ſtant rectis, ſic alas ſuas auro tectas ad oraculi parietes extendunt, ut facies habeant ad domum uerſas exteriorem, quia angeli ſic ſuam perpetuo innocentiam conſeruant, ſic de animarum ſanctarum in cælis beatitudine cõgaudent, ut eis quoque, quos in terris adhuc peregrinari cõſpiciunt, electis opem ferre non deſinant, donec & illos ad cæleſtem patriam introducant. omnes enim ſunt adminiſtratorii ſpiritus in miniſterium miſſi propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis. Poſſunt etiam per duo Cherubin duo teſtamenta figurari, qui nimirum Cherubin in oraculo ſunt facti, quia in conſilio diuinæ promiſſionis nobis utique inacceſſibili, atque incomprehẽſibili ante ſæcula diſpoſitum eſt, quando, & qualiter, quibuſue auctoribus ſacra ſcriptura conderetur. De lignis oliuarum ſunt facti, quia per uiros miſericordiæ, quorum pietati non defuerunt uires, unctione ſancti ſpiritus illuſtratos, diuini ſunt libri conſcripti. De lignis oliuarum ſunt facti, quia lucem nobis ſcientiæ tribuunt, iuuante flamma caritatis Dei, quæ per ſpiritum ſanctum diffunditur in cordibus noſtris. Decem cubitis ſunt alti, quia per obſeruantiam decalogi legis, Deo ſeruiendum prædicant, & Deo fideliter ſeruientes denario remunerandos eſſe regni perpetui oſtendunt. Geminas habent alas, quia teſtamenta per aſpera æque & proſpera, indefeſſo propoſito ſemper ad cæleſtia tendiſſe ac perueniſſe declarant: & hoc idem ſuis auditoribus faciendum eſſe demonſtrant. Quinque cubitorum erat ala Cherub una, & V cubitorum ala Cherub altera: quia in omni labentium rerum uarietate, ſancti uniuerſos corporis ſui ſenſus in obſequium ſui conditoris extendunt: oculos habentes ſemper ad dominum, audire deſiderantes uocem laudis eius, & narrare uniuerſa mirabilia eius, dulcia faucibus ſuis habentes eloquia illius, ſuper mel & fauum ori ſuo, currentes in odore unguentorum eius: & donec ſupereſt halitus in eis, & ſpiritus Dei in naribus eorum, non loquentes labiis iniquitatem, nec in lingua ſua ſtultitiam perſonantes: ſicq. per arma iuſtitiæ a dextris & a ſiniſtris incedentes, ad perceptionem cæleſtis denarii, quem ſummus paterfamilias cultoribus ſuæ uineæ repromiſit, perueniunt. Et opus unnm erat in duobus Cherubin, quia utriuſque teſtamenti ſcriptores una eademq. caſtitate opetis & caritatis deuotione Deo ſeruierunt, una & conſona uoce ac fide Deum prædicant: quia quæ nouum teſtamentum de dominica incarnatione, paſſione, reſurrectione, aſcenſione, gentium uocatione, Iudæorum expulſione, multimoda eccleſiæ tribulatione facta narrant: hæc eadem uetus teſtamentum, ſi recte intelligitur, ueraciter fienda prædicabat. Aduentum uero antichriſti, finem, ſæculi, extremi diſcrimen iudicii, & æternam bonorum gloriam, pœnamq. reproborum, concordi utrumque teſtamentum ueritate probat. Alæ ergo Cherubin in-

teriores

teriores ſuper arcam ſe inuicem contingebant: quia utraque teſtamenta pari de domino atteſtatione conſentiunt. Item alis exterioribus, iſte unum parietem, ille alterum contingebat: quia uetus teſtamentum proprie antiquo Dei populo ſcriptum eſt: nouum uero nobis, qui poſt incarnationem dominicam ad fidem uenimus. Et ſecundo parieti, hoceſt ſeptentrionali, recte comparamur: quibus poſt frigus ac tenebras idololatriæ, lucem ueritatis cognoſcere datum eſt. nam & ſi primitiua eccleſia maxime de Iudæis effloruit, & omnis Iſrael circa finem ſæculi ſaluandus eſſe creditur: plurimi fidelium huius corporis congregantur ad euangelii ſuſcipiendi ſacramenta, quibus etiam hoc diuinitus donatum eſt, ut reuelatis oculis cordis ſui, manifeſte cognoſcant litteram ueteris teſtamenti, euangelicæ gratiæ plenam eſſe myſteriis. Verſas habent facies Cherubin ad exteriorem domum: quia nobis qui adhuc foris ſtamus, nec re, ſed ſpe ſalui facti ſumus, diuini ſunt libri conditi: quia ſcriptores eorum iam regnantes cum domino, illumq. collaudantes in cælis, curam noſtræ gerunt ſalutis, qui pro noſtris erratibus apud eius pietatem interpellant. Circundati ſunt auro Cherubin, quia præclaris ſcriptorum ſuorum operibus confirmatur auctoritas teſtamentorum, manifeſtata iam per orbem cognitione diuinarum ſcripturarum, ſiue interna gloria cæleſtium agminum: utrumque enim Cherub, ut diximus, & angelos uidelicet & teſtamenta deſignant, cum plures ad fidem conuerti, & bonis abundare cæperint operibus. Vnde & apte ſubditur, Et omnes parietes templi per circuitum ſculpſit uariis cælaturis & torno.) Omnes parietes templi per circuitum, omnes ſanctæ eccleſiæ populi ſunt, quibus ſuper fundamentum Chriſti locatis, totius ambitum orbis repleuit, cæptumq. fidei ædificium quotidie noua membrorum ſuorum progenie, quaſi lapidum pretioſorum appoſitione ſuperaugmentare non deſiſtit. Qui nimirum parietes uariis cælaturis ſculpuntur: cum alii datur per ſpiritum ſermo ſapientiæ, alii ſermo ſcientiæ ſecundum eundem ſpiritum, alteri fides in eodem ſpiritu, alii gratia ſanitatum in uno ſpiritu, alii operatio uirtutum, alii prophetia, alii diſcretio ſpirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio ſermonum. Et ut ad illas ueniamus, quas omnes habere ualemus uirtutes, caritas, gaudium, pax, longanimitas, patientia, benignitas, bonitas, modeſtia, continentia, & ceteri fructus ſpiritus, quid niſi cælaturæ parietum templi quæ ornatus ſunt mentium populi Dei? Sculpuntur & iidem parietes torno, cum prompto pollent animo fideles ad faciendum cuncta, quæ dominus præcepit, ad patiendum cuncta, quæ permittit, dicentes ex animo per ſingula quæ occurrunt. Benedicam dominum in omni tempore. Et, Paratū cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo & pſalmum dicam domino. Sculpuntur torno, cum intantum uirtutibus operam impendunt, ut ab harum tramite nullis circumſtantium rerum contrarietatibus, nullis poſſint blandimentis auerti. quia enim tornatura ceteris artibus uelocitate præcellit, & ipſa ſibi regulam, qua ſine errore opus perficiat, ſeruat, apte per hanc pia ſanctorum uita ſignatur: quia & parata eſt ſemper ad obſequium diuinæ uoluntatis, & hoc abſque diuerticulo errandi complere longo uirtutum uſu exercitata didicit. Vnde & ſancta eccleſia in Canticis canticorum, ſponſi ac redemptoris ſui uirtutes admirata, dicebat, Manus eius tornatiles, aureæ plenæ hyacinthis. Tornatiles quippe ſunt manus eius, quia apparens in carne ſanitates & miracula quæcumque uoluit, abſque omni morarum tarditate, abſque ullis errorum ambagibus, Dei uirtus & ſapientia perfecit. Aureæ ſunt, quia ea quæ foris uerbo iuſſit, intus diuina plenus potentia dedit. Plenæ ſunt hyacinthis, quia ad gloriam patris uniuerſa quæ fecit, retulit: & per opera quæ fecit, noſtros ad quærenda cæleſtia ſenſus erigit. Omnes ergo parietes templi per gyrum uariis cælaturis & tornis ſculpuntur, cum tota per mundum eccleſia uirtutum ſpiritalium executioni abſque ullo

Pſal. 62
Pſal. 107
Cant. 5

De sculptura parietum. XVI

prorsus errore prompta deuotione insistit. Vbi bene subditur, Et fecit in eis Cherubin & palmas, & picturas uarias, quasi prominentes de pariete, & egredientes.) Cherubin namque in parietibus templi facit Salomon, cum electos suos dominus ad regulam scripturarum sanctarum, in quibus est multitudo scientiæ, uitam suam dirigere donat. Cherubin facit, cum eos in hoc mundo castitatem angelicæ conuersationis pro modulo suo docet imitari, quæ maxime uigiliis, ac laudibus diuinis, dilectione sincera conditoris & proximi geritur. Palmas facit cum memoriam æternæ retributionis eorum mentibus infigit, ut eo minus ab arce iustitiæ labi queant, quo mercedem iustitiæ semper ante cordis oculos habent. Facit picturas uarias prominentes de pariete, & egredientes, cum multifarias uirtutum operationes fidelibus tribuit: uerbi gratia, uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, modestiam, sufferre inuicem, & donare sibimet ipsis, super omnia autem hæc caritatem habere, quod est uinculum perfectionis. Quæ uidelicet uirtutes cum in tantam electis consuetudinem uenerint, ut uelut naturaliter eis uideantur insitæ, quid aliud quam picturæ domus domini prominentes, quasi de pariete exeunt: quia uerba & opera ueritatis non adhuc ab aliis extrinsecus discunt, sed ut sibimet infixa radicitus, parata semper ab intimis cordis quæ sunt agenda siue docenda proferunt? Sed & pauimentũ domus, texit auro intrinsecus & extrinsecus, in oraculo & in ipso templo.) Significare autem diximus supra, quod pauimenti æqualitas humilem concordiam designaret sanctæ fraternitatis, ubi cũ sint Iudæi & gentes, Barbari & Scythæ, liberi & serui, nobiles & ignobiles, cuncti se in Christo fratres esse, uniuersi eundem se habere patrem in cælis gloriantur. neque enim de cõcordissima humilitate supernorum ciuium dubitare cuiquam fas est. Texit ergo Salomon pauimentum domus auro intrinsecus & extrinsecus, quia rex noster pacificus & angelos atque animas iustorum in cælis perfecte ac plenarie dono dilectionis impleuit, & peregrinantes in hoc sæculo ciues eiusdem patriæ cælestis signaculo dilectionis a ceterorum mortalium uilitate segregauit: In hoc cognoscent, inquiens, omnes, quia discipuli mei

Ioan. 13

De ingressu oraculi. XVII

estis, si dilectionem habueritis adinuicem Et in ingressu oraculi fecit ostiola de lignis oliuarum, postesq. angulorũ quinque, & duo ostia de lignis oliuarum.) Quod primo dixerat, Fecit ostiola de lignis oliuarum: hoc ipsum uidetur apertius explicare uoluisse, cum adiunxit, Et duo ostia de lignis oliuarũ. Vnus quippe erat ingressus oraculi, sed idem ingressus duobus ostiis claudebatur, rursumq. reseratis eisdem aperiebatur, sicut templum, & sicut porticus ante templum, unum non amplius habebant introitũ, certi utique caussa mysterii: quia unus dominus, una fides, unum

Ephes. 4

baptisma, unus Deus, unus in ecclesiam præsentẽ per baptismum, unus in regnum cæleste per opera fidei est sperandus introitus. nam quod unus esset introitus oraculi, testatur hoc quod inferius de arca scriptum est. Cumq. eminerent uectes, & apparerent summitates eorum foris sanctuarium ante oraculum, non apparebant ultra extrinsecus. Vbi patenter ostenditur, ni fallor, quod unus erat ingressus oraculi, & hic e regione factus arcæ, quæ in medio eiusdẽ oraculi fuit. Cuius ingressus & ostiola per significationem multifarie possunt accipi: nam & angelicos spiritus, quorum ministerio in habitationem cælestis patriæ introducimur, aptissime designant, & apostolorum atque uirorum apostolicorum figuram tenent, quibus claues regni cælorum sunt datæ, qui accepta a domino potestate ligandi atque soluendi, & dignos intra regni ianuam admittunt: & contumaces, impuros ac superbos excõmunicando uel anathematizando, ab ingressu uitæ perennis eliminãt. Sed & opera iustitiæ quorum merito ad regnum cæleste peruenitur, recte per ostia, per quæ in sancta sanctorum ingrediebatur, possunt typice designari, iuxta quod in libro Sapiẽtiæ scriptum est, Custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est, incorruptio autem

facit proximum Deo. Concupiſcentia itaque ſapientiæ deducit ad regnum perpetuum. Quibus omnibus apte congruit, quia ipſa eadem oſtiola de lignis fiunt oliuarum, quia nimirum & angeli & homines perfecti fructu miſericordiæ & operibus lucis ſeſe in domo Dei glorioſos exhibent, immo omnes electi per arma lucis & pietatis aditum ſibi patriæ cæleſtis aperiũt. Duo ſunt autem oſtiola: ſiue quia dominum & proximos diligunt angeli & homines ſancti, neque ianuã uitæ, niſi per geminam hanc dilectionem poterit quis intrare: ſeu quia utriuſque populi fidelibus, & Iudæi uidelicet & gentilis, eadem uitæ ianua reſeratur. Poſtes ſunt angulorum quinque, quia non ſolum animas electorũ aula cæli recipit, ſed & corporibus immortali gloria præditis, in iudicio ſuas fores aperit. quinque enim ſunt ſenſus corporis noſtri, ut ſupra meminimus, uiſus, auditus, guſtus, olfactus, tactus. Certe uel poſtis uterque oraculi V factus eſt cubitorum, quia ſolis illis ſupernæ patriæ aditus panditur, qui omnibus ſui corporis & cordis ſenſibus domino ſeruire ſtuduerunt: corporis uidelicet, cum per eoſdem ſenſus aliquid pro illo agunt: cordis uero cum ſobrie & iuſte & pie cogitant de eis, quæ per ipſos corporis ſenſus agere decernunt. Sculpſitq. in eis picturam Cherub & palmarum ſpecies, & anaglypha ualde prominentia, & texit ea auro, operuitq. tam Cherubin quam palmas & cetera auro.) Anaglypha Græce, dicuntur Latine Cælaturæ. Cælata ſunt autẽ uaſa aurea uel argentea, ſignis eminentioribus extra intusq. expreſſa. Hæc & alio nomine ſculpta uocantur, anaglypha uaſa dicta, quod ſuperius ſunt ſculpta: Græci enim Ana, Surſum, Glyphen, Sculpturã dicunt: ideſt, Surſum ſculpta. Cuncta autem hæc ſupra eadem Cherubin in ornatu parietum templi poſita, pro captu noſtro expoſita ſunt, nec laborandum in aſtruendo: quin uirtutum operibus quæ per totum orbem eccleſia in ſuis ſanctis ac perfectis exercet, illi præcipue, quibus fidelium cura commiſſa, & claues regni cælorum ſunt datæ, omni debeant ſolertia inſiſtere, ut quantum gradu præminent ceteris, tantum & merito præcellant bonæ actionis. Habent namque in ſe picturam Cherubin inſculptam, cum angelicã in terris uitam, quantum mortalibus poſſibile eſt, & mente imitantur & opere. Habent palmarum ſpecies, cum dona ſupernæ retributionis fixa ſemper intentione meditantur. Palma namque, manus uictricis ornatus eſt. Habent anaglypha ualde prominentia, cum certiſſima bonorum operum documenta, & quæ nemo in ſiniſtrã partem interpretari ualeat, cunctis ſe intuẽtibus oſtendunt. Et hæc omnia opera ſunt aureis laminis cooperta, cum ſicut ſæpe dictum eſt, & ſemper dicendum eſt, ceteris uirtutum floribus ſpecialius in magnis eccleſiæ membris fulgor ſupereminet amoris. His oſtiolis etiam uelum fuiſſe additum, Verba dierum narrant. Fecit quoque uelum, inquit, ex hyacintho, purpura coccino & byſſo, & intexuit ei Cherubin: quod decoris quidem gratia factũ eſt, ut inter parietes deauratos & holoſericum fulgeret, ſed in eiuſdem myſterii ſignificatione, cuius & oſtiola, ante arcam atque ingreſſum oraculi adpenſum, ut ſicut oſtiola cõgruis horis aperiebantur, ſic & uelum reuelaretur, quoties adueniret qui in ſancta ſanctorũ eſſet ingreſſurus. Huius ergo ueli ſedula reuelatio ſedulam apertionem regni cæleſtis ſignificat, quæ nobis per incarnationem domini & ſaluatoris noſtri donata eſt. unde & baptizato eo, cæli aperti ſunt, ut oſtenderetur, quia per baptiſma quod nobis ipſe cõſecrauit, ianuam patriæ cæleſtis deberemus ingredi: & moriente illo in cruce, idem uelum ſciſſum eſt mediũ a ſummo uſque deorſum, ut aperte doceret, quia figuræ legales iam tunc ad finem ueniſſent, ac ueritas euangelii arcanaq. cæleſtia, & ipſe cæli ingreſſus, non adhuc prophetandus, ac figuraliter ſignificandus, ſed iam iamq. eſſet proxime omnibus aperiendus, qui ab initio mundi uſque ad id temporis in fide ueritatis de mundo tranſierunt. nam die poſt reſurrectionem domini quadrageſimo uniuerſi cum eo cælum petierunt, remotoq. omni uelamine multifarias in domo

domini mansiones pro suis quique meritis acceperunt, sed & nobis qui adhuc futu
ri eramus, eadem hora reseratus est supernæ illius ciuitatis ac domus patris ingres-
sus. In quam profecto ciuitatem non nisi per interna æternorum bonorum deside-
ria, per fidem & sacramenta dominicæ passionis, per uerba sinceræ dilectionis, per
mortificationem concupiscentiæ carnalis, & per quotidiana angelorum auxilia con
scenditur. Vnde bene idem uelum sub quo in oraculum intrabatur ex hyacintho,
purpura, coccino, & bysso factum est, eiq. Cherubin intexti esse memorantur. Hya-
cinthus quippe qui cæli colorem imitatur, purpura quæ sanguine cōchiliorum con-
ficitur, & sanguineam ipsam profert speciem, non immerito sacramentum signat do
minicæ passionis, quod nos imitari crucem nostram portando debemus. Coccino
qui rubeo colore flammescit, congrue uirtus exprimitur amoris, de qua mirantes
Lucæ 24 dixerunt, qui cum domino ambulauerunt discipuli, Nonne cor nostrū ardens erat
in nobis, dum loqueretur in uia, & aperiret nobis scripturas? Byssus quæ de terra ui
renti germine nascitur, & longo artificum exercitio natiuum exuit uirorem, atque
ad albentem deducitur speciem, congrue castitatem nostræ carnis insinuat, cuius
Col. 3 quasi humorem ingenitum exiccari iubet apostolus dicens, Mortificate membra ue
stra, quæ sunt super terram, fornicationem, immundiciam, libidinem, concupiscen
tiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus. Ad quantam uero cando
Rom. 12 ris gloriam hanc uelit perduci, ostendit alias dicens: Obsecro uos fratres per mise-
ricordiam Dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, Deo pla-
centem, rationabile obsequium uestrum. Intexuit uelo Cherubin, eademq. quat-
tuor coloribus eximiis conficiuntur, cum in uniuersis quæ pie agimus, a uenenatis
dæmonum telis per angelica præsidia domino donante protegimur. Item, texuit ue-
lo Cherubin, cum in bonis quæ agimus, multitudine scientiæ indesinenter utimur,
respicientes semper ad eloquia diuina, & ne forte a uirtutum calle aberremus, ho-
rum intuitu continue uestigia nostra regamus. Fecitq. in introitu templi postes
quadrangulatos, & duo ostia de lignis abiegnis intrinsecus, & utrumque ostium du
plex erat, & se inuicē tenens aperiebatur.) Sicut ingressus oraculi, quo ad arcam do-
mini Cherubinq. perueniebatur, introitum regni cælestis significat, quo ad condi-
toris uisionem nostri supernorumq. ciuium nos introduci speramus, ac desidera-
mus: ita introitus in templum primordia nostræ conuersionis ad Deum, quando
in præsentem ecclesiam ingredimur, typice demonstrat. Iste ingressum nostrum ad
fidem, ille designat ad speciē: unde apte postes huius introitus quadrangulati sunt
facti, propter quattuor sancti euangelii libros, quorum doctrina in fide ueritatis eru
dimur: seu propter totidem quattuor uirtutes principales, prudentiam, fortitudi-
nem, temperantiam, iustitiam, quarum ueluti fundamini quodā firmissimo omnis
bonorum actuum structura innititur. Prudentia namque est, qua discimus quid nos
agere, qualiter uiuere deceat. Fortitudo, per quam ea quæ didicimus agenda im-
plemus, quas uno uersiculo uirtutes propheta breuiter complectitur dicens: Do-
Psal. 26 minus illuminatio mea & salus mea. Illuminatio uidelicet ut quæ agere debeamus
edoceat: salus uero ut nos ad agenda confirmet. Temperantia, qua discernimus ne
plus aut minus iusto prudentiæ siue fortitudini operam dare inueniamur. Et quis-
quis prudentia, fortitudine, temperantia utitur, absque ulla contradictione iustus
esse probabitur. Virtus quarta post prudentiam, fortitudinem, temperantiam, iu-
stitia sequitur. Duo ostia, quæ in hunc ingressum facta sunt, dilectio est Dei & proxi
mi. Quæ bene altrinsecus facta esse dicūtur, quia ad inuicem respiciunt, adeo ut una
sine altera nequaquā possit haberi. omnis enim qui credit, quoniam Iesus est Chri-
stus, ex Deo natus est: & omnis qui diligit eum, qui genuit, diligit eū qui natus est
Ioan. 4 ex eo. Et sicut iterū dicitur: Qui non diligit fratrem suum quem uidet, Deum quem
non

non uidet, quo modo potest diligere? Vnde recte ostium exterius dilectio fraterna, interius est dilectio intelligenda diuina: quia illa prior tempore, hæc dignitate sublimior: & per illam ad hanc intratur, quia in amore proximi discitur, qualiter amari conditor debeat. Vtrumque autem ostium duplex erat, & se inuicem tenens aperiebatur: quia in utraque dilectione duo sunt, quæ principaliter obseruate debemus. In dilectione etenim Dei fidem ueritatis, & puritatem necesse est ut habeamus bonæ operationis: sine fide enim impossibile est placere Deo: & fides sine operibus mortua est. in amore enim fraternitatis patientia est, & benignitas seruanda, dicente apostolo, Caritas patiens est, benigna est: patiens uidelicet ad tolerandas molestias iniuriasq. proximorum: benigna, ad dimittendum ex corde, & benefaciendum eis, quorum iniurias sustinet: qualem nos caritatem habere dominus uoluit, cum ait, Dimittite & dimittetur uobis. Dimittite iniurias lædentibus uos, date subsidia eis pietatis, quibus laxatis iniurias: qualem nobis impendere dilectionem desiderat, ipse qui nos in oratione dicere præcepit, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, & dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Vtrumque ergo ostium duplex erat, quia dilectio utraque gemino ordine perficitur: utrumque se inuicem tenens aperiebatur, quia iunctæ sunt uirtutes, neque ab inuicem possunt diuidi. nam neque fides sine operibus, neque sine fide Deo possunt opera bona placere: neque item iniurias ferre sufficit, qui ei quem tolerat, etiam ea quæ necesse habet, cum possit ministrare, contemnit: neque ei qui substantiam mundi habuerit, satis est de hac egenti proximo dare, si non etiam eas quas sibi forte irrogauerat iniurias, sincero ex corde dimittit. quod enim de utroque illo ostio dicitur, quia se inuicem tenens aperiebatur, non hæc apertio separationem abinuicem spiritalium designat uirtutum, sed hoc potius indicat, quod post harum coniunctionem, ingressus nobis sanctæ ecclesiæ magis magisq. patescat: ut quo his amplius abundemus, eo uerius sanctorum cætibus associemur: sicut etiam diuisio rubri maris, per quam populus Dei Aegyptum persequentem euasit, nō diuisionem unici baptismatis, sed apertionem potius signauit, qua extinctis peccatis omnibus, ad litus ac solitudinem transeamus uirtutum. Vel certe ostium quod inuicem se tenet, aperitur, cum post ministerium prædicatoris discernitur, quid proprie ad cognitionē fidei, quid ad uiuendi castitatem pertineat. Quæ tamen utraque a sua nequeunt connexione separari, quia non distat inter proximorum mala tolerare, & eis bona commodare, cum hæc certissime soleant in uno eodemq. corde perfectorum indissolubilia permanere. Notandum sane quod in ingressu oraculi duo quidem ostia dicuntur, sed hæc duplicia fuisse non dicuntur: in templi uero, id est domus prioris, introitu ita erant duo ostia, ut duplex esset utrumque: quia nimirum in præsenti ecclesia talem nos ingredi ac ducere uitam necesse est, in qua dilectionem Dei & proximi per fidem & operationem, per patientiam & benignitatem seruemus. In futura autem uita ubi dominum & proximos in luce internæ beatitudinis uidebimus, eadem utique gemina dilectione absque ullo prorsus labore, imo in magna multitudine diuinæ dulcedinis perfruemur. Vnde apte introitus interioris domus duo quidem ostia, sed hæc simplicia habebat. non enim fides ibi necessaria est, ubi ea quæ nunc credimus ac speramus, omnia manifesta luce uidebimus. Non est labor operum necessarius, ubi mercede perpetua eorum, quæ hic laboramus, donabimur. Non necessaria patientia, ubi nemo aduersi aliquid irrogat. Non munificentia benignitatis, ubi nemo indiget quod opus est. Hæc de ostiorum figura pro modulo nostro sequentes patrum uestigia, disseruimus. Verum iuxta formam operis, decoris gratia prouisum est, ut in uno eodemq. templi ingressu duo essent ostia. necesse etenim erat parietes domus, qui centum & uiginti

1 Cor.3

Matth.6

uiginti cubitos habebant, nonnullas etiam crassitudines habere: in cuius nimirum crassitudinis extrema parte ostia erant affixa, ita ut æquali pariete esset ostium utrumque,& siue intus siue foris templum quisque positus ostium inspiceret, unus ei per omnia paries esse uideretur. similiter & cedrinus paries cum uicenorum in longitudine & altitudine esset cubitorum, non paruam & ipse debuit habere crassitudinem. Quapropter & in huius ingressu duo facta sunt ostia, ut uidelicet ab utroque latere, hoc est, intus & foris æquali pariete ostium pateret. Et quoniam easdem picturas æquas ostium & paries habebat, ut ueraciter unus per omnia continuatim extentus paries uideretur, unum decoris gratia prætendens, aliud mysterii dispensatione præfigurant. Quod uero descriptis templi ostiis sequitur: Et sculpsit Cherubin & palmas cælaturas ualde eminentes, operuitq. omnia aureis laminis opere quadro ad regulam: iam supra expositum est: quia in parietibus domus & in ostiis interioribus eædem picturæ siue cælaturæ sunt factæ: patetq. ratio figuræ, quare easdem ipsas picturas & cælaturas, eosdemq. Cherubin prima templi ianua quos & interior recipiat: quia nimirum eadem arcana fidei, spei,& caritatis, quæ sublimes quique ac perfecti sublimiter capiunt, quæq. omnes electi in cælis plene in diuina uisione percipiunt, etiam catechizandis rudibus quibusque discenda & confitenda traduntur, quatenus sacris initiati mysteriis, quandoque etiam ad capienda ea, quæ pie crediderunt, perueniant. Quod autem nostra translatio habet, Operuitq. omnia laminis aureis opere quadro ad regulam: in L X X habet, Expandit per eas bracteas, & deaurauit eas auro inducto per sculpturam. Aedificauit atrium interius

De atrijs domus domini. XVIII

tribus ordinibus lapidum politorum, & uno ordine lignorum cedri.) De interiori atrio breuiter loquitur, de exteriori prorsus tacere uidetur. Verum in Verbis dierum utriusque fit mentio, ubi ita scriptum est: Fecit etiam atrium sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica, quæ texit ære. Atrium ergo interius, quod uocatur sacerdotum, eo quod sacerdotes & leuitæ in eo ministrarent, ex omni parte erat templo circumdatum ab oriente: unde templi ingressus multo longius a templo, quam a ceteris tribus plagis positus erat: quia nimirum in ea, id est, in facie templi fiebant ministeria sanctorum: ibi altare æneum ad hostias domino offerendas, ibi decem luteres ad lauandas easdem hostias, ibi mare æneum erat positum ad lauandas manus pedesq. sacerdotum, cum ad ministrandum intrarent. Habebat autem hoc atrium tres cubitos altitudinem, ut Iosephus narrat, quatenus ab ingressu templi ceteros prohiberet, & solum sacerdotibus hoc licere significaret: eratq. ianua ad orientalem plagam, ad quam usque populus hostias suas & sacrificia inferebat, inde suscipienda a sacerdotibus, atque ad altare perferenda. De exteriori uero atrio, quod Verba dierum basilicã grandem uocant, ita scripsit Iosephus. Extrinsecus autẽ huius templi aliam ædificauit aulam quadrangulo schemate factã, erigẽs maximas porticus, atque latas portas & excelsas & amplas, per quattuor mundi partes, in ea constituens: quarum singulæ ad unumquemque uentum, quattuor angulis attendebant, ubi æreas ianuas collocauit. Et paulo post: Hoc sacrariũ omnes populi, quibus purgatio & obseruatio legitimorum inerant, introibant. Has uero porticus Cassiodorus senator in pictura templi quam in pariete posuit, ut ipse in psalmorum expositione commemorat, triplici ordine distinxit: primum uidelicet ordinem ponens extra atrium sacerdotum ex omni parte quadrum, secundum eodem modo extra intimas porticus, undique uero in gyrum extremum, similiter ex omni latere priorum porticuũ in circuitu: sicq. templum triformi ædificiorum præsidio ab omni erat parte munitum, facto pauimento sub dio inter ædificia singula de marmore: & parietibus domorum interioribus, hoc est eis, qui ad templum respiciebant, factis in columnis: exterioribus uero solidis: sicq. fiebat, ut omnis structura templi

2 Paralip. 4

Ioseph. lib. 8 cap. 3. Antiq. Iud.

templi per gradum esset uarietate rationabiliter distincta. Namque in sancta sanctorum ingrediebatur pontifex, in ipsum templum sacerdotes purificati, in atrium sacerdotum sacerdotes purificati & non purificati, una cum leuitis & cantoribus: in intimum atrium basilicæ maioris uiri Iudæi stantes purificati, & orantes sub diuo si serenum esset, si tempestas in porticus proximas sese recipientes, in exterius autem mulieres Iudææ purificatæ, in extremum atrium gentiles & Iudæi, qui nuper uenerant ex gentibus usque ad sextum purificationis diem. Hæc in pictura Cassiodori distincta reperientes, breuiter adnotare curauimus, rati eum ab antiquis Iudæis hæc didicisse, neque uirum eruditum uoluisse in exemplum legendi proponere, quæ non ipse prius ueraciter cognouisset. Hæc sunt loca, quorum meminit supremus graduum psalmus, qui ita incipit: Ecce nunc benedicite dominum, omnes serui domini, Qui statis in domo domini, in atriis domini Dei nostri. *Psal.133* In his porticibus Hieremias & prophetæ alii, in his dominus & apostoli uerbum populo prædicabant: in harum aliqua dominus sedebat docens, quando a tentantibus pharisæis mulier illi adultera iudicanda oblata est. In his inuenit uendentes & ementes oues & boues & columbas, hosq. cum suis mercimoniis eliminauit e templo: *Mat.21* *Luca 19* in his Petrus & Ioannes claudum inuenientes sanauerunt, ac secum ingredientes interius ad orandum duxerunt: in his orabat omnis multitudo populi, quandiu incensum ponenti Zachariæ angelus ad altare thymiamatis apparuit, eumq. de præcursoris domini natiuitate perdocuit. nam hæc atria cum porticibus suis aspectum templi de longe aspectantibus abscondere potuerunt, quia locus, in quo templum erat situm, multo sublimior erat, quam ubi fundatæ porticus fuerant. nam sicut Iosephus scribit, extremæ atriorum fabricæ, cum in CCCC cubitis essent erectæ, tantum usque ad uerticem montis, in quo templum ædificatum est, peruenerunt. Hæc quidem de structura templi studioso lectori credidimus intimanda. Verum in eis quæcumque scriptura referre sacra commodum duxit, figuras mysteriorum quæramus, ceteris pro historiæ cognitione simpliciter utamur. Aedificium ergo templi intra atrium sacerdotum, perfectorum in sancta ecclesia & sublimium uitam exprimit uirorum, eorum uidelicet qui & excellentia uirtutum domino appropinquare, & aliis uerbo atque opere ducatum solent impendere salutis. Sacerdos namque ab eo latine nomen accipit, quod sacrum præbere ducatum minoribus debeat. Quo nomine in scripturis mystice non soli altaris ministri, episcopi uidelicet & presbyteri, sed omnes uiique censentur, qui altitudine rectæ conuersationis ac doctrinæ salutaris eminent, nec sibimet ipsis tantummodo, sed pluribus prosunt, dum corpora sua hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem exhibent. neque enim episcopis solis & presbyteris, uerum omni ecclesiæ Dei loquebatur apostolus Petrus, cum ait, Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. *1 Pet.2* Cuius honore dignitatis etiam antiquus Dei populus erat insignitus, dicente ipso ad Moysen. Hæc dices domui Iacob, & annunciabis filiis Israel. Et paulo post, Et *Exod.19* uos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta. Basilica uero grandis, quæ erat extra atrium sacerdotum, in qua omnis populi multitudo adorare siue ad uerbum audiendum confluere solebat, carnalium in sancta ecclesia uitam moresq. figuraliter insinuat, quibus dicit apostolus: Et ego fratres non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: tamquam paruulis in Christo, lac uobis potum dedi, non escam. Qui bene per basilicam grandem designantur, quia absque ulla dubietate multo maior est in sancta ecclesia talium, quam perfectorum numerus: sed quantum numero præstant, tantum succumbunt merito. Vnde apte basilica hæc grandis, & si plurimos capit, non eos tamen in interiora templi deaurati, non ad altaris officium, nō ad ipsum saltem atrium sacerdotū intromittit: quia carnales quique atque

infirmi

infirmi in ecclesia, & si ob meritum castæ fidei ac pietatis Deo deuoti ad electorum sortem pertinent, longe tamen abest ut illis æquentur, qui cum fiducia dicere pos- *Rom. 11* sunt, Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus in obe- *2 Timoth. 4* dientiam gentium, uerbo & factis. Et iterum. Bonum certamen certaui, cursum con summaui, fidem seruaui de cetero reposita est mihi corona. Accedebat quidem uulgus usque ad atrium sacerdotum, hostias suas usque ad huius ianuam deferebat, susceptas a sacerdote, atque in altari oblatas oculis prosequebatur, in ipsum etiam templum cum aperiebatur, intuitum suum a longe dirigebat, nec tamen atrium sacerdotum intrandi facultatem habebat, uerum de inferioribus clamabat ad dominum: quia nec carnalium in ecclesia simplicitas a domino despicitur, quando fideliter ea quæ ualent, uota pietatis offerunt: dirigunt enim uisum a longe in templum Dei, cum uitam sublimium discere, & admirari sedulo gaudent, & quos uirtutum imitatione sequi nequeunt, piæ uenerationis amplectuntur affectu. Vident hostias sacerdotum in altari igne sacrosancto consumi, quia magna magnatorum opera cognoscunt a domino per spiritum sanctum dignanter accipi. Afferunt & suas hostias ad atrium sacerdotum offerendas domino per illos, dum bona quæ præualent operantes, maiorum & doctiorum firmantur exhortatione & intercessione commendantur. Offerunt etiam tunc hostias suas sacerdotibus per eos domino cõmendandas, cum sanctis quibusque egentibus necessaria mundi huius, quibus ipsi abundant, sum- *Luca 16* mæ mercedis intuitu tribuunt, domino admonente ac dicente: Facite uobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant uos in æterna taberna- *Mar. 9* cula: &, Quicumque, inquit, potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli, amen dico uobis non perdet mercedem suam. Ac sic utro rumque hostias unus idemq. in altare Dei assumit, cum dominus eleemosynas diuitum, quibus ministrauerunt sanctis, una cum magnis eorundem sanctorum uirtutibus, suo intuitu ac retributione dignas iudicat. Multitudo ergo credentium, quæ relictis possessionibus uno corde & anima domino seruiebat, ipsa est templum Dei, & locus intra atrium sacerdotum specialiter illi consecratus. Porro basilica grandis, & orantes in ea circa atrium sacerdotum in gyro, figuram gestant eorum, qui idem templum ingrediebantur ex gentibus in Syria & Antiochia, ceterisq. prouinciis & ciuitatibus: quibus apostoli & seniores, qui erant in Hierosolymis nihil amplius imponebant oneris, quam ut abstinerent se ab idolis, immolato & suffocato, sanguine & fornicatione. Quorum tamen oblationibus uolebant pauperes sanctorum, qni erant in Hierosolymis sustentari: quatenus eis carnalia sua ministrantes, spiritalium eorum possent fieri participes. Barnabas uero & Paulus cum sociis suis, qui oblationes horum accipientes Hierosolymam deferebant, ipsi sunt sacerdotes, qui hostiam suscipientes ad altare domini cõsecrantes perducebant: quæ dona deuotionis eorum sanctis qui pro illis orare deberent, attulerunt. Atrium ergo quod positum inter locum uulgi & sacerdotum medium erat, diuisionem significat illam, quæ carnales in sancta ecclesia, nnperq. incipientes uiam iustitiæ, ab arce perfectorum, non quidem sorte electionis, sed meritorum quantitate secernit. Namque carnales sufficere sibi credunt, si fidem, spem & caritatem, operum quoque mundiciam habeant. Perfecti autem & hæc habent, & insuper uerbo prædicando laborant, pauperibus omnia sua tribuunt, uigiliis, ieiuniis, hymnis & canticis spiritalibus, sacris quoque lectionibus operam dant, persecutiones, pericula propter iustitiam tolerant: & cetera quæ fecisse cum sociis Paulus gloriatur, prompta deuotione mentis exequuntur. Vnde bene atrium sacerdotum, tribus ordinibus lapidum politorum, & uno ordine lignorum cedri, ædificatum esse memoratur. Tres quippe ordines sunt lapidum politorum, fides, spes & caritas. Et recte politorum,

quia

quia certe necesse est discendi solertia, ut quisque quo modo credere, quid sperare, quid diligere debeat, dinoscat. Vnus autem ordo lignorum cedri ipsa est bona operatio sine corruptione simulationis exhibita, sine cuius superadiectione fides, spes, & caritas uera esse non ualet. Dictum namque est sæpius, quia ligna cedri propter odoris gratiã & imputribilem suæ naturæ potentiã, perseuerantiam famamq. piæ designant actionis. Ad hoc usque atrium uniuersi conscendunt electi, qui fide, spe, dilectione, opere Deo placere appetunt: hoc alta meritorum gratia transcendunt perfecti, cum in tanto uirtutum culmine proficiunt, ut dicere suis auditoribus possint, Imitatores nostri estote, sicut & nos Christi: glorianturq. & dicunt: *1 Cor. 6* Nescitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis sæcularia? Anno quarto *Quarto anno templum ædificatum. XIX* fundata est domus domini in mense Zio, & in anno XI, mense Bul, ipse est mensis octauus, perfecta est domus domini in omni opere suo, & in uniuersis utensilibus: ædificauit autem eam annis VII.) Patet allegoriæ sensus, quare VII annis ædificata sit domus domini: quia nimirum sancta ecclesia toto hoc sæculo quod VII dierum circuitu peragitur, ex electis construitur animabus, & in fine sæculi suum quoque incrementum ad finem ipsum perducit. Vel certe VII annis ædificatur, ob significationem gratiæ spiritalis, quam ecclesia sola, ut sit ecclesia, percipit. Septem quippe dona sancti spiritus enumerat Isaias, sine quibus nemo fidelis, uel fidem seruare, uel merito fidei ad coronã potest uenire iustitiæ. Quod autem in VII anno, & in VIII eius mẽse perfecta est domus in omni opere suo, & in uniuersis utensilibus, ad futurum sæculum diemq. iudicii pertinet, quando ad tantam iam perfectionem sancta ecclesia perueniet, ut quid ei amplius addi possit, inueniri non possit. habebit enim tunc quod pius ille desiderator supplex a domino quærebat dicens. Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. *Ioan. 14* constat enim quia dies iudicii sæpe in scripturis octonario numero typice exprimitur, eo quod hoc sæculum, quod VII diebus currit, sequatur: unde & propheta psalmi titulũ pro octaua imposuit, *Psal. 6* quem ob meritum eiusdem districti iudicii cantauit, ita incipiens: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Sed non contemnenda nascitur quæstio, quo modo dicatur, domus domini in mense octauo perfecta in omni opere suo, & in uniuersis utensilibus, cum in sequẽtibus legatur, mense VII dedicationem eius esse completam. Neque autem credibile est, quia VII quidem annis tẽplum ædificans Salomon octauo mense anni octaui fecerit dedicationem, sed usque ad VII mensem anni octaui distulerit: unde potius mihi simile uidetur domum VII annis ac VII mensibus ædificatã, ita ut eodem mense VII dedicationis sit celebrata sollemnitas, ac die XXIII ipsius mensis, ut Verba dierum narrant, populum Salomon ad tabernacula sua dimiserit: sicq. post unam septimanam, adueniẽte mense VIII perfecta inuenta sit domus domini, in operibus uidelicet eius uniuersis & ipsa eius dedicatione prius completa. Nisi forte putandum est post dedicationem aliquid adhuc utensilium in ministerium eius additum fuisse usque ad ingressum VIII mensis: accelerante rege ut omnino mẽse VII, qui erat totus sollemnis, templum dedicaretur: atque ita uerum reperiatur utrumque, & templum uidelicet mense VIII in omni opere suo atque utensilibus perfectũ, & ipsum VII mẽse dedicatũ fuisse. Misit quoque rex Salomon, & tulit Hiram de Tyro, filium mulieris uiduæ, de tribu Neptalim, patre Tyrio, artificem ærarium, & plenum sapientia & intelligentia & doctrina, ad faciendum omne opus ex ære. Qui cum uenisset ad regem Salomonem, fecit omne opus eius.) Et hoc mysterii gratia factum est. Artifex quippe Tyrius, quem adiutorem Salomon sui assumpsit operis, electos de gentibus uerbi ministros significat. Qui uidelicet artifex pulchre dicitur, quia filius erat mulieris uiduæ de Israel, in qua persona solet nõnumquam præsentis temporis

poris ecclesia figurari, pro qua uir suus uidelicet Christus gustata morte resurrexit, atque in cælos ascendens, eam interim a se prægnantem reliquit in terris. Non autem laborandum in explanando, quo modo huius uiduæ filii sancti sunt prædicatores, cum omnes electi uiri se filios esse fateantur ecclesiæ, cum etiam de eisdem [Psal. 44] prædicatoribus noui testamenti specialiter promittatur, dicente propheta. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii &c. Fecit autem Hiram omne opus Salomonis, quia nimirum doctores sancti, dum fideliter ministerio uerbi insistunt, opus utique Dei operantur, quo illis loquendo foris uiam ueritatis aperiunt, quos intus illustran- [1 Cor. 3] do ipse ad uitam præordinauit æternã. Ego, inquit, plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dat. Fecit autem opus ex ære, quia illis committere uerbum quærit doctor strenuus, qui aut pie suscipere, aut perseueranter custodire desiderant, quiq. etiam aliis prædicando latius diffamare quæque ipsi didicerint, recte satagunt. Aes namque ualde esse durabile constat, atque omnimodo sonorum.

Et finxit duas columnas æreas, XVIII cubitorum altitudinis columnã utram- [Gal. 2] que. Eæ sunt columnæ de quibus Paulus ait. Iacobus & Ioannes & Cephas, qui uidebantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, ut nos in gentibus, illi autem in circumcisionem. Quibus uerbis quasi exponere uidetur mysterium columnarum materialium, & quid uidelicet figurauerint, & quare duæ sint factæ. Apostolus namque & doctores cunctos spiritales significant, fortes nimirum fide & opere & contemplatione ad superna erectos. Duæ sunt autem, ut & gentes & circumcisionem prædicando in ecclesiam introducant. Stabant in porticu ante fores templi, & ingressum illius suo decore ac pulchritudine ex utraque parte mirabiliter ornabant. Ostium autem templi dominus est, quia nemo uenit [Ioan. 10] ad patrem nisi per ipsum: & sicut alibi dicit, Ego sum ostium per me si quis introierit, saluabitur. Quod uidelicet ostium, columnæ ab utroque latere coram positæ circumstant, cum minister sermonis utrique populo introitum regni cælestis ostendit, ut si a luce scientiæ legalis quisque seu ex rigore gentilitatis, ad fidem euangelii uenerit, habeat paratos eos qui sibi iter salutis & uerbo demonstrant & exemplo. Vel certe quia de eis columnis in libro Paralipomenon ita scriptum est: [2 Paralip. 3] Ipsasq. columnas posuit in uestibulo templi, unam a dextris & alteram a sinistris, Ideo factæ sunt duæ columnæ, atque ita dispositæ, ut nobis & in prosperis & in aduersis ingressum patriæ cælestis ante oculos mentis habendum esse doceant. hinc enim Paulus, columna utique domus domini excellentissima, per arma iustitiæ nos a dextris & a sinistris cõmuniendos esse suis suorumq. sedulis hortatur exemplis: ut nec prosperis delectati, nec fracti aduersis, a regia uitæ uia, qua ad promissam nobis hereditatem patriæ cælestis gradiendum est, ulla in parte declinemus. Notandum sane in hac sententia Paralipomenon quam posui, quod eadem porticus templi etiam uestibulum templi uocabatur: & quod in prophetis legimus, inter uestibulum & altare orabant sacerdotes, inter porticum & altare holocaustorum debemus intelligere. Bene autem utraque columna decem & octo cubitorum altitudinem habere memoratur: ter etenim seni XVIII faciunt, tria uero ad fidem pertinere propter sanctam trinitatem, VI ad operationem, quod in eo dierum numero mundus sit factus, luce clarius est. Et tria per VI multiplicantur, cum iustus ex fide uiuit, & cognitionem piæ credulitatis executione bonæ actionis accumulat. Columna namque ante fores templi decem & octo cubitorum alta est, cum prædicator quisque egregius palam cunctis insinuat, non nisi per fidem & opera iustitiæ nos ad supernæ gaudia uitæ posse peruenire: quamuis possit & his altius intelligi, quod nomen Iesu apud Græcos ab hoc numero incipiat. Prima littera nominis Iesus apud eosdem X, secunda VIII significat. Et

apte

apte decem & octo cubitorum altæ sunt columnæ domus Dei, quia doctores sancti, imo omnes electi ad eum finem bene uiuendo intendunt, ut conditorem suum facie ad faciem uidere mereantur. neque enim ultra quid quærant habebunt, cum ad eum, qui est super omnia, peruenient. Et linea cubitorum duodecim ambiebat columnam utramque. Linea duodecim cubitorum norma est apostolicæ institutionis, quæ nimirum linea ambit columnam utramque, cum doctor siue Iudæis seu gentibus prædicare missus, ea tantum facere curat ac docere, quæ sancta per apostolos accepit ac didicit ecclesia. nam si quis aliter uiuere siue prædicare uoluerit, & uel apostolica decreta spernere, uel pro suo libitu noua quælibet statuere maluerit, non est talis columna templo Dei apta, quæ dum apostolica statuta sequi contemnit, quasi uel exilitate inertiæ suæ, uel elationis tumidæ crassitudine, duodecim cubitorum lineæ non conuenit. Has nimirum lineas dominus columnis sui templi circumdedit, cum missis ad docendas baptizandasq. omnes gentes discipulis ait, Docentes eos seruate omnia quæcumque mandaui uobis. *Matth. 28* Quisquis ergo seruat ac docet omnia quæcumque mandauit apostolis dominus, nec alia superadiiciens, neque horum quippiam præteriens, ipse profecto columna in domo Dei, quæ est ecclesia, & firmamentum est ueritatis, qualem fore Timotheum *1 Timoth. 3* monuit apostolus Paulus. Verum quia absque scientia scripturarum non potest esse firma uel uita uel loquela doctorum, apte subditur: Duo quoque capitella fecit, quæ ponerentur super capita columnarum fusilia ex ære, quinque cubitorum altitudinis capitellum unum, & quinque cubitorũ altitudinis capitellum alterum. capita etenim columnarum, hoc est suprema pars earum, corda sunt fidelium doctorum: quorum Deo deuota cogitatione, sicut capite membra, ita ipsorum omnia & opera diriguntur & uerba. Duo autem capitella, quæ his capitibus erant superposita, duo sunt testamenta, quorum meditationi atque obseruantiæ doctores toto animo subduntur & corpore. Vnde bene utrumque capitellum quinque cubitos habebat altitudinis, quia nimirum quinque libris scriptura Mosaicæ legis comprehensa est, quinque etiam sæculi ætates tota ueteris instrumenti series complexa est. Nouum uero testamentum non alia nobis aliqua prædicat, quã quæ Moyses prædicãda esse prædixerat, & prophetæ. Vnde dominus Iudæis ueteris testamenti litteræ frustra adhærentibus, & gratiam noui spernẽtibus ait: Si crederetis Moy- *Ioan. 5* si, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. scripsit enim de domino Moyses, & multa figuraliter, & illud apertissime, cum promissum narrat Abrahæ per dominum, quia in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ: & cum per se ipse dicit filiis Israel, quia prophetam uobis suscitabit dominus Deus uester de fratribus uestris, tamquam me ipsum audietis, iuxta omnia quæcumque locutus fuerit uobis. Cuius præsagii discipulos uox patris de cælo monuit, cum apparente illis domino in gloria, inter ipsum Moysem & Heliã in monte sancto, ita intonuit dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. *Math. 3* Cum admirabili diuinæ operationis concordia, primo noui gratia testamenti in uelamine erat ueteris abscondita, & nunc sacramenta ueteris testamenti sunt per lucem noui reuelata, quasi capitellum utriusque columnæ quinque est cubitis altum: quia uidelicet manifestum est, quod in testamento ueteri eius sacramenta, uel in quinque libris legis præsignata, uel in quinque ætatibus sunt omnia plenius comprehensa, euangelicæ quoque perfectionis est insita gratia: sicq. fit ut prædicator quisque egregius siue ad Iudæos, seu mittendus ad gentes, consono diuinorum eloquiorum testimonio confirmatis, certam fidei & operis rectitudinem absque errore conseruet, noueritq. docens proferre de thesauro suo noua & uetera. Non solum autem testamenta sibi inuicem diuinorum sacramentorum relatione con-

sentiunt, sed & omnes qui in eorundem testamentorum libris scripti continentur electi, una fide præditi, eademq. sunt adinuicem caritate cõnexi. Vnde apte de ipsorum capitellorum factura subinfertur: Et quasi in modum retis & catenarum sibi inuicem miro opere contextarum, utrumque capitellum columnarum fusile erat. 2 Paral. 3 Quod in libro Paralipomenon ita scriptum est: Nec non & quasi catenulas in oraculo, & superposuit eas capitibus columnarum. Species namque uirtutum & similitudo in capitellis, uarietas est uirtutum spiritalium in sanctis: de qua domino canitur in psalmo, Psal. 44 Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato, usque uarietate: hoc est, in uestitu fulgidæ dilectionis, circumamicta uarietate diuersorum carismatum. uel certe multiplex contexio catenarum & retis expansio multifarias electorum personas insinuat: quæ cum uerbis sanctorum prædicatorum fideliter auscultando atque obediendo adhærent, quasi columnarum capitibus superpositæ retis & catenulæ, miraculum suæ connexionis cunctis aspectantibus præbent. Eæ etenim catenæ miro sibi inuicem sunt opere contextæ, quia mirabili prorsus gratia sancti spiritus actum est, ut uita fidelium & locis & tempore & gradu & conditore & sexu & ætate multum secreta ab alterutrum, una eademq. fide ac dilectione sit coniuncta. nam quia hæc coniunctio fraterna iustorum, & locis & temporibus disiunctorum adunatione fiat doni spiritalis, sequentibus quoque uerbis ostenditur, cum de factura capitellorum adiungitur: Septena uersuum retiacula in capitello uno, & septena retiacula in capitello altero. Septenario namque numero spiritus sancti gratia solet designari, Ioane attestãte in Apocalypsi: qui cum uidisse se diceret agnum habentem cornua septem, & oculos septem, mox exponendo subiunxit, qui sunt septem spiritus Dei missi in uniuersam terram. Quod propheta Isaias apertius explicat, cũ de nasciturо in carne domino loquens, Isa. 11 Et requiescet, inquit, super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Septena ergo uersuum retiacula erant in capitello utroque, quia patres utriusque testamenti per gratiam unius eiusdemq. spiritus septiformis, ut essent electi, acceperunt. Et perfecit columnas, & duos ordines per circuitum retiaculorum singulorum, ut tegerent capitella.) Duo quidem ordines erant retiaculorum in gyro capitelli, sed uterque ordo septemplici uersuum numero currebat, donec circumacto capitello, rursum in se ipsum quasi circulo facto rediret. Hæc figura testamẽti in abdito est, quare duo sint ordines retiaculorum, cum constet geminæ dilectionis esse uirtutem, quando uidelicet Deum ex toto corde, & ex tota anima, tota uirtute, & proximũ tamquam nos ipsos amare præcipimur. Sed uterque ordo VII habet uersuum retiacula, quia nec Deus absque gratia spiritus sancti potest amari, nec proximus: manet namque sententia ueridica, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, non ex merito nostro, sed per spiritum sanctũ, qui datus est nobis. Vbi autem caritas, Dei ibi profecto & proximi diffunditur in cordibus fidelium, quia nimirum una sine altera ne quaquam ualet haberi. Facta sunt autem retiacula hæc ut tegerent capitella, hoc est undique in gyro circumdarent: quia omnis scripturæ sanctæ pagina, cum recte intelligitur, gratiam per omnia caritatis sonat, ac pacis. capitella etenim uolumina diuinorum eloquiorum, retiacula sunt uincula mutuæ dilectionis. Et retiaculis teguntur capitella, cum sacra eloquia, ut ita dixerim, dono caritatis undique probantur esse uestita. nam & in eis quæ in scripturis non intelligimus, caritas late patet. Bene autem de eisdem retiaculis siue capitellis adiungitur. Quæ erant super summitatem malogranatorum.) Malogranata nãque quorum natura est, uno foris cortice multa grana interius circumdare, apte in figura sanctæ ponuntur ecclesiæ, quæ catholico unius fidei munimine, innumera electorũ agmina solet includere. Potest

autem & uniuſcuiuſque iuſti uitam moreſq. deſignare, qui uelut plurima uno cortice grana circumplectens, multa cogitationum uirtutumq. ſpiritalium inſignia, ne forte diffluant, firma fidei & humilitatis uallat cuſtodia. Et apto prorſus myſterio, capita columnarum malogranatis erant in gyro circumdata: quia doctores ſanctos neceſſe eſt uitam fidelium ad memoriam reuocare, eorumq. ſemper exemplis actus ſuos ac ſermones omni ex parte communire: ne ſi aliter forte quam illorum habet regula, uixerint, aut docuerint, errent. Sicut ergo retiaculorum admiranda cõnexio, unitatem deſignat fidelium, quæ eſt in uinculo pacis: ita etiam malogranatum eandem ipſam typice inſinuat unitatem: quæ & innumeros per orbem populos, in una fidei catholicæ regula cohibet. Vel certe mirabilis retiaculorum concatenatio, manifeſtam omnium fidelium concordiam demonſtrat. Malogranatorum uero poſitio internas animi uirtutes, quæ ab aliis nequaquam uideri queunt, exprimit, patientiam uidelicet, humilitatem, benignitatem, modeſtiam, & cetera huiuſcemodi. Et quaſi pulcherrima foris pomorum ſuperficies apparet, ſed incluſa intus granorum copia non apparet: cum pia ſanctorum operatio palam cunctis oſtenditur, ſed ea quæ intus eſt, fidei, ſpei, ac dilectionis, ceterorumq. animi bonorum gratia non cernitur. Cum uero dictum ſit de retiaculis, ut tegerent capitella, quæ erant ſuper ſummitatẽ malogranatorum, uidetur iuxta ordinem operis ipſius, quia malogranata fuerint facta in circuitu capitellorum a parte inferiori, atque ex eiſdem malogranatis orirentur retiacula, quibus capitella ex parte aliqua tegerentur. Patetq. figura myſterii, quare facta ſint retiacula, quibus capitella fuerint malogranatorum annexa: quæ ad unam pæne ſignificationem, ſiue perſonarum, ſiue uirtutum pertinent ſpiritalium. ſcimus enim uirtutes de uirtutibus naſci, & ſanctos ambulare de uirtute in uirtutem, donec uideatur Deus deorum in Sion, qua uirtute nulla poteſt maior largiri. Vnde & apoſtolus, Scientes, inquit, quia tribulatio pa *Rom.5*
tientiam operatur, patientia uero probationem, probatio uero ſpem. Sed in ipſo uniuerſali electorum collegio uarie ſibimet inuicem ſuccedunt perſonæ iuſtorum, minoreſq. maiorum ac prædeceſſorum ſuorũ gaudent fideliter adhærere ueſtigiis, eorumq. dictis ſiue ſcriptis, ne forte in errorem labi poſſint, inniti. Retiacula ergo ſuper ſummitatem malogranatorum ſunt poſita, cum concordia caritatis perfectis fuerit ſuperadiecta operibus: & cum utroque uirtutis munere, & operatione uidelicet & caritate ſanctorum uita clareſcit, quaſi circulum malogranatorum in capitellis columnæ concatenatio retiaculorum ſuperaddita comitatur. Et quoniam omnia uirtutum dona præſentia ad æternæ gloriam remunerationis, quæ per euangelium nobis eſt promiſſa ac miniſtrata, reſpiciunt, apte ſubiungitur, Capitella autem quæ erant ſuper capita columnarum, quaſi opera lilii fabricata erant, in porticu quattuor cubitorum.) Quid per lilia, niſi ſupernæ claritatis patria, atque immortalitatis floribus redolens, paradiſi deſignatur amœnitas? Quid per quattuor cubitos, niſi euangelicus ſermo, qui introitũ nobis æternæ beatitudinis illius promittit, & iter, quo ad hanc perueniatur, oſtendit? Cũ ergo ſancti doctores promiſſa nobis limina regni cæleſtis in quattuor ſancti euangelii libris oſtendunt, quaſi capita columnarum opus in ſe lilii quattuor cubitos exhibent. Vbi notandum iuxta litteram, quia cum opus lilii in capitellis IIII cubitorum eſſe memoratur, neque additur latitudinis aut altitudinis, lectoris utique iudicio, utrum in altitudine, an in latitudine intelligi debeat, relictum eſt. Conſtat autem abſque ulla prorſus dubietate, quia columna quam XII cubitorum reſtis ambiebat, IIII cubitos habebat craſſitudinis. omnis etenim circulus quantum habet ſpatii in diametro, tantum habet ter in gyro. Denique mare æneũ, quod in diametro erat X cubitorum, ut in ſequẽtibus legitur, cõſequenter habebat XXX cubitos in gyro. Verum quia

dicitur opus lilii I I I I fuisse cubitorum,siue latitudinem,seu designet altitudinem;
nihilominus ratio figuræ perspicua est : quia non nisi per euangelium exoptatissi-
Matth.10 ma illa uox mundo insonuit,Pænitentiam agite,appropinquabit enim regnum cæ
lorum.Quod uero sequitur, Et rursum alia capitella in summitate columnarum
desuper,iuxta mensuram columnæ eius.) Retiaculum iuxta mensuram columnæ di
citur, tantæ altitudinis,quantæ erat & columna : cuius tamen altitudo quanta fue-
rit,minime narratur. Hæc autem capitella qualiacumque & quãtacumque fuerint;
non enim mensuram eorum aperte scriptura designat, more liliorum uidentur ap-
posita esse.De quorum factura si quid mysticum inquirere delectat,illam regni pe-
rennis sublimitatem potest non incõgrue designare,quam nec oculus uidit : & ce-
tera,usque Diligentibus se.Post lilia etenim I I I I cubitorum,alia sunt apposita ca-
pitella,quorum altitudo quanta fuerit, non dicitur : quia multa quidem de cælesti
Matth. 6 beatitudine in euangelio legimus : quod uidelicet ibi mundicordes Deum uide-
bunt : quod erunt æquales angelis Dei : quod non nubent, neque nubentur,quia,
nec mori ultra poterunt : quod ubicumque est Christus , ibi & ministri eius erunt
quod manifestabit se ipsum illis : quod palam de patre annuntiabit eis : quod gau
dium uisionis eius nemo tollet a nobis : sed ipsæ species horũ quæ diximus,ipse sta
tus & cõuersatio illius patriæ cælestis, quo modo sese habeat, solis eis qui hanc in-
trare meruerint,eius ciuibus patet.Vnde bene factura siue altitudo horum capitel-
lorum supra lilium erant,ut incõprehensibilis esse terrestribus qualitas cælestis ha-
bitationis insinuetur.De qua tamen hoc minime latet, quod omnes ibi cõmuni fe
licitate diuinæ uisionis fruuntur,tãto quisque sublimius,quanto mundiores ad ui-
Apoc.19 dendum eum oculos cordis habuerit . qui enim dixit,Omnes timentes dominum,
Rom.2 pusilli cum maioribus: ipse dixit,Quia tu reddes unicuique secundum opera eius.
Cõmunis ergo ibi benedictio omnium erit electorum,attamen pro distincta quali
tate operum,multæ sunt mansiones beatorũ in una eademq. domo patris æterna in
cælis. Quod in harum quoque factura columnarũ mystice reor esse designatũ,cum
dicitur, Et rursum alia capitella in summitate columnarum desuper . Iuxta mensu-
ram quippe columnæ fiunt capitella desuper,cum sancti doctores,immo omnes ele
cti eorundẽ doctorum uestigia sequentes,præmia supernæ retributionis secundum
merita piæ recipiunt operationis. Retiacula quoque fiunt secundum capitella,quia
iuxta modum dilectionis quia sibi adinuicẽ in hac uita fraternitatis sancta copula-
ta est,supernorum quoque ciuium societati,in præsentia sui conditoris cõiungitur
in cælis. Verum quod eadem supernorum societas ciuium,utriusque populi fideli-
bus tribuitur,recte subiungitur, Malogranatorum autẽ ducenti ordines erant in
circuitu capitelli secundi.) Diximus autem, malogranata totius sanctæ ecclesiæ ty-
pum tenere . Centenarius uero numerus qui ad dexterã manum primus peruenit,
nõnumquam in æternæ beatitudinis figura poni consueuit. Duplicatur autem hic
numerus malogranatorũ in circuitu capitelli secundi, ut insinuetur mystice,quod
utriusque testamenti populus adunandus in Christo,ad æternæ uitæ sit introducen
dus coronam . Cui figuræ cõuenit hoc quod de apostolis post resurrectionem do-
Ioan.21 mini piscantibus scriptum est, cum ipsum in litore stantẽ uiderent. Non enim lon-
ge erant a terra, sed quasi cubitis ducentis,trahentes rete piscium. per C C etenim
cubitos,rete plenum magnis piscibus discipuli ad dominum trahunt,effectum suæ
resurrectionis in litore iam monstrantem : cum sancti prædicatores & Iudæis & gen
tibus uerbũ fidei cõmittunt,atque utriusque populi electos a fluctibus sæculi præ-
sentis extractos,ad futuræ gloriam pacis & immortalitatis perducunt.Circuitus er
go capitelli secundi C C habet ordines malogranatorum,cum sublimitas regni cæ
lestis utriusque populi electos,in una beatitudinis arce colligit. Et statuit duas co-
lumnas

lumnas in porticum templi. Cumq. statuisset columnam dexteram, uocauit eam nomine Iachim, Firmitas: similiter erexit columnā secundam, & uocauit nomen eius Booz, In robore.) Dextera columna, ut supra diximus, exprimit figuram doctorum, qui primitiuā in Hierosolymis instituerunt ecclesiam: secunda eorum qui ad prædicandum gentibus destinati sunt. Vel certe dextera columna eos significat, qui uenturū in carne dominum prophetando prædixerant, secunda illos qui hunc iam uenisse & mundum sanguine suo redemisse testantur. Et apte uocabulo simili ambæ censebantur columnæ, cum una Firmitas, altera In robore dicta est: ut una fi dei & operis fortitudo cunctis inesse doctoribus monstraretur, nostrisq. temporibus inertia taciturnitatis notaretur. Vbi se nonnulli doctores, sacerdotes & columnas domus Dei uideri atque appellari uolunt, cum nihil in se prorsus firmæ fidei ad contemnendas sæculi pompas ac desideranda bona inuisibilia, nil habeant roboris ad corrigendum, nil industriæ saltem ad intelligendos eorum, quibus prælati sunt, errores. Fecit quoque mare fusile X cubitorum a labio usque ad labium, rotundum in circuitu.) *De mari aereo. XXI* Mare hoc fusile in figuram lauacri salutaris, quo in remissionem peccatorum emundamur, factum est. Namque sacerdotes in eo lauabantur, ut Verba dierum aperte testantur. Sacerdotes autem constat omnes electos typice in scripturis uocari, eo quod sint membra summi sacerdotis domini Iesu Christi. Et recte huic uasi scriptura maris nomen indidit, in memoriam uidelicet maris rubri, in quo prius per extinctionem Aegyptiorum, & populi Dei liberationem, baptismi forma præcessit: exponente apostolo, ac dicente, Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. *1 Cor. 10* Sacramentum autem baptismi, & uitæ a nobis mundiciam quærit in hoc sæculo, & uitæ nobis æternæ gloriam promittit in futuro. Quod utrūque in mari hoc æneo una sententia designatur, cum esse X cubitorum a labio usque ad labium perhibetur. Decem namque præceptis in lege dominus omnia, quæ facere debeamus, expressit, denario æque mercedem benefactorū signauit, cum hunc in uinea laborantibus dandum esse prædixit. Erat ergo mare X cubitorum a labio usque ad labium: quia a primo baptizato usque ad ultimum, qui in nomine Iesu Christi in fine sæculi baptizandus est, & crediturus, omnis fidelium chorus unam eandemq. uiam ueritatis ingredi, & cōmunem a domino debet coronam sperare iustitiæ. Rotundū erat in circuitu, ut orbis uniuersus in gyro, la sacro uitæ a sorde peccatorum designaretur esse mundandus. De quo bene subditur, Quinque cubitorum altitudo eius.) Quia nimirum quidquid uisu, quidquid auditu, quidquid olfactu, quidquid gustu, quidquid tactu delinquimus, totū hoc nobis gratia Dei per ablutionem uiuifici fontis relaxat. Sed non sufficit præteritorum remissio peccatorum, si nō quisque bonis deinceps insistere studuerit operibus. Alioquin diabolus qui exierit ab homine, si hunc a bonis uacare actibus uiderit, multiplicius redit, faeitq. nouissima hominis illius peiora prioribus. Vnde apte subditur, Et resticula XXX cubitorum cingebat illud per circuitum.) Per resticulam namque disciplina præceptorum cælestium, qua a nostris uoluptatibus religamur, potest apte signari, scriptura dicente, Quia funiculus triplex difficile rumpitur: *Eccl. 4* quia nimirum obseruatio mandatorū Dei, quæ in cordibus electorū, fide, spe, & dilectione supernæ retributionis firmata est, nullo temporalium rerum potest obstaculo dissolui. Et resticula mare ambit.) Cum sacramentum baptismi quod accipimus, piis cōmunire operibus studemus, Quæ nimirum restiacula apte XXX dicitur esse cubitorū, quia quies etenim seni XXX faciunt. Senario autē numero in quo dominus hominem & fecit, cum nō esset, &, cum perisset, refecit, recte bona operatio etiam nostra figuratur. Et VI per V multiplicantur, ut ad XXX peruenias, cum omnes nostri corporis sen-

ris ſenſus, diuinis humiliter ſubiugamus imperiis. Poſſumus autem & aliter hunc tricenarium myſtice maris numerum, non inconuenienter accipere. ter enim deni faciunt X X X, & genus humanũ poſt diluuium ex progenie trium filiorũ Noe latitudinem totius orbis impleuit. Sem quippe proſapia Aſiam, Cham poſteri Africam, Iaphet ſoboles Europam & inſulas maris obtinuit: quia & myſterium baptiſmi cum executione bonorũ operum & ſpe cæleſtium præmiorum cunctis erat nationibus miniſtrandum, apte reſticula X X X cubitorum mare illud in quo baptiſmatis unda figurabatur, cingebat. Sed hoc dicendum, quod dominus X X X habebat annos ætatis, cum uenit ad Iordanem baptizandus a Ioanne: qui quoniam ſuo baptiſmate quod tricenarius accepit, undã nobis lauacri ſalutaris cõſecrauit, recte mare, quod noſtrum baptiſma figurabat, X X X cubitorum reſtis circuibat: ut ſignificaretur dono illius, qui baptiſma ſine peccato ſubiit, baptiſma nobis omnibus in eum credentibus in remiſſionẽ peccatorum dedicari. Et ſculptura ſubter labium circuibat illud X cubitis ambiens mare, & duo ordines ſculpturarum iſtriatarum erant fuſiles.) Cum prædictum ſit ſupra, quod reſticula X X X cubitorum mare circuierit: & nunc addatur, quia ſculptura hæc ſubter labium poſita, X cubitis ambierit: patet ex utraque relatione, quia uas erat in modũ phialæ, repãdum ac diffuſum: quod a X X X cubitis circuitus, quos habebat in labio, uſque ad X eſt cubitos coaptatum. Sculptura autem iſtriata eſt, quæ hiſtorias rerum aliquas imitatur. Vnde & recte per ſculpturas iſtriatas, quibus mare circumdabatur, exempla ſunt priorum temporum deſignata, quæ neceſſe eſt nos ſolerter intueri: ut uideamus quibus operibus ſancti Deo placuerunt ab initio: qua obſtinatione in ſceleribus perdurarũt, quantaue iniquitate ob ſcelera perierunt reprobi: quo modo in exordio naſcentis ſæculi, Cain ob maliciã inuidiæ damnatus: Abel ſit ob iuſtitiæ merita coronatus: Lamech ob adulterium & homicidiũ maledictus: Enoch ob gratiã pietatis ad paradiſum deductus: quo modo poſt diluuium Cham ob impietatẽ a patre deteſtatus: Sem, & Iaphet ob obſequium reuerentiæ perpetua ſint benedictione donati: Abraham ob meritum fidei hæres ſit diuinæ promiſſionis effectus: & cetera gentiũ multitudo inaudita ſit infidelitate relicta: qualiter adueniẽte in carne domino, Iudæa ob perfidiæ noxam repulſa, & gentilitas ſit ob gratiam fidei ad ſalutem reducta: & cetera huiuſmodi, quæ in utroque teſtamento ſolerter ac pie conſiderata, multum ſtudioſis quibuſque proſunt. Et ideo forſitan duo ſunt ordines ſculpturarum iſtriatarum in mari æneo facti, ut hi qui in fonte baptiſmatis imbuti ſunt, utriuſque teſtamenti diligenter auſcultent hiſtorias. Ideo X cubitorum erant in gyro, ut quoſcumque in eiſdem hiſtoriis deditos iuſſis cæleſtibus, ac tota intentione ad ſuperna præmia ſuſpenſos eſſe perſpexerint, hos imitari contendant. Bene autem ſequitur, Et ſtabat ſuper X I I boues, quorũ tres reſpiciebant ad aquilonẽ, & tres ad occidentẽ, & tres ad meridiẽ, & tres ad orientẽ.) Per boues quippe, apoſtolos & euangeliſtas, immo omnes uerbi miniſtros debere intelligi, apoſtolo docente cognoſci
1 Cor.9 mus, qui exponens mandatũ legis, quo dictum eſt, Non alligabis os boui trituranti: numquid de bubus, inquit, cura eſt Deo? an propter nos utique dicitur? nam
Deut.25 propter nos ſcripta ſunt, quoniã debet in ſpe, qui arat, arare, & qui triturat, ſpei ſuæ fructum percipere. Duodecim ergo boues, X I I ſunt apoſtoli, & omnes qui uice eorum regendam eccleſiam in Chriſto ſuſceperunt. Qui nimirum boues mare ſibi ſuperimpoſitum portant, cum apoſtoli, apoſtolorumq. ſucceſſores iniunctum ſibi euangelizandi officium, prompta implere deuotione ſatagunt. Tresq. ad aquilonẽ, tresq. ad occidentem, tres ad meridiem, & tres ad orientem reſpiciunt, cum in uniuerſi quadrati orbis partibus fidem prædicant ſanctæ trinitatis. nam & apoſtoli eo myſterio X I I, hoc eſt quaterni ſunt electi, ut fidem & confeſſionem ſanctæ trini

tatis

tatis per IIII mundi partes euangelizantes, baptizarent omnes gentes in nomine patris & filii & spiritus sancti: quorum apostolorum successorumq. eorum uerba, actus, & passiones perfacile in præsenti uidere uel legendo cognoscere possumus: quæ uero illos in futuro maneat gloria retributionis, nec dum uidere ualemus. Vnde apte subditur, Quorum posteriora uniuersa, intrinsecus latitabãt.) Intrinsecus namque latitant uniuersa bonũ posteriora, quia qua mercede sancti prædicatores in perpetuũ donentur in interni arbitri examine iam dispositũ est: sed nobis qui adhuc foris sumus, manet omni modo occultum, quod tunc esse occultum nullatenus potest. Sed omnis, qui lauacrum baptismi accepit ad salutem & uitam, fidem, spem, & caritatẽ debet habere: nec sine his tribus uirtutibus quisque aliquid boni iam operari, uel intrare ad uitam ualet. Vnde recte subiungitur, Crassitudo autẽ luteris trium unciarum erat. crassitudo etenim luteris in mari, firmitas est uirtutis in baptismo. Et trium unciarum est hæc crassitudo, dum robore fidei, spei, & dilectionis perceptio baptismi cõmunitur. Neque aliter proficuum esse accipiẽtibus ostenditur, nisi harum firma certitudo uirtutum mentẽ accipientium simul & opera cõfirmet. Accipitur autẽ & celebratur baptismi lauacrũ in exemplum dominicæ passionis & resurrectionis a mortuis, iuxta quod apostolus exponẽs ait, Quia quicum- *Gal. 3* que baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus, consepulti enim sumus cum illo per baptismũ in mortẽ, ut quemadmodũ surrexit Christus a mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. si enim cõplantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Quod in factura quoque maris æneì typice signatũ est, cum sequenter adiungitur. Labiumq. eius quasi labium calicis, & folium repandi lilii. Per labium namque calicis, gustus dominicæ passionis, per folium repandi lilii, patefacta claritas resurrectionis exprimitur. nam quod in calice poculum passionis designetur, testatur ipse dominus, qui ueniens ad passionẽ orauit patrem, dicens, Pater si uis, transfer calicem istum a *Mar. 14* me. Lilium uero quod comitẽte odoris iucundissimi gratia, candidũ foris calicem, intus aureolum ostendit, apte gloriã resurrectionis eius insinuat, qui & corporis immortalitatẽ foris ostendit discipulis, & animã diuina luce coruscam sibi simul inesse perdocuit. Potest etiã in lilio repando ipse mediator Dei & hominũ propter passionẽ mortis gloria & honore coronatus nõ incõuenienter accipi: qui ante passionem quidem suam, quasi clausum adhuc lilium fuit, cum signis miraculorũ quæ fecit, clarus homo refulsit: post resurrectionẽ uero & ascensionem suam repandum se lilium supernæ patriæ ciuibus exhibuit, quod in assumpta humanitate potentiã diuinæ claritatis, quã habuit apud patrẽ priusquam mundus esset, ostendit. Vnde in amoris cantico, lilii se uocabulo designare uoluit, dicens, Ego flos campi, & lilium *Cant. 2* cõuallium. Labium ergo maris in quo sacerdotes lauabantur, quasi labium fuit calicis, & folium repandi lilii: quia lauacrum salutare quo membra summi sacerdotis efficimur, in fide nos sacrosanctæ passionis eius a peccatorum omnium labe purificat, ac purificatos ad uisionẽ gloriæ ipsius perennis intromittit. In quo nimirum lauacro uterque populus, & circumcisionis uidelicet, & præputii, per fidem, spem, & dilectionẽ unum in domino efficitur, ipso attestante, qui circumcisionẽ post prædicans ait inter alia, Et alias oues habeo quæ nõ sunt ex hoc ouili, & illas oportet me *Ioan. 10* adducere, & uocem meam audient, & fiet unum ouile & unus pastor. quod in hoc quoque mari typice figurabatur. nã subditur. Duo millia batos capiebat.) Mille narius nãque numerus pro significatione perfectionis solet poni in scripturis, quia nimirũ denarii numerus quadratum solidum facit. Decẽ quippe decies ducta, C faciũnt, quæ uidelicet figura iam quadrata, sed adhuc plana est. Verũ ut in altitudine surgat, & solida efficiatur, multiplicata C per X, fiunt mille: quo profecto numero stabilis

stabilis & insuperabilis,& uelut conquadrata iustorum cōscientia designatur. quocumque enim uerteris quadratū, stabit: sic & animus electorū nullo tentationum occursu nouit a statu suæ rectitudinis inclinari. Batus autem Hebræorum mensura est,quam ipsi bath nominant, habens modios IIII. Ipsa & ephi, quam epha nuncupant. Sed ephi ad mensuram pertinet uariarum frugum, tritici, ordei, leguminū: batus uero est speciebus liquidis, uino,oleo, aqua. Itaque batus,qui certa normæ mensuræ,opera designat æquitatis & iustitiæ,quibus hi qui in remissionem peccatorum baptizantur,necesse habent institui. Batos mille illud capiebat mare,cum aqua baptismatis plebem Iudæorum abluens, ad regnum cæleste trāsmisit. Recipiebat & alios mille,cum etiam turbas nationum eodem fonte renatas & operibus iustitiæ confirmatas, eiusdem regni perennis fecit esse participes. Et fecit bases X æreas, IIII cubitorum longitudinis bases singulas,& IIII cubitorum latitudinis, & III cubitorum altitudinis.) Multifariam multisq. modis una eademq. nostræ salutis sacramenta præfigurantur. Nam iidem apostoli uiriq. apostolici, qui per boues mare portantes designati sunt, designantur etiā per bases, quæ portandis erant luteribus præparatæ: quo modo ipsi luteres eiusdē lauacri spiritalis,cuius & mare, typum gerebant. siquidem ut Verba dierum narrant,omnia in eis quæ in holocaustum oblaturi erant,lauabant,Holocaustum autē domini generaliter omnis electorum multitudo potest intelligi,quæ iuxta uocem præcursoris baptizata est ab ipso in spiritu sancto & igne. Sicut ergo sacerdotes qui in mari lauabantur, formam exprimunt eorum qui per baptisma efficiuntur summi consortes sacerdotii,quod est in domino Iesu Christo: ita etiam holocausta eorundē figuram aptissime prætendunt,cum per ablutionē baptismi gratia spiritus sancti impletur. Lauatur namque in lutere hostia,cum quis fidelium aqua baptismi perfunditur: offertur uero in holocaustum cum per impositionē manus episcopi donum spiritus sancti accipit. Philippus euangelista cum prædicaret in Samaria,quid nisi in lutere templi hostias domini lauabat? Sed quia nec dum in quemquā eorum spiritus sanctus descenderat, sed baptizati tantum erant in nomine Iesu, uel ablutæ hostiæ nec dum ad sacrosancti altaris ignem peruenerant. At cum missi illuc Petrus & Ioannes,imponebāt baptizatis manus,& accipiebāt spiritum sanctū,loquebanturq; linguis,iam ad ignem altaris peruenerant hostiæ,ut fierent holocaustū,quod Latine Totum incensum dicitur: quia uidelicet conscientiam illorum gratia sancti spiritus adimplens,diuino fecit amore feruescere. Quod uero ad portandos luteres,X sunt bases factæ,poterat ita mystice interpretari: quia ministri lauacri uitalis ad æternæ gaudia beatitudinis, quæ denario solet numero figurari,eos quos imbuunt uocēt. Verū quia de eisdem luteribus distincte in sequentibus scriptum est, quod uidelicet V ex his positi sunt ad dexterā partem templi,& V ad sinistrā, magis in eis quinarii numeri intuenda sunt mysteria. In utraque etenim parte tēpli sunt bases positæ luterū, ut utrique Dei populo sacri fontis gratia signaretur esse pādenda: & V sunt in utraque parte, ut sicut in expositione maris,quod V cubitis altum est,iam diximus,demonstraretur typice,uniuersa fidelibus, quæ per V sensus corporis deliquerant,per lauacrum baptismi esse remittenda. Sicut ergo in uno mari super XII boues posito,unitas exprimitur baptismatis,quæ per apostolos toto erat orbi prædicanda: ita & per duos ordines luterū mystice ostēditur, quia gētilitas cum Iudæa in unū fidei cōsortium post baptismatis erat undā colligenda. nā etsi in geminis luteribus hostiæ lauabantur,quædā quidē a dextris atrii,quædā uero a sinistris,uno tamen igne cōsumebantur altaris,ut holocaustū fieret: quia siue quis in parte circūcisionis,siue præputii lauacrū susceperit,uno omnes spiritu,ut filii Dei fieri possint,sanctificātur. hinc etenim apostolus, Sed accepistis,inquit,spiritū adoptionis filiorū,in quo clamamus, Abba,

De basibus decem. XXII

Matth. 3

Rom. 8

Abba, pater. Vnum, inquit, spiritum accepistis, in quo omnes filii adoptionis efficiamini, in quo nimirũ spiritu clamamus, Abba, pater. Abba uidelicet, qui ex Hebræis uenimus ad fidem: Pater, qui ex gentibus, uariis quidem linguis pro diuersitate nationum, sed unum eundemq. Deum patrem, per unius donum spiritus inuocantes. *Rom. 8* Quod autem cubitorum quattuor longitudinis, & quattuor latitudinis, & quattuor altitudinis bases singulæ fuere, intelligẽdum est: longitudo etenim ad patientiam longanimitatis, latitudo ad dilatationem dilectionis, altitudo pertinet ad spem supernæ retributionis. Quattuor autẽ sunt principales uirtutes, quibus tota uirtutum structura imminet, prudentia scilicet, fortitudo, temperantia, iustitia: & ideo quattuor cubitorũ erat longitudo & latitudo basium: quia sancti prædicatores siue aduersa mundi, & longitudinem exilii, ac laborum præsentium mala tolerent: seu cor in dilectione sui conditoris, suorumq. proximorum interna exultatione dilatent: sæpe operam dant uirtutibus, cura prudẽti uidelicet inter bona & mala discernentes, fortiter aduersa sustinentes, cor ab appetitu uoluptatum temperantes, iustitiam in operatione tenentes. Trium uero cubitorum fit altitudo basium, cum per exercitiũ uirtutum, quas cum patientia malorum, & dilectione bonorum exercent, continua intentione ad uisionẽ sanctæ trinitatis peruenire satagunt. Et ipsum opus basium interrasile erat, & sculpturæ inter iuncturas.) Iuncturas dicere uidetur eas, quibus ipsæ luterum tabulæ sibimet inuicem connexæ sunt, ut scilicet ex IIII siue V tabulis una fieret basis. Quales autem sculpturas inter has iuncturas, idest in ipsis suis lateribus ante & retro a dextra & sinistra, & supra quoque habuerunt, subdendo aperitur, cum dicitur, Inter coronas & plectas, leones & boues & Cherubin, & in iuncturis similiter desuper.) Nõ ergo plana erat ulla ex parte superficies basium, sed erat mysticis sculpta figuris, quæ sanctorũ mentes, immo uniuersas eorum actiones uirtutum gratia in omnibus prætendunt, neque aliqua illas hora inanis & uacua præterit, in qua piis uacare operibus uel sermonibus uel certe cogitationibus desistant: coronulas quippe in se sculptas habent, cum ad ingressum uitæ perennis infatigabili desiderio anhelant. Plectas habent, cum inter desideria uitæ cælestis, quæ sursum est, numquam fraternæ societatis, quæ iuxta est, uincula dissoluunt. Habẽt inter coronulas & plectas, leones: cum ita ad speranda cælestia mentem erigunt, ita ad diligendos proximos dilatant, ut in peccãtes quosque qui sibi cõmissi sunt, feruorẽ asperæ inuectionis exercere non tardent. Habent cum leonibus boues, quando ipsam inuectionem corripiendi cum spiritu mansuetudinis exhibent, quando in feruore arguendi nunquã fessam habere uigilantiam discretæ actionis ac loquelæ, numquam uerba diuinæ lectionis uelut ruminando in ore uoluere cessant. Denique beatus Stephanus basis uidelicet templi domini eximia, sæui leonis dentes atque ungues ostendere uidebatur, cum suis persecutoribus aiebat. Dura ceruice & incircumcisi corde & auribus, uos semper spiritui sancto restitistis. *Act. 7* quem prophetarum patres uestri nõ sunt persecuti: & cetera. Verum hæc loquens quantũ pietatis, ut ita dicam, bubulæ mansuetudinis intus in corde gestaret, ostendit, cum pro eisdem persecutoribus usque ad necem suam sæuientibus, genu flectens dicebat, Domine ne statuas illis hoc peccatum. *Ibidem.* Sed quia neque spẽ æternorum in cælis, neque amorem proximorũ in terris, neque feruorem zeli mordentis, neque lenitatem modestiæ cõpatientis, absque scientia sanctarũ scripturarũ habere possumus, apte post coronulas & plectas, post leones & boues, Cherubin sculpti esse memorãtur. Cherubin nãque constat scripturæ sacræ typũ tenere: siue quia duo Cherubin in propitiatorio arcæ in figuram duorum testamentorũ concorditer de Christo canentiũ fabricati sunt: seu quod nomẽ istud scientiæ multitudinẽ sonat. Quanto autẽ quisque studiosius legẽdis diuinorũ eloquiorũ paginis institerit, tãto necesse

necesse est in omnibus amplius, quæ agit, aut iudicat, interni testis aut iudicis examen pertimescat: ne aut plus iuste in peccantes uindicans, aut rursum absque moderamine iustæ discretionis ignoscens, iram iusti iudicis incurrat. qui enim addit scientiam, addit & dolorem. Vnde hic quoque propter sculpturas Cherubin conuenienter adiungitur, Et super leones & boues quasi lora ex ære dependentia. Super leones quippe & boues lora dependent, quando sancti doctores & in seueritate districtionis qua peccantes iudicant, & in mansuetudine lenitatis qua pœnitentibus remittunt, iudiciū sui timent auctoris: ne forte iniuste ligando, ipsi ab eo cuius iudicium errare nequit, ligare mereantur. Et quattuor rotæ per bases singulas, axesq. ærei per quattuor partes, quasi humeruli subter luterem fusiles cōtra se inuicem respectantes.) Quattuor rotæ, quattuor sunt euangeliorum libri, qui aptissime rotis comparantur: quia sicut uolubilitas rotæ citissimo cursu quocūque ducitur currit; ita sermo euangelicus, iuuāte domino, per apostolos in breui uniuersas mundi plagas impleuit. Sicut rota superimpositū sibi currum a terra subleuat, & subleuatum, quo auriga dirigit, portat: ita euangelica prædicatio mentes electorum a terrenis cupiditatibus in cælestia desideria suspendit, ac suspensas ad profectum bonæ operationis, siue ad ministerium prædicationis, quocumque adiuuans gratia spiritus uoluerit, ducit. Nam in sequentibus dicit, Quia tales erant rotæ, quales in curru fieri

Psal.47 solent. Legimus autem de sanctis, Currus Dei decem millibus multa millia lætantium. Quid est ergo quod rotæ basium rotis assimilantur curruum: nisi quia unus idemq. sermo euangelicus quosdam eorum quos instituit, currus Dei, quosdam bases templi Dei facit? quicumque enim ad euangelizandū uerbum doctores longe lateq. mittebātur in mundo, utique currus Dei, & quidem uelocissimi fuerunt: quia per cuncta discurrentes, Deum ad corda credentium inducebant. At uero illi qui uno in loco cōmorantes uerbum salutis proximis annunciabant, eosq. ad lauacrum uitæ, quod uel in baptismo uel in compunctione lacrymarum celebratur, accendunt, quasi bases sunt templi, quæ portant luteres ad lauandas hostias: quia ita fidelibus quibus præsunt, ministeriū salutis impendunt, ut longius excurrentes ad acquirendos nouos populos labores non subeant. Rotæ ergo basium rotis sunt curruum similes, quia iidem libri euangeliorum qui hos doctores ad prædicandam fidem ueritatis ignorantibus mittunt, illos ad confirmandam amplius fidem inter doctos iam ac sacramentis cælestibus imbutos manere præcipiunt. Rotæ quattuor basim luteris sustentabant, cum euangelia Iacobum fratrē domini ad conseruandam in Hierosolymis ecclesiam residere iusserunt. Rotæ earum similes currui Dei suppositæ ad currendum parabāt, cum eadem euangelia Paulum & Barnabam ad prædicandum gentibus per omnia discurrere uoluerunt. Rotæ basibus suppositæ ad portandum luterem templi a terra sustollebār, cum nostris nuper temporibus beatus Papa Gregorius euangelicis roboratus eloquiis Romanam rexit ecclesiam. Rotæ eædem curribus Dei subnixæ longe portabant, cum reuerēdissimi patres Augustinus, Paulinus, & ceteri socii eorum, eisdem euangelicis confirmati eloquiis, iubente illo uenere Britanniam, & uerbum Dei incredulis dudum cōmisere gentibus. Si ergo bases luterum sancti doctores sunt, qui lauacrum nobis uitæ ministrāt, & rotæ quaternæ basium quattuor sunt euangeliorum libri, qui axes rotarum, quæ bases gestant, nisi ipsa eorundem corda sunt doctorum? Quæ dum præceptis euangelii sedulo intēta, eos ab infirmorum appetitu sustollunt, uelut immissis rotis axes altius basem a terra subleuant. Porro humeruli qui rotis antepositi, ne ab axibus dilabi possent, obsistebant, præconia sunt prophetarum, quibus euangelica & apostolica scriptura ne cui legentium in dubium ueniat, confirmatur: & apostolus Pe-

1 Pet.1 trus de domino loquens, ait, Et habemus firmiorē propheticum sermonē, cui bene

facitis

factis attendentes. Sed & omnes euangelistæ atque apostoli, in eis quæ scripsere, legis & prophetarum mentionem facere solebant. Denique Marcus ita incipit, Ini- *Mar.1* tium euangelii Iesu Christi filii Dei, sicut scriptum est in Isaia propheta. Et Matthæus, Hoc totum factum est, ut adimpleretur scriptura prophetarum: & cetera hu *Matth.1* iusmodi. Bene autem dicitur, quod humeruli per quattuor partes subter luterem erant positi, & contra se inuicem fuerunt respectantes, quia nimirum omnis scriptura prophetica sibimet cōsentanea est, utpote uno Dei spiritu condita. Quattuor autem fuerunt per bases singulas humeruli, uidelicet iuxta numerum rotarum: non quia quattuor tantum sunt libri prophetici, sed quia in omnibus quæ locuti sunt prophetæ & Moyses, dictis quattuor euangelistarū testimonium præbuerunt: ut ex consensu utriusque, una fides & dilectio Christi nostra omnium corda confirmet. Os quoque luteris intrinsecus erat in capitis summitatè, & quod forinsecus apparebat, unius cubiti erat totum rotundum, pariterq. habebat unum cubitum & dimidium. Os luteris unius erat cubiti, propter unitatem confessionis & fidei: quia omnes in confessione patris & filii & spiritus sancti baptizamur, dicente apostolo, Vnus dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & pater omnium. Et ipsum *Eph.4* os in capitis erat summitate, ut ad cælestia nobis regna, per baptisma iter esse patefactū doceret: ipse uero luter in amplitudine cubitū habebat unum & dimidium, propter operis nimirum perfectionem & initium contemplationis. integer etenim cubitus in lutere perfectionem bonæ actionis designat, quam absque ulla dubietate habebat ille, de quo tentatori antiquo dominus aiebat, Numquid considerasti *Iob 1* seruū meum Iob, quod non sit ei homo similis in terra, simplex, & rectus, ac timens Deum, ac recedens a malo? Est uero alter cubitus diuinæ uisionis, qui ex parte non nulla etiam in hac adhuc uita retentis fidelibus donari consueuit: ut idem Iob deuicto aduersario cum domino loquens, ait, Auditu auris audiui te: ut Moysi domi *Iob 42.* nus facie uisus est ad faciem: ut Isaiæ sedens in solio regni, circunstantibus cum laude debita cæli ciuibus: ut ceteris sæpe uisus est prophetis: ut beato Stephano in articulo passionis apertis cæli ianuis gloria Dei ostensa est: ut Paulo introitus paradisi, & tertii cæli sunt patefacta mysteria. Sed uniuersa hæc ex parte sunt permodica, in cōparatione eius, quæ in futuro reuelanda est gloriæ. Ideo post cubitū bonæ operationis, quæ in hac uita perfici potest in sanctis, incipit cubitus supernæ contemplationis, quæ in futuro in cunctis perficienda constat electis: quæ uidelicet mensura unius & dimidii cubiti, non luteribus tantum, sed & rotis eorum inerat ac basibus. Scriptum nāque est in sequētibus, Vna rota habebat altitudinis cubitum & semis. Et paulo post, In summitate autem basis erat quædam rotunditas unius & dimidii cubiti ita fabrefacta, ut luter desuper posset imponi. Luterum quippe mensura unius erat cubiti & dimidii: quia nimirum ea fide in fonte uitæ lauamur, ut per opera iustitiæ ad uitam intrare mereamur æternam: quamuis sine peccato, dum hic uiuimus, esse nequimus: ipsam uero uitæ cælestis dulcedinem gustare ex parte ac diligere in hac uita interim, perfecte autem uidere nulla ratione ualemus. Rotæ quippe uno & dimidio cubito mensurantur, quia scriptura lectionis euangelicæ, qualiter hi, qui perfecti esse uelint uiuere debeant, ostendit: spemq. nobis æternæ retributionis in præsenti demonstrat: ipsam uero retributionis illius qualitatem, in futuro nobis pandendam simul & donandam esse promittit. Bases etiam ipsæ unum habebant cubitum ac semissem amplitudinis, in summitate sui ubi luteres reciperent: quia ipsi doctores ac ministri summi lauacri salutaris, opere quidem perfecti in hac uita fulserunt, sed luce cōtemplationis ex parte fruiti. Vnde & aiunt, Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus, cum autem uenerit quod *1 Cor.13* perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. In hunc modum fecit decem ba-

ses, figura una, & mensura sculpturaq. consimili. Fecit quoque X luteres æreos.) Quare X sunt bases factæ, totidemq. eis superpositi luteres, supra iam dictum est. Quod uero una erat figura, mensuraq. & sculptura consimilis omnium basium siue luterum: non in ea significatione factum est, quod æqualia possint esse omnia merita doctorũ: sed in ea potius, quia una fides euangelii quo instituuntur, unum baptisma quo abluuntur, unus idemq. spiritus est quo omnes consecramur electi: tametsi donationes habent diuersas in ipso spiritu, qui diuidit singulis prout uult.

Quadraginta batos, capiebat luter unus.) Quadragenarius numerus solet magnæ perfectionis typum tenere, quia nimirum quater deni faciunt quadraginta. Decem autẽ sunt præcepta, quibus omnium nostrum operatio in lege diuina præfixa est. Quattuor sunt autem euangeliorum libri, in quibus per dispensationem dominicæ incarnationis cælestis patriæ nobis est patefactus introitus. Et quia omnes qui ad ministerium sacri baptismatis pertinent, cum fide & sacramentis euangelii fructum debent facere rectæ operationis: apte luteres singuli, in quibus holocausta lauabantur, X L batos capiebant. Quod uero sequitur, Eratq. quattuor cubitorũ, siue in altitudine, siue in latitudine: significat intellectus mysterii in promptu esse. luter enim unus quattuor erat cubitorum, uel propter quattuor sancti euãgelii libros, in quibus forma nobis baptismi præfixa est: uel propter quattuor cardines, uirtutesq., quibus quisque fidelis, si non frustra fidelis est, debet institui: uel certe propter quattuor mundi plagas, quibus lauacrum salutis ministratur, dicente psalmographo, Quos redemit de manu inimicorum, de regionibus cõgregauit eos. a solis ortu & occasu ab aquilone & meridie. (Psal. 106) Quod uero supra dixit, Pariterq. habebat unum cubitum & dimidium: & neque ibi altitudinẽ uel amplitudinem significauit, uidetur fundum ipsius luteris huius esse amplitudinis: quod ex mensura, ni fallor, basis, in qua positus erat luter, quisque facillime conicit: quod ita describitur, In summitate autem basis erat quædam rotunditas unius & dimidii cubiti ita fabricata, ut luter desuper possit imponi. Latitudo ergo fundi in luteribus unius erat cubiti ac dimidii: ipsa uero capacitas luterum quattuor habebat cubitos: sed utrum in altitudine, an in amplitudine, an in utroque dicat, quis nouerit? Et constituit X bases, & V ad dexteram partem templi, & V ad sinistram.) Dextram partem templi, & sinistram, non intus in ipso templo, sed ante templum dicit, ad orientalem plagam uidelicet, in atrio interiori, quod sacerdotum proprie uocabatur. Quinque autem posuit ad dextram partem templi, propter Iudæos, qui Solsticio propter doctrinam legis uti solebant antiquitus: & V ad sinistram, propter nos, qui cæco diutius corde seruituti adhærebamus eius, qui ait, Ponam sedem meam ad aquilonem. Quod est aperte dicere: Illis in corde requiescere desiderio, quos a luce ueritatis, & flamma diuinæ caritatis, alienos esse considero. Mare autem posuit ad dextram partem templi, contra orientem ad meridiem.) Et hoc in eodem atrio positum est ad orientem. Quod autem ad dextram partem templi, hoc est quod repetit, dicens, Ad meridiem. ingredientibus enim atrium ab oriente, primo diuertendũ erat ad meridiem, ubi mare in ipso angulo stabat ad lauandum sacerdotibus paratum, deinde progredientibus intro occurrebant luteres ad lauandas hostias ab utraque parte positi. Intra hos basis erat ænea V cubitorum longitudinis, & V cubitorum latitudinis, & trium cubitorum altitudinis, in qua stans Salomon dedicabat templum. Deinde ultra progredientibus occurrebat altare holocausti contra meridianum atrii: deinde porticus templi, siue uestibulum, in quo erant columnæ æreæ circa ostium templi. Quod ergo mare posuit ad dexteram partem templi, significat nos per lauacrum baptismi ad regnum cæleste, quod iure uocabulo dexteræ figuratur, debere peruenire. qui enim crediderit, & baptizatus

zatus fuerit, saluus erit. Namque ubi dextera simul & sinistra in bono accipiuntur: uel Iudæam & gentilitatem, ut in expositione basium supra diximus: uel præsentem ecclesiæ uitam, & futuram: uel gaudium sæculi, & tristitiam: uel aliquid huiusmodi: ubi uero absolute dextera in bono ponitur, æterna gaudia sæpius demonstrat. Quod uero cõtra orientem posuit mare, ad eandem proprie significationem respicit, quod uidelicet per lauacrum sancti fontis, splendor nobis internæ claritatis aperitur. Quod ad meridianum latus atrii, significat fideles perceptione sancti spiritus ad flagrantiam solere ueræ caritatis accendi: feruor etenim meridiani solis consueuit in scripturis ardorem dilectionis, & illustrationem significare sancti spiritus, per quem eadem dilectio diffunditur in cordibus electorum. Omnia uasa quæ fecit Hiram regi Salomoni in domo domini, de auricalco erant: in regione Iordanis fudit ea rex in argilosa terra.) Apte in regione Iordanis fusa sunt uasa domus domini, in quo uidelicet flumine dominus noster baptizari dignatus est: eiusq. tinctus undis, aquarum nobis elementum in ablutionem peccatorum conuertit: quia omne fidelium baptisma quo domino consecrantur, in exemplum celebratur baptismatis illius quo ipse aquas sanctificauit. Recte in Iordanis regione uasa sunt domus domini facta. neque enim aliter uasa electionis & misericordiæ fieri possumus: nisi ad baptisma illius, quod illo in flumine subiit, respicientes, & ipsi uitali flumine satagamus ablui. Notandum autem, quia non tantum in regione Iordanis, sed & in campestri regione illius facta dicit eadem uasa, significans multiplicationem fidelium, qui non solum in Iudæa, sed in omnium nationum erant futuri latitudine, expleta prophetia quæ dicit, Gaudebunt campi, & omnia quæ in eis sunt. Cui simile hoc quod idem psalmista de sacramentis dominicæ incarnationis loquens, ex persona eorum, qui post completa eius incarnationis arcana ad fidem uenerunt, ait, Ecce audiuimus ea in Ephrata, inuenimus ea in campis syluæ. Audiuimus quippe in Ephrata, idest in Bethlehem, sacramenta dominica: quia promissum legimus Dauid patriarchæ, qui erat ex eadem ciuitate, de fructu uentris eius Christum in carne uenturum. Inuenimus ea in campis syluæ, quia reuelata iam in latitudine gentium per orbem ipsi cognouimus, ipsi uidimus, ipsi participes facti sumus. Fudit ergo rex uasa domus domini in regione campestri Iordanis, quia dominus ut baptismo salutis uasa misericordiæ faceret, totam mundi latitudinem impleuit. Argillosa autem terra, de qua factæ sunt formæ ad fundenda uasa domini, quid melius quam scriptura sacra, de qua regulam bene uiuendi accipimus, ualet intelligi? quasi enim argilla ignibus durata, formam uasis domini quanta & qualia fieri debeant, exhibet: cum nobis regulam iustitiæ, quam sequamur, ostendit: sanctorumq. nobis exempla, qui in igne tribulationum inuincibiles perdurarunt, in omnibus sequenda præmonstrant, si uasa in domo domini electa esse ac pretiosa concupiscimus. Aesq. igne liquefactum argillæ formas ingreditur, quo uas possit aptum ministeriis cælestibus effici: cum ipsi salubriter humilitati, & flamma siue diuinæ caritatis, siue etiam humanæ aduersitatis emolliti, uiam patrum bene operando intramus, ut ad præmia patrum bene currendo perueniamus. neque enim semper nos regulis necesse est bonæ operationis aptari, sed completa operatione bona, palma est beatæ retributionis speranda: quia nec semper uasa in forma argillæ tenebantur inclusa: sed ubi ad perfectionem sui peruenerant, fractis formarum claustris perducebantur in lucem, & in templo domini pro suis quæque locis disponebantur. Hoc autem dicimus, nõ quod opera sanctorum umquam sint interitura: sed quia ubi coronam iustitiæ, quam bene operando meruere, acceperint, laboriosæ operationis iam cuncta cessent officia. quis enim in illa uita pro fide Christi martyrium patiatur, ubi expulsis aduersariis omnes electi in præsentia

Quod in regione Iordanis facta sunt uasa templi.

XXIII

Psal. 95

Psal. 131

de eo in libro Paralipomenon. Fecit quoque altare æneum X X cubitorum longitudinis,& X X cubitorum latitudinis,& X cubitorũ altitudinis. Equidem altare thymiamatis Moyses fecit in heremo, habẽs cubitum longitudinis & latitudinis, & I I cubitos in altitudine. Quantæ autem magnitudinis hoc Salomon fecerit, nõ dicit scriptura,sed tantum quia altare aureum fecerit,dicit.Constat autem quia tantum facere non potuit,quantum fecit holocausti,quia si X X cubitorum in longitudine & latitudine factum esset,totam templi latitudinem impleret. Quantum igitur exterius erat positum altare holocausti quam incensi, & quantum genere oblationis ac uilitate metalli ignobilius fuit, tantum quantitate mensuræ & hostiarũ frequentia præstabat: quia nimirum plures sunt multo,quibus dicatur: Si uis ad uitam ingredi, serua mandata: quam quos audire delectat: Si uis perfectus esse, uade, uende,quæ habes, & reliqua. Nec tamen huius mensura altaris, ratione mystica caret numeri. habet enim X X cubitos longitudinis, & totidem cubitos latitudinis,& X cubitos altitudinis. De quo quidem numero supra in expositione templi & uestibuli eius diximus, sed & nunc dicendum breuiter, Quod si altare holocausti illorũ in ecclesia typum tenet, qui suum corpus & animam Deo consecrare per ignem amoris illius quærunt,perseuerantia horum in bona operatione per longitudinem altaris: amplitudo in caritate Dei & proximi per latitudinem: spes in expectatione diuinæ uisionis per altitudinem figuratur. Quod autem longitudo & latitudo altaris uicenorum erat cubitorum, magnam utique perfectionem designat eiusdem indefessæ longanimitatis ac sinceræ dilectionis, quæ per utriusque testamenti nobis obseruantiam tribuitur.Quater quini uicenarium numerum complent, V enim libri Mosaicæ legis, I I I I euangelicæ libertatis: cum ad intelligentiam atque custodiam legis spiritalis illustrante euangelii gratia peruenimus, uicenarium profecto numerum perficimus. Fitq. idem numerus uicenarius in longitudine & latitudine altaris, cum corda electorum docente utroque testamento, & adiuuante ipso uno utriusque testamenti auctore, & perseuerantiam boni operis etiam in persecutionibus seruant, & hilaritatem dilectionis in eos,qui persequuntur exhibent. Denario autem numero spes cælestium præmiorum designari solet domino affirmante,cum eos,qui in uinea magni patrisfamilias laborabant, denario remunerandos esse testatur. Et merito per hunc numerum merces æterna figuratur, in qua nostra natura in æternum diuinæ uisioni coniungitur, quia in ipso numero mystice diuina simul & humana natura designatur. Deus quippe trinitas est, homo autem numero septenario comprehenditur, quaterno uidelicet propter corpus,quod ex quattuor elementis constat, ternario uero propter interioris hominis triplicem differentiam, quam scriptura nobis sancta ostendit, cum diligere nos iubet dominum ex toto corde, tota anima,tota uirtute. Vnde & in decalogo legis tria sunt mandata,quæ nos ad cultum diuini amoris excitant,septem quæ dilectionem cõmendant proximi. Qui ergo decalogum legis in Dei & proximi dilectione custodiunt, iure mercedẽ huius custodiæ in Dei simul & proximi uisione percipiunt: quiq. in hac uita & proximum quem uident, & Deum quem non uident, diligunt,hi in futura uita & Deum regem in decore suo, æque & proximum in Deo glorificatum ac decoratum uidebunt. Et ideo altare quod in figura factum est electorum, ob significandam eorum perpetuã uitam,X erat cubitis altum. Cum uero dictum esset,quia fecit Salomon altare aureum,additum est continuo, Et mensam super quam ponerentur panes propositionis auream. Mensa autem scriptura est sacra, spiritalis intelligentiæ claritate fecunda, de qua psalmĩsta domino, Parasti, inquit, in conspectu meo mensam, aduersus eos qui tribulant me. ne enim aduersarii tribulantes ab errore inflectant,mensam nobis conditor noster scientiæ, per quam in fide ueritatis cum

Matth. 19
Ibidem.
Psal. 22

tis eum confitentur, parauit. Nãque panes propositionis sancti sunt doctores, quorum uel opera nobis uel uerba salutaria ad exemplum uitæ proposita semper in di-
Exod.25 uinis paginis quisquis quærit, inuenit. Vnde apte iidem panes in Exodo, XII fieri præcepti sunt: uidelicet propter apostolos XII, per quorum ministeriũ noui scriptura testamenti condita est, & instrumenti ueteris donante domino reuelata mysteria. Quo nimirum non tantum iidem apostoli, sed & omnes sunt designati, qui prædicando uerbum pabulum uitæ fidelibus ministrant, quia omnes utique ipsam doctrinæ formam, quam apostoli a domino accepere, sequuntur. Legimus autem
Ibidem. de his panibus in Exodo, per singula sabbata eos mutari debere, & nouos pro ueteribus in mensa domini proponi, unius quoque mensuræ farinæ similæ semper eos parari præceptos. De quibus omnibus mysticus de interna refectione sensus luce clarior refulget: ablatis enim ueteribus noui restituuntur panes, cum assumptis de hac uita aliquibus doctorum fidelium alios loco eorum sancta ordinat ecclesia, & hoc non nisi die sabbati, quia quisquis bonum certamen certauerit, cursum cõsummauerit, fidem seruauerit, tempore suæ resolutionis, requiem beatæ perẽnitatis intrabit. Vnius mensuræ & nõ dispares ex simila semper fiebant panes, quia nimirum una eademq; forma ueritatis & fidei, quam primo apostoli suis auditoribus ostendebant: ac deinde successores eorum, & omnes usque ad finem sæculi pii doctores
De mensis decem. XXV ecclesiis Christi per orbem prædicare nõ desistunt. Quod uero in Verbis dierum legimus, quia fecit Salomon mensas X, & posuit eas in templo, V a dextris & V a sinistris, phialas quoque aureas C: has mẽsas tã ad panes propositionis, quã ad uasa domini portãda, factas esse credibile est: phialas uidelicet quas pariter factas scriptura refert, thymiamataria, thuribula, mortariola, & cetera quæ in sequentibus leguntur. nam quod paulo post in eodem uerborum uolumine subinfertur, Fecitq; Salomon omnia uasa domus domini, & altare aureum, & mẽsas, & super eas panes propositionis: uel pluralem numerũ pro singulari posuit, more scripturæ usitatissi-
Ios.7 mo, ut in Iesu Naue: Filii autem Israel præuaricati sunt mandata: de anathemate, cum Acham solus & non plures filii Israel hoc fecerint. Vel certe quia panes propositionis solebant ante sabbatum coqui, ut in sabbato mox poni potuissent in mensam propositionis, potuit fieri ut panes nouiter cocti, mox illis mensis imponerentur, ibidemq; nocte illa seruarentur operti, donec primo mane ablatis ueteribus super mensam propositionis ponerentur calidi. Non autẽ hæ mensæ X a figura huius mensæ propositionis discrepant. nam sicut una mensa XII panibus onusta, unitatem totius scripturæ, & cõcordiam auctoritate apostolica unitam designat: ita non immerito X mensæ aureæ diuinæ legis & prophetarũ eloquia figurate denunciant, quæ uel refectionem nobis uerbi Dei, quasi panes propositionis offerunt, uel in nobis exempla fidelium quasi positorum in se uasorum domini claritatem & miracula proponunt. Recte autem bis quinæ sunt mensæ, non solum quia legislator V uolumina scripsit: uerum etiam quia tota testamenti ueteris series V ætates sæculi complectitur. Geminatur uero numerus mensarum quinarius, & V a dextris & V a sinistris ponuntur, cum post incarnationem dominicam eadem scriptura, siue utrique Dei populo, Iudæo scilicet & gentili cõmittitur, siue euãgelicis plena figuris ostenditur, quæ quondã Dei populo antiquo iuxta litteram solam intelligenda putaba-
Gen.4 tur. cum enim legentes in sancta scriptura, uerbi gratia, Abel coronatum martyrio,
5 Enoch translatum de mundo, Noe pereunte mundo mirabiliter saluatũ, hospitali
6 tatem Loth exterminatis impiis sublimiter remuneratã, Abraham merito obedien
12 tiæ patrẽ cunctarum gentium cõstitutum, Ioseph post uenditionẽ merito castitatis & innocentiæ exemplo sublimatũ: hæc & huiusmodi innumera nobis exempla uirtutis assumimus, quid nisi mẽsæ V aureæ, siue uasa domini, seu panes propositionis

adhuc in sinistris templi, diuinæ litteræ iuxta historicũ sensum, ianuam nobis & recte uiuendi æterna præmia a domino speranda aperiunt? at cum eandem altius intelligentes uel dispensationem dominicæ incarnationis, uel alia quælibet sanctæ ecclesiæ sacramenta sonare uiderimus, quasi alias V mensas ad portanda uasa electionis & alimoniam uitæ spiritalis in dextris templi inuenimus: qui eadẽ ipsa uerba sacræ historiæ nouũ omnino fulgorem nobis sapientiæ cælestis, nouos aperire sensus de ueteribus agnoscimus, in qua profecto figura & candelabra sunt quina facta in templo, cum enim dixisset scriptura regem Salomonem fecisse mensam, in qua ponerentur panes propositionis, auream, adiunxit sequenter, & ait, Et candelabra *De decem candelabris.* aurea V ad dexterã, & V ad sinistram cõtra oraculum ex auro purissimo, & quasi *XXVI* lilia flores, & lucernas desuper aureas.) Sicut enim mensæ in typo sanctæ scripturæ recte ponuntur, quia & iustitiam esurientibus panem uerbi ministrant, & uasa ferunt ministerii cælestis, idest iustorũ nobis actus in exemplum ponunt: ita & aptissime per candelabra eadem diuina eloquia figurantur, uidelicet quia lucẽ sapientiæ errantibus proferunt. hinc etenim psalmista, Lucerna, inquit, pedibus meis, &c. *Psal. 118* Hinc etiam Salomon ait, Quia mandatum lucerna est, & lex, & lux. *Prou. 6* Quare autem V a dextris, & V a sinistris, cõuenienter addidit contra oraculum. Oraculum namque ubi erat arca, ut sæpe dictũ est, aperte designat patriam cælestẽ, ubi Christus est in dexterea Dei sedens, paternorum utique cõscius arcanorum: & candelabra templi aurea cõtra oraculum sunt posita, cum diuina eloquia ad habitationem supernæ ciuitatis aspectant, ut huius agnitionem ac desideriũ nostris cordibus infundant: & eos, qui originẽ carnis a terra habent, ad appetendam promerendamq. in cælis perpetuam mansionem accendant. Sunt autem qui hoc quod de candelabris dicitur, V ad dexteram, & V ad sinistram, ita putant intelligendũ, quod V fuerint a dextris illius candelabri quod fecit Moyses in deserto, & V a sinistris, utraque tamẽ ad meridianam plagam, in qua candelabrum unum quod fecit Moyses stare præceptum est: quod eodem ordine etiam de mensis X intelligant, quia omnes quidem ad septentrionalem plagam fuerint positæ, sed V ad dexteram Mosaicæ illius mensæ, & V ad læuam. Verum si cõsideres uerba sacræ scripturæ, quibus dicitur, Et candelabra aurea V ad dexteram, & V ad sinistram cõtra oraculum. patet ni fallor, quod æque utraque V, oraculum respiciebant: utpote iuxta utrũque latus templi in lõgum posita. nam si omnia candelabra ad australe latus templi in longum posita essent, non dicerentur cõtra oraculum posita, sed potius contra aquilonem, siue cõtra mensas, si etiam mensæ ibi stabãt: quod dictum est in Exodo de illo uno candelabro, quod absque ulla dubietate ad meridiem stabat: Posuit & candelabrũ in tabernaculum testimonii e regione mensæ in parte australi. Itemq. in libro Numerorũ, Cum posuerit *Num. 8* VII lucernas cõtra eam partem, qua candelabrũ lucem dabit. Ex utraque ergo parte tẽpli candelabra, ex utraque erant mensæ, quia scriptura diuina ad illustrationem ac refectionẽ utrique Dei populo cõdita est, quæ nos in prosperis & aduersis, in tristibus ac lætis euentibus reficere ne deficiamus, & ne cæci remaneamus, illustrare cõsueuit. Vasa quoque misericordiæ sunt superposita: hoc est scriptura in se iustorum opera utrisque nobis, per quæ in actione iustitiæ & ipsi confortemur, proponit. Si autem quæris quid inter candelabra & lucernas eorum typice distet, possumus recte intelligere, lucernas esse uiros sanctos, qui oleo sancti spiritus infusi, & ipsi igne dilectionis ardent in corde, & proximis lucem scientiæ proferunt lingua: Candelabra autẽ quæ has lucernas in sublime tollũt, ut longe lateq. uideri possint in ecclesia, scripturam esse sacram, quæ sanctorum nobis uirtutes & exempla sua lectione demonstrant. Cui uidelicet interpretationi annuit sermo domini, quo dicitur de Ioanne, Ille erat lucerna ardens & lucens. Possumus etiã ita aptissime dicere, *Ioan. 5*

quia lucernæ diuina ſunt eloquia, iuxta illud pſalmiſtæ, quod & ſupra poſuimus, Lucerna pedibus meis u. t. d. Candelabra autem lucernarum harum, ſancti ſunt omnes, qui ſua corda, & corpora ferendis domini mandatis, humili ſemper intentione ſupponunt. Quiſquis enim in nullo propriam ſequi curat uoluntatem, ſed in omnibus quæ ſcriptura ſancta dicat, attendit, eiusq. ſeſe ſubiicere mandatis ſatagit: quaſi candelabrum domus Dei aureum, aureas eius geſtat lucernas: quia caſta corporis ſui mẽbra, caſtas mentis cogitationes, ad facienda quæ Deus iubet, ſupponere cõtendit: & hoc tam fixa intentione, quã candelabrũ neceſſe eſt firmiter ad ſuperna erectũ, impoſitas ſibi lucernas non ſolũ abſque ruina, ſed etiã abſque ulla ſtatus ſui mutatione ſeruare. Cum uero dixiſſet, Et candelabra aurea V ad dexterã, & V ad ſiniſtrã contra oraculum ex auro puriſſimo: addidit, Et quaſi lilii flores & lucernas deſuper aureas: uidetur iuxta litterã, quia ſuprema pars candelabrorum in modũ ſit lilii repandi formata: quod in candelabro tabernaculi factũ eſſe legimus, cuius & ſtips medius, & calami ex ipſo procedentes cum ſcyphis & ſphærulis lilia ſcribuntur habuiſſe plurima. Flores autẽ lilii, ut ſæpe dictum eſt, amœnitatẽ ſemper 1 Pet. 1 uirentis terræ uiuentium deſignant, de qua dicit beatus Petrus: Regeneratos nos a domino in ſpem uiuam, in hereditatẽ incorruptibilem & incõtaminatã & immarceſcibilem, conſeruatã in cælis. Et bene lilii flores aurei in candelabro ſunt facti domus Dei, quia ſcriptura diuina, ſpretis tẽporalibus gaudiis, ad appetenda nos bona patriæ cæleſtis prouocare cõſueuit: & quo modo erectum in altitudine candelabrum lilii flores & lucernas habet aureas in capite, ita electi omnes qui in eadẽ ſcriptura ſacra cõtinentur, erecto ad ſuperna ſenſu, cæleſtia bona a domino quæſiſſe & percepiſſe probãtur. Fecitq. forcipes aureos, hydrias quoq; & fuſcinulas, phialas, & mortariola & thuribula de auro puriſſimo.) Varia uaſa quæ ad offerẽda libamina ſunt facta, uariæ ſunt diſtinctiones eloquii diuini pro diſpari capacitate audientiũ: non enim una eademq. omnibus poteſt cõuenire doctrina, ac per hoc diuerſa altaris uaſa, uel diuerſas fideliũ perſonas, uel certe multifarias ipſorũ actiones, ſiue cogitationes in famulatũ ſui cõditoris diſpoſitas accipere debemus. Forcipes nãque ad emendandũ altaris ignẽ fieri debere credendũ eſt. Vnde recte per eos ſancti prædicatores deſignãtur, qui ignẽ in nobis caritatis, quaſi in altari Dei accendere ſuis exhortationibus ſolent. Namque hi uelut gemino dente forcipis ad hunc ignem accendendum titiones in altare cõponunt, quando cõſonis utriuſque teſtamenti nos paginis inſtruũt, & eloquia ueritatis in noſtro corde, quibus amplius ad æternorũ deſideria inflãmemur, collocãt. Fuſcinulæ, quæ Græce uocantur κρεάγραι, ad hoc in miniſterio altaris habebantur, ut carnes uictimæ per eas de caldariis coctæ proferrentur, atque ad eſum eorũ qui his erant reficiendi afferrẽtur: quarũ uſus æque ſanctis prædicatoribus figurate congruit: quorũ miniſterii eſt animas fideliũ uerbo fidei reficere, & iuxta regulã apoſtolicæ diſcretionis rudibus adhuc diſcipulis rationabile & ſine dolo lac doctrinæ ſimplicis adhibere: perfectioribus autẽ ſolidum cibum doctrinæ ſublimioris miniſtrare. quicũque enim ſacramenta Chriſti ad eius imitationem ſuſcipere norunt, hi quaſi carnibus hoſtiæ ſalutaris refecti ſatiantur. quia doctorum eſt ſpiritalium, quæ cuique perſonæ myſteria audienda cõmittant, ſolertiſſime diſcernere, recte fuſcinulas intulit Salomon ſacerdotibus in domo domini, quibus carnes hoſtiarum, prout oportuerit, cõponant: & alia quidem hominibus, ſed mundis edenda offerant: alia uero altaris ignibus conſumenda relinquant: quia ſunt in uerbis Dei nonnulla quæ noſtræ humilitati reuelare, ac epulas noſtræ refectioni concedere dignatus eſt. Sunt item alia tantæ profunditatis, quæ ſancti ſpiritus ſolummodo ſcientiæ pateant, noſtræ uero capacitatis per omnia menſuram tranſcendant. quid enim per phialas, niſi menſura prædicationis accipitur,

pitur, qua oportet ut exhortationis gratia ſingulis iuxta capacitatem ingenii conferatur. debet enim hic ſubtiliter qui docet perſpicere, ne plus ſtudeat, quam ab audiente, capitur prædicare, debet ad infirmitatem audientium ſemet ipſum contrahendo condeſcendere, ne dum paruis ſublimia, & iccirco non pro futura loquitur, ſe magis curet oſtendere, quã auditoribus prodeſſe. Diximus plenius de menſa & candelabro, & utroque altari, ac uaſis domus domini, in libris quos de factura tabernaculi & habitu ſacerdotali ſcripſimus. Si quis ergo capacitatem noſtri ſenſus ex patrum traditione progenitam, de his ſcire deſiderat, in opere illo requirat. Sequitur, Et cardines oſtiorum domus interioris ſancti ſanctorum, & oſtiorum domus templi ex auro erant.) Si oſtia domus interioris ſancti ſanctorum, angelica ſunt miniſteria, quæ nobis de corpore egreſſis introitum uitæ cæleſtis reſerant, & oſtia domus templi doctores ſunt ſancti, ac ſacerdotes, qui inſtruendo, baptizando, dominici corporis & ſanguinis myſteria communicando, prima nobis eccleſiæ præſentis limina pandunt: quid cardines utrorumque oſtiorum, niſi ſenſus & corda ſunt eorundem angelorum, ſiue ſanctorum, quibus immobiliter com plexationi ac dilectioni ſui conditoris adhærent: ut eo miniſterium diuinitus ſibi delegatum recte compleant, quia uoluntati illius cum miniſtrant, numquam oculos auertunt, aperiuntur enim & clauduntur oſtia, tẽpore congruo, ſed numquam cardinem templi deſerunt: quia & angeli & homines ſancti ſiue in hanc uitam ſi dei, ſiue in illam ſpeciei fideles atque electos ſuſcipiant, ſemper animum in radice dilectionis fixum tenent. Vnde bene idem cardines ex auro eſſe facti perhibentur, propter uidelicet meritum propriæ claritatis, uel illius quam habent in Deum caritatis. Et perfecit omne opus quod faciebat Salomon in domo domini.) Cum rex pacificus noſter in die nouiſſimo omnes electos reſurrectionis immortalitate glorificat. Alioquin quamdiu ſtatus huius ſæculi geritur, facit quidem opus domus domini Salomon, ſed nondum perfecit: quia corda electorum dominus ut bona operentur, inſpirat & adiuuat, nullum tamen in hac uita duntaxat cõmemorantem abſque peccato eſſe tribuit, namque hoc donum futuræ uitæ beatitudini reſeruat. Perficit uero omne opus templi ſui, & hoc dedicationi aptum reddit, cum tranſlatos de hac uita electos ſuos æternum perducit ad regnum. Quod bene ſignificatur in eo quod templum VII annis ædificatum eſt, VIII autem perfectũ ac dedicatum eſt. Septem namque diebus omne hoc opus uoluitur, VIII eſt dies iudicii & reſurrectionis futuræ, de quo pſal. VI & XI attitulati ſunt. Cui uidelicet tempori conuenit apte quod ſequitur. Et intulit quæ ſanctificauerat Dauid pater eius argentũ & aurum, & uaſa repoſuit in theſauris domus domini.) Argentũ namque ad nitorem eloquentiæ, aurum ad ſplendorem ſapiẽtiæ, uaſa generaliter ad rationabilem pertinent creaturam. Sanctificatq. Dauid pater Salomonis argentum, cum Deus pater eloquentes quoſque gratia ſancti ſpiritus ad loquendum uerbum euangelii confortat: ſanctificat aurum, cum naturali ingenio præditos, ſuos replens ſpiritu ad conſideranda in lege ſua mirabilia, illuminat. Sanctificat & uaſa, cum omnibus generaliter eccleſiæ filiis eiuſdem ſpiritus gratiã largitur, & illos ad appetenda dona perpetuæ ſalutis inflãmat. Hoc autem argentum, hoc aurum, hæc ſanctificata uaſa Salomon infert in templum, cum dominus noſter peracto uniuerſali iudicio, omnes electos, & doctorum uidelicet, & ceterorum fidelium cœtum in gaudium regni cæleſtis introducit. Reponitq. uaſa diuerſi generis argentea ſiue aurea in theſauris domus domini, quãdo eos qui multitudine dulcedinis eius frui meruerint, abſcondit in abdito uultus ſui a conturbatione hominum. Apte multi ſunt theſauri, in quibus uaſa electionis recondantur: ſed una domus domini, in qua iidẽ ſunt facti theſauri: quia & una eſt eccleſia, in qua omnes cõtinentur electi,

De cardinibus XXVII

quantiſlibet

quantislibet meritis distent: & una, ac non diuersa est patria illa cælestis, quæ promittitur omnibus: quamuis sicut stella a stella differt in claritate, ita & resurrectio mortuorum: quod utrumque iudex ipse, ac distributor præmiorum dominus, una *Ioan.14* sententia demonstrauit, cum ait, In domo patris mei multæ sunt mansiones. Vnam ergo domum domini fecit Salomon, sed multos in ea thesauros ad recipienda uasa diuersi generis, una tamen benedictione sanctificata parauit: quia nimirum una est domus patris, non manufacta, æterna in cælis, sed multæ in ea mansiones, ad recipiendos omnes timentes se ac diligentes: dominus benedicet pusillos cum maioribus.

De arca in oraculum illata. XXVIII

Veneruntq. cuncti senes ex Israel ad regem Salomonem in Hierusalem, ut deferrent arcam fœderis domini de ciuitate Dauid, idest, de Sion, & tulerunt sacerdotes arcam fœderis domini, intuleruntq. eam in locum suum in oraculum templi, in sanctum sanctorum, subter alas Cherubin: siquidem Cherubin expandebãt alas super locum arcæ, protegebantq. arcam & uectes eius desuper. Cumq. eminerent uectes, apparerentq. summitates eorum foris sanctuarium ante oraculum, non apparebant ultra extrinsecus. Qui & fuerunt ibi usque in præsentem *1 Paralip.11* diem.) Hoc manifestius in Paralipomenon uolumine scribitur. Vectium, inquit, quibus portabant arcam, quia paululum longiores erant, capita parebant ante oraculum: si uero quis paululum fuisset foris, eos uidere non poterat. Vbi notandum quia & si capita uectium antecedentibus potius ac diligentius intuentibus parebant ante oraculum, non tamen fieri poterat ut ipsa eorum capita ante oraculum eminerent: quia nimirum necesse erat, ut clauso oraculo & appenso ante ostia uelo, ipsi quoque uectes toti cum arca & Cherubin abderentur interius: quod fieri non poterat, si prominentes ulterius uectes, producendis ad claudendum ostiis locum non darent: quorum positionem uectium scriptura non sine caussa, sed magni intuitu sacramenti tam diligenter expedire curauit. constat enim quia domus templi exterior peregrinantem in terris ecclesiam, sancta autem sanctorum internam supernæ patriæ felicitatem designant. Item illata in sancta sanctorum arca, assumptam Christi humanitatem, & intro uelum regiæ cælestis inductam: uectes uero quibus eadem arca portabatur, prædicatores uerbi quos ipse mundo innotuit, typice denunciant. apparebant enim summitates uectium foris ante oraculum, non semper, sed cum ostia eiusdẽ oraculi aperiri cõtingeret: neque hæc omnibus, sed eis solummodo, qui propius accedẽtes, attentius ea, quæ intus erant, satagebãt intueri. Ipsa autẽ arca qualis & quo modo esset posita, solis eis qui oraculum intrassent, uidere licebat: quia nullus sanctorum in hac uita positus, tametsi multũ se in altitudine mentis attollens, sed soli illius patriæ ciues gloriam inibi sui redemptoris plane contuentur. Sunt & uectes cum arca in oraculo reconditi, quia absconditi sunt etiam nunc perfecti quique electi, qui nos præcesserunt de mundo, in abdito uultus Dei a cõturbatione hominum. Quorum tamen summitates uectium non numquam aperto oraculo his qui appropiant uisuntur, cum perfectoribus quibusque, atque oculum sui cordis tota intentione purificãtibus, diuina gratia aliquid extremũ de supernorum ciuium gaudio contẽplandum donauerit: quæ nimirum contemplatio his, qui paulo longius recesserint, minime conceditur: quia quanto exterius mente uaga remanẽt, tanto minus quæ sint interna gaudia uidẽt. Deinde sequitur,

De tabulis lapideis arca inclusis. XXIX

In arca autem non est aliud nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuerat in ea Moyses in Oreb, quando pepigit fœdus dominus cũ filiis Israel, cum egrederentur de terra Aegypti.) Quæri potest quo modo dicat hic, quod in arca non esset aliud nisi duæ tabulæ testimonii, cum apostolus Paulus, magister gentium in fide & ue*Hebr.9*ritate, Hebræis, idest filiis Israel scribat, dicens, Tabernaculum enim factum est primum, in quo erat urna aurea habens manna, & uirga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ

bulæ

bulæ testamenti. Ecce teste apostolo didicimus, quod & ista ibidem fuerint, Non enim ausus est aliud eis scribere, nisi quod certum tenebant illi omnia hæc in ipsa arca fuisse: sed non plenius apparet, quando intromissa ibidem sint, excepto quod in libro Numeri scriptum est, Protulit Moyses omnes uirgas de conspectu domini ad cunctos filios Israel, uideruntq. & receperunt singuli uirgas suas. Dixitq. dominus ad Moysen, Refer uirgam Aaron in tabernaculum testimonii, ut seruetur ibi in signum rebellium filiorum Israel, & quiescant querelæ eorum a me, ne moriantur. Denique & de manna in Exodo ita scriptum est, Dixitq. Moyses ad Aaron, Sume uas unum, & mitte ibi man, quantum potest capere gomor, & repone coram domino, ad seruandum in generationes uestras, sicut præcepit dominus Moysi. Posuitq. illud Aaron in tabernaculo ad reseruandum. Erat autem in arca urna aurea, habens manna: quia in homine Christo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Erat uirga Aaron, quæ excisa denuo floruerat: quia potestas omnis iudicandi penes eum est, cuius iudicium in humilitate passionis uidebatur esse sublatum. Erant & tabulæ testamenti, quia in illo sunt omnes thesauri sapientiæ absconditi. Adhærebant ei uectes quibus portabatur, quia doctores qui quondam laborabant in uerbo Christi, nunc præsenti uisione gaudent gloriæ Christi. quod enim unus eorundem dixit, Cupio dissolui & esse cum Christo: de omnibus utique sui operis consortibus intelligendum reliquit. Factum est autem cum exissent sacerdotes de sanctuario, nebula impleuit domum domini, & non poterant sacerdotes stare propter nebulam. Impleuerat enim gloria domini domum domini.) Gloria domini intelligitur Christus, cuius fide impletus est uniuersus mundus, de qua gloria cum pro adorato uitulo dominum precaretur Moyses, ut parceret populo peccatori, respondit dominus, Propitius ero illis, uerum tamen uiuo ego & uiuit nomen meum, quia implebitur gloria mea omnis terra. Et septuagesimus primus psalmus canit, Implebitur gloria eius omnis terra. Vnde & angeli clamabant pastoribus, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Quod autem nebula impleuit domum Dei, & non poterant sacerdotes ministrare propter nebulam: hæc sententia superbos Iudæorum pótifices ac doctores insinuat, qui dum natiuitatis Christi sacraméta inuestigare despiciunt, debitum fidei suæ ministerium per erroris nebulam perdiderunt. ita enim eorũ mentes infidelitatis caligo repleuit, ut exigentibus propriis meritis, non agnoscant cultum credulitatis. Post perfectum omne opus domini, & longã orationem. Salomoni & diuina ad eum oracula facta, inter cetera refert scriptura, quod classem nauiũ fecerit rex Salomon in Asion Gaber.) Asion Gaber portus est maris rubri, & fuit tricesimaprima mansio filiorum Israel, quando profecti sunt de Aegypto, ipso etiã post loco classis Iosaphat, ut scriptura testatur, ui tempestatis attrita est. Classes sunt nauigia maris, classis etiam dicta nauium multitudo. Post hæc iterum refert scriptura, quod uenerint serui Hiram cum seruis Salomonis in eisdem nauibus in Ophir, sumptumq. inde aurum quadringentorum uiginti talentorum, detulerunt ad regem Salomoné in Hierusalem. Ophir unde, sicut iam diximus, aurum efferebatur Salomoni, fuit unus de posteris Heber nomine Ophir: ex cuius stirpe uenientes a fluuio Cophene usque ad regionem Indiæ, quæ uocatur Hieria, eos habitasse refert Iosephus, a quo & regio ipsa tale uocabulum est consecuta. Vnde & Septuaginta interpretes, deriuato uocabulo, non Ophir, sed Ophiram transtulerunt.

Sed & regina Saba audita fama Salomonis, in nomine domini uenit tentare eum in ænigmatibus. Sicut enim hæc regina uenit a finibus terræ, id est India, ut quidam dicunt, audire sapientiam Salomonis: ita uenit ecclesia post multa sæcula ad redemptorem & eruditorem suum, ut post stultitiam erroris, doctrinam

Num.17 — *De nebula in téplo. XXX* — *Psal.71* — *Luca 2* — *De classe Salomonis. XXXI* — *De regina Saba. XXXII*

idest, Visionem pacis, & ingressa fuerit beatã requiem & gloriã cælestium promissorum, multo plura & magnificentiora perspiciet, quam ei sunt in hac uita per sacra eloquia, per prophetas atque apostolos nunciata: nunc enim tamquã in speculo, & in ænigmate, tunc autẽ oculis uidebit, idest, facie ad faciem: cum inquam una quæque anima fidelis, & sancta in illo sæculo plena bonorũ operũ fructibus, diuinis fuerit præsentata cõspectibus, exhibens in se, immo se ipsam xenium Deo suo proferens, digna cælo & ualitura cælum multiplicia munera, gemmas misericordiæ, iustitiæ margaritas, diuersorũ ornamenta meritorũ, idest, aromata cõpunctionis, & suaue olentis balsama castitatis, præferens, sicut dixi, aurum infinitum nimis, id est, integrum in se reconsignans pio inæstimabile pretium redemptori, spiritalibus cordis & corporis oblationibus placitura, ut possit cælestium mirabilibus inserta, uocem propheticæ exultationis assumere, Introibo in domum tuã cum holocaustis: *Psal. 56* tunc beata & illustris anima inter stupendas remuneratoris sui constituta diuitias, ineffabilibus reginæ huius uerbis uti ad Deum poterit, dicens: Verus est sermo, quem audiui in terra mea super sermonibus tuis, maiora sunt opera tua quam rumor quẽ audiui. Hoc est dicere. O domine de tribulationibus meis magna quidem sperare præsumpsi, sed maiorem percepi ueniã manifestam quam cerno, dulcedinis magnitudine cogitationis meæ sensum exuperat remunerationis præmiũ. Et reuera id quod parat Deus diligentibus se, fide non cõprehenditur, spe non attingitur, caritate non capitur, desideria & uota transgreditur, acquiri potest, æstimari nõ potest. Videbit homo merita sua insuspicabili retributionũ largitate succrescere, habebit de perceptione fructum, nõ habebit de satietate fastidium.

De throno Salomonis, & auri copia. XXXIII

Fecit etiam rex Salomon thronum de ebore grandẽ, & uestiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat VI gradus, & summitas throni rotunda erat in parte posteriori) Thronus eburneus æterni iudicii potestatẽ, auro diuinitatis fulgentem, quam dominicus homo a patre accepit, figuram gestasse nõ dubium est. Sex gradus huius throni omnem creaturam uisibilem & inuisibilem, quæ sex diebus facta est, & Christo domino a patre subiecta, typice demonstrabant. Quod autem ipse tronus in posteriore sui parte rotundus esse describitur, hoc procul dubio datur intelligi, quia præsens mundus qui per metas temporum uoluitur, in sua extremitate a domino sit iudicandus. At uero XII leunculi per VI gradus bini stantes, sanctorũ apostolorũ liniabant potestatem, quibus dictũ est a domino: Sedebitis super XII thronos iudicantes XII tribus Israel. *Luca 22* Post aliquanta iterum refert scriptura, quod fecit Salomon, quod tanta esset abundantia argenti in Hierusalem, quanta lapidum) Hæc locutio tropica nõ propria est. Tale est hoc quale in Genesi legimus, ubi dixit Deus ad Abraham, Faciam semen tuum quasi puluerem terræ, *Gen. 13* quod ea locutione dictũ est, quã Græci uocant hyperbolem, quæ utique tropica nõ propria est, quo tamen modo ut ceteris tropis uti solere scripturam, nullus qui eã didicit ambigit. Iste autem tropus, idest, modus locutionis fit, quando id, quod dicitur, longe est minus quam quod eo dicto significatur. quis enim non uideat quam erat incõparabiliter amplior lapidum numerus quam argenti pondus in ciuitate Hierusalem.

De casu Salomonis. XXXIIII

Rex autem Salomon amauit mulieres alienigenas multas, filiã quoque Pharaonis & Moabitidas, & Amanitidas, Idumæas, & Sidonias, & Cethæas de gentibus, super quibus dixit dominus filiis Israel, Non ingrediamini ad eas, neque de illis ingredientur ad uos. certissime enim auerterent corda uestra, ut sequamini Deos earum. his itaque copulatus est Salomon ardentissimo amore, fueruntq. ei uxores quasi reginæ septingentæ & cõcubinæ CCC, & auerterunt mulieres cor eius) Admonendi sunt quibus hoc sæculum prosperatur, qui nullis aduersitatibus huius mundi feriuntur, quod Salomon post acceptam sapientiam usque ad idololatriam cecidisse describi

tur, quia nihil in hoc mundo, priusquam caderet, aduersitatis habuisse memoratur: sed concessa sapientia eum funditus deseruit, eo quod eum nulla saltem minima tribulationis disciplina custodiuit, nisi postquã Deum deseruit, & se a Deo desertum esse cognouit. Iam uero de ceteris operibus eius quæ dicit, eum uehementer arguit scriptura sancta atque cõdemnat, & nihil de pænitentia eius uel in eum indulgentia Dei omnino cõmemorat, nec prorsus occurrit quid posteriora eius male gesta, quid saltem in allegoria boni aliquid significet hæc flenda eius submersio, nisi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarũ amore deceptus est, significasse electas ecclesias de gentibus. posset enim fortasse hoc non absurde intelligi, si illæ propter Salomonem desererent Deos suos, & colerent Deum eius. cum uero ipse propter illas offendit Deum suum, & coluit Deos earum, nõ est quid inde boni coniici possit, nec tamen nihil arbitrandum est boni aliquid significare potuisse, sed malum. apparet enim in persona huius Salomonis mira excellentia, & subuersio terribilis. Quod igitur in illo diuersis temporibus extitit prius bonum & posterius malum, hoc in ecclesia in isto adhuc sæculo simul & uno tempore ostenditur. nam bono illius bonos ecclesiæ, malo autem illius malos ecclesiæ significatos puto, tamquã in unitate areæ, sic in illo uno homine, bonos in granis, malos in paleis: aut certe in unitate unius segetis, bonos in tritico, malos in zizania. Factum est igitur in tempore illo, ut Ieroboam egrederetur Hierusalem, & inueniret eum Ahias Selonites propheta in uia, opertus pallio nouo. Erant autem duo tantum in agro. Apprehendensq. Ahias pallium suum nouum, quo opertus erat, scidit in XII partes, & ait ad Ieroboã. Tolle tibi X scissuras. hæc enim dicit dominus Deus Israel. Ecce ego scindam regnũ de manu Salomonis, & dabo tibi X tribus: porro una tribus remanebit ei propter seruum meũ Dauid, & alia tribus propter Hierusalẽ quã elegi ex omnibus tribubus Israel. Illud uero quod post mortẽ Salomonis X tribus a templo separatæ sunt, & duæ relictæ, satis indicat, quod de tota ipsa gente apostolus ait (*Rom. 11*): Reliquiæ per electionẽ saluæ factæ sunt. Quod uero unitas pallii prophetæ in XII partes scissa est, ex quibus scissuris Ieroboam X accepit, hoc figurasse uidetur, quod cõcordia ecclesiæ ab hæreticis conscissa, ipsi magistri erroris, a quibus unitas diuisa est, plebẽ deceptã quam suo errore a catholicis diuidunt, tyrannice sibi subditam detinent. Post multa alia refert scriptura, & dicit. Reliqua autem uerborum Salomonis, & omnia quæ fecit, & sapientia eius, ecce uniuersa scripta sunt in libro uerborum Salomonis. In libro uero Paralipomenon, quem græco uocabulo taliter nuncupamus, quem nos latine Præteritorum possumus dicere, ita de Salomone scriptum est. Reliqua uero operum Salomonis primorum & nouissimorum scripta sunt in uerbis Nathan prophetæ, & in libris Achiæ Selonitis, in uisione quoque Addo uidentis cõtra Ieroboam. Hos libros hodie nusquam, neque apud ipsos Hebræos inueniri posse asseuerant, sicut nec librum Bellorum domini, cuius in libro Numerorum mentio est, neque librum Iustorũ, neque carmina Salomonis, neque disputationes eius sapientissimas, de lignorum natura herbarũq. omnium, itemq. iumentorum, uolucrum, reptilium, & piscium: uel quod iam ex libro Dierum protulimus, ubi dicit: Reliqua uero opera Salomonis priorum & nouissimorum scripta sunt in uerbis Nathan prophetæ, & in libris Achiæ Selonitis, in Visione quoque Addo uidentis contra Ieroboam filium Nabath: & multa huiusmodi uolumina, quæ scriptura quidem probat, sed hodie constat non esse. uastata namque a Chaldæis Iudæa, etiam bibliotheca antiquitus congregata inter alias prouinciæ opes hostili igne consumpta est, ex qua pauci qui nune in sancta scriptura continentur libri, postmodum Esdræ pontificis, & prophetæ sunt industria restaurati.

DIVI

D. EVCHERII, LVGDVNENSIS EPISCOPI, COMMENTARIORVM IN LIBROS Regum, ad Verannium & Salonium fratres, episcopos,

LIBER QVARTVS.

OST diuisionem regni Israel inter Roboam & Ieroboam, postquam recessit Israel a domo Dauid, sequitur scriptura & dicit. Factum est autem cum audisset omnis Israel, quod reuersus esset Ieroboam, miserunt & uocauerunt eum, congregatoq. coetu constituerunt eum regẽ super Israel. Non est itaque dubitandum uoluntati Dei, qui in cælo & in terra omnia, quæcumque uoluit, fecit, & qui etiam illa, quæ futura sunt, fecit, humanas uoluntates non posse resistere, quo minus faciat ipse quod uult, quandoquidem etiã de ipsis hominum uoluntatibus, quod uult, & cum uult facit: nisi forte, ut ex multis ista de Ieroboam sufficiant, quando Deus uoluit ei propter peccatum Salomonis regnum dare, sic erat in potestate Israelitarum subdere se memorato regi, siue non subdere, quod utique in eorum positum erat uoluntate, ut etiam Deo ualerent resistere: qui tamen hoc nisi per ipsorum hominum uoluntates facere noluit, sine dubio habens humanorum, quo placeret, animorum inclinandorum potestatem. Sic ergo cum uoluerit reges in terra Deus constituere, magis habet in potestate uoluntates hominum, quam ipsi suas uoluntates. Deinde refert scriptura, quod uenit propheta de Iuda in Bethel, ad Ieroboam regem sacrilegum, obiurgare eum propter sacrilegia idolorum, quæ fecerat, unde auertit filios Israel a domino Deo patrum suorum: iussusq. est ibi non manducare neque bibere: qui pro eo quod deceptus est a pseudopropheta, & inobediens fuit uerbo domini, a leone in uia interemptus est. Equidem homo cuiuslibet sit meriti, si conditoris sui protectione deseratur, quæ nimirum protectio minus necessaria creditur, si semper habeatur, sed utiliter plerumque subtrahitur, ut sibimet ipsi homo, quia sine illa nihil sit ostendatur. Manus ergo domini aliquando nos nobis per aduersa insinuat, quæ etiam nescientes nos in prosperis portat: qua destituti dũ cadere incipimus, & tamen adiuti retinemur, & doctrina fit quod in lapsu trepidauimus, & custodia quod in statu permaneamus. Nemo ergo se alicuius uirtutis æstimet, etiam cum quid fortiter poterit, quia si diuina protectio deserat, ibi repente eneruiter obruitur, ubi se ualenter stare gloriatur. quid est enim quod uir Dei contra altare Samariæ ad prophetandum directus, præsente rege auctoritatem liberæ uocis exercuit, eiusdemq. regis extensum brachiũ in rigorem mirabiliter astrinxit, quod tamen mox misericorditer saluti restituit, cuius in domũ inuitatus comedere noluit, quia, ne in uia comederet, prohibitionis dominicæ præcepta seruauit, qui tamen in eadẽ uia & seductus comedit, & pastus interiit. Qua in re quid subtili cõsideratione colligimus, quid ut ita dixerim formidandũ suspicamur, nisi quod forsitan apud semetipsum tacitus, & pro præceptis dominicis regẽ se contempsisse gloriatus, ab interna mox soliditate quassatus

De propheta a pseudopropheta decepto. I

est,& inde ei in opere culpa subripuit,unde gloria in corde subrepsit: unde prophetæ falsis uerbis deceptus disceret,quia nequaquã propriæ fortitudinis fuerit, quod ad regis uerba restitisset. Bene autẽ ex eius ore mortis sententiã accepit, cuius seductione uitæ præcepto deuiauit, ut inde pœnam ueraciter assumeret, unde culpã negligenter admisisset. Sequitur, Hæc dicit dominus. Quia inobediens fuisti ori domini, & nõ custodisti mandatum, quod præcepit tibi dominus Deus tuus, & reuersus es, & comedisti panem,& bibisti aquam in loco, in quo præcepi tibi ne comederes panem, neque biberes aquam, non inferetur cadauer tuum in sepulcro patrum tuorum. & reliqua.) Quanti hæc pœna pendenda sit, si secundum euangelium cogitemus, ubi post corpus occisum, nihil metuendum esse didicimus, ne membra exanimata patiantur, nec pœna dicenda est. Si autem humanum erga suam carnem consideremus affectũ, potuit inde terreri uel contristari uiuus,quod sensurus non erat mortuus: & hæc erat pœna, quoniam dolebat animus id de suo corpore futurum, quamuis cum fieret non doleret. hactenus enim uoluit dominus seruum suum plectere, qui non sua contumacia spreuerat præceptum implere, sed aliena decipiente fallacia obedire se credidit, quando non obediuit. neque enim putandum est, ita fuisse interemptum morsu bestiæ, ut ad supplicium tartareum eius deinde anima raperetur, quandoquidem ipsum eius corpus idem leo, qui occiderat,custodiuit, iumento etiam, quo uehebatur, illæso, & simul cum illa immani fera intrepida præsentia ad domini sui funus astante: quo mirabili signo apparet hominem Dei coercitum potius temporaliter usque ad mortem, quam punitum esse post mortem. De qua re apostolus cum propter quorundam offensas commemorasset infirmitates quoque multorum: Si enim,inquit,nos ipsos iudica
1.Cor. 11 remus, a Domino non iudicaremur, cum iudicamur autem a domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Eum sane ipse qui deceperat, in monumento proprio satis honorifice sepeliuit, seq. sepeliendum iuxta eius ossa curauit: ita sperans parci posse ossibus suis cum ueniret tempus, quando secundum illius hominis Dei prophetiam, Iosias rex Iuda in illa terra multorum eruit ossa mortuorum, eisdemq. ossibus tum sacrilega altaria, quæ sculptilibus constituta fuerant, funestauit: pepercit quippe illi monumento, ubi iacebat propheta, qui ante annos amplius quam C C G ipsa prædixerat, & propter ipsum nec illius qui eum seduxerat, sepultura uiolata est. Affectu namque illo quo nemo umquam carnem suam odio habet, prouiderat cadaueri suo qui occiderat mendacio animam suam. ex hoc igitur quod quisque carnem suam naturaliter diligit, & illi pœna fuit addiscere, non eum futurum in sepulcro patrum suorum: & huic cura prospicere, ut parceretur ossibus suis, si iuxta eum iaceret, cuius sepulcrum nemo uiolaret. Hunc affectum Christi martyres certantes pro ueritate uicere: nec mirum quod contempserunt quod non fuerant peracta morte sensuri, qui non potuerunt eis, quos uiuentes sentiebant, cruciatibus uinci. poterat utique Deus, qui leonem prophetæ corpus, quod ipse occiderat, ulterius non permisit attingere, & fecit de peremptore custodem: poterat, inquam, a suorum interfectis corporibus canes quibus fuerant proiecta prohibere: poterat & ipsorum hominum innumerabilibus modis terrere sæuitiam, ne cadauera incendere, nec in aera dispergere auderent: sed hoc quoque experimentum multiplici uarietati tentationum deesse non debuit, ne fortitudo confessionis, quæ immanitati persecutionis pro corporis salute non cederet, sepulcri honore trepidaret, postremo ne fides resurrectionis consumptionem corporum formidaret. Debuerunt ergo & ista permitti, ut etiam post hæc tanti horroris exempla martyres in Christi confessione feruentes, & huius quoque testes fierent ueritatis, in qua didicerant

eos, a quibus sua corpora interficerentur, postea nihil habere quod facerent, quam quidquid mortuis corporibus facerent, utique nihil facerent, quando in carne omni uita carente, nec aliquid sentire posset qui inde migrauit, nec aliquid inde perdere qui creauit. Prætermissa multa libri Regum historia ad Achab sceleratissimi regis & sacrilegæ uxoris eius Iezabel tempora cursim tendimus, ut de uirtutibus sanctorũ prophetarum Heliæ atque Helisæi saltem tenuiter aliquid disseramus. Interea refert scriptura quod Achab filius Zambri, mortuo patre, super Israel regnauerit in Samaria uiginti & duobus annis, feceritq. malum in conspectu domini super omnes qui fuerunt ante eum: nec satis fuit ei, ut ambularet in peccatis Ieroboam filii Nabath, insuper duxit uxorem filiam Etabahel regis Sidoniorum, abiitq. & seruiuit Baal in templo, quod ædificauerat in Samaria, & plantauit illic lucum, & addidit Achab in opere suo irritare dominum Deum Israel super omnes reges Israel, qui fuerunt ante eum. Lucus locus est siluestris spissus, dictus ab eo quod parum luceat, multis uestitus arboribus, locus amœnus, ubi multæ arbores sunt: dictus lucus per antiphrasim, quia caret luce præ nimia nemorum umbra, densis arboribus septus, Solis lucem declinans. Potest & a collucendo crebris luminibus dici, quæ ibi propter religionem gentilium cultumq. fiebant. Solebant autem pagani in lucis dæmones consulere, & responsa ab illis non signis, sed uocibus accipiebant, unde & a fando fana sunt appellati. cum enim in diebus Heliæ scisso iam in duas partes populo Iudæorum, Achab per successionem regni Israelitarum apicem obtineret, Iezabel externæ feminam gentis & prophanæ mentis duxit uxorem, cuius cura & instantia idolorum profecerat cultus, ut ad sacrilegum ritum rex pariter traduceretur & populus. Grassabatur in iniuriam Dei diabolus antiquæ artifex tyrannidis, multimodam Dei religionem destruere satagens: grassabatur in corde mulieris, cuius instinctu diuina lex & eius sacerdotium spernebatur, occidebantur prophetæ, & altaria tollebantur: stupebant omnia, & tantum commissum facinus perhorrebant: mundum dico in omnibus tabescentem, quod membris speciebusq. suis nomen creatoris asscriberet error humanus. Sed quæris forte ut tibi probetur, utrũ peccantibus hominibus metuant elementa. Audi Hieremiam magnificum prophetarum, diuino ore clamantem. *Hiere.2* Expauit, inquit, cælum in istum, & terra commota est, quia duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui non possunt aquam continere. Turbata ergo erant elementa, turbata non officio sed affectu, quod unicum, ut dixi, nomen deitatis hominum eis error imponeret, famulatumq. debitum conditori cæca deuotione præberet. Erat hic Helias medius in tanto discrimine animarum, erat medius in ipso mundi naufragio: quod non aquarum inundatio, sed pœnalis & cæca diaboli æmulatio inuexerat orbi terrarum. solus enim hic, latentibus ceteris, uelut lucerna ardens offerebat se his, quos uidebat profundæ noctis mersos caligine, nunc monendo, nunc arguendo, nunc curando, nunc etiam comminando: sed nec lumen cæco, nec surdo prodest inferri sermonem. Crescebat in dies singulos error infaustus, & omnem creaturam mortis umbra contexerat, ad omnem formam, omnemq. speciem inclinabatur miserum hominum genus. quid enim de Sole, Luna ac stellis, de terra ac mari, principalibus dicam & clarissimis elementis? cunctis animantibus, uolatilibus, quadrupedibus, & reptilibus, muscis quoque & uermibus æterni & singularis Dei prosternebatur imago. Quemadmodum igitur ferret illa mens tota pietatis & fidei, Heliæ dico prophetæ, & tantam ruinam tantamq. perniciem animarum? iacebat populi illius corpus regio morbo constrictum, & uelut exanime iam & sine sensu discerptis membris, &

ctitur pietate: non respicit ad ipsa iura naturæ, non paruulum sub sicco ubere matris exhalantem: senum ac iuuenum profunda inediæ nece defessa, non iam corpora sed cadauera, turbido præterit uultu: non exoranti colono, non supplicanti respondet agricolæ, sed crudelior feris, & belluis effectus immanior, omne humanum despicit genus. Et factum est uerbum domini ad Heliam dicens: Recede hinc, & uade contra orientem, & abscondere in torrente Charith, qui est contra Iordanem, & ibi de torrente bibes, coruisq. præcepi, ut pascant te ibi. Abiit ergo & fecit iuxta uerbum domini. Corui quoque deferebant ei panes & carnes mane, similiter panes & carnes uespere, & bibit de torrente, Post dies autem siccatus est torrens, non enim pluerat super terrā) Helias igitur recte Dei filio assimulatus est, cui & auctoritas & nomen ueridice cōgruit. Helias enim Deus meus interpretatur, quod nomen substantialiter Dei filio inest, auctoritatē uidelicet sibi faciendi, quod uelit, originaliter uindicans, quoniā omnia quæ sunt patris, sua quoque testatus est esse. Tespites autem, Captiuans siue Cōuertens interpretatur. De domino enim psalmista ait, Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatē. *Psal. 145* Et iterum. Conuerte domine captiuitatem nostram, sicut torrens in austro. *Psal. 67* Ac ne forsitan moueat quempiam, quod Heliam Dei comparauerim filio, legat epistolam ad Hebræos, & id apostolum protulisse reperiet, dicens quodam modo: Hic Melchisedech assimilatus filio Dei, permanet pontifex in æternum, sine patre, *Heb. 7* inquit, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum habens, neque finem: quod utique nulli homini, nisi Dei filio, soli congruere poterit, qui ex quo uel unde originem trahat, scriptura nequaquam indicat. Id ipsum etiam & de Helia scriptura testatur, cum subito nomen illius introducit, & ex qua tribu uel familia ortus sit minime profertur. Torrens Charith, qui interpretatur Diuisio, siue Concisio, Iudaico populo congruere certissimum est. Qui populus torrenti merito comparatur, quia quod ad obseruandum per legem ei diuinitus fuerat traditum, opportuno tempore incarnationis dominicæ finiendum erat, quando umbræ & imagines legis expletæ noscuntur. Pascitur deinde Helias tempore famis a coruis, mane afferentibus panem, & ad uesperam carnes: & Manichæi intelligunt in illis libris Christū, cui quodāmodo salutem nostram esurienti confitentur peccatores, fidei primitias nunc habentes, in fine autem uelut ad uesperam sæculi etiam carnis resurrectionem percipientes. Potest & per panem & carnem, quæ mane & uespere coruos Heliæ attulisse scriptura pronunciat, intelligi in panibus opera pietatis, quæ in peregrinis & indigentibus sibi testatus est dominus dari: in carnibus autem castigatio intelligenda est corporis siue cruciatus, quos pro diuino amore uel cultu omnes sancti sibi intulisse uel a persecutoribus pertulisse mane & uespere, idest, sub ueteri testamento & euangelica prædicatione leguntur.

Postquam uero exsiccatus est torrens, dicitur Heliæ a domino: Surge & uade in Sareptam Sydoniorum, & manebis ibi. præcepi enim ibi mulieri, ut pascat te. Surrexit & abiit in Sareptam. cumq. uenisset ad portam ciuitatis, apparuit ei mulier uidua, colligens ligna, & uocauit eam, dixitq. ei. Da mihi pauxillum aquæ in uase, ut bibam. Cumq. illa pergeret ut afferret, clamauit post tergū eius dicens. Affer mihi & bucellam panis obsecro in manu tua. Quæ respondit. Viuit dominus & uiuit anima tua, quia non habeo panem, nisi quantum pugillus capere potest farinæ in hydria, & pauxillum olei in lecytho. En colligo duo ligna, ut ingrediar & faciam illud mihi & in filio meo ut comedamus & moriamur. Ad quam Helias ait. Noli timere, sed uade & fac sicut dixisti. Verumtamen mihi primum fac de ipsa farinula subcinericium panem paruulum, & affer ad me. tibi autem & filio tuo facies postea. Hæc autem dicit dominus Deus Israel. Hydriæ

farinæ

farinæ non deficiet, nec lecythus olei minuetur, usque ad diem qua daturus est dominus pluuiam super faciem terræ. Quæ abiit & fecit iuxta uerbum Heliæ, & comedit ipse & illa & filius eius. Et ex illa die hydria farinæ non defecit, & lecythus olei non est imminutus, iuxta uerbum domini quod locutus fuerat in manu Heliæ) Vt interim omittam quid intrinsecus lateat sacramenti, quod de terra Israel ad Sidoniam mittitur regionem, unde caput omnium & causa malorum, Iezabel orta fuit, illud breuiter perstringatur, quod pergit ad uiduam penuria laborantem, & in ipso uitæ, mortisq. confinio destitutam, quæ exierat ut ligna colligeret, & tam sibi, quã paruulis extremã nictus substantiã procuraret. At Helias uidet mulierem inediæ squalore confectam, non mouetur, non cunctatur, non reuocat pedem, sed ingerit se & immergit, fitq. ei ipse grauior fame, & dicit ad eam. Da mihi parum aquæ ut bibam. O si tibi, beate homo, uidua respondisset, & iusta te uoce repellens diceret, Quid petis a me, quod omnibus abstulisti, quid quæris a muliere, quod mundo negasti? hæc omnium necessitas & penuria, oris tui auctoritate prolata est: ego a te refici, ego a te debeo satiari, tu uenis ad me? Sed nullo horum mulier, nec corde nec ore usa sermone est, mox deuota mens & euangelicæ non indigna mercedis, frigidæ aquæ poculum prophetæ defert sitienti. Addit quoque Helias & dicit, Affer mihi etiam buccellam panis in manu. At illa, Viuit dominus Deus tuus si est mihi panis, nisi manus plena farinæ in hydria. Et colligo duo ligna, ut ingrediar, & faciam illud mihi & filio meo, manducabimus & moriemur. Sed quid ad hæc Helias? Confide, inquit, & intra, & fac secundum uerbum tuum: sed prius fac mihi inde subcinericium, tibi autem & filio tuo facies postea. O magnificum mulieris animum, o immutabile mentis propositum, o uere uenerabile per sæcula factum: poculum petit, mox offert: & quod regibus iam forsitan deerat, quod diuites non habebant, hoc uidua ex abundantia erogabat. Pascit pane, quæ cum filio die postero erat moritura, nec habere se negat, sed fatetur simpliciter, nec metuit prodere ueritatem: & non tam postulanti, quam quodam modo exigenti, omnem causam pandit in medium: quantitatẽ uictus, & numerũ personarũ, ut non tam hospitem uelit habere, quam iudicem. Nõ dixit, Nõ possum facere quod iubes: nec ait, Considera uiduam, non tam de se, quam de filio tabescentem: considera paruulorum chorum, nec me illis auferas, nec matrem patiaris tanta orbatam prole derelinqui. Non ait, Tu es utique qui orbem terræ famis sententiæ condemnasti, te omne hominum genus irascente deperiit: deinde transiisti patriam, terram pæne omnem gentis tuæ & prouinciam peragrasti, nusquam tibi diues occurrit, nusquam locuples obuiauit, qui esurientem susciperet, & reficeret ieiunantem, ego tibi sola occurri, aut ego iam sola remansi, quæ præter penuriæ egestatem etiam mole opprimor filiorum, quæ tantam natorum plebem plaga ipsa patior grauiorem, exeo domum non ut spicas colligam, sed ligna: non ut alimoniam deferam, sed fomenta: & quos a fame liberare non possum, conor saltem a frigore defensare. Certe quia tam crudelis, ut non consideres quid iniungas, illo sane contentus esse debueras, ut nobiscum ederes pariter, quod remansit: uel prius sineres paruulos satiari, tunc tibi quod remansit, offerri; sed singulariter tibi præcipis fieri cibos: & non solum singulariter, sed te uis primitus satiari: nulla te miserorum conuenit cura, nec te ipsa naturæ religio interpellat, paruulis & lactentibus extremum de ipsis dentibus auferre uis cibum. Sed illa horum nihil aut egit aut dixit, quinimmo intrepida currit, & imperata consummat. Erat in illo tempore spectaculum angelis hominibusq. gratissimum, quod inter gentes terra prophana, uidua mulier iam tunc esset filia Abrahæ, multo hospitalior ipso pa-

rente, multo humanior fidei genitore. Erat quidem Abrahã hospitalis, & erga peregrinos magno detētus affectu: sed erat uere opulens, erat diues, aderat ei posse quod uellet, quia nec minor erat animus quam facultas, nec census animum superabat. Hæc uero quæ non solum marito, sed & facultatibus uiduata, non solum natalibus tenuis, sed & temporis malo constricta, ad tantam deuenerat paupertatem, ut in domo nihil, nisi quod augeret famem, possidere potuerit, scilicet par uulorum turbam, ipsa inedia grauiorem: sed in his omnibus malis, liberalis animus deuotus perstabat: pergit, &, ut præceperat homo Dei, fideliter complet, suscipit prophetam & recipit. Quo ergo ore, quibus uocibus hanc feminam laudem nihil mihi dignum occurrit, quod tantæ uirtutis animum ualeat exæquare. considero enim quemadmodum studio humanitatis omnem uim despexit naturalis affectus, non de se, non de paruulis: nihil eam a mentis proposito reuocauerit, nec proprii sexus infirmitas, nec materna erga paruulos uiscera pietatis: occidit in se naturæ officia hospitalitatis intuitu, & effectus est deuotus erga hospitem matris animus, filiorum crudele sepulcrum. quantum enim spectat ad illam, mortui sunt paruuli, & genitricis quodam modo manibus strangulati atque sepulti: quantum autem ad Dei misericordiam, non morti uere sunt, nec fame uel inedia consumpti, quia soli, ceteris pereuntibus, conualuerunt. Confestim siquidem & propheta fidem diuina mercede remunerans ait, Viuit dominus, quia hydria farinæ tuæ non deficiet, & uas olei non imminuetur. Facta est igitur manus uiduæ perenne torcular, & mola iugiter fundens. Ecquid dico mulieris manum? In uerbo prophetæ tota domus uiduæ piorum cellarium facta est. non ibi ros, non pluuia, non ueris aura, non calidi Soles, non nimbus necessarius, non aratrum, non agricola, non colonus, sed omnia & in omnibus sermo prophetæ affatim uiduæ ministrabat. Sciendum tamen quod in septuaginta interpretibus hæc uidua non unum tantum filium, sed plures habuisse narratur. Mulier uero quæ fuisse scribitur in Sarepta, ecclesiæ typum gestabat, quæ a suo diutius conditore deserta, populum rectæ fidei nesciuit: egena stipe nutriebat, idest uerbum fructus experte docebat, donec adueniret sermo propheticus, qui exsiccato uellere Israelis, utpote clausa ianua cæli, fame periclitabatur in Iudæa: quæ ob hoc dicta est uidua, quia utpote gentilis necdum fuerat diuino cultui mancipata, nec sacram legis habebat notitiam. Sarepta autem ciuitas, quæ interpretatur Incendium siue Tribulatio panis uel Panis angustia, præsens accipiendus est mundus, in quo incendium pessimæ conflagrat cupiditatis, ubi rebus superuacuis acquirendis quasi aucupandi cura impendebatur, ubi dire satis incendium panisq. spiritalis antea fiebat angustia. Ergo ut de Helia scriptura pronunciat, dominus noster ad nationũ ecclesiam ueniens, & eam extra portam ciuitatis patrio uidelicet in errore reperiens, non eam signis & mirabilibus maximisq. portentis, ut Israeli fecerat, ad confessionem sui nominis prouocauit, sed uerbo eidem tantummodo imperauit, dicens, Da mihi pauxillum aquæ in uase ut bibam, & buccellam panis in manu tua. aqua enim in uase fides accipienda est cordis, qua creditur ad iustitiam: buccella uero panis in manu, misericordiæ intelligendum est opus: fides quoque & opera uinculo sibi quodam indissolubili connectuntur. ubi enim una defuerit, altera penitus non stabit: quia ut Iacobus apostolus ait, Fides sine operibus *Iaco. 2* mortua est: & opera sine fidei inania redduntur & friuola. ecclesia ergo in typo illius mulieris uiduæ, iuxta domini præceptum ad afferendum eidem aquam pergendo, quodam modo fidem sui cordis præparatam ostendit domino. Panem sibi confitentur necdum fuisse, condigna uidelicet opera diuinæ culturæ, sed modicum se testatur habere farinæ in hydria, & paulolum olei in lecytho. Pu-

gillum

gillum farinæ in hydria, naturalem indicat legem, quæ diuina largitione humanæ naturæ insita est, per quam discernitur bonum uel malum, & ut quod sibi quisquam fieri non uult, ipse non faciat. Paululum olei in lecytho, rationabilis accipiendus est intellectus, per quem creatura intelligit creatorem, & piis operibus eidem placere studet: quæ iccirco se dixit parum habere, quia necdum per baptismi sacramentum spiritalis gratiæ acceperat donum. Ibi tamen farina oleumq. ore prophetico benedicitur, idest fructus & hilaritas caritatis, siue gratia corporis dominici, & chrismatis unctio, indefectiuo uerbi cælestis munere fecũdatur: cuius hactenus in uasis oleum gaudii spiritalis & benedictionis farina non deficit, ceteris, quæ non credunt, gentibus inopiæ panis diuini, miseriæ & uenatui deditis inutili. Quod autem ait, duo se ligna colligere, ex quibus modicum farinæ coquerent quod habebat, & cum filiis suis comedens, mortis iam exitium expectaret, ita accipiendum est. In duobus lignis, non solum ligni nomine, sed etiam numero lignorum crucis mysterium persignabat, per quam sibi & filiis suis, idest populo, qui Christo fuerat crediturus, panem uitæ perpetuæ dari credebat, præteritis peccatis per lauacrum baptismi mori, illo uidelicet genere quo dominus in
Ioan. 20 euangelio prædicauit, Beati qui non uiderunt & crediderunt. Per panem uero subcinericium, paruulum illud iam præfigurabat, quod in exordio fidei obseruare gentes per epistolam apostoli decreuisse leguntur: ut ab idololatriæ se tantummodo cultu, & a fornicatione ac suffocatis abstinerent. hæc enim quæ rudibus adhuc & feris hominibus, ab apostolis consilio sapienti indulta sunt, ad comparationem euangelicæ prædicationis, ad quam postmodum introducti sunt, ualde exigua & parua fuisse noscuntur. Quod autem ait, Mihi primitus facito, hoc uoluit ad omnes credentes ex gentibus, ut non suis meritis ascriberent, quod obdurato spretoq. Israele ipsi saluati sunt: sed sibi, qui ut crederent eisdem misericors ex-
Gen. 3 titit: quia, ut dictum est ad Cain, Non recte offert, qui non recte diuidit: hoc est, qui non Deo, sed sibi omne bonum quod habet, ascribit. Siue aliter: Panis subcinericius, historia accipienda est legis, quæ spiritalem intelligentiam opertam continebat in littera. Per fermentatum uero panem, euangelii intelligenda est prædicatio: quia testamento ueteri, tamquam fermentum, inserta sunt testimonia. Quod autem pascentem se pauit Helias, ita intelligendum est: uniuersi enim fideles licet sua fide & piis operibus Deum pascant: tamen ut hoc habeant, ab illo
Iaco. 1 eisdem condonatur: Omne enim datum optimum, ut scriptum est, & omne donum perfectum, desursum est, a luminum patre descendens. diuina enim, metuentibus Deum, nequaquam penitus minuentur. Rursum aliter: per panem subcinericium, quem sibi uerus Helias dominus noster, nationum ecclesiam præcipit exhibere: quid aliud accipiendum est, nisi pænitentium satisfactio, id ipsum
Psal. 101 psalmographo sub persona pænitentis canente cum dicit, Quia cinerem sicut panem manducabam, & potum meum cum fletu temperabam. his enim satisfactionibus dominus se pasci hortatur. Factum est autem post uerba hæc: ægrotauit filius mulieris matris familiæ, & erat languor fortissimus, ita ut non remaneret in eo halitus, Quæ dixit ad Heliam: Quid mihi & tibi uir Dei? Ingressus es ad me, ut rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum. Cui ait
c. Helias: Da mihi filium tuum. Quem tollens de sinu eius portauit in cænaculo quo manebat, & posuit eum super lectum suum, expanditq. se & mensus est super puerum tribus uicibus, & conuersa est anima pueri ad eum & reuixit, depositumq. de cænaculo tradidit matri suæ & ait: Ecce filius tuus uiuit. Quæ respondit: In isto cognoui quoniam uir Dei es tu, & uerbum domini in ore tuo uerum est.) Quod enim dicit filium mulieris nimio languore detentum & ad mortem

usque fuisse perductum, hanc intelligentiam habere dignoscitur. Post præceptum enim quis & diuina cognitionem seu euangelicam prædicationẽ percepto bonorũ operum gustu, pro commissis facinoribus & præteritis erroribus, ut grauissima lan gueat afflictione necesse est: quia ut scriptũ est, Qui addit scientiam addit etiam pæ *Eccl. 1* nitentiæ salubrem dolorem, castigationeq. assidua uim facit perditioni suæ, ut eua dere ualeat perpetuam mortem, & uitam consequatur beatitudinis sempiternæ: hoc ipsum Paulo apostolo confirmante cum dicit se non esse dignum uocari apo- *1. Cor. 15* stolum, eo quod persecutus fuerit ecclesiam Dei & expugnauerit illam. In descen su enim fontis, originali peccato ac pristinis uitiis per baptismum qui Christo cre diderit moritur. unde sublatus ad sacri altaris cænaculum per unctionem chrismatis & inuocationem patris ac filii & spiritus sancti, communionemq. corporis & sanguinis domini uiuificari manifestum est: & tunc ab omni ecclesia, cuius mater pueri figuram gerebat, illa procedit confessio, quia dominus Iesus uerus Dei filius est, & in gremio patris uel dextera sit constitutus, rursumq. depositus de altari, cœtui fidelium tamquam matri redditur uiuus. Siue aliter. postquam enim fidelis quis pristinis uitiis per pænitentiæ satisfactionem sua mortificauerit membra, sublatus a terrenis cupiditatibus & carnalibus desideriis per meditationem legis ac prophetarum, euangelicaq. prædicatione uiuificari meruerit, templumq. fuerit diuinum effectus: illuc intentionem animi contendit dirigere, ubi Christus est ad patris dexteram sedens, & in carne adhuc habitans, conuersationem iam nititur habere in cælis. Sed quantumlibet homo quis ad Deum mentem contendat erigere, & per excessum quendam theoriæ gaudeat in supernis Christo domino adherere: corporis tamen compellente natura cui anima iuncta, ut de super nis ad inferiora rursum retrahatur, necesse est. Quod autem dixit Heliam se super puerũ expandisse, tribusq. uicibus mensum fuisse, hoc ipsum explesse dominum manifestum est, cum per legem & prophetarum uaticinia, seu propria prædicatio ne salutem protulit gentium populo. Superiora iam figuraliter exposita uerba Heliæ de uidua, multo aliter apud antiquas translationes reperiuntur, in quibus Helias domino supplicat, dicens, O domine testis huius uiduæ, cum qua ego inhabito apud ipsam, tu male fecisti ut occideres filium eius. Nihil in hoc dicto moueret animum, si uera pronunciatio seruaretur: uox est enim non credentis, quod tam male faceret Deus cum ea uidua, quæ tam pie prophetam susceperat, eo præsertim tempore quo ibi erat, cui protulerat illa totum uictum suum tam exi guum in tam magna & summa inopia. Ita ergo dictum est, ac si diceret: O domine testis huius uiduæ cum qua ego inhabito apud ipsam, tu ne male fecisti ut occideres filium eius: ut subintelligatur, quod utique dominus testis cordis illius mulieris uidebat quanta esset pietas, unde etiam Heliam ipse ad eam miserit, nec malefaciendi causa mortificauerat filium eius, sed exhibendi miraculi ad gloriam nominis sui, qua tantum prophetam & tunc uiuentibus & posteris commendaret sicut dicit dominus non ad mortem mortuum fuisse Lazarum, sed ut glorificetur: *Ioan. 11* Deus in filio suo. & hoc consequentia probant: ex ipsa enim fiducia quam habuit, credidit Helias non ad hoc illud contigisse, ut acerbo luctu hospita eius affligeretur: sed potius ad hoc factum, ut Deus magnificentius ostenderet uiduæ qualem Dei famulum suscepisset. Sequitur scriptura, & dicit, Et insufflauit puero ter, & inuocauit dominum & dixit, Domine Deus meus reuertatur nunc anima pueri huius in eum. Et factum est sic.) Hæc ergo deprecatio qua petiit Helias tam breuiter & tam fideliter ut resurgat puer, satis indicat quo affectu dicta sint superiora: & ipsa mulier ostendit ad hoc mortificatum fuisse filium suum ad quod Helias factum fuisse præsumpserat, cum illa uerba non confirmando sed renuendo renunciauerat.

renunciauerat. cum enim uiuum recepisset filium suum, ait: Ecce cognoui quoniam homo Dei es tu, & uerbum Dei in ore tuo certissimum. Multa sunt autem in scripturis, quæ nisi illo modo pronuncientur, in cõtrariam sententiam recidunt, sicuti est: Quis accusabit aduersus electos Dei. Deus qui iustificat. si quasi confirmans respondeas, uides quanta peruersitas oriatur. Sic ergo pronunciandum est ac si diceret: Deus ne qui iustificat? ut subaudiatur, non utique. ac per hoc apertam puto esse illam sententiam Heliæ, quam nõn seruata pronunciatio faciebat obscuram. Factum est, inquit, uerbum domini ad Heliam: Vade & ostende te Achab, ut dem pluuiam super faciem terræ. Qui perrexit & occurrit ei in itinere Abdias dispensator regis Achab, & ait, Vade nuncia Achab, adest Helias. Qui abiit, & nunciauit ei. Venitq. in occursum eius, & ait ad Heliam. Tu ne es qui conturbas Israel? ad quem Helias: Non turbaui, inquit, Israel, sed tu & domus patris tui, qui dereliquistis mandatum domini & secuti estis Baalim. ueruntamen mitte nunc & congrega ad me uniuersum Israel in montem Carmeli, & prophetas Baal quadringentos quinquaginta, prophetasq. lucorum qui comedunt de mensa Iezabel. Misit itaque Achab ad omnes filios Israel, & congregauit eos in montem Carmeli. Accedens autem Helias, ad omnem populum ait: Vsque quo claudicatis in duas partes. Si dominus est Deus, sequimini eum: sin autem Baal, sequimini illum. Et non respondit ei populus uerbum. Ad quos rursum ait Helias, Ego remansi propheta domini solus: prophetæ autem Baalim quadringenti quinquaginta uiri sunt. Dentur ergo nobis duo boues, & illi eligant bouem unum, & in frusta cædentes ponant supra ligna, ignem quoque non supponant: ego quoque faciam bouem alterum & imponam supra ligna, ignemq. non supponam, Inuocent illi nomina deorum suorum, & ego inuocabo nomen domini, & qui exaudierit per ignem ipse sit Deus. Responditq. omnis pupulus & ait, Optima propositio. Dixitq. Helias prophetis Baal, eligite bouem unum, & facite uos primum quia plures estis. Et fecerunt ita, inuocabantq. Baal de mane usque ad meridiem, & non erat uox, nec qui responderit, incidebantq. se ritu suo cultris & lanceolis donec perfunderentur sanguine. Cumq. transisset meridies & tempus adesset iam quo sacrificium offerri deberet, dixit Helias ad populum: Accedite ad me. et accedente ad se populo, curauit altare domini, quod destructum fuerat, & tulit duodecim lapides iuxta numerum tribuum filiorum Iacob, & ædificauit altare domino in nomine domini: fecitq. aquæ ductum quasi per duas aratiunculas in circuitu altaris, & imposuit ligna, diuisitq. bouem & posuit supra ligna & ait, Implete quattuor hydrias aquæ, & effundite supra holocaustum & ligna. Quod cum fecissent, id ipsum etiam secundo & tertio fieri iussit, repletaq. est fossa aquæductus aqua.) Vide cur etiam Helias hoc faciat, & diligenter aduerte. Habebat beatus Helias & pro gratia propheticæ dignitatis & pro diuini cultus studio scientiam omnium quæ in templis dæmonum agebantur. Nouerat inter cetera inepta potius quam commenta callidam etiam huiuscemodi compositam fraudem, qua facilius irretirentur animæ miserorum, ut aræ eorum non simpliciter ante delubri pedes statuantur, sed pendens crepido supra qua structæ sunt, rogus subterranea fornice baiuletur: ad quas ex aduersa parte concaui parietis, occulto aditu descendatur, ac per patulas cauernas præparatos ignes doli minister sacrificii tempore clandestinis officiis subministret: quo attonitus miserorum animus, dum nullas desuper uidet adhibitas flammas, hostiamq. cernit ex improuiso comburi, per inuisibilem potestatem ignes cælo credat esse delatos. Ne ergo hoc incredulæ mentes de diuinis suspicarentur altaribus, uallum, quod fieri præceperat, aqua iussit impleri, ut si qua esset sub altario proderetur fouea, uel descendens deorsum

sum aqua latentes utique ignes extingueret. Nec sufficit semel rigasse locum, tertio id agitur: sed nec hoc est contentus propheta: ipsa altaris ligna præcepit inundari, ut omnis fraudis suspicione submota, diuinæ potestatis esse uirtutem, nec rex nec populi, nec ipsi dubitarent sacerdotes. Cumq. iam tempus esset, ut holocaustum offerretur, accessit Helias ad altare & exclamauit dicens: Domine Deus exaudi me hodie in igne, sicut exaudisti me in aqua, ut cognoscat populus hic, quoniam tu es dominus Deus Israel, & ego seruus tuus, & propter te feci opera hæc. Exaudi me domine exaudi in igne, ut cognoscat populus hic, quia tu es domine Deus, & conuertisti cor populi huius retrorsum. Ecce, inquit, clamante eo, cecidit ignis de cælo & deuorauit holocaustum ac ligna & lapides, puluerem quoque & aquam, quæ erat in fossa, aquæductus lambens. Quod cum uidisset omnis populus, cecidit in faciem suam & ait, Dominus, ipse est Deus. Dixitq. Helias ad eos: Apprehendite prophetas Baal, & ne unus quidem effugiat de illis. Quos apprehendentes, continuo duxit eos Helias ad torrentem Cyson, & ibi eos trucidari præcepit.) Clementissimus enim Deus qui non obliuiscitur misereri, nec in ira continet miserationes suas, rursum ad Israelem filium suum dignatus est mittere, ut eisdem pluuiam euangelicæ prædicationis tribueret. Tres anni famis, scientiam sanctæ trinitatis populo Iudæorum uel in toto mundo defuisse præsignabant. Achab uero qui interpretatur Frater patris, a quo etiam Dei prophetas interfectos scriptura pronunciat, principum sacerdotum typum gerebat. Quod autem dicit Achab ad Heliam, Tu ne es ille qui conturbas Israel? hoc ipsum & de domino principes sacerdotum dixisse Pilato leguntur. Inuenimus hunc subuertentem siue conturbantem [*Lucæ 23*] gentem nostram. ii enim, ut dominus legitur eis exprobasse, filii fuere patris sui diaboli, cuius opera facere studuerunt, ut uitæ suæ auctorem crucifigendum impie proclamarent. Vos enim, ait dominus, de diabolo patre estis, & opera patris ue- [*Ioan. 8*] stri facere uultis. ille enim homicida est & ab initio mendax, & in ueritate numquam stetit. Abdias autem, cuius nomen interpretatur Seruus domini, qui etiam eo tempore quo Achab prophetas domini præceperat trucidari, centum prophetas in speluncis celauerat, uictum eisdem quotidie administrans, illos quodammodo præsignabat qui ex principibus Iudæorum occulte discipuli domini erant, hoc est Nicodemus, & ceteri quos euangelista pronunciat. Prophetæ Baal & prophetæ lucorum, scribarum & pharisæorum typum gerebant, qui sacræ legis negligentes præcepta, populum propriis traditionibus peruerterant, quibus, Væ futurũ [*Matth. 23*] dominus legitur prædixisse. [*Lucæ 11*] Carmelus uero mons, qui interpretatur Scientia circumcisionis, Christi figurabat ecclesiam: in qua non præputii circumcisio, sed qualiter circumcisio accipienda sit, scire præcipimur. Per circumcisionem enim præputii carnis libidinem atque luxuriã sciendum est abscindendam: per cordis uero circumcisionẽ immundæ cogitationes intelligendæ sunt amputandæ. Bouem uero, quem Helias mactauit in holocaustum atque in frusta concidit, uetus intelligendum est testamentum, ex quo ad confutandas Iudaicas superstitiones, ea quæ de illo scripta fuerunt in multis locis excussisse euangelica prædicatione manifestatur, cum dixisse scribitur: Non legistis quod dictũ est, Lapidem quem reprobauerunt [*Matth. 21*] ædificantes, hic factus est in caput anguli. Et intellexerunt, inquit, scribæ & pharisæi quod de illis diceret, & cetera quæ in euangelio reperiuntur. Bouem uero alterum a falsis prophetis electum, populum significat reprobum per pharisæos atque scribas seu hæreticos non Deo, sed diabolo auctori eorum ab ipsis oblatũ. transacti meridiei tempus urgentis mundi significabat cursum, in cuius uesperum dominus Iesus Christus in uerum sacrificium, quod ipse est, se ipsum patri ad deponenda humani generis delicta obtulit. Altare quod ab Helia curatum est & ex

duodecim lapidibus restauratum, sanctæ trinitatis accipienda est confessio, quæ in Iudæis olim uel in hæreticis destructa fuerat, a domino per apostolos in ecclesia reformata est. Ligna uero, quæ super altare composita fuerant, crucis patibulum præsignabant, in qua dominicum affixum est corpus, quod uerum & acceptabile Deo patri fuit holocaustum. Quattuor hydriæ repletæ aqua, totidem numero signabant euangelia. In quibus baptismi sacramentum, quod in nomine sanctæ trinitatis datur, habetur præceptum. Ignis quoque, qui lapides altaris & quæ super eum fuerant, necnon & aquam uorauit, sanctum spiritum præsignabat, qui non solum apostolos sed cunctos credentes per lauacrum regenerationis in Dei sacrificium absumit & sanctificat. Falsi uero prophetæ qui ab Helia interfecti leguntur, aduersariæ accipiendæ sunt potestates, de quibus dominum in cruce pronunciat apostolus triumphasse: siue illi accipiendi sunt, qui aduersus dominum impie pro

Matth. 27 clamasse leguntur, Sanguis eius super nos & super filios nostros, quod utique temporibus Vespasiani & Titi expletum, qui legit Iosephum historiographum, nô ambigit ambiguum. Deinde sequitur historia & dicit: Ascendit Helias in uertice Carmeli & pronus in terram posuit faciem suam inter genua, & exorabat dominū, dixitq. ad puerum suum, Ascende & circumspice contra mare, septem uicibus. Quod cum fecisset septima uice, apparuit nubecula parua quasi hominis uestigium ascendens de mare, & subito contenebrati sunt cæli, & facta est pluuia grandis.) Quod enim Helias exorat ut pluuia tribuatur a Deo, hoc quoque dominum fecisse pro suis discipulis, & qui per uerbum illorum credituri erant, euangelista pronunciat. Ministrum Heliæ, cui iussum est cōtemplari contra mare, omnium prophetarum, qui ante aduentū Saluatoris fuerunt, typum gestasse nō dubium est: quibus in gratia spiritus sancti per omne tempus, quod ante aduentum Saluatoris præcessit, incarnationem illius præstolare datum est. Nubecula parua, quæ uelut uestigium hominis ascendisse de mari describitur, dominus ac redemptor noster accipiendus est. sicut enim uestigium extremum corporis membrum est, ita quoque dominus Iesus humilis & paruus ac puer in mundo existere uoluit, qui nos a peccato mundaret. Cæli contenebrati sunt, quia sancti prædicatores diuini uerbi occultis sacramentis sunt repleti. Pluuia facta est magna, quia euangelicus hymber per apostolorum prædicationem totius mundi rigauit fines. Currus Achab, quem Helias accinctus lumbis præibat, diaboli accipienda potestas est, cui a domino dicitur,

Matth. 5 Vade retro satanas, non tentabis dominum Deum. in tantum enim diaboli potestas in aduentu domini inanis existit & infirma. ut nec in porcos intrandi haberet

De odio Iezabel in Heliam. VII licentiam, nisi ei fuisset permissum. Nunciata sunt, inquit, Iezabel cuncta, quæ gesserat Helias: & quemadmodum prophetas occidisset Baal, quæ statim nuncium misit ad eum dicens: Hæc mihi faciant dii & hæc addant, nisi hac hora cras ponam animam tuam sicut animam unius ex illis. Quod audiens Helias timuit ualde, & abiit quocumque eum ferebat uoluntas, uenitq. in Bersabee Iudæ, & illic reliquit puerum suum: ipse autem perrexit in desertum uiam unius diei. Cumq. uenisset illuc & sedisset subter unam iuniperum ait, Sufficit mihi domine, tolle animam meam.) Sancti uiri qui subleuante spiritu ad summa rapiuntur, quamdiu in hac uita sunt, ne aliqua elatione superbiant, quibusdam tentationibus reprimuntur, ut nequaquam tantum proficere ualeant quantum uolunt, sed ne extollantur superbia, fit in eis quædam mensura uirtutum. Hinc est quod Helias dum tot uirtutibus in alta profecisset, quadam mensura suspensus est, dum Iezabel postmodum, quamuis reginam, tamen mulierculam fugit. Perpendo quippe hunc miræ uirtutis uirum ignem de cælo trahere, & duos quinquagenarios uiros cum suis omnibus petitione subita cōcremare, uerbo cælos claudere, uerbo ad pluuias aperire

aperire, suscitantem mortuos, uentura quæque præuidentem, ecce rursus animo occurrit quo pauore ante unam muliercŭlam fugit. Considera uirum timore perculsum de manu domini mortem petere nec accipere, de manu mulieris mortem fugiendo uitare. quærebat enim mortem dum fugeret dicens, Sufficit mihi tolle animam meam, neque enim melior sum quam patres mei. Vnde ergo sic potens, ut tot illas uirtutes faciat: unde sic infirmus, ut ita feminā pertimescat: nisi quia dispensatoris superni nutu mensura occulti libraminis appenduntur, ut ipsi sancti homines Dei & multum ualeant per potentiam Dei: & rursum quadam mensura moderati sint per infirmitatem suam. In illis uirtutibus Helias quid de Deo acceperat, in istis infirmitatibus quid de se esse poterat, agnoscebat. Illa potentiæ uirtus fuit, ista infirmitas custos uirtutis. In illis uirtutibus ostendebat quid acceperat, infirmitatibus hoc quod acceperat custodiebat. In miraculis monstrabatur Helias, in infirmitatibus seruabatur. Posthæc sequitur. Proiecitq. se, & dormiuit in umbra iuniperi. Et ecce angelus domini tetigit eum, dixitq. illi, Surge & comede. Respexitq. & uidit ad caput suum subcinericium panem, & uas aquæ. Comeditq. & bibit & rursum obdormiuit, tetigitq. eum secundo angelus & dixit, Surge & comede, grandis enim tibi restat uia. Consurgensq. comedit & bibit, & ambulauit in fortitudine cibi illius XL diebus & XL noctibus usque ad montem Dei Oreb, Quid igitur Iezabel? Hæc faciant mihi dii, & hæc addant, nisi posuero animam tuam. Et audiuit Helias, & fugit uiam dierum XL. O uiolentiam uerbi, o formidinis eminentiā. Audito mulieris uerbo fugit Helias: & fugit non una non duabus, non tribus diebus: sed ingressus est in eo sermo mulieris, & quid ageret nesciebat, tanti itineris spacio metu exagitante iactatus, uelut cum secundo flatibus cursu impulsæ nauis arborē uiolentus ex aduerso turbo corripuit, impetumq. reflexit: ita prophetæ animū uirtutum uelis nauigantem mulieris perculit sermo, totamq. eius nauem per omnes formidinum fluctus turbato rectore iactauit. Quid ergo tu Helia? tu enim es, qui uerbo clauseras cælum & fraudaueras imbres, qui mandaueras aeri & diuinos ignes eduxeras, qui falsos salubriter interfici iusseras sacerdotes, qui constanter in faciem exprobaueras regi, quod ipse & domus sua populum euerteret Israel: qui dixeras, Viuit dominus, si erit pluuia aut ros, nisi in uerbo oris mei: qui domum uiduæ spicarum aream & torcular feceras olei: qui omnibus imperaueras elementis, sermonem nunc audiens meretricis expauisti, & una muliercula profugum fecit timorisq. captiuum. O stupendam rem, uide duos istos, Petrum & Heliam, magnificos uiros & ceteris clariores, uelut duas ciuitatum arces in sublime porrectas, a mulieribus fatigari: Petrus timet puellam, Iezabel deterret Heliam. Et quia eiusdem culpæ uitio uterque subiacuit, amborum naturalis infirmitas unum sortita est proditorem. Fugit ergo Helias uiam quadraginta dierum. Vbi est zeli tui ardor incontinens, ubi constantiæ flamma, ubi auctoritas libertatis cum dicebas, Viuit dominus, si erit pluuia super terram: uel cum regem cominus arguebas, & cum ultrices flammas cælitus deponebas, talia tantaq. mirabilia faciens, unum adulteræ non tulisti sermonem? Sed considera quid in his ostendatur, quod scilicet homini, quamdiu domini gratia cooperatur, omnia secunda sunt, omnia fida: elementa seruiunt, & principes prosternuntur, reges adorant, populi uenerantur: si uero se semel perfectionis uel correptionis causa, supernum ab homine suspendat auxilium, confestim fragilitas naturæ monstratur: mox insurgunt quæ uidebantur esse subiecta, quæ prius ut dominum metuebant, incipiunt esse terrori. Iezabel quæ interpretatur Fluxus uanus, synagogæ gestauit typum, quæ uanis superstitionibus seruiens, in euangelica prædicatione credere noluit, & auctorem uitæ persequens, sicut & Iezabel

Heliam extinguere magis, quam credere maluit. Puer Heliæ qui in Bethsabee, quæ interpretatur Puteus iuramenti, dimissus est, sacerdotale accipiendum est ministerium, quod templo domini in Hierusalem cultui diuino exhibeatur. Desertum uero ad quod uia unius diei Helias legitur peruenisse, & sub arbore iuniperi quieuisse, uniuersus accipiendus est mundus, qui propter dæmonum culturam in maligno fuerat positus, ad quem dominus relicta Iudæa per prædicatores suos transire dignatus est: & ibi quasi dormit, dum per fidem in corde fidelium requiescit. Arbor uero iuniperi agrestis atque inculta ecclesiam præsignabat ex gentibus, quæ sacrarum scripturarum nequaquam fuerat exculta præceptis: ad quam Israeliticum *Matth. 21* regnum transiturum dominum prædixisse euangelista pronunciat: Auferetur a uobis regnum, inquit Iudæis, & dabitur genti facienti uoluntatem Dei. Via uero unius diei, quam Helias egisse legitur, unitas intelligenda est trinitatis, quã euangelica prædicatio cunctis nationibus introduxit. Panis subcinericius & uas aquæ quid aliud indicant, nisi gentium pænitentiam & lacrymarum effusionem, quibus *De aduẽtu Helia ad Oreb. VIII* dominus ualde reficitur? Posthæc peruenit, inquit, Helias ad montem Dei Oreb, & mansit in spelunca, & ecce sermo domini ad eum, dixitq. illi. Quid hic agis Helia? At ille respondit, Zelo zelatus sum pro domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactũ domini filii Israel. Altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio, & derelictus sum ego solus, & quærunt animam meam, ut auferant eam. Fugiens ergo Helias uenit ad quendam locum & obdormiuit ibi, & uenit ad eum dominus, dominus scilicet ad seruum, & ait. Quid tu hic Helia? Velut notans eum timoris & fugæ. Quid tu, inquit, Helia?) Putasne fugisti, & furor te unius mulierculæ profugum fecit? Vbi est illa constantia ubi libertas? Discede cetero non tibi ipsi confidere, nec propriæ, cum res secundo cursu ferantur, imputare uirtuti. Verumtamen Helias respondet, & dicit, aliud quidem mente retinens, aliud ore depromens. Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua destruxerunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Hoc est, hæc cogitatio quæ tantum prophetam de ipso deiecit fastigio meritorum, communem hominem demonstrauit. Denique mox eum corripit sermo diuinus. Non ita, inquit, est Helia, falleris, & humanæ cogitationis laqueis irretiris: non iccirco fugisti, nec te ideo, quod solus esses, regina perterruit. nec enim tu es tantummodo qui nõ adoraueris Baal: sunt mihi fideles famuli, sunt multi amici, & septem millium uirorum electissima uirtus, quam nec error humanus inclinare, nec inanis gloriæ cogitatio potuit eleuare. Hi omnes non curuauerunt genua ante Baal, sed instabili poplite ad instar cælestis exercitus me semper adorant. Fugisti ergo nõ quod in te solo furor adulteræ desæuiret, sed quod tibi hanc elationẽ genuerit magnitudo uirtutum, ut tam arrogantem ferres de genere humano sententiam: erasq. paulisper mea gratia deserendus: & nisi tibi tantæ elationis frena laxassem, lapsum incurreres grauiorem, & disceres bona facta non tuæ uirtuti ascribere, sed diuinæ. Non igitur alia ex causa fugisti, nisi quod secedente mea gratia mulier te minaci sermone deterruit. Consideremus ergo quanta uis fuerit in adulteræ sermone, gratia recedente, quãta formidinis magnitudo, quod quadraginta diebus oberrabat fugiens Helias per inuia & deserta, tantiq. ieiunii metu consternatus non sentit esuriem. Quid agis Helia? Vbi est, ut sæpe iam memini, illa omnibus stupenda fiducia, ubi os illud metuendum, ubi lingua terribilis alternis imperans elementis? Sed hoc tibi, ut dixi, constabat gratia ministrante. Vide ergo quemadmodum leuitate culpæ permittitur iacere tantus propheta, ut emendatus elationis uitio atque correptus, integro uestiatur moderationis, & clementiæ indumento. Iam ergo eruditi sumus & docti in Petro, atque Helia, quemadmodum eos dominus

nostri

nostri caussa circumscribi delicto, quemadmodum illos fidei piettisq. signiferos, & generis humani columnas permiserit metu dominante quassari: ut populorum esset exemplum, a Deo sibi non peccandi gratiam minime condonatam, ne cum ipsi a culpis essent ac uitiis alieni, peccatoribus diri existerent & crudeles: sed cum forte quis fuerit delicto præuentus, non statim abiiciant, non condemnent iacentis affectum, sed impartiantur uiscera caritatis, porrigant manum, & erigant lapsum, spem ei diuinæ clementiæ promittentes, sicq. se exemplo illorum commendent magistrorum. Hæc autem iccirco diximus, non iustos culpando, sed peccatores ad spem erigendos protulimus: & primo quidem uirtutes eorum extulimus, nunc culpas intulimus, ut & iustis formam cautelæ, & peccatoribus salutis portum fidelissimũ monstraremus. Merito quæritur quo modo licite sacrificauerit Helias extra templum Dei, quando & ignem de cælo impetrauit, & prophetas dæmoniorum conuicit. Quod mihi non uidetur alia ratione defendi, quam illa qua defenditur & Abrahæ factum, quando filium Deo iussus uoluit immolare. cum enim iubet ille qui legem constituit aliquid fieri quod in lege prohibuit, iussio ipsa pro lege habetur, quoniam auctor est legis. non enim deesse possent miracula alia, præter sacrificium, qnibus superarentur & conuincerentur prophetæ lucorum, sed spiritus Dei qui fuerat in Helia, qnidqnid in hac re fecit, contra legem esse nõ potest, quia dator est legis. Alia adhuc insuper quæstio animũ pulsat, quare interpellauerit Helias Deum, quod Israel derelicto Deo prophetas occiderit, & eius destruxerit altaria, cum in lege olim iussum fuisset, non eos posse amplius habere altare quam unum, primum in tabernaculo, deinde in templo: nisi quod liquide datur intelligi, quod postquam decem tribus a domo Dauid excisæ, & a templo & Hierusalem sunt separatæ, illi qui in decem tribnbus, quæ uocabatur Ephraim, cultores diuini nominis erant: & ut putandum est, ad illa altaria recurrebant, quæ olim erexerant patriarchæ Abraham, Isaac, & Iacob, locis competentibus, ubi eis Deus apparuerat: ad hæc altaria cultores diuini nominis, & si non ad sacrificandum, tamen ad adorandum Deum patrum suorum recurrebant. Hæc uidentes Israelitæ sacrilegi, & idolorum cultores destruebant, ut nec ibi locus esset, ubi ueri adoratores dominum precarentur: & hoc est, ut in superiori parte iam præmissum est, quod instaurauerit Helias altare domini, quod destructum fuerat. Dixitq. dominus ad Heliam, Egredere, & sta in monte coram domino. Et ecce dominus transiit, & spiritus grandis & fortis, subuertens montes, & conterens petras ante dominum.) Quod autem ait, ante dominum spiritum præcessisse grandem, & cetera: eius aduentum significat ad corda credentium, quibusdam occultis & ineffabilibus signis esse profuturum. nam quod ait, Subuertens montes, & conterens petras ante dominum: hoc est quod apostolus ait, Arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritalia, ad destructionem munitionum, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei. 2. Cor. 10 Non in spiritu dominus, & post spiritum commotio: non in commotione dominus, & post commotionem ignis: non in igne dominus, & post ignem sibilus auræ tenuis.) Spiritus ante dominum euertit montes, & conterit petras: quia pauor qui ex aduentu eius ingruit, & altitudinem cordis nostri deiicit, & duritiam liquefacit. Sed spiritui commotionis & ignis, Deum non inesse dicit: in sibilo uero tennis auræ non negat: quia nimirum mens cum in contemplationis sublimitate suspenditur, quidquid perfecte perspicere ualet Deus non est. Cum uero subtiliter aliquid conspicit, hoc quod de incomprehensibili substantia æternitatis audit, quasi sibilum auræ tenuis percipit: sed sibilum auræ tenuis percipimus, cum saporem incircumscriptæ ueritatis cõtemplatione subita subtiliter degustamus. Tunc ergo uerũ est quod

Deum cognoscimus, cũ plene nos aliquid de illo cognoscere non posse sentimus. Vnde bene illic subditur. Quod cum audisset Helias, operuit uultum suum pallio, & egressus stetit in ostio speluncæ) Quid est quod propheta cum uocem domini loquentis secum audit, in speluncæ suæ ostio stat & faciem uelat: nisi quia dum contemplationis gratia uox supernæ intelligentiæ fit in mente, totus homo iam intra speluncam non est, quia animum carnis cura non possidet: sed stat in ostio, quia mortalitatis angustias exire meditatur. Sed iam quia in ostio speluncæ consistit, & uerba Dei in aure cordis percipit, necesse est ut faciem uelet: quia dum per supernam gratiam ad altiora intelligentiæ ducimur, quanto sublimius leuamur, tanto semper per humilitatem nosmet ipsos intellectu nostro premere debemus, ne conemur plus sapere, sed sapere ad sobrietatem: ne, dum nimis inuisibilia discutimus, aberremus, ne in illa natura incorporea corporei luminis aliquid quæramus. aurẽ enim intendere, & faciem operire, est uocẽ interioris substantiæ audire per mentẽ, & tamen ab omni specie corporea oculos cordis auertere, ne quid sibi in illa corporale animus fingat, quæ ubique tota, & ubique incircumscripta est. Et dominus dixit ad Heliam. Vade reuertere in uiam tuam per desertum in Damascum. Cumq. perueneris, Azahel regem super Syriam, & Iehu filium Namsi unges regem super Israel: & Helisæum filium Saphat, qui est de Abelmaula, unges prophetam pro te. et erit quicumque fugerit gladium Azahel, occidet eum Iehu. & qui fugerit gladium Iehu, interficiet eum Helisæus) Abelmaula urbs est una de præcipuis urbibus Salomonis: est autem nunc uicus, ut in locorũ libro legimus, in Aulone X ab Scythopoli milliaria distans cõtra australem plagam, & nunc dicitur Bethulia. Damascus enim qui interpretatur Sanguinem bibens siue propinans, totius mundi typũ gerebat, in quo habitatores illius, immolando dæmonibus filios suos, sanguinem bibere ac propinare non est ambiguum: sanguis enim pro peccato ac morte ponitur in scripturis, quam non solum sibi infelices uidebantur inferre, sed & suis imitatoribus propinabant. Azahel uero, qui interpretatur Factura Dei, uniuersarum gentium continebat figuram, cui ualde congruit interpretatio, Dei factura. opus enim Dei fuit, ut obdurato Israele, & signis atque uirtutibus domini penitus nequaquam credente, nationum populi cum omni mentis alacritate crederent in crucifixum. Siue aliter factura Dei, idest, imago Dei per fidem Christi gentibus restituta, nulli poterit esse dubium. Nam ut in Iacob & Esau figura præcesserat, maioris quondam filii primatus ac benedictio ad iuniorem fratrem translata: ita etiam in istis, Azahele uidelicet & Iehu, diuina dispensatione intelligimus geri, ut gentium populus, qui fuerat iunior, per Azahelem præponatur in persona Iehu primogenito, ut scriptum est, Israeli: & iuxta scripturæ testimonium, populus qui erat in capite, propter præuaricationes assiduas, & piaculum quod intulit domino, factus in cauda est: translatoq. ab eodem regno, ut dominus fuerat protestatus, datũ est gentium populos Dei uoluntatem uidelicet exequenti. Sed quia diuinæ pietatis est omnes homines saluos fieri, sicuti Esau, licet iuniori fratri subiectum nequaquam benedictione priuauit, ita quoque & hic Heliæ a Deo prædicitur, Relinquam mihi septem millia uirorum, quorum genua non sunt curuata ante Baal. Relinquam enim ad futurum tempus pertinere intelligi uoluit, quod in domini aduentu constat fuisse expletum, de illis pro certo extitisse intelligendum, qui ex omni Israele per apostolos Christi fidem susceperunt, & septiformi gratia spiritus sancti uncti sunt. Iehu uero cuius uocabulum interpretatur Ipse uel Est, filius uidelicet Namsi, qui interpretatur Attrectans uel Palpans, Apostolorum spiritaliter præfigurabat personam. Illis quippe horum nominum ualde congruit interpretatio. Beati enim apostoli semper pro certo sunt, qui pro trinitatis confessione &

De reditu Heliæ Damascũ. IX

ueridica

ueridica prædicatione Deo & uniuerso orbi perpetuo uiuunt. Ioannes quoque in epistola sua, cum de uerbo uitæ, hoc est Dei filio, qui carnem assumpsit scriberet, ita affatus est, Quem nostris oculis uidimus, & auribus nostris audiuimus, & manus nostræ tractauerunt. Quod autem dicitur Heliæ, Helisæum filium Saphat de Abelmaula unges prophetam pro te, ita intelligendum est, Helisæus enim interpretatur Dei mei salus, Saphat autem Iudicans, Abelmaula uero Luctus parturiens Dei enim filius, qui est uera fidelium salus, cui omne iudicium tradidit pater, in quo iudicio impiis & incredulis erit luctus parturiens, gehennæ scilicet cruciatus, quia in substantiæ suæ splendore atque uirtute nō poterat ab hominibus contemplari ex deitate, ut apostolus ait, se exinaniens maiestate, in Helisæi præfiguratione serui dignatus est suscipere formā, qui uerus homo ex uirginis utero procreatus, sanctoq. spiritu est unctus. Quod autē ait historia, Qui effugerit gladium Asahel, occidet eum Iehu, & qui effugerit gladium Iehu, interficiet eum Helisæus, hoc modo intelligi potest. gladius enim Asahel Syri, illorum doctrina accipienda est, qui ex gentibus dominicæ incarnationis & passionis ac resurrectionis uates inspirati diuinitus extiterunt, ad confutandos uidelicet Iudæorum doctores, qui hoc mysterium populis occultabant. Gladius uero Iehu, qui super Israel unctus est, prædicatio intelligenda est Ioannis domini præcursoris, qui saduceos & pharisæos uenientes ad baptismum suum increpans, dixisse scribitur: Genimina uiperarum, *Luca 3* qui uobis ostendit fugere futuram iram? Gladius præterea Helisæi, euangelica accipienda est prædicatio, de qua dixisse scribitur: Non ueni pacem mittere, *Marc. 10* sed gladium: quia fideles & iustos quodam modo diuidit & separat ab infidelibus & iniustis, & quia in cordibus credentium cupiditates interimit noxias, & uitia uniuersa atque peccata. Interea ait dominus ad Heliam. Reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Baal, & omne os quod non adorauerit eum osculans manum. Certum est quod cordis sui oculum per elationis tenebras extinguit, qui cum recte agit, considerare meliorum merita negligit. Ac contra magno humilitatis exemplo semet ipsum illuminat, qui aliorum bona subtiliter pensat: quia dum ea quæ ipse fecerit, facta foris & ab aliis conspicit, eum qui de singularitate intus erumpere nititur, superbiæ tumorem premit. Hinc est quod uoce domini ad Heliam solum se æstimantem dicitur. Reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Baal: ut dum non solum se remansisse cognosceret, elationis gloria, quæ ei de singularitate surgebat, inclinaret. Propheta namque erat, & sæpe mysteria superna cognouerat. Quid ergo difficile fuit agnoscere, in hoc mundo fideliter Dei famulos & alios remansisse? Sed hinc solerter intuendum est, oculum elatio quam nequiter claudat, quia qui humilis occulta Dei nouerat, elatus & aperta nesciebat. Posthæc inquit reperit Helias Helisæum filium Saphat arantem in XII iugis boum, & ipse in XII arantibus unus erat: Cumq. uenisset, misit pallium suum super eum, qui relictis statim bobus, cucurrit ad Heliam, & ait. Osculer oro te patrem meum & matrem meam, & sic sequar te: Cui dixit Helias: Reuertere, quod enim meum erat, feci tibi: Reuersus itaque Helisæus, tulit par boum & mactauit illos, & in aratro boum coxit carnes eorum, deditq. populo ad comedendum) XII iuga boum XXIIII ueteris testamenti figuraliter accipiendi sunt libri: XII aratores, XII sunt intelligendi apostoli, sed in omnibus illis dominus existere dignatus est operator, qui dixit, Sine me nihil potestis facere. Osculum patris, reconciliationis dignoscitur si- *Ioan. 15* gnum. In duobus enim bobus lex accipienda est & prophetia, quarum umbras & imagines dominus noster per incarnationis suæ ac passionis mysterium occidit in littera, & in crucis suæ coxit aratro, nec non ad comedendum fidelibus præ-

buit, ut iam non uiuant secundum litteram, sed secundum spiritum. Posthæc refert scriptura, quod Benadab rex Syriæ obsidens, & impugnare incipiens Samariam, ait. Hæc faciant mihi dii, & hæc addant, si suffecerit puluis Samariæ pugillis omnis populi qui sequitur me) Hunc habet sensum, Samaria iuxta morem ciuitatum, habebat terram interius prope muros pene ipsis muris æqualem, ne uidelicet eos sine subsidiis terræ adiacentis erectos creber, insistente manu hostili, deiiceret ictus arietis: extrinsecus autem murorum altitudo longe superficiem terræ transcenderat, maxime cum in montis uertice, ut scriptura refert, fuerit urbs eadem. Ait ergo rex superbus obsessam terrens ciuitatem, quod tantā haberet exercitus multitudinem, ut etiam si quisque militum eius solummodo lapidem, uel cespitem, uel stipitem ad cōstruendum cōtra urbem aggerem apportaret, tam sublimis ex eo posset agger exurgere, qui superficiei ciuitatis ipsius, quæ erat intra muros esse uideretur æqualis, ita ut ex æquo pugnantes contra ciuitatem, tela uel faces mittere possent. Cuius temeritatem arrogantiæ modesto sermone compescens rex Israel ait. Dicit ei. Ne glorietur accinctus, æque ut discinctus) Aliud est autem accinctus, aliud discinctus, aliud non accinctus: Accinctus namque est, qui cingulo circumdatus incedit: discinctus qui cingulum nuper deposuit, uerbi gratia, uel balneum intraturus, uel lectum ascensurus, uel alteram tunicam forte induiturus: non accinctus, qui nuper tunica indutus, necdum se addita zonæ circumpositione muniuit: Sic ergo & in expeditione castrensi qui positus est, recte accinctus nominatur, idest armis indutus. qui pugna confecta uictor domum rediit, iure discinctus uocatur, quia nimirum depositis armis optatæ pacis otium gerit. qui uero necdum pugnare, neque se ad certamen parare iam cœperat, merito non accinctus esse dicitur. Ait ergo rex Israel regi Syriæ glorianti, quasi iam cepisset Samariam, quam obsidere cœperat, Ne glorietur accinctus æque ut discinctus: ac si aperte dicat, Noli gloriari quasi iam uictor bellici discriminis, qui adhuc in acie positus, quem uictoria sequatur, ignoras. Et uerum profecto dicebat. nam mox inito certamine Benadab non uictis aduersariis triūphans, sed cæso suo exercitu fugiens, domum rediit. Benadab regem Syriæ typum habuisse diaboli, qui princeps est huius mundi; non dubium est, qui cum XXX & duobus regibus, hoc est, omnibus uitiis suis aduersus humanum genus pugnare non desistit. Achab uero qui interpretatur Frater patris, hoc in loco personam gestauit Iudæorum, cum quibus diabolus prius conflictum habuit. Interea sequitur scriptura de uisione Michea prophetæ, ubi ait ad Achab. Vidi dominum sedentem super solium suum, & exercitum cæli à dextris & a sinistris eius, & dictum est: Quis decipiet Achab, & ascendat & cadat in Ramoth Galaad. Et dixit unus uerba huiuscemodi, & alius aliter, Et egressus unus dixit, Ego decipiam Achab. Et dictum est ei: In quo decipies? Qui respondit dicens. Egrediar, & ero mendax spiritus in ore omnium prophetarum eius) Quid per solium domini nisi angelicas potestates accipimus, quarum alis præsidens inferius cuncta disponit? Et quid exercitus cæli, nisi ministrantiū angelorū multitudo describitur? Quid est ergo quod exercitus cæli a dextris & a sinistris eius stare perhibetur? Deus enim qui ita est intra omnia, ut etiā sit extra omnia, & qui incircumscriptus est, ueritas illa, æterna beatitudo, quæ dextera eius dicitur, sinistrā non habet, quia nihil est quod displiceat, quia simul omnia cōtuetur, simul cuncta aspicit. ea autem in quibus & bonus spiritus uiuit & malus, exercitum cæli a dextris & a sinistris habere describitur: ut per dexteram intelligamus angelos electos, per sinistram uero spiritus reprobos. non enim ministrat Deo solummodo boni, qui adiuuant, sed etiam mali qui probant: non solum qui a culpa redeuntes subleuant, sed etiam qui redire nolentes

De uisione Michea. XI

nolentes granant: Nec mouere debet quod exercitus cæli etiam repulsi angeli uocantur, quia & ipsi quamuis ab æthereo cælo expulsi sint, adhuc tamen in aereo cælo demorantur, aquas enim in aere suspendi nouimus, aues cæli nominamus, & de eisdem spiritalibus Paulus dicit, Con tra spiritalia nequitiæ in cælestibus. [Ephes. 6] Quorum caput enuncians ait, Secundum principem potestatis aeris huius. Ad dexteram ergo & sinistram exercitus stat, quia uoluntas electorum spirituum diuinæ pietati concordat, & reproborum sensus suæ malitiæ seruiens, iudicio districtionis eius obtemperat. Vnde & mox spiritus in medio prosiliisse describitur, per quem Achab rex exigentibus suis meritis diciperetur. neque enim fas est credere bonum spiritum fallaciæ deseruire uoluisse, ut diceret, Egrediar & ero mendax spiritus in ore omnium prophetarum eius: Sed quia Achab rex peccatis præcedentibus dignus erat, ut tali debuisset deceptione damnari, quatenus qui sæpe uolens ceciderat in culpa, quandoque nolens caperetur ad pœnam: occulta iustitia, licentia malignis spiritibus datur, ut quos uolentes in peccati laqueo strangulant, in peccati pœnam etiam nolentes trahant. Sed quo modo Deus hæc agat ubique præsens, & ubique totus, ac semper præsens, & quo modo eius simplicem & incommutabilem æternamq. ueritatem consulant sancti angeli, omnesq. ab eodem creati sublimes & mundissimi spiritus, atque id quod in eo sempiterne iustũ uident, pro congruentia rerum inferendarum temporaliter peragant: quo modo etiam lapsi spiritus qui in ueritate non steterunt, propter immundiciam & infirmitatem concupiscentiarum & pœnarum suarum non ualentes præsentem intrinsecus contueri & consulere ueritatem, signa forinsecus per creaturam expectent, eisq. moueantur, siue ad faciendum aliquid, siue ad non faciendum: quoue modo cogantur æterna lege qua uniuersitas regitur, uincti atque constricti, uel sinente Deo operari, uel cedere iubenti: & complecti arduum, & explicare longissimum est. Post mortem Achab regnare cœpit Ochozias filius eius pro eo: de quo refert scriptura, quod cecidit per cancellos cænaculi sui, quod habebat in Samaria: [De morte Achab. XII] & ægrotauit Ochozias rex Samariæ, qui se a domo Dauid separauit, & per cancellos decidit, hoc significare uidetur, quia hæretici siue schismatici, etsi aliquam bonæ actionis arcem conscendere uidentur, quia tamen compagem ecclesiæ unitatis non habent, quasi patentibus & non solidis laterum præsidiis semper ad uitiorum infirma relabuntur, dum diuino destituti auxilio suæ pertinaciæ fastu intereunt. Deinde refert eadem scriptura quod idem Ochozias miserit duos principes quinquagenarios ad Heliam, quem quia procaciter hominem Dei uocauerunt, illo orante, cælesti igne consumpti sunt: tertius autem missus saluatus est. [De militibus combustis. XIII] Figuraliter autem quinquagenarius numerus confessio pænitentiæ est, per quod declaratur remissio peccatorum. Iudæi enim nolentes Christum Deũ esse uerum, nec principem indulgentiæ largitorem, dicunt ei, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidisti? [Ioan. 8] Hi tales futuro diuino ignis incendio extinguuntur. Tertius autem quinquagenarius, quia conuersus ad fidem trinitatis, demonstrat pænitentiæ sacramenta, iccirco ad indulgentiam meruit peruenire. Sciendum est quod scriptura sacra duobus modis maledictum memorat, aliud uidelicet quod approbat, aliud quod damnat. aliter enim maledictum profertur iudicio iustitiæ, aliter liuore uindictæ. Maledictum quippe iudicio iustitiæ ipso primo homine peccante prolatum est, cũ audiuit: Maledicta terra in opere tuo. [Gen. 3] Maledictum iustitiæ iudicio profertur, cũ dicitur ad Abrahã, Maledicã maledicẽtibus tibi. [Gen. 12] Rursum quia maledictum non iudicio iustitiæ, sed liuore uindictæ promitur, uoce Pauli prædicantis admonemur, qui ait, Benedicite, & nolite maledicere. [Rom. 12] et rursum idem: Neque maledici regnum Dei possidebunt. [1. Cor. 6] Deus ergo maledicere dicitur, & tamen

maledicere

maledicere hominē prohibet, quia quod homo agit malitia uindictæ, Deus non facit, nisi examine & uirtute iustitiæ. nam & sancti uiri cum maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex uoto ultionis, sed ex iustitiæ examine erumpunt. intus enim subtile Dei iudicium aspiciunt & mala foris exurgentia, quia maledicto debeant ferire cognoscunt, & eo in maledicto non peccant, quod ab interno iudicio non discordant. Hinc est quod Petrus in offerentem sibi peccunias Simo- *Act. 8* nem sententiam maledictionis intorsit, dicens, Pecunia tua tecum sit in perditione. qui enim nō ait, Est, sed Sit, non indicatiuo sed optatiuo modo se hæc dixisse significauit. Hinc Helias duobus quinquagenariis ad se uenientibus dixit: Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, consumat uos. Quorum utique sententia quanta ueritatis ratione conualuit, terminus causæ monstrauit. nam & Simon æterna perditione interiit, & duos quinquagenarios desuper flamma ueniens consumpsit. Virtus ergo subsequens testificatur, qua mente maledictionis sententia cum maledicentis innocentia permanet, cum eum, qui maledicitur, usque ad interitum maledictio absorbet. Itaque ex utriusque fine partis colligitur, quia ab uno & intimo iudice in reo sententia sumpta iaculatur. quod enim abstrahendus Helias atque eleuandus ad cælum, iusserit Helisæo ut resideret in Bethel, aut Hiericho siue Iordane, & ille semper iurauerit per dominum, quod non relinqueret eum, hoc figurasse uidetur, quod apostolorū in se habuerit figuram, qui ab ipsa reuelatione fidei, hoc enim interpretatur Galgala, Christo domino indiuidue adhærentes, usque in diem ascensionis eius in cælum, ab eius comitatu non recesserunt.

De raptu Heliæ. XIIII Cumq. transisset Iordanem, dixit Helias ad Helisæum. Postula quid uis ut faciam tibi, antequam tollar a te. Dixitq. Helisæus, Obsecro ut fiat spiritus tuus duplex in me) Secundum historiæ fidem duplex spiritus Heliæ Helisæo collatus est, quia multo plures uirtutes Helisæus quam Helias operatus est: tropologice uero duplex spiritus Heliæ Helisæo attributus est, quia post ascensionem domini per aduentum spiritus sancti duplex intelligentiæ donum, hoc est, noui ac ueteris testamenti apostolis est collatum. Cumq. pergerent & incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus & equi ignei diuiserunt utrumque, & ascendit Helias per turbinem in cælum. Helisæus autem uidebat & clamabat. Pater mi, pater mi, currus Israel & auriga eius. Et non uidit eum amplius) Currus Israel, hoc est, Mente uidentium Deum, non incongrue dominus Iesus Christus accipitur, qui electos suos patienter tolerando uelut in curru portat, atque per prædicationem & disciplinam suam sicut auriga agitat. Moraliter autem quid est quod Helias currus & auriga dicitur, nisi quia auriga agitat, & currus portat? Doctor ergo qui mores populi & per patientiam sustinet & sacri eloquii uerbis docet, & auriga dicitur & currus: currus quia tolerando portat, auriga quia populos bonis admonitionibus exerceret. Quid est autem quod Helias ad cælum raptus esse dicitur? Numquidnam eum adhuc in hac carne corruptibili positū, ad illius summæ quietis requiem ante resurrectionem ascensionemq. domini credimus esse perductum? Sed aliud est cælum aereum, & aliud æthereum. Cælum quippe aereum, terræ est proximum. unde & aues cæli dicimus, quia eas uolitare in aere uidemus. In cælum quippe aereum Helias subleuatus est, ut in secreta quadam terræ regione repente duceretur, ubi in magna iam carnis ac spiritus quiete uiueret, quousque ad finem mundi redeat & mortis debitum soluat. Subleuatus namque Helias ascensionem domini designauit. ille enim mortem distulit non euasit. Redemptor autem noster, quia non distulit superauit, eamq. resurgendo consumpsit, & resurrectionis suæ gloriam ascendendo declarauit. Notandum quoque est quod Helias in curru legitur ascendisse, ut uidelicet aperte monstraretur, quia purus homo adiutorio

adiutorio egebat alieno. Per angelos namque illa facta & ostensa sunt adiumenta, quia nec ad cælum quidem aereum per se ascendere poterat, quem naturæ suæ infirmitas grauabat. Redemptor autem noster non curru, non angelis subleuatus legitur, quia is qui fecerat omnia, nimirum super omnia, sua uirtute ferebatur. illo etenim reuertebatur ubi erat, & inde redibat ubi remanebat, quia per humanitatem ascenderat in cælum, per diuinitatem suam, & terram pariter continebat & cælum. neque enim arbitrandum est Heliam uel sic esse sicut erunt sancti, quando peracto operis die, denarium pariter accepturi sunt: uel sic quemadmodum sunt homines, qui ex ista uita nondum emigrauerunt, de qua ille tamen non morte, sed translatione migrauit. Iam itaque aliquid melius habet, quam in hac uita posset, quamuis nondum habet quod ex hac uita recte gesta in fine habiturus est. pro nobis enim meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur. Aut si quisquam putat hoc Heliam mereri non potuisse, si duxisset uxorem filiosq. procreasset: creditur enim non habuisse, quia hoc scriptura non dixit, quamuis & de cælibatu eius nihil dixerit: quid de Enoch respondebit, qui filiis genitis Deo placens non mortuus, sed translatus est? Cur ergo & Adam & Eua si iuste uiuentes, caste filios procreassent, nonne eis possent translatione nō morte succedentibus cedere? nam si Enoch & Helias in Adam mortui, mortisq. propaginem in carne gestantes, quod debitum ut soluant, creduntur etiam redituri ad hanc uitam, & quod tamdiu dilatum est morituri, nunc tamen in alia uita sunt, ubi ante resurrectionem carnis antequam animale corpus in spiritale mutetur, nec morbo nec senectute deficiunt: quanto iustius ac probabilius primis hominibus illis præstaretur, sine ullo suo parentumue peccato uiuentibus, ut in meliorem aliquem statum filiis genitis cederent, unde sæculo finito cum omni prosperitate sanctorum in euangelicam formam, non per carnis mortem, sed per Dei uirtutem multo felicius mutarentur. Apprehenditq. uestimenta sua, & scidit illa in duas partes, & leuauit Helisæus pallium Heliæ quod ceciderat ei) Helisæus enim domini ac redemptoris nostri figuram gestauit, uestimenta uero illius ueteris testamenti accipiendæ sunt scripturæ, quæ tunc scissæ, hocest, reuelatæ hominibus sunt, quando per passionem & resurrectionem siue ascensionem ipsius in cælo expletæ sunt. Pallium uero Heliæ ab Helisæo collectum, uirtus accipienda est uerbi, quam ad glorificandam carnem suam mundo reliquit. Habitante autem Helisæo in Hiericho, uenerunt ad eum uiri ciuitatis, & dixerunt ei: Ecce habitatio ciuitatis huius ualde optima est, ut ipse ut domine perscipis, sed aquæ pessimæ sunt, & terra sterilis. At ille ait, Afferte mihi uas nouum, & mittite in eo sal, Qui cum attulissent, egressus ad fontem aquarum, misit in eum sal, & ait. Hæc dicit dominus. Sanaui aquas has, & non erit in eis ultra mors neque sterilitas. Sanatæ ergo sunt aquæ usque ad diem hanc iuxta uerbum Helisæi quod locutus est) *Ab Helisæo sanata aqua.* Ciuitas Hiericho mundi huius præsignabat figuram, cuius habitatio secundum conditoris *XV* creationem non simpliciter tantum, sed ualde ab omnibus ut cernitur, optima est. Aquæ uero illius pessimæ; doctrina accipienda est philosophorum & poetarum, uidelicet hominum mentes ad dæmonum cultum & libidinem atque luxuriam prouocans. Terra uero sterilis, omne indicat hominum genus, qui relicto creatore Deo obscuratis sensibus deseruiebant omnibus creaturis. Quem enim in hoc facto miraculo, nisi dominum Iesum Christum præfigurauit, qui postquam uerbum caro factum est, atque per ministrum in Iordane fluuio baptizari dignatus est, *Ioan. 1* aquas Hiericho steriles, hocest huius mundi conuertit in lauacri fecunditatem, ut quidquid ex eis regeneratum fuisset, uitalem acciperet spiritum. In sale quippe sapientia, in uase uero rudi caro domini intelligitur. Ascendit, inquit,

De pueris ab eo maledictis. XVI

inquit, in Bethel. Cumq. ascenderet per uiam, pueri parui egressi sunt de ciuitate, illudebantq. ei dicentes. Ascende calue, ascende calue: Quibus maledicens in nomine domini, continuo egressi sunt duo ursi de saltu, & lacerauerunt ex eis XLII pueros, & abiit ex inde in montem Carmeli) Helisæus, qui interpretatur Dei salus, personam saluatoris gestasse non dubium est: qui saluator ascendens in Bethel, hoc est, ad domum Dei cælestem, a Iudæis quasi a pueris insipientibus subsannatus est, clamantibus iisdem Iudæis, Ascende calue, ascende calue, crucifige, crucifige in caluariæ loco: ob cuius piaculi facinus plebs Iudæorum, decursis XLII annis, post resurrectionem saluatoris, & ascensionem in cælos, a principibus Romanorum Vespasiano uidelicet & Tito quasi a duobus ursis consumpta est. Mons uero Carmelus ecclesia intelligenda est, ad quam, spreto Israele, suum dominus transtulit regnum.

De filiis uiduæ a seruitute uindicatis. XVII

Mulier quædam, inquit, de uxoribus prophetarum uenit ad Helisæum, & ait. Seruus tuus uir meus mortuus est, & tu nosti quia timens erat Deum, & ecce nunc ueniens creditor duos filios meos uult tollere in seruitutem sibi. Cui dixit Helisæus: Quid habes in domo tua? indica mihi: At illa, modicum, inquit, olei quo ungar. Ad quam Helisæus, Vade, ait, & pete tibi uasa non pauca, & ingressa cubiculum, tolle de ipso oleo, & mitte in uasis, tu infunde & filii tui offerant uasa: Cumq. impleta fuerint, uende & redde creditori tuo, tu autem & filii tui uiuite de reliquo. Quæ abiit, & fecit sicut ei uir Dei præceperat) Mulier hæc uidua antiquam sanctorum patrum, qui sub lege fuerunt, significauit ecclesiam, quæ in aduentu saluatoris a legali præcepto quasi a legitimo uiro destituta, cum duobus superstitibus filiis, idest, gemino populo derelicta est. Creditor huius ecclesiæ diabolus intelligendus est, qui humanum genus ante aduentum saluatoris per originale delictum & quotidiana peccata obnoxium tenebat. Quæ ecclesia parum olei in uasculo tenebat, quia gratiam euangelicæ prædicationis intra litteram legis, & prophetiam ueteris testamenti non reuelatam apud se continebat. Postquam uero ad cognitionem ueri Helisæi, hoc est, saluatoris nostri peruenire promeruit, eius consultu a uicinis suis plurima uasa uacua petiit: quia per apostolorum prædicationem multitudinem credentium ex diuersis gentibus intra domum fidei ad se collegit. De oleo quoque, quod apud se habebat, in cetera uascula transfudit, quia gratiam spiritalem per ora prædicatorum in cunctis gentibus mutauit: de quo oleo, idest, diuina gratia filios suos redemit, quia per donum spiritus sancti atque caritatis unctionem a perpetua seruitute peccati semet ipsam cum cunctis fidelibus liberauit.

De hospitibus Helisæi. XVIII

Factum est autem ut Helisæus transiret, & erat ibi mulier magna quæ tenuit eum, ut comederet panem. Cumq. frequenter inde transiret, diuertebat ad eam, ut comederet panem. Quæ dixit ad uirum suum, Animaduerto quod uir Dei sanctus est iste, qui transit per nos frequenter. Faciamus ergo ei cænaculum paruum, & ponamus in eo lectum, & mensam, sellam & candelabrum, ut cum uenerit ad nos, maneat ibi, & cetera.) Mulier ista Sunamitis typum ecclesiæ retentabat, quæ priusquam uerum Helisæum, hoc est, saluatorem nostrum per fidem susciperet, sterilis fuit: postquam uero eundem dominum in hospitio cordis sui suscipere promeruit, populum fidelem quasi unicum filium genuit. In cænaculo altitudo fidei, in lectulo uero quies spiritalis atque contemplationis otium præfiguratur. In mensa autem unitas fidei & concordia prædicationis innuitur: in sella uero docendi potestas: in candelabro illuminatio fidei, siue claritas uirtutum exprimitur.

De puero resuscitato. XIX

Posthæc refert scriptura de filio Sunamitis, quem puer Helisæi missus cum baculo non resuscitat: per semet ipsum uero ueniens, seq. super mortuum sternens, atque ad eius membra se colligens, huc illucq. deambulans, & in ore mortui septies aspirans hunc ad rediuiuam lucem

protinus

protinus per myſterium compaſſionis animauit: quia uidelicet auctor humani generis Deus quaſi mortuum puerum doluit, cum extinctos nos iniquitatis acu leo miſeratus aſpexit. Et quia per Moyſen terrorem legis protulit, quaſi per puerum uirgam miſit: per legem, quippe uirgam, dominus tenuerat cum dicebat, Si quis hæc uel illa fecerit, morte moriatur. A peccati igitur morte timor nos ſuſcitare non ualuit, ſed ad ſtatum uitæ aſpirata manſuetudinis gratia erexit. Sed puer cum baculo mortuum ſuſcitare non ualuit, quia Paulo atteſtante, nihil ad perfectum adduxit lex. Ipſe autem per ſemet ipſum ueniens, & ſuper cadauer ſe humiliter ſternens, ad adæquanda mortui membra ſe collegit: quia cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemet ipſum exinaniuit, formam ſerui excipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo. Huc illucq. deambulabat, quia & Iudæam iuxta & longe poſitas gentes uocat. Super mortuum ſepties inſpirat, quia per apertionem diuini numinis gratia ſeptiformis ſpiritus in peccati morte iacentibus aſpirat: moxq. uiuens agitatur, quia is, quem terroris uirga ſuſcitare non potuit, per amoris ſpiritum puer ad uitam rediit. Iam nunc hiſtoria Naaman Syri proſequenda eſt: Superius oſtendimus Heliſæum typum habuiſſe domini ſaluatoris. Naaman uero princeps militiæ Syriæ, qui leproſus fuerat, & ſuggerente ancilla, ad beatum Heliſæum ſanandus aduenit, populum gentium figurauit. Puella uero paruula, quæ de terra Iſrael ab Aſſyriis capta, & in Syriam ducta, uxori Naaman ſeruitium exhibebat, & dominæ ſuæ ſuggeſſerat, quod ſi ad beatum Heliſæum ſuus dominus pergeret, ſanitatem conſequeretur, legis accipienda eſt fama: iccirco uidelicet paruula nuncupata, quia, ut apoſtolus ait, nullum ad perfectum perducere ualuit: omnis enim perfectio in domino Ieſu Chriſto eſt. fama quippe eorum, quæ in lege de caſtitate & ſobrietate, patientia, iuſtitia, hoſpitalitate, pietate, ceteriſq. uirtutibus habebantur, ad uniuerſas peruenerat nationes: quia licet in tempore illo in ſola Iudæa prophetia floruerit, fieri tamen non poterat, niſi ut etiam ad illas uicinas gentes beata eius notitia perueniret: & quamquam eandem cuſtodire contenderent, tamen uelut captiua eiſdem ſeruiebat, quia idololatriæ cultui deditæ erant. tamen audiuit Naaman puellam, & uenit ad Heliſæum ſanandus a lepra: & populus gentium audiuit famam legis & prophetiæ, & uenit ad Chriſtum ab omnium peccatorum lepra ſanandus. Quid tamen dixit beatus Heliſæus per nuncium ad Naaman, uideamus. Ait enim ei, Vade, inquit, lauare ſepties in Iordane. Quod cum audiſſet Naaman, tantum ut lauaretur ſepties in Iordane, indignatus eſt, & uolebat renuere: ſed ab amicis ſuis conſilio accepto, acquieuit ut lauaretur, & purgatus eſt: Hoc ſignificauit, quia populus gentium, antequam Chriſtus crucifigeretur, ipſo per ſe Chriſto loquente non credidерunt, ſed poſtea docentibus apoſtolis ad ſacramentum baptiſmi fideliter uenit. Heliſæus namque in præfiguratione futurorum Naaman Syrum uidere noluit, & tamen minime deſpexit: ſic nimirum dominus Ieſus Chriſtus populum gentium, qui eum carnalibus oculis minime uidit, exterum a ſua ſalute non fecit. Dixit ergo Heliſæus ad Naaman, ut lauaretur ſepties in Iordane. Notandum quod Heliſæus mittit Naaman ad Iordanem fluuium, ita Chriſtus populum gentium miſſurus erat ad baptiſmum. Quod autem Heliſæus non per ſe ipſum Naaman aut tetigit aut baptizauit, hoc ſignificatum eſt, quod Chriſtus non per ſe ipſum uenit ad populum gentium, ſed per apoſtolos ſuos, quia illis dixit: Ite & baptizate omnes gentes in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti. Et hoc attendendum eſt, quia Naaman, qui populum gentium figurabat, in illo fluuio ſanitatem receperit, quem poſtea Chriſtus ſuo baptiſmate conſecrauit. Audiens uero

Marginal notes: *Heb. 7* (at "nihil ad perfectum adduxit lex"); *Philip. 2* (at "cum in forma Dei eſſet"); *De Naaman a lepra mundatio. XX* (at "Iam nunc hiſtoria Naaman Syri"); *Heb. 7* (at "nullum ad perfectum perducere"); *Matth. 28* (at "Ite & baptizate").

BB Naaman

Naaman, ut lauaretur septies in Iordane, indignatus est dicens, Numquid non meliora sunt flumina regionis meæ, flumina Damasci Abana, & Pharphar, ut in ipsis lauer & munder? Hæc illo dicente, consilium dederunt serui sui, ut acquiesceret prophetæ consilio. Quid autem hoc significet, intuendum est. Sanctus Helisæus, sicut diximus, typum habebat domini saluatoris, & Naaman figurabat populum gentium. Quod uero de suis fluminibus sanitatem se recepturum esse credebat, hoc indicabat, quod genus humanum de libero arbitrio & de propriis meritis præsumebat. Sed propria merita sine gratia Christi libertatem habere possunt, recipere sanitatem omnino non possunt. Vnde nisi ad exemplum Naaman, humanum genus consilium Helisæi audisset, idest, per Christi gratiam donum baptismatis humiliter excepisset, ab originali & actuali lepra liberari non posset. Siue aliter flumina Damasci, quorum aquas Naaman Syrus meliores aquis Iordanis esse opinabatur, huius mundi sapientiam significant, quam populus gentium priusquam fidem Christi perciperet, pro magno habens, euangelicæ præcepta negligens, contemnebat. Lauare septies, dixit, propter septiformem gratiam spiritus sancti, quæ in Christo domino requieuit. Denique quando in eo fluuio dominus baptizatus est, spiritus sanctus in columbæ specie super eum uenit,
4. Reg. 5 Cum ergo in figura baptismi Naaman in fluuium descendisset, Facta est, inquit, scriptura, caro eius tamquam pueri paruuli: Hanc similitudinem in populo Christiano completi uidemus, quia omnes qui baptizantur, siue senex sit siue iuuenis omnes tamen infantes appellantur, quia per Adam & Euam ueteres nascuntur, per Christum & ecclesiam noui regenerantur. Prima generatio perducit ad mortem, secunda generatio perducit ad uitam. Prima generatio filio iræ, secunda ge
1. Cor. 15 neratio uasa misericordiæ, sicut apostolus dicit: In Adam omnes moriuntur, in Christo omnes uiuificabuntur. Quo modo Naaman senex septies lauando factus est uelut puer, sic populus gentiū cū esset peccatis ueteribus senex, & multis iniquitatum maculis uelut lepra perfusus, per gratiam baptismi ita renouatur, ut in eo nec originalis nec actualis peccati lepra remaneat: & qui fuerat criminum pon deribus curuus, ad exemplum Naaman salutari lauacro renouatur, ut paruulus,
Gal. 3 & prima stola induitur, De qua apostolus ait: Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. In emundatione Naaman Syri, decima uirtus ponitur Helisæi. Denarius enim numerus consummationem siue perfectionem demonstrat: quia in fine mundi dominus legitur aduenisse, in quo uniuersis lepra infidelitatis asperis cognoscitur salus attributa. Quod uero posteaquam mundatus est Naaman, munera obtulit beato Helisæo, & ille accipere noluit, Christi in hoc gratia figuratur, quæ ideo gratia dicta est, quia gratis datur. sic enim ipse domi-
Matth. 10 nus in euangelio discipulis dixit: Infirmos curate, mortuos suscitate, dæmones eiicite: gratis accepistis, gratis date. Dixitq. interea Naaman ad Helisæum: Obsecro concede mihi seruo tuo, ut tollam onus duorum burdonum de terra. non enim faciet ultra seruus holocaustum aut uictimas diis alienis, nisi domino soli) Onus terræ duorum burdonum, incarnationis Christi prætendebat sacramentum, cuius mysterium uterque populus ex circumcisione uidelicet & præputio ob spem æternæ beatitudinis portare non renuit. Posthæc refert eadem scriptura, quod interrogauerit Helisæus Iezi puerum suum. Vnde uenis Iezi? Qui respondit, Non iuit seruus tuus quoquam. Et ille ait, Nonne cor meum in præsenti erat, quando reuersus est homo de curru suo in occursum tuum? Nunc igitur accepisti argentum & accepisti uestes, ut emas olíueta, & uineta & oues & boues & seruos & ancillas. Sed & lepra Naaman adhærebit tibi & semini tuo, usque in sempiternum) Si enim propheta Helisæus puerum suum

suum Iezi absens corpore uidit accipientem munera, quæ dedit illi Naaman Syrus, quem propheta memoratus a lepræ deformitate mundauerat, quod seruus nequam, domino suo non uidente, latenter se fecisse putauerat: quanto magis in illo corpore spiritali uidebunt sancti omnia, non solum si oculos claudant, uerum etiam unde sunt corpore absentes? tunc enim erit perfectum illud, de quo loquens apostolus ait: Ex parte, inquit, scimus, & ex parte prophetamus, cum autem uenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. (1. Cor. 13) Deinde ut quo modo posset aliqua similitudine ostendere, quantum ab illa, quæ futura est, distet hæc uita, non qualiumcumque hominum, uerum etiam qui præcipua hic sanctitate sunt præditi: Cum essem, inquit, paruulus, quasi paruulus (Ibidem) sapiebam, quasi paruulus loquebar, quasi paruulus cogitabam: cum autem factus sum uir, euacuaui quæ paruuli erant: uidemus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Si ergo in hac uita ubi hominum mirabilium prophetia ita comparanda est illi uitæ, quasi paruuli ad iuuenem, uidit tamen Helisæus accipientem munera seruum suum, ubi ipse non erat. Itane cum uenerit quod perfectum est, nec iam corpus corruptibile aggrauabit animam, sed incorruptibile nihil impediet, illis sancti ad ea, quæ uidenda sunt, oculis corporeis, quibus Helisæus absens ad seruum suum uidendum non indiguit, indigebunt? Namque secundum interpretes LXX, ista sunt ad Iezi uerba prophetæ: Nonne cor meum erat tecum, quando conuersus est uir de curru in obuiam tibi, & accepisti pecuniam, & cetera. Sic autem ex Hebræo interpretatus est præsbyter Hieronymus: Nonne cor meum, inquit, in præsenti erat, quando reuersus est homo de curru suo in occursum tui? Corde suo ergo dixit se hoc uidisse propheta, adiutus quidem mirabiliter, nullo dubitante, diuinitus: sed quanto amplius tunc omnes munere isto abundabunt, cum Deus erit omnia in omnibus: habebunt tamen etiam illi oculi corporei officium suũ, & in loco suo uterque erit illis spiritus per spiritale corpus. neque enim ille propheta, quia eis non indiguit, ut uideret absentem, non eis usus est ad uidenda præsentia: quæ tamen uidere spiritu posset, etiam si illos clauderet, sicut uidit absentia, ubi cum eis ipse non erat. Absit ergo ut dicamus illos sanctos in illa uita Deum clausis oculis non uisuros, quem spiritu semper uidebunt: sed utrum uidebunt & per oculos corporis cum eos apertos habebunt, inde quæstio est. si enim tantum poterunt in corpore spiritali, eo modo utique etiam ipsi oculi spiritales, quantum possunt isti, quales nunc habemus, proculdubio per eos Deus uideri non poterit. Longe itaque alterius erunt potentiæ, si per eos uidebitur incorporea illa natura, quæ non continetur loco, sed ubique tota est. Iezi minister Helisæi, qui cupiditate argenti deceptus, pecuniam a Naaman Syro accepit, & post paululum lepræ contagione est percussus, Iudæ proditoris typum gessisse non dubium est. sicut enim Iezi ideo seruiebat beato Helisæo, ut pecuniam posset acquirere: ita & Iudas propterea adhæserat domino saluatori, ut fraudem faceret: & terrenas diuitias congregaret. Denique sic de illo in euangelio scriptum est, Quia fur erat, & loculos habebat, & ea quæ mittebantur (Ioan. 12) exportabat. Nam Iezi qui gratiam magistri potuerat promereri, sicut dominus suus consecutus fuerat beati Heliæ, cupiditate uictus in æternum meruit crudeli lepra perfundi: Iudas uero per amorem pecuniæ, & apostolatus gratiam perdidit, & laqueo uitam finiuit. Ac si intelligimus omnes malos sacerdotes intra ecclesiam intus in anima peccati lepra esse perfusos, qui contra dominica præcepta ministerium, quod gratis acceperunt, gratis non administrant, & pro omni opere quod in ecclesia gerunt, non futuram mercedem,

ſed præſentem quærunt retributionem. poteſt enim Iezi etiam Iudæorum populum figurare, qui eo tempore peccati lepra percutitur, quo ab ea populus gen- *Matth. 27* tium liberatur. Denique ſic infideles Iudæi in paſſione clamauerunt: Sanguis eius ſuper nos,& ſuper filios noſtros. tunc enim peccati lepra perfundi meruerunt, *Ioan. 19* quando ſuper cæleſtem medicum ore ſacrilego clamauerunt: Tolle, tolle, crucifige eum. Ergo eo tempore in illis remanſit lepra, quo ad nos tranſiit gratia. Denique *Act. 13* ſic & apoſtolus Paulus ad eos locutus eſt dicens. Vobis, inquit, oportuit primum loqui uerbum Dei, ſed quia uos indignos iudicaſtis æternæ uitæ, ecce conuertimur ad gentes. Quando doctrina apoſtolorum ad gentes tranſiit, tunc in mi- *De ferro natante. XXI* ſeris Iudæis peccati lepra permanſit. Poſthæc refert ſcriptura quod eunte beato Heliſæo cum filiis prophetarum ad Iordanem fluuium, dum ſibi ligna cōciderent, ceciderit ſecuris in aqua, & ille, de cuius manu corruit, clamauerit ad beatum Heliſæum, heu heu & hoc ipſum mutuo acceperam. Poſthæc in loco ubi ſecuris illa ceciderat, beatus Heliſæus miſit lignum, & natauit ferrum) Dominus Ieſus Chriſtus, cuius figuram Heliſæus geſtauit, cum per præſentiam corporis ſui Iudæorum impietatem tamquam infructuoſam arborem ſuccidere uellet, quia de *Matth. 3* illo Ioannes ait: Ecce ſecuris ad radicem arborum poſita eſt: interueniente paſſione corpus ipſum uelut manubrium deſeruit, & in inferni profunda deſcendit, quod in ſepultura depoſitum, ad uitam tamquam ad manubrium ſuum ſpiritu redeunte ſurrexit. Siue aliter, Heliſæum typum habuiſſe domini ſaluatoris frequenter iam ſupra diximus: ſed & in puero illo filio prophetæ, cui ſecuris de manu lapſa eſt, non incongrue Chriſtus intelligitur: ſecuris illa, quæ cecidit, Adam ſiue totum genus humanum ſignificaſſe uidetur. Tenebat ergo filius prophetæ ſecurim in manu ſua, ac dominus ac ſaluator noſter humanum genus quod creauerat in manu potentiæ ſuæ. Sed quo modo ſecuris illa de manu prophetæ in profundum corruit, ita & genus humanum de manu omnipotentis Dei per ſuperbiam ſe excuſſit, ceciditq. in fluuio luxuriæ, uel omnium peccatorum gurgite ſe ſubmerſit. Securis ergo illa in profundo iacebat, quia genus humanum in o- *Pſal. 68* mnium criminum abyſſo infelici ruina corruerat, ſicut ſcriptum eſt, Infixus ſum *Ibidem* in limo profundi. Iterum: Deueni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me. fluuius enim ille ubi ſecuris cecidit, ſignificat præterfluentem & fugitiuum & deſcendentem in uoluptatem uel luxuriam, ſæculi huius curſum. fluuius enim a fluendo nomen accepit, & quia omnes peccatores tranſitoriis uoluptatibus inhærentes fluere dicuntur, ideo ſecuris illa in fluminis limo iacebat oppreſſa. Veniens ergo Heliſæus miſit lignum, & natauit ferrum, Quid eſt lignum mittere & ferrum in lucem producere, niſi patibulum crucis aſcendere, & de profundo inferni humanum genus eripere, & de omnium peccatorum limo per crucis myſterium liberare? Poſtquam uero natauit ferrum, miſit manum propheta, & recepit illud, & reddidit ad utilem uſum domini. Ita & de nobis factum eſt, qui de manu domini ſuperbiendo cecideramus, per crucis lignum ad manum uel poteſtatem domini redimus. Item moraliter. Ferrum in manubrio, donum intelligitur in corde. Ligna uero per hoc cædere, eſt praue agentes increpare, quod nōnumquam dum fluxe agitur, dum lapſus uanæ gloriæ in accepta eadem ſcientia non uitatur, ferrum in aqua perditur, quia ex diſſoluto opere intelligentia fatuatur, quam profecto intelligentiam ad hoc nouimus dari, ut ante dantis oculos ex bona actione debeat reſtitui. Vnde & recte is qui ferrum amiſerat, clamabat, Heu, heu, heu domine mi, & hoc ipſum mutuum acceperam. habent enim hoc electi proprium, ſi quando in eis ſua ſcientia furtiua uanæ gloriæ culpa ſubripitur, ad cor uelociter redeunt, & quidquid in ſe ante diſtricti iudicis oculos damnabile inue-

inueniunt, lacrymis insequuntur: qui flentes non solum caute inspiciunt, quæ mala commiserunt, sed ex accepto munere quæ reddere etiam bona debuerunt, quia nimirum tanto se amplius peccatores sentiunt, quãto ex neglectis bonis quæ agere poterant, debitores tenentur. recte enim qui ferrũ perdidit, clamabat, Heu heu, heu, & hoc ipsum mutuum acceperam. Ac si dicat, Illud per dissolutionem negligentiæ perdidi, quod ut per bona opera redderem, ex gratia creditoris acceperam. Et numquam Deus mentem deserit, quæ in peccatis se ueraciter agnoscit. Vnde & mox Helisæus ueniens, lignum deorsum mittit, & ferrum in superficiem attulit: quia uidelicet redemptor noster, pie nos respiciens, cor peccatoris humiliat, & ei quam amiserat intelligentiam reformat, lignum mergit, & ferrum leuat, quia cor affligit, & scientiam reparat. Vnde bene in alia translatione dicitur, quod infregit lignum atque iactauit, & sic ferrum sustulit. lignum namque confringere est cor ab elatione conterere: lignum ad ima iactare, eleuatum cor in cognitionem, ut diximus, propriæ infirmitatis humiliare: atque illico ferrum in superficiem redit, quia ad usum exercitationis pristinum intelligentiæ recurrit. Igitur quoniã donum intellectus quod accipitur, uix cum tot difficultatibus custoditur, curandum ualde est ne otio torpeat, curandum ne incitationes operis uitio elationis euanescant. Sancti namque uiri minime exultant, cum cognoscunt quæ faciunt, sed cum faciunt quæ cognouerunt: etsi intelligendo largiores congaudent a munere largitoris, mœrentes tamen considerant debitum operis, ut uidelicet actione persoluant, quod eis prorogatum est in cogitatione. Stultus namque est debitor, qui gaudens pecunias mutuas accepit, & tempus quo reddere debet, non attendit. Moderatur autem lætitia accipiendi, quando solerti prouidentia etiam constitutum tempus reddendi cogitatur. Rex autem Syriæ pugnabat contra Israel, consiliumq. iniit cum seruis suis dicens. In loco illo & illo ponamus insidias, & reliqua) Rex Syriæ Samariam obsidens, diaboli gestabat typum, qui ante aduentum saluatoris Iudæorum populum sua obsidione concluserat, cuius sæuitiæ atque occultæ insidiæ, quas humano prætendebat generi, ueri Helisæi, hoc est, domini saluatoris præscientia atque uirtute frustratæ sunt. Exercitus regis Assyriorum, qui ad capiendum Helisæum ab ipso missus est, scribarum & pharisæorum habuerunt typum, qui instinctu diaboli ad persequendum Deum instigati sunt, & per uirtutem eiusdem domini & saluatoris nostri iusto iudicio obcæcati sunt, & rursum per misericordiam illius pane uerbi Dei sunt pasti, & aqua scientiæ refecti. Merito mouet quo modo potuerunt Syri isti ire in Samariam, si tali erant cæcitate percussi, ut omnino nihil uiderent. Hac Aorasia etiam illi percussi sunt, qui quærebant ostium Loth. hoc enim modo sua calamitate turbati, amentes facti sunt, usque dum irent in Samariam, & ulterius prophetam tali modo comprehendere non quæsierunt. Factum est autem posthæc, congregauit Benadab rex Syriæ uniuersum exercitum suum, & ascendit & obsedit Samariam. Facta est autem fames magna in Samaria, & tamdiu obsessa est ciuitas donec uenumdaretur caput asini L X X X argenteis, & quarta pars canistri stercoris columbarum quinque argenteis, & cetera) Fames Samariæ illata, inopiam significat uerbi Dei, siue egestatem fidei, & per quam diabolus ante aduentum saluatoris Dei populum concluserat. Caput asini L X X X argenteis uenumdatum, significat superbiam, quæ initium est omnis peccati. per asinum enim quod immundum est animal, omnia uitia diaboli præfigurasse non dubium est, quorum, ut dictum est, caput est superbia. Hanc reprobi omnes neglecto decalogo legis atque ogdoada euangelii, in qua imago est Dei, in cibum maluerunt sumere quam panem uerbi Dei. Quarta uero pars canistri stercoris columba-

De obsidione Samariæ. XXII

rum, quod quinque argenteis emptum, in cibum sumere dicitur: hoc figurasse uidetur, quod populus reprobus relicta cultura Dei, atque V corporis sensibus subditus per idolorum culturam & simulationem uelut quodam fœtore peccatorum pasti, diabolo satisfaciebant. Duæ mulieres quarum una famis inopia coacta filium suum comedit, reprobam plebem ex Iudæis significasse non dubium est, quæ omne bonum quod in se originaliter habuit inopia fidei consulta consumpsit. Alia uero quæ in tale facinus consensum præbere renuit, electam plebem proculdubio figurauit. Quattuor ergo uiri erant leprosi iuxta introitum portæ, qui dixerunt ad inuicem. Quid hic esse uolumus donec moriamur, & reliqua) Quattuor leprosi qui extra ciuitatem positi futuram Israeli defensionem pronunciant, illos indicasse uidentur, qui ex populo Iudæorum immundiciam peccatorum suorum prius ceteris confessi sunt, & ad tantam peruenire meruerunt gratiam ut uictum atque fugatum diabolum per uictoriam crucis Christi ceteris annunciarent. Quinque equi qui in Samaria præ inopia famis tantummodo remansisse dicuntur carnalem Iudæorum populum sub quinque libris legis derelictum figurasse certum est. Dux ille qui futuram frumenti abundantiam, per Helisæum uenturā audiens, credere noluit, scribarum atque pharisæorum gestauit figuram, qui fertilitatem in ecclesia diuinitus collatam uidit, & quia credere noluit, ab hac impietate sua mortuus, a fidelibus conculcatus est. Mulier Sunamitis quæ ob inopiam famis consultu Helisæi de Iudæa ad terram Philistiim transiuit, primitiuam ecclesiam quæ per apostolos ex circumcisione in Christo credidit, præsignauit. Quæ ecclesia ob infidelitatem Iudæorum, atque inopiam uerbi Dei, quæ illos obtinuit, reuelante sibi diuino spiritu ad populum gentium transmigrauit. hæc enim in fine mundi, postquam plenitudo gentium introierit, ad priorem populum reuertens, prædicante Helia, electos ex eadem plebe quasi pristinam paternorum suorum possessionem in proprio iure recipiet, & tunc omnis Israel saluus fiet.

De Ioa uncto in regem. XXIII

Quod ait Ioiada pontifex sacerdotibus & leuitis in templo, proferens Ioas filium Azariæ, quem sex annis, quibus regnauit Athalia, clam nutriebat in templo: tertia autem pars uestrum introeat sabbato, & obseruet excubitum domus regis, tertia autem pars sit ad portam Seyr, & tertia pars ad portam, quæ est post habitaculum scutariorum, custodietis excubitum domus Messa: duæ uero partes e uobis omnes egredientes sabbato, custodiant excubitum domus domini circum regem, & uallabitis eum, habentes arma in manibus uestris: & cetera quæ ibidem dicta uel facta commemorantur, melius intelliguntur, si de locis templi in quibus actum est, latius aliqua replicentur. Templum quidem ipsum, exceptis porticibus, quibus omni ex parte sibi adhærentibus circumdabatur, habebat intra parietes: hæc est enim mensura prima, quā Verba dierum nominant: L X cubitos longitudinis, XX autem latitudinis: cuius omnis ambitus atrio tribus cubitis alto erat circumdatus, habente introitum a parte orientis, cuius in libro Regum ita meminit scriptura. Et ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & uno ordine lignorum cedri: interius uidelicet hoc appellans atrium, eo quod alia circa hoc exteriora sint facta, Porro in Verbis dierum

2. Paral. 4

ita: Fecit etiam atrium sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica, quæ texit ære: atrium uidelicet sacerdotum hoc nominans, quia nimirum ad hoc erat factum, ut ab ingressu templi ceteros arceret, solisq. hoc sacerdotibus licere designaret. Erat autem hoc idem atrium ab australi, ab occidentali, & septentrionali parte uicinius muro templi. Porro ad portam Solis unde & introitum per gradus habebat, in magnam se prolixitatem a templo protendebat: utpote quod in illa sui parte altare holocausti, in illa luteres bis quinos, in quibus hostiæ leuarentur

uarentur

uarentur, in illa mare æneum, in quo intraturi ad ministerium sacerdotes leuarentur, in illa sacerdotum immolantium & psallentium habebat choros lauitarum. Circumdabatur hoc atrium undique uersum a longa æde permaxima in quadrum: cuius interior paries, idest, qui templum a quattuor mundi partibus respiciebat, inferius erat per totum in arcubus constructus, ulterior uero firma soliditate fundatus, & ianuas habens æreas, ut supra dictum memorauimus, & ostia in basilica, quæ texit ære: quæ etiam porticibus communita, maximis & oportunis erat discreta cænaculis: & rursus extra hanc ædem in gyro altera simili schemate facta: sed & tertia nihilominus circa illam eodem ordine facta per gyrum, interiora omnia longe lateq. circuibat, in hoc tantum a prioribus distans ædibus, quod orientalis & septentrionalis eius paries ostia minime habebat, eo quod uterque eorum ad muros pertineret ciuitatis. Hæc autem sunt atria, de quibus canitur in Psalmis. Qui statis in domo domini, in atriis domus Dei nostri. *Psal. 133*
Et quoniam ipsa domus domini mediocri loco constructa erat, fiebat ut atria quanto exteriora fuerint, tanto altiores haberent parietes, utpote inferius fundamenta habentes, adeo ut ultima CCCC in altitudine cubitos haberent, nec tamen æquandæ templi altitudini aliquantulum appropinquarent, quorum omnium in libro Paralipomenon ita generalis fit mentio. Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi & cellariorum, & cænaculi & cubitorum in adytis, & domus propitiationis, nec non & omnia, quæ cogitauerat atriorum & exedrarum per circuitum in thesauros domus domini, & in thesauris sanctorum. *1. Paral. 28* Sed & Iosephi scriptura, uel pictura ab antiquis formata, plenius quo sint hæc ordine facta distinguit. *Iosep. lib. 8. c. 3. Antiq. Iud.* His uero ita compositis, in sancta sanctorum summi tantum sacerdotis erat semel in anno ingredi, cum sanguine hostiarum. in sanctuario ante oraculum sacerdotes tantum purificati introibant: in atrio interiori sacerdotes omnes & leuitæ. circa hoc atrium sub diuo, uel si tempestas arcebat in ædibus circumpositis uiri Israelitæ ad adorandum siue audiendum uerbum Dei conueniebant. In tertio ordine atriorum stabant ad orandum mulieres Israeliticæ sub diuo, uel si tempestas non sinebat, proxima circumpositarum ædium tecta subibant. Porro in ultimo ordine atriorum gentiles, qui ad orandum forte conuenerant, intrabant, ubi etiam post tempora dispersionis ii qui de gentibus nuper aduenerant Israelitæ, VII diebus purificati, sic tandem in interiora sanctorum petebant. Quæ autẽ intra atria uel in atriis erant pauimenta, lapide uario sunt omnia strata. Ita uero ostia in ædibus contra inuicem posita erant, ut ii etiam, qui in ultimis consistebant, templum possent intueri. Erant autem sortes XXIIII, & sacerdotum, & leuitarum, & ianitorum, qui per totidem septimanas sibi ex ordine succederent, sabbato noua turma intrante ad officium, & post sabbatum ea, quæ proxima septimana ministrauerat, domum redeunte. Sed hic pontifex proponit necessitatem augendi circa nouum regem exercitus, & eos, qui intrandi septimanam habebant, suscepit in ordinem, & illos, qui iam suam septimanam ministrando impleuerant, ne abirent, retinuit, qui alios quosque leuitas de cunctis urbibus Iuda simul & principes familiarum Israel, missis in hoc centurionibus Hierisolymam, congregauerat, ut Verba dierum narrant. quos educturus filius regis tali ratione distinxit, ut omnes qui impleuerunt sabbatum, & egressuri erant, in duas diuisi partes regem in interioribus atrii locis armati circumstarent: reliqua uero multitudo, idest, qui non erant de stirpe Leui, exteriores atriorum ianuas contra furorem reginæ, si quid forte aduersi moliretur, custodirent. Porro qui nuper ad sabbatum uenerant sacerdotes & leuitæ & ianitores, in tres diuisi partes, domum regis, idest, palatium obseruarent: ne

uel

uel hoc regina collecto exercitu contra regem defenderet, seruarent & portam habitaculi scurariorum, per quam de templo ad palatium descendebatur, sicut infra dicitur. Duxeruntq. regem de domo domini, & uenerunt per uiam portæ scutariorum in palatium, & sedit super thronum regum, ubi etiam porta Syref, & domus Mesa, quæ cum porta scutariorum nominantur, esse uidentur. Scutarios autem tutores regis appellat, testante libro Paralipomenon, qui, cum Roboam scuta ærea pro aureis fecisse commemorasset, adiecit, Et tradidit illa principibus scutariorum, qui custodiebant uestibulum palatii. In quo uidelicet libro distinctius hæc cuncta replicantur. Tertia pars uestrum, qui ueniunt ad sabbatum, sacerdotum & leuitarum & ianitorum erit in portis: tertia uero pars ad domum regis, & tertia in porta, quæ appellatur fundamenti. omne uero reliquum uulgus sit in atriis domus domini, nc quisquam alius ingrediatur domum domini, nisi sacerdotes, & qui ministrant de leuitis, ipsi tantummodo ingrediantur, quia sanctificati sunt, & omne reliquum uulgus obseruet custodias domini. Leuitæ autem circumdent regem, habentes singuli arma sua, & cetera) Quod sequitur de eodem, Produxitq. filium regis, & posuit super eum diadema, & testimonium in diademate insigne capitis regium: in testimonio designat decreta legis Dei, quibus quid agere rex debeat, qualiter uiuere, præcipitur. Denique in libro Verborum dierum apertius: Et imposuerunt, inquit, ei diadema, dederuntq. in manu eius tenendam legem. & magnæ utique erat salutarisq. prudentiæ, ut per tyrannicæ impiæq. reginæ necem succedente in regnum filio regis legitimi, cum ipso regni habitu simul disciplina legis Dei seruanda comitetur: & qui se prælatum regendo uideret, ipse se regendum diuinis legibus subdi debere meminisset. Quod instauratū templum domini tempore præfati regis Ioas dicitur: & non fiebat ratio his hominibus, qui accipiebant pecuniam, ut distribuerent eam artificibus, sed in fide tractabant eam, deuotionem ostendit eorum, de quibus sermo est, qui tantum studii in religione habuerint, ut nullus dubitauerit, quin pecuniam domini sine alicuius fraudis suspitione tractarent, & hanc de ærario sublatam fideliter artificibus ad muniendam domum, prout singulis opus esset offerrent.

2. Paral. 12

2. Paral. 23

Posthæc mortuus est, inquit, Helisæus, & sepelierunt eum. Latrunculi uero de Moab uenerunt in terram ipso uidelicet anno. Quidam autem sepelientes hominem, uiderunt latrunculos, & proiecerunt cadauer in sepulchro Helisæi: quod ambulauit, cum tetigit ossa Helisæi, continuoq. reuixit homo, & stetit super pedes suos) Latrunculi enim Moab figuraliter dæmones intelligendi sunt, qui ad incestum & omne opus execrabile uitiorum stimulis perurgent infelicium mentes. Qui uero mortuum sepeliebant, ii accipiendi sunt, qui, ut apostolus Iacobus ait, impios & peccarores ab errore uiæ suæ assidua exhortatione conuertunt ad tramitem pietatis & castitatis, animas eorum saluantes a perpetua morte, cooperiunt multitudinem peccatorum. Siue aliter. Sepelientes mortuum ac latrunculos fugientes illi merito appellandi sunt, qui pie uiuere uolentes in Christo, fugiunt ac declinant uitia uniuersa atque peccata, quia mortem uidelicet operantur: corporaq. in fontem proiiciunt baptismi, in quo secundū apostolum credentes sepeliuntur cum Christo, ut per communionem corporis & sanguinis eius deinceps possint uiuere cum Christo. Quod dicitur de Amasia rege Iuda, Ipse percussit Edom in ualle Salinarum X millia, & apprehendit Petram in prœlio, uocauitq. nomen eius Iethel. Vallis Salinarum erat, ubi sales faciebant, uel fœno uidelicet sal fuginis, ut multis in locis deciso, exsiccato & incenso: uel aquis puteorum salis feruefactis, & usque ad salis firmitatem coquendo perductis, uel alio quolibet ordine, quo sal fieri consueuit: in quo etiam loco Ioab XII millia Idumæorum percussisse

Colos. 2

De Amasia rege. XXIIII.

cussisse legitur. Nec pretereundum quod pro ualle Salinarum uetus editio quasi nomen regionis Gemela posuit. Petra autẽ ciuitas est Arabiæ nobilis in eadẽ terra Edom, quæ in libro Numerorum Recem dicitur,& a Syris hodieq. sic appellatur. Iecethel uero,quod Amasias uictor ei nomen imposuit, interpretatur Cœtus Dei, uel Auxilium Dei agente eo fideliter, ut perenni inderetur memoriæ, quod hanc uel cœtus populi Dei, uel Deo auxiliante ceperit. Quod dicitur de Ierobo- *De Ieroboam rege. XXV* am rege Israel, Ipse restituit terminos Israel ab introitu Emath usque ad mare solitudinis, Emath quæ nunc Epiphania dicitur, septentrionalis erat terminus Israel. Mare autẽ solitudinis,quod Hebraice dicitur Araba, mare mortuum designat, quod in longitudine per stadia D L X X X usque ad Zoaras Arabiæ, in latitudine per M C L usque ad uicina Sodomorum pertenditur, Quod dicitur de his,quæ *De colonis in Samariam deductis ab Assyriis. XXVI* in Samariam a rege Assyriorum adductæ sunt,nationibus, & unaquæque gens fabricata est Deum suũ, posueruntq. eos in fanis excelsis, quæ fecerat Samaritana gens, & gens in urbibus suis,in quibus habitabant. uiri enim Babylonii fecerunt sochot Benoth: uiri autem Chutæni fecerunt Nergel, & uiri de Emetha fecerunt Asima, porro Euæi fecerunt Nebaaz & Thartha. In libro quidem Locorũ legitur, quod Benoth & Nergel fuerũt ciuitates, quas construxerunt in regione Iudææ Samaritani,qui de Babylonia transierant. Asima quoque opidũ,quod ædificauerunt qui ad eã uenerant de Emath.Nebaaz etiam & Thartha ciuitates,quas Euæi in eadem Iudææ terra condiderunt. Videtur autem iuxta consequentiã sermonis, etiã idolorũ, quibus hæ gentes prius in terra sua seruierunt, hic posse intelligi uocabula: quia cum dictum esset, Et unaquæque gens fabricata est Deum suum, quasi ad expletionem sententiæ subiunctum est. Viri enim Babylonii fecerunt sochot, idest tabernacula Benoth. & melius, ni fallor, faceret interpres, si sochot latine in tabernacula uerteret,& nomen idoli Benoth absolute poneret. & sicut in sequentibus manifeste dicitur: Ii autem qui erant de Sepharuaim, comburebant filios suos igni Adremalech & Anamalech diis Sepharuaim, ubi ostenditur Adremelech & Anamalech idola fuisse urbis Sepharuaim: ita uidetur consequens, ut etiam Nergel Chuthanorum, Asima Emethanorum, Nebaaz & Thartha idola fuerint Euæorum. Anno XIIII regis Ezechiæ ascendit Sennacherib rex Assyrio *De Sennacherib. XXVII* rum super omnes ciuitates Iudæ munitas, & cepit eas &c.) Historia manifesta est, & interpretatione non indiget. In uerbis autem Rabsacis arrogantia consideranda est,quæ uelut contraria quædam fortitudo imitatur consuetudinem prophetarũ: ut quod illi solent in prologis ponere, Hæc dicit dominus, quo auctoritatem & magnitudinem loquentis ostendant,iste nunc dixerit, Hæc dicit rex magnus,rex Assyriorum. Consideremus uerba Rabsacis, ac primum quod dicit: Confidis super baculum arundineum confractum istum super Aegyptum, falsum est. nulla enim narrat historia,quod Ezechias ad Aegyptios miserit,& Pharaonis auxilium postularit. Quodq. infert, Si responderis mihi, In domino Deo nostro confidimus, uerum est: sed rursum iungit mendacium ueritati, quod abstulerit Ezechias excelsa illius & altaria: hoc enim non contra dominum, sed pro domino fecerat, ut idololatria & ueteri errore destructo,iuberet dominum adorare in Hierusalem, ubi erat templum eius. Quodq. paucitatem obsessorum uolens ostendere, equos duo millia pollicetur, quorum Ezechias ascensores præbere non posset, non de imbecillitate uenit Iudæorum, qui equitandi carebant scientia: sed de obseruatione mandatorum Dei, qui per Moysen super regem præceperat Israel, Non mul *Deut. 17* tiplicabit sibi equos, & uxores plurimas non babebit. Ad id autem quod dixerat, Si responderis mihi,In domino Deo confidimus,callide prudenterq. respondit,se non sua uoluntate, sed domini uenisse præceptis. Et dixit Eliachim & ceteri ad

Rabsa-

Rabsacen. Loquere ad seruos tuos Syra lingua, si quid intelligimus & cetera) Accusatio Rabsacis Ezechiæ testimonium est, quod captis cunctis urbibus Iudææ, in domino Deo confisus sit, dixeritq. ad populum. Nolite timere, nec paueatis regem Assyriorum, & uniuersam multitudinem, quæ est cum eo. multo enim plures nobiscum sunt, quam cum illo. Cum illo est brachium carneum, nobiscum dominus Deus noster, qui auxiliator est nostri, pugnatq. pro nobis, Et confortatus est, inquit, populus huiuscemodi uerbis Ezechiæ. Vnde Rabsaces destruere uult quod ille construxerat, & loquitur ad populum: Non seducat uos Ezechias, & non uobis tribuat fiduciam super domino Deo. Rursumq. adiiciens comminationem & terrorem: Vt comedant, inquit, stercora sua, & bibant urinam pedum suorum uobiscum: per quæ ostendit fame eos & penuria sitiq. esse capiendos: simulq. illecebram iungit formidini, ut quos terrore non uicerat, repromissionibus & persuasione decipiat dicens. Facite mecum quod est utile.) Ergo sensus est. Facite, inquit, quod uobis prosit, & in benedictionem uestram proficiat. Siue hoc dicit: Benedicite regi Assyriorum, & laudate eum ut dominum, confitemini, ut præmia consequamini. Et donec reuertar de Aegypto, siue capta Lomna redeã, habitate in urbe uestra, & rebus uestris fruimini, postea autem ueniam & transferam uos in terram, quæ similis est terræ uestræ.) Quidam putant terram eis Mediæ repromitti, quæ habebat terræ Iudææ similitudinem tam in situ, quam in frugibus. Quodque infert, Vbi est Deus Emath & Arphath & Sepharuaim, numquid liberauerunt Samariam de manu mea, ostendit omnium ciuitatum siue gentium diis seruisse Samaritas: & quia non erant dii, sed idola, merito cultores uanitatis, ut decebat, esse submersos ostendit. Est autem urbs Cœlesyriæ, quæ nunc Epiphania dicitur, iuxta Emesan, ut supra monuimus. Arphat urbs Damasci, quam expugnatam a rege Assyriorum etiam Hieremias scribit. Sepharuaim, quod numero plurali Libros uel Litteras sonat, nomen est locorum, de quibus Assyrii transmigrãtes habitauerunt in Samaria, ut in Locorum libris inuenimus. Verum in Isaia hoc quoque uocabulum esse ciuitatis apparet, ubi aperte dicitur, Vbi est Deus urbis Sepharuaim. Tametsi pluraliter dictũ, ut Thebarum, Athenarum. Pro Ana & Aua uetus editio quasi unius urbis nomen Ana & Aua posuit: & quidem in Hebræo ita scriptum est. Verum quia syllaba u, quæ in medio nominis posita est, coniunctionem apud eos significat, potest etiam ita distingui ut dicatur Ante & Gaue, ut Aquila transtulit, siue Ana & Anua, ut noster uertit interpres. Tacuitq. omnis populus, & non respondit ei quidquã. Siquidem præceptum regis acceperant, ut non responderent) Vere iustus Ezechias agebat cuncta fideliter, uniuersa cum consilio. ideo enim iusserat blasphemanti Assyrio non respondere, ne eum ad maiores blasphemias prouocaret. Et ingressus est Eliachim & ceteri cum eo ad Ezechiam scissis uestibus. Perspicua relinquentes, ea tantum, in quibus latens sensus est differamus. Scindit uestes, quia Rabsacen audierant blasphemantem. Scindit & ipse rex uestimenta sua, quia peccatorum suorum & populi esse credebat, quod Rabsaces usque ad portas Hierusalem uenerit, & contra dominum talia sit locutus. Pro regio ergo cultu obuolutus est sacco, & de palatio ad templum gradiens, Heliachim pontificem, & Sobnam scribam, & seniores de sacerdotibus misit ad Isaiam filium Amos prophetam. In quo regis consideranda est humilitas, atque prudentia. Ipse pergit ad templum, principes populi & senes sacerdotum non stolis sacerdotalibus, sed ciliciis coopertos mittit ad Isaiam prophetam filium Amos. Dixerunt, inquit, ad eum. Hæc dicit Ezechias. Dies
Isa. 3 tribulationis, & corruptionis, & blasphemiæ, dies hæc tribulationis nostræ, corruptionis Dei, blasphemiæ hostium. Ponitq. similitudinem parturientis mulieris,

ris & dolentis, quod uenerunt filii usque ad partum, & uires non habet parturiens. Hæc iuxta litteram peccatis facientibus uidemus, quia cum hostes irruunt, defensores nostri præparantur, sed nullatenus ad præparata conualescunt. Scriptũ namque est, Requiescet super eum spiritus consilii & fortitudinis. Quæ utraque necessario sibi iuncta sunt, quia neque uirtus sine consilio esse utilis ualet, neque consilium sine uirtute. Quid igitur prosunt, qui per consilium præparantur, dum ad prœlium per fortitudinem non procedunt? Afflictus igitur atque turbatus Ezechias rex loquitur dicens, Dies tribulationis & blasphemiæ dies iste, uenerunt filii usque ad partum, & uires non habet parturiens. Filii quippe usque ad partum ueniunt, quando apta consilia usque ad desiderium efficiendi operis procedunt: sed uirtutem non habet parturiens, dum infirmus quisque consilia hæc ad utilitatem aliquam per partum operis non perducit. Sequitur. Si forte audiat dominus Deus tuus uniuersa uerba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus) non enim audemus dominum omnium nostrum dominum dicere, quo irascente tanta patimur: sed tuum dicimus dominum, & hanc habemus ultionis fiduciam, quoniam uiuens Deus blasphematur a cultore idolorum mortuorum. Cumq. uenissent serui regis Ezechiæ ad Isaiam, præuenit eos Isaias. et iam absentem regem audierat, & dicit quod respondere debere t domino suo, humilitate mixta fiducia conscientiæ. Dicite, inquit, domino uestro, qui uester est dominus, meus enim hæc dicit dominus. Noli timere uerba, quibus non tu sed ego sum blasphematus. Ecce ego mittam ei spiritum, & audiet nuncium, & reuertetur in terram suam, & dùciam eum gladio in terra sua) Vt duo pariter Ezechias, quæ optabat, audiret, se de obsidione & periculo liberandum, & inimicum iratumq. regem in sua terra esse moriturum. Reuersus autem Rabsaces, inuenit regem Assyriorum expugnantem Lobnam, & cetera. Pugnasse autem Sennacherib regem Assyriorum contra Aegyptios, & obsedisse Pelusium, iamq. extructis aggeribus urbe capienda, uenisse Thracam regem Aethiopum in auxilium, & una nocte iuxta Hierusalem C L X X X V millia exercitus Assyrii pestilentia corruisse narrat Herodotus, & plenissime Berosus Chaldaicæ scriptor historiæ. Itaque cum accepisset Ezechias litteras de manu nunciorum, & legisset eas, ascendit in domum domini, & expandit eas coram domino, & cetera.) Contra Sennacherib regis blasphemias solita Ezechias arma arripuit, rursumq. pergit ad templum, & epistolas expandit coram domino, audacter dominum deprecatus, & solum Deum asserit esse uiuentem, per quem idola intelligimus imaginem mortuorum. Misit autem Isaias ad Ezechiam dicens. Hæc dicit dominus Deus Israel. Quæ deprecatus es me super Sennacherib rege Assyriorum, audiui. Iste est sermo quem locutus est dominus de eo. Spreuit te & subsannauit uirgo filia Sion, post tergum tuum caput mouit filia Hierusalem.) Quia tam audacter Ezechias dominum deprecatus est, nec misit ad Isaiam, ut prius miserat, non ipse propheta pergit ad eum, sed mittit nuncios qui ei dicerent uerbum Dei. Supra Sennacherib, contra quem rogas, domini ista sententia est. Virgo filia Sion & filia Hierusalem, quæ ideo uirgo appellatur & filia, quia cunctis gentibus simulacra adorantibus, hæc sola conseruat castitatem religionis Dei, & unius diuinitatis cultum. Subsannauit te atque despexit, & quæ ne ad maiores te blasphemias concitaret, præsenti non respondebat, post, te abeunte, mouebit caput suum, certa de ultione, secura de pœna. & hæc locutus est. Non contra me, sed contra dominum superbisti, nec ipse per te, sed per seruos tuos, ut maior esset arrogantia blasphemantis. dixisti enim quod in quadrigarum tuarum multitudine ascenderis altitudinem montium, & iuga Libani succideris; cedros atque abietes illius: quæ uel de cunctis gentibus meta-

phorice

phorice principibusq. earum debemus accipere: uel Hierusalem quæ interpretatur Libanus, ut cedros eius atque abietes ad potentes quoque & optimates, altitudinem uero summitatis illius, saltumq. Carmeli referamus ad templũ. Quodq. infert, Ego fodi & bibi aquam, & exsiccaui uestigia pedis mei, omnes riuos aggerum: hoc intelligi potest iuxta historiam, quod pro multitudine exercitus omnia fluenta siccauerit, ut puteos sibi fodere sit compulsus: iuxta translationem, quod omnes populos, qui sub aquarum nomine interdum scribuntur, suo uastaret exercitu. Numquid non audisti quæ olim fecerim ex diebus antiquis? Ego plasmaui illud, & nunc adduxi. Eruntq. in columnam, collium pugnantium ciuitates munitæ, & qui sedent in eis humiles manu contremuerunt, & confusi sunt. Facti sunt quasi fœnum agri, & uirens herba tectorum: quæ arefacta est antequam ueniret ad maturitatem. Habitaculum & egressum tuum, & uiam tuam ego præsciui, & furorem tuum contra me. Insanisti in me, & superbia tua ascendit in aures meas) Hæc ex persona domini contra uerba Assyrii sentienda sunt, quod ad blasphemiam eius sic responderit dominus. Num ignoras quod hæc, quæ fecisti, mea fecceris uoluntate, & ego hæc futura prædixerim, ac per te facienda mandauerim. Itaque quod olim decreueram, hoc expletum est tempore, ut colles, idest, principes, qui inter se pugnabant, & ciuitates munitissimæ me contrahente manum meã, nec solitum præbente auxilium eradicarentur, & contremiscerent ac perirent, & compararentur non oliuæ & uineæ fructuosisq. arboribus, sed fœno & gramini herbisq. domatum quæ frugibus impedimenta sunt, & ante marcescunt quam ad maturitatem perueniant. Itaque sessionem & egressum & introitum tuum ante cognoui, insaniam qua contra me debacchaturus eras, prophetis uaticinantibus sum locutus, per quos olim dicturum esse te noueram, In cælum ascendam, super sidera cæli ponam thronum meum, eroq. similis altissimo. Itaque furor tuus & superbia tua peruenit in aures meas, & nequaquam te ultra portabo, ut intelligas quod potuisti, non tuis te potuisse uiribus, sed meo arbitrio. Merebantur enim impiæ gentes & infructuosæ arbores, ut per te quasi securim & serram meam succiderẽtur & caderent. Ponam itaque circulum in naribus tuis, & chamum in labiis tuis, ut blasphemantium ora constringam, & nequaquam ultra talia loqui audeas, frenumq. iniiciam labiis tuis, quod tuam ferocitatem domet, & te reducat in Assyrios. Tibi autem Ezechia hoc erit signum, Comede hoc anno quæ repereris, & in anno secundo quæ sponte nascuntur, porro in anno tertio seminate & metite, plantate uineas, & comedite fructum earum) Omnia hæc propheta per nuncios ad Ezechiam loquitur, quid Sennacherib dixerit, quid ei dominus responderit: non ad ipsum sermonem facit, ne forsitan dubitet futura quæ dicta sunt, & iccirco uel maxime prophetæ apud populum sermonum suorum habebant fidem, quia non solum de his, quæ multa post sæcula futura erant, sed etiam quæ in continenti, & post non grandis temporis spatium essent implenda, memorabant, & quod intra biennium & rex Assyriorum interiret, & urbi Hierusalem securitas redderetur. Hoc erit signum eorum, quæ futura pronuncio, quod hoc anno ea comedas quæ repereris, anno autem secundo quæ sponte nascuntur, in anno autem tertio, fugato iam Assyrio & obsidione laxata, seminate & metite, plantate uineas & comedite fructus earum: siquidem urbis huius reliquiæ, quæ nunc hostili uallantur exercitu, & euasuras esse non credunt, tantam recipient rerum omnium abundantiam ac felicitatem, ut instar arboris, alta radice fundatæ, pomis densissimis impleantur. Et quodcumque reliquum fuerit de domo Iuda, mittet radicem deorsum & faciet fructum sursum. Quid hoc loco radicum nomine nisi latentes cogitationes accipimus, quæ in occulto prodeunt, sed in ostentatione operis per aper-

tum surgunt. Radicem ergo deorsum mittere, est cogitationem bonam in abditis multiplicare. Fructum uero sursum facere, est efficacia operis recta quæ cogitauit ostendere. Mittit ergo radicem deorsum ut faciat fructum sursum, ac si aperte diceretur: in imis cogitatio nascitur, ut in summis retributio reddatur. De Hierusalem etenim & de monte Sion egredientur reliquiæ, & implebunt terram Iudæam non suo merito, sed Dei misericordia, immo zelo quod aduersus impios zelatus est populum suum. Quod autem ad extremum infert, Propter me & propter Dauid seruum meum, illud significat, quod non merito suo sed Dei clementia conseruentur, immo patris eorum Dauid memoria, in quo admonentur & suæ negligentiæ & illius fidei atque iustitiæ, quod in tantum iustitiam diligat Deus, ut etiam posteros hominum sanctorum non suo merito, sed maiorum uirtute tueatur. Factum est igitur in nocte illa, uenit angelus domini & percussit castra Assyriorum CLXXXV millia.) De hoc quoque in Paralipomenon legitur, Et 2 Paral. 32
misit dominus angelum qui percussit omnem uirum robustum & bellatorem & principem exercitus regis Assyriorum, reuersusq. est cum ignominia in terram suam. CLXXXV milia fortissimorum uirorum ab uno angelo una nocte cæduntur, & absque uulneribus occisorum mors sæua discurrit, excludens a corporibus animas domini uoluntate: & ipse rex Assyriorum iccirco seruatus est, ut sciret potentiam Dei & blasphemantia ora comprimeret, fieretq. testis illius maiestatis quem paulo ante contempserat. De talibus autem rebus agit multa omnipotens Deus per angelos, non ut ipse ab eis discat, sed ut ab illo ipsi per uerbum eius agant aut nuncient sine corporali sono etiam quod uoluerit, ab eo missi ad quos uoluerit, totum ab illo per uerbum illud eius audientes, idest, in eius ueritate inuenientes, quid sibi facendum, quid, quibus, quando, nunciandum sit. Sed tamen non ex angelis homines, sed ex se ipso sicut angelos ita homines beatificat: nec aliqua ex aliquo tempore, aut ab angelis, aut ab homnibus cognouit ut nosset, sed futura omnia temporalia, atque in eis etiã quid & quando ab illo petituri fueramus, & quos & de quibus rebus uel exauditurus, uel nõ exauditurus esset, sine initio ante præsciuit. Vniuersas autem creaturas suas & spiritales & corporales nõ quia sunt, ideo nouit, sed ideo sunt, quia nouit. Cumq. diluculo surrexisset, uidit omnia corpora mortuorum & frendens abiit, & reuersus est Sennacherib rex Assyriorum & mansit in Niniue. Cumq. adoraret in templo Nesrach Deum suum, Adremelech & Sarasar filii eius percusserunt eum gladio, fugeruntq. in terram Armeniorum, & regnauit pro eo Asorathan filius eius.) Cum enim rex iste reuersus esset Niniuen urbem sedem regni sui, & adoraret in templo Nesrach Deum suum, quasi uictoriam de hostibus reportaret, & delubrnm idoli sui trimphator gratulabundus ingrederetur, contemptor ueri Dei in fano falsi numinis trucidatur, nec angeli periit gladio quod erat commune cum pluribus, sed parricidio filiorum qui fugierunt in terram Ararath, in qua scriptura Asorathan filium eius qui regnauit pro eo testatur misisse habitatores Samariæ, ne terra remaneret inculta. Ararath autem regio Armeniorum campestris, per quam Araxis fluuius fluit, incredibilis est ubertatis, ad radices Tauri montis, quæ usque illuc extenditur. Ergo & arca in qua liberatus est Noe cum liberis suis, cessante diluuio non ad montes generaliter Armeniæ delata est, quæ appellatur Ararath, sed ad montes Tauri altissimos, qui Ararath imminent campis. In diebus illis ægrotauit Ezechias usque ad mortem, & uenit ad eum Isaias filius Amos prophetes, dixitq. ei: Hæc dicit dominus, Dispone domui tuæ, morieris enim tu & non uiues.)

Quem diligit dominus corripit, castigat omnem filium quem recipit. Ne eleuaretur cor Ezechiæ post incredibiles triumphos, & uictoriam de media captiui-

tate, infirmitate corporis uisitatur, & audit se esse moriturum, ut conuersus ad dominum flectat sententiam eius, sed nulla quæ in hoc mundo hominibus eueniunt, absque omnipotentis Dei occulto consilio fiunt: nam cuncta Deus futura præsciens, ante sæcula decreuit qualiter per sæcula disponantur. Statutũ quippe iam homini est uel quantum hunc mundi prosperitas sequatur, uel quantum unumquemque aduersitas feriat, ne electos eius aut immoderata prosperitas eleuet, aut nimia aduersitas grauet. Statutum quoque est in æterna ueritate quantum in ista uita mortali unusquisque temporaliter uiuat, quia & si annos XV Ezechiæ regi ad uitam addidit, omnipotens tamen Deus, cum eum mori permisit, tunc eum præsciuit esse moriturum. Qua in re quæstio oritur, quo modo ei per prophetam dicatur: Dispone domui tuæ quia morieris tu & non uiues, cui mortis sententia dicta est, sed protinus ad eius lacrymas est addita uita. Sed per prophetam dominus dixit quo tempore mori ipse debebat, per largitatem uero misericordiæ illo eum tempore a morte distulit, quo ante sæcula ipse præsciuit. Nec propheta igitur fallax, quia tempus mortis innotuit, quo uir ille mori merebatur: nec dominica instituta conuulsa sunt, quia ut largitate Dei anni uitæ crescerent, hoc quoque ante sæcula præfixum fuit, atque spatium uitæ quod inopinate foris est additum, sine augmento præscientiæ fuit intus statutum. Conuertitq; Ezechias faciem suam ad parietem.) Quia ad templum ire non poterat, ad parietem templi iuxta quod Salomon palatium extruxerat: uel absolute ad parietem, ne lacrymas suas assidentibus sibi ostentare uideretur. Et ait, Obsecro domine memento quæso quo modo ambulauerim corã te in ueritate & in corde perfecto, quod placium est corã te fecerim.) Perfectionẽ cordis nunc in eo dicit, quod idola destruxerit, templi ualuas aperuerit, serpentẽ æneũ cõminuerit, & cetera fecerit, quæ scriptura libri Regũ & Paralipomenon cõmemorat. Fleuitq. fletu magno.) Propter promissionẽ domini ad Dauid, quã uidebat in sua morte periturã. Eo enim tempore Ezechias filios nõ habebat, post tertium enim annum cõcessæ uitæ Manassen genuit. Ergo iste omnis est fletus, quia desperauerat Christũ de suo semine nasciturũ. plerumque enim iusti aliquibus necessitatibus afflicti sua opera coguntur fateri, sed cũ eorum dicta iniusti audiunt, hæc per elationẽ potius quã per ueritatẽ existimant prolata: ex suis enim cordibus uerba iustorũ pensant, & dici humiliter posse uera bona non existimant. sicut enim grauis culpa est, sibi hoc hominẽ arrogare quod nõ est: sic plerũque culpa nulla est, si humiliter bonũ dicat quod est. Vnde sæpe cõtingit ut iusti & iniusti habeant uerba similia, sed tamen cor semper lõge dissimile: & ex quibus dictis dominus ab iniustis offenditur,
Lucæ 18 in eisdem quoque a iustis placatur, nam pharisæus ingressus templũ dicebat, Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo, sed iustificatus magis publicanus, quam ille exiit. Ezechias quoque rex cum molestia corporis afflictus ad extremitatem uenisset, in oratione compunctus dixit: Obsecro domine memento quo modo ambulauerim coram te in ueritate, & corde perfecto. Nec tamen dominus hanc confessionem perfectionis eius despexit, aut renuit, quem mox in suis precibus exaudiuit. Ecce pharisæus se iustificauit in opere, Ezechias iustum se asseruit etiam in cogitatione, atque unde ille offendit, inde iste domino placuit. Cur itaque hoc nisi quia omnipotens Deus singulorum uerba ac cogitationes pensat, & in eius auribus superba non sunt, quæ humili corde proferuntur.

Et factum est uerbum domini ad Isaiam dicens: Reuertere & dic Ezechiæ duci populi mei. Audiui orationem tuam, uidi lacrymas tuas. Ecce ego sanaui te, die tertio ascendes templum domini.) Vocatur quoque Ezechias dux populi & filius Dauid, cuius opera sectabatur. fecerat enim rectum iuxta omnia quæ fe-

cit

cit Dauid pater eius, & auditur eius oratio, uidenturq; lachrimæ quo modo ambulauerat coram domino in ueritate & corde perfecto, & fleuerat fletu magno, & quod placitum est in oculis eius fecerat. Et addam diebus tuis X V annos, sed & de manu regis Assyriorum liberabo te & ciuitatem hanc, protegam urbem istam propter me & propter Dauid seruum meum.) Secundum quasdam caussas futurorum moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit X V annos ad uitam, id utique faciens quod ante constitutionem mundi se facturum esse præsciebat, & in sua uoluntate seruabat. Non ergo id fecit quod futurum non erat, hoc enim magis erat futurum quod se facturum esse præsciebat: tamen illi anni additi non recte dicerentur, nisi ad aliquid adderentur, quod se aliter in aliis caussis habuerat. Secundum aliquas igitur caussas inferiores iam uitam finierat: secundum illas autem quæ sunt in uoluntate & præscientia Dei, qui ex æternitate nouerat quid illo tempore facturus erat, & hoc uere futurũ erat, tunc erat finiturus uitã quando finiuit uitã: quia & si oranti concessum est, etiam sic eum oraturum ut tali orationi cõcedi oporteret ille utique præsciebat cuius præscientia falli non poterat, & ideo quod præsciebat, necessario futurum erat. XV anni Ezechiæ regi miserante Deo protelati ad uitam sunt ei, mystice figurantes, quia quicumque utriusque testamenti plenitudinem custodiunt, æternæ salutis præmium consequuntur, ac per legis consummationem & euangelii plenitudinem ad uitæ æternæ transeunt beatitudinem. Dixitq; Isaias, Afferte mihi massam ficorum: quam cum attulissent & posuissent super ulcus eius sanatum est.) Ac per hoc non spernendam esse medicinã quæ usu constet & experimento, quia & hanc fecerit Deus. Posthæc ait Isaias: Hoc erit signum a domino, quod facturus sit dominus sermonem quem locutus est. Vis ut ascendat umbra decem lineis, an reuertatur totidem gradibus? Et ait Ezechias: Facile est umbram crescere decem lineis, nec hoc uolo ut fiat, sed ut reuertatur retrorsum decem gradibus. Inuocauit itaque Isaias propheta dominum, & reduxit umbram per lineã quibus iam descenderat in horologio Achaz decem gradibus. Idem nomen graduum quod & linearum significat, idest, distinctionem horarum, quas duodecim per diem in horologio notare solemus. Ita erant extructi gradus arte mechanica, ut per singulos umbra descendens, horarum spatia terminaret. Erat autem hora diei decima, quando hæc regi loquebatur. Vis ergo, inquit, ut ascendat umbra decem lineis procedente Sole super terram per boreales plagas usque ad orientem, quod subtus terram quotidiana consuetudine cursus sui erat facturus: an ut reuertatur umbra totidem gradibus conuersa retrorsum, Sole ipso quoque per australem plagam ad orientem regresso. At rex facile est, inquit, umbram crescere decem lineis, nec hoc uolo ut fiat, sed ut reuertatur retrorsum decem gradibus. Vidit namque quia maioris miraculi esse poterat, si Sol contrarium suo mori cursum ageret, quam si consueto processu incedens, tametsi multo altius, idest, supra terras elatus ad orientem, quasi secundi diei mane nulla interueniente nocte facturus aduolaret. Nam & hoc qui in insula Thyle, quæ ultra Britanniam est, in ultimis Scytharum finibus degunt, omni æstate diebus aliquot fieri uident: quia Sol cetero orbi in occasu & sub terra positus, nihilo minus tota nocte supra terram appareat, & quo modo aperte occidens ad orientẽ humilis redeat manifeste uideatur, donec tempore oportuno denuo toto orbi cõmuni exortu reddatur: sicut & ueterum historiæ & nostri homines æui, qui illis de partibus adueniunt abundantissime produnt. Nunquam autem ii qui interiora austri incolunt, uidere Solem per meridianas plagas queunt ad orientem ab occasu redire. Vt manifestiorem enim sensum legentibus faceret, quod signũ & præsentis temporis & futuri typus erat, ut quo modo Sol reuertebatur ad exordium

sui, ita & Ezechiæ uita addita annos redderet, nobis quoque in hebdomade & ogdoade uiuentibus, per resurrectionem Christi uitæ spatia protelentur. Vel certe decem gradus in descensu Solis temporum ordines sunt, per quos umbra figurarum Christi descenderat, & per quos iterum Sol iustitiæ Christus per resurrectionem ascendit. Primus itaque gradus descensionis in angelis fuit, in quo antiquis patribus apparere dignatus est, quia magni consilii nuncius erat. Denique & ad Iacob sic loquitur: Et dixit, inquit, angelis Dei, Ego sum Deus cui unxisti titulum & uouisti uotum, ut & angelum & Deum ostenderet. Secundus gradus descensionis in patriarchis fuit, quia in omnibus, ut apostolus ait, ipse est operatus. Tertius in legis datione, quia & in lege ipse locutus est. Quartus gradus in Iesu Naue, qui populum in terram repromissionis introduxit. Quintus in iudicibus, quia eundem populum per eos ipse regebat. Sextus in regibus Iudæorum, quia in eis ipse regnabat. Septimus in prophetis, quia per eos est nunciatus. Octauus in pontificibus, quia ipse summus sacerdos est patris. Nonus in homine. Decimus in passione. per hos enim gradus decem, quos ipse per umbrã legis Christus descendit, ac rursus post resurrectionem suam Sol iustitiæ Christus per eosdem gradus ascendit in cælum, & omnem illam umbram legis ueritatis radiis illustrauit, obscura reuelans, clausa reserans, & omnia tecta denudans. In tempore illo misit Marodachaladan rex Babylonis litteras & munera ad Ezechiam, audierat enim quod ægrotasset) In tempore illo, hoc est, in eodem anno quo hæc gesta sunt quæ superius narrantur, misit Marodachaladan rex Babylonis libros & munera ad Ezechiã, quia apud eos astrorum obseruantia est, stellarumq. cursus longo usu & exercitatione cognitus, quod & in Dei natiuitate monstratur. Intellexerunt Solem reuersum diei spatia duplicata, seruire ei quem solum Deum putabant. Cumq. caussas huius miraculi rationemq. perquirerent, fama per omnes gentes uolitante, didicerunt propter ægrotationem regis Iudæ etiam cursum signi clarissimi commutatum.

2. Paral. 32 Quod etiam liber Paralipomenon plenissime testatur dicens. Ipse est Ezechias, qui fecit in omnibus suis prospere quæ uoluit: attamen in legatione principũ Babylonis qui missi fuerunt ad eũ, ut interrogarent de portento, quod acciderat super terram, reliquit eũ Deus, ut tentarentur, & nota fierẽt omnia quæ erant in corde eius. Iccirco autem tentationi relictus est, quia post tantam uictoriam & Solis regressum & congratulationem regni potentissimi cor illius elatum est. Denique in eodem uolumine scribitur. Multi deferebant hostias & sacrificia domino in Hierusalem, & munera Ezechiæ regi Iudæ, & exaltatus est coram cunctis gentibus. In diebus illis ægrotauit usque ad mortem, & orauit dominũ & exaudiuit eum, & dedit ei signum, sed nõ iuxta beneficia, quæ acceperat, retribuit, quia exaltatum est cor eius, & facta est contra eũm ira & contra Iudam & Hierusalem. Rursumq. scriptura sancta elationem cordis eius dicit pænitentia mitigatam inferens: & humiliatus est postea, eo quod exaltatum esset cor eius, tam ipse quam habitatores Hierusalem: & iccirco non uenit super eos ira domini. In diebus illis Ezechias lætatus est in aduentu legatorum Marodachaladan, quem patrem fuisse Nabuchodonosor Hebræi autumant, & in oblatione munerum & congratulatione sanitatis suæ, Ostenditq. eis domũ aromatum suorum, & thesauros argenti & auri & odoramentorũ & unguenti optimi, & omnes thesauros uasorũ suorum: non fuit res quam nõ ostenderit eis in domo sua, & in omni potestate sua.) Vnde irã Dei iustissime merebatur, quod non solum thesauros suos atque palatii, sed & templi ostenderet: quod certe fuit potestas eius de cuius ualuis aureas laminas ante iam tulerat. Introiuit autem Isaias propheta ad regem Ezechiam.) Rursumq. post corporis sanitatem & signi magnitudinem offerri cernimus aliam occasionem superbiæ, quam ut pru-

De Ezechiæ opibus per iactationem ostentatis. XXIX

dens

dens & Dei cultor uitare debuerat, nec monstrare alienigenis diuitias suas, quas Deo tribnente possederat: ex quo iuxta legis tropologiam discimus non mitten- *Matth. 7* das margaritas ante porcos, nec dandum sanctum canibus. qui enim fidelis est, spiritu absCondit negotia: & quicumque hoc non fecerit, omnis uirtus illius ener uatur, petiitq. posteritas: & amisso uirili robore, in muliebrem redigitur mollitudinem. Ingreditur ergo Isaias ad regem, & quasi nescius sciscitatur, Quid dixerunt uiri isti? & unde uenerunt?) Duo interrogat: quid locuti sunt, & unde uenerunt. Ille ad unum respondit, altero prætermisso. De terra longinqua ue nerunt ad me, de Babylone.) Quod quantò terra longior sit unde uenerunt, tanto iste rex glorisior propter quem uenerunt. Et uenerunt, inquit, ad me quod de buerat dicere, Venerunt ad glorificandum Deum, pro signi magnitudine de Babylone, quæ urbs in toto orbe potentissima est. Rursumq. Isaias, Quid, inquit, uiderut in domo tua?) Et ille respondit ex parte uerum, quod omnia uiderint in domo illius: nec fuerit res quam non ostenderet eis in thesauris suis: sed alterũ tacuit, de quo uerebatur offensam, quod ostenderit ei cuncta quæ haberit in potestate sua, haud dubium quin & templi supellectilem. Propter quæ Isaias Dei sermone profert sententiam: Audi uerbum domini exercituum: Veniet tempus quando omnia hæc quæ in domo tua sunt, & non tuo, sed patrum tuorum labore quæsita, in Babylonem transferantur, & de semine tuo fiant eunuchi in aula regis.) Ex qno Hebræi uolunt Danielem, Ananiam, Misahelem, & Azariam, qui fuerunt de regio semine, factos esse eunuchos: quos in ministerio fuisse Nabu chodonosor non dubium est. Eunuchos enim, idest abscisos, non negamus aliquos fuisse de semine regio in palatio regis Babylonis, iuxta prophetiam beati Isaiæ: Daniel & socios eius credendum nullo modo est: quod si essent, de pulchritudine corporis & aspectu illorum non timeret dux ille, qui eos adhuc pueros erudiebat: quia species faciei solet deperire in pueris abscisis. Fuit autem consuetudo & apud antiquos, eunuchos uocare cubicularios & custodes palatii, qui uxores habebant, & abscisi corpore non fuerunt. Dixitq. Ezechias, Bonum uerbum domini quod locutus est: fiat tantum pax in diebus meis.) In quo ab Hebræis reprehenditur, cur non sit imitatus bonitatem Moysis, qui locutus est ad Deum, Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facies, dele me libro quem scri- *Exod. 32* psisti. Quid hoc loco prophetæ sententia contra Ezechiam regem, nisi arrogantium hypocritarum cogitationes suas in exquirenda hominum admiratione significat? per omne enim quod hypocritæ faciunt, occultis cogitationibus laudes hominum requirunt. Operaturi quippe laudes suas cogitant, laudati autem secum taciti in cogitationibus uersant, gaudent se precibus in humana ueste actione claruisse. Cumq. inflati fauoribus apud semet ipsos intumescunt, sæpe mirantur taciti etiam ipsi quod sunt: uideri quotidie semet ipsis altiores cupiunt, ac miris inuentionibns in opere excrescunt: quia sicut uirtutes omne uitiũ eneruant, sic arrogantia roborat. cogit namque mentem iuuenescere, & contra uires ualere: quia & quod negat uigor ualetudinis, imperat amor laudis. Vnde & factis suis, ut diximus, arbitros inquirunt: si uero operi testes deesse contingant, narrant ipsi quæ gesserint. Cumq. efferri fauoribus cœperint, sæpe eisdem operibus suis, quæ egisse se referunt, mentiendo aliquid adiungunt. Cum uero & uera dicunt, hæc dicendo aliena faciunt: quia quæsitis remunerati fauoribus, a uera & intima retributione uacant. In eo enim quod bona sua patefaciunt, ostendunt malignis spiritibus, quasi insidiantibus hostibus, unde prædentur. Horum ergo uitam, illa cunctis notissima Ezechiæ culpa figurauit. Qui postquam una prece, & sub unius noctis spatio, centum octogintaquinque millia hostium, angelo feriente.

prostrauit, postquam occasui proximum ad altiora cæli spacia Solem reduxit: postquam uitam propinquãte iam termino coarctatam in tempora longiora protelauit: susceptis Babylonici regis nunciis bona omnia quæ possidebat ostendit: sed prophetæ protinus uoce audiuit, Ecce dies ueniunt, & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, in Babylonem, & non relinquetur quidquam, dicit dominus. Sic nimirum hypocritæ, postquam magnis uirtutibus excrescunt, quia cauere malignorum spirituum insidias negligunt, & cælari in eisdem uirtutibus nolunt, bona sua ostendendo hostium faciunt: & prodentes subito amittunt, quid-
Psal. 77 quid diutius studentes operantur. Hinc per psalmistam dicitur, Tradidit in captiuitatem uirtutes eorum, & pulchritudines eorum in manus inimici. Virtus quippe & pulchritudo arrogantium, inimici manibus traditur: quia omne bonum, quod per concupiscentiam laudum ostenditur, occulti aduersarii uiri mancipatur. Hostes namque ad rapinam prouocant, quia suas eorum notitiæ diuitias denudant: quousque enim ab æternæ patriæ securitate disiungimur, in latronum insidiantium iter ambulamus. Qui ergo in itinere deprædari formidat, abscondat necesse est bona quæ portat. O miseri, qui affectantes laudes hominum, in semetipsis dissipant fructus laborum. Cumq. se ostendere alienis oculis appetunt, damnant, quod agunt. Quos nimirum maligni spiritus, cum ad iactantiam prouocant, eorum, sicut diximus, opera captiuantes denudant. Hinc est enim quod
Matth. 6 per euangelium ueritas dicit, Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus qui uidet in abscondito reddet tibi. Hinc
Psal. 44 est quod de electorum ecclesia per psalmistam dicitur, Omnis gloria eius filiæ re-
2. Cor. 1 gis ab intus. Hinc Paulus ait, Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Filia quippe regum ecclesia, quæ in bono est opere spiritalium principum prædicatione generata, gloriam intus habet, quia hoc quod agit in ostentationis iactantia non habet. Gloriam suam Paulus testimonium conscientiæ memorat, quia dum fauores oris alieni non appetit, uitæ suæ gaudia extra semet ipsum ponere ignorat. Occultanda sunt ergo quæ agimus, ne hæc in huius uitæ itinere in-
De Manasse caute portantes latrocinantium spirituum incursione perdamus. Duodecim an-
rege. XXX norum erat Manasses cum regnare cœpisset, & L V annis regnauit in Hierusalem, fecitq. malum in conspectu domini iuxta idola gentium, quas deleuit dominus a facie filiorum Israel: conuersusq. est & ædificauit excelsa quæ dissipauerat Ezechias pater eius: & erexit aras Baal & fecit lucos, sicut fecerat Achab rex Israel, & adorauit omnem militiam cæli & coluit eam, & extruxit aras in domo domini, de qua dixit dominus: In Hierusalem ponam nomen meum, & extruxit altaria uniuersæ militiæ cæli in duobus atriis templi, & transduxit filium suum per ignem & ariolatus est, & obseruauit auguria: & fecit Pythones & aruspices, multiplicauit ut faceret malum coram domino & irritaret eum.) Hæc ergo omnia, idest, siue auguratio, siue auspicium, siue qualibet immolatio, siue etiam sortitio, aut quicumque motus auium, uel pecudum, & inspectio quæcumque fibrarum, aut aliquid quod de futuris uideatur ostendere, in operatione dæmonũ fieri non dubito, diligentium uel auiũ uel pecudũ, uel si fibrarũ motus aut sortium secundum ea signa quæ docuerunt iidem dæmones obseruari ab his, quibus artis huius scientiã tradiderunt: a quibus omnibus is qui homo Dei est, & in portione Dei numeratus, penitus debet esse alienus: nec aliquid in his habere commune, quæ occultis machinis dæmones operantur, ne forte rursus per hæc dæmonibus societur, atque eorum spiritu & uirtute repleatur, & ad idolorum cultum denuo reparetur.
De Iosia rege. XXXI Post aliquanta dicitur, quod miserit Iosias nuncios ad Oldam prophetissam uxorem Sellum quæ habitabat in Hierusalem in secunda propter librum legis diuinæ,

qui

qui inuentus fuerat.) Quid sit hoc quod dicit, quod habitauerit in secunda, in superiori parte libri huius scribitur de rege Ezechia: Aedificauit quoque omnem murum qui fuerat dissipatus, & extruxit turres, & forinsecus alterum murum. Meminit huius loci & Sophonias dicens: Vox clamoris ad portam piscium & ulu- *Sophon.1* latus a secunda, pro qua uetus editio quasi proprium nomen loci transtulit in Masana. Masana quippe interpretatur Secunda. Quod ergo diciturhæc prophetissa habitasse in secunda, in secundi muri parte intelligere debemus. Regi autem Iuda qui misit uos, ut consuleretis dominum, sic dicetis: Hæc dicit dominus Deus Israel, Pro eo quod audisti uerba uoluminis huius, & perterritum est cor tuum & humiliatus es coram domino auditis sermonibus contra locum istum & habitatores eius, quod uidelicet fierent in stuporē & maledictū, & scidisti uestimenta tua & fleuisti corā me, & ego audiui dicit dominus: iccirco colligam te ad patres tuos, & colligeris in sepulcrum tuum in pace, ut non uideant oculi tui omnia mala, quæ adducturus sum super locum istū.) Territus iste Dei cōminationibus fleuerat, & sua uestimenta consciderat, & fit omnium malorum futurorum de præparata morte securus, quod ita requieturus esset in pace, ut illa omnia non uideret. Ibi ergo sunt spiritus defunctorum, ubi non uident quæcumque aguntur aut eueniunt in ista uita hominum: Quo modo ergo uident tumulos suos aut corpora sua, utrum abiecta iaceant an sepulta? Quo modo intersunt miseriæ uiuorum, cum uel sua ipsi mala patiantur si talia merita cōtraxerunt: uel in pace requiescant, sicut huic Iosiæ promissum est, ubi mala ulla nec patiendo sustineant: liberati ab omnibus malis, quæ patiendo & compatiendo, cum hic uiuerent, sustinebant. Dixerit aliquis: Si nulla est mortuis cura de uiuis, quo modo ille diues, qui apud inferos torquebatur, rogabat Abraham patrem, ut mittat Lazarum ad quinque fratres suos nondum mortuos, & agat cum eis, ne ueniant & ipsi in eundem tormentorum locum. Sed numquid quia hoc ille diues dixit, ideo quid fratres agerent uel quid paterentur illo tempore sciuit. Ita illi fuit cura de uiuis, quamuis quid agerent, omnino nesciret, quemadmodum est nobis cura de mortuis, quamuis quid agant utique nesciamus: nam si nihil de mortuis curaremus, non utique pro illis Deo supplicaremus. Denique Abraham nec Lazarum misit, & Moysem & prophetas hic eos habere respondit quos audire deberent, ut ad illa supplicia non uenirent. Vbi rursus occurrit, quo modo, quid ageretur, Abraham pater ipse sciebat, ubi sciebat esse Moysem & prophetas, idest, libros eorum quibus homines obediendo tormenta infernalia uitarent. Denique nouerat diuitem illum in deliciis, pauperem uero Lazarum in laboribus uixisse, nam & hoc illi ait: Memento fili, quia recepi- *Luca 16* sti bona in uita tua, Lazarus autē mala. Sciebat ergo hæc, quæ utique apud uiuos gesta fuerant: uerū nō cum agerentur in uiuis, sed cum eis mortuis potuit, Lazaro indicante, cognoscere, ne falsum sit quod ait propheta. Abrahā nesciuit nos. Proinde fatendum est nescire quidē mortuos quid hic agatur, sed dum agitur: postea uero audire ab eis qui hinc ad eos moriendo pergunt, non quidē omnia, sed quæ sinuntur indicare, & illa tātum meminisse, quæ illos, quibus hæc indicant, oportet audire. Possunt & ab angelis, qui rebus, quæ agūtur hic, præsto sunt, audire aliquid mortui, quod unumquemque illorum audire debere iudicat, cui cuncta subiecta sunt. nisi enim essent angeli, qui possent interesse & uiuorum & mortuorum locis: non dixisset dominus Iesus, Contigit autem mori inopem illum & afferri ab angelis in sinum Abrahæ. Nunc ergo hic, nunc hic illi esse potuerunt, qui hinc illum, quem Deus uoluit, abstulerunt. Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua quæ hic agantur, quæ necessarium est eos nosse, non solum præsentia uel præterita, uerum etiā futura, spiritu Dei reuelante, cognoscere: sicut non omnes homines sed

prophetæ dum hic uiuerent cognoſcebant, nec ipſi omnia, ſed quæ illis eſſe reuelanda Dei prouidentia iudicabat. Mitti quoque ad uiuos aliquos ex mortuis, ſicut econtrario Paulus ex uiuis in paradiſum raptus eſt, diuina ſcriptura teſtatur: nam Samuel propheta defunctus uiuo regi Sauli etiam futurum prædixit: quamuis nonnulli non ipſum fuiſſe, qui potuiſſet magicis artibus euocari, ſed aliquem ſpiritum tam malis operibus congruentẽ, illius exiſtiment ſimilitudinem figuraſſe. Hæc per exceſſum iccirco protulimus, ut nouerint homines æternam ueritatem quærere, qui uolunt ſaluari, a quo creati ſumus, in quo uiuimus, per quem mouemur & ſumus: animas autem ſanctas, ſanctas eas credamus eſſe, & non humanis miſeriis intereſſe, ſicut dicit Iſaias ad Deum qui erat filius Abrahæ, Tu domine pater noſter es, Abraham neſciuit nos: & Iſrael non cognouit nos. Poſthæc ſequitur hiſtoria de geſtis Ioſiæ, ita dicens: Contaminauit quoque Tophet, quod eſt in conualle filii Ennom, ut nemo conſecraret filium ſuum aut filiam per ignem Moloch.) Frequens eſt in ſcripturis horum mentio locorum, maxime in libro Regum & Hieremiæ prophetæ. Eſt autem uallis Ennom ſiue filii Ennom iuxta murũ Hieruſalem contra orientem, in qua nemus pulcherrimum Syloæ fontibus irrigatur. Tophet autem erat locus in eadem conualle iuxta piſcinam fullonis, cuius meminit ſcriptura, & iuxta agrum Acheldemach qui uſque hodie monſtratur ad auſtralem plagam montis Sion. Solebant autem in Tophet, quia locus erat amœniſſimus, unde hodieq. hortorum præbet delicias, ara poſita ſacrificare dæmonibus, nefandoq. rogo ſuos conſecrare liberos ſiue holocauſtum offerre, ſicut in libro Verborum dierum de Achaz rege ſcriptum eſt. Ipſe eſt qui adoleuit incenſum in ualle Benennom, & luſtrauit filios ſuos in igne Benennom, ſiquidem Filium Ennom ſignificat. Vallis autem Ennon Hebraice dicitur gehennom, cuius nomine in nouo teſtamento pœna inferorum gehenna cognominatur: quia nimirum ſicut in conualle Ennom qui idolis ſeruierunt, in ea prophetis atteſtantibus perierunt, ita peccatores ex his quæ peccauerunt, æterna damnatione puniuntur. Denique Hieremias cum referret ſibi præcepiſſe dominum, ac dixiſſe ad uallem filii Ennõ quæ
Hier. 19 eſt iuxta introitum portæ fictilis, paulopoſt dicit, Et non uocabitur locus iſte amplius Tophet & uallis filii Ennom, ſed uallis occiſionis: & diſſipabo cõſilium Iudæ & Hieruſalem in loco iſto, & ſubuertam eos gladio. Iſaias quoque manifeſtiſſime Tophet infernum appellat, qui cum perpetuum diaboli interitũ ſub nomine Aſſur deſcriberet, dicens: A uoce enim domini pauebit Aſſur uirga percuſſus, & erit tranſitus uirgæ fundatus, quã requieſcere faciet dominus ſuper eum: ſtatim quo-
Iſa. 30 modo & ubi eſſet periturus ſubdidit dicens: Præparata eſt enim ab heri Tophet a rege, præparata profunda & dilatata: Pulchre ait & dilatata, quia Tophet dicitur La-
Ibidem titudo. Nutrimenta, inquit, eius ignis & ligna multa, flatus domini ſicut torrens ſulphuris ſuccedens eam. Contaminauit autem Ioſias Tophet, uel oſſa mortuorum ibi, ſicut in ſequentibus de aliis idolorũ locis feciſſe legitur, uel alia quælibet immunda diſpergens, quatenus abominationi potius quã delectationi aptus omnibus, qui aſpiceret, locus appareret. Quod ſequitur de eodẽ rege Ioſia: Abſtulit quoque equos quos dederant reges Iuda Soli in introitu templi domini, & paulopoſt: Currus autẽ Solis cõbuſſit igni, oſtendit omnium gentium idolatrarũ ſuperſtitioni Iudæos eo tempore fuiſſe mancipatos, ita ut in uenerationem Solis, quem more Gentilium Deum eſſe credebant, ſimulacro eius quod fecerant currus equosq. ſubdiderint, & hoc in atriis templi domini: ſic enim ſolent Gentiles pingere uel facere ſimulacrum Solis, ut puerum imberbem in curru ponentes, equos eiſdem quaſi curru cælum petentes ſubiugent. Cui propterea pueri aptant imaginem, quia Sol uelut quotidie nouo ortu natus nullum per ſæcula ſenium incidit.

Vt

Vt autem eidem currus & equos tribuant, de miraculo sumptum Heliæ prophetæ, quia curru igneo & equis igneis est raptus ad cælum, Ioannes Constantinopolitanus episcopus æstimat. quia enim græce helios dicitur Sol, sicut etiam Sedulius cum de Heliæ ascensu caneret, ostendit dicens: Quam bene fulminei prælucens semita cæli Conuenit Heliæ, meritoq. & nomine fulgens, Hac ope dignus erat. nam si sermonis huius una per accentum mutaretur littera, Sol est: audientes græci ab Israelitis, quos diuinas litteras habere fama prodebat, prædicari, quod Helias curru igneo & equis sit igneis ad cælestia translatus, uel certe hoc ipsum inter alia depictum in pariete uidentes, crediderunt uicinia decepti nominis, Solis hic transitum per cælos esse designatum: & miraculum diuinitus factum, commutarunt in argumentum erroris humana stultitia commendatum: quos imitati ipsi Iudæi sategerunt ne in aliquo gentilium stultissimis minus parerent stulti. Quod paulopost de eodem rege dicitur: Excelsa quoque quæ erant in Hierusalem ad dextram partem montis offensionis, quæ ædificauerat rex Salomon Astaroth idolo Sidoniorum & Chamos offensioni Moab, & Melcho abhominationi filiorum Ammon, polluit rex & contriuit statuas, & succidit lucos, repleuitq. loca eorũ ossibus mortuorum.) Luce est clarius quod excelsa nominare solet scriptura loca in collibus posita frondentibus, in quibus uel dæmonibus immolabant, uel etiam domino, locorum amœnitate allecti, contra interdictum relicto altari, quod erat in templo, hostias offerebant. Vnde sæpius in hoc libro de Regibus, qui minus perfecte iusti fuere, dicitur, Veruntamen excelsa non abstulit. Montem autem offensionis montem idoli dicit, quia nimirum consuetudinis est scripturarum offensionem idola nuncupare: quia uel in illis offenditur Deus, uel offensionem & ruinam suis afferunt cultoribus: sicut in hac ipsa sententia subsequenter intimatur dum dicitur, quod ædificauerat Salomon rex Israel Astaroth idolo Sidoniorum, & Chamos offensioni Moab, & montem abominationi filiorum Ammon. Vbi quoque, ni fallor, palam ostenditur, quod utinam non ostenderetur, quia uidelicet Salomon de admisso idololatriæ scelere numquã perfecte pænituit. Nam si fructus pænitentiæ dignos faceret, satageret ante omnia, ut idola quæ ædificauerat de ciuitate sancta tollerentur, & nõ in scandalum stultorum, quæ ipse, cum fuisset sapientissimus, erronee fecerat, quasi sapienter ac recte facta reliquisset. Meminit supra & huius loci scriptura dicens, Tunc ædificauit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte qui est contra Hierusalem, & Moloch idolo filiorum Ammon. Nec uideri debet contrarium quod ibi mons in quo facta sunt hæc idola contra Hierusalem: hic in Hierusalem esse positus asseritur, nimirum in tanta erat urbis uicinia positus, ut ad ipsam pertinere, & ad ipsam quoque sordibus, quæ in eo congerebantur, attingere uideretur. Quod referens de Nabuchodonosor, quia transtulerit omnem Hierusalem, & uniuersos principes, & omnes fortes exercitus decem milia in captiuitatem, addidit scriptura dicens, Et omnem artificem & clusorem: hoc est quod supra eidem populo Israel Philistiim regnantes fecisse narrantur cum dicitur: Porro faber ferrarius non inueniebatur in omni terra Israel. cauerant enim Philistiim, ne forte facerent Hebræi gladium aut lanceam. sicut enim tunc illi cauerunt ne haberent fabros ferrarios Hebræi qui arma ad repugnandum facerent: ita nunc Chaldæi destructa Hierusalem & uastata omni terra repromissionis satagerunt, ut nullus in ea remaneret artifex, nullus clusor, qui uel fœdata urbis mœnia componere uel possit resarcire disrupta: quin potius quidquid apud gentem exterminatam artis inuenerant, totum Babyloniam transferunt, ut uel ad nihilum ualeat ultra, uel illius ciuitatis utilitatibus proficiat: cuius tam deflendæ historiæ, quæ multum negligentiæ nostri temporis congruit, non opinor allegoriam esse reticen-

De Nabuchodonosor. XXXII

reticendam. Constat namque quia Hierusalem & terra Israel ciuitatem Christi, id est, ecclesiam sanctam: Babylon autem & Chaldæi siue Philistæi ciuitatem diaboli, idest, omnem malignorum spirituum siue hominum siue angelorum multitudinem designant. Seruitq. Israel Philistæis siue Chaldæis, cum fideles quique nominetenus in ecclesia consistentes, ab immundis uel spiritibus uel hominibus decepti, aut auaritiæ, aut luxuriæ, aut alteri cuilibet peccato mētis colla submittunt. Abducit autem Nabuchodonosor Hierusalem & uniuersos principes fortesq. exercitus decem millia in captiuitatem, cum eis & magistros populorum & eos qui in uicinbili animo domino seruire, ac decalogum legis fideliter in Dei ac proximi ui debantur amore conseruare, cum subito siue illecebris mundi seu aduersitatibus subacti, aut maioribus se polluunt facinoribus, aut certe in hæresim declinando aperte apostasiæ notam incidunt. Arma uero quibus contra diabolum repugnantes, libertatem a Deo nobis donatam defendamus, quæ sunt alia nisi eloquia scripturarum, in quibus & ipsius domini, & sanctorum eius exemplis quo ordine bella uitiorum superari debeant, luce clarius discimus. Sed Philistæi filios Israel fabris armorum priuant, cum maligni spiritus animos fidelium a meditatione sacræ lectionis sæcularia illis negotia inferendo retardant: ne uel ipsi per huius exercitium resistendi fiduciam sumant, uel aliquos forte, qui legere nesciunt ad resistendum uitiis exhortando aut corripiendo accendant. Tollunt fabros armorum, cum eos, qui sacra eloquia norunt, in tantum sceleribus obruunt, ut dicere bona, quæ didicerant, prorsus erubescant. Transferunt omnem artificem & clusorem in Babyloniam de Hierusalem, cum eos qui multifaria uirtutum operatione pluribus prodesse, & ciuitatem Dei contra irruptiones tentationum munire solebant, a proposito deflectunt, atque ingenium, quod tuitioni sanctæ ecclesiæ impendere debuerat, ad uoluntatem potius regis uitiorum dispensare compellunt. Quod si clusorem hoc loco non ostiorum siue murorum, sed auri potius gemmarumq. intelligere uoluerimus, ad unum profecto eundemq. spiritalis expositio finem respicit. Dictum quippe est de sapientia, quia aurum est, & multitudo gemmarum, atque ideo clusores horum non alios aptius, quam doctores intelligere ualemus, qui quamdiu recte uiuunt ac docent, in ornatum sanctæ ciuitatis industriam suæ artis impendunt. At si forte errauerint, quid nisi a rege Chaldæorum captiui Babyloniam transferuntur? Artificem & clusorem ab Hierosolimis transmigrare Babyloniam, est talentum uerbi cælitus acceptum in terram defodiri, idest, sapientiam spiritalem ad peccatorum opera conuerti.

Posthæc infert scriptura quod fugientem regem Sedechiam ab exercitu Chaldeorum apprehensum, duxerunt ad regem Babylonis in Reblatha, qui locutus est cum eo iudicium: filios autem Sedechiæ occidit coram eo, & oculos eius effodit, uinxitq. eum catenis, & abduxit in Babylonem. Dum sacra scriptura Sedechiæ captiuitatem narrat, ordinem captiuitatis internæ denunciat. Rex quippe Babylonis est antiquus hostis, possessor intimæ confusionis, qui prius filios ante intuentis oculos trucidat, quia sæpe sic bona opera interficit, ut hæc se amittere ipse, qui captus est dolens cernat, nam gemit plerumque animus, & tamen carnis suæ delectationibus uictus, bona, quæ genuit, amans perdit, ea quæ patitur damna considerat, nec tamen uirtutis brachium contra regem Babylonis leuat. Sed dum uidens nequitiæ perpetratione percutitur, ad hoc quandoque peccato superducitur, ut ipso quoque rationis lumine priuetur. Vnde Babylonis rex extinctis prius filiis, Sedechiæ oculos eruit, quia malignus spiritus subductis prius bonis operibus, postea intelligentiæ lumen tollit. Quod recte Sedechias in Reblatha patitur. Reblatha quippe, Multa hæc interpretatur. ei enim quandoque & lu-

& lumen rationis claudetur, qui prauo usu ex iniquitatis suæ multitudine grauatur. sicut enim quarta die cælum in initio creaturarum luminaribus ornatum extitit, ita quarta ætate mundi Israeliticus populus cælesti fide inclytus, a prophetis quasi a stellis illuminatus, regno Dauid & Salomonis gloriosus, templi etiã altitudine toto est nobilitatus in orbe. Sed accepit uesperam, quando crebrescentibus peccatis regnum illud a Chaldæis dissipatum, templum dirutum, & tota illa gens in Babyloniam est translata. Quæ quarta sæculi ætas a Dauid usque ad transmigrationem Babylonis, habet annos iuxta Hebraicam ueritatẽ CCCCLXXXIII, iuxta LXX interpretes aliquot amplius, generationes iuxta utrorumq. codices XVII, quas tamen euangelista Matthæus certi mysterii gratia XIIII ponit, a qua uelut iuuenili ætate in populo Dei Regum tempora cœperunt. Hæc namque in hominibus ætas apta ad gubernãdum solet existere. Sedechias autem supra scriptus filius Iosiæ regnauit annis XI. Huius XI anno, regis autem Babylonis XVIII, secundum dies lunares mense IIII, V die mensis. iuxta solares uero dies, VIII Kalendas Iulii, Luna V, quem illi quintum diem computant, feria VII aperta est ciuitas, & ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, possederuntq. ciuitatem, & transduxerunt populum captiuum in Babylonem: & inde postea Nabuzardam princeps militiæ exercitus Babylonis mense V, X die mensis lunaris, solaris uero V Kalendas Augusti, Luna X, quã Hebræi decimum diem quinti mensis uocant, destructi sunt muri ciuitatis, & templum pariter incensum atque uastatum est, anno, ex quo fundari cœpit, CCCCXXX. Si uero a me quæratur per quid sciam hoc, aut quo modo potuit hoc fieri, ut talibus diebus uel comprehensa fuerit ciuitas, uel incensa, respondeo quia ipso anno X kalen. Aprilis extitit secundum dies lunares anni principium, & primi mensis initium. Iam ipsa in Babyloniam transmigratio, quo etiam spiritus Dei per Hieremiam prophetã iubet ut pergant, & orent pro eis ipsis, in quorum regno peregrinantur, quod in illorum pace etiã pax esset istorum, & ædificarent domos, & nouellarent uineas, & plantarent hortos: quis non agnoscat quid præfigurauerit, qui attenderit ueros Israelitas, in quibus dolus non est, per apostolicam dispensationem cum euangelico sacramento ad regnum gentium transmigrasse? Vnde nobis apostolus tamquam Hieremias replicans ait, Volo ergo primum omnium fieri deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & his qui in sublimitate sunt, ut quietam & tranquillam uitam agamus in omni pietate & castitate. hoc enim bonum & acceptum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines uult saluos fieri, & in agnitionem ueritatis uenire. Ex hoc quippe etiam illis credentibus domicilia sunt constructa pacis, basilicæ Christianarum congregationum, & nouellatæ uineæ populorum fidelium, & plantati horti, ubi etiam inter omnia holera granum illud sinapis regnat, sub cuius umbraculis longe lateq. porrectis, etiam altipetax superbia gentium tamquam in cæli uolatilibus confugiendo requiescit. Nam quod etiam post LXX annos secundum eiusdem Hieremiæ prophetiam reditur ex captiuitate, & templum renouatur, quis fidelis Christi non intelligat, post euoluta tempora quæ septenarii dierum numeri repetitione transcurrunt, etiam nobis, idest, ecclesiæ Dei ad illam cælestem Hierusalem ex huius sæculi peregrinatione redeundum? Per quem nisi per Iesum Christum uere sacerdotem magnum, cuius figuram gerebat ille Iesus sacerdos magnus illius temporis, quo templum ædificatum est post captiuitatem, quem propheta Zacharias uidit in sordido habitu, deuictoq. diabolo, qui ad eius accusationem stabat, ablatam illi sordidam uestem & datum indumentum honoris & gloriæ: sicut corpus Iesu Christi, quod est ecclesia aduersario in fine temporum per iudicium superato, a lu-

1. Timoth. 2

a luctu peregrinationis in gloriam sempiternæ salutis assumetur? Quod etiam in *Psal. 29* psalmo dedicationis domus apertissime canitur. Conuertisti planctum meum in gaudium mihi & cetera. Quis potest ex occasione alterius operis omnia quæ in illis ueteribus legis & prophetarum libris Christum annunciant, quantalibet breuitate perstringere, ne forte quis putet ingenio fieri, ut ea quæ rerum ordine sua tempora cucurrerunt, ad Christi significationes interpretando uertantur? Hoc forte Iudæi possunt dicere siue pagani, eis autem qui se Christianos putari uolunt, premit ceruicem Apostolica auctoritas dicens, Omnia hæc in figura contingebant il- *1. Cor. 10* lis, & hæc omnia figuræ nostræ fuerunt.

D. EVCHERII, EPISCOPI LVGDVNENSIS, IN LIBRVM FORMVLARVM spiritalis intelligentiæ, præfatio ad Verannium

FORMVLAS spiritalis intelligentiæ latinorum nominum cōponendas, tibiq. mittendas pro studio paternæ erga te sollicitudinis existimaui, quibus perceptis, in omnia scripta diuina facillime ac intellectum reliquorum sensus intenderetur. nam cum littera occidat, spiritus autem uiuificet, necesse est ad illa spiritalium interiora sermonem spiritu uiuificante penetrari. Vniuersam porro scripturam tam ueteris instrumenti quam noui ad intellectum allegoricum esse sumendum, admonet nos uel illud, quod in ueteri testamento legimus. Aperiam *Psal. 77* in parabolis os meum, loquar in ænigmate antiqua. Vel illud quod item in no- *Mar. 4* uo testamento scribitur. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis. Nec mirandum, quod sermo diuinus, prophetarum, apostolorumq. ore prolatus, ab usitato illo hominibus scribendi modo multum recesserit, facilia in promptu habens, magna in interioribus suis continens: quia & reuera fuit congruum, ut sacra Deo dicta a ceteris scripturis, sicut merito, ita & specie discernerentur, ne illa cælestium arcanorum dignitas passim *Matth. 7* atque indiscrete cunctis patesceret, sanctumq. canibus, & margaritas porcis exponeret: & consecrata uasa templi inuoluta promiscuus populus ferret nec uideret, & ut uere ad illius columbæ deargentatæ modum, cuius posteriora in specie auri splendentis irradiant, scripturæ diuinæ prima quæque argento fulgerent, & auro occultiora rutilarent. Recte itaque procuratum est, ut eloquiorum illa castitas a promiscuis cunctorum oculis abdito suo quasi quodam uelamine pudicitiæ contegeretur: ac diuina optime dispensatione prouisum est, ut scripta ipsa ita contegerentur, cælestibus obumbrata mysteriis, sicut secreto ipsa suo diuinitas operiebatur. Igitur cum in libris sanctis oculi domini, os domini, uterus domini, manus pedes domini, arma etiam domini scripta reperiantur, longeq. absit a catholica ecclesiarum fide Deum corpore determinari, qui sit inuisibilis, incomprehensibilis, incommutabilis & infinitus, requirendum est qualiter ista

Scriptura allegorice intelligenda

iſta per ſpiritum ſanctum figurali expoſitione referentur. hic enim inueniuntur illa dominici interiora templi, hic illa ſancta ſanctorum myſteria ænigmantibus rectis. Corpus ergo ſcripturæ ſacræ, ſicut traditur, in littera ſiue hiſtoria eſt: anima in morali ſenſu, qui tropicus dicitur: ſpiritus in ſuperiore intellectu, qui anagoge appellatur. Quam triplicem ſcripturarum regulam conuenienter obſeruat confeſſio ſanctæ trinitatis, ſanctificans nos per omnia, ut integer ſpiritus noſter, & anima, & corpus ſiue querela in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, iudiciumq. ſeruetur. Sapientia autem mundi huius philoſophiam ſuam in tres partes diuiſit, phyſicam, ethicam, logicam, ideſt, naturalem, moralem, rationalem. Sed naturalem illam pertinentem ad cauſſas naturæ, quæ uniuerſa continet: moralem, quæ reſpiciat ad mores: rationalem uero, quæ de ſublimoribus diſputans, Deum omnium patrem eſſe cõfirmet. Quam tripartitam doctrinæ diſputationem non adeo abhorret illa noſtrorum in diſputatione diſtinctio, qua docti quique hanc cæleſtem ſcripturarum philoſophiam ſecundum hiſtoriam, ſecundum tropologiam, ſecundum anagogen diſſerendam putarunt. Quapropter hiſtoria ueritatem nobis factorum, ac fidem relationis inculcat. Tropologia ad uitæ emendationem myſticos intellectus refert; Anagoge ad ſacratiora cæleſtium figurarum ſecreta perducit. Sunt etiam qui Allegoriam in hoc ſcientiæ genere quarto in loco adiiciendam putent, quam geſtorum narrationem, futurorum umbram prætullſſe confirment. Hæc uero ipſa ut ſubiectis plenius manifeſtentur exemplis: Cælum eſt ſecundum hiſtoriam hoc quod intuemur, ſecundum tropologiam uita cæleſtis: aquæ ſecundum allegoriam baptiſmus, ſecundum anagogen angeli, unde eſt illud. Et aquæ quæ ſuper cælos ſunt laudent nomen domini. [Psal. 14] Omnis autem diſciplina noſtræ religionis, ex illo duplicis ſcientiæ fonte manauit: cuius primam practicem, ſecundam theoricem uocauerunt, ideſt actualem, & contemplatiuam. Vnam, quæ actualem uitam morum emendatione conſummet: aliam, quæ in contemplatione cæleſtium & diuinarum ſcripturarum diſputatione uerſetur. Ergo actualis ſcientia in diuerſa ſtudia diffunditur, contemplatiua in duas deriuatur partes, ideſt in hiſtorica diſputatione, & ſpiritalis intelligentiæ interpretatione conſiſtit. Sed his nunc remotis, formulas intelligentiæ ſpiritalis quas ſpopondimus proponamus, currentes per ſingulorum nominum figuras, quibus iſta in illo diuinæ lectionis inſerta textu accipi ſolent. Oremus itaque dominum, ut reuelet abſcondita ſcripturarum ſuarum, & proferamus quo modo ſecretiora intellectu ſentiendum ſit.

- I De diuinis nominibus
- II De his, quæ appellantur membra domini, uel quæ de eo ſignificantur.
- III De ſupernis creaturis
- IIII De terrenis
- V De animantibus
- VI De uariis nominum & rerum appellationibus
- VII De interiori homine
- VIII De his, quæ in uſu atque in medio habentur
- IX De uariis uerborum uel nominum ſignificationibus
- X De Hieruſalem, uel aduerſis eius
- XI De numeris, quorum ſignificationes in allegoriam trahuntur

Ergo ipſas iam nunc nominum atque uerborum ſignificantias, ſecundum quas uel maxime in allegoriã trahuntur, prout donum Dei ſuggeſſerit, explicemus.

Caput primum de diuinis nominibus.

OMNIPOTENS Deus pater & filius & ſpiritus ſanctus unus atque trinus. Vnusuidelicet extat in natura, trinus in perſonis. Solus inuiſibilis, immenſus atque incomprehenſibilis. Solus incircumſcriptus, immutabilis, incorporeus, & immortalis: ubique præſens & latens: ubique totus & immenſus.

Inuiſibilis eſt, quia in eſſentia ſua omnino uideri non poteſt. apoſtolo teſtante, qui ait, Quem nullus hominum uidit, ſed nec uideri poteſt. Et in euangelio,
1. Ioan. 4 Deum nemo uidit umquam.

Incorporeus eſt, quia nullis membrorum liniamentis compoſitus ſiue compa-
Ioan. 4 ctus exiſtit, Sic ueritas in euangelio dicit: Spiritus eſt Deus, & eos qui adorant, eum in ſpiritu & ueritate oportet adorare.

Immenſus eſt, quia quantitas eius uel qualitas a nullo ex creaturis metiri po-
3. Reg. 8 teſt. Cui Salomon in ſuis orationibus ſupplicans ait, Si cælum & cæli cælorum non te capiunt, quanto magis domus iſta, quam ædificaui.

Incircumſcriptus eſt. quia circumſcribi non poteſt.

In localis eſt, quia de loco ad locum nequaquã tranſit, ſed neque in loco quo-
Iſa. 66 libet retinetur, ipſo de ſe per Iſaiam teſtimonium perhibente ac dicente, Cælum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum. Et per Hieremiam. Nonne cælum & terram ego impleo? Cuius immenſitatem propheta in pſalmo confitens
Pſal. 138 ad ipſum dominum ait, Si aſcendero in cælum, tu illic es, ſi deſcendero ad infernum ades. De eius immenſitate in libro Iob ſcriptum eſt, Excelſior cælo eſt & quid facies? profundior abyſſo & unde cognoſcis? longior eſt terra menſura eius, & latior mari. qui enim cælum & terram implet, proculdubio nullus eſt locus ab eius aſſentia abſens. Super omnia quippe eſt regendo atque imperando: ſubtus omnia eſt ſuſtinendo atque portando, non pondere laboris, ſed infatigabili uirtute: quoniam nulla creatura ab eo condita per ſe ſubſiſtere ualet, niſi ab eo ſuſtentetur, qui eam creauit. Extra omnia, ſed non excluſus.

Immutabilis eſt, quia ab eo quod eſt mutari omnino non poteſt, ipſo dicente
Mal. 3 per Malachiam prophetam, Ego dominus & non mutor. Ideo Deus immutabilis dicitur, quia animæ eius, ira, furor, pænitentia, obliuio, recordatio, & alia iis ſimilia non accidunt. ſimplex enim natura eſt, & immutabilis & imperturbata, Neque aliud eſt ipſe & aliud quod habet, ſed ipſum eſt, quod habet & quod eſt.

Immortalis quia mori nullo modo poteſt, apoſtolo teſtante ac dicente: Qui ſo-
1. Timoth. 6 lus habet immortalitatem, lucem habitans inacceſſibilem, quẽ nullus hominum uidit, nec uideri poteſt. Vbicumque autem ſacra ſcriptura ſparſim per diuinos libros in Deo motus animæ, ſeu humana membra deſcribit, ideſt, caput, capillos, oculos, palpebras, aures, & cetera membra ſiue motus animæ, ideſt, iram, furorem, obliuionem, pænitentiam, recordationem, & alia iis ſimilia, non carnaliter iuxta hiſtoriam a recte intelligentibus ſcienda ſunt, ſicut a Iudæis & pleriſque hæreticis carnaliter ſapientibus, qui Deum corporeum atque localem opinantur, ſed ſpiritalia omnia de eo intelligenda & confitenda ſunt. Si quis Deo humana membra ſeu motus animæ more humano ineſſe credit, proculdubio idola fabricat in corde ſuo.

Igitur, ut dictum eſt, figuraliter in Deo caput eſſe legimus, ipſam eſſentiam diuinitatis eius, quæ præcedit, & cui omnia ſunt ſubiecta intelligere debemus.

Capillos uero capitis eius ſanctos angelos, ſeu uirtuoſos electos typice accipi

oportet

oportet: de quo in sacramento libri Danielis scriptum est, Aspiciebam donec thro *Dan. 7*
ni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Vestimentum eius, quasi nix, candidum, &
capilli capitis eius quasi lana munda. hoc enim significat per uestimenta candida
Dei, quod & per capillos capitis eius, sanctos uidelicet angelos, & multitudinem
sanctorum dealbatorum. Vel certe ideo capilli lanæ mundæ comparantur, ut per
hoc antiquus dierum credatur esse.

Oculos dicitur Deus habere, pro eo quod omnia uidet, & nihil eum latet, in *11 Oculi*
cuius conspectu, ut ait apostolus, nulla creatura inuisibilis est: omnia enim nu- *Heb. 4*
da & aperta sunt oculis eius. Aliter uero respectus gratiæ eius intelliguntur: ut est
illud in psalmo. Oculi domini super iustos. Item aliter, Oculi domini præcepta *Psal. 33*
eius, per quæ nobis lumē scientiæ subministratur, accipiuntur: ut est illud in psal
mo, Præceptum domini lucidum illuminans oculos. 18

Palpebræ domini occulta & incomprehensibilia iudicia eius, siue spiritalis *12 Palpebr*
in diuinis libris eius locutio innuitur. De quibus occultis & incomprehensibili-
libus sacramentis atque iudiciis in psalmo, Palpebræ eius interrogant filios homi 10
num, idest, probant.

Aures habere dicitur Deus, propterea quod omnia audit, & nihil eum in silen *13 Aures*
tio latet: de quo in libro Sapientiæ scriptum, Auris cæli audit omnia, & tumultus *Sap. 1*
murmurationum non abscondetur.

Nares Dei est inspiratio eius in corda fidelium: ut illud in libro Regum, A- *14 Nares*
scendit fumus de naribus eius, idest, lacrymosa compunctio pænitentium inspi- *Reg. 22*
ratio eius.

Facies Dei cognitio est diuinitatis eius ad omnes: de qua cognitione in psal- *15 Facies*
mis scriptum est, Ostende nobis faciem tuam, & salui erimus, hocest, dona no- *Psal. 79*
bis cognitionem tuam, quam cognitionem per filium hominis hominibus inno-
tuit: ipso dicente in euangelio, Nemo nouit patrem nisi filius, & cui uoluerit fi- *Ioan. 10*
lius reuelare. Aliter uero facies Dei significat inuisibilem essentiam diuinitatis fi-
lii Dei: de qua ipse dominus ad Mosem per angelum respondens ait, Posteriora *Exod. 33*
mea uidebis, faciem autem meam uidere non poteris, ac si diceret, diuinitatem
autem meam uidere non poteris.

Os Dei filius patris, idest Christus dominus: pro quo Isaias propheta ex perso *16 Os*
na Iudæorum effatus est, Quia os eius ad iracundiam prouocauimus. Aliter uero
os eius sermo eius siue iussio accipitur: de quo sermone domini prædictus prophe
ta ait, Os domini locutum est hoc. *Isa. 25*

Verbum Dei patris, filius Dei, per quem omnia facta sunt: de quo in Psalmo, *17 Verbum*
Verbo domini cæli firmati sunt. Et alibi. Misit uerbum suum & sanauit eos. Et
in euangelio secundum Ioannem, in principio erat uerbum, & uerbum erat *Ioan. 1*
apud Deum, & Deus erat uerbum.

Lingua Dei mystice significat spiritum sanctum, per quem Deus pater secre- *18 Lingua*
tum suum manifestauit hominibus: unde in Psalmo, Lingua mea calamus scri- *Psal. 32*
bentis.

Labia Dei mystice utriusque testamenti consonantia intelliguntur: de quibus *19 Labia*
duobus testamentis in Prouerbiis scriptum est, In iudicio non errauit os eius.

Brachia Dei patris filius eius & spiritus sanctus intelliguntur. Sicut est illud in *20 Brachia*
Isaia, Et brachia mea populos iudicabunt. Brachium Dei singulariter filius accipi *Isa. 51*
tur: de quo Hieremias ad ipsum ait, Et nunc dominus Deus qui eduxisti popu- *Hier. 32*
lum tuum de terra Aegypti in manu forti, in brachio extento. Iccirco autem fi-
lius Dei patris brachium dicitur, quia creatura electa ab ipso continetur.

Dextera Dei patris unigenitus filius accipitur: de quo in Psalmo ex persona *21 Dextera*

Psal. 117 hominis assumpti. Dextera, inquit, domini fecit uirtutem. Aliter uero domini dextera gloriam signat patris & æternam beatitudinem: de quo in Psalmo ex per-
109 sona patris ad filium. Sede a dextris meis. Dicitur autem & dextera Dei omnis electa creatura in cælo & in terra: sicut per sinistram eius intelligitur reproba creatura, idest, dæmones & impii omnes, qui ad læuam positi æterna supplicia sustinebunt.

22 Manus Manus Dei patris, filius eius accipitur, pro eo quod per ipsum facta sunt omnia:
Isa. 66 sicut est illud in Isaia. Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt omnia. Aliter uero manus Dei eius potestas intelligitur: de qua potestate in Hieremiæ libro pro-
Hier. 18 phetæ. Sicut lutum in manu figuli, sic uos in manu mea domus Israel. Item manus domini flagellum accipitur: de cuius percussione in Sophonia propheta scri-
Soph. 1 ptum est. Extendam manum meam super Iudam & super habitantes Israel, & disperdam de loco hoc reliquias Baal &c. pro qua domini percussione beatus Iob
Iob 19 de semetipso ait. Manus domini tetigit me.

23 Digitus Digitus Dei singulariter spiritus sanctus accipitur, a quo spiritu sancto lex duabus in tabulis lapideis in monte Sinai scripta narratur. Ipse scripsit qui scribenda
Luca 11 dictauit, idest spiritus sanctus. De quo dominus in euangelio. Si ego, inquit, in digito Dei eiicio dæmonia. sicut enim digitus cum manu uel brachio, manus uero uel brachium cum corpore unum sunt in natura: ita pater & filius & spiritus sanctus tres quidem personæ sunt, una autem substantia diuinitatis.

24 Digiti Digiti Dei pluraliter sancti intelliguntur prophetæ, per quos spiritus sanctus libros legis ac prophetarum sua inspiratione describit: de quibus in Psalmo scri-
Psal. 8 ptum est. Videbo cælos opera digitorum tuorum: per cælos enim libros legis ac prophetarum, per digitos uero sanctos, ut dictum est, prophetas mystice insinuari certum est.

25 Imago Dei Imago Dei patris inuisibilis, unigenitus filius eius est: de quo apostolus. Imago Dei innisibilis. Aliter namque est imago Dei patris in filio suo, quem non aliun-
Col. 1 de, sed ex semet ipso, hocest, ex substantia sua per omnia sibi similem genuit & æqualem. Aliter uero anima hominis, quam non ex se, idest, de sua substantia, sicut plerique hæretici opinati sunt genuit, sed ex nihilo creauit. Sicut aliter imago est cuiuslibet regis in filio eius quem ex semet ipso sibi similem genuit, idest, homo hominem. Aliter uero in anulo eius, sicut in cera imago eius impressa, quæ non est, quod & ipsa, sicut filius quod naturaliter, hocest quod & pater.

26 Cor Cor Dei patris arcanum sapientiæ eius mystice innuit, ex quo uerbum, idest,
Psal. 44 filium suum impassibiliter genuit sine initio. Ipso dicente per prophetam. Eructauit cor meum uerbum bonum.

27 Alæ Alas habere dicitur Deus, pro eo quod more auis electos suos tamquam pullos sub se colligit & fouet, & ab insidiis diaboli & malorum hominum protegit.
Psal. 16 Vnde propheta ait, Sub umbra alarum protege me.

28 Scapulæ Scapulas habere dicitur Deus, quia infirma membra ecclesiæ, quasi in scapulis
Psal. 90 suis portat. De quo in Psalmo. Scapulis suis obumbrabit tibi.

29 Vterus Venter secreta origo substantiæ eius accipitur. Vnde in Psalmo, Ex utero ante
Psal. 109 lucem genui te. Aliter. Vterus eius incomprehensibila iudicia eius, quæ rimari nequeunt, mystice insinuantur: de quo occulto iudicio eius in libro beati Iob
Iob. 38 scriptum est. De cuius utero egressa est glacies, & gelu de cælo quis genuit.

30 Posteriora Posteriora filii Dei incarnatio accipitur: de qua posteriori parte filius in monte
Exod. 33 Sinai ad Moysen, per angelum loquens ait, Posteriora mea uidebis, faciem autem meam uidere non potes.

Pedes

Pedes Dei stabilimentum uirtutis eius, eo quod ubique præsens, & uniuersa 31 *Pedes*
illi sunt subiecta: ipso dicente per Isaiam. Cælum mihi sedes est, terra autem sca- *Isa. 66*
bellum pedum meorum. Aliter pedes filii Dei incarnatio intelligitur, quæ diui-
nitati subiecta est, tamquam capiti pedes. Sicut per caput diuinitas, ita per pedes
humanitas eius exprimitur: de qua humanitate in Exodo scriptum est, Videre
dominum Iesum, hic est Moses & Aaron, Nadab & Abihu & LXX de senioribus
sub pedibus quasi lapides saphiri, & quasi cælum cum serenum est. Sicut autem
per lapidem saphirum cælestes creaturas, uel sanctos angelos: ita per cælum sere-
num, sanctam ecclesiam electorum ex hominibus assumptam signaliter demon-
strare uoluit, super quas duas creaturas homo assumptus filius Dei in perpetuum
regnat: de quo in Psalmo, Omnia, inquit, subiecisti sub pedibus eorum. Aliter *Psal. 6*
autem pedes domini, idest, Iesu Christi significant sanctos prædicatores: de qui-
bus in Deuteronomio scriptum est. Qui appropinquant pedibus eius, accipient *Deut. 35*
de doctrina eius.

Vestimentum filii Dei aliquando caro eius, quæ a diuinitate assumpta est, a di- 32
uinis libris figuraliter accipitur, de quo indumento carnis Isaias uaticinans ait, *Vestimentum*
Quis est iste, qui uenit de Edom, tinctis uestibus de Bosra? Rursus uestimentum *Isa. 63*
eiusdem domini sancta accipitur ecclesia, quæ per fidem & dilectionem ei con-
iuncta est: de quo in Psalmo scriptum est, Dominus regnauit, decorem induit.
Et in alio Psalmo ad ipsum dominum, Confessionem & decorem induisti, *Psal. 103*
amictus lumine sicut uestimento.

Pallium Christi iam dicta ecclesia intelligitur: de quo in libro Genesi scriptum 33 *Pallium*
est, Lauit in uino stolam suam, hoc est, in sanguine passionis carnem suam, & in
sanguine uuæ pallium suum, idest, ecclesiam suam.

Calciamenta domini Iesu Christi mystice signant incarnationem eius, quam ex 34
mortalitate humani generis assumere dignatus est. De qua incarnatione sua ip- *Calciamenta*
se per prophetam in psalmo ait, Idumæam extendam calceum meum, idest, in *Psal. 107*
plebem gentilium manifestabo incarnationem meam.

Gressus aduentus filii Dei in mundum, & regressio eius ad patrem: de quibus 35 *Gressus*
Psalmus ait, Visi sunt gressus tui Deus, gressus Dei mei regis mei, qui est in san- *Psal. 67*
cto. De cælo uenit in uterum uirginis, de utero uero nascendo positus in præsepio.
Postquam omnia impleuit, pro quibus a patre missus uenerat, appensus est in li-
gno crucis: de cruce autem depositus, secundum corpus sepultus est, secundum
uero animam ad inferna descendit: tertia autem die per potentiam suæ diuinitatis
carnem suam de sepulchro suscitauit, post diem resurrectionis suæ XL die uiden-
tibus apostolis ascendit in cælum, & sedet ad dexteram patris, idest, in gloria sua.
ii sunt enim gressus filii Dei, iste est descensus & ascensus eius, qui frequenter in
scripturis sacris legitur.

Ascendere dicitur Deus, cum filius carnem ex nobis assumptam in cælum, ue- 36 *Ascendere*
luti captiuam duxit captiuitatem, quia naturam humani generis, quæ diabolo in
mundo captiuo retinebatur, assumens secum in cælum, ubi numquam antea fue
rat, tamquam captiuam deportauit.

Abscondere Deus faciem legitur, cum quibusdam eorum exigentibus culpis, 37 *Abscōdere*
cognitionem suam abscondit, sicut in populo Iudæorum nunc impletum esse ui-
demus, quia negantes filium Dei, scientiam ueri Dei ita perdiderunt, ut similes
forent gentibus, quæ dominum non nouerunt.

Ostendere dicitur Deus faciem suam, cum respectu gratiæ suæ, quibus uult, sci 38 *Ostendere*
licet electis suis se ipsum in corda eorum occulta inspiratione insinuat, & ad dili-
gendum se amorem suum infundit.

39 *Sedere* Sedere dicitur non corporaliter humano more, sed potentialiter super omnem
creaturam rationabiliter præsidere: ut est illud in psalmo. Regnauit dominus su-
Psal. 46 per omnes gentes, Deus sedet super super sedem sanctam. Sedere etiam Deus dici
tur super Cherubin, qui interpretatur Multitudo seu Plenitudo scientiæ, per quod
significantur sancti angeli siue mentes spiritalium uirorum, in quibus Deus inuisi
biliter præsidet & regnat, in illis enim sedet, qui scientia eius & dilectione pleni
Sap. 7 sunt. In prouerbiis quippe Salomonis scriptum est, Anima eius sedes sapientiæ:
sapientia uero Dei patris Christus est, qui in animis sanctorum dicitur sedere.

40 *Descēdere* Descendere Deus in mundum dicitur, quando aliquid nouum, quod antea non
fuerat, in creatura humana operatur, sicut filius Dei descendisse narratur, quando
ueram carnem ex Maria uirgine propter redemptionem nostram suscepit, & uerus
homo fieri dignatus est, non amittendo quod erat, sed assumendo quod nō erat.
De cuius descensione, idest, incarnatione in psalmo scriptum est. Et inclinauit
Psal. 17 cælos & descendit, & caligo sub pedibus eius. Cælos inclinauit, qui ante aduen-
tum suum prænuncios angelos siue prophetas misit, quod eius aduentum homi-
nibus annunciarent. Caligo sub pedibus eius fuit, quia impii homines ob suam
malitiam incarnationem eius agnoscere non potuerunt, sed neque adhuc possunt.

41 *Stare* Stare dicitur Deus cum nos infirmos, idest, suam creaturam ad pœnitentiam
Abac. 3 & conuersionem patienter sustinet, ut est illud in Abachuc propheta. Stetit & men
sus est terram, & dissoluit: idest, stetit ad superueniendum, & dissoluit credentes
in se a uinculis peccatorum.

42 *Transire* Transire dicitur Deus, cum de cordibus quorundam hominum, in quibus an-
te per fidem credebatur, postea subrepente perfidia, uel quolibet delicto ab eis re
cedit, & ad alios transit, quemadmodum, de Iudæis ad gentes, de hæreticis ad
catholicos, seu de quibuslibet irreligiosis ad religiosos.

43 *Recedere* Recedere dicitur Deus, & ad alios transire quod non localiter aut uisibiliter sed
inuisibiliter occultoq. iudicio ac iusto facere aliquid consueuit.

44 *Ambulare* Ambulare dicitur Deus, non de loco ad locum transeundo, quia impium est
ita credere, sed ambulatio eius in cordibus sanctorum delectatio: sicut scriptū est.
2. Cor. 6 Et inhabitabo in eis, & ambulabo, & ero illorum Deus. Vel certe ambulare Dei
est in sanctis prædicatoribus suis de loco ad locum transire.

45 *Loqui* Loqui Dei inuisibiliter sine sono uocis uel quolibet strepitu occulte mentibus
sanctorum uoluntatem suam atque rectum intellectum inspirare, seu futura, sicut
in sanctis prophetis reuelare. Quæ locutio Dei, ut quidam uolunt, tribus modis ac
cipitur. Primo namque modo per subiectam creaturam, sicut ad Mosem in rubo
apparuit. Vel sicut ad Abraham atque Iacob, & ceteris sanctis, quibus in angelis
apparere dignatus est. Secundo uero modo in somnis, sicut Iacob & Zachariæ pro
phetæ & Ioseph sponso Mariæ, & sanctis aliis, quibus secretum suum reuelare uo-
luit. Tertio autem modo neque per creaturam uisibilem, neque per hominem,
sed occulta tantum inspiratione inuisibiliter corda suorum tangendo loquentes ef
ficit, quemadmodum in libris prophetarum scriptum est, cum ipsi prophetæ su-
bito afflati spiritu diuino exclamabant, Hæc dicit dominus.

46 *Videre* Videre Dei est acta bona approbare, sicut est illud in Genesi. Vidit Deus cun-
Gen. 1 cta quæ fecerat & erant ualde bona, idest, intelligentibus bona demonstrauit.
Aliter, Videre Dei est mala hominum sciendo reprobare, sicut est illud in Isaia pro
Isa. 50 pheta, Et uidit Deus, & malum apparuit in oculis eius. Item aliter uidere Dei est,
Psal. 25 nos uidentes facere, ut est illud in psalmo, Proba me Deus & scito cor meum: &
cetera: & uide si uia iniquitatis in me est. Modus iste locutionis etiam in libro
beati Iob similiter reperitur, ubi de sapientia Dei patris per quamplurima insi-
gnia

gnia locutus est, de patre adiecit, Tunc uidit illam & enarrauit, & inuestigauit, & præparauit: idest, uidentes fecit, & prædicantes, & inuestigantes, atque aliis annunciantes.

Cognoscere Dei, est cognoscentes facere: sicut ait ad Abraham, Nunc cognoui quod timeas dominum. neque enim in tempore nouit, qui omnia scit, antequam fiant. Sed cognoscere dicitur Deus cognoscentes facere: ut quod prius de se quales essent, incogniti erant: per eius interrogationem probatione sibimet ipsi manifesti fierent. Tale est illud in lege Moysi de populo Israelitico, Vt tentem, inquit, eos, utrum custodiant mandata mea, an non. 47 *Cognoscere* *Gen.* 22

Nescire Dei, est quosdam reprobos reprobare; sicut est illud in euangelio, Nescio uos unde sitis, recedite a me qui operatis iniquitatem. 48 *Nescire* *Luca* 13

Zelare dicitur Deus, cum creaturam suam quam non uult perire, sæpe castigat, corripit, atque flagellat, & flagellando ad se reducit. Vel zelare dicitur Deus, cum nullum peccatum impunitum uult relinquere. Iustus est enim, & ideo omnis iniustitia execrabilis est illi: quam, ut dictum est, nullo modo impunitam patitur. 49 *Zelare*

Irasci dicitur Deus, non animi motu, uel qualibet perturbatione, quæ illi omnino accidere non potest: sed creaturæ delinquenti, idest, hominibus impiis, & peccatoribus, iustam dicitur inferre ultionem, hocest, reddere illis quod merentur: & hæc ultio diuina, furor eius dicitur. 50 *Irasci*

Pænitere dicitur Deus, non quod more hominum pro transactis operibus scilicet pæniteat: qui enim nouit antequam fiant, pro perpetratis actibus pænitere non potest: sed pænitentia Dei, statuta mutare: & quod prius aliter fuerat, in aliud mutare. idest, aut de bonis exigentibus culpis in malum, sicut de Saul legitur pænituisse dominum, quod constituisset eum regem: uel sicut nunc uidemus in populo Iudæorum actum, qui cum esset populus Dei, ob impietatem suam facti sunt synagoga Satanæ. De malo uero in bonum, sicut accidit in populo gentium, qui ante non populus Dei, nunc autem per Christi gratiam, populus Dei factus est. Hoc quippe modo occulto Dei iudicio, Iudas proditor de apostolatus gradu lapsus, inferni baratro demersus est. Latro uero prius crimen rapacitatis operans, de cruce ad paradisum translatus est. Hanc quoque mutationem de bono ad melius, ut dictum est, siue de bono ad malum, seu de malo ad bonum, quæ occulto Dei iudicio, ac iusto, per seueritatem iustitiæ suæ siue per misericordiam eius fiat, pænitentiam Dei dicimus: quod expressius in libro Hieremiæ scriptum est. 50 *Pænitere*

Non pænitere Dei, statuta nullo modo mutare, ut est illud in psalmo, Iurauit Deus, & non pænituit eum: idest, pater ad filium: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Sacerdos tamen patris dictus est filius Dei, non secundum diuinitatem, sed secundum humanitatem, in qua se pro nobis per passionem & mortem suam, acceptabile sacrificium Deo patri obtulit, ut ipse esset sacrificium, qui sacerdos. 52 *Non pænitere* *Psal.* 109

Obliuisci Deus dicitur, cum quibusdam impiis & peccatoribus non miseretur. Quod utique non facit per crudelitatem quæ in Deo non est, sed per occultum iustumq. iudicium suum. 53 *Obliuisci*

Indurare Deus dicitur quorundam malorum corda, sicut de Pharaone rege Aegypti scriptum est: non quod omnipotens Deus per potentiam suam eorũ corda induret, quod impium est ita credere, sed exigentibus eorum culpis, cum duritiam cordis qua ipsi omnia mala perpetrando inuertunt, non aufert: quasi illos induret, quos iusto iudicio indurari sinit. 54 *Indurare* *Exod.* 14

Dormire Dei est, cum unigenitus filius patris in assumpta carne mori pro nobis 55 *Dormire*

bis dignatus eſt: cui mors recte dulcis prædictus eſt ſomnus, ipſo dicente per Hie
Hier. 31 remiam prophetam, Ideo quaſi de ſomno excitatus ſum, & uidi, & ſomnus meus
dulcis eſt mihi. Aliter dormire dicitur Deus, cum fides eius inter proſperitates hu
ius mundi & inter quorundam corda fidelium non uigilat, ſed dormit. Hanc dor
mitionem ipſe Ieſus ſignificauit, cum in mari inter fluctus maris dormiuit. Vel cer
Pſal. 43 te, dormire Dei, eſt anxiis tardius ſubuenire: ſicut eſt illud in Pſalmo, Exurge,
quare obdormis domine: & cetera.
56 *Vigilare* Vigilare Dei, eſt in defenſione electorum ſuorum ſe manifeſtum demonſtrare.

De ijs, quæ appellantur membra domini, uel quæ de eo ſignificantur. II

OCVLI domini, intelliguntur inſpectio diuina. In Pſalmo, Oculi domi-
Pſal. 33 ni ſuper iuſtos. Palpebræ Dei, ſunt iudicia eius quæ probant filios ho
minum: qui neque fatigantur rerum obſcuritatibus, ſed exercentur: ne-
que inflantur cognitione, ſed confirmantur. Aures domini, cum exaudire di-
Ibidem gnatur. In Pſalmo, Et aures eius in preces eorum. Os domini, ſermo ad homi
nes. In propheta: Os domini locutum eſt. Verbum domini, filius. In pſalmo,
Iſa. 25 Eructauit cor meum uerbum bonum. Brachium domini, uel manus, filius, per
Iſa. 53 quem omnia operatus eſt. In propheta: Et brachium domini cui reuelatum eſt.
Pſal. 117 Dextera domini, idem quod ſupra. In pſalmo: Dextera domini fecit uirtu-
tem. Digitus Dei, dicitur ſpiritus ſanctus, propter partitionem bonorum quæ
ab eo dantur unicuique propria, ſiue hominum, ſiue angelorum. In nullis enim
membris noſtris ſic apparet partitio, quam in digitis. Nec te ſcandalizet membro
rum diuerſitas, cum ædificet corporis unitas. Vterus domini, ſecretum, ex
Pſal. 109 quo filium protulit. In pſalmo, Ex utero ante luciferum genui te. Pedes domi-
17 ni, ſtabilitas æternitatis, In pſalmo: Et caligo ſub pedibus eius. Veſtigia domi
26 ni, operum ſecretorum ſigna. In pſalmo: Et ueſtigia tua non cognoſcent. Greſſus
67 domini, aduentus, uel uiſitatio domini. In pſalmo: Viſi ſunt ingreſſus tui Deus.
34 Arma domini, adiutorium eius in ſanctos. In Pſalmo: Apprehende arma &
5 ſcutum. Scutum, protectio domini. In Pſalmo: Domine ut ſcuto bonæ uolun-
34 tatis tuæ coronaſti nos. Framea, ultio diuina in impios. In Pſalmo: Effunde
frameam, & conclude. Arcus, intentio comminationis diuinæ. In: Pſalmo:
7 Arcum ſuum tetendit, & parauit illum. Sagittæ, præcepta diuina, apoſtoli uel
17 prophetæ. In Pſalmo: Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos. Item, Sagittæ in manu
Hebr. 4 potentis. Gladius, uindicta, uel ſermo domini. In Apoſtolo: Viuus eſt enim
ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Rhomphea, idem
quod ſupra. Tuba domini, uox manifeſta domini. In apoſtolo: In iuſſu, & in
1. Theſ. 4 uoce archangeli, & tuba Dei. Currus Dei, ſedes Dei, uel quadriformitas euan
geliorum. In Pſalmo: Currus Dei decem milibus multiplex. Virga domini, re
Pſal. 47 gni ſignificatio, uel correptio diſciplinæ. In Pſalmo: Virga æquitatis, uirga regni
44 tui. Manus domini, minæ uel uindictæ eius. Baculus domini, ſuſtentatio con
22 ſolationis domini. In Pſalmo: Virga tua, & baculus tuus, ipſa me conſolata ſunt.
Alias, baculus domini, ſanctam crucem, uel diſciplinam ſanctæ eccleſiæ deſignat.
Tob. 5 Item baculus, ſuſtentaculum eſt quodlibet: ut in libro Thobiæ: Baculum ſene-
ctutis noſtræ.

De

De supernis creaturis III

CARBONES, ignis caritatis, aut exemplorum, aut pænitentiæ. In Psal-
mo: Cum carbonibus desolatoriis. Fumus, initia compunctionis fu- *Psal.* 119
turæ, uel ipsius comminationis Dei. In Psal. Ascendit fumus. in ira eius. *Psal.* 17
Item in aliā partē, Sicut fumus oculis noxius, idest uanitas. Ignis, spiritus san *Prou.* 10
ctus. In Actibus apostolorū: Et apparuerunt illis dispartitæ linguæ, tamquā ignis *Act.* 2
seditq. supra singulos eorum, & repleti sunt omnes spiritu sancto. Cælum, apo-
stoli, siue sancti, ideo quod dominus inhabitet in eis. In psalmo: Cæli enarrant *Psal.* 18
gloriam Dei. Cæli in sancta scriptura designant aliquando superiora mundi corpo
ra, ignota nobis quibus modis distincta sint, & de queis satis difficile est disputa-
re, sed non impossibile, cui dat Deus intelligere: ut dedit apostolo, rapto usque
ad tertium cælum: exceptis illis materialibus cælis. Dicuntur cæli, sancti apostoli
prædicatores uerbi ueritatis: per quos cælos tanquam pluuia irrigati sumus, ut per
totum mundum seges ecclesiæ pullularet. Sunt etiam cæli, omnes animæ sanctæ &
iustæ, in quibus Deus habitat in templo fidei & operationis. Item cælum, sancta
scriptura: de qua nobis & Sol sapientiæ, & Luna scientiæ, & ex antiquis patribus
Stellæ exemplorum & uirtutum lucent: quod cælum sicut pellis extenditur, quia
per scriptores suos carnis lingua formatum ante oculos nostros per uerba doctorū
exponendo disputatur. Nubes, prophetæ, siue sancti, qui pluant uerbum do-
mini. In Isaia: Mandabo nubibus desuper ne pluant. Nubes etiam in malam par- *Isa.* 5
tem, tempora iniquorum significat: ut, Velut nubes pertransiuit salus mea. To *Iob* 30
nitrua, uoces euangelii: eo quod de cælo ex dictis Dei intonent. In psalmo, Vox *Psal.* 76
tonitrui tui in rota: hoc est, in toto. Coruscationes, splendores euangelii. In
psalmo. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Fulgura, uirtutes, uel uerba Ie *Ibidem*
su Christi. In psalmo, Et fulgura multiplicauit; & conturbauit eos: idest, inimi- *Ibidem*
cos, uel Iudæos. Angelorum nomine in sancta scriptura dominus designatur, ut
Isaias testatur: Et uocabitur nomen eius magni consilii angelus. Aliquando ipse *Isa.* 9
angelicus chorus, ut Petro Christus, An putas quia non possum rogare patrem *Matth.* 26
meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum. Aliquando
ciues cælestis Hierusalem ex hominibus assumpti: ut dominus in euangelio, In re- *Matth.* 22
surrectione enim neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cæ-
lo. Aliquando fidelium populus: ut est illud, Statuit terminos gentium, secun-
dum numerum filiorum Israel, uel angelorum Dei. Hoc nomine quilibet etiam
iustus designatur: ut de Ioanne Baptista dominus, Ecce ego mitto angelum meum *Marc.* 1
ante faciem tuam. Aliquando prædicatores, uel sacerdotes: ut scriptum est, La-
bia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus
domini exercituum est. Et apostolus: Mulier debet uelare caput in ecclesia, pro-
pter angelos: idest episcopos. et unusquisque fidelis, quod bona annunciat, an-
geli nomen sibi uendicat, si bene uiuat. Ad ultimū, diabolus, & coapostatæ eius,
angeli mali nuncupantur: quod licet angelicam dignitatem amiserint, subtilita-
tem tamen angelicæ naturæ non amiserunt: per quos angelos malos, immissiones
aduersitatum uel ægritudinum, promissione Dei fiunt, quando, & ubi uoluerit.

Throni, angeli, uel sancti, uel ipsa regnandi potestas. In psalmo, Thronus tuus
Deus in sæculum sæculi. Item in aliam partem de diabolo: Ponam thronum meū
ad aquilonem. Sedes, idem quod supra, angeli uel sancti, eo quod in iis domi
nus sedeat, & per eos sua iudicia decernat. In psamo, Deus sedet super sedem
sanctam suam. Sol, dominus Iesus Christus, qui fulgeat terris. In Salomone,
quod dicturi sunt reprobi in fine: Ergo Sol iustitiæ non luxit nobis. Alias persecu- *Sap.* 5
tio:

tio: ut illud, Orto sole aruerunt. Luna, ecclesia: eo quod in hac mundi nocte
Psal. 103 resplendeat. In Psal. Fecit lunam in tempore. Pro defectu etiã nostræ carnis ponitur, quia dum menstruis momentis decrescit, defectũ nostræ mortalitatis designat.
Stellæ, sancti, siue docti, uel qui ad iustitiam erudiunt. in Daniele: Docti tamquã
Dan. 12 stellæ fulgebunt. Nebulæ, uelamentum mysteriorũ Dei interdum & angeli Dei:
in propheta: Et nebulæ puluis pedum eius. Alias abolitio peccatorum: ut Isaias;
Isa. 44 Deleui ut nubem iniquitatem tuam, & quasi nebulam peccata tua. Caligo, diuinorum
Psal. 11 norum secretorũm operimentum. in Psal. Caligo sub pedibus eius. Abyssus, pro-
41 funditas scripturarum. in Psal. Abyssus abyssum inuocat. Item abyssus nomine profunditas ueteris & noui testamenti intelligitur: unde, Abyssus abyssum inuocat: dum uetus testamentum, nouum annunciat. Siue abyssus est mens humana,
Abac. 3 quæ semet ipsam non potest comprehendere: unde propheta, Dedit abyssus uocem suam ab altitudine phantasiæ suæ: quia dum semet ipsam mens humana non penetrat, ex comparatione sui, diuinæ naturæ potentiam quam comprehendere non sufficit, humilius laudat; Vel certe, Abyssus iudicia Dei sunt. & Abyssus abyssum inuocat, quando occulto Dei iudicio, de præsentibus malis transit peccator ad æterna mala, & de ardore cupiditatum in flãmas gehennarum. Ros, uer-
Isa. 45 bum domini: ideo quod madefaciat hominum corda: ut, Rorate cæli desuper.
Psal. 132 Et in Psal. Sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion. Pluuia, præcepta, uel mandata domini: uel uerba sanctorum apostolorum: eo quo terram, id-
67 est, homines irriget. in Psal. Pluuiam uoluntariam segregabit Deus hæreditati
50 tuæ. Niues, pro candore iustitiæ, & pro baptismo. in Psal. Lauabis me, & super niuem dealbabor. Grando, comminationes domini, quibus contumaces
17 euerberat. in Psal. Grando & carbones ignis. Item in aliam partem: Et occidit
77 in grandine uineas eorum. in frigore uero niuis & in duritia grandinis uita accipitur prauorum, quæ & torpore frigescit, & per duritiæ malitiam perit. Pruina, abstinentia: eo quod per hanc frigescat calor corporis. in Psal. Factus sum sicut
118 uter in pruina. Tempestas, persecutionum uel tribulationum impetus. in Psal.
52 Qui saluum me fecit a pusillanimitate spiritus & tẽpestate. Glacies, duritiés pec
Eccl. 3 catorum. in Salomone: Sicut in sereno glacies, ita soluentur peccata tua. Ven
Psal. 17 ti, animæ sanctorum. in psal. Volauit super pinnas uentorum. Item in malam partem. in Matthæo: Flauerunt uenti. Aquilo, diabolus, uel homines infideles, aut mali, uel frigus peccatorum; in propheta: Ab aquilone exardescent mala su-
Hier. 1 per terram. Et alibi: Ab aquilone pandetur malum. Et alibi: Surge aquilo: id-
est, recede. Dexter, idem quod supra. in Salomone: Aquilo durus uentus. Nomine autem dexter uocatur, eo quod diabolus nomen sibi dextri præsumat, tamquam boni, siue quod occidentem, idest, peccatum, respicientibus dexter
Psal. 12 fiat. Auster, calor fidei. in Psal. Sicut torrens in austro. Est & spiritus sanctus:
Cant. 4 ut ibi, Surge aquilo, & ueni auster: idest, Recede diabole, & ueni spiritus alme. Aer, inanitatis enunciatio. In apostolo, Sic pugno, non quasi aerem uerberans: idest, non inania confectans. Tempora, opportuna distributio uolunta-
Psal. 103 tis diuinæ. in Psal. Fecit lunam in tempora. Ver, uitæ renouatio, uel per ba-
73 ptismum, uel per resurrectionem. in psal. Aestatem & uer tu fecisti ea. Aestas, uenturæ iucunditatis præfiguratio. in Psal. ut supra. Hyems, præsens uita, per-
Matth. 24 secutio, uel tribulatio. in euange. Vt non fiat uestra fuga hyeme, uel sabbato.
Psal. 101 anni aliquando pro æternitate accipiuntur: ut ibi, Et anni tui non deficient. Interdum & pro breuitate huius uitæ: ut hic, Anni nostri tamquam aranea meditabuntur. Mensium nomine qui diebus coadunantur, collectiones animarum de-
Isa. 66 signantur; uel perfectio sanctorum: ut ibi, Erit mensis ex mense: uidelicet eis in requie,

requie, quibus nunc perfectio fuerit in operatione. Dies & nox, iustitia & iniqui-
tas, fides & infidelitas, prospera & aduersa. in psal. In die mandauit dominus Psal. 41
misericordiam suam, & in nocte declarauit. Dierum nomine intelligitur etiam
illuminatio diuinæ gratiæ per diuersa dona uirtutum. Item dies designat angelum
apostatam: dum Iob ita loquitur, Maledicant ei qui maledicunt diei. Noctis au- Iob 3
tem nomine, error uel ignorantiæ cæcitas, uel etiam mortis acerbitas accipitur.
Lumen & tenebræ, ita maxime accipiuntur ut dies & nox. in epistola Ioan. Qui
diligit fratrem suum, in tenebris est. Per lumen etiam intentio cordis declaratur.
Vmbra, protectio diuina. in psal. Sub umbra alarum tuarum protege me. Psal. 56
Alias obliuio, uel peccata: ut ibi, Sedentes in tenebris & in umbra mortis. Vm- 87
bra est aliquando delectatio peccatorum: ut in Iob, Sub umbra dormit in secreto.
Rursus umbra obliuionem mentis, uel mortem carnis, uel imitationem diaboli
significat. Lucis nomine, dominus, uel quilibet iustus intelligitur: ut in euã. Erat Ioan. 1
lux uera quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. & apo-
stolus, Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Ponitur etiam pro
illuminatione fidei, & pro uita. Hora quingenti (ut putant quidam) anni: si
quando dies pro toto mundi istius sæculo accipitur: in epistola Io. Filioli mei no 1. Ioan. 2
uissima hora est. Oriens, quia ab illa parte lux oritur, saluator: maxime in Lu
ca, Visitauit nos oriens ex alto. Et in Zacha. Ecce uir oriens nomen eius. Oc-
cidens, uitæ melioris defectus. in propheta, Occidet uobis Sol in meridie. A-
quilonaris pars semper in aduerso ponitur: ut propheta de diabolo, Ponam sedem
meam ad aquilonem. & alibi, Ab aquilone pandetur malum. Mane, lux actu-
um bonorum, uel baptismum, uel resurrectio dominica. in psal. Mane astabo Psal. 5
tibi, & uidebo. & alibi, A custodia matutina usque ad noctem speret Israel in do
mino, idest, a resurrectione domini spes nostra, usque in finem sæculi, idest, di-
em iudicii. Per mane etiam uel matutinum, præsentis uitæ prosperitas significatur
ut illud, Væ tibi terra, cuius rex iuuenis est, & cuius principes mane comedunt.
mane autem comedunt, qui de huius mundi prosperitatibus extolluntur, dum in
extremo eius deberent præstolari, frui æternis felicitatibus. Meridies, plana do
ctrinarum factorumq. claritas. in Salom. Vbi cubas in meridie. Et in malam par- Can. 1
tem. in psal. A dæmonio meridiano, idest, manifesto. Vespere, finis uitæ, uel Psal. 90
sæculi, uel poena. in psal. Ad uesperum demorabitur flatus, & ad matutinum læ- 29
titia. Auroræ nomine mens iustorũ accipitur, quæ peccati sui tenebras reliquens,
ad lucem erumpit, Sole iustitiæ illuminata. Arcturi nomine, qui in cæli axe con-
stitutus VII stellarum radiis fulget, ecclesia uniuersalis exprimitur, quæ in apoca. Apoc. 1
Io. per VII ecclesias, & VII candelabra figuratur. Oriones in pondere hyemis
orientes, sanctos designant martyres, quod pondus persequentium & hanc uitã
amantium pertulerunt, & ad cæli faciem quasi in hyeme uenerunt. Hyades, a græ
ca littera υ nuncupatæ, a cuius forma non discrepant uisione, & ortæ pluuias affe
runt: sanctos prædicatores, quod uerbis pluunt, & corda hominum salubriter ir-
rigant, significant. ὑετὸς namque græce, Imber latine dicitur.

De terrenis. IIII

TERRA, homo ipse. in euangelio, Aliud cecidit in terram bonã, Item,
Terra es, & in terram ibis. Item in malam partem: de peccatore, Terram Gen. 3
edes omnibus diebus uitæ tuæ. Aliter, terra intelliguntur, qui terrenis a-
ctibus occupati, per eleemosinas & lacrymas ad uitam æternam perueniunt: un-
de psalmo, Aduocauit cælum desursum, & terram discernere populum suum. Psal. 49

Arida,

& Iohel, Mittite falces, & uindemiate uineam terræ, quia maturæ sunt uuæ eius.

Torcular altare, ab eo quod ibi oblationes tamquã fructus conferantur: ut in Isaia: Et torcular fodi in ea. Et aliter, torcular, tribulationum pressura in ecclesia *Isa. 63* sancta in qua fideles probantur. in titulo psalmi, In finem pro torcularibus. Fœnum, populus, caro, uel uana gloria. in Isaia, Omnis caro fœnum, & omnis glo- *Isa. 40* ria eius sicut flos fœni. Herba, iucunditas, uel quædam rudimenta proficientis animæ. in Gen. Producat terra herbam uirentem. Item in malã partem: Mane si- *Gen. 1* cut herba transeat. Flores, Christus, uel specimen iustitiæ, aut inchoatio bene *Psal. 89* operantium: ut in Cantico cant. sponsus, Fulcite me floribus. Lilium, Christus, *Cant. 2* uel angeli candore iustitiæ. in Salom. Ego flos campi & lilium cõuallium. Ro- *Ibidem* sæ, martyres, a rubore sanguinis. in Salomone, Sicut rosa germinat super humida *Eccl. 39* fluenta. Violæ, confessores, ob similitudinem liuidorum corporum. in Cantico cant. Flores in terra uisi sunt. Siluæ, gentes. in psal. Inuenimus eam in campis *Psal. 131* siluæ. De his siluis egressi sunt duo ursi, Vespasianus scilicet, & Titus, reges Romanorum, ad præceptum figurati Helisæi, & post XLII annos ascensionis eius ad cælos Iudaicos pueros comederunt. Condensa, opaca, uel contecta scripturæ diuinæ. in psal. Et reuelauit condensa. Ligna, peccatores igni deputandi. in ec- *Psal. 28* clesiaste: Qui scindit ligna, periclitabitur in eis. Item in bonam partẽ: Et erit tam quam lignũ quod plantatũ est. Alias ligni nomine sancta crux designatur: ut pro- *Psal. 1* pheta: Mittamus lignum in pane eius: idest, in carne Christũ cruce suspendamus. Item, En coligo duo ligna. Item lignum significat iustos ac peccatores: ut Salom. Si ceciderit lignum ad austrũ aut ad aquilonem, ubicumque conciderit, ibi erit; *Eccl. 11* quia in die mortis, iustus ad austrum cadit, peccator ad aquilonem. qui iustus per feruorẽ spiritus ad gaudium ducitur: peccator cum apostata angelo in frigido corde reprobatur. Radix, origo. in apostolo: Quod si radix sancta & rami. Et *Rom. 11* in malam partem. in psal. Euellet radicem tuã de terra uiuentium. Arbor, homo *Psal. 51* a fructu operum. in euang. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum. Et *Matth. 12* in malam partem: Aut facite arborem malam, & fructum eius malum. Quidam in hoc testimonio, arborem hanc, uoluntatem hominis magis, quam ipsum hominem accipiendum putant. Arbor etiam fuit Christus cum resurrexit, qui cum moreretur granum fuit. Ramus, successio. in apostolo: Quod si radix sancta, & *Rom. 11* rami. Item in aliam partem. in Daniele. Præcidite ramos eius. Item rami sunt sen- *Dan. 13* tentiæ sanctorum patrum. in euangelio, Alii cædebant ramos de arboribus. Fo- *Matth. 2* lium, sermo doctrinæ. in psal. Et folium eius non defluet. Et aliter, folium, ue- *Psal. 1* stitus & decor cum protectione diuinæ gratiæ. Et in malam partem: Non inuenit in ea fructum propter folia: idest, uerba sine fructu: unde monet apostolus, ut diligamus nõ uerbo neque lingua, sed opere & ueritate. Comparatur etiã homo folio, qui arbore cecidit in paradiso. Poma, sanctorum in uirtutibus fructus. in Cant. Et manducet fructũ pomorum suorum. Palma, perfectio uel uictoria. in *Cant. 5* psal. Iustus ut palma florebit. palma enim tarde proficit, sed diu in uiriditate per- *Psal. 91* sistit: ita sancta ecclesia cum multis difficultatibus ad fidei statum uenit, & pro collectione plurimorum in eiusdem fidei gloria diutius stare concupiscit. Palma inferius corticum suarum inuolutionibus angustatur, sed superius amplitudine pulchræ uiriditatis expãditur: sic electorum uita inferius est despecta, sed superius pulchra. Habet quiddam & aliud palma, quo a cunctis arborum generibus differt. omnis enim arbor quæ in suo robore iuxta terram uaste subsistit, crescendo superius angustatur: & quantum paulisper sublimior, tantum in altum redditur subtilior: palma uero ab imis inchoat, & iuxta ramos ac fructus ampliori robore exurgit: & quæ tenuis ab imis proficit, uastior ad summam succrescit. Quibus itaque alia

arbusta, nisi terrenis mentibus inueniuntur esse similia, inferius uasta, supe-
rius angusta: quia nimirum omnes huius sæculi dilectiones, in terrenis rebus
sunt fortes, in cælestibus debiles: pro temporali gloria usque ad mortem desu-
dare appetunt, & prospe perpetua ne parum quidem in labore subsistunt: pro
terrenis lucris quaslibet iniurias tolerant, & pro cælesti mercede uel tenuissi-
mas unius uerbi contumelias ferre recusant. Nam ut terreno iudici totos dies
assistant, fortes sunt: in oratione uero coram domino, uel unius horæ mo-
mento lassantur. Sæpe nuditatem, uigilias, famem pro acquirendis diuitiis &
honoribus tolerant, & multa se abstinentia cruciant. At contra ex æqualitate
palmarum designatur proficiens uita iustorum, qui nequaquam in terrenis stu-
diis sunt fortes, & in cælestibus debiles: sed longius atque distantius studiosos
se Deo exhibent, quam sæculo fuisse meminerunt. Scriptum est itaque recte, ut
Psal. 91 admonui: Iustus ut palma florebit: & cetera Cedri, excelsioris potentiæ uiri:
Ibidem in psalmo, Vt cedrus Libani multiplicabitur. Et in malam partem, superbi, ela-
Psal. 28 ti: ut in psalmo, Et confringet dominus cedros Libani. Olea, sanctus miseri-
51 cordiæ abundans fructibus. in psal. Ego autem sicut oliua fructifera in domo do-
Rom. 11 mini. Oleaster, homo sine fructu, uel gentilis. in apostolo: Si autem tu ex na-
Luca 21 turali excisus es oleastro. Ficus, synagoga interdum. in euan. Et arefacta est con
tinuo ficulnea. Et in Abacuc: Ficus non afferet fructum. Ficus, & in bono & in ma
Hier. 24 lo accipitur: ut Isaias, Et ostendit mihi ficus bonas ualde, & malas ualde. Et domi
nus Nathanaeli: Cum esses sub ficu (idest, sub peccato originali.) uidi te redem
pturus. Ficus etiã intelligitur humana natura, uel incredula synagoga: quæ bene
cõdita propria sponte est lapsa, & fructũ præcepti Dei, uel bonæ operationis non
protulit: unde in ea fructũ dominus tribus annis exquisiuit, nec inuenit: quia eã
sub tribus temporibus, idest, ante legẽ, sub lege, sub gratia admonendo, uisitando
requisiuit. ante legem parcendo sustinuit: sub gratia, quia incarnationis suæ præ-
sentiam exhibendo monstrauit: in lege, quia præcipiendo docuit: quibus tamen
tribus temporibus infructuosa remansit, & a radicibus aruit. Sycomorus, ficus
fatua dicitur: quã pusillus Zachæus subiit, & dominũ uidit: quia qui mundi sapiẽ
tiam humiliter eligunt, ipsi Dei sapientiã subtiliter aspiciunt. Prudenter Sycomo
rum ascendimus, si prouide eam quæ diuinitus præcipitur, laudabilem & sapien-
tem fatuitatem tenemus. quid enim in hoc mundo insipientius, quam amissa nõ
quærere, possessa largiri, rapientibus relaxare, nullam pro acceptis iniuriis iniu-
riã reddere: sed iuxta præceptũ dominicũ, in omnibus patientiã præbere? Hys-
sopus, herba humilis, & lapidi in quo nascitur astricta, cuius radices saxum pene
trare dicuntur: ipsa uero præcipue pulmones curat. In pulmone notatur superbia:
illic inflatio, illic anhelitus. in Hissopo igitur designatur humilitas & patientia.
Rhamnus, urticæ, cardui, sentes, paliuri, herbæ aculeis refertæ significant im-
mites, dolosos, superbos, & omnes improbos, quos nullus bonorum uel mãsue
torum potest contingere, uel castigare sine doloris cõpunctione. Item significant
Gen. 2 uitia, & tentationũ inflictiones: ut in Genesi: Spinas & tribulos germinabit tibi.
Malagranata, ecclesia de multis gentibus, siue diuersas gratias habens. in Canti-
cis cantic. Emissiones tuæ paradisus malagranatorum cum fructu pomorum. Alias
mala intelliguntur fructus bonæ operationis cum bono odore, idest, gratia bonæ
famæ, & morum fructibus. Arundo, peccator, uel fragilis in fide, uel in ali-
Luca 7 qua tentatione. in euang. Arundinem quassatam non confringet. Item arundo,
Isa. 36 infirmum auxilium. in Isaia: Quid confidis in baculo isto arundineo Aegyptio?
cui si quis incubuerit, conquassabitur, & perforabit manum eius. Rubus,
ut quidam opinantur, Mariæ uirginis præfiguratio: eo quod quasi de humani

corporis

corporis rubo, saluatorem tamquam rosam emiserit: aut quod uim diuini fulgo-
ris sine uiri assumptione pertulerit. in Exodo: Apparuitq. ei dominus in flam- *Exod.* 3
ma ignis de medio rubi, & uidebat quod rubus arderet, & non combureretur.
Alias rubus ardens nec consumptus Iudaicum populum signauit, quod & legis
Dei flammam præcepit, & tamen peccati pœnam nequaquam uitauit. Spinæ,
interdum noxiæ diuitiarum curæ, animum suffocantes, & huius mundi sollicitu-
dines. in euan. Aliud cecidit in spinas, Et iterũ: Qui a sollicitudinibus & diuitiis *Matth.* 13
& uoluptatibus suffocantur. Tribuli, aculei uitiorum uel tentationum. in Ge-
nesi: Spinas & tribulos germinabit tibi. Fontes, baptismum. in psal. Sicut ceruus *Gen.* 3
desiderat ad fontes aquarum. Fons etiam est Christus: ut psal. Sitiuit anima mea *Psal.* 41
ad Deum fontem uiuum. Et Isaias, In die illa erit fons patens domus Dauid: &c. *Zach.* 13
Item in malam partem: ut apostolus: Fontes sine aqua. Aquæ, tentationes. in *2. Petr.* 2
psal. Forsitan ut aqua absorbuisset nos. Item: Intrauerunt aquæ usque ad animam *Psal.* 68
meam. Item in bonam partem. in Hieremia: Me dereliquerunt fontem aquæ ui- *Hier.* 2
uæ. Et in Isaia: Qui sititis, ite ad aquam, idest, ad doctrinam. Aquæ nomine in
scriptura sancta aliquando spiritus sanctus significatur. sic enim spiritus sancti infu
sio designatur: ut in euang. Qui credit in me, flumina de uentre eius fluent aquæ *Ioan.* 7
uiuæ. Item per aquam angelicus chorus exprimitur: ut in psal. Et aquæ, quæ super
cælos sunt, laudent nomen domini. Itẽ scientia sacra: ut in libro Sapientiæ. Aqua *Psal.* 148
sapientiæ potabit eos. Et iterũ, Aqua profunda uerba ex ore uiri: Praua quoque *Eccl.* 15
scientia per aquã appellatur. Sicut per Salomonem, mulier. quæ typum hæreseos *Prou.* 18
tenet, callidis persuasionibus blanditur dicens, Aquæ furtiuæ dulciores sunt. A-
qua etiam huius mundi prosperitatem significat: ut in psal. Transiuimus per ignẽ *Psal.* 65
& aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Ignis & aqua utrumque periculosum:
ut in euangelio: Frequenter eum & in ignem & in aquam misit, ut eum perderet. *Mar.* 9
Quãdo res sunt angustæ, & aliquæ infelicitates sunt in hoc mundo, quasi ignis est.
Quando res sunt prosperæ, & abundantia sæculi circumfluit, quasi iam aqua est.
Per aquam etiam populi designantur, ut in Apocalypsi, Aquæ multæ, populi sunt *Apoc.* 17
multi. Per aquam quoque non solum cursus discurrentium populorum, sed etiã
bonorum mentes, fidei prædicamenta sequentes ostenduntur: sicut apud Isaiam
est: Beati qui seminatis super omnes aquas. Aqua etiam baptismum indicat: ut ait *Isa.* 32
Ioannes euangelista: Tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & *1. Ioan.* 5
sanguis. spiritus enim nos per adoptionem filios Dei fecit. Sacri fontis unda nos
abluit. Sanguis domini nos redemit. Torrens, persecutionis incursus, uel mor
tis dilapsus: in psalmo: De torrente in uia bibit. Item: Torrentem pertransiuit *Psal.* 109
anima mea. Et in bonam partem: Et torrente uoluntatis tuæ potabis eos. Torren 35
tes etiam, sancti appellantur prædicatores, qui dum in præsenti uita diuinis no-
bis eloquiis influunt, aquarum multitudine, quasi in hyeme colliguntur: quia
& æstiuo Sole adueniente se subtrahunt, quia cum æternæ patriæ lux emicuerit,
prædicare cessabunt. Flumina, infidelium populi. in psalmo: Super flumi- *Psal.* 136
na Babylonis. Item in bonam partem: Flumina de uentre eius fluent aquæ ui- *Ioan.* 7
uæ, idest, diuersæ gratiæ spiritus. Sic in psalmo: Fluminis impetus lætificat ci- *Psal.* 45
uitatem Dei. Lacus, infernum. in psalmo: Posuerunt me in lacu inferiore, 87
idest, illo inferni loco, in quo peccatores soli pœnali custodia detinentur. Ma-
re, sæculum, siue populi. in psalmo: Hoc mare magnum, & spatiosum. Per 103
mare etiam intelliguntur sacræ scripturæ: ut in Ezechiele: Aspectus rotarum, &
opus earum, quasi uisio maris. Recte itaque sacra eloquia uisione maris conferun
tur, quia sententiæ locutionis sacramento baptismatis confirmantur. Pisces,
sancti. Interdum peccatores. in euang. Et traxerunt plenum rete piscibus magnis. *Ioan.* 21

pocrita quamuis recte prædicet, tamen per exemplum bonæ uitæ nullos filios gene
rat, ut in libro Iob, Struthio in terra relinquit oua sua, & obliuiscitur, quod pes *Iob. 39*
conculcet ea. Pelicanus, dominus Chistus in passione, aut uir sanctus solitudi-
ni deditus. in psalmo: Similis factus sum pelicano solitudinis. Coruus, nigre- *Psal. 101*
do peccatorum, uel dæmones. in Salomone: Effodiant eum corui de torrente *Prou. 30*
uel de rupibus. Item in bonam partem. in Canticis canticorum de sponso: Cri- *Can. 5*
nes eius ut abietes, nigri sicut corui. Perdix, diabolus. in propheta: Clamauit *Hier. 17*
perdix, congregauit quæ non peperit. Columba, spiritus sanctus. in euang. Et *Matth. 3*
uidit spiritum Dei descendentem, sicut columbam. Item in malam partem, ut in
propheta: Et factus est Ephraim quasi columba sine sensu, non habens cor. Tur *Ose. 7*
tur, spiritus sanctus, aut uir sanctus, aut intelligentia spiritalis. in Canticis canti
corum: Vox turturis audita est in terra nostra. Sed tunc columba spiritus sanctus *Cant. 2*
dicitur, quando scripturæ sacræ manifesta dissertio est. Tunc uero turtur spiritus
sanctus intelligitur, cum scipturæ altis atque obscuris mysteriis eleuantur. Colum
ba etiam simplicitatem, turtur indicat castitatem, quia amisso primo coniuge,
ultra socium non requirit. Miluus significat, ut puto, rapacem, uel elatum. in
psalmo, secundum Hebræos: Milui abies domus est. Acipiter, interdum san-
ctus, ut puto, rapiens regnum Dei: qui mutata ueteri penna renouatur, & proii-
ciens inueterata studia dolosæ actionis, simplices actus assumit bene uiuendi. in
Iob: Numquid in sapientia tua plumescit acipiter? Nycticorax Christus, uel *Iob. 39*
uir sanctus infidelibus despicabilis. in psalmo: Factus sum sicut nycticorax in do- *Psal. 10*
micilio. Passer, nonnumquam dominus, aut uir sanctus. in psalmo, Etenim
passer inuenit sibi domum. Et alibi, Quilibet Christianus, cui ab hæreticis dicitur,
qui Christum, qui in scripturis mons nominatur, sese solummodo putant habe-
re, Transmigra in montem sicut passer. Gallus, dominus, ut puto, aut san- *Isa. 101*
ctus. in Salomone: Et gallus ambulans inter gallinas lætus. Et in Iob: Quis de- *Iob. 28*
dit gallo intelligentiam? Et in alteram partem: Et asportari te faciam sicut aspor *Isa. 22*
tatur gallus gallinaceus. Galli nomine designantur prædicatores sancti, qui in-
ter tenebras uitæ præsentis, student uenturam lucem prædicando quasi cantando
nunciare. dicunt enim; Nox præcessit, dies autem appropinquabit. Gallus *Prou. 30*
etiam succinctis lumbis incedere scribitur, quia ipsi prædicatores sancti inter hu-
ius noctis tenebras uerum mane nunciantes, in membris suis luxuriæ fluxa restrin
gunt: quibus a domino dicitur, Sint lumbi uestri præcincti. Gallo etiam intelli- *Luca 12*
gentia desuper tribuitur, quia doctori ueritatis discretionis uirtus, ut nouerit,
quibus, quid, quando, uel quo modo inferat, diuinitus ministratur. Non enim
una eademq. cunctis exhortatio conuenit, quia nec cunctos par morum qualitas
constringit. Gallina, sapientia, siue ecclesia, siue anima. in euangelio: Si- *Matth. 23*
cut gallina congregat pullos suos sub alis suis. Vespertiliones, idolorum mon
stra tenebris dedita. in propheta: Vt adoretis talpas & uespertiliones. Sunt *Isa. 2*
etiam cogitationes immundæ, quæ per dæmones intrant. Scarabæus, prophe-
ta: Et Scarabæus de ligno clamabit. ut putant quidam, de domino. Locustæ,
populi. in euangelio: Esca autem eius erat locusta. Locustarum nomine ali- *Matth. 3*
quando Iudæorum populus, aliquando conuersa gentilitas, aliquando adulan-
tium lingua, aliquando per comparationem resurrectio dominica designatur, ali-
quando uita prædicatorum significatur. Apis, forma uirginitatis, siue sa-
pientiæ. in Salomone: Vade ad apem & disce quam operatrix sit. Et in malam
partem, in propheta: Et apis, quæ est in Assur. Et circumdederunt me sicut *Isa. 7*
apes, idest malitiosi & iracundi. Apes etiam quæ mel in ore habent, & in
occulto caudæ uulnus, suo nomine significant omnes qui lingua blandiuntur,

ſed latenter ex malitia feriunt. quia loquendo dulcedinem mellis proponant, ſed
feriendo uulnus inferunt. Poſſunt etiam hoc nomine prudentum dicta ſignari, ut
Prou. 16 eſt illud: Fauus mellis ſermones boni. Muſca, diabolus, uel miniſter eius, uel
Eccl. 10 ſpurcitiæ idololatriæ. in Salomone: Muſcæ morituræ exterminant olei ſuauita-
Pſal. 73 tem. Beſtiæ, diabolus, uel homines feri. in pſalmo, Ne tradas beſtiis animas con
Apo. 5 fitentes tibi. Leo, dominus, ut apoſtolus: Vicit leo de tribu Iuda. Item in malam
partem: Nequando rapiat ut leo animam meam. Item, Aduerſarius noſter dia-
bolus quaſi leo circuit. Leæna ſignificat ſuperbos uel præcipites. Pardus, dia
Hier. 13 bolus, uel peccator moribus uariis, in propheta. Sicut Aethiops non mutabit pel
lem,& pardus uarietatem. Elephas peccator immanis. in Regum: Et adducebant
4. Reg. 2 ad Salomonem ſimias & elephantos. Vrſus, diabolus, aut duces ſæui, uel in-
ſidiatores. In Regnorum: Et egreſſi ſunt duo urſi, & comederunt eos. quia Ve-
ſpaſianus & Titus Romani imperatoress Iudæos deleuerunt. Ceruus, Chriſtus,
Pſal. 41 uel ſancti. In Pſalmo: Sicut ceruus deſiderat ad fontes aquarum. Et rurſus in Pſal
mo; Montes excelſi ceruis, petra refugium erinaceis: nam hic uitæ contemplatiuæ
Matth. 7 dediti ſignificantur. Lupus, diabolus uel hæreticus. in euangelio: Intrinſecus
Gen. 49 autem ſunt lupi rapaces. Item in bonam partem: Beniamin lupus rapax, apoſto-
Pſal. 79 lum Paulum ſignificans. Aper diabolus. in pſalmo: Exterminabit eam aper de
ſylua. Tigris, feminea interdum arrogantia. In libro Iob ſecundum Hebræum:
Tigris periit, quod non habuerit prædam. Monóceron, hoc eſt Vnicornis. in
28 pſalmo: Et dilectus quemadmodum filius unicornium, idest, ſingularis potentiæ
uel ſanctorum qui teneant unicum Dei uerbum. Et in aliam partem: Et a corni-
21 bus uuicornium humilitatem meam. In malam partem ponitur pro quolibet ſu-
perbo uiolento, uel unum teſtamentum tenente, ut pſalmiſta in perſona paſſuri
domini: Libera me domine a cornibus unicornium. Rhinoceron, fortis quique:
uel in bonam uel in malam partem In libro Iob, ſecundum Hebræum: Numquid
uolet rhinoceros ſeruire tibi? Onager, heremita, uel qui remoti a turbis populari
bus uerſantur. in Iob: Quis dimittet onagrum liberū? Poteſt & populus ille Iudæo
rum onager dici: quia ſequitur in eodem libro: Et uincula eius quis ſoluit? uincu
la utique præceptorum. Hinnulus, Chriſtus, aut ſancti, pro gratiarum uarietate,
in Salomone: Similis es tu patruelis meus damulæ, aut hinnulo ceruorum. Dama,
Pſal. 103 idem quod ſupra. Lepus, timens Deum. in Pſalmo: Petra refugium leporibus
& erinaciis. Erinacius, idem quod ſupra: & erinacii gens inualida, qui fece-
runt in petris domo ſibi. Vulpes, hæreticus, uel diabolus, uel peccator calli-
Matth. 13 dus: in euangelio: Ite dicite uulpi illi, Animal, homo carnalis. in apoſtolo:
1. Cor. 2 Animalis autem homo non percipit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei Iumentum, intel
lectu uel eloquio carens, interdum obedientes, in Pſalmo: Vt iumentum factus
ſum apud te. interdum luxurioſi, ut illud: Computruerunt iumenta in ſtercore
Abac. 3 ſuo. Equus, uir ſanctus. in Abacuc: Qui aſcendens ſuper equos tuos. Et in ma-
Pſal. 31 lam partem: Fallax equus ad ſalutem. irrationalis quiſque. in Pſalmo: Nolite fie
ri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus. Aſinus, corpus humanum,
Matth. 21 uel populus gentilium. in euangelio: Et adduxerunt ad Ieſum aſinam & pullum
eius, & eum deſuper ſedere fecerunt. Aſinorum nomine ſtultorum pigritia ſigni-
ficatur, dum Moyſes teſtatur: Non arabis in boue ſimul & aſino, hoceſt, in præ-
dicatione non coniungas prudentem cum fatuo: ſimplicitas enim fidelium hoc
nomine exprimitur, quam Chriſtus regendo & præſidendo ad Hieruſalem, ideſt
Iſa. 1 Viſionem pacis deducit. unde dicitur: Agnouit & aſinus præſepe domini ſui. rur-
ſus aſino deſignatur immoderata petulantium luxuria, ut propheta: Quorum car-
nes ſunt ut carnes aſinorum. Aſina, caro uel plebs carens Dei notitia. in euan-
gelio,

gelio, idem quod supra. Camelus, diuites rebus sæculi onusti, uel moribus distorti. in euangelio: Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regna cælorum. *Matth. 23* Cameli nomine etiam ipse dominus significatur, ut: Liquantes culicem, camelum autem deglutientes. hoc in loco dominus aperte designatur, qui sponte humiliatus, infirmitatis nostræ onera sustulit, & acum punctionis, angustiasq. foraminis in dolore suæ passionis. Culex susurrando uulnerat, camelus autem sponte se ad suscipienda onera inclinat. Liquauerunt ergo Iudæi culicem, quia seditiosum latronem dimitti petierunt. camelum autem glutierunt, quia eum qui ad suscipienda nostræ mortalitatis onera sponte descenderat, extinguere clamando conati sunt. Tauri, principes populorum. in Psalmo: Tauri pingues obsederunt me. *Psal. 21* Boues, apostoli, qui suscepto iugo Christi, euangelii uomere mundum exarauerunt. in Psalmo, Offeram tibi boues cum hircis. *65* Boues etiam stultorum uecordiam significant, ut recte per Salomonem dicitur: Statimq. eam sequitur, quasi bos ductus ad uictimam: *Prou. 7* boum nomine etiam uita uniuscuiusque operantis exprimitur, ut per Moysem Non alligabis os boui trituranti. *Deut. 25* & dominus: Dignus est operarius cibo suo. *1. Timoth. 5* Vaccæ, carnalibus uitiis pleni. in psalmo, Inter uaccas populorum. *Psal. 67* Vaccæ etiam fideles omnes in ecclesia designant, qui dum sacri eloquii præcepta considerant, quasi superimpositam sibi domini arcam portant: quorum plerique foris carnalibus affectibus ligantur, sed non declinant a recto itinere: quia arcam domini portant in mente. Vitulus, Christus, siue sancti. in psalmo, Tunc imponent super altare tuum uitulos. *Psal. 50* Et in aliam partem: Circumdederunt me uituli multi, hoc est, lasciuientes. *21* Sues, peccatores immundi. in epistola Petri: Et sus lota in uolutabro luti. *2. Petr. 2* Arietes, apostoli, uel ecclesiarum principes. in psalmo, Afferte domino filios arietum. *Psal. 28*

Oues, populi fideles: in euangelio, Oues meæ uocem meam audiunt. *Ioan. 10* Pecora, simpliciores quique, minus præditi ratiocinandi subtilitate. in Salomone: Pasce animas pecorum tuorum. Hirci, peccatores, siue gentiles. in Daniele: Ecce autem hircus caprarum ueniebat ab occidente super faciem totius terræ. *Dan. 8* Itē in bonam partem: Offeram tibi boues cum hircis. *Psal. 65* Capræ, iusti, interdum ex gentibus uenientes. in Salomone, Capillatura tua sicut grex caprarum, quæ reuelatæ sunt de Galaad. *Cant. 7* quemadmodum autem capræ præcipue pastum in alto quærunt: sic & sancti mundi baptismo & pænitentia in supernis pastum desiderant, unde apostolus, Nostra conuersatio in cælis est. *Phil. 3* Capræ sunt animæ afferatiores factæ per uanam doctrinam philosophorum, sed iam intra ecclesiam sanctam per sanctum euangelium. Agni, Christus, uel apostoli, aut sancti. in euangelio: Pasce agnos meos. *Ioan. 21* Hædi, peccatores, uel motus carnis. in euangelio, Hædos autem a sinistris. *Matth. 25* Talpæ, idola uel hæretici, qui non uident ueritatem. in Isaia: Vt adoretis talpas & uespertiliones. *Isa. 2* Canis, diabolus, uel Iudæus, uel gentilis. in psalmo, Et de manu canis unicam meam. *Psal. 21* Et in aliam partem, in ecclesiaste: Melior est canis uiuus leone mortuo. *Eccl. 9* Hic leonem diabolum, canem uero gentilem, uel hominem peccatorem accipiendum putant: quod ille ad fidem uel pænitentiam possit uenire, ille autem non ueniat: Canis item segnes prædicatores designat, ut ibi: Canes muti non ualentes latrare. *Isa. 56* Ranæ, dæmones. in Apocalipsi. Et uidi de ore draconis spiritus tres immundos in modum ranarum. *Apoc. 16* Sunt autem spiritus dæmoniorum. Item ranæ, hæretici, qui in cœno uilissimorum sensuum commorantes, uana garrulitate oblatrare non desinant.

Formica, prouidus, uel operarius. in Salomone, Vade ad formicam o piger. *Prou. 6*

Vermis, Christus pro humilitate assumpti hominis. in psalmo, Ego autem sum uermis & non homo. *Psal. 21* Item in aliam partem. in Isaia: Vermis eorum non morietur, *Isa. 66*

tur, ideſt, ſiue ipſe uermis, ſiue peccati conſcientia, uel inquietudo prauæ cogi-
Pſal. 38 tationis. Aranea, humana fragilitas. in pſalmo, Et tabeſcere feciſti uelut ara-
neam, animam meam. Telæ aranearum ſunt opera temporalis concupiſcentiæ,
quæ nulla ſolidantur ſubtilitate, quæ uentus rapit mortalis. Serpens, diabolus,
Matth. 23 uel maligni homines. in euangelio: Serpentes, genimina uiperarum. item in a-
Ioan. 3 liam partem, in euangelio: Sicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto. Serpens
Matth. 10 ſignificat etiam prudentes, ut ibi: Eſtote prudentes ſicut ſerpentes. Draco,
Pſal. 43 diabolus, uel apertus perſecutor. in Pſalmo, Tu confregiſti caput draconis, de-
diſti eum in eſcam populo Aethiopum. Scorpio, diabolus, uel miniſtri eius.
Lucæ 10 in euangelio: Dedi uobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones.
Matth. 23 Vipera, idem quod ſupra. in euangelio: Genimina uiperarum.

De uarijs nominum appellationibus. VI

Gen. 1 HOMO, aut homo totus, aut mens. in Geneſi: Fecit Deus hominem ad
Pſal. 9 imaginem & ſimilitudinem ſuam. Et in malam partem. in Pſalmo, Ex-
urge domine, non confortetur homo, hoceſt caro, uel diabolus. Nomi-
1 Cor. 3 ne hominis etiam reprehenſio deſignatur, ut in hoc apoſtoli, Cum enim ſint inter
uos zelus & contentio, nonne carnales eſtis, nonne homines eſtis. & alibi: Ini-
Lucæ 3 micus homo hoc fecit, ideſt, diabolus. Item ab apoſtolo dicitur homo peccati &
filius perditionis, ideſt antichriſtus: ſed & carnis nomine homines ſignificantur,
inde eſt: Et uidebit omnis caro ſalutare Dei. Anima tam hominum quam iumen
torum dicitur, ita in Iob: Anima omnis uiuens & ſpiritus uniuerſæ carnis in po-
teſtate eſt omnipotentis. animam rationalium hominum uſque ad ſpiritalem in-
tellectum ſubleuat, animam autem irrationabilium uſque ad corporeos ſenſus ui-
Ephe. 5 uificat. Vir, ſpiritus, ideſt mens, in apoſtolo: Caput mulieris uir. Item uir
Gen. 24 in malam partem. in Geneſi: Bona facie ualde uirgo, quam uir non cognouerat,
ideſt diabolus, qui plerumque mentem cogitatione corrupit. Mulier, anima,
Ephe. 5 ſiue caro humana. in Apoſtolo: Caput mulieris uir. Mulier pro ſexu, ut: Miſit
Deus filium ſuum natum ex muliere, factum ſub lege: Pro infirmitate ut apud Sa-
Eccl. 42 pientem: Melior eſt iniquitas uiri quam mulier benefaciens. Virgo, eccleſia,
2 Cor. 11 uel ſanctæ animæ. in apoſtolo; Diſpondi enim uos uni uiro uirginem caſtam ex-
Eſa. 47 hibere Chriſto. Et in malam partem: Deſcende ſede in puluere uirgo filia Baby-
lonis, ideſt anima bonitate ſterilis, quæ hypocriſi uel malitia fit confuſionis filia.
1 Tim. 6 Rex, dominus. in apoſtolo: Rex regum, & dominus dominantium. Et in ma-
lam partem, ut de diabolo: Ipſe eſt rex ſuper uniuerſos filios ſuperbiæ. Regina,
Pſal. 44 eccleſia. in pſalmo, Aſtitit regina a dextris tuis. Et item regina, anima imperans
corpori. Pater, dominus. in propheta: Et ero uobis in patrem, & uos eritis mi
Matth. 23 hi in filios & filias, dicit dominus omnipotens: Et in euangelio: Vnus eſt enim
Ioan. 8 pater ueſter, qui in cælis eſt. Item de diabolo: Quia mendax eſt, & pater eius, pa-
ter mendacii, & omnium qui in ueritate non permanſerint. Mater, eccleſia, uel
Gal. 4 Hieruſalem cæleſtis. in apoſtolo, Illa autem, quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt,
quæ eſt mater noſtra. Item qui bene loquendo fideles Chriſto generant & educant
matres in utroque ſexu, ipſo Chriſto teſte, exiſtunt. Frater, Chriſtus, uel pro-
Pſal. 21 ximus. in pſalmo: Narrabo nomen tuum fratribus meis. & ipſe ait: Ite nunciate
Matth. 20 fratribus meis. Soror, eccleſia, ſynagoga, uel Chriſti anima. in Canticis can-
Cant. 4 ticorum: Soror mea ſponſa. Vir & uxor, Chriſtus, eccleſia, intellectus ſpirita-
Col. 3 lis & hiſtoria ſcripturarum. in apoſtolo, Viri diligite uxores ueſtras, ſicut & Chri-
ſtus dilexit eccleſiam. Sponſus, Chriſtus, ideo quod a patre ab initio ſit pro-
miſſus

missus.in psal. Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo.& in euan. Qui *Psal. 18*
habet sponsam, sponsus est. Sponsa, ecclesia, quæ utique diuinis sponsionibus fit *Ioan. 3*
promissa.in Canticis canticorũ: Veni a Libano sponsa, ueni a Libano. Filius, po *Cant. 3*
pulus credentiũ. in apostolo: Iam non est seruus, sed si filius, & hæres per Deum: *Gal. 4*
filius, idest, dominus. ut ibi: Quod si filius uos liberauerit. Filia, anima fidelis,
siue ecclesia. in psal. Audi filia & uide. & in malam partem: Super filiam uagam *Eccl. 42*
dispone custodiam, idest animæ leuitatem. Proximi, fide propinqui, & qui
misericordiam impendunt inopi. in Salomone: Venite manducate, & bibite, &
inebriamini proximi. Amici, concordes in Deum. in euangelio: Vos amici *Ioan. 15*
mei estis. Senes, consummatæ iustitiæ. in Genesi: Et mortuus est Abraham se *Gen. 24*
nex & plenus dierum. in Salomone: Cani sunt homines sensus, & ætas senectutis
uita immaculata. Et in sinistram partem, de Salomone: Cumq. iam senex esset *3. Reg. 11*
deprauatum est cor eius. Iuuenes, alacres in Deum. in epistola Ioannis: Scribo *1. Ioan. 2*
uobis iuuenes, quia fortes estis, & uerbum Dei in uobis manet, & uicistis mali-
gnum. Et in malam partem, in Regnorum libro de Roboam: Derelicto consilio
seniorum, locutus est secundum consilium iuuenum. Item ibi: Væ tibi terra, cu-
ius rex iuuenis est. Paruulus, mente humilis & simplex. in Euangelio: Abscon- *Matth. 10*
disti hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Et in euangelio:
Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum. & apostolus:
Malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. Item in alteram partem, in *1. Cor. 14*
apostolo: Cum essem paruulus, loquebar ut paruulus etiam Christus intelligi- *1. Cor. 13*
tur, qui se humiliauit usque ad mortem. Meretrix, anima peccatrix, quæ reli
cto cælesti uiro suo, idest Christo, adulterinos de diabolo iniquitatis fructus con
cepit. in Hieremia: Facies mulieris meretricis facta est tibi. Operarii aposto- *Hier. 3*
li uel prædicatores. in euangelio: Messis quidem multa, operarii autem pauci. *Luca 10*
Pastor, dominus: Ego sum pastor bonus. Item pastor, apostolus. in euangelio: *Ioan. 10*
Pasce oues meas. & in malam partem: Et abiit ut pasceret porcos, idest qui sunt *Ioan. 21*
immundis cogitationibus. Mercenarii, seruientes domino non pro amore tan-
tum diuino, sed pro temporali retributione. in euangelio: Quanti mercenarii pa *Luca 15*
tris mei abundant panibus. Piscatores, apostoli, uel doctores. in euangelio:
Et faciam uos fieri piscatores hominum. Medicus, Christus, uel doctus. in Sa *Matth. 4*
lomone: Mansuetus uir cordis est medicus. Item Non egent sani medico, sed ma *Marc. 2*
le habentes. Diues, fidelis abundans spiritalibus bonis. in apostolo: Quia di- *1. Cor. 4*
uites facti estis in illo in omni scientia & in omni uerbo. diues etiam Christus, ut
illud: Diues in omnibus qui inuocant illum. Et in aliam partem. in Euangelio:
Væ uobis diuitibus. Pauper, humilis, in euangelio: Et erat quidam Lazarus *Luca 16*
pauper. Et iterum. Beati pauperes spiritu. Pauper etiam est Christus, ut apostolus
Christus egenus pro nobis factus est, cum esset diues: Et in malam partem. in psal *2. Cor. 8*
mo: Quia pauperes facti sumus nimis. Vestitus, habens baptismi uel fidei in- *Psal. 78*
tegritatem, aut iustitiæ indumentum. in euangelio: Et uidit ibi hominem non ue- *Matth. 22*
stitum ueste nuptiali, & apostolus. Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum *Gal. 3*
induistis. Nudus carens baptismi sacramento uel diuino adiutorio, uel bonis
operibus. in Apocalypsi: Tu autem nudus & miser. Et in bonam partem. in euã. *Apoc. 3*
Et reiecta, inquit, sindone unus profugit ab eis, idest, nudus terrena facultate.
Viui, iusti. in psal. Placebo domino in regione uiuorum. Et in alterã partem, *Psal. 114*
in Salomone: Et laudaui magis mortuos quam uiuentes. Mortui, peccatores, uel *Luca 9*
infideles. in euan. Sine mortuos sepelire suos mortuos. Et in bonam partem:
Beati mortui qui in domino moriuntur. Item: Mortui estis, & uita uestra abscon
dita est cum Christo in Deo. Cadauera, infidelium corpora. in propheta: Et

impleam uallem Iosaphat cadaueribus mortuorum. Item in aliam partem: Posuerunt cadauera seruorum tuorum: item illud: Videbunt cadauera uirorum, qui increduli fuerunt, proiecta. Sepulcrum, corpus peccatoris, mortuam uitiis.
Matth. 23 animam intrinsecus retinens. in euangelio: Similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus uero plena sunt ossibus mortuorum. e di-
Isa. 11 uerso dicit propheta de sepulcro domini: Et erit sepulcrum eius gloriosum.

De interiori homine. VII

Ephe. 3 INTERIOR homo, anima rationalis. In apostolo: in interiori homine,
1. Cor. 11 habitare Christum per fidem in cordibus uestris. Caput eius, Christus. in apostolo: Caput uiri Christus. Vertex, summitas iustitiæ. in Salomone: Coronam enim gratiarum accipiet tuus uertex. Item in aliam partem. Verticem capilli perambulantium in delictis suis, idest summa nequitia. Capilli,
Matth. 10 ornatus iustitiæ, uel sensus. in euangelio: Vestri autem & capilli capitis omnes nu-
Cant. 1 merati sunt. Collum. sancta scriptura, ut in Canticis: Collum tuum sicut turris Libani, ex quo pendent mille clypei omnis armatura fortium, idest testimonia
Isa. 3 sanctarum scripturarum. alias superbia: Vt filiæ Sion ambulauerunt extento collo. Ceruix, superbia, ut: Dura ceruice. Oculi, intellectus fidelis & simplex.
Luca 10 in euangelio: Vestri autem beati oculi qui uident. & alibi, Oculi sapientis in capite eius, idest intellectus in corde prudentis. Et in malam partem. in euangelio:
Matth. 6 Si oculus tuus nequam fuerit. Aures, obedientia fidelis. in euangelio Et aures uestræ quæ audiunt. Nares, spiraculum fidei, bonarumq. uirtutum. in Iob:
Iob 27 Et spiritus diuinus in naribus meis. Item: Nasus tuus sicut turris, quæ est in Liba-
2. Reg. 22 no. Et in malam partem: De naribus eius procedit fumus, idest diaboli. Fauces, iudicium intellectus. in libro Iob: Et fauces meæ nonne sapientiam medi-
Psal. 21 tantur? Et in malam partem: Raucæ factæ sunt fauces meæ. Os, sermo ipse. in
36 psalmo. Os iusti meditabitur sapientiam. Lingua, idem quod supra. in psal-
44 mo, Et lingua eius loquetur iudicium, uel scriptura, ut: Lingua mea calamus scribæ. Dentes, sancti prædicatores, qui recte præcipiunt, & quemadmodum
Cant. 4 præcipiunt, ita uiuunt, ut hoc sponsæ dictum: Dentes tui sicut greges tonsarum ouium, quæ ascenderunt de lauacro, quæ omnes pariunt geminos, & sterilis non est in eis. Item interiores sensus, ut per Hieremiam: Fregit ad numerum dentes meos. dentes enim singula quæ cogitant quasi manducant, & comminuunt, & ad uentrem memoriæ transmittunt. Axillæ quæ sunt initia brachiorum, significant bonorum operum exordium, quas non mouisse, pigro sic imputat scri-
Prou. 19 ptura: Abscondit piger manum suam sub axilla. Humeri, fortitudo portantis. propheta de domino crucem portaturo: Potestas super humerum eius. Manus,
Psal. 25 opus. in psalmo: Et laui inter innocentes manus meas. & potestas: ut, Manus tuæ fecerunt me. Dextera, opera bona. in euangelio; Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Sinistra, opera non bona, ut supra. Dextera etiam uita æterna, sinistra autem præsens, ut illud: Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Pectus, arcanum intelligentiæ. in euangelio: Discumbebat
Ioan. 13 autem super pectus domini discipulus, quem Iesus amabat plurimum. Venter,
Abac. 3 capacitas rationis. in Abacuc. Venter meus turbatus est in me. Venter etiam
Hier. 4 mens, ut Hieremias: Ventrem meum doleo. quod quia de spiritali & non corporeo uentre dixit, adiungit: Sensus cordis mei conturbati sunt. & dominus in
Ioan. 7 euangelio: Qui credit in me, flumina de uentre eius fluunt aquæ uiuæ. Renes,
Psal. 15 interiora sensus. in psalmo: Insuper & usque ad noctem increpuerunt me renes mei.

mei. Nihil occultius in homine quam cor & renes, unde scriptura: Scrutans cor- *Psal.7*
da & renes Deus. Lumbi, fortitudo animi. in apostolo: Accingite lumbos *Eph.6*
mentis uestræ. & luxuria, ut in euangelio: Sint lumbi uestri præcincti, & in Iob: *Luca 12*
Accinge sicut uir lumbos tuos. Vmbilicus, appetitus concupiscentiæ. in Iob: *Iob 4*
Et uirtus eius sub umbilico uētris: idest quod feminæ genitalia per hoc significet,
sicut in lumbis uirorum. Adeps, pinguedo gratiæ diuinæ, uel saturitas supernæ
sapientiæ. in psalmo: Sicut adipe & pinguedine repleatur anima. Item in malam *Psal.62*
partem, Adeps crassitudo malitiæ. in psalmo: Adipem suum concluserunt. Os-
sa, firmitas animi. in psalmo. Omnia ossa mea dicent, domine quis similis tibi? *Psal.34*
Et in malam partem, in Iob: Ossa eius uelut fistula æris. Item fraudulenta consilia *Iob 40*
ministrorum antichristi, ut in psalmo: Deus dissipauit ossa illorum, qui homini- *Psal.52*
bus placent. Medullæ infusio caritatis, & aliarum uirtutum. ut in psamo: Holo- *65*
causta medullata offerā tibi. Viscera, affectus pietatis & misericordiæ. in apo-
stolo: Si qua uiscera miserationis. Et in alteram partem, in Actibus apostolorum *Philip.2*
de Iuda: Et diffusa sunt omnia uiscera eius. Pellis, signum mortalitatis. in Ge *Act.1*
nesi: Et fecit eis tunicas pelliceas. Cutis, illi qui solis exterioribus intenti, interius
marcescunt. Pili, uitæ ueteris cogitationes, qui sunt incidendi, unde per Moy-
sem præcipitur: Leuitæ radant omnes pilos carnis suæ. Sanguis, operatio carna
lis. in psalmo: Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Et item: Caro *Psal.50*
& sanguis regnum Dei nō possidebunt. Et Isaias: Sanguis sanguinem tetigit. Item *1.Cor.14*
in bonam partem, ut apostolus: Et sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni *1.Ioan.1*
peccato. Caro, homo exterior. in apostolo: Caro enim concupiscit aduersus
spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Caro iuxta naturam, ut: Hoc nunc os *Gen.2*
ossibus meis, & caro de carne mea. & ibi: Verbum caro factum est. unde aposto *Ioan.1*
lus: Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. Item caro iuxta culpam, ut:
Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt. Genua con- *Gen.6*
fessio humilitatis. in Cantico: Et nunc flecto genua cordis meis. & in psalmo: Ge
nua mea infirmata sunt a ieiunio. Aliquando uittus fidei, in propheta: Reliqui *Psal.108*
mihi septem millia uirorum, qui non curauerunt genua ante Baal. Pedes, cur-
sus uitæ, uel stabilitas mentis, uel fidei. in psalmo: Stantes erant pedes nostri.
Et in malam partem, in propheta: Cur claudicatis utroque pede? Et, ueloces *Psal.13*
pedes eorum ad effundendum sanguinem. Calcaneum, supplantatio uitio-
rum. in Genesi: Ipse tuum obseruabit caput, & tu illius calcaneum. Item, ter- *Gen.2*
minus actionis, ut in psalmo: Ipsi calcaneum meum obseruabunt. Gressus, *Psal.55*
profectus operum, in psalmo. Perfice gressus meos in semitis tuis. Vestigia, *Psal.16*
signa uirtutum. in psalmo: Vt non moueantur uestigia mea. Et in alteram par- *Ibidem*
tem, in Salomone: Et transiet uita (impiorum) tamquam uestigium maris. Sto *Sap.2*
la, indumentum baptismi uel fidei. in euangelio: Cito proferte stolam primam.
Cilicium, pænitentiæ testimonium. in euangelio: Olim in cinere & cilicio pæ- *Matth.11*
nitentiam egissent. Cingulum, spiritalis operis accinctus. in psalmo: Et præ-
cinxisti me lætitia. Zona, cordis munditia, apostolus: Præcincti circa lumbos
zonis aureis. Calciamenta, præparatio pacis. in apostolo: Calciati pedes in *Eph.6*
præparationem euangelii pacis. Arma interioris hominis, in apostolo: Induti *Ibidem*
loricam iustitiæ, & scutum fidei, & galeam salutis, & gladium spiritus, quod
est uerbum Dei.

De his quæ in usu atque in medio habentur. VIII

Ioan. 6 PANIS, Christus, uel sermo Dei. in euangelio: Ego sum panis uiuus.
Hier. 21 & alibi: Mittamus lignum in panem eius, idest crucem in corpus eius, & panis quemadmodum doctrinam, ita & malam significat, ut ibi, Panis
Prou. 9 absconditus suauior. Vinum idem quod supra. in Salomone, Et bibite uinum
Luce 10 quod miscui uobis. Vinum etiam securitatem rectitudinis significat, ut: Infundens oleum & uinum: ut per uinũ mordeantur, ut uulnera per oleum foueantur.
Psal. 88 Oleum misericordia, uel spiritus sanctus. in psalmo, In oleo sancto meo liniui
140 eum. in aliam partem: Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum, idest, adulatio. Porcina, peccata. in psalmo. Saturatus sum porcina. Azymum, sinceritas cordis, sine fermento malitiæ. in apostolo, In azymis sincerita-
1. Cor. 5 tis & ueritatis. Ouum, spes certa fidelium. Item in malam partem. Qui comederit de ouis eorum morietur, de improbis & male doctis, Similago, puritas mentis, & fortitudo caritatis. in Leuitico: Si autem anima offert munus sacrificiũ
Leuit. 2 Deo, similago sit munus eius. Subcinericium, humilitatis oblatio. in Genesi: Festinanter consperge tres mensuras similaginis, & fac subcinericios. Et in malam partem: Factus est Ephraim subcinericius. Lac, mentis sinceritas. in epistola Pe-
2. Petr. 2 tri: Rationabiles sine dolo lac concupiscite. Item in aliam partem, de rudibus in
1. Cor. 3 ecclesia: Lac uobis potum dedi, non escam. nondum enim poteratis. Hic lac exi-
Psal. 118 guitas sensus. Lac coagulatum, uitiis concretum, in psalmo: Coagulatum est si-
Matth. 5 cut lac cor eorum. Sal, condimentum sapientiæ, in euangelio: Vos estis sal terræ, & habete sal in uobis. Mel, dulcedo præceptorum Dei. in psalmo: Quam
Psal. 118 dulcia faucibus meis eloquia tua domine super mel & fauum ori meo. Item aliter,
Prou. 25 in Salomone: Inueniens mel, manduca quod satis est, ne forte satiatus euomas,
68 idest altiora te ne quæsieritis, Fel amaritudo malitiæ. in psalmo: Dederunt in
Ibidem escam meam fel. Acetum, asperitas corruptæ mentis. in psalmo: Et in siti mea potauerunt me aceto. Item acetum, correptio doctorum, unde Salomon: Ace-
Prou. 25 tum in nitro, qui cantat carmina corde pessimo. Pix, inquinamentum & ni-
Eccl. 13 gredo delictorum. in Salomone: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Si-
Lucæ 1 cera, confectio quædam malitiæ & nequitiæ. in euangelio: Vinum & siceram
Psal. 115 non bibet. Calix, domini passio. in psalmo: Calicem salutaris accipiam. & ip-
Mar. 14 se dominus: Pater transfer calicem hunc a me. Et in malam partem: Calix aureus
Hier. 51 Babylonis. Merum, sinceritas iudicii aut ueritatis, uel calor fidei. in psalmo:
Psal. 64 Vini meri plenus mixto. Fæx ultimum iudicii. in psalmo: Veruntamẽ fæx eius
Ibidem non est exinanita. Item illi qui secure in peccatis quiescunt. unde propheta: Re-
Hier. 48 quieuit in fæcibus suis. Cibus, sermo uel uoluntas domini. in euangelio: Me-
Ioan. 4 us cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui me misit patris. Potus, idem quod
Psal. 101 supra. in psalmo: Et torrente uoluntatis tuæ potabis eos, idest spiritu sancto.
Rom. 14 Et Psalmista: In compungendo potum meum cum fletu temperabam. Item in aliam partem: Non est regnũ Dei esca & potus. Promptuaria, cordis receptacula. in Cantico Deuteronomii: In promptuariis eorum timor. Pera, uictus so-
Matth. 10 licitudo, & impedimenta sæculi. in euangelio: Non peram in uia. Sacculus,
Luca 12 thesaurizatio in Deo. in euangelio: Facite uobis sacculos qui non ueterascant. Et in aliam partem: Sacculum communem possideamus, idest auaritiam. Pecunia, uerba diuina. in euangelio: Oportuit ergo te mittere pecuniam meam
Eccl. 14 numulariis. Et sapientia, unde Salomon: Sapientia occulta & thesaurus inuisus,
Psal. 11 quæ utilitas in utrisque. Vellus, populus. in psalmo: Et descendit tamquam pluuia in uellus. Linum, spiritalis fortitudo, uel candor, uel subtilitas scripturarum.

rarum . in Exodo : Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis. Item in malam partem : [*Exod. 28*] Non indues uestem ex lana linoq. contextam. Vtres, uasa humani corporis . in euang. Vinum nouum in utres nouos mitti debet. Farina, opus bonum, [*Matth. 9*] uel scientia . in euang. Abscondit mulier in farinæ sata tria . Itẽ in malam partem : [*Lucæ 11*] uanas cogitationes, ut propheta : Tolle molam & mole farinam. Mola, uitæ cõ [*Isa. 47*] uersatio . in euangelio : Duæ molentes in mola . Possunt & duo testamenta lapi- [*Matth. 24*] des molæ significare, per quos labore differentium triticum ueteris instrumenti in farinam euangelii conuertatur. Hæc igitur nomina cum in textu sacræ lectionis occurrunt, ita uel maxime, ut exprimuntur, apertioribus accipienda traduntur, licet in diuersas plerumque significationes pro persona, uel tempore, uel loco exeant atque in figuras locis congruas pro ratione allegoricæ interpretationis erumpant. Nam & abyssus intelligitur, sicut supra diximus, profunditas scripturarum, & itẽ abyssus aquæ immensitas : Et rupti sunt fontes abyssi magnæ. Item abyssus, ineffabilia iudicla Dei . in psalmo : Iudicia tua abyssus multa. Item abyssus, infernus : [*Psal. 35*] Aut quis descendit in abyssum ? idest Christum de mortuis reuocat. Item abyssus, corda hominum facinoribus tenebrosa : Abyssus dixit, non est mecum, idest, sa- [*Iob 28*] pientia. Ignis, sicut superius memorauimus, accipitur spiritus sanctus. ut Paulus : Deus noster ignis consumens est : & iterum, ignis caritas circumsepta eius, cir [*Hebr. 12*] cumsepta ignis flammæ eius. Ignis, tribulatio . in psalterio : Igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum. Item trãsiuimus per ignem & aquam. Ignis, ira : [*Psal. 16*] Et consumam eos in igne iræ meæ, ait dominus. Ignis, uoluptas : Omnes adulterantur sicut clibanus corda eorum. Item ignis, mentis malitia, ut : Tunc ignis aduersarios consumit. Item uirtus caritatis, ut : Currus Dei flamma ignis, rotæ eius ignis accensus. Vmbra, ut indicauimus, significatur protectio diuina. Item umbra aliquando peccata : Sedentes in tenebris, & in umbra mortis. Vmbra ali- [*Psal. 87*] quando pœna, in Iob : Vmbra mortis, & nullus ordo. Et quia umbra non longe [*Iob. 10*] est ab ea re, cuius est umbra. ita & mors non longe est a pœna, quæ infert mortem. Vmbra aliquando est delectatio peccatorum, in Iob de diabolo : Sub umbra dor- [*Iob 40*] mit in secreto calami in locis humentibus. Et rursus species aliquæ specie una res multa significant. Duo testamenta, eo quod hic duo illi lapides molares possint significare, memorauimus. Et item duo testamenta duo Cherubin, in Exodo : duo animalia in Abacuc duæ petræ in Exodo, & in Canticis canticorum, quarum uelamento sponsa & Moses proteguntur : duo montes ænei in Zacharia, de quorum frutetis myrtinis & obscura opacitate egrediuntur quadrigæ cum equis rufis, nigris, albis, & uariis. Sed has tam multimodas significationes in singulis prosequi nominibus, non solum laboris immensi, uerum etiam impossibile arbitrati sumus. Nunc ergo ad eum interpretationis modum atque ordinem, quem paululum pro necessitate disputandi interrupimus, reuertamur. Cophini, aposto li . in euangelio, Et tulerũt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. [*Lucæ 9*] Item in aliam partem. Manus eius in cophino seruierunt, idest, in seruitute, uel tribulatione, quam Aegyptii intulerunt. Cathedra, doctrina . in psalmo. Et in cathedra seniorum laudent eum. Item in aliam partem : Et in cathedra pestilentiæ non sedit, idest in doctrina hæreticorum. Scabellum, humiliatorum subiectio . in psalmo. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum : Item hu [*Psal 109*] manitas Christi, ut in psalmo. Adorate scabellum pedum eius. Statera, æquitas, uel diuinæ gubernationis potentia . in Isaia : Et librauit in pondere montes, [*Isa. 40*] & colles in statera. Cinis, humanæ fragilitatis inanitas. in Salomone : Quid superbis terra & cinis ? Olla, prosapia . in psalmo, Moab olla spei meæ, idest, [*Eccl. 10*] quod de Ruth Moabitide Christi secundum carnem prosapia descenderit. Item [*Psal. 59*]

Hier. 1 in aliam partem, olla tribulationis excoctio, in propheta: Et uidi ollam succen-
sam a facie aquilonis. Lampades, animæ iustitia fulgentes. in euangelio: Et
Matth. 25 parauerunt lampadas suas. Item claritas miraculorum, uel uerba prædicatorum,
Iob 12 quæ stulti contemnunt, ut Iob. Lampas contempta apud cogitationes stulti.
Psal. 81 Tenebræ delectationes uel doctrinæ prauæ, ut in psalmo: In tenebris ambu-
17 lant. Item occulta iudicia Dei, ut in psalmo, Posuit tenebras latibulum suum.
Isa. 45 Item castigatio uel aduersitas, ut Isaias: Ego dominus formans lucem & creans te
Luce 12 nebras. Lucerna, ecclesia, uel anima. in euangelio. Sint lumbi uestri accincti,
Matth. 5 & lucernæ ardentes. Aliquoties lucernæ, opera bona: Sic luceat lumen uestrum,
ut uideant opera nestra bona. Modius, corpus hnmanum, uel legis littera,
Luce 11 uel populus Iudæorum. in euangelio: Nemo accendit lucernam, & ponit eam
sub modio. Item iustum iudicium uel mentis libratio in Dei & proximi qua li-
Leuit. 19 bratione. Vnde Moyses: Iustus sit tibi modius. Candelabrum, ecclesia, uel cor
pus domini, aut sancta scriptura. in propheta: Et uidi a dextris altaris candelabra
Psal. 22 duo ardentia. Mensa, altare, uel refectio spiritalis. in psalmo. Parasti in conspe
Luce 11 ctu meo mensam. Clauis, adapertio scientiæ spiritalis. in Luca: Væ uobis legis
peritis, quia tollitis clauem scientiæ: ipsi non introistis, & eos qui introibant, pro
hibuistis. Item claues, iustitiæ, misericordiæ, pietatisq. uirtutes. in euangelio:
Matth. 16 Tibi dabo claues regni cælorum. Claui, timor Dei, ut in psalmo: Confige ti-
more tuo carnes meas. Item claui, scientiæ fortis doctores, ut Salomon: Ver-
Eccl. 12 ba sapientum ut stimuli & claui in altum defixi. Seræ, repagula aduersus im-
Psal. 141 pios diuinorum præceptorum. in psalmo: Quoniam confortauit seras portarum
Psal. 13 tuarum. Ascia uel dolabrum, prauorum persecutio. in psalmo: In bipenne &
ascia deiecerunt eam. Bipennis, geminata afflictio, in psalmo: ut supra. Fra-
mea, anima iusti. ut, Abundent ergo iusti, & effundetur framea. Item mors, ut
Psal. 21 in psalmo: Erue a framea Deus animam meam. Gladius, uerbum Dei. aposto-
Eph. 6 lus enim, Gladius spiritus, quod est uerbum Dei. Item lingua falsi testis, ut in
Psal. 56 psalmo: Dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Nauis,
Matth. 14 ecclesia. in euang. Nauicula multis in medio mari iactabatur fluctibus. Solet & ho
mo nauicula dici, ut nautæ cogitationes hominum gubernantes aduertantur. Re
tia, prædicatio. in euang. Et mitte retia in capturam. Trabes, peccatum grauius.
Matth. 7 in euangelio: Eiice primũ trabem de oculo tuo. Festuca, peccatum leuius. in euan
Ibidem gelio: Et tunc uidebis eiicere festucam de oculo fratris tui. Laqueus, dolus. in
psalmo: Laqueum parauerunt pedibus meis. Funes, sors, uel hereditas. in psal-
mo: Funes ceciderunt mihi præclaris. Item funes, peccata: Væ qui trahitis pec-
cata uelut funem longum. Et iterum: Funes peccatorum circumplexi sunt me.
Psal. 76 Rota, orbis, aut uita humana. in psalmo: Vox tonitrui tui in rota. Item: Deus
meus pone illos ut rotam. idest, uolubiles, uel instabiles effice in malitia sua. Itẽ
utrumque testamentum, ut est apud Ezechielem. Spongia, caua infidelitas Iu
Ioan. 16 dæorum. in euang. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes
Gen. 28 obtulerunt ori eius. Scala, sanctorum profectus. in Genesi: Viditq. in somnis
scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælos, angelos quoque
Dei ascendentes & descendentes super eam. Scopæ, cura superstitionis per ua-
Matth. 12 nam gloriam. in euangelio: Et ueniens inuenit uacantem scopis mundatam &
ornatam. Stupæ, cœtus malignantium per uitia & peccata: ut propheta: Stu-
pæ collectæ synagoga peccantium. Margarita, doctrina euangelica, uel spes re-
gni cælorum. in euangelio: Inuenta autem una pretiosa margarita, abiit, & uen-
didit omnia quæ habuit, & emit eam. Anulus, signaculum fidei. in euang. Et
Luce 15 date anulum in manum eius. Item de hoc in psal. Signatum est super nos lumen
uultus

uultus tui domine. Chlamys, laudis ornatus. in Salom. Clamydes fecit uiro suo.
idest, uestimentum, quod de duobus coloribus, tamquam de duobus testamen
tis confectum sit. Aurum, interior scripturarum intellectus. in psalmo: Et po- *Psal. 67*
steriora dorsi eius in specie auri. Item Christi diuinitas: ut in Canticis sponso di-
citur, Caput eius aurum optimum. Item splendor supernæ ciuitatis Hierusalem, *Cant. 5*
quam Ioannes se uidisse testatur: Ipsa uero ciuitas, aurum mundum. Item sapien-
tia. ut Salomon: Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis. Item splen- *Prou. 21*
dor sanctitatis, quem subito commutatum Hieremias deplorat? Quo modo ob- *Thren. 4*
scuratum est aurum, mutatus est color optimus. Argentum, eloquia diuina,
siue intellectus litteræ, uel historiæ. in psalmo: Eloquia domini, eloquia casta, *Psal. 11*
argentum igne examinatum. Item in malam partem: Aurum & argentum eorum
eruginauit. Scoria, spuma, uel rubigo, quam in fornace deponit argentum. ta
les erunt peccatores, cum eos gehennæ caminus acceperit. Lapides pretiosi,
apostoli, uel sancti, siue opera ipsa uirtutum. in Apocalypsi: Fundamenta muri *Apoc. 21*
ciuitatis omnia lapide pretioso ornata. Aes, uanitas, uel inanitas fidei. in apo-
stolo: Factus sum uelut æs sonans. Item in aliam partem: Posuisti ut arcū æreum *Psal. 17*
brachia mea. Hic æreum, fortem, uel firmum. Ferrum, tribulatio, uel homo
ipse. in psalmo: Ferrum pertransiit animam eius. Plumbum, pondera peccato *Psal. 140*
rum. in propheta: Et uidi iniquitatem super talentum plumbi. Fictile, fragili-
tas carnis. in apost. Habemus thesaurum hunc in uasis fictilibus. *2. Cor. 4*

De uariis uerborum significationibus, quæ per infinitiuum dicuntur. IX

AEDIFICARE, bona opera facere, uel bene docere. in apost. Si quis
A autem ædificat supra fundamentum hoc, aurū, argentum, lapides pre- *1. Cor. 3*
tiosos. idest, opera diuersarum uirtutum. Destruere, mala opera exer
cere, uel male docere. in Salom. Vnus ædificans, & unus destruens. Mundare,
uitiis expurgare. in euang. Tetigit eum Iesus, dicens, Volo, mundare: & confe- *Eccl. 34*
stim mundata est lepra eius. Stare, fide consistere. in apost. State in fide. Am *Matth. 8*
bulare, ad Deum tendere. in psal. Et ambulabam in latitudine. Sedere, in Deo *1. Cor. 16*
humiliter quiescere. in euang. Vos autem sedete in ciuitate. Iacere, aut uitiis, *Matth. 26*
aut tentationibus succumbere. in euang. Et inuenit eam iacentem in lecto. Cur
rere, in operibus bonis properare. in apost. Sic currite ut comprehendatis. Vi- *Matth. 8* *1. Cor. 9*
gilare, custodiam cordis adhibere, uel in Deum resurgere. in psal. A uigilia ma-
tutina usque ad noctem. Et apostolus, Euigilate iuste & nolite peccare. Item ali- *Psal. 136*
bi: Vigilate, state in fide, uiriliter agite. Dormire, post transitum apud Deum
requiescere. in psal. Numquid qui dormit, non adiiciet ut resurgat? Et aliter: *1. Cor. 16*
dormire, peccatorum sopore torpescere. in apost. Surge qui dormis. Erubesce *Psal. 40* *Eph. 5*
re, in malo optimum, in bono pessimū: unde dicitur, Est confusio adducens pec
catum, & est confusio adducens gloriā. Ascensus, profectus in Deum. in psal.
Ascensus in corde eius. Descensus, defectus a Deo. in euan. Homo quidam de-
scendebat ab Hierusalem in Hiericho. Via, Christus. in euan. Ego sum uia, ue *Luca 10*
ritas, & uita. Et aliter: uia, uita hominis. in psal. Vias meas enunciaui, & exaudi- *Ioan. 14*
sti me. Et Salomon, Comedent fructum uiarum suarum. Spatiosa, uitiorum
illecebris dilatata. in euangelio: Lata porta & spatiosa uia, quæ ducit ad perditio *Prou. 1*
nem. Arta, districta, uel tribulationibus pressa, quæ ducit ad uitam. in euan
gelio, Quam angusta porta, & arta uia quæ ducit ad uitam. Directa, præce-
ptis Dei ordinata. in Isaia: Rectas facite semitas eius. Praua, a Dei præceptis *Matth. 7*

 deuia. *Isa. 40*

Isa. 40 deuia. in Isaia: Et erunt praua in directa, & aspera in uias planas. Plana, obe-
dientia præceptorum exæquata. in Isaia, ut supra. Aspera, inobedientiæ aspe-
Matth. 25 ritate horrida: ut supra. A dextris, a parte iustitiæ. in euang. Statuet quidem
oues a dextris, hœdos autem a sinistris A sinistris, a parte iniustitiæ. in euang.
Psal. 56 ut supra. Fouea, dolus, uel lapsus in mortem. in psal. Foderunt ante faciem
68 meam foueam. Puteus, diabolus, uel infernum. in psalmo, Neque urgeat su-
Gen. 46 per me puteus os suum. Et in bonam partem: in Genesi, Ad puteum iuramenti.
idest, ad aquam fidei. Item, initium fidei: ut in Canticis, Fons hortorum, fons
Psal. 41 aquarum uiuentium. Fons, Christus: ut in psalmo, Sitiuit anima mea ad do-
17 minum fontem uiuum. Item, dona Dei: ut in psalmo, Et apparuerunt fontes a-
quarum. Item in malam partem, peruersorum dogmatum doctores, & iniqua a-
2. Petr. 2 gentes: ut Petrus, Hi sunt fontes sine aqua. Torrens, tentationum uis mentem
Psal. 123 impellens: ut in psalmo, Torrentem pertransiuit anima nostra. Item frigus pecca
Ibidem torum, a quo Dauid liberari desiderans ait, Conuerte domine captiuitatem no-
stram, sicut torrens in austro. Sanitas, mentis integritas. in psal. Clamaui ad
Psal. 29 te, & sanasti me. Languor, uitiorum morbus. in psal. Qui sanat omnes languo
res tuos. Et in euangelio, Ipse languores nostros tulit. Lepra, peccatorum con
Matth. 8 taminatio. in euangelio, Et confestim mundata est lepra eius.

De Hierusalem, uel aduersis eius. X

HIERVSALEM, ecclesia uel anima. in psalmo: Lauda Hierusalem.
Et notandum, quod quæcumque in ecclesia generaliter conueniunt, hæc
& ad animam referri possunt. Sion, idem quod supra. in psalmo: Lau
Psal. 147 dam Deum tuũ Sion. Filii Sion, filii ecclesiæ. in psalmo: Et filii Sion exultaue
49 runt super regem suum. Filiæ Hierusalem, idem ut supra: idest, animæ cælesti
uitæ deditæ. Alias filiæ sunt infernæ animæ: ut in libro Sapientiæ, Filiæ tibi sunt,
serua corpus illarum. Tabernaculum, corpus domini, uel ecclesia. in psalmo:
18 In sole posuit tabernaculum suum. Item cælestis patria: ut in psalmo, Ingrediar in
locum tabernaculi. Arca, caro dominica, uel corda sanctorum Deo plena. in
131 psalmo: Tu & arca sanctificationis tuæ. Item arca, ecclesia, intra quam saluanda
Gen. 7 clauduntur. in Genesi: Remansit autem solus Noe, & qui cum eo erant in arca.
Tabulæ lapideæ duæ, ut puto, propter testamenta duo: uel propter duo præce
Exod. 34 pta dilectionis, Dei, & proximi. in exodo: Et dixit dominus ad Mosem, Excide
Psal. 18 tibi duas tabulas. Lex, præcepta diuina. in psal. Lex domini immaculata. Chi
rographum, conscriptio hominis peccatoris cum diabolo per manum iniquitatis.
Col. 2 in apost. Chirographum peccati, quod erat contrarium nobis. Pactum, confœ
deratio gratiæ diuinæ cum homine. in psalmo: Vidi non seruantes pactum. Te
stamentum, confirmatio uoluntatis diuinæ. In propheta: Et confirmabo testa-
mentum meum super domum Iuda. Stylus ferreus, fortis sententia diuini uerbi.
Præputium, uita gentilis. in apost. In præputio aliquis uocatus est, non circum-
datur. idest, etiam qui ex gentibus ad fidem Christi ueniunt, corpore non cir-
cumcidantur. Circũcisio, expoliatio uitiorũ. in apost. Circumcisi estis circum
cisione non manu facta, in expoliatione corporis carnis. Cornu, fortitudo, uel
1. Reg. 2 regnũ. in Regnorum: Et exaltauit cornu Christi sui. Purpura, martyrii species
Exod. 25 per cruorem. in Exodo: Omnis qui percipit corde, afferet initia domino, au-
rum, argentum, æramentum, hyacinthum, purpuram, coccum netum, & byssum.
Psal. 44 Fimbriæ, uerba fidei diligenter retinenda: ut in psal. Omnis gloria eius filiæ regis
ab intus in fimbria. Coccus, idem quod supra, uel caritatis ardor, uel crucis
mentio.

mentio. in Exodo, sicut supra. Byssus, castitatis, uel continentiæ candor. in Exodo, ut supra. Hyacinthus, confessorum liuores. in Exodo, ut supra. Superhumerale, operum ab humeris significatio. in Exodo: Et fecerunt superhumerale de auro & hyacintho, & purpura, & cocco neto, & bysso torta. *Exod. 39* Rationale, doctrinæ, uel rationis a pectore declaratio. in Exodo; Et fecerunt rationale opere textili secundum opus superhumeralis. *Exod. 39* Poderis, doctrina secretior atque perfectior. in Exodo: Et fecerunt uestimentum poderem sub umbone opus textile totum hyacinthinum. *Ibidem* Lamina aurea in fronte, crucis præfiguratio. in Exodo: Et fecerunt laminam auream, & inscripserunt in ea litteras deformatas signaculum sanctitatis domini: idest, nomen tetragrammaton domini. *Exod. 29* Templum, corpus domini, uel sancti. in apost. Vos enim estis templum Dei uiui. Et ipse ait: Solui te templum hoc. *2. Cor. 6* Altare, fidei altitudo. in psalmo: Tunc imponent super altare tuum uitulos. *Psal. 50* Sacrificium, oblatio iustitiæ. in psal. Sacrificate sacrificium iustitiæ. Item laus Dei: ut in psalmo, Sacrificium laudis honorificabit me. Holocaustum, totus fide accensus. in psal. Holocausta medullata offeram tibi. *Psal 65* Hostia, Christus, uel anima dicata Deo. in apost. Oblationem & hostiam Deo. *Eph. 5* Myrrha, mortalitatis indicium. in psalmo: Myrrha & gutta & casia a uestimentis tuis. *Psal. 44* Thus, uirtus orationis: ut in psalmo, Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. *140* Vnguentum, diffusa nominis Christi gratia. in Salomone: Vnguentum diffusum nomen tuum. Sancta sanctorum, interiora quæque mysteria domini, uel regna cælorum. in epistola ad Hebræos: Non enim in manu factis sanctis Iesus introiuit exemplaria uerorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc uultui Dei pro nobis. *Hebr. 9* Sabbatum, requies spiritalis. in Genesi: Et requieuit dominus ab omnibus operibus suis. *Gen. 2* Item Isaias: Si auerteris a sabbato pedem tuum. *Isa. 58* Item in malam partem: Viderunt eam hostes, & deriserunt sabbata eius: & cetera. *Thren. 1* Quadragesima, figura præsentis uitæ ac laboris. in euangelio: Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, *Matth. 4* Pascha, prænunciatio domini ci transitus. in euang. Ante diem autem festum paschæ sciens Iesus quia uenit eius hora, ut transeat ex hoc mundo ad patrem. *Ioan. 13* Quinquagesima, manifestatio futuræ beatitudinis, uel remissionis. in Leuiti. Numerabitis ergo septem hebdomadas plenas usque ad alteram diem, & infra. idest, quinquaginta dies. *Leuit. 25* Iubileus, uenturæ quietis significatio. in Leuiti. Annus remissionis signum sanctum erit uobis. *Ibidem* Ciuitas Dei, ecclesia, uel anima. in psalmo: In ciuitate Dei nostri. *Psal. 47* Ciues, fideles. in apost. Sed estis ciues sanctorum & domestici Dei. *Eph. 2* Muri, munimenta scripturæ diuinæ, uel prophetæ, aut sancti. in psalmo: Aedificentur muri Hierusalem. *Psal. 50* Item in aliam partem: In Deo meo transgrediar murum. Turres, apostoli, uel perfecti quique. in psal. Et abundantia in turribus tuis. *Psal. 121* Portæ, scripturæ sanctæ, uel iustitiæ, uel apostoli, aut angeli. in psal. Et eleuamini portæ æternales. *23* Item in aliam partem: Quia lata porta, & spatiosa uia quæ ducit ad mortem. *Matth. 7* Plateæ, latitudo dilatata sanctorum. in Apocalypsi: Et plateæ ciuitatis aurum mundum, tamquam uitrum perlucidum. *Apoc. 21* Fundamentum, Christus, uel fides. in apostolo: Fundamentum aliud nemo potest ponere, quam id quod positum est, Christus Iesus. *1. Cor. 3* Maceria, lex, uel angelorum custodia. in cantico Isaiæ: Et maceria circumdedi, & calamos affixi, & plantaui uineam. Domus, anima in qua Christus habitat, uel ecclesia. In psalmo: in domum domini ibimus. *Psal. 121* Cænaculum, altitudo meritorum, uel scientiæ. in euang. Et ipse uobis ostendet cænaculum magnum. *Luca 22* Ostium, adapertio fidei. in apost. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens. *1. Cor. 16* Ostiarius, Christus, qui dicit, Per me si quis introierit, saluabitur. *Ioan. 10* Columna, firmamentum, uel stabilitas spiritalis. in apost.

Iacobus & Ioannes & Cephas, qui uidebantur columnæ esse. Paries, interdum
Cant. 2 structura bonorum operum. in Cantico cant. Ecce hic retro post parietē nostrum
prospiciens per fenestras. Fenestræ, uisus & auditus, uel ceteri sensus: ut supra,
Hier. 9 Prospiciens per fenestras. Itē in malam partē: Mors introiuit per fenestras. Gra
dus, spiritalis ascensus. in psalmorum titulo: Canticum graduum. Ibunt sancti de
uirtute in uirtutem. Pauimentum, humiliatio, uel afflictio animæ, siue in terrena
Psal. 118 declinatio. in psal. Adhæsit pauimento anima mea. Psalteriū, opera bona. in psal.
Psalterium iucundum cum cythara. Cythara, pectus deuotum, in quo tamquā
56 nerui sunt uirtutes, hoc est, spiritalia bona. in psal. Exurge psalterium cum cy-
thara, id est, opera cum fide: uel de ipso domino, resurrectio carnis cum diuina
uirtute. Decachordum, præcepta decem, uel geminati quinque sensus homi-
91 nis exterioris cum interiore. in psalmo: In decachordo psalterio, cum cantico &
cythara. Organum, homo, uel ille qui est assumptus a domino. in psalmo: Lau-
150 date eum in chordis & organo. Tympanum, attenuatum corpus ieiunio. in
Ibidem psalmo, Laudate eum in tympano & choro. Chorus, concordia. in psalmo: ut
supra. Tuba, uocis exaltatio in prædicatione diuina. in propheta: Exalta ut tu
bam uocem tuam. Cymbala, labia dominum confitentia, uel dilectio Dei &
Ibidem proximi. in psal. Laudate eum in cymbalis bene sonantibus. Iubilatio, clamor
spiritali feruore expressior. in psalmo, Laudate eum in cymbalis iubilationis.
Aegyptus, mundus hic, uel gentilium populus. in psalmo: Venient legati ex Ae
gypto. Aethiopia, ecclesia ex gentibus. in psalmo: Aethiopia præueniet ma-
Psal. 73 nus eius Deo. Item in aliam partem: in psalmo, Dedisti eum escam populo Ae-
Apoc. 16 thiopum. Babylon, aut mundus, aut Roma. in Apocalypsi: Et Babylon magna
uenit in memoriam ante Deum dare ei calicem uini indignationis iræ eius. Ini
mici, diabolus uel uitia. in psalmo, Nō confundetur cum loquetur inimicis suis
Ioan. 10 in porta. Fures, hæretici, & pseudoprophetæ. in euangelio: Omnes quotquot
uenerunt ante me, fures fuerunt & latrones. Gentes uitia. in pentateucho: Cū
introduxerit te dominus Deus in terram quam possessurus ingrederis, & deleue-
Psal. 46 rit gentes multas coram te. Item in aliam partem: Omnes gentes plaudite mani-
bus. Pugna, certamen aduersus nequitias spiritales, uel aduersus uitia confli-
1. Cor. 9 ctus. in apostolo: Sic pugno non quasi aerem uerberans. Pax, carnis in bonum
& spiritus concordia. in psal. Rogate quæ pacis sunt Hierusalem. item pax, Chri-
Eph. 2 stus. in apostolo: Ipse enim est pax nostra. Victoria, de diabolo, uel de aduer-
1. Cor. 15 sis triumphus. in apostolo. Deo autem gratia, qui dedit nobis uictoriam per do-
minum nostrum Iesum Christum. Brauium, consummatorum præmium meri
Phil. 3 torum. in apostolo, Ad destinatum persequor, ad brauium supernæ uocationis
Dei. Corona, æternæ gloriæ pro iustitia merces. in apostolo: De reliquo repo-
1. Tim. 4 sita est mihi corona iustitiæ. Quoniam spiritalium profectuum consummatio pro-
uehit ad coronam, recte horum quoque spiritalem nominum interpretationem
corona consummat. Quæ tamen nomina uniuersa complecti arduum duximus,
sicut etiam illud, ut depromerentur cuncta, quæ se in utramque partem gemina
significatione diffundunt.

De numeris XI

SANE tandem his nominibus absolutis, numeros quoque breuiter dige
ramus, quos mystica exemplorum ratio inter sacratos celebriores fecit.
I. Hic numerus ad unitatem deitatis refertur: in pentateucho, Audi Israel,
Ephe. 4 dominus Deus tuus unus est. Et apostolus, Vnus Deus, una fides, unum bapti-
sma. Et arca Noe, qua sancta ecclesia designatur, in uno cubito consummatur:
quis

quia in unius Dei contemplatione requies æterna perficitur. II. Ad duo testamenta diuinæ legis referuntur: in Regnorum, Et fecit in Dabir duo Cherubin decem cubitorum magnitudine. Duo præcepta caritatis, amoris uidelicet Dei, & proximi. Duo in agro, duo in molendino, duo in lecto leguntur in sancto euangelio. III. Ad trinitatem: in Ioannis epistola, Tres sunt qui testimonium dant Ioan. 5
in cælo, pater, uerbum, & spiritus sanctus: & tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis. Et in Gen. Tres propagines. IIII. Ad quattuor euangelia: in Ezechiele, Et ex medio eorum, similitudo quattuor animalium. Ezech. 1
Sicut & quattuor flumina paradisi. Nomen tetragrammaton quattuor litteris Hebraicis scribitur. Quattuor cornibus sancta crux insignitur: ut Abacuc, Cornua in manibus eius. Abac. 3
V. Ad quinque libros Moysi, ad quinque porticus, ad quinque panes, ad quinque plagas in corpore dominico. apostolus: In ecclesia 1. Cor. 14
uolo quinque uerba sensu meo loqui. VI. Ad diem sextum, quo dominus hominem cum uniuersis terræ animantibus fecit. in Genesi: Faciamus hominem Gen. 1
ad imaginem & similitudinem nostram. Item paulopost: Et factum est uespere, & factum est mane dies sextus. Senario numero perfectio comprehenditur: propterea Deus sex diebus mundum perfecisse describitur, & ipsis quinque unus adiicitur, ut lex per euangelium impleatur. Sex sunt ætates sæculi: quinque transierunt, sexta a Ioanne Baptista & inhumanato Christo decurrit ad finem sæculi: unde & sexta die fecit Deus hominem ad imaginem suam, quia sexta ista ætate manifestatur per euangelium reformatio mentis nostræ, secundum imaginem eius qui creauit nos. Sex has ætates illæ sex hydriæ significant, quas dominus impleri iussit aqua: & in iis aqua conuersa est in uinum, ut iam manifestatum Christum in lege & prophetis intelligamus. Illa ergo tempora sex, quasi per articulos distributa, atque distincta, quasi uasa essent inania, nisi a Christo implerentur. Tempora utique inaniter præterirent, nisi in eis dominus Iesus Christus prædicaretur. impletæ sunt igitur hydriæ, idest, adimpletæ sunt prophetiæ. VII. Ad diem septimum, in quo perfectis omnibus dominus requieuit. in Gen. Et requieuit Deus die septimo ab omni opere quod patrarat. Gen. 2
Numerus is humanæ rationis caussa summam perfectionem significat: quia ex primo pari & ex prima impari constat: ex primo siquidem qui diuidi potest, & ex primo qui diuidi non potest. Hinc iubileus, qui perfecta requies exprimitur, septem hebdomadis constat. Hinc septem spiritus, qui sunt ante thronum Dei. Et septenformem gratiam spiritus sancti significauerunt septem panes, quibus Christus quattuor hominum milia satiauit. VIII. Ad diem dominicum resurrectionis, idest, octauum. in titulo psalmi, in finem pro octaua. IX. Ad sacramentum horæ, nonæ, qua dominus spiritum emisit. in euangelio: Et circa horam Matth. 26
nonam clamauit Iesus uoce magna. Sunt & nouem nomina pretiosorum lapidum, & nouem sunt ordines angelorum. X. Ad decalogum, idest, decem uerba quæ in tabulis duabus scripta sunt. in psalmo. Decachordo psallam tibi. XI. Ad Psal. 91
apostolos. in euang. Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam. Vndenarius etiam numerus, quando denarium monade excedit, pro transgressione & reprehensione ponitur: unde & Petrus apostolus non passus est numerum apostolorum Act. 1
in undenario consistere, sed elegit Mathiam duodecimum in ordine. Hinc undecim saga cilicina in ueteri lege fieri præcipiuntur, quæ significant pænitentium actus pro commissis peccatis. Ad undecimam tandem horam gentiles & ætas decrepita uocatur. XII. in euangelio, Duodecim autem nomina sunt hæc. Hoc Matth. 10
numero significatur uniuersa iudicantium multitudo, propter duas septenarii, qua plerumque significatur uniuersitas: quæ duæ partes, idest, tria, & quattuor,

altera

altera per alteram partem multiplicatæ, duodecim faciunt. XIIII. Ad sacramentum dominicæ generationis. in euange. ab Abraham usque ad Dauid, gene-
Matth. 1 rationes sunt quattuordecim. XV. Ad quindecim gradus templi, quos fecit Salomon: ad quorum numerum, quindecim psalmi, qui inscribuntur Canticum graduum, compositi sunt: idest, a psalmo, Ad dominum cum tribularer: usque ad, Laudate nomen domini. XVI. Ad numerum prophetarum. XXII. Ad sacramentum diuinorum uoluminum, secundum litteras Hebræorum. XXIIII.
Apoc. 4 Ad mysterium numeri seniorum. in Apoc. Et super thronos uiginti & quattuor seniores. Et uiginti quattuor sortibus in ministerio templi distributi fuerunt sacerdotes a rege Dauid. XXX. Ad fructus fidelium coniugiorum. in euange-
Matth. 13 lio: Et dabunt fructum aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum: quod ad coniuges, sexagesimum ad uiduas, centesimum ad uirgines pertinet. XXXIII. Ad mysterium ætatis, qua dominus in carne uersatus est, in apo
Eph. 4 stolo, sicut quibusdam ex hoc uidetur, Donec occuramus in unitate fidei, & agnitionis filii Dei, in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. XL. Ad quadragesimæ sacramentum: in euangelio, Et agebatur a spiritu in deserto diebus quadraginta. Et uirtus decalogi, per quattuor libros euangelii impletur, decalogi autem mandata perficimus, si quattuor sancti euangelii libros perfecte custodimus: sic per continentiam, uigilias, & orationes, & cetera quæ apostolus commemorat, arma iustitiæ ad immortalis uitæ præmia peruenimus. XLII. Ad numerum in heremo mansionum, uel ad numerum generationum, quæ ab Abraham sunt usque ad dominum Iesum Christum. XLVI. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum, a transmigratione redeuntibus Iudæis: secunda ædificatione post Salomonem. Hic annorum numerus perfectioni dominici corporis aptissime conuenit. L. Ad pentecosten:
Act. 2 in Actibus apostolorum, Et cum complerentur dies pentecostes. LX. Ad fru-
Matth. 13 ctum uiduis, siue continentibus debitum: in euangelio, Et dabunt fructum, aliud, sexagesimum. LXXII. Ad numerum presbyterorum Moysi, uel disci-
Luc. 10 pulorum quos dominus elegit: in euangelio: Posthæc autem designauit dominus & alios septuagintaduos, & misit illos binos. C. Ad martyrum fructum, siue
Matth. 13 uirginum: in euangelio, Dabunt fructum, aliud centesimum. Numerus ille absolutam perfectionem significat: sicut de electis dicitur: Qui reliquerit domum,
Matth. 19 aut fratres, aut sorores: & cetera quæ sequuntur: centuplum accipiet, & uitam æternam possidebit. Centum etiam quantitatem temporis indicant: ut Isaias, Centum annorum puer morietur: & cetera. Est in euangelio centesima ouis, quam Christus sacris suis humeris imponens ad cælestem patriam detulit. M. Millenarius numerus pro perfectione omnium numerorum ponitur, & pro perfecta bo-
2. *Petr.* 3 norum omnium actione. Sic Petrus in epistola: Vnum uero hoc non lateat uos carissimi, quia unus dies apud Deum, sicut mille anni. nam in cognitione Dei, præterita, præsentia, & futura, sunt æqualiter præsentia: & quæ longa, siue breuia nobis uidentur temporum curricula, æqualis spatii sunt apud Deum. Hos igitur certos sacratosq. numeros exempli tantum caussa protulimus. Sunt uero præter eos plurimi, uel pene omnes sacrati, qui quo modo fiant, ipse diuinæ lectionis scrutator inuenies.

D. EV-

D. EVCHERII, EPISCOPI LVGDVNENSIS, IN PRIMVM LIBRVM Instructionum, Præfatio ad Salonium.

AEPE a me requiris multarum rerum absolutionem, quæ in diuinis uoluminibus interpretem postulant, colligam, prout redierint in memoriam, quæ a te, mi Saloni, studio cognoscendi sedulo, copioseq. prolata sunt: atque eis non ex meo ingenio, sed ex illustrium doctorũ iudicio, neque ex propria temeritate, sed ex aliorum auctoritate respõdeam, consectans non tam eloquii exultantis ambitum, quam necessariæ breuitatis modum. sic enim & innumeris satisfieri inquisitionibus tuis poterit, & mihi insuper liberum erit aliqua extrinsecus quæ cognitioni tuæ utilia arbitrabor, inserere: ut est illud, Quid significet Alleluia, Diapsalma, Amen: quid sit Cideris, Ephod, Siclus, & cetera: quæ uel in sacris libris frequentata, uel maxime in ecclesiæ usu posita, interpretationem requirunt. Hæc cum se legentibus per totum scripturarum corpus crebro offerant, non ab re existimaui ea tibi cum significationibus suis in opere hoc, quasi coarceuata ostendere. Dignum namque est quacumque cura mea ingenium tuum reparari, qui uix dum decem natus annos heremum ingressus, inter illas sanctorum manus non solum imbutus, uerumetiam enutritus sis ab Honorato patre, illo inquam primum insularum, postea etiam ecclesiarum magistro. cum te illic beatissimi Hilarii tunc insulani tyronis, sed iam nunc summi Pontificis doctrina formaret, per omnes spiritalium rerum disciplinas, ad hoc etiam te postea consummantibus sanctis uiris, Saluiano, atque Vincentio, eloquentia pariter sapientiaq. præminentibus. His igitur tot ac talibus usus magristris, ex me quoque minimo omnium audies, quæ sciscitatus es. in quibus iam nunc & interrogantem te, & me respondentem recognosce. Vale in Christo.

DE QVAESTIONIBVS DIFFICILIORIBVS Veteris, & Noui Testamenti.

IN GENESI INTERROGATIO

QVIBVS scripturarum testimoniis, trinitas approbatur? RESPONSIO, Multifariam, & multis id quidem significationibus per omnia fere sacra uolumina declaratum manifestatumq. diffunditur: sed nos breuiter hoc in ipso statim diuinarum scripturarum demonstremus exordio. In principio, inquit, fecit Deus cælum, & terram. Et infra: Et spiritus Dei ferebatur super aquas. In principio: hoc est, in filio: quia per filium, fecit Deus pater, cælum, & terram. Cui & illud a patre dicitur, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. omnia enim per filium operatus est: quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Ferebatur autem super aquas spiritus Dei: utique sanctus. Ecce habes, & Deum patrem, & filium, & spiritum sanctum. Item aliud

Gen. 1 Trinitas.

Psal.32 aliud: Verbo domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum.
Ecce Deum, & uerbum quod est filius, & spiritum eius sanctum. Item in euan-
Matth. ult. gelio: Ite, baptizate omnes gentes in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. Sed
pater ingenitus, filius genitus, spiritus sanctus nec genitus nec ingenitus. Ne si
ingenitum dixerimus, duos patres dicere uideamur: & si genitum, duos filios:
sed potius qui ex patre & filio procedat, uelut quædam patris filiiq. concordia.
Neque apud nos potest sine spiritu sancto iusta esse concordia. Idem spiritus & ca
ritas, & donum Dei dicitur. Idem & diuisor est gratiarum. Ergo pater ex quo o-
mnia, filius per quem omnia, spiritus sanctus in quo omnia: sicut & apostolus di
Rom.11 cit, Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæcula sæ-
culorum. INTER. Spiritus Dei quo modo ferebatur super aquas? RESP.
Non peruagatione, sed potestate, dum creaturæ suæ supereminet, regentis impe-
rio. INT. Aquas ubi legimus a Deo factas? R. Etsi factas eas in exordio crea
turarum non euidenter diuinæ lectionis textus expressit, a Deo tamen factæ sunt.
nam & aliquanta alia quæ non scribuntur, quo modo de ceteris intelligantur, o-
stenditur. Sicut & apostoli baptizati intelligendi sunt, cum baptizatos eos non
penitus manifestet apertior scripturarum significantia. Licet quidam hoc intelligi
Ioan.13 illo uolunt testimonio, quod saluator dicit, Qui lotus est, non indiget ut lauet.
Et tamen de aquis a Deo factis illud nos aliquatenus instruere testimonium po-
test quod dicitur, Separentur aquæ in congregationem unam, & appareat arida:
quia scilicet non præciperet, ut aquæ a terra quam fecerat, secernerentur: nisi &
aquas ipse fecisset. nec enim consequentes in creaturarum ordine postea distingui
iuberet, quod ipse antea non creasset. Et hoc quidem ob id colligimus, quia crea
tionis eius manifeste Genesis non intulit mentionem. Manifestus autem creatu-
Psal.94 ræ huius Deum designat auctorem psalmus ille, qui dicit: Quoniam ipsius est ma-
re, & ipse fecit illud. INT. Quid est quod dicitur: Et uidit Deus quia bona sunt
ualde? R. Vidit, hoc est, approbauit, id est, non ignoratione, sed manifesta-
tione. INT. Quæ consequentia nominis est ut scribatur: Hæc uocabitur mu-
lier, quoniam ex uiro sumpta est? R. Etymologia quæ hic in Latino non sonat,
in Hebræo sermone seruatur. uir enim uocatur איש, & mulier אשה. Quod animad-
uertitur pulcherrime recens custodisse trãslatio diuina, dicens: Hæc uocabitur ui-
rago, quia ex uiro sumpta est. INT. In quo Dei similitudinem retinemus? R.
In mente. INT. Paradisus ubi esse definitur? R. Diuersa super hac re sententia
plurimorum est. Aliqui tamen hic in terra esse definiunt, ut non potuerit nisi
in terra habitare terrenus: quem tamen homini inaccessibilem effici diuina uirtu-
te confirmant. INT. Heden in Genesi quid accipiemus? R. Sacratissimum ip-
sum ad orientem paradisi locum. INT. Quid intelligendum est de arbore illa
scientiæ, boni, & mali? R. In primis ne, ut quidam hæretici interpretantur, ma
lorum, ita ut bonorum putetur ex hoc conditor Deus. in arbore quippe illa quæ-
cumque erat, præceptum Dei intelligendum est: sed in custodia præcepti sci-
entia erat boni, in transgressione præcepti scientia erat mali. Ergo degustata
arbore, id est præcepti lege uiolata, scientia erat mali: quia præcepti legisq.
transgressum consequebatur & pœna. INTER. Si Deus hominem immor-
talem fecerit, quemadmodum potuit mori? RESP. Non quod penitus im-
mortalis homo factus a Deo fuerit, sed aut seruando mandatum cresceret ad
æternum, aut præuaricando caderent in infernum. Et ne propria lege uiuentes
similes Deo putarentur, aut nullis extantibus meritis sempiternum paradi-
sum possiderent. tamdiu enim uel angelus uel homo diuino fauore protegitur,
donec iniunctum sibi officium impleuerit. INT. Quomodo accipiendum est
illud

illud, quod nobis scriptura deambulantem in paradiso Deum retulit? R. Dei in eodem loco præsentia hac deambulandi appellatione manifestatur. Scripturæ enim mos est, quo facilius hominibus ad intelligentiam clareat, per humanas significationes diuinos motus, affectusq. ostendere. Sicut cum Dei brachium dicit, potentiam eius uirtutemq. significat: cum aures, eo quod cuncta indubitanter audiat: cum oculos, eo quod indiscrete uniuersa prospiciat: cum animam, eo quod perpetuum semperq. uiuat, aut quod auctore ipso omnia uiuificentur.

INT. Cum omnia bona Deus fecerit, nihilq. non ab illo factum sit, unde malum? R. De priuatione boni: dum id quod in bonum auctor bonus protulit, in malum a male utentibus deprauatur. in ipsa autem creaturæ substantia nihil est quod recte appellari malum possit. Porro ea quæ putantur mala, idest serpentum & cetera bestiarum animantia, per inconuenientem naturæ modum efficitur, ut noxia sint. Venenum quippe quod mortem infert homini, uita serpentis est. si enim homo perpetuo immortalis mansisset, ueneni perniciem incurrere non timeret. Hoc modo & alia in aquis uiuunt, quæ terræ exposita moriuntur. Atque contrario, uiuunt alia in terra, quæ aquis immersa depereunt. INT. Quia totius substantia creaturæ a Deo auctore processit, requiro quid de tenebris sentiendum sit? R. Quidam ex hoc ita disputant: Silentium dicitur ubi sonus nullus est, cum tamen nullam silentii nouerimus esse substantiam. Sic & quia lucis præsentia nullæ sunt tenebræ, merito tenebræ deputantur lucis absentia. Cui opinioni parum congruere putant alii testimonium illud quod scribitur; Tuus est dies, & tua est nox.

INT. Cum nulla esse ignorantia apud Deum possit, quo modo ipse in libro Geneseos in exordiis dicit dominus: Adam ubi es? R. Hoc est dicere: Adam quo recidisti: Non ergo uox ista quasi pro ambigui sciscitatione quærentis est, sed cum increpatione interrogantis est. Et aliter: sermo hic, non Deum ueri inscium, uel ubi esset Adam, Deum ostendit ignarum: sed illud potius ostendit, quod omnis ille qui peccat, uelut iam erroribus suis deuius, & per delictum recedens a conspectu Dei, notitia eius efficiatur indignus. Et aliter: interrogat, ut suis quisque responsionibus conuincatur: quia licet non ignoret quod sibi uult indicari, uult tamen delinquentem etiam responsionis testimonio reum statui. dum enim interrogat, iudicat. INT. Quid est quod ait: Maledicta terra in operibus suis? R. Hic opera non tam excolendi, atque exercendi agri quam peccata intelligenda esse, quidam arbitrantur. INT. Quo modo intelligendum est quod dicit: Et habitauit in terra Naid: uel sicut in Hebræo habet, Nod? R. Naid instabilis dicitur, ergo terræ nomen est: sed iuxta pœnam sententiamq. diuinam, Cain fuisse uagum profugumq. declarat. INT. Dum superius uirum & mulierẽ nominibus suis utrũque designasset, quid est quod in consequentibus adiecit, & dicit: Virum & mulierem fecit eos, & benedixit eis, & uocauit nomen eorum Adam? R. Adam interpretatur homo: hominis uero nomine manifestum est tam uirum appellari posse, quam feminam. INT. Quid est quod in annis Mathusalem quatuordecim anni per diligentem supputationẽ ultra diluuium deprehenduntur, cum octo tantum animæ in arca fuisse referantur? R. Error in numero est, quippe cum in Hebræorum libris ita legatur, ut intra diluuii tempus hic quatuordecim annorum numerus expleatur. INT. Cum dominus dicat: Erunt dies eorum centum uiginti anni, quo modo postea Abraham, aliorumq. multorum uitæ tempora ultra hæc spatia tenduntur? R. Quia ibi hic annorũ numerus agendæ potius pænitentiæ, quam uitæ fuerat attributus humanæ: intra quem præscriptum numerum confessioni uacarent, ut diluuio non perirent. Aut si numerum illum ad humanam potius referri uitam placet: quia neque nunc amplius quemquam, quam centum uiginti

ginti annos uiuere liceat: illud quod dictum eſt: Erunt dies eorum centumuiginiti anni: non in eos qui tunc contiguo tempore ſubſecuti ſunt, ſed in poſteros promulgauit: quia non dixit, Sunt: ſed, Erunt. INT. Quid eſt quod ait: Dilatet Deus Iapheth, & habitet in tabernaculis Sem? R. De Iapheth, qui in lingua noſtra Latitudinem ſonat, gentium naſcitur multitudo, de Sem Hebræi. Hoc ergo ſignificatum eſt, Dei ſcripturarumq. notitiam, eiecto Iſraele, a noſtris uindicandam. Notandum uero eſt, tres Noe filios, tres poſt diluuium terræ partes occupaſſe: Sem namque poſteritas in Aſiam uel orientem, Cham in Africam uel meridiem, Iapheth cum parte Aſiæ in Europam occidentemq. perrexerunt. INT. Quid eſt quod dicitur in Geneſi: De terra exiit illa Aſſur, & ædificauit Niniuen & Rooboth ciuitatem? R. Non duas ſignificat ciuitates. Rooboth namque plateas dicit. Eſt ergo ſenſus hic: Aedificauit Niniuen, & plateas ciuitatis. INT. Quo modo occurrendum eſt arguentibus, quod Abraham fratris ſui Saram filiam ſibi in matrimonium ſumpſerit? R. Quod quæ a domino tunc non fuerant lege interdicta, adhuc non putabantur illicita. INT. Quid fuit ut Iudæis, quod neque nos abſque uercundia ſciſcitamur, ſignum in illa uercundiore corporis parte poneretur? R. Poſcebat quidem, mi Saloni, tantarum profunditas quæſtionum ordinata ac ſpatioſa diſputatione nos propoſitis ſatisfacere, & pro meritis reddere ſingulis uelut quandam immorandi dignitatem: ſed quid agimus? quibus feſtinato opus eſt, ad tam multa properantibus: exhibenda prolatis a te rebus eſt nuda & circumciſa reſpõſio. Itaque ad hoc quod nunc requiris agnoſce, quod nihil turpe in ipſa creatione conditi hominis uideri poteſt: quippe cum omni compage membrorum, totumq. hominem Deus finxerit. Deinde nec incongruum fuerit, ut generatio illa ſignum in parte membri genitalis acceperit, per quod generationis ipſius promebantur exordia. Ceterum ſecundum interiorem intelligentiæ ſenſum, per hanc circumciſionem ſecretioris partis corporis illud præfiguratum eſt, quod ſecretior circumciſio, ideſt cordis, oporteret adhiberi. INT. Scribitur in Geneſi: Tentauit Deus Abraham, quaſi ignorabat dominus, an fidelis Abrahã foret, niſi manifeſtandæ rei probatione tentaſſet. R. Non quia fidem eius Deus ignoraret, tentauit Abraham ueri exploratione, ſed iccirco tentatus eſt, ut tentatus iuſtificaretur: & aliis imitandus proponeretur. INT. Quo modo Iacob dicit: Vidi dominum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. cum in euangelio legatur: Deum nemo uidit unquam? Aut quo modo Moyſes cum Deo facie ad faciem tamquam cum amico locutus ſcribitur. & rurſus idem dicit ad dominum, Oſtende mihi gloriam tuam? R. Quia Iacob, uel Moyſes non in ipſa maieſtatis ſuæ gloria Deum uiderant, ſed per ſubiectam diuino poteſtati ſpeciem uiſibilis creaturæ quæ humanis poterat apparere conſpectibus. in ea autem ſubſtantia maieſtatis in qua eſt, quo modo Deus a mortali adhuc homine uideretur, cum ipſe ad Moyſem dicit: Non poteris uidere faciem meam: non enim uidebit me homo, & uiuet. Hac ergo ratione utrumque teſtimonium uerum eſt. INT. Quid eſt quod ait: Ipſe eſt Ana qui inuenit Iamin in deſerto, cum paſceret aſinos Sebeon patris ſui? R. Iamin Latine Maria interpretatur, ideſt aquarum congregatio: eo quod ſtagnum rem in heremo haud dubie difficilẽ ipſe repererit. Indicat Iamin & aſinos qui de onagris eius inſtitutione naſcantur. Sunt qui æſtimant, quod per mixtionem diuerſorum inter ſe animalium ipſe primus, ut muli, uel mulæ naſcerentur, inuenerit. INT. Quæ ſunt illa primogenita, quæ Eſau uendidit Iacob fratri ſuo? R. Prior & maior pars primogenitis debebatur uel in honore, uel in hereditaria ſucceſſione, uel in gratia paternæ benedictionis. Sicut ipſe Iacob, Ruben, inquit, primogenitus meus, prior in donis, maior imperio. Et in libro

Deutero-

Deuteronomii de primogenito scribitur: Dabitq. ei, idest pater, de his quæ habuerit cuncta duplicia. iste est enim principium liberorum eius, & huic debentur primogenita. *Deut.21* Vnde & Isaac benedictionem suam ad Esau putauerat primogeniti iure deferendam. INT. Quid his respondendum est qui ob uxores multas incontinentiã patribus uel patriarchis nostris obiiciendam putant? R. Primum, quod tunc nondum lege prohibitum, quia consuetudo erat, crimen esse non poterat. Deinde, quod illa tunc uel pro loco, uel pro tempore non improbabilia apud Deum fuerint. Pro loco, sicut & in una domo in altero angulo aliquid fieri a quolibet domino præcipitur, quod in alio nequaquam fieri permittitur. Pro tempore uero, quod rudi adhuc sæculo præceptum fuerat: Crescite & multiplicamini. *Gen.1* Nunc uero iubetur, ut qui habent uxores, tamquam non habentes sint. Non quod iustitia uaria sit, sed tempora mutabilia, quæ pariter ire non possunt, & diuersis quibusque temporibus uel diuersis locis diuersa congruant. Necesse est postremo, quod in his ex uoluntate domini sub specie gestorum præsentium fieret quædam prænunciatio futurorum. INT. Quid est quod dicit: Et ecce uitis in conspectu meo, & ecce in uite tres fundi? R. Tria flagella uel tres propagines indicantur sub hac trium enunciatione fundorum.

IN EXODO.

INT. Loquitur ad Abraham Deus, quod quarta progenie de terra Aegypti teuersuri essent filii Israel, & quo modo postea Moyses scribit: Quinta autem progenie ascenderunt filii Israel de terra Aegypti? R. Si genealogiam secundum Leui tribum requiras, quattuor progenies pro filiorum successione numerabis: si tribus Iudæ ordo replicetur, quinque generationum successiones inuenies: quamquam in Hebræo, ut indicat Aquilæ studiosissimi translatoris æditio, non habeat, Quinta generatione ascenderunt: sed, armati ascenderunt filii Israel de terra Aegypti. INT. In scripturis frequenter legimus, Et dixit dominus: istud dicere domini quo modo accipiendũ est? R. Dicere dominus uel loqui scribitur, si quando ad sanctorum aures expressum, qui sæpe ab aliis non auditur, facit sonum peruenire uerborum: aut cum per adsumpti cuiuslibet corporis speciem Deus loquitur: aut cum aliquis admonitione, siue reuelatione nocturnæ uisionis instruitur: uel certe cum ea quæ agi uult dominus, sanctorum cordibus ut agantur, inspirat, secundum illud: Audiam quid loquatur in me dominus Deus. INT. Dicit dominus ad Moysem: Posteriora mea uidebis: quid hic intelligendum est? R. Quod posteriora diuinorum operum in Christo postremis manifestanda temporibus, uel in spiritu uisurus esset, uel in posteris suis. INT. Quæ referenda sunt inquirentibus, quam ob caussam Deus uni tantum genti per Moysem legem dederit: atque hanc ipsam multa iam sæculi ætate transcursa? R. Quod non Iudæis tantum lex illa prolata sit, quæ omnibus gentibus constitutione naturalis legis innascitur, apostolo hoc etiam confirmante, atque dicente: Cum enim gentes, quæ legem non habent, *Rom.2* naturaliter quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, sibi ipsi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis: atque iccirco non sero dominus legem innocentiæ in decem uerba collegit, cuius iam insitæ in pectoribus humanis origo præcesserat, nec tarde eam saxeis tabulis rursus inscripsit, quam iam antea paginis cordis insculpserat. etenim ante hanc Moysi legem habebat natura legem suam, per quam & Deum mundi uitæq. auctorẽ agnoscere, & per hoc diligere in prõptu erat, & iustitiã erga proximum dilectionemq. seruare. In quibus mandatis duobus omnis lex pendet & prophetæ. Igitur & illud ante iam nouerant: Omnia quæcumque uultis ut faciant uobis homines, & uos facite eis: *Matth.17* in quo est & lex & prophetæ. Et ut hoc etiam exemplis probemus: ante

hanc legem litteræ per illam naturæ legem Abel iustus agnoſcitur, Enoch rapitur, Noe eligitur, Abrahā pater gentium nuncupatur. Quam ob rem hanc Moyſi legem non ſero eſſe prolatam, præcedens effecit lex naturæ, per quam multi Deo probabiles extiterunt. INT. Quis eſt ille digitus Dei, quo duæ legis tabulæ leguntur ſcriptæ? R. Digitus Dei hic accipiendus eſt ſpiritus ſanctus.

IN LEVITICO.

INT. Quam ob rem in ſacrificiis mel prohibetur offerri? R. Quia ſecundum interiorem ſenſum reſoluti blandimentis deliciarum, aut dulcedine uoluptatum, non poſſunt myſteriorum Dei eſſe participes. Hinc eſt igitur, quod etiam Paſcha domini comedi cum amaritudine iubetur: quia ſit ſemper auſtera diſtrictio ueritatis. Oportet ergo abſque ullo adulationis ac uoluptatis melle noxio ſalutares nos Deo hoſtias ſemper offerre, & dicere: Ergo inimicus factus ſum uerum dicens uobis? Econtrario admiſceri in omnibus ſacrificiis ſal iubetur, ſcilicet ut omnia quæ ad Chriſti honorem cultumq. offerimus, ſalem rationis ac diſcretionis ſemper accipiant. INT. Quid proprie ad uſum pertinebat ſacerdotum, quidue ad leuitarum ex his quæ populus offerebat? R. Primitiæ frugum ceterarumq. rerum ſacerdotibus, decimæ uero leuitis deputabantur. De quibus tamen decimis decima ſacerdotibus debebatur. INT. Vniuerſa quæ Deus condidit, bona ualde ſunt: & quo modo in lege quædam animalia uocantur immunda? R. Vt reliqua taceam, quæ ex hoc dici poſſunt, immunda appellata ſunt eſui, non creationi. horum enim in cibum uſus pro quibuſdam figuris diuina interdictus lege cognoſcitur. INT. Cum munda immunda animalia diuina per Moyſem lege diſcreta ſint, quo modo etiam ante diluuium de his quæ in arcam recipienda erant, immunda appellantur animalia? R. Moyſes inſpirante, ſancto ſpiritu, Pentateuchi ſcriptor & conditor eſt: & quia in Leuitico de mundis immundiſq. animalibus erat proferenda diſcretio, etiam in Geneſi, quia utriuſque libri idem auctor eſt, eadem animalia appellauit immunda. INT. Quæ de ueteri teſtamento relinquere uel quæ obſeruare debemus? R. Debemus obſeruare mandata, quæ ad corrigendam uitam moreſq. pertinent: relinquere autem cerimonias, rituſq. ſacrificiorum, quæ figuras atque umbrā futuris tunc rebus prætulerunt. INT. Quid reſpondebimus obiicientibus, quam ob cauſſam Deus ſacrificiis ueteribus repudiatis, nouis delectatus ſit? Nihil enim corrigi affirmant, niſi quod non recte factum putetur. R. Spatioſa quæſtio, ſed nos pro neceſſitate breuiter reſpondebimus, quod non ideo Deus uideri poſſit mutabilis, quia hæc pro temporum opportunitate mutata ſint. nam & annus temporibus, & uitæ ſpatium uariatur ætatibus. Nec ideirco quæ iſta inſtituit, diuinæ prouidentiæ ratio uariatur. Nec agricola ſi æſtate aliud, hyeme aliud in exercendo agro iuſſerit, agriculturæ ratio mutatur. Nō quod is ſui uideatur eſſe diſſimilis qui facit, ſed tempus quo facit. Præcipit ergo Deus
Pſal. 45 quæ apta ſunt ſuis quibuſque temporibus. Sicut etiam hic de ſacrificiis præcepit, non cauſſa ſuæ delectationis, ſed humanæ, ut cetera, utilitatis. Et ideo uerus eſt dominus, quia bonorum noſtrorum non indiget. Sed hæc ipſa ſacramentorum commutatio ne noua, & ſubito putetur aſſumpta, prædicta iam dudum propheticis atque diuinis uocibus fuerat, quibus dicitur. Non accipiam de domo tua uitulos, neque de gregibus tuis hircos. Poſtremo, ut breuiter concludamus, cur diuerſa ſibi ſacrificia Deus uoluerit offerri, quia aliis ſacramentis Chriſtum prænunciari oportuit, cum uenturus eſſet, aliis annunciari oportuit, cum ueniſſet.

IN NVMERIS.

INT. Balaam ille gentilis quid eſt quod propheta ſſe ſecundū fidem ſacræ comprobatur hiſtoriæ? R. Vt multis innoteſceret modis ueritas, dum uſquequaque

prolata, etiam per infideles annunciatur. Et ut hoc ex gentibus prophetāte ſignum eſſet gentibus credituris. nam & Heliu in Iob libro de futuris haud dubie multa prædixit. Et Caiphas de domino ac ſaluatore noſtro in euangelio prophetauit.

IN DEVTERONOMIO.

INT. Cum in Deuteronomio LXX tantum animæ cum Iacob Aegyptum ſcribantur ingreſſæ, quo modo poſtea in actibus Apoſtolorū introiſſe Aegyptum quinque & ſeptuaginta animas refertur? R. Conſtat quidem eo tempore, quo Iacob ingreſſus eſt Aegyptum cum Ioſeph filiisq. eius Ephraim & Manaſſe, LXX animas tantum fuiſſe. Ibi uero ubi LXXV animarum numerus refertur, quaſi per anticipationem etiam filios nepotesq. Ephraim & Manaſſe numerandos putauit, quos poſtea in Aegypto natos diuinæ relatio lectionis oſtendit. INT. Quid reſpondendum eſt Iudæis obiicientibus teſtimonium illud: Maledictus omnis qui pendet in ligno. R. Maledictum eſſe hominem qui in ligno pendeat, ſed noxium, non innocentem, neque enim innocentiæ poteſt eſſe maledictum pœna peccati. etenim ſi Mardochæus præparato ligno appenſus ſententiam regiæ crudelitatis expleſſet, nunquid eum hi nunc dignum hac maledictione iudicarent? Aut Machabæi atque alii, quos ſcriptura morte ſimili indigniſſime teſtatur afflictos, numquid apud eos pro maledictis habentur? Quapropter ſaluator noſter a morte redempturus hominem, ita crucem non refugit, ut mortem. Igitur in minoribus non calumnientur, cum pro patientia domini nos etiam in maioribus gloriemur: nec mirum ſi dicatur patibulum ſubiiſſe, quem nos etiam ad inferna deſcendiſſe fatemur: qui cum proprium ipſe peccatum non habuerit, ſuſcepit tamen mortem de peccati maledictione uenientem. Atque iccirco pependit in ligno, ut nos a delicto quod in ligno fuerat perditionis admiſſum, in ligno appenſus abſolueret. INT. Quo modo in Deuteronomio Deus zelatus fuiſſe dicitur, cum in Deum nulla perturbatio cadat? R. Deus perturbari, ut ipſe ais, non poteſt, ſed tranquilla bonitate zelat: ne uni Deo debens anima caſtitatem, per multos falſos corrupta & proſtituta turpetur.

IN IOB.

INT. In Iob qualiter accipiendum eſt, quod ſcriptura commemorat, Aurum Ophir. R. Regio eſt Ophir in Indiam tendens; itaque aurum huius indicat regionis. Alii aurum Ophir ualde prætioſum eſſe confirmant, quod obryzon apud latinos appellatur. INT. Quid ſibi uult, quod illic auctorum ſæcularium conſuetudine legimus Pleiadas, Oriona, uel Arcturum? R. Non quod his apud Hebræos nominibus cenſeantur, ſed ut apud nos horum ſiderum ſignificantia poſſet eſſe manifeſtior, ita hæc tranſlator appellare uoluit, ut uſus gentilitatis inuenerat. Illud quoque generaliter obſeruandum eſt, quod etiam apoſtoli uel apoſtolici uiri in epiſtolis ſuis ſcribentes ad populos, abutuntur interdum his teſtimoniis quæ uidebantur diuulgata per populos. INT. In eodem libro quid eſt quod de dracone illo ſcribitur: Omnes naues ſi conueniant, non ſuſtinent corium caudæ eius? R. Naues eccleſias dicit, quæ tentationibus, tribulationibusq. uexatæ, uix antichriſtum in fine mundi tolerabunt. Recte autem draconis illius, ideſt diaboli caudam antichriſtum appellat, a quo perſecutio ueniet extrema.

IN REGVM LIBRIS.

INT. Quid eſt quod Saulem dominus poſtea reprobat regem, quem prius in regnum eligendum putauit? R. Quia Deus ſuum illud inſtum incorruptumq. iudicium ex æquitate depromit, non ex præſcientia eligit: quempiam, cum meretur, reprobat, cum electione indignus efficitur. Ceterum nequaquam conuenire ſacroſanctæ ueritati iuſtitiæq. eius uidebatur, ut peccatum offenſa præcederet.

INT. Quo modo intelligendum est, quod in scripturis pænitere dominus sæpe memoratur? Sicut etiam de Saule dicit: Pænitet me quod constituerim Saul regem. R. Pænitentia domini dicitur rerum ab eo constitutarum mutatio, quæ pro rerum uicissitudine, uel pro recti dispositione succedit. necesse est enim, ut diuinæ dispositiones, quo manifestiores audientibus fiant, per significationes humanæ mentis indicentur. INT. Legimus quod suffocabat Saul spiritus malus domini, quo modo domini, si malus? R. Quia cuncta, domino auctore, prolata diuinæ sunt subdita potestati. Ergo & ipse diabolus, licet non qualis nunc est, sed bonus á domino quondam creatus, & Deo semper pro omnipotentis ditione subiectus, domini erat. INT. Quid est quod cum aliquanta hic dominus uindicet, non uindicat omnia? R. Vindicat aliquanta, ut intelligatur humanarum rerum agere curam. Non uindicat omnia, ut agnoscatur terribile cunctis adhuc futurum esse iudicium. INT. Vmbram Samuelis pythonissa quemadmodum potuit euocare? R. Aut falsam tunc umbram uidentibus diabolus ostendit: aut si fuit uera, tantum ei licuisse credendum est, quantum á domino permittente concessum est. nec mirum pro quibusdam reconditis arcanisq. caussis, uel pro manifestatione probationum diabolo ista permitti: cum & saluatorem cõstituerit in pinnam templi, & Iob petierit, acceperitq. tentandum. INT. Cum factum non sit, quo modo oranti Ezechiæ quindecim anni quasi ad præfinitum uitæ suæ tempus adduntur? R. Quia utique urgebatur Ezechias in extremis non fati decreto, sed Dei euocatione atque iudicio. In tantum autem uitæ anni prius non fuerant constituti, ut per supplicationem intelligantur adiecti.

IN MICHAEA.

INT. Quo modo accipiendum est, quod Michæas propheta ait: Ecce dominus exit de loco sancto suo, & descendit & incedit super excelsa terræ? R. Descendere dominus dicitur, quando habere curam fragilitatis humanæ euidẽter indiciis dignantissimæ pietatis ostenditur. Sic & angeli per illam Iacob scalam ascendentes descendentesq. terrenorum uisitationem, non ruinam descendentium indicant angelorum. Sic & excelsiores Iustitia uiri descendere putantur, si quando condescendunt inferioribus sanctæ caritatis instinctu.

IN ISAIA.

INT. Quid intelligendum est in cantico Isaiæ prophetæ, cum dicit: Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei uineæ suæ: Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei? R. Alii hoc canticum a spiritu sancto cantari putant: alii a propheta, qui æque sancto spiritu uacuus non erat. Cantat autem in planctum uineæ suæ, quæ est domus Israel. Dilectus autem Iesus Christus est. ipsi enim dictum est: Tu es filius meus dilectus. Ipsum & patruelem appellat, quod ex eadem sit stirpe progenitus. Hæc ergo uinea ipsi plantata est in cornu, quod est in sublimitate atque uirtute: qui dilectus & filius olei, quia unctus sit, unde & Christus uocatur: uel quia omni mundo tamquam splendidum lumen illuxerit. In hoc cantico uuam iustitiam appellat, & spinas iniquitatem. INT. In Isaiæ uisione cum uidit dominum sedentem super solium, quid intelligendum est quod ait: Seraphin stabant super illud, sed alæ uni, & sex alæ alteri. Duabus uelabant faciem eius, & duabus pedes eius, & duabus uolabant: & clamabant alter ad alterum, & dicebant, Sanctus, sanctus, sanctus dominus exercituum. R. In hac uisione Ioannes euangelista dominum Iesum Christum ab Isaia uisum esse testatur dicens: Hæc dixit Isaias, quando uidit gloriam eius, & locutus est de eo. Primum ergo hic quæritur, quo modo Seraphin circa domini thronum stantes pariter & uolare dicuntur? Bene hoc sermone mystico propheta depromit: quia Deo stare idem est, quod uolare, &

lare, & in ſublime exaltare: ſedebit qui feſtinat obtutibus apparere diuinis. Quod uero Seraphin alis ſuis faciem operire indicantur, hoc iccirco, quia neque hominum quiſquam, neque ulla creatura diuinæ maieſtatis lumen contemplari, ut eſt, poteſt. Faciem ergo & pedes uelant, eo quod nobis & ante mundum præterita, & poſt mundum futura celentur. Alæ quoque Seraphin indicāt diuini miniſterii uelocitatem. Quæ ideo ſingulis ſenæ ſunt, quia ea tantum in mundo quæ ſex diebus ſunt facta, conſpicimus. Quod uero alter ad alterum clamant, & dicunt, ſanctus, ſanctus, ſanctus dominus exercituum, unam oſtendunt diuinitatem in myſterio trinitatis. INT. Quid reſpondendum eſt eis qui dicunt nobis: quid fecerunt Iudæi, ſi credere non potuerunt? quia neceſſe fuit ut ſermo Iſaiæ prophetæ impleretur dicentis: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ut nō uideant oculis, & intelligant corde, & cōuertantur, & ſanem illos. R. Propheta hoc prædixit, quia Deus hoc futurum eſſe præſciuit. neque enim poteſt ad peccatum compellere Deus, cui nō poteſt placere peccatum. In his ergo non prædeſtinatio diuina intelligenda eſt, ſed præſcientia. De hoc in Euangelio ſcribitur: Propterea non poterant credere, quia iterum dicit Iſaias: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, & reliqua, Non poterant credere, ita dicitur, ſicut & nos ſæpe aliqua dicimus non poſſe, quia nolumus. Et de Pharaone ſcribitur: In hoc ipſum excitaui te, ut oſtendam in te uirtutem meam. neque enim dixit, in hoc te feci ut talis eſſes: ſed in hoc te elegi & ſuſcitaui, cum iam te talem ipſe feciſſes. Ergo & hic excæcati eorum oculi, & induratum eſſe cor dicitur, quia iam ſe ipſi hac cæcitate dignos effecerant. Excæcat autem & indurat dominus peccatorem deſerendo & non adiuuando. Si cui autem ſenſus hic profundiſſimæ quæſtionis minus fecerit, contremiſcat mecū, & dicat: Iudicia domini abyſſus multa, quia iudicia Dei ſemper iuſta ſunt, ſed frequenter occulta. INT. Quid eſt illud quod ſcribitur: Sicut ſponſo impoſuit mihi mitram, & ſicut ſponſam ornauit me ornamento? Quo modo idem ſponſus & ſponſa? R. A capite ad corpus tranſitum fecit: caput enim Chriſtus eſt, corpus eccleſia: ſed tamen utrumque eſſe conſtat in Chriſto. Notanda uero & tenenda regula hæc, quæ in prophetis frequenter incurrit, generans ignorantibus obſcuritatem, cum de capite ad corpus, aut de corpore ad caput ſe prophetæ ordo conuertit. INT. Cælum mihi thronus eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum: quo modo hoc intelligi poteſt, cum utique Deum incorporeum eſſe credamus? R. Secundum conſuetudinem elocutionis noſtræ uidetur habitum deſignare regnantis, ut intelligatur Deus uel habitare cæleſtia, uel ſubiecta habere terrena.

IN EZECHIELE.

INT. Qua cauſſa ſcribitur: In die illa magna tribulationis nemo liberabitur, niſi Noe, Daniel & Iob: cum utique quando iſta Ezechiel propheta dicebat, ſolus forſitan Daniel in corpore fuerit, duobus aliis iam tunc in pace dormientibus, uel carnis nexibus abſolutis? R. In his tribus ſanctis tria hominum genera ſignificati uidentur, quæ liberanda in die illa magna tribulationis a periculis promittuntur. in Noe enim gubernatores eccleſiæ præfigurantur, in Dianele ſancti continentiamq. ſectantes, in Iob coniugati & iuſtitiam diligentes. INT. Quid ſignificat illud quod dicitur in propheta: Auferam cor lapideum de carne ueſtra, & dabo uobis cor carneum? R. Durum cor & inobediens lapidei teſtificatione demonſtrat: carnei uero ſignificatione cordis molle oſtendit, ac docile, & quod inſinuatam poſſit recipere compunctionem.

IN PARALIPOMENON.

INT. Quid eſt quod ſcribitur in Paralipomenon: Quæ habitabat in Hieruſalem in ſecunda? R. In ſecunda ſcilicet parte. Ezechias enim ſecundū Hieruſalem

murum fecit, filiusq. eius Manasses tertium. Habitabat ergo haec de qua scribitur in secunda parte ciuitatis. INT. Arcam domini, in qua erant duae tabulae testamenti, quo ablatam esse credendum est? R. Legimus in Paralipomenon Iosiam regem Iuda cum Hierusalem faceret Pascha domino, ad leuitas ita locutum esse; Ponite arcã in sanctuario templi, quod aedificauit Salomon, filius Dauid, rex Israel, nequaquam enim eam ultra portabitis. Hoc loco ita intelligere quidam uolunt, quod Iosias praeuidens captiuitatem, arcam domini in certum tamen locum curarit abscondi. INT. Quid inter holocaustum & hostiam interest? R. Quod hostiae partem sacerdotes edebant: Holocaustum uero erat hostia integra atque perfecta, quia tota in oblatione sacrificii igni dabatur. Hostiae quoque pacificae appellabantur, quibus uesci populus solebat.

IN PSALMORVM LIBRO.

INT. Cum primus psalmus primis illis uersiculis impium, peccatorem, haereticumq. discreuerit, quid sibi uult illa sub ipso psalmi fine conclusio, in qua ait: Ideo non resurgunt impii in iudicio? R. Psalmi huius initium de discretione meriti, & finis de discretione iudicii. In quo ostendit, quod homo absque dubio omnis resurgat, idest iustus ut iudicet, peccator ut iudicetur, impius ut puniatur. neque enim tunc iudicabitur iam iudicatus, secundũ quod scriptum est: Qui autem non credit, iam iudicatus est. INT. Cum passio in Deũ non cadat, quid est quod saepe in scripturis ira Dei & furor dicitur? R. Scripturae consuetudo est, ut ira pro ultione ponatur. est enim ira secundum hominem, uindicta secundum Deum: & furor secundum animum patientis, non secundum iustitiam iudicantis. Hinc & illud est quod ponitur in propheta: Dominus creãs mala. Mala ergo sunt iuxta affectum eius qui sustinet, non iuxta aequitatem eius qui decernit. INT. Quid sibi uult illud quod frequenter in psalmorum titulis inscribitur, In finem psalmus Dauid? R. Quod psalmi in fine mundi bonorum repromissionem respiciant: uel quod ea quae Iudaei obtinere se posse in principio crediderunt, nos consequamur in Christo, quem uenisse confitemur in fine. INT. Quo modo intelligendum est quod scribitur: Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum? R. Casta dicuntur eloquia domini ideo, quod nullo sint adulterata mendacio, & ad uicem argenti quod examinatur igni septemplici, spiritus igni mundentur. INT. Non congregabo, inquit, conuenticula eorum de sanguinibus: cum utique de sanguine magis latinum sonasset, quam ob caussam sanguinibus contra regulam latinitatis scribitur? R. In Graeco αἱμάτων legitur, plurali numero, sanguinem significans. Cuius proprietatis fidem etiam in latinum plurali numero translator expressit.

INT. Cum in psalmo scriptum sit: Non dabis semen tuum uidere corruptionem: quo modo iterum in alio psalmo scribitur: Quae utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? R. Descendere se in corruptionem saluator prophetae uoce pronunciat, dum clauorum configentium irruptione penetratur. Rursus non dedit dominus sanctum suum uidere corruptionem: quia corruptionem carnis Christus celeri resurrectione praeuenit. INT. Quid est quod dicit propheta de inimicis suis: Adipem suum concluserunt? R. Adeps concluditur impiorum, cum impinguati sensu & incrassati iniquitate recedunt uel a iustitia, uel a praeceptis Dei. & iccirco dicit alio loco: Egredietur ex adipe iniquitas eorũ. Manna uero, idest caelestis cibus tenuis est, & eorum aptus alimoniae, qui subtilitate sensuum uigent. INT. Quid sentiendum est de hoc quod scribitur: De absconditis tuis adimpletus est uenter eorum: saturati sunt porcina, & reliquerũt quae superfuerunt paruulis suis. R. Supra petiit ut Iudaei a paucis diuiderentur, idest

a iustis: quia multi uocati, pauci autem electi. Nunc autem hos ipsos prius absconditis diuinæ legis instructos, porcina sua, idest dogmatum postea immunditia saturatos, dum negant Christum, eandem impietatem dicit etiam ad suos posteros transmisisse. INT. Qualiter intelligendum est: Dies diei eructat uerbũ, & nox nocti indicat scientiam? R. Dies diei eructat uerbum, dum apostoli credentibus annunciant saluatorem. Nox nocti indicat scientiam, dum Iudas Iudæis doctrinam praui sensus infundit. Aut certe dies diei eructat uerbum, & nox nocti indicat scientiam: dum omni utique die & nocte annunciatione fidelium uerbum & scientia propagatur. INT. Virga tua & baculus ipsa me consolata sunt; quæ hic intelligenda discretio est? R. In uirga correctio declaratur: in baculo consolatio. INT. Cum animalia non absque sensu sint, quo modo in psalmo dicitur: Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus? R. Quia in animalibus sensus est, in hominibus intellectus. INT. Cum de iumentis sicut de bubus cura non est Deo, quo modo psalmus ait: Homines & iumenta saluabis domine? R. Homines appellat rationis capaces, iumenta rationis expertes. Saluandos uero confirmat illos per præsentem conuersationem, hos per futuram conuersionem. INT. Qualiter accipiendum est quod scribitur: Remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam, & amplius non ero? R. Sensus hic de superioribus uersibus manifestatur. supra enim dixerat: Quia aduena ego sum apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei: remitte mihi ut refrigerer prius quam abeam, & amplius non ero, subauditur illud quod superius dixit, peregrinus. Ceterum manifestum est quod erit, qui se supra peregrinum appellando, patriam in qua futurus sit, habere declarat. INT. Quid indicat illud, quod legitur in psalmo: In capite libri scriptum est de me? R. Ex persona hoc dicitur saluatoris, de quo scribitur: In principio creauit Deus cælum & terram, idest, in filio. Aut certe illud: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum.

INT. Abyssus abyssum inuocat, inquit, in uoce cataractarum tuarum: quo modo istud intelligendum est? R. Non immerito abyssus appellatur diuinarum scripturarum profundum, & ideo in uoce cataractarum abyssus abyssum inuocat, cum uetus testamentum nouum annunciat, uel nouum testamentum uetus in testimonium uocat in uocibus prophetarum. INT. Quid intelligendum est ex hoc, quod scribitur: Pro patribus tuis nati sunt tibi filii? R. Idest, quod temporum successione sint redditi pro patriarchis uel prophetis apostoli siue euangelistæ. INT. Frater non redimit, redimet homo: quid de hoc loco sentiendum est? R. Quod non redemerit Moyses, redimet Christus. INT. Quo modo accipiendum est illud quod Dauid clamat ad dominum dicens: Tibi soli peccaui? R. Soli peccatur Deo, quia utique ipse solus sit absque peccato, & ita iustificatus uincit etiam dum iudicatur, idest uel Christus in passione, uel secundum illud quod in propheta dicit: Et uenite iudicemur, dicit dominus. INT. Viri, inquit, sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos: quid hic sentiendum est? R. Non dimidiant dies suos hi, qui immatura morte rapiuntur. Hac ratione etiam illud intelligere possumus: Ne rapias me in medio dierum meorum. Et aliter: Non dimidiant dies suos qui ad Dei satisfactionem non conferunt uel uitæ suæ partem. INT. Quid interior sensus eloquitur de hoc quod scribitur: Priusquam producant spinæ uestræ rhamnum? R. Idest, priusquam se peccata uestra consumment. INT. Iustus quo modo lauat manus suas in sanguine peccatorum? R. Cum tribuitur uindicta de impiis, non hoc procurantibus sanctis; & post delicta atque exitum peccatorum, iustorum clarius uita atque opera resplendent. INT. Quo modo accipiendum est illud quod in psalmo legitur: Non

misereaeris omnibus qui operantur iniquitatem? R. Non tam maledicentis animo istud dicitur, quam correptionem emendationemq. peccantium desiderantis: idest, ut in præsenti potius uita correpti, non abutantur diuina patientia usque ad futuram pœnarum acerbitatem. INT. Semel locutus est Deus, duo hæc audiui: quid hic intelligendum est? R. Semel hic nō ad numerum referendum est, sed ad firmitatem. Quæ autem sunt illa duo, quæ domino adiacent? & posse omnia, & uelle misereri. Et aliter: Semel locutus est Deus, idest in lege. nam in euangelio non alia præcepit: quia non uenit legem soluere, sed adimplere. INT.

Quid est quod scribitur: Transiuimus per ignem & aquam, & indnxisti nos in refrigerium? R. Ignem & aquam persecutionem indicat atque martyrium. Aliqui hic aquam baptismum intelligendnm putant, & ignem sanctum spiritum, qui infusus peccata tamquam ignis exurat: & hinc est quod scribitur: Dominus Deus uester ignis urens est. INT. Quid dicit illud quod legitur: Iter facite ei qui ascendit super occasum, dominus nomen illi? R. Viam bonorum actuum præparate illi, qui supergressus est occasum morte deuicta. INT. Pluuiam, inquit, uoluntariam segregabis Deus hereditati tuæ, & infirmata est, tu uero perfecisti eam: animalia tua inhabitabunt in ea: quis hnius loci sensus est? R. Pluuia hic secundum litteram manna est: secundum anagogen mandata intelligenda sunt: quæ mandata uel lex, licet infirmata uideatur transgressionibus Iudæorum, gratia tamen euangelii ostenditur esse completa. In qua nunc animalia, idest gentes habitant atque consistunt. INT. Quæ intelligentia est in hoc quod legimus: Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in specie auri. R. In hoc loco de apostolis optat propheta, ut usque ad transitum perseuerent credentes in testamentis duobus. In columba antem spiritus sanctus, in posterioribus occultior intellectus: in argento splendens historia scripturarum, in auro interior, uel prætiosior sensus ostenditur. INT. Dixit dominns ex Basan: Conuertam, conuertam in profundum maris, ut intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso: quid hic sequemur? R. Basan in latino Confusio sonat. Ergo dominus nosmet de confusione conuertit, quæ est in cruce eius: in qua cruce sanguine pedē suum tinxit, clamantibus Iudæis ut crucifigeretur instinctu inimicorum, idest, dæmonum. Ab ipso autem saluatore hoc totū uenit: quia omnia hæc propria uoluntate sustinuit. INT. Quos illos accipiemus principes Zabulon, uel principes Neptalim? R. Petrum apostolum, uel Andream, qui ex iisdem tribubus sunt uocati, sicut & supra Beniamin nomine apostolum Paulum oportet intelligi. INT. Quid indicat quod legitur: Posuerunt signa sua signa, & non cognouerunt sicut in uia supra summū? R. Quod Babylonii uictoria insolentes effecti; ita exposuerunt signa in Dei templo sicut constitui in trophæo solent super fornices introitusq. portarum. INT. Quid est quod scribitur: Deus antem rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ? R. Iudæam dixit, in qua Christus liberauit per crucem mundum: quam aliqui umbilicum terræ appellandum arbitrantur. Et aliter: Operatus est salutem in medio terræ, idest in utero uirginali. INT. Quid est hoc quod legimus: Quia calix in manu domini uini meri plenus est mixto, & inclinauit ex hoc In hoc: ueruntamen fæx eius non est exinanita? R. Calix domini mixtus, misericordia & iudicium: inclinatur ex hoc in illud, cum de misericordia in iudicium diuina seueritate transitur. Fæx autem eius non exinanitur, quia adhuc ultimum iudicii reseruatur. INT. Quæ significantia est quod scribitur: Et reliquæ cogitationū diem festum agent tibi? R. Pulchre hic ostenditur, quod Deus puritate mentis uelut quadam festiuitate lætatur. INT. Vox, inquit, tonitrui tui

in rota: quid hic sentiendum est? R. Rotam hic ipsum dixit orbem terræ, eo quod intra eiusdem orbis rotam circumferant tonitrua mugitum. INT. Quid intelligendnm est de hoc quod scribitur: Et percussit inimicos suos in posteriora? R. Secundum litteram ulcerum illorum fit commemoratio, qnibus sunt Allophyli in posteriora percussi. Secundum interiorem uero sensum percutiuntur inimici Dei in posteriora, cum in domini iudicio puniuntur extremo. INT. Quem significat dicens: Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam? R. Aprum hic Vespasianum, ut quidam dicunt, uult intelligi, qui Iudæos bello uastauit. Singularem ferum, Titum Vespasiani filium, qui Hierusalem oppugnatione consumpsit. INT. Legimus in Psalmo: Israel si audias me, non erit in te Deus recens: qno modo istud accipiemus? R. Idola uel antichristum refutandum esse pronunciat. Christus autem Deus recens non erat, licet mundo per carnem nostris temporibus illuxerit. nam in principio erat apud Deum deus uerbum, ipse creans hominem ad similitudinem Dei, quiq. diuersis uicibus atque temporibus Abrahæ uel patribus nostris semper apparuit. INT. Qualiter accipiendum est quod Psalmus ait. Deus stetit in synagoga deorum? R. Idest, in congregatione sanctorum. Dominus autem noster sanctos suos ut regni sui, ita etiam nominis sui participatione donauit. Vnde & ad Moysem dicit: Dedi te Pharaoni in Deum. Compellantur ergo nomine Dei, quia appellantur & filii Dei. Nec mirum pro illa ineffabili diuinæ benignitatis indulgentia, si uoluerit ut homo appellaretur Deus, cum Deus appellatus sit homo. INT. Quid hic sentiendum est. Iustitia & pax osculatæ sunt se? R. Quod se lex & gratia coniunxerint per mediatorem dominum nostrum Iesum Christum, qui fecit utraque unum. INT. Qualiter accipiendum est quod legimus: Diligit dominus portas Sion, super omnia tabernacula Iacob? R. Quod dominus umbraculis synagogæ ecclesiæ munimenta prætulerit. INT. Mater Sion dicet homo, & homo factus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus, quid hic sequemur? R. Mater Sion, ut quidam uolunt, Maria significatur, in qna natus est homo Christus, ipsius quoque matris creator. Sciendum est tamen, melius & secundum Hebræum uerius dici: Numquid Sion dicet homo, & homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus? Et est sensus hic: Quis hoc hominum nũciare possit? Sicut & illud: Aut brachium domini cui reuelatum est? Ergo hoc dicit, quod nullus hominum ei nunciare possit, quia saluetur Sion in homine qui natus sit in ea. Ipse autẽ est homo altissimus qui fundauit eam. Et notandum quod etiam filius altissimus appellatur. INT. Quid hic intelligendũ est, ubi scribitur: Factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber? R. Christus utique inter mortuos liber: quia absque peccato inter peccatores apparuit. INT. Quæ est terra illa obliuionis, de qua dicitur: Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis? R. Rectissime appellatur obliuionis terra impiorum caro a domino derelicta. Et aliter: terra obliuionis etiam in illo accipi potest quod dicit: Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis cõfitebitur tibi. INT. Quo modo iuuentus aquilæ renouatur, secundum illud quod legimus: Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua? R. Aquilæ dicuntur ui nimiæ senectæ implumes fieri, & nido relatæ uicissim pullis suis ministrantibus pasci, donec deterso senii ueterno recipiant cum pennis usum uolandi. Secundum Anagogen autem iuuentus nostra uel baptismo, uel resurrectione renouatur. INT. Abyssus, inquit, sicut pallium amictus eius: quid hic sequemur? R. Non bene plerique arbitrantur abyssum hic amictum Dei appellari, cum potius amictum terræ dici ipse superiorum uersuum ordo declarat, eo quod terra ipsa abysso quasi quodam pallio circumfusa uideatur.

INT. Quo modo stant super montes aquæ? quia scriptum est: Super montes stabunt aquæ? R. Vtique cum aut plenæ aquis nubes super montes dependent, aut cum in mari undæ ad montium instar excitantur. INT. Quid sentiendum est in hoc quod legimus: Draco iste quem formasti ad illudendum ei? R. Draco iste diabolus est, sed ante formatus a domino, quam in nomen diaboli uoluntariæ nequitiæ transiret instinctu. Hunc propheta Isaias a paruulis describit illudi.

INT. Qua ratione intelligendum est quod scribitur: Ferrum pertransiuit animam eius? R. Christus hic manifestissime designatur, eo quod resurgendo affigentium clauorum dolorem cruciatumq. superauit. Potest hic ferrum & tribulatio duræ necessitatis intelligi, quia animam dixit: aliquando tamen anima in scripturis pro præsenti uita appellatur, ut in euangelio: Nonne anima plus est quam esca?

INT. Quid inter Psalmum & Canticum interest? R. Quod Psalmi ex Psalterio appellantur, at uero Canticum ex uoce profertur: & quod Canticum pro scientia, pro opere uero Psalmus accipitur. Psalmus ergo ad actualem, id est ad practicen: Canticum uero ad theoriam, idest contemplatiuam refertur. INT. Iurauit dominus, nec pænitebit eum: quo modo iurauit dominus? R. Iurare domini est immutabiliter promittere. Recte igitur istud commutatio sermonis usurpat, eo quod promissio eius sacramenti obtineat firmitatem. INT. Quid indicat illud quod scribitur: De torrente in uia bibit, propterea exaltauit caput? R. Ad personam Christi ista referenda sunt, quia de torrente, idest passione: in uia, idest in sæculo bibit: propterea Deus exaltans caput eius, donauit illi nomen, quod est super omne nomen. INT. Quindecim illi Psalmi quam ob caussam Canticum graduum prænotantur? R. Quindecim quondam gradibus, sicut ostendit historia, ascendebatur in templum: atque ideo hi Psalmi quindecim cantici graduum inscriptione signantur, quod nos per quosdam profectus ad sublimia spiritalium rerum prouectione perducant. INT. Sagittæ, inquit, potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis. quæ huius uersus intelligentia est? R. Sagittæ potentis, uerba domini sunt, quæ caritate eius corda nostra configunt. Carbones uero desolatorii sunt, qui peccata dissoluunt, secundum illum carbonem Isaiæ prophetæ, qui ad labia eius defertur, ut purget uitia, quæ contraxerat, uel loquendo uel ob timorem tacendo. INT. Quid sibi uult quod scribitur: Ecce non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel? R. Dormire interdum in scripturis dominus dicitur, cum in nobis potius fides dormit, & dormitantem infidelem relinquit. Nescit uero ille deesse quærentibus se, non nouit dormire uigilantibus. INT. Legimus in Psalmo de Hierusalem: Cuius participatio eius in idipsum, quid hic sequemur?

R. Quod diuersæ partes unam constituant ciuitatem, uel diuersa membra unum domini corpus efficiant. INT. Quid sentiendum est de eo quod scribitur: Forsitan pertransisset anima nostra aquam immensam? R. Forsitan, in Græco scriptum est ἄρα, quod latine manifestius interpretatur, Putas. ut sit sensus iste: Putas pertransisset anima nostra aquam immensam, nisi dominus fuisset in nobis? INT. Quid est quod scribitur: Conuerte domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro?

R. Exultantis animæ uox est, & ex uitiorum uinculis in libertatem conuersionemq. redeuntis, qua postulat, ut ita diuinæ miserationis aspiratione ex peccatorum captiuitate soluatur, sicut constricti glacie torrentes Austri tempore soluuntur. INT. Qualiter intelligendum est illud: Ecce hereditas domini filii merces fructus uentris: sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum? R. De futuris se ibi loqui propheta significat, qui post illam sessionem surgendi tempus declarat. Idem postea quam dederit dilectis suis somnum, ostendit quæ futura sit resurrectio illa sanctorum, dum dicit: Ecce hereditas domini filii merces fructus uentris. Ipsa

itaque domini est hereditas in filiis, quam pro mercede fructus uentris indeptus
est: quia saluator fructus est uentris, cuius utique merces est, ut ei gentes heredi-
tas sint, quas per fidem generat in filios. Sagittæ autem apostoli recte appellantur,
qui orbem terræ quasi uolatu peragrantes, doctrina sua infidelium corda penetra-
runt: quos filios excussorum, idest prophetarum, optime propheta designat. nam Psal.126
utique cum in prophetia sua excutiuntur prophetæ, quid aliud in illis, nisi inuenti
apostoli manifestantur? Excussis itaque prophetis, quia apostoli generati sunt, re-
cte appellantur filii excussorum. INT. Quid est quod legimus: Sicut ablacta- Psal.13
tum super matre sua, ita retribuis in anima mea? R. Animæ nostræ ablactatio est,
cum ab ignorantia infantiæ ad perfectum cibum uitæ consummatione sensus erigi-
tur. Igitur supra dixerat: Si non humiliter sentiebam, idest humilia & terrena cogi
tabam: sed exaltaui animam meam, hoc est, sed ad cælestia mente contendi: hæc
mihi fiat retributio, ut animam meam intellectus consummatio consequatur.
INT. Beatus, inquit, qui restituet tibi, quod tu restituisti nobis: quis hic intelli-
gendus est. R. Psalmus hic & de captiuitate Iudæorum cum in Babylonem du-
cti sunt, & de peccatoribus, qui expulsi ab ecclesia confusioni traduntur, intelligi
potest. Hic ergo secundum historiam, ut quidam opinantur, significatur Cyrus
rex, qui hanc restitutionem subuersa Babylone restituit, & usque ad paruulos eius
illic omni internicione desæuit. Interiore uero sensu, Babyloni uicem ille restituit
qui eam captiuam ducit, quæ se prius habuerat peccati lege captiuum, & exor-
dia uitiorum ad petram, quæ est Christus, elidit. INT. Sæpe in scripturis di-
citur: Confitebor tibi domine: qualiter hoc intelligendum est? R. Non semper
pænitentiam uidetur significare confessio. nam confitebor interdum ponitur pro
laudabo, uel pro gratias agam, uel pro glorificabo dominum. INT. Imperfe-
ctum meum, inquit, uiderunt oculi tui: & in libro tuo omnes scribentur. quæ hic
significantia est? R. Oculi domini imperfectum nostrum uident, quia Deus ho-
minem etiam priusquam formetur, agnoscit. Et aliter: Imperfectum nostrum ui-
dent oculi Dei, quia cogitationes nostras etiam antequam perficiantur, introspi-
cit. In libro autem eius scribentur omnes, quia omnes homines non absque eius
uoluntate nascuntur, uel omnes uoluntates nostræ apud eum plenissime descri-
buntur. Sequitur autem: Die replebuntur, & nemo in eis. Die, idest, Christo re-
plebūtur, ac præter Christum nemo in eis erit, qui Deo pleni ea quæ Dei nō sunt,
recipere non possunt. INT. Qui sunt pulli coruorum de quibus scribitur: Et Psal.146
pullis coruorum inuocantibus eum? R. Fideles filios significat de infidelibus
procreatos. INT. Quid indicatur in hoc quod legimus: Ante faciem frigoris 147
eius qui subsistet? R. Tentationem per hoc frigus ostendit. INT. Qua ratio
ne appellantur ancipites illi sanctorum gladii, de quibus scribitur: Et gladii anci- 149
pites in manibus eorum? R. Gladii ancipites dicuntur, quod in iudicio corpus
atque animam punire simul possunt. Et aliter: quod puniant & supplicio præsen-
tis pœnæ, & metu futuræ. Et hinc est illud quod in eodem Psalmo canitur: Canta-
te domino canticum nouum. quod qui mundi purgamenta creduntur, de natio-
nibus ac regibus iudicabunt.

IN PROVERBIIS SALOMONIS.

INT. Ceruus amicitiæ & pullus gratiarum fabulentur tecum: quid hic sequi-
mur? R. Ceruum amicitiæ accipiendum hic quidam putant Christum, totius
dilectionis & caritatis magistrum. Pullum gratiarum spiritum sanctum, qui sit
omnium gratiarum, idest charismatum distributor. Admonemur ergo ex hoc,
ut semper Christi uel spiritus sancti solatia requiramus. INT. Quid est quod scri
bitur: Septies cadet iustus, & resurget? R. In sermone utique aut in cogitatione,

cum labitur: aut certe intra septiformis spiritus gratiam, cum delinquit. Quidam propter septem dies, per quos uitæ humanæ cursus reuoluitur, septies hic dictum esse confirmant: eo quod absque peccato uitæ istius cursus esse non possit.

IN ECCLESIASTE.

Eccl.12 INT. Quid est quod in Ecclesiaste legimus: Florebit amygdalum, & impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ? R. Tradunt per hæc humanorum membrorum fieri significantiam. nam in flore amygdali canos capillos, in impinguatione locustæ tumorem pedum, in dissipatione capparis concupiscentiæ frigus ostendit. Quæ cum seni in postremæ uitæ tempore accesserint, tunc necesse est in terram, idest quasi in æternitatis suæ domum redeat. Bene tamen hæc æternitatis domus etiam illa futura terra accipitur, *Psal.114* de qua scriptum est: Placebo domino in regione uiuorum.

IN CANTICIS CANTICORVM.

Cant.1 INT. Quid est illud quod de Ecclesia scribitur: Fusca sum & speciosa filia Hierusalem? Si fusca, quo modo speciosa? R. Quia ante examinationem sui ecclesia pro diuersitate in se consistentium bipartita est: in sanctis speciosa est, in peccatoribus fusca. Sicut & Hierusalem modo sanctam ciuitatem scriptura commemorat, modo peccatricem. INT. Nomen fratruelis quid sibi uult in Canticis canticorum? R. Ecclesia, cuius nomine illic ad saluatorem ista dicuntur, fratruelem uocat Christum, qui sit filius synagogæ. Et quia ecclesiam synagogæ sororem in sanctis nostri interdum sentire uoluerunt, iccirco secundum quandam scripturæ elocutionem Christus ecclesiæ fratruelis appellatur & sponsus.

IN EVANGELIO MATTHAEI. INTERRO.

QVAM ob caussam in propheta euangelistæ quattuor diuersa animalium specie designantur? R. Matthæus hominis retinet formam, quia a natiuitate hominis orditur *Matth.1* dicens: Liber generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham. Marcus leonis specie præfiguratur, eo quod ut leo ingenti intulit *Mar.1* uoce: Vox clamantis in deserto: Parate uiam domino. Lucas annunciatur in *Luca 1* uitulo, quod a sacrificiis uel a sacerdotio sumat exordium, dicens: Fuit in diebus Herodis regis Iudeæ sacerdos quidam nomine Zacharias. Ioannes aquila prænotatur: *Ioan.1* quia spiritu euolans ad superna tamquam de sublimi profert dicens: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. INT. Quo modo accipiendum est, quod dominus Iesus Christus Dauid filius dicitur, cum utique natus non sit ex Ioseph, qui ex Dauid stirpe descendit? R. In coniugium tunc Iudæi secundum legem de consanguinitate proximas assumebant. Nec dubitandum est, quod hac ratione etiam Maria ex eadem tribu ueniens, sicut Ioseph ex Dauid stirpe descenderit, imo processerit. Ideo autem per generationem Ioseph origo Mariæ significatur: quia consuetudo scripturarum est, uirorum potius quam feminarum seriem in generatione contexere. Cuius Mariæ quia cognata, sicut legitur, fuit Elizabet, quæ fuisse scribitur de filiabus Aaron, manifestissimum est, quod in Christo secundum carnem ex utroque genere conuenerit, regum scilicet sacerdotumq. successio. *Matth.1* INT. Euangelista Matthæus Ioseph gentium ex Iacob dicit: & quo modo Lucas eum ex Heli fuisse commemorat? R. Ideo quod alter secundum naturam, alter ei secundum legem pater fuerit. Consuetudo namque apud Iudæos ex lege erat, ut defuncti fratris uxorem ad suscitandum semen superstes frater acciperet. Iacob ergo atque Heli uterini fratres fuerunt: quorum superiore defuncto, posterior usus est ex lege coniugio. In eorum commemoratione Matthæus Ioseph prosapiam per regiam originem texuit, Lucas generationem eius sacerdotali successione deduxit. Pater tamen Ioseph

ſecundum naturam haud dubie Iacob fuit. INT. Quare in euangelio Maria Ioſeph coniux dicitur? R. Conſuetudo eſt ſcripturæ, ut etiam ſponſas appellet uxores. INT. Quid eſt quod legimus: Ipſe nos baptizabit ſpiritu ſancto, & igni? R. Quia per ſpiritum ſanctum uel peccata exuruntur in nobis, uel ſanctificatio tribuitur, uel caritas in paſſionibus tolerandis feruor accenditur. Aut certe quia ſpiritu baptizati diuino iudicio examinabimur. Sunt qui dicant apoſtolos ſpiritu ſancto baptizatos eſſe, cum ſuper eos ignis apparuit. INT. Qualiter accipiendum eſt de columbæ illius corpore, in qua ad ſaluatorem ſpiritus ſancti patuit manifeſta deſcenſio: utrum ante iam fuerit, an ad tempus factum ſubito apparuerit? R. Vtique ad tempus oſtenſum. nam ut ſignum uiſibile ſpiritus ſancti, qui erat inuiſibilis, monſtraretur, uerum quidem corpus columbæ illius per diuinam potentiam, ſed in tempore factum, ad horam apparuiſſe, ac deinceps deſtitiſſe credendum eſt. Angeli uero cum ſe humanis offerunt oculis, creduntur, ut quorundam opinio eſt, ex iſto craſſiore aere, ideſt, uicino terris ad præſens corpus aſſumere. Porro autem uocem aliquam ita putantur exprimere, cum illiſus huic aeri ictus tamquam palato uerborum ſonum reddit. INT. Iuſtis promittitur regnum cælorum, & quo modo etiam hoc dicitur: Quoniam ipſi poſſidebunt terram? R. Quia nouum cælum & noua terra in futuro repromittitur iuſtis, ut tunc cum Deo ſicut angeli utrumque poſſideant. INT. Cum dicat ſaluator, Tyrum & Sydonem pænitentiam agere potuiſſe, ſi in eis diuinarum apparuiſſent ſigna uirtutum: quapropter illic facta non ſunt, quæ ſalutem fuiſſent credentibus allatura? R. Quia dominus ac ſaluator pro diuina diſpenſatione non uenerat, niſi ad oues quæ perierant domus Iſrael. Ecquid eſt quod non uenerat niſi ad oues domus Iſrael? Quia inter reliquas uſquequaque nationes ſpecialius unum Iſrael Deum coluit: atque, ut ita dixerim, peculiaris Dei quondam populus fuit, ob merita Abrahæ ac patriarcharum, uel Dauid: quibus Chriſtus proprie repromiſſus, atque ex eorum ſtirpe deſcendens, inde ipſam carnem, in qua terris apparuit, aſſumpſit. Sed tamen quia uirtutes poſtea & in gentibus factæ ſunt, ita teſtimonium hoc intelligi poteſt, ut ubi dicit, Non ueni niſi, ſubaudiatur, Prius: ut ſic & teſtimonii ueritas & miſericordia Dei in uniuerſos prompta magis clareat. INT. In euangelio dicit dominus & ſaluator noſter, Iugum meum lene, & onus meum leue eſt. & quo modo legitur in pſalmo, Propter uerba labiorum tuorum ego cuſtodiui uias duras? R. Equidem manifeſtum eſt quod omnes qui uolunt in Chriſto pie uiuere, perſecutionem patiuntur: ſed tamen diligentibus Deum quæ ſunt dura in re præſentium, efficiuntur leuia in ſpe futurorum. INT. Quid intelligendum eſt loco illo, in quo ſcribitur: Orate ne fiat fuga ueſtra hyeme, uel ſabbato? R. Secundum hiſtoriam ita intelligendum eſt, ne fiat fuga ueſtra hyeme, ideſt, ne in tribulatione fugæ temporis accumuletur iniuria. Ne fiat fuga ueſtra ſabbato: ne eo utique die quo habere requiem uacationemq. conſueſtis. At uero ſecundum intellectum ſuperiorem, Ne fiat fuga ueſtra hyeme uel ſabbato, ita accipi poteſt: ne uos fuga illa deprehendat, aut in peccatis algentes, aut bonis operibus otiantes. INT. In eodem Matthæo ſcribitur: Dico autem uobis, Non bibam amodo de hoc genimine uitis, uſque in diem illum quo illud bibam uobiſcum nouum in regno patris mei. quid hic ſequemur?

R. Regnum Dei, ut docti interpretantur, eccleſia eſt: in qua quotidie bibit ſanguinem ſuum Chriſtus per ſanctos ſuos, tamquam caput in membris ſuis.

INT. Quid cauſæ eſt quod dicitur: Amodo uidebitis filium hominis ſedentem ad dexteram uirtutis, & uenientem in nubibus cæli. Et alio loco dicitur, non uiſuros uenientem in nubibus cæli, niſi in nouiſſimo tantum die plangentes omnes

tribus terræ, & tunc uidebunt filium hominis in nubibus cæli? R. Quia in hoc primo corporis, idest ecclesiæ aduentu annunciatur per manifestationem claritatemq. signorum: ille uero alius aduentus capitis est, idest ipsius Christi. In illo aduentu per membra sua Christus uenit, in hoc per se ipsum.

IN MARCO

INT. Quid significat in euangelio quod dicit: Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab illo? R. Verbi gratia, ut si fidem habens, caritatem non habeat, etiam ipsa fide careat, quam forte habere uidebatur. Sicut Iudæi per scripturam diuinam non intelligentes Christum, etiam ipsam quam se putabant tenere, Dei notitiam perdiderunt, & filium non recipientes, etiam patrem non habent. INT. Marcus euangelista tertia hora diei dominum significat esse crucifixum: & quo modo alius euangelista horam sextam, qua crucifixus sit, fuisse commemorat? R. Quia hic illam pene horam in scriptis suis retulit, qua uere crucifixus est. At uero ille horæ anterioris tempus commemorandum putauit, quo de eo Iudæis adclamantibus iudicatum est, quasi per anticipationem relationis ea hora crucifixus sit, qua iussus est crucifigi. Sed tamen in ipsa hac passione eius sic tenere debemus, quod ita homo ille qui assumptus sit, pro eiusdem uoluntate pertulerit, ut uerbum illud quod in principio apud Deum patrem erat, inuiolatum intemeratumq. permanserit: ergo illud iniuriæ obnoxium fuit, quod pro humana infirmitate susceperat: illud uero incorruptum mansit, quod diuina æternitas possidebat.

IN LVCA

INT. Quid est quod scribitur in Luca de Zacharia sacerdote, quod esset de uice Abia? R. Viginriquatuor sortibus in ministerium templi distributi fuerant sacerdotes, ut in ordine uicis suæ quisque sacerdotali fungeretur officio: in hoc ergo ordine octauam sortem Abia habuit, de qua uice Zacharias sacerdos fuit.

INT. Qui illi sunt qui in scripturis sacris nomina, antequam nascerentur, acceperunt? R. In nouo testamento, præter saluatorem, solum legimus baptistam Ioannem: in ueteri quatuor sunt, Isaac, Ismael, Salomon, uel Iosias, qui ortu uideantur iuniores esse, quam nomine. INT. Ad aduentum matris domini quo modo Ioannes adhuc sensu carens in utero potuit exultare materno? R. Hoc matris magis sensu uel gaudio a quibusdam factum æstimatur, ut etiam interioribus potuerit exultare uisceribus. Aut certe si hoc ad Ioannem potius referre placet, inter miracula diuina reputandum est, sicut & illud, cum uox asinæ in sonum sermonis erupit. INT. In eodem euangelio quid sibi uult illud quod legitur: Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, uellebant discipuli eius spicas, & manducabant confricantes manibus? R. Quidam hoc loco diem dominicum ita appellatum existimant, eo quod uideatur secundus ab illa legali obseruatione sabbati, & primus sit euangelicæ gratiæ celebritate. Si cui autem hoc minus satisfacere uidetur, quod diem ipsum magis sabbati fuisse contendat, quia scriptum sit de eo: Quid facitis quod non licet in sabbatis? potest forsitan & ipse nihilominus dies sabbati ita ex hoc intelligi, ut nunc obseruatione nostra secundus sit, qui primus quondam fuerit obseruatione Iudaica. Rectissime enim dies primus dies dominicus deputatur.

INT. Quo modo uisionem illam in qua dominus assumptis tribus discipulis glorificatus est, Lucas post octo, alii uero euangelistæ post sex dies subsecutam esse commemorant? R. Lucas, qui habito domini apud discipulos sermone post octo dies scribit uisionem hanc discipulis ostensam, & cum diem

quo

quo dominus locutus est, comprehendit, & eum, quo Iesus glorificatus apparuit. Hi uero qui sex dies indicandos putauerunt, mediis tantum atque integris diebus adnumeratis, quasi semiplenum primum illum diem postremumq. tacuerunt. INT. Rursus in eodem dicit: Erunt enim ex hoc quinque in domo una diuisi, tres in duo, & duo in tres diuidentur: pater in filium, & filius in patrem suum: mater in filiam, & filia in matrem: socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam. Quid est quod cum superius quinque uideatur posuisse personas, sex in subsequentibus cum personarũ significatione subiecit? R. Mater & socrus eadem intelligi potest quæ per filiam & nurum duobus sit compellata nominibus: ac perinde & in subsequenti quinque uideri potest numerus personarum. INT. In parabola Lazari & diuitis aliquantæ quæstiones incurrunt. Aut quo modo diues in tormentis sit ante iudicium: aut quo modo digitus Lazari dicatur, numquid corpora apud inferos sint: aut ipse aquam desideret, numquid sitim corporis sentiebat? R. Hæc omnia secundum eos affectus loquitur, quos aliquando pro necessitate corporis gesserat. Ceterum ille ante iudicium tormentorum sensus quasi pro loco custodiæ, in quo erat, accipiendus est: reis quippe ipsa custodia etiam ante iudicium non est absque tormentis. In hoc quoque quod apud infernum Abraham uidit hæc subesse, a quibusdam ratio putatur, quod etiã omnes sancti ante aduentum domini nostri Iesu Christi ad inferna, licet in refrigerii locum, descendisse dicuntur. Alii opinantur locum illum in quo Abraham erat, ab illis inferni locis in superioribus constitutum, propter quod dicat dominus de illo diuite: Eleuans oculos suos cum esset in tormentis, uidit Abraham de longe: sinumq. ipsius Abrahæ designari illius regionis quietem. INT. Quo modo accipiendum est quod legimus: Regnum Dei intra uos est? R. In unoquoque pro *Luca 17* bonorum malorumq. actuum discrepantia, aut Deus regnat, aut diabolus: quia necesse est, ut cuius uoluntatem opere procurat, eius imperio uideatur esse subiectus. Itaque si iusti sunt quidam, Deus in his regnare dicendus est: diabolus, si iniusti. Potest & fides regnum Dei dici, qua itur ad regnum: quia utique iustus ex fide uiuit: & per quam Christus habitat in cordibus sanctorum suorum. INT. Quo modo in Luca latroni saluator dicit: Hodie mecum eris in paradiso: cum utique die illo secundum hominem corpore in terra, anima apud inferos fuerit? R. *Luca 23* Potest forte hic pro paradiso accipi ille attributæ quietis locus, ubi Abraham esse cum Lazaro in euangelio saluator ostendit. Aut certe ita intelligendum est, quod hanc promissionem dominus secundum effectum diuinæ potestatis impleuerit: quia ubique Deum esse noscendum est.

IN IOANNE

INT. Quadraginta & sex anni, affirmantibus Iudæis, secundum euangelium Ioannis in ædificatione templi quo modo ostenduntur impleti? R. Salomonem quidem septem tantũ annis domum domini ædificasse satis constat, scriptura ex hoc dicente: Aedificauitq. eã in annis septem. Quadraginta uero sex anni in templi restauratione ponuntur, quæ habita est in diebus Esdræ, post subuersionem Hierosolymæ, captiuitatemq. Iudæorum. Porro ipsa reparatio exædificandi templi diu tracta est, uicinis in circuitu nationibus opus assidua infestatione prohibentibus. INT. Quo modo saluator assumptum hominem duxit in cælum? aut quo modo cælum promittitur sanctis, cum dicat: Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo filius hominis qui est in cælo? Aut quo modo in cælo erat, cum adhuc esset in terra? R. Secundum carnem in terra erat, secundum deitatem cælo nõ deerat. Ideo & ipse ascendit qui descendit: quia licet assumpserit hominẽ, tamen homo & Deus, hoc est Christus, una persona est: & utique cum ille sit ca-

put, sancti autẽ membra sint, necesse est ut sequantur membra quo caput præcessit, ut sit in cælo Christi corporis plenitudo. INT. Qualiter illud accipiendum *Ioan. 3* est quod scribitur: Non enim ad mensuram dat Deus spiritum? R. Hoc quidam de filio proprie intelligendum esse confirmant: quia homines dum alii aliis plus minusue capiant, utique ad mensuram spiritum accipere uidentur, iuxta il- *Rom. 12* lud apostoli: Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes, siue prophetiam secundum mensuram fidei, & cetera Christo uero unigenito suo, qui etiam dat, non est spiritus ad mensuram datus, quia in eo est *Ioan. 7* omnis plenitudo diuinitatis. INT. Saluator dicit: Vos ascendite ad diem hunc, ego non ascendam ad diem festum istum: et quo modo postea scribitur de eo: Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum? R. Veritas mendacium loqui non potest. Atque iccirco non aliter a Iesu factum est, quam quod se pronunciauerat esse facturum. Scenopegia sollemnitas Iudæorum non unum diem, sed plures dies sollemnitate complectitur, sicut & Paschæ festiuitas. Ergo quia dixerat, Non ascendo ad diem festum hunc, utique ad diem festum ipsum, sicut prædixerat, non ascendit. Nam & sequitur in euangelio: Hæc cum dixisset ipse, hoc est saluator, mansit in Galilæa. Vt intelligamus in ea quidem sollemnitate, sed non eundem diem fuisse, de qua postea scribitur: Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum. Potest & figurate intelligi hic dies festus, ad quem saluator se non ascensurum esse professus est, ut in se mutandam festiuitatem doceret. INT. Qualiter sentiendum est de loco illo, in quo de Iesu Christo saluatore nostro scribitur: Nemo misit in eum manus, quia nondum uenerat hora eius? R. Hora hæc non secundum mathematicos intelligenda est, sed potius hora illa qua ipse crucifigi, qua ipse pati uellet: & ideo nondum uenerat hora eius, quia nondum uniuersa perfecerat, quia nondum cuncta propositæ operationis impleuerat, propter quæ homines terramq. ui- *Ioan. 8* sitauerat. INT. Quo modo intelligendũ est quod saluator dicit: Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est & pater eius? R. Supra dixerat dominus ad Iudæos: Si Deus pater uester esset, diligeretis utique me: & postea: Vos ex diabolo patre estis, & desideria patris uestri uultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in ueritate non stetit, quia non est ueritas in eo. Cum loquitur mendacium, hic subaudiendum est, unusquisque uestrum: ex propriis loquitur, quia mendax est & pater eius, idest diabolus. Sunt qui ita disputant: Cum loquitur mendacium, idest diabolus: de propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius, hoc est mendacii ipsius pater est: quia ab ipso uideatur ortum esse mendacium: ut sicut Deus filium ueritatem genuit, ita & diabolus filium ge- *Ibidem* nuerit falsitatem. INT. Quo modo accipiendum est illud quo dicitur: Abraham pater uester exultauit ut uideret diem meum, & uidit, & gauisus est? R. Prophetæ uidentes appellabantur ideo, quod sancti spiritus munere ea quæ ceteris erant clausa, quasi conscii futurorum uidebant: inter quos & Abraham Christum uidit in spiritu. INT. Dicitur in euangelio: Scimus quia peccatores Deus non exaudit. & quo modo saluator in alio loco dicit: Omnis qui petit, accipit. R. Sunt qui ex hoc loco ita sentiunt: Ille, inquiunt, qui dixit peccatores non exaudiri, cæcus fuerat, & plenam adhuc quasi infuso collyrio uidere non poterat ueritatem. Certum est autem diuinæ misericordiæ aurem patere pulsantibus. Potest & hac ratione intelligi, quo modo Deus non exaudiat peccatores, ut etiã si exaudiantur ad impetrandam propriam salutem, nõ exaudiantur in signis. INT. Deus & saluator quid est quod in euangelio Ioannis dicit: In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident, uideant, & qui uident, cæci fiant?

R. Non

R. Non minima quæstio, sed nos breuiter pro necessitate quid hic doctorum opinio habeat, proferemus. Vt qui non uidenr, uideant, & qui uident, cæci fiant: idest, ut hi qui se non uidere confitentur, & medicum quærunt, uideant: hi uero qui se putant uidere, & medicum non requiruut, in sua cæcitate permaneant. Itaque in hoc iudicium uenisse se dixit, quo discerneret caussam credentium & incredulorum. Ergo, Vt qui nõ uident, uideant, potest intelligi de gentibus, quæ uisuræ erant per fidem: & qui uident, cæci fianr, accipi de Iudæis potest, qui cæcabantur per propriam infidelitatem. INT. Quo modo saluator loquitur: Pater *Ioan. 14* maior me est. & alio loco dicir: Ego & pater unum sumus? R. Dominus Iesus *Ioan. 10* ita uerus homo, ut uerus Deus, de patre Deo Deus, de matre homine homo, illud secundum hominem, hoc secundum Deum locutus creditur. Iuxta quam rationem diuinitatis atque humanitatis, etiam in reliquis quæ aut æqualitatem cum patre, aut humilitatem eius sonant, facile intellectus patebit. INT. Quid mysterii continet locus ille, ubi dominus pedes discipulorum lauit? R. In loco illo maledictum calcanei diluitur, quod diabolo incentore animæ nostræ gressus incurrebant. primo enim morsibus eius nostrum patebat calcaneum. Porro cum dictum est: Ecce dedi uobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, maledictum illud abolitum est.

IN EPISTOLA AD ROMANOS INTER.

QVAE intelligentia est capituli illius quo apostolus proponit dicens: Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Num- *Rom. 3* quid iniquus Deus qui infert iram? secundum hominem dico. Absit. Alioquin quo modo iudicabit Deus hunc mundum? si enim ueritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tamquam peccator iudicor: & nõ sicut blasphemamur, & sicut aiunt nos quidam dicere: Faciamus mala, ut eueniant bona? quorum damnatio iusta est. R. Obscurissimus atque perplexus in apostolo locus, & multis ad discutiendum proferendumq. sensum uerbis indigens: nobis tamen pro festinatione sermonis artandus. Dixerat supra: Est autem Deus uerax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iusti- *Psal. 50* ficeris in sermonibus suis, & uincas cum iudiceris. Iam etiam adiicit: Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Hic de testimoniis quæ supra posuerat, nascentem euentilat quæstionem, & adiungit: Numquid iniquus Deus qui fert iram, idest uindictam? Secundum hominẽ dico, hoc est secundum humanam elocutionem, quod quasi iniquum Deum appellauerat. Vel quod iram eius dixerat, cuius passio in Deum non cadat. Absit: hoc est, absit ita credi, ut iniquum Deum esse dicamus: qui, si hæc ita sunt, iram infert delinquenti. Alioquin quo modo iudicabit Deus mundum, nisi summa æquitate atque iustitia? Deinde sequitur: Si enim ueritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius. Et hoc ita proponit, ut refellentis sit, non approbantis: quia si ueritas Dei mendacio hominis indiguit, nec peccator tamquam peccator iudicabitur, & quæ blasphemabant in apostolos, uera uidebuntur. Ergo quid est quod dicit? Et si ex comparatione iniustitiæ iustitia clarescat, non ideo tamen homo iniustus esse debet, ut Deus iustus appareat. Dãnatio eorũ iusta est, qui nos hæc affirmant dicere: Quid dicere? faciamus mala, ut ueniant bona. Putabantur autẽ apostoli istud dicere apud eos, qui male interpretabantur dictũ apostolicũ, illud utique: Vbi abun- *Rom. 5* dauit peccatum, superabundauit gratia. INT. Quid illud est quod legimus: Vt quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis au- *Ibidem* deat mori. R. Hoc est quod uult intelligi: Ille pro impiis mortuus est, cum uix

quisquam reperiatur mori uelle pro iusto. Nam pro bono, idest Christo, forsitan
aliquis mori audeat. Hic etiam de se uerecunde indicans quod pro Christo mori
Rom. 5 possit. Et aliter: Vix enim pro iusto quis moritur. In ueteri lege, in qua est pro
mandatorum seueritate iustitia, uix pauci martyres sunt reperti: in nouo autem
instrumento, in quo est pro pietate præceptorum bonitas, innumerabiles marty-
8 res extiterunt. INT. Apostolus dicit de Deo patre: Sed pro omnibus nobis
tradidit illum, idest, filium, quid in hoc significat? R. Traditioni acquieuit.
In sacris namque libris facere interdum Deus dicitur, in quibus faciendis uidetur
præstare patientiam. Alia quippe sunt quæ fieri Deus uult, alia quæ fieri sinit.
Vult ergo fieri quod facta appareant esse meliora. At uero deteriora permittit, ut
libertas humani constet arbitrii: in qua arbitrii libertate bonorum malorumue se
ctatoribus diuino iudicio exhibeatur retributio iusta meritorum. INT. In hac
Ibidem eadem epistola quid intelligendum est de hoc quod legimus: Quis accusabit ele-
ctos Dei? Deus qui iustificat. Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mor-
tuus est, immo qui resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro
nobis. R. Hæc in quibus sibi ipse respondit, quasi ἐρωτηματικῶς legenda. Et est sen
sus iste: Nisi forte electos suos aut Deus qui iustificat, aut Christus qui pro his est
mortuus, condemnabit. Minime utique, qui etiam interpellat pro nobis. Hoc
est quod dicit: Nemo condemnabit electos. INT. Quid sentiendum est in hoc
9 loco in quo apostolus loquitur: Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo
pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, & reliqua. R. Ana
thema interdum, ut & hic, occisionem interfectionemq. significat. Ergo hic apo
stolus perire optat in carne, ut alii saluentur in spiritu. Et aliter: Ita hic apostolus
Exod. 32 uim nimiæ caritatis expressit, exoptans si fieri possit, a Christo anathema esse pro
fratribus, sicut & Moyses, qui cum pro populo suo Deum peteret, ait: Et nunc do
mine, siquidem dimittes illis peccata illorum, dimitte: sin autem, dele me de li
bro tuo quem scripsisti. INT. Idem loquitur de Deo: Ergo cui uult miseretur,
& quem uult indurat: quid hic sequimur? R. Induratur cor a Deo, dum crimi
num pœna differtur. INT. Rursum ipse affirmat dicens: Quod quærebat Isra-
ël non est consecutus: electio autem consecuta est, ceteri uero excæcati sunt: quis
huius rei sensus est? R. Non quia Deus ullum uolentem aspicere cæcitate percu
tiat: quia omnes, sicut scribitur, uult saluos fieri: sed illos qui se ipsos excæcaue-
rant, pro retributione malitiæ dicitur tradidisse, dum deserit. Tradere enim do-
mini est relinquere. INT. Qualiter accipiendum est illud quod scribitur: Si
Rom. 13 esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbo
nes ignis congeris super caput eius? R. Hoc est, ignem compunctionis conge-
res, cum bona pro mala reddes. Et aliter: Non quod hoc animo inimicus pasci
debeat, ut carbones ignis super caput eius, dum pascitur, congregentur: sed quod
inimicus ille cum bona pro malis recipit, si nulla malitiæ suæ pænitentia commo-
uetur, ipse sibi potius carbones ignis super caput suum congerat. INT. Cum
potestas non sit nisi a Deo, sicut apostolus dicit, cur non omnes bene accipi eam
administrantes reperiuntur? R. Quia & uitam hanc omnes æqualiter a Deo ca
piunt, nec tamen omnes æqualiter uiuunt.

I. AD CORINTHIOS.

1.Cor. 6 INTER. Omne, inquit, peccatum quodcumque fecerit homo, extra cor-
pus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat: quid hic sentiendum est?
R. Quod cetera peccata per corpus extrinsecus admittantur, fornicatio sola in
corporis passionibus administretur. INT. Qualiter locus ille accipitur in
11 quo scribitur: Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum?

aut

aut ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? R. Apud Corinthios quondam, sicut aliqui asserunt, praua inualuerat consuetudo, ecclesias passim dehonestare cõuiuiis, in quibus uescebantur ante dominicã oblationẽ, quam post cœnam noctibus inferebant: cumq. diuites ebrii ad Eucharistiam uenirent, uexabantur inopes fame. Mos uero iste, ut refertur, de gentium adhuc superstitione ueniebat. Vnde etiam quibusdam locis per Aegypti rura, uel Syriæ, die sabbati nocte post cœnam dicitur ad ecclesiam conuenire. INT. Cuiusmodi prophetia est de qua scribitur: Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, uel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt. R. Prophetiæ genus duplex est: doctrinæ unũ, aliud diuinationis. Sed diuinatio præteritis temporibus magis uiguit, doctrina præsentibus. Occulta autem cordis eius manifesta fiunt, dum in ecclesia prophetante Doctore conscientia cõpungitur audientis. INT. Quid est quod scribitur: Traditurus filius regnum Deo patri? R. Traditurus quidem, sed tamen non ita traditurus, ut careat. Traditio autem regni nostra prouectio est tunc, cum esse ex integro filii meruerimus in patris regno. INT. Quid sibi uult illud quod scribitur: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur? R. Idest, non omnes in gloriam immutabimur: quia resurrectio & incorruptio communis est omnium, immutatio autem ad gloriam proprie iustorum. *1. Cor. 15*

II. AD CORINTHIOS

INT. apostolus dicit: Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo: eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso. quid hic sequimur? R. Reconciliamini, inquit, Deo, qui Christum fecit hostiam pro peccato. Peccatum nesb appellari ipsam hostiam, si in ueteri testamento requiras, inuenies. Potest istud & ita intelligi, factum hostiam pro peccato Christum, quia filium suum misit in similitudine carnis peccati. INT. Datus, est, inquit, mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, qui me colaphizet. quo modo istud accipiendum est? R. Dicunt quidam apostolum sæpe dolore capitis esse nexatum. Melius autem puto ita accipi, ut colaphizatus in illis passionibus intelligatur, quas enumerauit ipse, dicens: Ter uirgis cæsus sum, semel lapidatus sum, &c. Stimulum ergo carnis appellat tribulãtionem carnis: & angelũ satanæ illum, quo quasi immissore tanta illa pateretur, ostendit. *2. Cor. 11*

AD EPHESIOS.

INT. Quo modo intelligendum est hoc quod apostolus scribit. Quod proposuerit dominus in dispensationem plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipsum? R. Vere mirum est quid nunc reparetur in cælo. Reparatur ergo secundum opinionem quorundam illa, quæ cum principe suo cecidit, angelorum portio, per augmentum societatemq. sanctorum, de quibus scribitur: Sed sunt sicut angeli in cælo. Reparantur quoque omnia in terra, cum etiam in locum deficientium Iudæorum admittuntur credentes ex gentibus. Et aliter: Instaurantur quæ sunt in terra: dum nos per mediatoris nostri sanguinem conciliationemq. reparamur. Reparantur cælestia, cum de salute nostra gaudium nascitur angelorum. INT. Quid est quod apostolus loquitur de Deo patre: Ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur? R. Quia cum ille nobis pater primus & uerus sit, ab illius nomine deriuatur quando alii patres appellantur. INT. Quo modo apostolus dicit: Honora patrem & matrem, quod est mandatum primum: cum in mandatis, ut quidam ordinat, quarto sit loco? R. Aliqui de hoc ita differunt dicentes: Tria illa mandata, quæ superiora sunt omnia ad Deũ pertinent, septem sequentia ad hominem: & tria illa ad Deũ perti- *Eph. 6*

pertinentia in una legis tabula tenebantur, in alia uero tabula præcepta illa erant quæ ad hominem pertinebant. Hoc itaque mandatum in septem mandatis quæ ad proximum pertinent, primum est. Alii uero qui hoc mandatum non quarto, sed quinto loco, quod & nos probamus, esse confirmant, ita de hoc disputant: Decalogum ipsum totum, quia in illa prima lege conscriptum est, recte primum mandatum appellare, quod utique primum faciat ordo, postea aliorum in lege consequens præceptorum. Item ex hoc aliter: Honora patrem & matrem, quod est mandatum primum, & subiungit, In promissione, in qua promissione? Vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram. Igitur in mandatis hoc est primum mandatum, quod habeat, quam supra diximus, promissionem. INT. Quid sibi uult illud quod scribitur: Spiritum nolite extinguere? R. Extinguere, idest fugare per opera iniquitatis. [Psal. 50] Dauid inquit: Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. INT. Sequitur paulo post in eodem: Vt integer spiritus uester, & anima, & corpus sine querela in aduentum domini nostri Iesu Christi seruetur. quid hic intelligendum est? R. Spiritum hic dicit utique illum sanctum, de quo supra dixerat: Spiritum nolite extinguere. Qui quidem cum in substantia sua non possit extingui, extinguitur in nobis, cum aufertur a nobis. Donum namque eius uel gratia in hominibus sicut eorum uirtutibus accenditur, ita eorum uitiis extinguitur. Alii asserunt spiritum hic accipiendum esse animæ ipsius intellectum atque sapientiam. [Rom. 8] De quo alio loco idem apostolus dicit: Et ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Hoc est, quod ille spiritus sanctus huic intellectuali spiritui nostro testimonium reddat, quod sumus filii Dei. Alio quoque [1. Cor. 14] loco apostolus loquitur: psallam spiritu, Psallam & mente, Hic spiritum pro uoce ponens, & uoce dicit pariter & mente psallendum.

AD COLOSSENES

INT. Quid intelligendum est in capitulo illo, in quo ad Colossenses scribitur: Si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid adhuc tamquam uiuentes in mundo decernitis? Et reliqua. R. Perstringamus ut possumus, locum summis obscuratibus inuolutum. Disputat contra eos, qui ex Iudæis Christiani propriis contendebant cerimoniis inhærere: supra enim dixerat de improbabili eorũ obseruantia in cibo & potu: & quod Neomeniæ eorum & sabbata umbram futurorum prætulissent. Rursum in consequentibus dicit: Si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid adhuc tamquam uiuentes in mundo decernitis? idest di- [Colos. 2] iudicatis dicendo: Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis, quæ sunt omnia in interitu ipso usu suo (idest, dum assumuntur intereunt) secundũ præcepta & doctrinas hominum: quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori. Doctrinas hominum dicit, quia præcepta ipsa carnaliter intelligant, præcipientes in lege prohibita non manducari: sed hoc, sicut ipse subiungit, in superstitione & humilitate superuacua, & in corporis afflictione, cui utique corpori non parcatur, uel per eiusmodi abstinentiam uel per circumcisionem. Sequitur autẽ: Non in honore aliquo ad saturitatem carnis. ergo hoc est quod uult intelligi: Omnes illæ obseruationes, licet in obseruantia aliquam sapientiæ præferre uideantur figuram, quia putentur legem præceptorum tenere, tamen in superstitione sunt non in aliquo honore Dei, sed ad explendam uoluntatem obseruantiæ carnalis.

I AD TIMOTHEVM

[1. Tim. 2] INT. Quæ singularum rerum est accipienda discretio in his quas apostolus profert dicens: Obsecro igitur primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarũ actiones: R. Obsecrationes fiunt pro peccatis præteritis & præsentibus

præsentibus: orationes pro adipiscendis quæ speramus: postulationes cum pro aliis interuenimus: gratiarum actiones cum ea quæ poscimus impetramus, uel certe cum pro immensis Dei beneficiis gratias laudesq. referimus. INT. Locus ille quo modo accipiendus est in quo scribitur: Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, quosdam autem & subsequuntur? R. dixerat, aduersus presbyterum accusationem non recipiendam, nisi sub duobus & tribus testibus. & paulo post addidit: Quorundam hominum peccata sunt præcedentia ad iudiciũ, utique dum omnibus nota sunt: quædam autẽ & subsequuntur, utique dum postea in iudicio comprobantur. Quod si istud aliqui in iudicio Dei magis accipiendum putant, potest ita intelligi: Præcedere ad iudicum illa peccata, quæ ante hic unusquisque commiserit: subsequi uero illa, quibus nos quidem caussas dedimus, sed iam post transitum nostrum consummata intelliguntur: ergo subsequuntur nos ad iudicium huiusmodi peccata: si uerbi gratia, cui inopiæ nos caussas attulimus, fame post obitum nostrum atque egestate consumptus sit.

II AD TIMOTHEUM

INT. Alexander ærarius multa, inquit, mala mihi ostendit: reddet ei dominus secundum opera eius. Et item, Percutiet te dominus paries dealbate. quo modo hæc intelligenda sunt? R. Percutiet, inquit, non percutiat: & rursum, Reddet, non reddat. Vnde fit, ut non tam maledicentis animo dicta esse uideantur, quam iudicium Dei atque uindictam denunciantis. Item aliter: Et si per administrationem prophetiæ immoto animo maledicat propheta, ut illud: Obscurentur oculi eorum ne uideant: dicit quid eorum meritis debebatur. Quia omnis præuaricatio & inobedientia accipit iustam operis atque mercedis retributionem.

AD HEBRAEOS

INT. Quid in hoc sequimur quod apostolus dicit: Fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigium uirgæ eius. R. Sceptri significatio est accipienda per uirgam, & per hoc regni potestatisq. fastigium: in quo Christus intelligitur adoratus, qui uidelicet futurus erat regni Hebræorum caput.

IN ACTIBUS APOSTOLORUM

INT. Quid indicat illud quod legimus: Sabbati habẽns iter, idest mille passus? R. sabbato enim usque ad montem olíueti ire Iudæis licitum erat: uel certe sicubi fuissent, tanto spatio deambulandi licentiam præsumebant. INT. Spiritus sanctus quomodo ante ascensionem a saluatore secundum euangelistam Ioannem apostolis insufflatur, cum secundum Actus apostolorum post decimum ascensionis diem in apostolos missus sit? R. Multæ sancti spiritus gratiarum donationes sunt, secundum illud quod apostolus dicit: Alii quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alii gratia sanitatum in uno spiritu, &c. Igitur ante ascensionem gratiam sancti spiritus acceperunt, qua possint peccata dimittere, & baptizare, & credentibus spiritum adoptionis infundere: secundum quod tunc cum eis a saluatore spiritus insufflaretur, dictum fuerat: Quorum remiseritis peccata remittentur eis: & quorum retinueritis, retenta erunt. At uero post ascensionem multo maiorem sancti spiritus gratiam perceperunt in operatione uirtutum, & gratia sanitatum, & diuersarum perceptione linguarum: iuxta illud quod eisdem eodem promissum fuerat die, ut baptizarentur spiritu sancto, & induerentur uirtute, qua euangelium Christi uniuersis gentibus possint prædicare. In hac ergo perceptione sancti spiritus secundũ dominicæ gratiæ distributionem, apostolorum demonstratur profectus, non comi pugnantium diuersitas scripturarum. Et aliter, quare bis datus sit spiritus sanctus,

egregie

egregie quidam doctor exposuit dicens de eo quem primum hic saluator per se ipsum dedit, & de cælis postea misit, ut significaretur dilectio proximi & dilectio Dei, quæ in cordibus sanctorum per spiritum sanctum diffunditur, qui datus est ad euāgelizandum Dei uerbum. Per quod apostoli sese in orbis partes intulerunt, quantum narrat historia, Bartolomæus in Indos, Thomas tetendit in Parthos, Matthæus Aethiopes, Andreas Scythas prædicatione molliuit, Ioannes Asiam diuino sermone correxit, Petrus Cappadociam atque Galatiam, Bithyniam pariter & Pontum, prouinciasq. confines, dum Iudæis prædicat, circuit: postremo Romam illustraturus accessit. Paulus ab Hierusalem usque Illyricum cum euangelio repleuisset, tant innumeras ac dispares nationes præceptis tamquam armis uictor edomuit. INTER. Cum in Actibus apostolorum primum legatur: Viri autem qui comitabantur cum eo, hoc est cum apostolo, stabant stupentes, audientes quidem uocem, neminem autem uidentes, quo modo postea apostolus

Act. 9 dicit: Et qui mecum erant, lumen quidem uiderunt, uocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum? R. Superius ubi audisse uocem referuntur a Deo, non uocem, sed inconditum sonum uocis acceperunt, ut eos postea dicat uocem non audisse; idest expressam uerborum significantiam, qua possint intelligere quod sonabat. Ac perinde iccirco diuersa uice & audisse referuntur: quia quantum ad sonum pertinet, audierunt: quantum ad uerba, non audierunt. INT. Quare prius communis cibus uocabatur, qui putaretur immundus? R. Quod contra interdictum tunc Dei in commune ceteris pateret hominibus, qui in ciborum discretione legis obseruantiam non tenebant, per quam Iudæi partem Dei se esse iactabant. Purificatus est autē etiam, domino dicente ad Petrum: Quæ Deus purificauit, ne tu commune dixeris. INT. Quid illud est quod in Actibus apostolorum duodecim illi, qui Ioannis baptismo baptizati fuerant, baptizantur a Paulo? R. Hoc iccirco, quia non in nomine trinitatis baptizati erant. baptismum enim Ioannis licet in eum qui uenturus est, baptizaret, tamen proprie Ioannis baptismum dicebatur. Vnde & ab hæreticis uenientes non rebaptizantur a nobis, si baptizatos constat in nomine trinitatis: nisi impositio tantum manus ad fidem rectam cōuersis adhibetur, ut per hanc sancti spiritus suscipiatur infusio.

IN EPISTOLA IACOBI.

Iacob 1 INT. Quo modo dicitur: Deus intentator malorum est, & ipse neminem tentat: cum nihilominus scriptum sit: Tentat uos dominus Deus uester? R. Tentatio domini probatio appellatur. neque enim ille quemquam tentat in passionibus, sed a concupiscentiis nostris illa tentatio est, cum humilitati deiicimur. A domino est tentatio, cum probat & glorificamur, & ideo dominus intentator malorum est.

IN EPISTOLA IOANNIS.

1. Ioan. 4 INT. Quo modo perfecta caritas foras mittit timorem, cum rursum scribatur: Timor domini castus permanet in sæculum sæculi? R. Quisquis Deum diligit, utique absque Deo esse formidat. Hic est timor Dei, qui permanet in sæculum sæculi. Igitur timor hic de perfecta domini caritate descendit. At uero alius timor ille de temporariis rebus nascitur: quarū sæpe amissionem ueremur. Hunc timorem foras mittit diuinæ perfectio caritatis. INT. Item in epistola sua Ioannes ponit: Tria sunt quæ testimonium perhibent, aqua, sanguis, & spiritus: quid in hoc indicatur? R. Simile huic loco etiam illud mihi uidetur, quod ipse in euangelio suo de passione Christi loquitur dicens: Vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua: & qui uidit, testimonium perhibuit. in eodem ipse de Iesu supra dixerat: Inclinato capite tradidit spiritum.

Quidam

Quidam ergo ex hoc ita disputant: Aqua baptismum, sanguis uidetur indicare martyrium, Spiritus uero ipse est qui per martyrium transit ad dominum. Plures tamen hic ipsam interpretatione mystica intelligunt trinitatem, eo quod perfecta ipsa perhibeat testimonium Christo: Aqua patrem indicans, quia ipse de se dicit: Me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ: Sanguine Christum demonstrans, utique per passionis cruorem: Spiritu uero sanctum spiritum manifestans. Hæc autem tria de Christo testimonium ita perhibent, ipso in euangelio loquente: Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso: & testimonium perhibet de me qui misit me pater. Et item: Cum autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis spiritum ueritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Perhibebit ergo testimonium pater, cum dicit: Hic est filius meus dilectus: Filius, cum dicit: Ego & pater unum sumus: Spiritus sanctus, cum de eo dicitur: Et uidit spiritum Dei descendentem sicut columbam uenientem super se. INT. Quid est quod rursum in epistola sua profert esse, pro quo nō debeat orari, peccatum usque ad mortem? R. Vtique usque ad mortem peccat ille peccator, qui in huius temporariæ uitæ cursu pœnitentiam non agit. Hac ratione illud quoque oportet intelligi: Qui autem blasphemauerit in sanctum spiritum, non remittetur ei, neque hic, neque in futurum. blasphemat enim qui diuinis promissis, spirituiq. sancto minime credens, in quo est remissio peccatorum, reconciliari Deo in hac uita per satisfactionis opera detrectat. INT. Quid significat quod in eodem legimus, Mundum in maligno esse positum? R. Non quod a Deo mundus in maligno sit positus, sed quod uitia hominum in mundo uiuentium sint maligna. Hoc modo etiam illud patebit quod scriptum est: Quia dies mali sunt.

IN APOCALYPSI.

INT. Qui sunt illi septem spiritus Dei, qui in Apocalypsi commemorantur? R. Hi sunt quos & propheta Isaias enumerat: Spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & pietatis, spiritus scientiæ & ueritatis spiritus timoris Dei. in quibus tamen spiritalia opera significantur. Omnia autem illa operatus unus atque idem spiritus.

Et quidem hæc de opinionibus doctissimorum uirorum exigenti tibi a me prolata sunt. Si quis tamen in prædictarum quæstionum disputationibus attulerit quæ magis probentur, reprehendens pertinaciam, quæ in plerisque esse solet, non abnuo me secuturum esse meliora.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

D. EVCHERII, EPISCOPI LVGDVNENSIS, IN SECVNDVM LIBRVM Instructionum, Præfatio ad Salonium.

QVONIAM, fili cariſſime, ſuperiore libro propoſitionibus tuis ſe retulit creba reſponſio, & uereor, ne aſſiduæ interrogationes, ut fit plerumque, legenti generent ex ſatietate faſtidium: meo nunc nomine ea, quæ ſpoponderam opus uariaturus, adnectam: ſingula quæque, ut ordine ipſo magis clareant, per ſpecies ſuas diuidens, ac titulis ſuis ſubdens. Et primo ueniam ad Hebræorum nominum interpretationem, e quibus certa quæque & celebriora breuitatis cauſſa ponam.

HEBRAEORVM NOMINVM INTERPRETATIO.

DONAI, in Latinum ſonat dominus. Sabaoth, exercituum ſiue uirtutum: aut, ut aliqui uolunt, omnipotens. Ieſus, ſaluator. Nazarenus, ſanctus, ſiue mundus. Meſſias, unctus, ideſt Chriſtus. Michael, qui ſicut Deus. Gabriel, fortitudo Dei. Raphael, medicina Dei. Adam, homo, ſiue terrigena. Eua, uita ſiue calamitas. Miror unde apud Hebreos interpretatio huius nominis tam diuerſa ſit: niſi forte ideo, quod eadem & edendo homini uitam attulerit, & tranſgrediendo calamitatem. Aut quod mulier aliis interdum uita, aliis eſt calamitas. Abel, luctus, uel miſerabilis. Cain, poſſeſſio, uel lamentatio. Enoch, dedicatio. Mathuſalem, mortem ſuam miſit. Noe, requies. Sem, nominatus. Cham, callidus. Iapheth, latitudo. Loth, declinans, ſiue unctus. Melchiſedech, rex iuſtus. Abram, pater excelſus. Abraham, pater uidens populum, uel pater multarum, ſcilicet gentium. Sarai, princeps mea. Sara, princeps. Notandum quod utriſque nominibus, ſcilicet Abrahæ & Saræ tantum a litteram dominus addiderit, quæ tamen apud Hebræos per n legitur: Agar, aduena, uel conuerſa. Iſmael, auditio Dei. Iſaac, riſus: non tamen, ut quidam putant, ideo ſic appellatus, quia Sara riſerit, ſed quod Abraham, qui tunc utique prior riſiſſe indicatur. Rebecca, patientia, ſiue quæ multum acceperit. Iacob, ſupplantator. Iſrael, uir uidens Deum, ſed melius princeps cum Deo. Lia, laborioſa. Rachel, ouis, uel uidens Deum. Ruben, uidens filios, ſiue uidens in medio. Simeon, audiens triſtitias. Leui, appoſitus, ſiue additus. Iuda, confitens, ſiue glorificans. Zabulon, habitaculum pulchritudinis. Iſachar, eſt merces. Dan, iudicium, aut iudicans. Gad tentatio. Aſer, latitudo ſiue beatus. Neptalim, conuerſantes. Beniamin, filius dexteræ. Ephraim, frugifer, ſiue ubertas uel actus Latine. Manaſſe, oblitus. Eſau, rubens, ſiue aceruus lapidum. Cedar, tenebræ, uel mæror.

Iob

Iob magus, uel dolens. Amalech, populus lambens, siue restinguens. Moyses, assumptio, uel liniens. Aaron, mons fortitudinis. Pharao, denudans eum, siue dissipator eius. Sed Pharao nomen est non hominis, sed dignitatis sicut & apud nos Augusti appellantur reges, cum propriis nominibus censeantur. Pharao tamen ille, submersus in mari rubro, proprio uocabulo Centres uocitatus est. Iosue, saluator. Athoniel, tempus eius Dei, uel responsio Dei. Aod, gloriosus. Semegar, nomen aduenięns, siue ibi colonus. Barach, fulgurans.

Delbora, apis uel loquax. Gedeon, tentatio iniquitatis eorum. Abimelech, pater meus rex. Thola, uermiculus ad tincturam, uel coccinum. Iair, illuminans. Iepte, aperiens, uel apertus. Esebon, cogitatio, siue cingulum mœroris. Achilon, uiuens Deo, uel uidens Deum. Abdo, seruus eius. Sampson, Sol eorum, uel Solis fortitudo. Dalila, paupercula, uel situla. Eli, Deus meus. Samuel, nomen eius Deus. Saul, expeditus, siue petitio. Iessai, insulæ holocaustum, uel sacrificiũ. Dauid, desiderabilis, siue fortis manu. Ionahan, columbæ donũ, uel domini donũ. Abesalom, pater pacis. Salomon, pacificus. Idẽ Ecclesiastes, idest cõcionator, Idem & Idida, idest dilectus domini. Roboam, latitudo populi. Abia, pater dominus. Asa, tollens, siue sustollens, Iosaphat, domini iudiciũ. Iorã, qui est excelsus, sed melius, sublimatus. Ochozias, apprehendens dominũ. Athalia, tempus domini. Ioas, sperans, siue temporalis. Amasias, populum tollens. Azias, fortitudo domini. Azarias, auxilium domini. Iotham, perfectus. Achas, apprehendens. Ezechias, fortitudo domini. Manasses, obliuiosus, uel quia oblitus est, Amon, fidelis, uel nutritius. Iosias, ubi est incensum, uel domini salus. Ioachaz, robustus. Ioachim, cuius est præparatio. Eliachim, Dei resurrectio. Iechonias, præparatio domini. Sedechias, iustus domini. Ieroboam, diiudicans populum, uel diiudicans supernos. Naue, latratus. Baasa, pinguedo. Helam, sæculi, uel orbis. Zambri, psalmus, uel canticũ meum. Omri, crispans meus. Achab, frater patris. Iezabel, fluens sanguine, uel sterquilinium. Iehu, ipse uel est. Ioatha, robustus. Zacharias, timor domini. Sella, umbra eius, uel petitio. Manaem, consolans. Facee, aperiens. Helias, Deus dominus. Helisæus, Dei mei salus. Osee, saluator. Iohel, incipiente Deo, siue est Deus. Amos, potens, uel fortis, aut populum debellans. Abdias, seruus domini. Iona, columba, uel dolens. Micha, quis iste? Naum, germen, siue consolatio. Abacuc, amplexans. Sophonias, abscondens eam. Aggæus, festus, siue sollemnis. Malachias, angelus meus. Isaias, salus domini. Hieremias, excelsus domini. Ezechiel, fortitudo domini. Daniel, iudicium domini. Iudith, laudans, uel Iudæa. Ioseph, auctus. Maria, illuminata siue stella maris: sed sermone Syro, domina. Simon, pone mœrorem, uel obediens. Petrus, agnoscens. Bariona, filius columbæ, Syrum pariter & Hebræum. Cephas, Petrus, Syrum est. Paulus, mirabilis. Saulus, tentatio respicientis, uel tentationis securitas.

Andreas, uirilis, Græcum est. Iacobus, supplantator. Ioannes, domini gratia. Philippus, os lampadarum. Bartolomæus, filius suspendentis aquas. Thomas, abyssus, uel geminus: unde & Didymus græce dicitur.

Mattheus, donatio. Idem appellatus est Leui. Lebbæus, corculum, idest a corde, ipse est & Taddæus, ipse est Iudas Iacobi. Chananæus, possidens, siue possessio. Ita autem dictus Simon, a uico Chana, ipse est & Zelotes. Scarioth, memoriale domini, uel memoria mortis. Hoc uero nomine appellatus est Iudas a uico in quo natus est. Marcus, excelsus mandato. Lucas, ipse consurgens, siue ipse leuans. Stephanus, norma uestra: Græco autem sermone

coronatus. Augusti, sollemniter stantes. Cæsar, possessio principalis, Cirenei, heredes. Bethsaida, domus frugum. Bethphage, Syrum, domus uallis. Bethania, domus afflictionis. Genesar, ortus principis. Amaus, populus abiectus. Capharnaum, ager consolationis. Sarepta, incensa, siue angustia panis. Gethsemani, uallis pinguedinum. Golgatha, caluaria. Nazareth: flos munditiæ, uel uirgultum. Niniuitæ, nati speciosi. Sidon, uenatio.

Zachæus, iustificatus. Idumæa, rosa. Lisama, natiuitas tentationis. Iordanis, descensus. Martha, prouocans Deum. Magdalena, turris. Susanna, lilium. Saba, captiuitas. Caiphas, inuestigator, siue uomens ore. Pontius, declinans consilium. Pilatus, os malleatoris. Herodes, pellicius. Barrabas, filius patris, uel magistri eorum, absque dubio Iudæorum magistri, qui est diabolus. Heden in Genesi, deliciæ. Iudæa, confessio. Hierosolyma, uisio pacis. Sion, specula, & recte: nam hæc ciuitas Dauid in monte constructa est. Babylon, confusio, siue translatio. Aethiopia, tenebræ. Aegyptus, tribulatio, siue tenebræ. Tyrus, angustia. Romani, sublimes, uel tonantes. Sinai, mensura, siue mandatum, siue tentatio, uel amphora mea. Gehenna, uallis gratuita. Quidam æstimant appellatam hanc a ualle Gehennon, quæ est iuxta murum Hierusalem. Hebræi, transitores. Sadducæi, iustificati. Pharisæi, diuisi. Gallilæi, uolubiles, Samaritæ, custodes, eo quod a Babyloniis illic ad custodiam collocati sint Iudæorum. Cum in ceteris, tum & in hoc abundanter liquet, scriptura omnis sacra quam uere diuina sit, ac plena mysteriis: quando ita congruant rebus nomina, affectibusq. respondeant. Sicut Dauid, qui exprimitur in Latinum fortis manu: utique fortissimus omnibus fere bellis extitit. Salomon, pacificus: utique in pace regnum administrauit. Daniel, iudicium Dei: utique in presbyterorum iudicio sententiam diuinæ disceptationis exhibuit. Vnde quid mirum si hi futura prædicauerint, quorum etiam nomina, sicut res edocent, prophetiam sonant? Sed iam de uariis uocabulis interpretationem ponamus.

DE VARIIS VOCABVLIS II

Alleluia, in Latinum sonat, laudate dominum. ita enim unum est de decem nominibus Dei, quæ apud Hebræos habentur. Amen, uere, siue fideliter.

Diapsalma, semper: eo quod illa quibus hoc adnectitur, sempiterna esse confirmet a Deo: non commutationem metri significat, ut quidam existimant, uel spiritus prophetici refectionem. Sunt etiam quia diapsalma ideo inscribi putent, ut ex hoc sibi personarum, siue sensuum intelligatur esse conuersio. Osanna, saluifica, siue saluum me fac. Osi enim saluifica interpretatur, anna interiectio est deprecantis. Ergo integre dicitur, Osianna. Sed dum corripitur, aut corrũpitur, sonat Osanna. Est autẽ sensus, Saluum fac, subaudiatur, uel populum Israel uel totũ mundum. Rhama, excelsa. In euangelio: Vox in rhama audita est, id est in excelsis. Est tamen & ciuitas, quæ Rhama appellatur. Racha, uanus, aut inanis. Rabbi, magister, Syrum est. Mân, quid. Manna, quid est hoc? Abba, pater: & hoc Syrum est. Anathema, perditio. Maranatha, dominus noster uenit, Syrum est. Anathema autem maranatha, sicut quidam dicunt, perditio in aduentu domini. Mammona, diuitiæ. Theraphim, figuræ, uel imagines, melius quam incendia. Seraphin uel seraphim, ardentes, uel incendentes, iuxta illud: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem urentem. Ergo seraphin uirtutes in cælis esse confirmant, quæ Deum laudent, & in ministeria diuersa mittantur. Cherubin, scientiæ multitudo. Ceterum Cherubin

ipsum

ipſum in Sanctaſanctorum duo tantum ſignificantur animalia. Aliis uero locis ubi hoc nomen legitur, aut picturam aliquam indicat, aut uarietatem.

DE EXPOSITIONE DIVERSARVM RERVM III

Mandragora in Geneſi, genus pomi ſimillimum paruo peponi ſpecie, uel odore. Mazaroth zodiacon, quæ duodecim ſigna mathematici aſſerunt. Fath, clima, ideſt plaga meridiana, uel occidentalis. Rhamnus, in pſalterio, non rubus eſt, ſed ſpinarum genus, ſentibus permoleſtum ? Romphæa, gladium in Latinum ſonat. Nam, ubi in Geneſi dicitur, Gladius flammeus atque uerſatilis, in Græco romphæa ponitur. Frameæ, haſtæ longiſſimæ. Sunt qui iis etiam nunc armorum uice utentes hoc nomen tribuunt. Quidam etiam ita gladios ſignificari putant. Capparis, in Salomone fruteti genus in Oriente, ſimile lentiſco. Palathæ, in Regnorum, maſſæ quæ de recentibus ficis compingi ſolent. Palathæ Græcum eſt. Debelaim, in Oſea propheta, palathas dicunt. Dabir, in Regnorum, oraculum quod erat factum in media interiori parte templi, in quo & arca domini erat, hoc appellabatur Sancta ſanctorum. Byſſus, genus ſerici groſſioris, pariter & fortioris. Sunt quidam qui & genus lini eſſe byſſum putent. Phœnicium, in Iſaia, coccinnum. Luteres, in Regnorum, conchæ, uel canthari aquarii. Sed & cantharus Græcum nomen eſt. Latomi, in Regnorum, lapidum cæſores: & hoc Græcum eſt. Creagræ, in Paralipomenon, fuſcinæ, ad carnes de caldariis proferendas, græcum eſt. Sambuca, in muſicis genus ſymphoniarum. Nablum quod græce appellatur Pſalterium, quodq. a pſallendo dictum eſt. Ad ſimilitudinem eſt citharæ barbaricæ in modum litteræ Δ. Tympanum, quod extenta pelle uel corio efficitur. Cinari, ut quidam putant, acetabula, quæ percuſſa in modulos concitantur. Thyina, ligna. De his Salomon gradus fecit in domo domini, incognita ligna etiam peritioribus Iudæorum. Sethim, ſpinarum in heremo genus eſt, e quibus lignum imputribile. Sabeth, uirgulti apud Hebræos nomen eſt, in Geneſi: Ecce, inquit, aries poſt tergum eius tenebatur in uirgulto Sabeth. Lebetæ, æneì minores in uſum coquendi parati. In Paralipomenon: Pacificas uero hoſtias coxerunt in lebetis, & cacabis, & ollis. Gophinus, corbis. Hydria, uas aquarium. Condi, in Geneſi, poculum uel ſcyphus. Lecythus, in Regnorum, ampulla olearia.

Lenticula, in libro Regnorum, uaſculum ex ære, habens oleum quo ungebantur in regnum. Paropoſis, acetabulum maius. Aliqui & catinum ita appellari putant. Epiſtylia, in Regum, quæ ſuper capitella columnarum ponuntur: græcum eſt. Mechonoth, in Regum, fulturæ, quas baſes appellamus. Topazion, lapis pretioſus, in quo, ſicut aliqui affirmant, omnium lapidum colores refulgent. Corbana, gazophylacium. Corbona autem interpretatur oblatio.

Chaſma, in Luca, hiatus: græcum eſt. Eryſibe, in propheta, erugo, ideſt rubigo meſſium: Græcum eſt. Zizania, lolium. Sicera, ſuccus ex dactylis: & omnis præter uinum liquor, qui ad bibendum, aut e pomis, aut quolibet genere conficitur, ſicera nuncupatur. Nardū piſticum, nardum fidele, ideſt ſine impoſtura, Græcum eſt. Nardum ſpicatum, ab eo quod ſpecies ipſa nardi in modum ſpicæ ſit, quæ infuſa conficitur. Alabaſtrum geuus marmoris pretioſi, ex quo Euangelici illius unguenti uaſculum erat. Stadium, in euangelio ſpatii certa dimenſio, Octo ſtadia mille paſſus efficiunt.

Hæc nomina quæ ſubſequuntur, in Exodo, uel in Regum libris his repetiuntur locis, quæ arcæ uel tabernaculi, aut templi domini relationem continent. Quorum nominum uocabula, ad hæc quæ obſcuriora ſunt, in tranſlatione ueteri habentur. Hæc uero, quæ lucidiora apparent, nouæ tranſlationis

textu continentur. Vetus ergo translatio habet, Sperateres: noua, ferulas. Calamiscos, calamos. Troiscos, uel cariscos, quasi in uncis modum deformatos. Anconiscos, incastraturas. Aspidiscas, uncinos. Fimbrias, catenas. Scitalas, uectes. Lapidibus acrotomis, dedolatis. Degrapidem, cælaturam. Petalis, laminis. Perimetrum, lineam. Spiras, capitella columnarum, uel sicut puto, facturam earum. Elam, porticum: sed melius interpretatur ante fores, siue uestibulum. Ergo Elam Hebraicum est. Cetera quæ superius sunt, Græca sunt maxime. Item in Ezechielis extrema parte in uisione ciuitatis, in ueteri translatione habet Pastophoria, in noua Gazophilacia, idest, cellulas paruas. Thee. thalamos. Aileu, frontem, Aelaucooth, uestibulum. Polyandron, multitudines. Spitamis, palmus. Gissus, definitio. Manaa, sacrificium. In Regum, Cenotaphia, simulacra, quæ Græce μορφώματα. Sed hæc hactenus. Nunc etiam illud accipe, ut quædam nomina prius scriptura appellauerit, & ut nunc uocentur.

DE GENTIBVS IIII

Gomor, in Genesi Galatæ, ipest Galli, qui a candore corporis primum Galatæ appellati sunt, e quibus populi quondam in orientis longinqua migrantes primum Gallogræci, nunc antiquo Gallorum nomine Galatæ uocantur. Magog, Scythæ, Quidam Gog & Magog, Gothos putant. Iubal, Iberi, qui & Hispani. Thiras Thraces. Thogorma, Phryges. Madai, Medi. Iauan, Iones, qui & Græci. Vnde & mare Ionium. Cethei, Citii, idem Cyprii, apud quos & urbs Cittium uocitatur. Donanim, Rhodii. Ex his Græcorum nationibus extitere, qui a Tauro monte usque ad occidentalem oceanum maritimam oram occupauerunt. Hæ omnes gentes de Iaphet stirpe descendunt. Chus, Aethiopia. Misraim, Aegyptus. Casloim, qui postea Philistini, nunc Palæstini. Iidem tamen & Allophyli. iidem, & alienigenæ appellati sunt. Horum ciuitas Ascalon. Saba, Arabia. Saba uocitatur & regio, in qua nunc Sabæi. Euila, Getuli. Labain, nunc Libyes, quondam Phuthæi appellabantur. Tharsis, siue Carchedon, Carthago est: quidā Tharsos Ciliciam arbitrantur: quia & ciuitas Tharsis illic sita est. Africa, appellata ab uno ex posteris Abrahæ de Cethura, qui uocatus est Apher, Ismahelitæ, uocati ab Ismaele filio Abrahæ. iidem & Saraceni, a Sara. iidem & Agareni, ab Agar. Nabathei, a Nabeth filio Ismaelis appellati, qui ab Euphrate ad mare rubrum porriguntur. Chananæi appellati de Chanaan filio Cham. Horum terram Iudæi expulsis incolis possederunt. Hi omnes de origine Cham ueniunt. Assur, Assyrii, ab Assur filio Sem. Hi urbem Ninum ex nomine Nini regis condiderunt, quæ nunc Niniue uocatur. Syros appellatos quidam asserunt ab Asurim filio Abrahæ ex Cethura. Vs, quæ & Auxitidis regio circa Cœlesyriam, ita ab Vs Sem pronepote appellata. Elamitæ, Persæ, ab Elam filio Sem. Hebræi cognominati sunt ab Heber, qui pronepos fuit Sem. Casdei, nunc Chaldæi uocantur, & Casdei a Cased filio Nachor fratris Abrahæ. Hi omnes de Sem posteritate procedunt.

DE LOCIS V

Iebus, ipsa est Hierusalem, ipsa est & Salem, in qua regnauit Melchisedech. Hæc nunc ab Helio Adriano uocatur Helia. Babel in Genesi, nunc Babylon uocatur. In hoc loco cum turrem quondam homines ædificare aduersus cælum aggressi essent, dispersi sunt, immissa diuinitus confusione linguarum. Achar, nunc Nisibis uocatur. Reblatha, nunc Antiochia appellatur. eadem est Epiphania. Siccm. hæc est & Sicema, nunc Neapolis ciuitas Samaritanorum. Olibama, in propheta, ciuitas in qua Edom principes habitauerunt. Ariel,

in Isaia, hanc quidam esse putant Ariopolim, ab idolo Martis Ariel, quod illic situm est. Interpretatur autem Ariel leo Dei, Hierusalem figuraliter significans. Ararath, Armenia, in cuius montibus post diluuium arca consedit, adeo ut illic aliqua indicia nunc usque permaneant. Arbeæ, quæ Arbos in nostris codicibus corrupte legitur, in qua tres patriarchæ sepulti sunt, Abraham, Isaac, & Iacob, & præterea Adam ipse. Hæc etiam Hebron, in qua Dauid regnauit. Lod, ipsa est Lydda, ipsa est Diospolis. Decapolis, in euangelio, regio est habens ciuitates decem. Accaron, urbs Palæstinæ. Antilibanus, loca appellantur quæ supra Libanum montem orientalem plagam respiciunt. Ephrata, ciuitas Bethlehem. Euphrates uero fluuius de paradiso. Mesopotamia iccirco dicitur, quod Tigride & Euphrate fluminibus ambiatur. Samaria, ipsa nunc Sebaste appellatur. Emaus, in euangelio, nomen quondam castelli: nunc ciuitas, quæ Nicopolis dicitur. Caluaria, locus ob hanc caussam dictus, quod de consuetudine in eodem loco damnati capite truncarentur. Ariopagus, curiæ apud Athenienses nomen est, quæ a Marte nomen accepit.

DE FLVMINIBVS VEL AQVIS VI

Geon, fluuius est Aethiopiæ, de paradiso emergens, quem Nilum usitato nomine appellant. Phison, fluuius Indiæ: idem quoque a paradiso fluens hunc alii Gangen uocant. Siloe, fons est in Hierusalem, de radice montis Sion bulliens, qui nō semper, sed in certis horis diebusq. emanat per antra saxaq. decurrens. Iordanis, ideo dictus est, quod duo fontes in unnm confluant, quorum alter dicitur Ior, alter Dan appellatur. Mare Galileæ, idem & mare Tiberiadis, idem & stagnum Genesar, idem & lacus Genesareth. Mare Salinarum, hoc uocatur & mare mortuum uel Asphalti, idest bituminis, ab Hiericho haud longe abest. Bethsaida, piscina in Hierusalem, in quā & ægri deferebantur: ideo & Probatica, idest Pecualis appellatur, quod hostias in ea quondam sacerdotes lauabant.

DE MENSIBVS VII

Nisan, in libro Esdræ, mensis quem dicunt Martium, quiq. in scripturis appellatur mensis primus. Elul, in Machabæorū libro, Augustus, qui apud nos mensis sextus uocatur. Casleu, in Zacharia propheta, Nouember, qui est nonus. Tebeth, in libro Hester, December, qui est decimus. Sabath, in Zacharia propheta, Ianuarius, qui apud nos undecimus. Adar, in libro Esdræ, Februarius, qui apud nos duodecimus. Quod si etiam reliqua Hebræa mensium uocabula, quæ in canone nō reperi, scire uoles: Iar uocatur mensis secundus: Siuan tertius: Thamus quartus: Alo quintus: Tisri sextus: Mareson septimus.

DE SOLLEMNITATIBVS VIII

Annus iubileus, annus quinquagesimus, qui erat annus remissionis, quo in Israel unusquisque rei suæ uenditor ad ius eius etiam absque pretio reuertebatur.

Pascha, transcensus, Hebræum est, non Græcum. Transcensus uero iccirco dictus est, quod Hebræi ab Aegypto in terrā repromissionis transcenderunt. Certe pascha nostrum est, quod saluator ab inferis resurgens cælorū regna transcenderit. Phase, itidem pascha est transcensus, uel transitus. Sunt qui magis transcensum, uel transitum ex hoc appellatum affirmant, quod eadem nocte dominus per Aegyptum transierit, cum Aegyptiorum primogenita cuncta percussit. Pentecoste, quinquagesima, Græcum est. Huius quinquagesimæ figuram annus iubileus gessit, quiq. nunc iterum futuræ repromissionis æternam requiem præfigurat.

Scenopegia, cum tabernacula a Iudæis figuntur ob memoriam tabernaculorum. *σκηνὴ* enim Græce tabernaculum dicitur. Hæc Iudæorum sollemnitas Septembri mense celebratur. Encænia, nouæ ædificationis obseruatio uel dedi-

catio. Καινὸν namque in Græca lingua nouum significat. Ergo in hac sollemnitate, Iudæi Octobri mense dedicationis templi colebant diem. Epiphania, Græcum est, quod significat apparitio, uel ostensio: siue quod eadem die dominus & saluator noster in baptismo suo populis fuerit ostensus: siue quod stella Magis: siue quod primo signo domini aqua in uinum uersa tunc apparuerit. Neomenia, hoc est quod apud nos Kalendæ. Sed quia apud Hebræos secundum lunæ cursus menses supputantur, & μήνη Græce luna appellatur, iccirco neomenia noua luna accipi potest. Parasceue, præparatio, Græcum est. Parasceue enim sexta sabbati appellatur. Hinc uero præparatio dicitur, quod a Iudæis eadem die quæ in sabbato sunt necessaria, præparentur. Sabbatum, requies, Hebræum est. iccirco autem requies, quod in eadem die dominus ab opere perfectis omnibus absolutisq. requieuerit.

DE IDOLIS IX

Idola, simulacra, Græcum est. Beelphegor, quod interpretatur simulacrum ignominiæ, idolum est Moab. Hunc Latini Priapum appellant. Beel, quod interpretatur uetustas, idolum est Babylonium. Fuit uero hic idem Belus pater Nini regis Assyriorum. Adramalech, idolum Assyriorum, quod etiam Samaritæ coluerunt. Astarten, quod in Latinum sonat factura superflua, idolum Sydoniorum dicunt. Beelzebul, interpretatur uir muscarum. Diabolus, deorsum fluens, Græce uero criminator dicitur. Satan, in Latinum sonat aduersarius, siue transgressor. Syrenæ, in Isaia, dæmones, aut dracones magni, cristati pariter ac uolantes, ut a quibusdam putatur. Vlulæ in Isaia, ab omni translatione nomine ipso Hebræo Iim appellantur. Septuaginta tantū interpretes pro his onocentauros in translatione posuerunt. Sunt qui ululas putent aues esse nocturnas, ab ululatu uocis quem efferunt, quas uulgo cauannos dicunt. Lamia, genus monstri, ut quidam affirmant. Pilosi, in Isaia, genera dæmonum. Hos nonnulli etiam doctissimorum incubones, uel satyros, aut quosdam siluestres homines putauerunt.

DE VESTIBVS X

Ephod, uestis sacerdotalis, quæ superindumentum uel superhumerale appellatur. Est autem uelut in caracallæ modum, sed sine cucullo. Cuius uestimenti duo sunt genera, unum lineum & simplex, quod sacerdotes habebant: aliud diuersis coloribus de auro, purpura; & bysso, hyacintho, gemmisq. contextum, quo soli pontifices utebantur. Poderis, sacerdotalis linea corpori penitus adstricta: eademq. talaris, unde & poderis appellata: hæc & subucula dicitur. Logion, quod & rationale, pannus exiguus, ex gemmis, auro, coloribusq. uariis, qui superhumerali contra pectus pontificis adnectebatur. Cidaris, pileus sacerdotalis ex bysso. Hunc Græci & nostri tiaram: quidam etiam mitram uocant. Petalum, aurea lamina in fronte pontificis, quæ Dei nomen illud ineffabile tetragrammaton, quattuor litteris Hebræis gerebat scriptum. Penula, in apostolo, Latinum est. Est autem quasi lacerna descendentibus clauis. Baddim, in Daniele, uestes lineæ, quibus feminalia, ut arbitror, significantur. Bad enim apud Hebræos linum dicitur: unde & in quibusdam locis legitur, Ephod bad: hoc est, ephod lineum: non autem Ephod barud, ut quidam corrupte legunt. Diplois, in Regum libris, sagum, uel chlamys, ἀπὸ τοῦ διπλόω, quod duplicetur: & omne indumentum quo duplicitet ambimur, diplois appellari potest. Melotæ, in Regum libro, pellis simplex, qua monachi Aegyptii etiam nunc utuntur, ex uno latere dependens. Theristrum, in Genesi, apud Arabes, genus pallii muliebris. Periscelides, in Isaia, ut quidam dicunt, apud feminas crurum ornamenta.

DE AVIBVS VEL VOLATILIBVS XI

Pelicanus, auis parua, quæ solitudine delectatur. Est & aliud pelicanorum genus in Nilo, pæne cygnis simile, nisi quod paulo maiores sunt. Quidam ita & onocrotalos uocant. Nycticorax, noctua: multi bubonem esse contendunt. Sunt etiam qui adserunt esse orientalẽ auem, quæ nocturnus coruus appelletur. Ibis, in Pentateucho, auis Aegyptia obscænitate oris immunda, quo alunm purgare consueuit. Herodius in psalmo, ardea a quibusdam putatur. Larus, in Pentateucho, gauiam significat. Cœnomia, non musca canina, ut quidam putant, in psalmo accipienda est, sed musca omnimoda: & ideo non per y Græcam litteram, sed per diphtongum œ scribi debet. Ciniphes, culicum genus est aculeis permolestum.

DE BESTIIS VEL REPTILIBVS XII

Rhinoceron, fera terribilis, gemina in naribus gestans cornua. Monoceron, in psalmo, unicornis appellatur. Tragelaphus, in Deuteronomio platoceros, idest cornibus latis. Erinacii, chirogilli nuncupantur, prope magnitudine mediocrium cuniculorum, de cauernis petrarum procedentes gregatim: in heremo quæ est contra mare mortuum, depascuntur. Hericii, qui & echini dicuntur: ita spinoso defenduntur tegmine, ut nec contingi quidem possint. Bruchus in psalmo, locustæ, quæ nondum uolant, quam uulgo olbam uocant.

DE PONDERIBVS XIII

Talentum, est pondo LXII, quod faciunt LXXX libræ Atticæ. Mina, est libra una, & semuncia. Talentum habet minas LX. Mna Græce, Latine mina dicitur. Drachma habet scrupula tria. Didrachma, drachmæ duæ sunt. Vnde miror quo modo in libro Hebraicarum quæstionum semuncia scribatur. Stater, est nummus habens (ut quidam affirmant) unciam unam: idest, aureos sex: ut alii putant, tres. in euangelio enim pro duobus didrachmis stater datur. Sicel, qui in Latina lingua corrupte siclus dicitur, in quæstionibus suprascriptis indicatur: unciæ pondus habet: ut alibi scriptum reperi, scrupula decem: quod & ipse arbitror. nã siclus ipse, uel sicel, de propinquitate põderis quasi sicilicus sonat. Obolus, est scrupulum dimidium, quod facit siliquas tres: in Ezechiele. Siclus autem XX obolos habet.

DE MENSVRIS XIIII

Corus est modii XXX. Batus, amphora una: idest, modii tres. Cadus Græca amphora est, habet urnas tres. Ephi, siue opha modii tres. Ephi idem mensuræ habet in aridis, quod in liquidis batus. Metreta una, ut quidam dicunt, habet sextarios centum. Mensura autem Græce μέτρον dicitur, unde metreta appellatur. Notandum uero, quod mensura Hebræum nomen est. Artabæ in Isaia, Aegyptiorum mensuræ, quæ tres faciunt modios X. Sata, idem sunt quod ephi, idest modii tres. Gomor mensura est Attica, habens (ut quidam opinantur) chœnices tręs, idest sextarios XII. Alii, gomor dicnnt paulo minus a sextariis quinque: quod etiam ipse sequor, eo quod gomor sit decima pars ephi. Nebel, quidam putant modios tres. Sextarius, est dimidium cotylæ in liquidi specie. Cotyla, hemina est, in Ezechiele Decem, inquit, cotylæ sunt gomor.

DE GRAECIS NOMINIBVS XV

Accipe nunc ceterorum nominum significationes, quæ ecclesiæ ore celebrata in sermonem nostrum conuertuntur ex Græco. Theos Deus. Theos autem, ut quorundam opinio habet, ἀπὸ τοῦ θεάομαι, idest, a spectando, idest omnia prospiciendo. Homousion, unius substantiæ. Homœosion, similis substantiæ. Christus, unctus. Paracletus, consolator, siue aduocatus. Hagios, sanctus. Ange-

Angelus, nuncius. Thronus, ſedes uel ſolium. Apoſtolus, miſſus: ideo quod a domino ad euangelizandum miſſi ſunt. Propheta, prædictor. Martyres, teſtes. Epiſcopus, ſuperinſpector: & ideo propheta ait, Speculatorem te poſui domus Iſrael. Presbyter, ſenior. Diaconus, miniſter. Clerus, ſors.

Eccleſia, uocatio uel collectio. Catholica, uniuerſalis: ἀπὸ τοῦ καθ' ὅλον, quod eſt ſecundum totum. Synagoga, conuentus, uel congregatio. Ethnicus, gentilis. Hypocrita, ſimulator. Hæreſis, ſecta, Monachus, ſolitarius. Heremus, deſertum. Parœcia, adiacens domus ſcilicet Dei. Diœceſis, gubernatio: & hoc non ſecundum proprietatem & poteſtatem uerbi, ſed ſecundum effectum. Laicus, popularis: ἀπὸ τοῦ λαοῦ, hoceſt, a populo. Catechuminus, inſtructus, ſiue audiens. Neophytus, nouella plantatio. Baptiſterium, tinctorium. Holocauſtum, totum combuſtum: ideo quia integra hoſtia igni tradita conſumebatur. Chriſma, unctio. Euchariſtia, gratia. Symbolum, collatio, aut pactum, uel complacitum quod fit homini cum Deo. Hymnus, carmen in laudẽ Dei. Antiphona, uox reciproca. Pentateuchus, quinque uolumina: ideſt, Moyſi libri quinque: de quibus dicit apoſtolus, quinque uerbis uelle ſe in eccleſia loqui. Exodus, exitus, uel egreſſus: ſcilicet populi Iſrael. Deuteronomium, ſecunda lex: in quo eſt euangelicæ legis præfiguratio. Paralipomenon, prætermiſſorum, uel reliquorum: ideſt, quod hiſtoriæ inibi contineantur, quæ in Regum libris prætermiſſæ ſunt. Euangelium, bona annuciatio, ſiue bonum nuncium. Apocalypſis, reuelatio. Gazophylacium, diuitiarum cuſtodia, compoſitum de lingua Perſica & Græca. Synodus, comitia, uel cœtus. Canon, regula. Teuchos, uolumen. Apocrypha, recondita, uel occulta. Hexapla, ſexcuplicia. Apologia, excuſatio: unde apologeticus appellatur: uel ſicut quibuſdam uidetur, purgatio, ſeu defenſio. Anagoge, ſuperior ſenſus. Tropologia, moralis intelligentia. Parabola, ſimilitudo. Anacephaleoſis, recapitulatio.

Habes opuſculum fili mi chariſſime, in omne fere ſcripturarum corpus, quaſi quoddam intelligentiæ ſeminarium, quæ in duobus uoluminibus non parum, ut arbitror, inſtructionis ad edocendum te, ex rebus uariis neceſſariiſq. congeſſi.

D. EVCHERII, EPISCOPI LVGDVNENSIS, AD VALERIANVM EPISTOLA,

De contemptione rerum humanarum, & ueræ pietatis sapientiæq. studio.

ENE alligantur uinculo sanguinis, qui uinculo consociantur amoris. Sic & nobis quoque admodum gloriari pro hoc ipso Dei munere licet, quos perinde caritas, ut propinquitas nectit, coarctantq. in unum affectum duæ necessitudines, quarum alteram a parentibus carnis nostræ accepimus, alterã a nobis sumpsimus. Geminum hoc uinculum, quo (confœderantibus nos hinc genere, hinc dilectione) connectimur, hæc me paulo latius ad te exarare compulit, ut commendarem animo tuo caussam animæ tuæ, ueramq. illam beatitudinem, & æternarum rerum capacem, opus nostræ professionis assererem. nam cum te æque, ac me diligam, necesse est ut summum bonum assequi te, tamquam me alterum, cupiam. Et quidem a profectione uitæ sanctæ pio etiã nõ abhorres ingenio, qui ea quæ sacræ institutiones docent, præuenisti in plurimis præcoqua morum felicitate, ut mihi uidearis quædam religionis officia, quasi per prouidam occupasse naturam, domini ac Dei nostri iam in hoc erga te indulgentia: cuius gratia est, quod diuina in te doctrina bona sua pro parte inuenire potest, pro parte conferre. Quamuis autem in maximos sæculi apices patre soceroq. elatus, illustribus ex utroque titulis ambiaris, ego tamen longe superioris in te honoris fastigia concupisco: teq. non ad terrenarum, sed ad cælestium, nec ad sæculi, sed ad sæculorum dignitatem uoco. Certa quippe & inoblitterabilis hæc gloria est, æternitate gloriari. Loquar ergo apud te non sapientiam huius sæculi, sed illam sapientiam arcanam, absconditam, quam prædestinauit Deus ante sæcula in gloriam nostram. Loquar tecum multo studio tui, mei admodum parum prouidus, qui plus in te quid uelim, quam in me quid possim, consideraui. Primum instituti atque in lucem editi hominis officium est, mi Valeriane carissime, proprium cognoscere auctorem, cognitumq. suscipere: uitamq. idest diuinum donum, in diuinum officium cultumq. conferre: ut quod Dei munere sumpsit, Dei deuotione consummetur: atque id quod ab eodem indignus cœpit, eidem subiectus impendat. Sana quippe opinione agimur, ut eductos nos sicut ab ipso, ita ipsi arbitremur. Vnde ille plane magnificeq. perspicit creatoris nostri in effingendo homine sententiam, quisquis ita intelligit, quod nos & ipse, & sibi fecit. Optimum deinde est curam principalem animæ impendere, ut quæ utilitate prior est, non sit consideratione posterior. Primas apud nos curas, quæ prima habentur, obtineant, summasq. sibi sollicitudinis partes salus, quæ summa est, uindicet. Hæc nos occupet in præsidium ac tutelam sui, iam non plane prima, sed sola. Omnia uincat eo studio, quo præcedit omnia. Summam debemus obseruantiam Deo, animæ deinde maximam: atquæ ita tamen istud est, cum ut utrumque præcipuũ sit, obseruari alterum sine altero nequaquam posse uideatur. Ita quisquis Deo satisfecerit, animæ necesse est iam consuluerit: & rursus, qui animæ consuluerit, necesse

necesse est Deo iam satisfecerit. Sic de summo apud nos utroque res transigitur utili coacta compendio, ut si quis unum sedulo impleuerit, utrumque contulerit: quia ineffabili benignitate diuina, ipsa utilitas fit Dei sacrificium. Multus corpori curationum usus impenditur: multum huic operæ in spem medelæ datur. Numquid medicinam anima non meretur? Et si uaria corpori auxilia studio tuendæ sanitatis adhibentur, fas nos est tamen, animam uelut exclusam iacere, & quasi neglectam morbis suis intabescere, atque unam a propriis remediis exulare, imo uere plura animæ conferenda sunt, si corpori tanta præstantur. nam si recte quidam carnem hanc famulam, animam uero dominam esse dixerunt, non oportet posteriore loco nos dominam ponere, ac famulam iniquo iure præferre. Merito poscit studia maiora pars melior: quia omni nobis cura illuc respiciendum est, ubi substantiæ nostræ abundantior dignitas constitit. Congruum non est in hoc honore nostræ sollicitudinis eam nos subiicere peiori. Caro siquidem procliuis in uitia, ad terram nos tamquam in originem suam reuocat: hæc uero ueniens a patre luminum, sicut ferri ignibus mos est, in superiora nititur. Hæc in nobis imago Dei, hoc pretiosum est diuini muneris pignus, Hanc omni ope, hanc summis uiribus tueamur: hanc si regimus & conseruamus, Dei depositum tuemur. Quis estruendi, nisi cum fundamenta ieceris, locus est? Superædificare ceteras utilitates destinanti salus fundamentum est. Ceterum quo modo quispiam sequētia addat, si nec prima possederit? Vnde succedentium augebitur incrementis, si anteriorum deficiatur exordiis? Quo modo interesse putet beatitudini, cum desit etiam saluti? Indigens uitæ, unde abundare felici uita potest? Aut quid prodest, si adiiciat cibis, non habens unde consulendum est animæ? de qua & dominus noster Iesus Christus ait: Quid enim prodest homini, si mundum uniuersum lucretur, animæ uero suæ detrimentum patiatur? Proinde non potest ulla compendii caussa consistere, si constet animæ interuenire dispendium. Vbi salutis damnum est, illic utique iam lucrum nullum est. quo enim lucrum capiatur, nisi capiendi sedes inconcussa seruetur? Atque iccirco ad illud lucrum uerum, ad illum sanctum expetendumq. commercium, dum tempus est, properemus. Parere possunt æternam uitam pauci dies, qui tamen dies etiam si illæsam atque incontaminatam uitæ beatitudinem possiderent, tamen quia pauci essent, paruo æstimandi erant. nihil enim est magnum te, quòd paruum tempore: nec longis dilatatur gaudiis quidquid arto fine concluditur. Breuem utilitatem sæculi istius breuia habent commoda. Recte ergo etiam bono breuis uitæ, perpetuæ uitæ commodum præponendum uideretur: quia illa esset temporalis, hæc æterna felicitas: quia fragile esset breuibus bonis perfrui, tutum gaudere perpetuis. Nunc uero æterna uita beatissima est. nam quid felicius æterna uita dici potest? Hæc uero breus ita breuissima, ut ærumnosissima, quæ undique circumstantium dolorum urgetur incommodis, & deficientibus fatigatur malis, dum accidentium iactatur iniuriis. Quid enim tam infidum, tam uarium, tam calamitosum, quam uitæ istius cursus est? quæ plena laboris est, plena sollicitudinis, plena curarum, ipsorum quoque plena discriminum, & per ancipites distracta casus: fit corporis uexationibus inquieta animi angoribus anxia, periculorum turbinibus incerta. Quæ utique utilitas, quæ ratio, non expeti bona æterna, sequi temporaria, etiam mala? Nonne uides, ut etiā in hac uita quisque prouidus, locū aut agrum in quo diutius se cōmoraturū putat, copiosis in usum farciat impendiis: & ubi paruo quis erit tēpore, parua prouidet: ubi maiore, maiora procurat. Nobis quoque, quia in præsentiarū breuissimū angustiis coartantibus tempus est, in futuro sæcula erunt, cōpetentibus copiis uitā exaugeamus æternam, cōpetentibus instruamus exiguā ne prouisione

peruerſa impendamus breui tempori curã maximã, & maximo tempori curam breuem. Atque haud ſcio ad hanc beatiſſimam uitã quod cõpellere nos ocyus, aut effi cacius debeat, an ipſa futuræ uitæ cõmoda, quæ promittuntur, an præſentis uitæ incõmoda, quæ uideantur. Inde nos illa blandiſſime prouocãt, hinc iſta uehementer exturbant. Proinde cum in meliorem partem etiam peſſima ſuffragentur, ſi bonis non illicimur, malis extrudamur. Ad incitamentum meliorum optima deterioribus concinunt, & in eandem utilitatem diuerſa concurrunt. nam dum alia nos inuitant, alia fugant, in melius utraque nos ſollicitant. nam ſi hominum quiſpiam clarus ac locuples in locum liberorum te adoptaturus acciret, ires per oppoſitas rerum difficultates, & per quamuis longi receſſus iter uectatus accurreres. Deus uniuerſitatis rerumq. dominus te in adoptionem uocat, illud, ſi uelis, tibi blandum filii nomen impartiens, quo Deum noſtrum, unicum ſuum nuncupat, & non accenſus raperis? non properus urgeris, ne condicionem tantam celeri occurſu mors feſtina præripiat? Atque ad hanc obtinendã tu non inuias terræ ſolitudines nec longinqui maris incerta penetrabis. Cum uolueris, hæc adoptio tui tecum eſt. Numquid nam ſegnes ac deſides nos res iſta habebit, iccirco, quia tam prompta quam maxima? quo durius condicionem hanc diſſimulatores experientur. tanto enim nolentibus perniciosior, quanto eſt uolentibus promptior. Certe cupiditas uitæ eſt iſtud, quod nos delectatione rei præſentis innexuit. Ergo amantes uitam, hortamur ad uitam. Vera ratio eſt perſuadendi, cum id poſcitur, ut impetremus a uobis quod concupiſcitis. Pro uita quam diligitis, legatione apud uos fungimur: & hanc omnes exiguam amatis, inſinuamus, ut ametis æternam. Quam quo pacto amemus neſcio, ſi non hanc quam amamus, eſſe quam ſpecioſiſſimam cupimus. Itaque iſtud quod & cum artum ſit placet, placet magis ſi poteſt eſſe perpetuum: & quod apud nos pretium habet, cum finem habeat, ſi nobis ſupra pretium ſi poteſt eſſe ſine fine. Rectum ſit proinde minorem uitam proſpexiſſe maiori, ut ad alteram nobis, ſed per hanc tranſitus conſtruatur: quam utique non conuenit ſociæ commodis obliquis interuenire cõſiliis. Non ſe opponat ut obſit, ut noceat. Abſurdum quippe atque contrarium eſt, ut uitæ detrimentum adferat amor uitæ. Igitur ſiue uitam hanc contemnendam putas, ſiue complectendam, in utroque facilis negotii mea cauſſa eſt. nam ſi ſpernitur, una eſt ſpernendi ratio, ut melior appetatur. Et ſi diligitur, tanto magis eſt diligenda, quæ maior eſt. Ego tamen deſiderauerim, ut hanc pro exprimentis ſui habeas, ut moleſtiſſimam atque incertis fatigationibus inquietam, ſicut eſt, iudices, eamq. cum occupationibus ſpernas ac reſpuas. Abrumpatur illa interminabilis ſæcularium negotiorũ catena, & ille de neceſſitatibus multis unus per totam uitã labor. Dirumpamus inaniũ curarũ uincula, quorum ſuccedentibus ſibi nexibus implicatis, in quibus ſemper occupatio noſtra quaſi incipit. Remoueantur illæ tam uacuæ, quam cohærentes ſibi cauſſæ, in quibus quoad uiuitur, ſtudium mortalium, dum ſubinde negotiis inchoatur, numquam finitur. Quarum rerum infatigabilis intentio iam breuem & artam per ſe uitam, hanc etiam artiſſimam reddidit. Per quæ etiã nunc uana gaudia, nunc acerbi mœrores, nunc anxia uota, nunc ſuſpecti metus ueniunt. Abiiciantur poſtremo illa omnia, quæ præſentem hanc uitam faciunt breuem occupationi, longam dolori. Repudiemus mundi parum fidi uitam utrobique ſuſpectam, apud quam perinde alta atque humilia parum tuta ſunt. Obteruntur humilitate depreſſa, nutant celſa faſtigio. Pene quem uolueris ſtatum, non apud infima iſtic, non apud ſumma requieſcitur: grauem turbinis ſortem utraque condicio non effugit. Subiacet contumeliæ minor, maior inuidiæ. Duæ res præcipue ſunt, ut arbitror, quæ maxime homines in negotiis ſæculi uinctos

tenent, & eblanditis ſenſibus captos, illecebroſo amore conſtringunt opum uoluptas, & honorum dignitas: quarum prior non uoluptas, ſed egeſtas: ſequens, non dignitas, ſed uanitas nuncupanda eſt. Hæc utraque alternis nodis irretitis greſſum impedit, fallax complexa collegium: hæc peſtifere pectoribus humanis blanda deſideriis uitia inſpirant, defatigatasq. mentes mortalium facili iucūditate ſollicitant. nam quid iſtis opibus, ut de his primum dicam, pernicioſius, quæ raro, niſi cum iniuſtitia congeruntur? Tali adminiſtratore res iſta capitur, tali cu-
1. Timoth. 6 ſtode ſeruatur. Radix enim, inquit, omnium malorum cupiditas. Adeo quædam ſocietas eſt pæne etiam nominis, duabus his rebus, uitiis, & diuitiis. Numquidnam non opes iſtæ quædam materia contumeliarum ſunt? Vnde etiam quidam noſtrorum ait: Quid enim aliud ſunt diuitiæ, niſi pignora iniuriæ? Numquid non uelut expoſita improbis præmia, factioſorum oculos animosq. prouocant, proſcriptionesq. ipſas quodammodo oſtentant & inuitant? Sed fac ut iſta non accidant, numquid quo poſt nos errantes, fugientesq. commigrent, certi eſſe poſſu-
Pſal. 38 mus? Theſaurizat, inquit, & ignorat cui congreget ea. Sed fac ut ueniat heres ex uoto, numquid non ſæpe cenſum heres intercipit, opesq. congeſtas aut filius male educatus, aut gener male electus abſumit? Quid diuitiæ iſtæ in ſe uoluptatis habent, quarum eſt & miſera poſſeſſio, & incerta tranſmiſſio? Quo deuius ac præceps hominum amor raperis? Scis ea quæ tibi obueniunt diligere, & ipſum te diligere neſcis? Foris eſt quod amas, extra te eſt quod concupiſcis. Reuertere potius in te, ut ſis tibi tu carior, quā tua. Certe ſi ad te quiſpiam rerum haud ignarus accedat, malis ipſum te amet, quam iſta quæ tecum ſunt: idq. eliges, ut illæ uitæ tuæ potius, quam opibus tuis affectum ſuum conferat. Vis hunc homini fidem ſeruare, non rebus. Quod tibi tribuere uelis alium, ipſe hoc tibi fidiſſimus tribue. Nos nos potius amemus, quam noſtra. Et hæc quidem aduerſus facultates dicta ſint. In honoribus uero huius mundi, ut cetera taceam, quæ æſtimari dignitas poteſt rerum, cum ad hanc promiſcue cum bonis mali ambitione conſcendant, & non unius meriti uiros unus honor ambiat, dignosq. & indignos nō iam diſcernat dignitas, ſed confundat? Ita quæ meliores deterioribus præferre debebat, æquare cœpit: nouoq. modo optimi ac peſſimi uiri nuſquam fere minus diſcrimen eſt, quam in honore. Nonne honor maior eſt, huiuſmodi honore inhonotum eſſe malle, ac ſuis magis moribus, quam promiſcuis honoribus æſtimari? Atque hæc ipſa, utcumque ſe habent, quam tranſuolantia, quam caduca ſunt? Vidimus nuper uiros honore conſpicuos, celſarum dignitatum inſediſſe faſtigiis, & diffuſo uſquequaque cenſu per orbem patrimonia tetendiſſe. Cupiditates ſucceſſibus uicerant, rebus uota tranſcenderant. Sed priuatas tantum felicitates reuoluo. Reges ipſi magno ſublimes imperio, gemmisq. fulſerunt horum tegmina, mirum dictu, textis irradiabant metallis, diadema diſtinctis intermicabat arboribus, ſplendebat inſtructa palatinis aula cultibus, auratisq. trabibus tecta rutilabant: eorum uoluntates iura hominum, eorum uerba leges appellabantur. Quis ſupra hominū uerticem poteſt temporaria felicitate conſurgere? Ecce eorum ille ambitus nuſquam eſt, affluentiſſimæ quoque opes abierunt, tranſierunt ipſi tantarum opum domini. Recentium inclytorumq. regnorum apud nos iam quædam fabula eſt. Omnia illa quæ hic erant magna, modo iam nulla ſunt. Nihil, ut puto, imo, ut certo ſcio, ex illis opibus, honoribus, regnis ſecum abſtulerunt, niſi, ſiqua in his fuit, fidei pietatisq. ſubſtantiam. Sola hæc illos, ceterarum rerum egenos, ſola proſequitur: hæc abeuntes inſeperabilis, & quaſi fida comitatur. Illa nunc ope aluntur, in illis nunc diuitiis, in illis tantum honoribus acquieſcunt. Hæc bona nunc in beneficiis habent. Quapropter ſi honoribus opibusq. capimur, ueris

opibus

opibus, ueris honoribus excitemur. Optimus quisque in cælestes honores, in cælestes opes, terrenos honores, terrenas opes transfert: illuc utique, ubi bonorũ ac malorũ summa & inconfusa discretio est: ubi quod semel adipiscimur, semper tenemus: ubi si locus obtinẽdi ullus fuerit, amittendi nullus erit. Sed quando de fragili temporaliũ bonorũ possessione diximus, aliquid etiã nobis de ipsius breuis uitæ cõdicione dicendum est. Quid istud quæso, quid istuc est? Nihil ita quotidie homines, ut mortẽ, uident: nihil ita obliuiscuntur, ut mortem. Agitur humanum genus rapida in occasum mortalitate, omnisq; posteritas succedentium sæculorũ lege decurrit. Patres nostri præterierunt, nos abibimus, posteri sequentur: uelut ex alto undarum iactus, aliis atque aliis superuenientibus in littoris extrema frãguntur, ita in terminum mortis succiduæ alliduntur ætates. Hæc nos consideratio diebus ac noctibus, hæc nos condicionis nostræ memoria circumstrepat: Debitum uitæ finem iã iamq. affuturum putemus, qui nobis tanto magis appropinquabit, quanto magis distulit. Vicinum speremus diem, longinquum esse nescimus. Præparemus, ut scriptum est, ad exitum uias nostras. Si cogitamus ista, si ista meditamur, non timebimus mortem timendo. Beati qui uos iam reconciliastis Christo. Non magnus mortis istos timor infestat, qui iam dissolui optant, & esse cum Christo, qui summum uitæ istius diem iam parari, iam quieti in silentio expectant. non enim multum refert quando finiant temporariam, qui transeunt in æternam. Ad negligentiam uitæ non nos negligentium turba persuadeat, nec ad damnum propriæ salutis alienis ducamur erroribus. Quid nobis in illo Dei iudicio proderit multitudo, ubi singuli iudicabũtur, ubi sola examinatio meritorum, actus quemque, non populus absoluent? Cessent cessent solatia malesuada discriminis. Nimirum præstat uitam propogasse cum paucioribus, quam perdidisse cum pluribus. Atque adeo non nos ad incuriam peccatorum sola peccantium numerositas pertrahat, neque hoc quod sibi alii parum consulunt, quædam nobis efficiatur auctoritas. Obsecro te, delictum alienum semper ut opprobrium respice, numquam ut exemplum. Quod si libet oculos ad exempla conferre, in illam potius intende partem, qua licet pauciores sint, tamen sunt in sua parte copiosi: illam, inquam, respice in qua sunt qui sapienter intelligunt, quapropter nati sint, & utique dumad uiuunt, uitæ suæ caussam agunt, qui utili opere insignes, atque egregia uirtute præstantes, præsentem uitam excolunt, futuram serunt. Nec solum copiosa horum exempla, uerumetiam magna non desunt. nam quæ mundi nobilitas, qui honores, quæ dignitas, quæ sapientia, quæ facundia, quæ litteræ non se iam ad hanc cælestis regni militiam contulerunt? Quæ sublimitas non iam se ad istud leue cæleste iugum cum deditione summittit? Et sane supra omnem errorem atque ignorantiam est dissimulare quemque negotium salutis suæ. Possem etiam, nisi longum esset, multos ex innumeris nominatim retexere, quanti in sæculo illustrium uirorum hanc artiorem diuini cultus obseruantiam, uitamq. sectati sunt: quorum tamen exempla, ne cuncta penitus omittam, cursim pauca subnectam. Clemens uetusta prosapia senatorum, atque etiam ex stirpe Cæsarum, omni scientia refertus, omniumq. liberalium artium peritissimus, ad hanc iustorum uiam transiit, itaque etiam in ea excellenter effloruit, ut principi quoque apostolorum successor extiterit. Gregorius e Ponto sacerdos, philosophia primus apud mundum & eloquentia præstans, sed postea maior præstantiorq. uirtutibus, adeo ut, sicut de hoc historiæ nostræ fides loquitur, inter reliqua admirabilium signa meritorum, precibus huius atque orationibus mons referatur secessisse, lacus exaruisse. Alius item sanctus, atque eiusdem nominis Gregorius, æque litteris ac philosophiæ deditus, cælestem hanc philosophiam concupiuit.

Cuius etiam, quod ad rem pertinet, nequaquam silendum uidetur, quod Basilium studiis prius sæcularibus familiarem sibi, & rhetorices adhuc professioni uacantem, auditorium eius ingressus, manu hunc apprehensum schola abduxit, dicens; Omitte illa, & da saluti operam. Et postea uterque memorabilis sacerdos, reliquit uterque in ecclesiæ nostræ libris ingenii sui præclara monimenta. Paulinus quoque Nolanus episcopus, peculiare & beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam diuitiarum censu, uberrimo eloquentiæ fonte, ita in sententiam nostrã propositumq. migrauit, ut etiam cunctas admodum mundi partes eloquio, operibusq. resperserit. Hilarius nuper, & in Italia nunc antistes Petronius, ambo ex illa plenissima, ut aiunt, mundanæ potestatis sede, unus in religionis, alius in sacerdotii nomen ascendit. Et quando clarissimos facundia, Firmianum, Minutium, Cyprianum, Hilarium, Ioannem, Ambrosium, ex illo uolumine numerositatis euoluam? Dixerant, credo, & hi sibi, quod quidam nostrorum ait, cũ se a sæculo in hanc beatiorẽ uitã hoc uelut stimulo concitaret: dixerant credo, Quid hoc est? Surgunt indocti, & cælum rapiunt, & nos cum doctrinis nostris ecce ubi in carne uolutamur & sanguine? Dixerant istud, & icciroo ipsi postea uim intulerunt regno. Prolatis ex parte quos maior fidei nostræ feruor habuit, sæculi philosophia, eloquentia, honoribusq. perfunctos, ad ipsos iam reges, & illud caput mundi ueniam. Neque nunc commemorandos putabo omnes superiores illos religioni deuotos, & regiæ dignitatis uiros: solum mihi insignes, David pietate, Iosias fide, Ezechias humilitate, ex memoria uenerandorum promentur annalium. Nonnulli quoque ex recentioribus extiterunt, atque hac nostra tempestate principes, qui ad agnitionẽ ueri regis propius accesserunt, summumq. illum dominum dominorũ summa cordis contritione confessi sunt, attentam diuinæ maiestati reuerentiam, etiam uterque sexus ex aula exhibuit. Hi potius idonei, ut arbitror, ad æmulandum proponantur, quorum exempla cum habeant de futuris salutem, habent de præsentibus auctoritatem. Cernis ut etiam dies atque anni, & cuncta hæc ornamenta cæli, Dei uerbum mandatumq. infatigabili obseruatione conseruent, præceptorumq. eius custodiant irremissa lege famulatum. Numquid nos, quorum ista usibus fabricata sunt, quorum luminibus ingesta sunt, cælestium mandatorum non nescii, nec diuinæ uoluntatis ignari, præceptum Dei surda aure transibimus? Et his quidem prædictis mundi adminiculis, quid in sæcula obseruarent, semel iussum est: nobis uero tot uoluminibus diuinæ legis iterantur imperia. ad hæc saltem, quod homini ipsi attributum est, uoluntati auctoris parere, præceptisq. eius uacare discat: quia omne istud cum præbet ministerium, præstat exemplum. Et tamen siqui ad auctorem suum redire nolunt, unum iccirco dominum suum uitare possint? Aut quo suppetit ut fugiant, qui a Deo se auertunt? Audiant sancte David, audiant te dicentem: Quo ibo a spiritu tuo, & a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero ad infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etiam ibi manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Ergo illi uelint nolint se domino uniuersitatis, & si uoluntate auferunt, iure non subtrahunt. Illi quidem affectu absunt, sed ille dominatu adest: ita quod improuidum & inconsultissimum est, errantes clausi, uiuunt extra considerationem domini, & intra potestatem. Et si unusquisque de fuga famulum minaci indagine sectatur, eumq. declinantem se iuris sui assertor insequitur, cur non de semet ipso cælesti domino ius suum reddit, seruitutiq. quamprimum se in famulatum eius uoluntaria oblatione dedit, æquus utique tam sibi, quam in se arbiter? Cor in præsentium rerum oblectabili

defigimur aspectu? Cur iis tantum libet incubare quæ cernimus? Numquid luminibus istis tantum uiuimus, aut solos in usum gestamus oculos? Viuimus quoque & auribus, ut possimus inhiare promissis. Magni nos per hanc quoque corporis partem affectus trahunt. Quæ spondentur, quæ prædicantur, feruentibus uotis, instantibus desideriis expectemus. Fidem promissorum fidelis ille, ille auctor inculcat. Ambiamus ad optima quæ pollicentur. Quamquam si ipsis quoque oculis bene & utiliter uti uolumus, per istos etiam in futurum cupiditate magna ex parte rapiamur: si admirationem quã ex mundi contemplatione capimus, retorqueamus in ipsum tantæ machinæ auctorem: aut si cogitemus quantus in posterũ splendor lucis possit luminibus occurrere, cum se nunc tantus insinuet: quam magnifica fulgebit perpetuis forma rebus, cum sit nunc tam speciosa perituris. Non ergo oportet in deteriorem nos partem officia sollicitare membrorum, commode potius in utramque temperentur uitam, sicq. custodiant temporariæ usum, ut æternæ non abiiciant ministerium. Quod si nos ista auocatio atque amor iuuat, & ipsum sensum oblectatio sollicitat, est plane hic amor summæ uoluptatis, est non solum quod amari effusissime possit, sed & quod maxime debeat, iucundum, præclarum, unicum, æternum bonum. Deus, inquam, noster, cui possis tam magno, quam pio igne flagrare, si in locum anteriorum cupiditatum pretiosa rursum desideria succedunt. Si te in aliquo capiebat tam magnificæ rei dignitas, nihil illo magnificentius: si te aliquid uelut aptum gloriæ, accommodatumq. rapiebat, nihil illo gloriosius: ad splendida fulgentium rerum ducebaris uisu, illo nihil clarius: si ad speciosa trahebaris intuitu, illo nihil pulchrius: si in aliquo te amplecti putabas ueritatem, illo nihil uerius: si in quoquam suspiciendam largitatem credebas, illo nihil munificentius. Miraris quod purum est atque simplex? nihil illa bonitate sincerius. Sollicitaris affluentium rerum copia? nihil illa abundantia copiosius. Diligis aliquid tamquam fidum? nihil huius firmius est fide. Amas aliquid ut commodum? nihil commodius est huius ipsius amore. Est aliquid quod te uel seueritatis, uel iucunditatis specie trahat? non est magnitudine illa, dignatione illa quidquam aut terribilius, aut blandius. Requiritur in aduersis benignitas, in prosperis suauitas: unicum est ex illo, aut in lœtis gaudium, aut in mæstis solamen. Itaq. ratione plenissimum est, te illum, in quo habeas omnia, amare præ omnibus. Diuitiæ, & quæcumque illa sunt quæ te nunc amœnitatibus suis obtinent, non solum intra ipsum, sed etiam ab ipso habentur. Male hactenus amor spatsus, diuinis deinceps reddatur excubiis: uaga adhuc affectibus suis, in sacros reducatur usus iam casta caritas: dilectionemq. opinionibus deuiam, cohibito errore, castigans dirige, atque in Deum amorem confer tuum: quia & quidquid nunc amas, suum, inquam, suum est. Est enim tantus ille, ut qui non amant eum, inique quidem, sed tamen non nisi eius quidquam amare possint. Sed tamen consideret uelim arbiter iustus, æquumne sit diligere opus opifice neglecto, derelictoq. omnium creatore rerum, in rem huius, cupiditatibus suis passim atque indifferenter incurrere: cum utique Deum oportuisset illicere ad amorem sui, uel per hunc ipsum affectum suorum operum. Et nunc homo aduersus in indignorum tantum figmentorum desideria atque officia conuertitur, animisq. incongrue diffidentibus appetitor artis, desertor artificis, complectitur speciem, cuius non miratur auctorẽ. Ecquid de illa tam magna multitudine dulcedinis suæ diximus? Aut quid de tanta & tam ineffabilis boni suauitate, sancto ac profundo caritatis eius thesauro elocuti sumus? aut quando in quoquam de illo quisquam ualet rei ipsius fando consequi dignitatem? Amare ergo eum, iam non uoluptarium tantum, sed etiam necessarium esse ducamus. Impium quippe est hunc non dili-

gere, cui rependere non queas, etiam cum dilexeris. Iniustissimum est, ut ei quæ possis tribuere nolis, cui etiam si uelis repensare non possis. quid enim retribuemus domino pro omnibus quæ retribuit nobis? Quid retribuemus uel pro hoc tantum, quod per fidem homini salutem dedit, statuitq. ut quam facillimum factu esset, per quod spem orbi terræ ac uitam mortalibus propagaret. Et ut ad ista descendam, illa aliquando externa omnia, idest nationes & regna, putasne ob aliud in ditionem ac ius cessisse Romanum, & ob aliud magnam partem generis humani in unum transisse populum, nisi ut facilius tamquam medicamentum per corpus unum, ita per unam gentem fides infusa penetraret, & ut capiti ingesta uelociter se per membra diffunderet? Alioqui non ita cucurrisset inter crebras & discrepantes ritibus linguisq. gentes, nec tam longe per nouorum semper graduum obiecta trāsisset. Denique beatus Paulus per hunc eundem populum dissei minans fidem, scribit se ab Hierosolymis usque ad Illyricum euangelio Christi cuncta replesse. Quando autem istud inter nationes, aut multitudine innumeras, aut immanitate barbaras extitisset? Inde est quod nunc terra a solis ortu & occasu, ab aquilone & mari Christum resonat, quod ad uiram omnia mundi latera concurrunt, dum fidem Thrax, fidem Libys, fidem Syrus, fidem receperat Hispanus. Magnum ergo ex hoc diuinæ pietatis argumentum est; quod sub Cæsare Octauio, cū utique Romana possessio uerticem tenuit, tunc se Deus terris dedit. Itaque ut tua apud te proferam, cum ab ortu regni huius centesimus & octogesimusquintus fere supra millesimum uertatur annus, quidquid uel sub illa dominatione regum uetusta, uel sub illa deinde gemina administratione consulum Romano accessit Imperio, omnia Christi aduentui præparata, & diffundendæ fidei prouisa potest, si quis idoneus est assertor, ostendere. Nos ad propositum reuertemur.

1. Ioan. 2 Nolite, inquit, diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, quia omnia hæc conspectui nostro insidiosis coloribus lenocinantur. Vis illa oculorum attributa lumini, non applicetur errori: & cum uitæ usibus pateat, non admittat causas mortis.

1. Petr. 2 Carnis desideria, ut egregie apostolus ait, militant aduersus animam, omnisq. illis in perniciem nostram cladémq. procinctus est, peruigilem cum insurgunt aduersus nos, stationem tenent externorum plane hostium more, dum sibi tantum uirium acquirunt, quantum nobis subtrahunt. Ita ego hactenus de inextricabilibus sæculi insidiantis illecebris, de honoribus opibusq. sermocinatus sum, tamquam si iucundus blandimentis suis mundus uigeret. Quidquid est illarum rerum facies, adumbratis quondam nitoribus expolita, iam obsoleuit, omnisq. fucatus splendor intercidit. Vix iam hoc habet mundus, ut fallat. Periit imago illa rerum ad decipiendum usque decora. Prius nos seducere uero cogitabat fulgore, non poterat, prope iam non ualet & ipsa nos falsa ostentatione corrumpere. Solidis bonis carebat, ecce deficit etiam caducis. Non hunc aut ad rem pus spetiosa ornant, aut in posterum mansura confirmant: nisi nosmet ipsi decipimus, pene mundus decipere nos non potest. Sed quid dissimulamus exprome-re, quæ fortiora sunt? Dissipatas loquimur opes mundi, cum iam ipse mundus in finem suum uergens, spatiis agatur extremis. Quanto istud maius & grauius est, quod iam ipse non in longum erit? Quid commemoramus attritam eius rem ac suppellectilem? Nec immerito in defectum uiribus æuo consumptis urgetur, adminiculisq. suis destituitur, cum iam in senium nutanti onere succumbat. Postrema mundi ætas referta est malis, tamquam morbis senectus. Visa sunt uidenturq. iamdudum ista cano sæculo, fames, pestilentia, uastitas, bella, terrores. Hi sunt in ultimis iam annis languores sui. Hinc sæpe illa cæli cernuntur signa, motusq. terrarum, permutatæ temporum uices, monstrosæ animantium fecunditates:

ditates: quæ omnia adhuc procedentis prodigia ſunt temporis, ſed iam deficientis. Atque hoc non infirmitatis noſtræ uerbis, ſed etiam apoſtolicæ auctoritatis cõfirmatur eloquiis. Illic enim legitur: In nos fines ſæculorũ deuenerunt. Quod 1.Cor. 10 cum iamdudum dictũ ſit, quid cunctamur, quid expectamus? Vrget nos dies ille iam non noſter tantum, ſed & ſæculi. Omnis hora illud debitæ reſolutionis admoneret tempus inſtare, cum ancipiti periculo finis alternus, & diſcrimen geminum, unam omnibus mortem minatur. Incumbit mihi miſero iam mundi mortalitas, tamquam mihi non ſufficiat ad terrorem mea. Quid palpamus metus noſtros? Securitati locus non eſt, quando terminus in nos impendet indifferenter ſingulorum hinc omnium. Quo magis eſt in hoc, non iam dicam ſæculi exitu, ſed uel in hoc rerum eius defectu hominum miſeranda condicio, qui ſibi nec futurorum ſpem gaudiorum reponunt, cum iucunditate præſentium non fruantur. Voluptatem uitæ breuioris non capiunt, perpetuæ ſperare non poſſunt. Bonis temporalibus non utuntur, non utentur æternis. Hic rei parum, illic ſpei nihil. Dolendus prorſus, atque miſerandus hominis ſtatus iſte eſt, niſi forte faciat de acerbiſſima condicione congruam neceſſitatem, niſi ob hoc ipſum ad potiora utilitatis ſuæ remedia ſe corrigat, contendatq. ad illa ſalubrioris uota conſilii: præſertim cum ita dilacerata præſentis temporis res ſit, ut qui unius futuri ſæculi commodum perdit, utriuſque perdiderit. Dirigenda eſt omnis animi intentio in ſpem futuri: quam ſpem ut plenius ac manifeſtius conſequaris, aperire eam etiam ſub alicuius exempli condicione non abnuam. Si cui aliquis quinque hodie ex ære denarios offerat, quingentos uero aureos in craſtinum ſpondeat, optionemq. offerat, utrum æs ad præſens ſumere, an aurum mallet in poſterum: dubiumne eſt, quin præoptet grandia illa munera cum parua mora? Tu quoque breuis huius atque æternæ uitæ condicione perſpecta, non eligas capere uilia, cum ſperare poſſis pretioſa. Non eſt tanti ſumpſiſſe parua, quanti eſt expectare quæ magna ſunt. Quod ſi omne hoc fragile, quod in mundo eſt & uidemus & capimus, ſpei uero a ſperando inditum nomen eſt, manifeſtum eſt, nequaquam in hoc ſæculo ſpem poſſideri, in quo his, quæ intuemur, fruimur. Spes enim quæ uidetur, non eſt ſpes: nam quis quid uidet quod ſperat? Ergo quæcumque illa ſpes rebus miſcetur humanis, quærenda eſt in futurum: alioquin nec ſpes appellari poteſt, ſi non ſpetatur. Itaque manifeſtiorem in futurum rem ſpei ſequimur, quam ſpem rei in præſentibus experimur. Ecce ea quæ nobis in ipſos oculorum admouentur obtutus, non abſolute quaſi oppreſſis uiſibus intuemur: multo uero certius in ea quæ eminus offeruntur, uelut expeditis luminibus intendimus: ita fere eueniſſe de præſentibus futuriſq. non eſt ambigendum. Nam præſentia tamquam in oculos ingeſta, non recte cernuntur: futura tamquã ab oculis reducta manifeſtiſſime preſpiciuntur. Neque hanc fiduciam futurorum incerto auctore præſumimus, ſed domino noſtro Ieſu Chriſto ueriſſimo ſponſore ueritatis, qui iuſtis interminabile regnum, & ampla beatiſſimæ æternitatis præmia pollicetur: qui etiam per ineffabile ſacramentum aſſumptæ carnis idem homo & Deus reconciliauit hominem Deo, ac magno abſconditoq. myſterio paſſionis mundum crimine abſoluit. Itaque manifeſtatus eſt in carne, iuſtificatus eſt ſpiritu, apparuit angelis, prædicatus eſt gentibus, creditus eſt in mundo, aſſumptus eſt in gloria, propter quod Deus eum exaltauit, ut omnia confiteantur nunc in cælo, & in terra, in mari, & in abyſſis, quia dominus Ieſus in gloria eſt, rex & Deus ante ſæcula. Quin tu repudiatis illis philoſophorum præceptis, quorum lectioni operam ac ingenium accommodas, ad imbibenda Chriſtiani dogmatis ſtudia animum adiicis. Illic quoque quo facundia tua atque ingenium exerceatur

inueniés, breuiq. tibi liquebit, quanto hæc nostra, idest pietatis, ueritatisq. præcepta, illis philosophorum præceptis debeant. in illis namque eorum præceptis uel adumbrata uirtus, uel falsa sapientia: in his uero consummata iustitia, solida ueritas continetur. Vnde licet dicere, philosophiæ alios nomen usurpasse, nos uitam. Etenim qualia ab his dari possunt præcepta uiuendi? Caussam nesciunt. ignorantes enim Deum, & statim ab exordio iustitiæ declinantes, consequenti in cetera feruntur errore. Sic fit postea, ut studiorum talium finis sit uanitas. Si qui apud illos honestiora definiunt, huic iactantiæ deseruiunt, huic laborant: ita apud eos non est uacua uitiis abstinentia uitiorum. Hi itaque sunt, sicut scriptum est, qui terrena sapiunt. Vnde manifeste ostenditur, ueram eos iustitiam, ueram sapientiam non uidere. An ne aliquis ex illa Aristippi schola ueritatem uidebit, qui ingenio suo a suibus aut pecore nihil differt, cum beatitudinem in corporis uoluptate constituat, cui Deus uenter est, & gloria in pudendis eius? Hic honestum iustumq. præcipiet, apud quem prodigus, impudicus, adulter philosophatur? Sed alius aduersus philosophos dicendi locus reseruetur, ego ad hæc ueniam, propter quæ tecum loquor. Omitte iam illas, quibus oblectaris, maxime generales eorum sententias, breuiter ex omni disputationis genere collectas, atque ad studia te nostrorum & scripta conuerte. Ibi tu optime pectus tuum multifaria instructione satiabis: ibi ad inculcandam fidem, non his quidem uerbis, sed tamen ista dicentur tibi: Verbum Dei qui non intelligit. Ibi tu admonebere: dominum, quia dominum uocas, metue: quia patrem, dilige. Ibi tu ueras hostias disces audiendo: acceptissima Deo sacrificia sunt iustitia & misericordia. Ibi tibi istud insinuabitur: Si amas te, proximum dilige: quia nihil magis commodis tuis dabis, quam quod contuleris alienis. Ibi tibi præcipietur, nullam esse caussam tam dignam putes, qua tibi iusta fiat mors hominis. Illic aduersus illicita moneberis: Libidini resiste tamquam hosti acerbissimo, qui insultare uictis etiam contumelia corporis gaudeat. Illic, ne concupiscas, istud edoceberis: Melius est nolle quæ non habeas, quam habere quæ uelis. Illic, ne irasceris, hoc ingeretur: Qui prouocatus irascitur, tunc solum non irascitur, cum non prouocatur. Ibi etiam de inimicis audies: Amato non amantem, quia amantem uix ullus non amat. Illic sæpius id tibi iterabitur: Thesaurum is bene recondit, qui indigentibus diuidit. Perdere enim iam non poterit quod largiendo collocauit. Illic etiam feliciora suadeberis, cum dicetur: Fidelium coniugiorum fructus est continentia. Ibi tu discernenda cognosces, cum audies: Mala sæculi huius iustis iniustisq. communia sunt. Ibi tibi istud audiendum offeretur: Maior ægritudo est languere animam uitiis, quam corpus morbis. Ibi tibi ad commendandam pacem istud pronunciabitur: Impatientibus similitudo morum caussa discordiæ. Ibi, ne sequaris malos, istud audies: Prudentem & sapiens informat, & stultus: ille quid imitandum sit docet, iste quid uitandum. Illic & ista proferentur: Multa prosunt nescientibus: ideo non minor est Dei in operto, quam in aperto benignitas. illic admoneberis: Gratias Deo non magis in prosperis agas quam in aduersis: & cum prospera sint, te non meruisse fatearis. Illic tibi etiam remotiora patefient, cum ista prædicabuntur. Fatum non esse, interrogent gentes uel leges, suas, quæ utique non puniunt, nisi factorum uoluntatem. Illic audies, ad custodiendam puritatem & ista præcipi: Si uis esse uerax, suspicax non eris. non enim suspicamur, nisi quod nescimus. Ibi de sublimioribus quoque istud audies: Deo mente defixus, a passionibus cum titillatur, a cælo in terram deuoluitur. Ibi tibi & hæc memorabuntur: Cum hic mali interdum bona capiant, boni malis afflictentur, qui futurum Dei iudicium non credunt, iniquum (quod absit) Deum iudicant. Illic tibi suggeretur: Etiam in secretis tuis, quod

quod uelis homines nescire, ne feceris: quod Deum, ne cogitaueris. Ibi tibi contra omnem fraudem dicetur: Infelicius est decipere, quam decipi. Illic & aduersus iactantiam consummantia tibi hæc præcipientur: Vanitatem tanto magis fuge, quanto melior efficieris. cetera enim uitia crescunt uitiis, uanitas uirtutibus. Et ista quidem pauca de studiis carptim ac breuiter prælibata sunt. Quod si ad fontes ipsos sacri eloquii scrutator accesseris, ibi tu non exteriora magis quã interiora mirabere. Ita scriptura dum intrinsecus radiat, uelut pretiosissima quæque gemma in profundum fulgorem considerantium demittit oculos. Hoc tu caligantem mentis aciem nequaquam refugus insuesce, hoc interno ac salubri cibo disce animæ famem pascere. Per opus miserantis domini id fore non diffidimus, ut nostrorum apperens & dissimulator tuorum, iania fastidias, & solida concupiscas. Imprudentissimum est, cum pro nobis fere tam multa Deus fecerit, nihil nosmet ipsos fecisse pro nobis: cumq. ille in operibus suis ad commoda humana respexerit, hominem nolle sibi consulere. Conlulimus uero, si nos in Dei cultum affectumq. reddimus. Vera quippe beatitudo est, sæculi beatitudinem spernere, neglectisq. terrenis in diuina flagrare. Proinde iam nunc omnia dicta factaq. tua ad Deum, uel propter Deum dirige. Obtine, ut tibi comes semper sit illa, & tibi custos erit. Tam fida est innocentia. Magnum est uirtutem sequi, nosq. ei aliquid pro uirili portione conferre. Nec pauendum est, ne se ab his quæ usu ino leuerunt, animus per meliorem uitam non ualeat absoluere. Idem ille, cui sanandos nos tuendosq. offerimus, uires præstat affectui. Vnde autem ut uel æstimatione comprehendere ualeat quisquam futurorum remunerationem bonorum? Ecce hic diuina, ut cernimus, munificentia cunctis promiscuum usum carissimæ lucis indulsit. Datur pio & impio communem spectare solem, omnibus creatura famulatum suum benignis seruat officiis, bonorum malorumq. totius mundi indiscreta possessio est. Cum hic igitur tam præclara Deus iustis pariter & iniustis tribuat, qualia sunt putanda quæ iustis reseruat? Consideremus qui tanta dedit, quanta restituet: qui tam magnus est in donis, quam magnus erit in præmiis. Si tam inæstimabilis est munerantis benignitas, quæ illa remunerantis? Ineffabilia sunt quæ præparauit Deus his qui diligunt eum, recte plane, atque manifeste: quia uere immensum est, quam magna rependet bonis, qui tam magna largitur ingratis. Circumfer oculos, & de pelago negotiorum tuorum uelut in quemdam professionis nostræ portum prospice, proramq. conuerte. Vnus hic portus est, in quem nos ab omni fluctuantis sæculi iactatione referamur, quem inter irruentes mundi turbines fessi petamus: huc cunctis confugiendum est, qui frementis sæculi tempestate uexantur: hic statio fidissima, & quies certa hic late recessus exclusis fluctibus silet: hic blanda tranquillitas serenum renidet. Huc cum fueris delatus, tuto nauis tua post inanes labores, hic ad crucis ancoram fundata retinebitur. Sed iam prolixior scriptorum pagina modum poscit. Vim cælestium præceptorum arte breuiterq. collectam in summam accipe ad Dei honorem. Hæc sunt mandata omnia, ignosce, meq. agnosce.

FINIS.

